

1.6 TEMPERATURES I ALTRES FENOMENS METEOROLOGICS

Heus aquí la relació, feta per Joaquim Salarich, de les temperatures i altres fenòmens meteorològics, que es donen, normalment, al llarg de l'any a la ciutat de Vic:³⁷

"Enero.- La temperatura máxima de este mes es de 9.5 grados; la mínima -4.7 grados y la media 3.2 grados.

"La presión atmosférica mayor es de 763'3 mm.; la menor 750'1 mm. y la media 760'3 mm.

"El cielo se presenta sereno 13 días enteros; lluviosos 2; cubiertos 6; nublado 6; con niebla 4 y nevoso alguna vez.

"El viento N. domina 2 días enteros, el N.O. 11; el N.E. 4; el S. 1; el S.O. 8; el S.E. 2; y el O. 3.

"Reina pues una temperatura bastante fría y seca; (...).

"Febrero.- Es su temperatura máxima 11 grados; la mínima -3 grados; la media 4.5 grados.

"Presión atmosférica mayor 768'8 mm.; menor 743 mm.; media 756'4 mm.

"El cielo se presenta sereno 11 días enteros; 2 lluviosos; 4 cubiertos; 8 nublados; 2 con niebla y 1 nevando.

"Sopla el N. 4 días; el N.O. 6; el N.E. 1; el S. 3; el S.O. 2; el E. 1 y el O. 2.

"(...)

"Marzo.- Temperatura máxima 10.7 grados; mínima 0.6 grados; media 6.4 grados.

"Presión atmosférica mayor 761'5 mm.; menor 740'6 mm.; media 752'8 mm.

"El cielo se presenta sereno 14 días; lluviosos 2; cubierto 5; nublado 3; con niebla 1; algun granizo.

"Sopla el N. 2 días; el N.O. 7; el N.O. 2; el S. 4; el S.O. 11; el S.E. 2; el E. 1 y el O. 2.

"Los fríos son menos intensos pero la atmósfera mas varia y expuesta á mayores y mas repentinos cambios, (...).

"Abril.- Temperatura máxima 17.8 graus; mínima 2.6 graus; media 10.6 graus.

"Presión atmosférica mayor 767'1 mm.; menor 750 mm.; media 759 mm.

"El cielo se presenta sereno 12 días enteros; lluvioso 6; cubierto 4; nublado 8; con niebla 2.

"El viento N. reina un solo día; el N.O. 1; el N.E. 3; el S. 8; el S.O. 9; el S.E. 5; el E. 1 y el O. 2.

"(...) ascenso de la temperatura (...).

"Mayo.- Temperatura máxima 20 grados; mínima 7 grados; media 13.8 grados.

"Presión atmosférica mayor 763'1 mm.; menor 749'3 mm.; media 759'2 mm.

"El cielo se presentó sereno 10 días; lluvioso 4; cubierto 3; nublado 12; con niebla 1; con temporal 1.

³⁷ Les dades corresponen al quinquenni 1865-1869.

"El viento N.O. sopla 1 día; el N.E. 3; el S. 10; el S.O. 10; el S.E. 4; el E. 2 y el O. 1.

"Como se ve el N. ha desaparecido completamente, solo el N.O. se presenta 1 vez y 3 el N.E. con motivo de las lluvias que casi nunca faltan en los primeros días del mes, siendo sustituido por el S. y sus adláteres, dejando de ser la atmósfera tan seca como hasta aquí y sobre todo mas benigna la temperatura. (...).

"Junio.- Temperatura máxima 22.2 grados; mínima 10.6 grados; media 16.4 grados.

"Presión atmosférica mayor 765'9 mm.; menor 753'4 mm.; media 759'9 mm.

"El cielo esta sereno 17 días; lluvioso 2; cubierto 1; nublado 10; algunas tronadas.

"Sopla el N.E. 4 días; el S. 7; el S.O. 10; el S.E. 6; el E. 2; y el O. 1.

"(...) aumento de calor (...).

"Julio.- Temperatura máxima 23.4 grados; mínima 13.2 grados; media 17.7 grados.

"Presión atmosférica mayor 769'2 mm.; menor 754'7 mm.; media 759'2 mm.

"El cielo está sereno 19 días; lluvioso 2; cubierto 2; nublado 8; granizo y trueno algunas veces.

"Domina el viento N.O. 1; el S. 12; el S.O. 10; el S.E. 6; el E. 1 y el O. 1.

"El calor entra en su apogeo (...).

"Agosto.- Temperatura máxima 24.2 grados; mínima 13.6 grados; media 17.5 grados.

"Presión atmosférica mayor 768 mm.; menor 753'1 mm.; media 761'2 mm.

"El cielo está sereno 17 días; lluvioso 1; cubierto 2; nublado 8; con niebla 1; hay temporales 2.

"Dominan el N.O. 2 días; el N.E. 1; el S. 10; el S.O. 10; el S.E. 6 y el O. 2.

"(...).

"Setiembre.- Temperatura máxima 21.4 grados; mínima 8.9 grados; media 15 grados.

"Presión atmosférica mayor 766'2 mm.; menor 750'2 mm.; media 757'3 mm.

"El cielo está sereno 18 días; lluvioso 2; cubierto 1; nublado 8; con niebla 1; algun trueno.

"Dominan el N.O. 1 días; el N.E. 1; el S. 12; el S.O. 8; el S.E. 4; el E. 2 y el O. 2.

"(...) desaparición de los calores fuertes (...).

"Octubre.- Temperatura máxima 16.2 grados; mínima 4.9 grados; media 10.8 grados.

"Presión atmosférica mayor 766'1 mm.; menor 747 mm.; media 757'9 mm.

"El cielo está sereno 12 días; lluvioso 5; cubierto 4; nublado 9; con niebla 1.

"El viento N. sopla 1 día; el N.O. 3; el N.E. 2; el S.

7; el S.O. 10; el S.E. 4; el E. 2 y el O. 2.

"Con la aparición del viento N. y algunos días de lluvia la temperatura refresca mucho en las madrugadas y noches y al propio tiempo el sol es aun fuerte en medio del día, (...).

"Noviembre.- Temperatura máxima 13 grados; mínima 0.4 grados; media 6.1 grados.

"Presión atmosférica mayor 769'7 mm.; menor 742'4 mm.; media 757'8 mm.

"El cielo está sereno 12 días; lluvioso 2; cubierto 5; nublado 7; con niebla 4; alguna nieve.

"El N. sopla 3 días; el N.O. 11; el N.E. 2; el S. 4; el S.O. 7; el S.E. 1; el E. 1 y el O. 1.

"En este mes tienen lugar los primeros yelos, caen las hojas de los árboles (...).

"Diciembre.- Temperatura máxima 9.6 grados; mínima -3.4 grados; media 3.1 grados.

"Presión atmosférica mayor 765'2 mm.; menor 746'1 mm.; media 756'4 mm.

"El cielo está sereno 15 días; lluvioso 2; cubierto 5; nublado 5; con niebla 4 y alguna nieve.

"Sopla el viento N. 6 días; el N.O. 8; el N.E. 4; el S. 2; el S.O. 6; el S.E. 2; el E. 2 y el O. 2.

"Arrecian los fríos (...).

FONT: SALARICH, Joaquim, s.d., Estudio topográfico médico del Llano de Vich. Memòria premiada per la Real Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona (1 de febrer de 1871). Inèdit, pp. 108-118.

1.7 ELS ARBRES DELS BOSCOS D'OSONA

"(...) los diferentes árboles que constituyen nuestros bosques y las localidades que principalmente ocupan. De ellos es el mas extendido y comun el

"ROBLE. *Quercus robur* L. (Roure). Es uno de los árboles mas útiles que se conocen: sumadera es durísima y merece la mayor atención, tanto para las construcciones navales é hidráulicas, como para las civiles y domésticas que requieren una poderosa resistencia. Crece en una temperatura más fria que sus congéneres las encinas, pero no resiste tanto á la sequia. Se desarrolla muy lentamente, porque su vida es muy larga. Sus bellotas largas y delgadas gustan mucho a los cerdos, bien que prefieren las de encina. De las muchas variedades del roble conocemos tres, que llamamos *pénols*, *carbassals* y *martinenchs*; la primera es preferible por su precocidad y por la finura de la madera. El roble crece y se halla en toda la comarca. (...).

"ENCINA. *Quercus ilex* L. (Alsina). Es el adorno mas comun de nuestros bosques; reverenciado por los druidas, es aun el amblema de la fuerza, de la grandeza y de la duración. Crece espontaneamente en lugares secos, arenosos y profundos. Su madera compacta, pesada y dura es muy buscada para las artes mecánicas; su carbón es superior al de cualquier otro árbol; su corteza es empleada en las fábricas de curtidos; sus hojas siempre verdes sirven en el invierno de forraje para el ganado, y sus frutos, las bellotas, (aglans) son comidas con avidez por los cerdos.

"Forma solo ó mezclado con el roble y el pino el todo ó una parte de los bosques del E.: en el segundo caso se une ya con el roble ya con el pino, ya con ambos á la vez.

"El alcorñoque (alsina surera), que tantas riquezas proporciona á los propietarios de la otra parte del Montseny, no ha podido aclimatarse en el Llano.³⁸

"PINO PIÑONERO. *Pinus pinea* L. (Pi vér). Arbol esbelto y de hermoso porte (...). Ama los terrenos ligeros y arenosos, en los que crece y se propaga con admirable lozanía. Su madera, aunque grosera, es muy sólida y propia para construcciones domésticas y navales; su fruto está tres años en el árbol, antes de conseguir una perfecta madurez.

"PINO SILVESTRE. *Pinus halapensis* Mill. (Pi bört). Crece en lugares calizos, secos y ligeros; se explota principalmente para leña, fagina ó gabella. Forma con el roble bosques enteros en el E. y también se halla en el NO.

"(...).

"HAYA. *Fagus silvatica* L. (Faig). Es uno de los árboles mas elegantes por su porte. Ama la exposicion del Norte en

³⁸ A Folgueroles n'hi ha una clapa vora el camp de futbol, al camí del Passavant i la Damunt.

las regiones templadas; la del Mediodía en las montañas elevadas, y la del Este en las alturas medianas. En su madera el arquitecto, el marinero, el tornero, el labrador, el viñero y el molinero encuentran un precioso recurso para la construcción de sus varios artefactos y utensilios. Su fruto llamado fabuco, (faja) es comido con gusto por los ganados á causa de su agradable sabor; puede extraerse de este fruto un aceite de muy buena calidad. Se multiplica por semilla.

"Antiguamente cubria el Montseny, ahora abunda en el N. de esta comarca, y formaria su riqueza si pudiera extraerse cómodamente.

"CASTAÑO. *Fagus castanea* L. (Castanyer). (...) se ha aclimatado y prospera en las laderas arenosas y frescas del E. y S.E. de este Llano. Se beneficia en grande escala para madera de duelas y para aros de pipería. En el primer caso se corta por primera vez á los 30 años y despues cada 16 ó 20, y en el segundo se corta á los 15 y despues cada 4 ó 5. El bosque de castaños es el que rinde mayores y mas seguros beneficios, y lo seria mas aun, si las carreteras permitiesen la libre extracción de estos productos.

"AVELLANO. *Coryllus avellana* L. (Avellaner). (...). Si bien vegeta en cualquier terreno y en cualquier exposicion, se observa que en los áridos y secos apenas pasa de cinco piés de altura, cuando en los ligeros, húmedos y calientes suele llegar has ta veinte y tres piés.

"Su madera és elástica y flexible, sus delgados troncos sirven para hacer buenos aros. Un monte de avellanos destinados para este objeto rinde á su dueño uno de los productos mas pingües, seguros y libres de gastos que puede proporcionar la agricultura, pues se cortan cada cinco años. Crece en los mismos puntos que el castaño, y parece que su cultivo empieza a ser conocido en Collsacabra, N. donde desbrozan los antiguos matorrales para sustituirlos con los productivos avellanos, cuyos aros son mas estimados que los del cataño.

"Si bien hay otros árboles en esta comarca, son pocos en número y no llegan á contituir bosque ni *baga* como llaman en algunos puntos. Sin embargo algunos merecen ser citados por la bondad y aplicaciones de sus productos.

"OLMO. *Ulmus campestris* L. (Olm). El olmo és uno de los árboles mas útiles que pueden adornar los alrededores de una casa de campo, atendido el gran beneficio que presta su hoja para los cerdos y demás ganado, que la comen con avidez.

"Su madera es muy usada en la construcción de carros, arados y otros utensilios de agricultura. Prevalece en todas partes. Hay una variedad llamada de *hoja pequeña*, que resiste á la sequías y vive en lugares los mas míseros, siendo su madera preferida al de hojas anchas por su mayor solidez y resistencia.

"NOGAL. *Juglans regia* L. (Noguera). (...). Aun que viva en cualquier terreno, se muestra mas lozano en tierra suelta, un tanto fresca y que tenga mucho fondo, en valles y sitios ventilados y en que puedan profundizar sus raices perpendiculares y enormes.

"Cuando el árbol comienza á declinar y su cabeza á cargarse de amdera muerta, debe cortarse para aprovechar su madera antes que se haya deteriorado y pierda estima, que es mucha, en términos de poder competir en ebanistería con la caoba, ébano y otras maderas exóticas.

"TEJO. *Taxus baccata* L. (Teix). (...). Su madera es dura y apreciada de los ebanistas por su color amarillo manchado y el pulimento de que es susceptible.

"ARCE. *Acer campestre* L. (Euró). Habita en nuestros montes expuestos al Norte. Su madera blanca se usa mucho entre carpinteros, ebanistas, torneros, armeros, etc. Con los arces se hacen buenos cercados no dejándolos crecer sino á una altura proporcionada. Sus hojas gustan al ganado.

"HOJARANZO. *Carpinus betulus* L. (Gatell). Comun en nuestros bosques, de numeroso ramaje y de hojas apetecidas por toda clase de ganado. Su madera es muy dura y por esto se emplea para mazos, mangos de herramientas, poléas, tornillos de prensa y otros usos que requieran resistencia.

"ACEBO. *Ylex equifolium* L. (Boix grévol). Críase en nuestros bosques y es susceptible de corpulencia, si se le deja crecer libremente. Sus hojas siempre verdes y lustrosas lo hacen vistoso y agradable. Requiere humedad y ser resguardado de los fuertes calores. Su madera blanca y resistente es muy útil para muebles de lujo y para mangos de instrumentos. De su película interior se hace la mejor liga *besch* para coger pájaros.

"MORERA. *Morus alba* L. (Morera). (...) se ha aclimatado entre nosotros: (...), y entre nosotros sirve de adorno en algunos caminos.

"FESNO. *Fraxinus excelsior* L. (Freixe). Arbol muy útil por su rápido crecimiento y la mucha leña que da su poda, desde la edad de diez años. Llega á la altura de 80 piés y se cria tanto en los montes elevados como en las llanuras, con tal que sea el terreno fresco y algo húmedo. Su madera es blanca, dura, igual y muy flexible, mientras conserva un poco de savia; sirve para construcciones de aperos se labranza, en el arte de carretero y otros.

"FALSA ACACIA. *Robinia pseudo Acacia* L. (Acassia). (...) crece rápidamente, llegando en pocos años á tener hermosa copa y hasta cuarenta piés de altura. Su madera sólida es excelente para construcciones duraderas y se emplea en el arte naval.

"(...).

"PLATANO ORIENTAL. *Platanus Orientalis* L. (Plátano). (...) crece en terrenos secos y algo áridos. Su madera, que debe gastarse muy seca, se usa para carros, ebanistería y carpintería.

"LAUREL. *Laurus nobilis* L. (Llorer). Adorna algunas de nuestras casas de campo (...). La medicina, la farmacia y la perfumaría sacan partido de este precioso árbol, (...).

"SAUCO. *Sambucus nigra* L. (Sauguer). Pocas casas de campo dejan de tener inmediato á sus habitaciones un ejemplar de este árbolillo, (...), para aprovecharse de sus flores secas, que tienen una propiedad resolutive de todo mundo conocida; tomadas interiormente en infuso son excitantes diaforéticos de una virtud casi nunca desmentida.

"BOJ. *Buxus sempervirens* L. (Boix). No conocemos el boj arbóreo que llega a l'altura de cien piés; entre nosotros no pasa de un arbusto de quince á diez y ocho; además de adornar los caminos y formar los cuadros de nuestros jardines, su madera, que es la mas pesada, es susceptible de mucho pulimento y usada para grabados, obras de tornería, ebanistería, etc.

"A estos árboles y algunos mas que adornan nuestros paseos y casas de campo podemos añadir algunos frutales que si bien se cultivan por la poca fruta que rinden, tienen algun valor por su madera; tales son el manzano, *Pirus malus* L. (pomera); el peral, *Pirus communis* L. (perera); el membrillo, *Pirus sidonia* L. (codonyer); el ciruelo, *Prunus domestica* L. (pruner); el cerezo, *Prunus cerasus* L. (cierre); el serval, *Sorbus domestica* L. (server); el nispero, *Mespilus germanica* L. (nespler), y pocos mas. Para concluir este capítulo mencionaré los que adornan las orillas de las torrenteras y parajes húmedos, cuyo plantío jamás será bastante recomendado, por los muchos beneficios que rinden al agricultor ya con la madera, ya con las hojas que alimentan á sus rebaños. Merece el primer lugar el

"ALAMO BLANCO. *Populus Alba* L. (Alba). (...). En la orilla de los caminos cuyo terreno sea fresco y profundo y al borde de los torrentes, si hallan depositada una capa regular de limo, crecen con una rapidez asombrosa. Su madera es bastante fuerte, con tal que no deba tocar agua, y la usan con ventaja los carpinteros, ebanistas y cofreros.

"ALAMO NEGRO, CHOPO. *Populus Nigra* L. (Pollancre). El álamo negro ó chopo es muy comun en nuestros prados y en las orillas de los rios. Multiplícase regularmente de planton, ó ramas cortadas del mismo chopo que prenden con mucha facilidad, aunque sea entre arena, con tal que no le falte agua. "Con ramas de este árbol, dice Casanova, se hace un dique muy bueno y poco costoso en los cauces de los rios. La madera del chopo tiene los mismos usos que la del álamo

blanco, aunque no es tan estimada. Crece con mucha rapidez y llega á cien piés de altura. Sus hojas las come muy bien el ganado."

"CHOPO DE LOMBARDIA. *Populus Fastigiata* L. (Pollancre gabaix). (...). Crece mas recto que todos sus congéneres los demás álamos, lo que hace mas apreciable su madera para ciertos usos, aunque se considera mas floja que la de los álamos blanco y negro.

"CHOPO DE CAROLINA. *Populus Angulata* L. (Pollancre carolí). (...), hojas mucho mayores, (...) y de grande utilidad para el ganado.

"ALAMO TEMBLON. *Populus tremula* L. (Trémol). (...). Su porte es igual al de sus congéneres, pero se diferencia de ellos en no habitar en la orilla de los rios, sino en sotos húmedos de países frios. Usan su madera los torneros y los carpinteros en obras de poca fuerza.

"ALISO. *Betula alnus* L. (Bern). (...); crece en las márgenes de los rios y en la orilla de aguas estancadas. Como su madera es incorruptible en el agua, se usa mucho para conductos subterráneos, estacadas, bombas, etc., zuecos, hormas, sillas y otros artículos. Los ebanistas la usan á causa del hermoso color negro que toma, y los fabricantes de vidrio para calentar sus hornos, por su llama viva y combustion rápida. Su corteza se emplea en el curtido; su carbón entra en la fabricación de la pólvora.

"SAUCE. *Salix Alba* L. (Salser, saula). Arbol humilde, pero beneficioso para nuestros agricultores. Vive en las orillas de los rios y en los lugares frescos y húmedos.

"SAUCE AZUL. *Salix Helix* L. (Sálích). Matorral que prospera en los aluviones, formando un precioso dique para contener el arrastre de las tierras por la corriente de las aguas.

"MIMBRE. *Salix viminalis* L. (Vimet). Planta de numerosos, fuertes y flexibles tallos que sirven para hacer cestos.

"Notados los árboles que sirven entre nosotros, debo advertir que su riqueza, que seria inmensa para el propietario, sirve ahora para dar trabajo á los serradores, areros, tragineros, y demás personas ocupadas en la fabricación de la madera, aros, etc., y en los transportes, quedando para el dueño un beneficio insignificante, por cuyo motivo no se afana en repoblar sus bosques, y llenar todos los huecos de sus fincas con los árboles que podrian en ellos criarse. De esta regla que es general debo exceptuar á los propietarios de fincas situadas cerca de las carreteras ú otras vías de comunicacion, que teniendo fácil salida para los productos, no son estos totalmente consumidos por los gastos ocasionados en su confeccion y transporte.

"Es sensible ver dilatados bosques cuyos árboles se caen de puro viejos y se pudren sobre el mismo suelo que, durante muchos años, han beneficiado con sus despojos, que no rinden á su señor beneficio alguno, porque los gastos de extracción se llevan todo el precio que de los mismos sacaría. (...) esperan con ansia la abertura de vías de comunicación, por las que puedan sacar las inmensas riquezas que poseen y que en la actualidad solo les sirven de pena. (...)."

FONT: SALARICH, Josep, 1877, El cultivo alterno. Memoria premiada por el Círculo-Literario de Vich en el certámen con que solemnizó dicha Sociedad el primer aniversario de la inauguración del FERRO-CARRIL el día 8 de julio de 1876, y publicada á expensas del Sr. D. Félix Maciá y Bonaplata. Vic: Ramon. Anglada, pp. 57-63.

2. EL CONTEXT HISTORIC

El context històric d'aquest estudi etnogràfic vol ser un repàs dels diferents poblaments, que han ocupat el sòl de la comarca d'Osona, des del Paleolític Superior fins avui, i que han contribuït a moldejar la idiosincràsia, que caracteritza les persones que actualment viuen en aquesta comarca, la Plana de Vic en particular.

2.1 EL PALEOLÍTIC

El Paleolític és considerat el primer període de la humanitat. Geològicament se situa en el Quaternari, ja que un possible home terciari avui sembla que queda totalment descartat. El Paleolític comprèn tot el primer període del Quaternari, el Plistocè, i el començament del segon, l'Holocè, en el qual ens trobem.

Al llarg del Quaternari tingueren lloc quatre grans períodes glacials i tres interglacials. Després de l'última glaciació es produeixen "diverses oscil·lacions en les quals els glaciers reculen i avancen alternativament, marcant la transició a l'època geològica actual."¹ Durant una glaciació la temperatura baixava del 4-5 graus de mitjana actual.² Aquests grans períodes glacials són coneguts al nostre país, segons la nomenclatura i cronologia de les quatre glaciacions alpines, que són:

"Günz, entre 1.200.000 y 700.000 años; Mindel, entre 650.000 y 350.000 años; Riss, entre 300.000 y 120.000 años; y Würm, entre 90.000 y 10.000 años. Se observará la existencia de unos periodos entre el final de una glaciación y el comienzo de otra: son las fases menos frías llamadas interglaciares. También había en las glaciaciones oscilaciones húmedas y secas, más o menos frías, que se conocen con el nombre de estadios (los momentos más fríos) y de interestadios (los menos fríos)."³

Durant les fases més fredes, el gel i la neu s'acumulaven a les muntanyes i configuraren geleres.

"L'actual llac de Sant Maurici (Pallars) i els de Meranges (Cerdanya) són restes d'aquestes glaciers. En conseqüència, els rius es gelaven en gran part i gairebé no desembocava aigua a la mar o bé pels rius en baixava poca, i per aquest motiu el nivell de l'aigua de la mar disminuïa considerablement.

"Les èpoques interglacials, entre una glaciació i una altra, també eren molt llargues. Els gels es fonien, l'aigua desembocava a la mar, i el nivell d'aigua marítim tornava a pujar i inundava grans espais de terra que fins llavors estaven secs. Així es van anar

¹ BOSCH i GIMPERA, Pere, s.d., L'edat de la pedra, Col. Minerva, vol. 12, Barcelona, pp. 7-8.

² ARAGALL, Assumpta; i altres, 1987, Eines, jaciments i formes de vida. El Paleolític, Barcelona: Graó, p. 15.

³ FULLOLA, Josep M.; i PERICOT, Lluïsa, 1983, "El Paleolític", a Arqueologia en Catalunya. Dades para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 18.

creant les terrasses fluvials."⁴

Els canvis que més afectaren l'home foren els que es produïren en els animals i les plantes, que configuraven el seu entorn i que eren la seva base alimentària.

"En relación a Europa la vegetación en la zona central se reducía a la habitual en las etapas heladas, tundras y taigas; en épocas de mejoría climática, los bosques de grandes árboles se extendían hacia el norte y hacia las áreas de mayor altitud en el sur de Europa; pero las nuevas olas de frío impedían su progreso. (...). (...) la movilidad de los vegetales es progresiva pero apreciablemente más lenta que la de los animales. En nuestras tierras abundaban en la montaña media grandes bosques de robles, mientras que en la montaña alta dominaban los bosques de coníferas."⁵

La dinàmica de les glaciacions també "va comportar grans canvis en la fauna del país; van aparèixer uns animals nous i es van estingir d'altres, i també van produir-se grans migracions. En els temps de clima fred hi havia animals que podien sobreviure en aquest medi climàtico-natural, com per exemple mamuts, óssos de les cavernes, llops, cérvols, rens, etc. Aquests llargs períodes glacials van fer que molts animals emigressin cap a terres més càlides, com ara els lleons, les panteres, les zebres, els hipopòtams, que actualment encara trobem al continent africà, i que d'altres s'extingissin, com és el cas dels elefants antics (avantpassats dels actuals), dels tigres de "dents de sabre", del rinoceront antic."⁶

Els animals més caçats per l'home variaven segons les èpoques, però, si hem de jutjar per les restes, que s'han trobat en els jaciments arqueològics, es destaquen: l'elefant, el rinoceront, el cavall, el bou, la cabra, el conill, etc. No cal oblidar, però, que la carn dels grans animals no era consumida habitualment per l'home primitiu, sinó que la dieta de cada dia estava composta principalment per fruites i petita fauna: serps, granotes, llangardaixos, cucs, formigues, etc."⁷

El Paleolític es divideix en: Inferior, Mitjà i Superior. "Situariamos el paso del Inferior al Medio hacia 90.000-80.000 a.C., en el inicio de la glaciación de Würm, (...); la transición del Paleolítico Superior la colocaríamos hacia el 40.000-35.000 a.C. y las subdivisiones internas de esta fase podrían situarse hasta el 20.000-18.000 a.C. el conjunto aurínaco-gravetiense, hasta el 15.000 a.C. el momento solutrense, hasta alrededor del 10.000 a.C. el

⁴ ARAGALL, Assumpta; i altres, 1987, Eines, jaciments i formes de vida. El Paleolític, Barcelona: Graó, p. 15.

⁵ FULLOLA, Josep M.; i PERICOT, Lluïsa, 1983, "El Paleolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 18.

⁶ ARAGALL, Assumpta; i altres, 1987, Eines, jaciments i formes de vida. El Paleolític, Barcelona: Graó, p. 15.

⁷ FULLOLA, Josep M.; i PERICOT, Lluïsa, 1983, "El Paleolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 18.

Magdalenense y otras industrias del Paleolítico Superior Final y hasta los (...) 80.-70. milenios a.C. las industrias del momento de transición del Epipaleolítico."⁸

Les cultures humanes, durant la major part del Plistocè, evolucionaren molt lentament. Els utensilis, dels quals es servia l'home en el Paleolític, eren fabricats de pedres de diferents classes, encara que les més apreciades eren el sílex, la quarsita i el quars. Segons Marvin Harris, el surgiment de l'*Homo sapiens* estaria estretament relacionat amb el punt d'arrencada cultural.

"La edad más larga y antigua de la prehistoria de los homínidos se denomina Paleolítico. Esta edad se inició hace, como mínimo 2.5 millones de años, (...), y duró hasta *circa* 10.000 BP. El modo de producción practicado durante todo este período fue la recogida de desechos, la caza, recolección o pesca de la biota natural. No se disponía de plantas o animales domesticados.

"Durante el Paleolítico Inferior se produjo una transición de las industrias más antiguas de *choppers* olduvaienses y lascas de Omo a las industrias de bifaces y núcleos de la tradición achelense. (...). Durante el Paleolítico Inferior, se perfeccionaron las técnicas de caza mayor, se construyeron refugios sencillos y se introdujo el uso controlado del fuego.

"Sólo en la transición del Paleolítico Inferior al Medio, entre el 125.000 y el 100.000 B.P., se produjeron cambios fundamentales en la tecnología de útiles. La innovación mejor conocida es el método del núcleo en forma de tortuga de Levallois para la preparación de útiles sobre lasca. El Paleolítico Medio europeo se denomina a menudo período musteriense y está estrechamente relacionado con los neandertales. En otros lugares, el Paleolítico Medio se asocia a otros *Homo sapiens* arcaicos. Gran parte de los útiles del Paleolítico Medio se fabricaron mediante técnicas de percusión suave y lascado secundario, retoque y tallado. Es de destacar la aparición de puntas para flechas. Al final del Paleolítico Medio, algunos adornos personales, grabados decorativos, así como indicios de rituales de enterramiento sugieren cambios fundamentales en la capacidad de simbolización. El Paleolítico Superior se inicia hace unos 30.000 años y está estrechamente vinculado al surgimiento del *Homo sapiens sapiens*. Hay un gran florecimiento de los instrumentos de marfil, asta y hueso. Las hojas y otros útiles líticos se vuelven sumamente especializados y muestran una bella manufactura. Las agujas indican el uso de ropa de piel en latitudes septentrionales. Aparecen, asimismo, numerosos inventos básicos; proliferan los adornos personales, las figurillas, las pinturas figurativas y los símbolos grabados, todo lo cual sugiere un salto cuántico en la calidad del proceso de simbolización.

"En Europa, los pueblos del Paleolítico Superior practicaban la caza mayor y habitaban las praderas que se formaron tras la retirada de los últimos glaciares continentales. Después del 10.000 B.P., la reforestación, ayudada en un grado sin precedentes por la caza humana, destruyó esta megafauna. De ahí que el Mesolítico europeo se caracterice por culturas costeras, fluviales y adaptadas a los bosques. El perro fue domesticado para la caza en los bosques y se fabricaron útiles con microlitos para conservar las materias primas. Se introdujeron muchos inventos tecnológicos básicos adaptados a la explotación de un amplio espectro de hábitats costeros, fluviales y boscosos. Sin embargo, el modo de producción siguió basándose en la caza, la recolección y la pesca."⁹

2.1.1 EL PALEOLITIC SUPERIOR

El Paleolític Superior correspon a l'última fase important de les economies de supervivència. Cronològicament ocupa la segona fase de l'última glaciació, del 35.000 al 9.000 a.C. El clima del Paleolític Superior era el corresponent a una època glaciària a la latitud de Catalunya; més fred

⁸ FULLOLA, Josep M.; i PERICOT, Lluïsa, 1983, "El Paleolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 17.

⁹ HARRIS, Marvin, 1981, Introducción a la antropología general, Madrid: Alianza Universidad, pp. 154-155.

que no pas ara, però no arribava a ser inhòspit.

"Llavors l'home vivia fonamentalment de la cacera del cervol, la cabra, el bou, el cavall i el conill, i també de la pesca. La recollida de fruits naturals constituïa, d'altra banda, un complement important.

"Els habitatges es construïen a l'aire lliure i constaven de grans cabanes que podien ser ocupades fins i tot per un nombre considerable de persones. Però l'aire lliure no va ser l'únic habitat d'aquests homes, sinó que, com els seus avantpassats, també vivien en coves, sobretot en els temps freds de les últimes embranzides de la glaciació de Würm.

"L'organització socio-cultural del Paleolític Superior era excepcional, tal com ho demostren les tècniques laminar i microlítica utilitzades en la confecció d'instruments com també el gran desenvolupament que experimentà la indústria en os i banya, l'escultura, la pintura, la màgia, etc.

"(...).

"La matèria primera bàsica per a fer els estris al Paleolític Superior era el sílex. L'home en va fer ús a causa que, segons sembla, tant els contactes socials com les necessitats tècniques aparegudes gràcies a nous mètodes de talla eren ja molt més considerables, la qual cosa facilitava un intercanvi comercial d'aquest producte bàsic per a la seva indústria."¹⁰

Fa uns 12.000 anys que el clima començà a canviar, va començar a augmentar la temperatura i el grau d'humitat. Això va influir d'una manera decisiva en la flora, la fauna i, en conseqüència, en l'home.

"El paisatge, que havia sido fundamentalmente de espacios abiertos y praderías, se cubre de bosques que fueron extendiéndose desde los antiguos refugios. La fauna del bosque pasa a ser la más frecuente a la vez que se reduce la típica de los prados; esto se verificará en los perfiles vegetales realizados a partir de los análisis de polen y microfauna de los yacimientos de Vilanova de Sau."¹¹

2.1.2 EL PALEOLÍTIC SUPERIOR A LA COMARCA D'OSONA

A la comarca d'Osona hi ha un primer poblament fruit d'onades migratòries, que van configurant els primers pobladors de les èpoques més remotes. Al principi eren grups reduïts i esporàdics de caçadors-recol·lectors, que es resguardaven de les inclemències del temps a les coves pròximes a les riberes dels rius i torrents, sobretot del Ter.¹²

S'havia cregut, fins fa pocs anys, que no hi havia restes de l'home prehistòric més enllà del Neolític.

"Veïem l'home establert a la Plana en els temps més reculats, quan encara tota la comarca es trobava coberta de boscos i habitada per animals ferotges: senglars, óssos, lleons, etc.

"L'home del paleolític no ha deixat cap resta a la Plana. De l'època següent, el neolític final, tenim restes provinents de les comarques veïnes, (...). Els monuments megalítics que en bon nombre existeixen a la nostra comarca, són d'un període de transició que va del neolític final al ple eneolític, és a dir, de molt temps abans de l'inici dels

¹⁰ ARAGALL, Assumpta; i altres, 1987, Eines, jaciments i formes de vida. El Paleolític, Barcelona: Graó, p. 38.

¹¹ YLL, Errikarta, 1983, "El Epipaleolític", a Arqueologia en Catalunya. Dades para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 28.

¹² JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, p. 15.

temps històrics.¹³

Però, avui, fruit de les últimes investigacions, sabem que la presència de l'home a la Comarca d'Osona es remunta al Paleolític Superior i al Mesolític (de 35.000 a 7.000 anys), ja que "deduïm la presència de grups caçadors i recol·lectors a la Vall de Sau a partir dels 16.000 anys."¹⁴ Del Paleolític Inferior i el Mitjà no s'ha descobert cap jaciment, només algunes restes i encara molt escasses.

J. Valls i F. Ferrés han pospeccionat, des de fa anys, tota la zona dels voltants de Vilanova de Sau. "Foren ells els que, contradint l'opinió generalitzada de manca de restes paleolítiques a la zona, descobriren diversos llocs on els grups d'aquelles èpoques havien deixat les seves restes."¹⁵

Tres abrics naturals (El Castell, El Roc del Migdia i El Cingle Vermell) s'han localitzat prop de Vilanova de Sau, els quals han estat excavats en els últims anys i han proporcionat una informació de primer ordre per a conèixer l'evolució del Paleolític Superior a la comarca d'Osona. Aquests abrics estan situats al peu de la cinglera, molt pròxims els uns dels altres. Llur morfologia és similar: poc profunds (5-15 m.) i tenen una bona llargada; tot destacant-se el Roc del Migdia, amb més de 200 m.¹⁶

"L'extrem inferior del Collsacabra, al sud del riu Ter, té com a característica els grans penya-segats calcaris de base paleozoica. En els nivells calcaris de l'Eocè Inferior i Mitjà s'aprecien perfectament les típiques elevacions dels conglomerats de color roig.

"Posteriors moviments, falles, erosions per l'aigua i el vent, han retallat de manera notable el paisatge fent sorgir valls estretes, posant al descobert per erosió en retrocés, la base paleozoica i formant el penya-segat.

"Tots això, originat per distints fenòmens geomorfològics, ha format relleus molt particulars. En un d'aquests, limitat al nord pel Ter, a l'est per la riera Major i a l'oest per la riera de Valls, al peu del "cingle", està ubicada la zona dels jaciments."¹⁷

a) El Castell (Vilanova de Sau)

L'abric del Castell és el que mostra una ocupació més antiga. "Situem el Castell Sa Sala, fins obtenir una datació absoluta definitiva, o bé just abans del 20.900 (abans l'òptim Würm III-IV), entre aquest i el clímax del Würm IV (...) o, finalment, en un moment després del 16.000 i abans

¹³ REPARAZ, Gonçal de (fill), 1928, La Plana de Vic, Barcelona: Barcino, p. 83.

¹⁴ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 31.

¹⁵ VILA, Assumpció, 1987, "L'assentament paleolític del Castell (Vilanova de Sau)", CYPSELA, núm. 6, Girona, p. 111.

¹⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 31.

¹⁷ VILA, Assumpció, 1987, "L'assentament paleolític del Castell (Vilanova de Sau)", CYPSELA, núm. 6, Girona, pp. 113-114.

de la Bora Gran (11.500 BP)."¹⁸

Geogràficament el jaciment està situat dins el terme de Vilanova de Sau. "Al nord-nord-oest del massís granític de les Guillerries, just a l'extrem inferior del Collsacabra i voltat per la Plana de Vic, el massís del Montseny y el Ter."¹⁹

El clima era temperat, no excessivament humit, però una mica més fred que l'actual. Pel que fa a la vegetació, hi hauria "un bosc obert on dominarien els pins, alzines i algun caducifoli temperat (...); tot això, junt amb cupres-sàcies i arbustos de diferents tipus. Els espais oberts estarien dominats per les graminies. (...)."²⁰

"L'activitat econòmica fonamental és la cacera (i activitats derivades) que proporciona la base de la subsistència i la possibilitat de reproducció econòmica, al mateix temps que orienta la part més important de la producció industrial.

"En la realització d'aquesta activitat està implicada, amb molta probabilitat, una gran part del grup quan es tracta de caçar cavalls (animal bàsic) i isards. Quan són cervols, bous o cabres els animals caçats, la part implicada no cal que sigui tot el grup, perquè es cacen a l'aguait. Els petits mamífers (carnívors, conills...), que són una part molt minsa del producte total de la cacera, es podrien haver caçat amb trampes, la qual cosa implica un treball que poden fer pocs individus.

"(...).

"Assegurar la base substancial implica, a més de la cacera, tota una sèrie de treballs secundaris com ara l'esquarterament en el lloc de la matança, el transport fins al campament, el trossejat, la recollida de combustible i el cuinar. No sabem si la dedicació en aquests treballs era individual o col·lectiva.

"La indústria lítica és el resultat d'un treball individual, però generalitzat. (...).

"La major part d'aquesta indústria lítica es dedica a la distribució i preparació del consum del producte de la cacera.

"La preparació de les pells és un treball que depèn absolutament de l'activitat econòmica bàsica i només en el cas dels carnívors podria ésser al revés: que la necessitat de pells concretes dirigís la cacera. (...).

"Finalment hi ha una producció auxiliar de manteniment representada en les eines usades per treballar la fusta. Part de la qual estaria dedicada, suposem, a fabricar estructures d'habitació, a més de tot tipus d'objectes auxiliars i utensilis.

"(...).

"En resum es pot caracteritzar el sistema econòmic d'aquest moment com el propi d'un grup de menys de 50 persones que ocupen un abríc situat entre dos biòtops diferenciats (a pocs minuts d'una font d'aigua) durant alguns mesos (en una o varies ocupacions successives) a partir de finals d'hivern. Des d'aquest abríc es dediquen a la cacera de grans herbívors (col·lectivament i individual) en els biòtops circumdants. Per l'aprofitament del producte d'aquesta cacera exploten amb avantatge les matèries primeres lítiques locals que troben a menys d'una hora de camí. A l'abríc s'estructuren tant feines de distribució i consum com de producció pel manteniment (fabricació d'eines, preparació de pells, de construcció de vivenda, elaboració d'utensilis auxiliars).

"Durant l'estada, o abans, han tingut probablement contactes amb grups veïns, amb els quals intercanviaren objectes, entre ells, les curculles marines que han fet servir com a penjolls."²¹

¹⁸ VILA, Assumpció, 1987, "L'assentament paleolític del Castell (Vilanova de Sau)", CYPSELA, núm. 6, Girona, p. 113.

¹⁹ VILA, Assumpció, 1987, "L'assentament paleolític del Castell (Vilanova de Sau)", CYPSELA, núm. 6, Girona, p. 113.

²⁰ VILA, Assumpció, 1987, "L'assentament paleolític del Castell (Vilanova de Sau)", CYPSELA, núm. 6, Girona, p. 114.

²¹ VILA, Assumpció, 1987, "L'assentament paleolític del Castell (Vilanova de Sau)", CYPSELA, núm. 6, Girona, pp. 122-123.

b) El Roc del Migdia (Vilanova de Sau)

El jaciment del Roc del Migdia és un gran abric, que es troba a una altitud aproximada de 600 m. al nord-nord-oest del massís granític de les Guílleries, just a l'extrem inferior del Collsacabra i voltat per la Plana de Vic, el Montseny i el Ter.

"La zona on s'ubica el jaciment Roc del Migdia, situat justament al peu d'una de les cingleres tan característiques a la Vall de Sau, està limitada al nord pel Ter, a l'est per la riera Major i a l'oest per a la riera de Valls."²²

"El jaciment està situat al peu d'una gran cinglera anomenada localment Roc del Migdia que és orientada a l'est. El jaciment està protegit per un lleuger baumat que es forma al peu de la cinglera. La seva ubicació facilita un accés més ràpid al Ter i es troba a la mateixa distància que el Cingle Vermell de l'accés més directe a l'altiplà."²³

Aquest jaciment, descobert l'any 1978, presenta una ocupació datada vers el 11.500 a.C.²⁴ Durant el segon any d'excavacions es va descobrir un enterrament. "La sepultura es troba al sector NE de l'àrea excavada (...) aprofitant un nínxol natural de la paret. Exteriorment està delimitat per dues lloses laterals (...) i una capçalera (...) totes de conglomerat, reforçades lateralment per altres petits conglomerats de suport. Interiorment s'aprofita l'entrant natural de la cinglera i s'excavà una petita fossa (...) en el nivell vermell inferior, sobre el que descansen les lloses. La disposició de les restes humanes permet d'afirmar una col·locació estirada; (...)." ²⁵

Les restes òssies corresponen a una morfologia protomediterrània gràcil, coneguda també com a ibero-insular. Es tracta d'una dona d'uns 51 anys, i entre 153 i 157 cms. d'alçada.²⁶

Tot i que la indústria lítica és principalment de quars, al voltant del 80% del total,²⁷ entre la resta de materials "destaquen acumulacions de cargols, algun micròlit de sílex,

²² YLL, E. Imanol; i altres, 1986, "Metodologia instrumental per a l'estudi de sepultures mesolítiques (Roc del Migdia. Vilanova de Sau. Osona)", Cota Zero, núm. 2, Vic, p. 14.

²³ "NOTICIARI...", 1986, "Noticiari arqueològic. El Roc del Migdia (Vilanova de Sau)", Cota Zero, núm. 2, Vic, p. 3.

²⁴ YLL, E. Imanol; i altres, 1986, "Metodologia instrumental per a l'estudi de sepultures mesolítiques (Roc del Migdia. Vilanova de Sau. Osona)", Cota Zero, núm. 2, Vic, p. 16.

²⁵ YLL, E. Imanol; i altres, 1986, "Metodologia instrumental per a l'estudi de sepultures mesolítiques (Roc del Migdia. Vilanova de Sau. Osona)", Cota Zero, núm. 2, Vic, p. 15.

²⁶ YLL, E. Imanol; i altres, 1986, "Metodologia instrumental per a l'estudi de sepultures mesolítiques (Roc del Migdia. Vilanova de Sau. Osona)", Cota Zero, núm. 2, Vic, p. 16.

²⁷ "NOTICIARI...", 1986, "Noticiari arqueològic. El Roc del Migdia (Vilanova de Sau)", Cota Zero, núm. 2, Vic, p. 4.

ocres, un cargol polit, un fragment de punta de banya cremat, tres còdols alineats, un còdol amb ocre, un nucli de calcària (...)."²⁸

La fauna és diversa, "les restes òssies mostren una presència abundant d'herbívors (cabra salvatge, porc senglar, cérvol, conill) i de petits carnívors poc representats. Les aus i la microfauna es localitzen espacialment en els límits de la visera de l'abric i queden significativament separades de la resta d'espècies."²⁹

"(...) el que crida l'atenció és la diferència que trobem respecte als dos altres jaciments de la mateixa zona. En un moment anterior, en el Castell, el cavall és el dominant, seguit del cérvol. En canvi, en un moment posterior, en el Cingle, igual que el que s'observava a la Balma del Gai són els conills els que dominen el conjunt faunístic."

"(...).
"En definitiva, de moment, el que podem dir és que el Roc del Migdia respon a l'esquema general de cacera-recol·lecció d'ample espectre que és una de les respostes alternatives a partir del canvi vegetacional.

"El paleoambient que es pot reconstruir és el d'un bosc relativament temperat i humit. Aquesta formació és la que realment caldria esperar de la datació feta, que correspon al període climàtic que s'ha anomenat Allerød. Per tot arreu, en aquesta època es documenta l'extensió d'una vegetació més temperada que l'existent en períodes anteriors. Tot i que al nord-oest i en les cotes més altes dels Pirineus aquest millorament climàtic sembla començar a notar-se una mica més tard (...), a la nostra vessant aquest canvi és ja un fet en el 12000 B.P. (...). Així, doncs, a la zona de Vilanova de Sau tindríem representat un moment anterior on encara no s'ha produït aquesta reforestació (Castell sa Sala) i un posterior on ja la trobem consolidada (Cingle Vermell)."³⁰

c) El Cingle Vermell (Vilanova de Sau)

El Cingle Vermell -que ha donat una antiguitat de 9760 anys a.C.-³¹ també fou descobert per J. Valls i F. Ferrés. "És un petit abric que fa 10 m. d'amplada per 5 m. de profunditat, ubicat a les cingleres de Vilanova de Sau".³²

La reconstrucció paleoambiental indica un clima "lleugerament més humit que l'actual amb un paisatge en el que es combinarien els espais oberts a l'altiplà, i l'alzinar mixt i el bosc caducifoli en els vessants i fons de les valls respectivament."³³

"és el moment final del desenvolupament de l'economia paleolítica, amb grups que es

²⁸ YLL, E. Imanol; i altres, 1986, "Metodologia instrumental per a l'estudi de sepultures mesolítiques (Roc del Migdia. Vilanova de Sau. Osona)", Cota Zero, núm. 2, Vic, p. 15.

²⁹ "NOTICIARI...", 1987, "Noticiari arqueològic. Roc del Migdia (Vilanova de Sau). Campanya 1986", Cota Zero, núm. 3, Vic, p. 3.

³⁰ PAZ, Miguel Angel; i VILA, Assumpció, 1988, "El Roc del Migdia (Vilanova de Sau, Osona): un jaciment mesolític atípic?", Tribuna de Arqueologia 1987-1988, Barcelona, pp. 138-139.

³¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 31.

³² "NOTICIARI...", 1988, "Noticiari arqueològic. El Cingle Vermell (Vilanova de Sau)", Cota Zero, núm. 4, abril, Vic, p. 4.

³³ "NOTICIARI...", 1986, "Noticiari arqueològic. El jaciment del Cingle Vermell (Vilanova de Sau)", Cota Zero, núm. 2, Vic, p. 5.

dediquen a la cacera fonamentalment de cèrvols i altres espècies temperades."³⁴

"Podem caracteritzar el sistema de producció de la gent que ocupava el Cingle com un "sistema caçadors recol·lectors d'ampli espectre". Les activitats bàsiques que asseguren la reproducció són la cacera regular de conills i l'espòròdica de mamífers mitjans (cèrvols, cabres, isards, cabriols, senglars, etc.) de bosc i muntanya, a més de la recol·lecció de fruits del bosc caducifoli i de l'alzinar mixt. Es complementen amb la cacera ocasional d'aus d'espais oberts, carnívors i altres animals, la pesca i la recollida de cargols.

"El sistema funciona determinat per la oferta del medi ambient. El grup és, en gran part, consumidor primari i només explota amb regularitat la biomassa animal representada pels conills. Aquesta recuperació de biomassa animal no devia ser pas la més rendable (en el sentit de temps invertit/biomassa obtinguda). La cacera del cèrvol, que en altres llocs contemporanis és molt important, aquí només és espòròdica quan seria molt més rendable que la del conill.

"(...).

"Només ens queda explicar-ho, doncs, dins del marc d'una crisi ecològica generalitzada provocada per la pressió demogràfica humana, que en 1.800 anys (...) de cacera especialitzada en cèrvol va enrarir extremadament aquella espècie.

"Es pot dir, per tant, que hi ha una determinació ambiental originada en la pobresa (...) del medi ambient pel que fa a animals grossos.

"El grup explota aquella part de la biomassa de l'ambient que té a l'abast dins d'unes coordenades de rendabilitat. Es pot definir com "s'agafa una mica de tot al que hi ha".

"En aquest sistema econòmic s'observa una progressiva especialització en el conill i en la recol·lecció, al costat d'una disminució en la presència d'altres tipus d'animals. (...).

"(...).

"En resum, es pot caracteritzar el sistema econòmic d'aquest moment com el propi d'un grup de entre sis i quinze persones que durant els mesos de tardor-hivern exploten un territori dins d'un radi d'acció d'aproximadament una hora de camí, ben delimitat per una sèrie de barreres naturals. Una àrea que comprèn quatre zones ben diferenciables: un altiplà, una vall ondulada amb petits rierols, una vall al·luvial i unes estribacions muntanyenques. En total uns 58 km². que inclouen un bosc caducifoli i un alzinar mig obert, en el contacte entre els quals se situa l'assentament, en la zona més apta per a la cacera de conills, animal que constitueix la base regular per a la subsistència. S'acaba d'assegurar aquesta subsistència amb la recol·lecció dels recursos de les dues biocenosis vegetals principals, amb la cacera espòròdica d'altres tipus d'animals i amb la pesca.

"Per a l'aprofitament d'aquests recursos i per tal d'assegurar el manteniment, exploten les primeres matèries locals i, d'entre elles, les lítiques que tradicionalment s'havien explotat i que podien obtenir dins del mateix radi d'acció assenyalat per a les activitats de cacera-pesca-recol·lecció.

"A l'abric s'efectuen les feines de preparació, distribució i consum, les feines de producció per al manteniment i per a la conservació d'aliments: pràcticament tota la producció és destinada al consum immediat o a curt termini.

"Algun element ens indica que el grup, o una part, es movia més enllà de l'àrea indicada o que mantenia els tradicionals contactes amb grups veïns (...); és així com podien haver arribat els fragments de curulles marines recollides en les platges mediterrànies.

"(...).

"La distribució de les restes en els pisos d'ocupació no marca una diferenciació clara de l'espai habitat en diferents unitats. Dins de l'abric els espais d'habitació-producció i consum eren comunals. No hi ha cap element que ens permeti parlar d'una diferenciació interna del grup que ocupa l'abric. La fàcil disponibilitat de primeres matèries i la senzillesa de fabricació dels instruments de treball fa que la seva possessió personal no tingui, en principi, cap rellevància des del punt de vista econòmic.

"Almenys una part del producte de la cacera, tant de la individual com de la col·lectiva, devia compartir-se entre tots els elements del grup, com ho demostra la repartició de les restes dins la cova i perquè el tipus d'aprofitament culinari que hem documentat exigia la participació i col·laboració entre les persones del grup.

"Per a un hipotètic consum individual quedaria només el producte de la cacera en solitari de petits animals i el de la recol·lecció de fruits."³⁵

Posteriorment es posà de manifest, en el jaciment del

³⁴ VILA, Assumpció; i altres, 1985, El "Cingle Vermell": assentament de caçadors-recol·lectors del Xè. mil·lenni B.P., Excavacions Arqueològiques a Catalunya, núm. 5, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 7.

³⁵ VILA, Assumpció; i altres, 1985, El "Cingle Vermell": assentament de caçadors-recol·lectors del Xè. mil·lenni B.P., Excavacions Arqueològiques a Catalunya, núm. 5, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, pp. 35-37.

Cingle Vermell, "un canvi en el conjunt de caràcters macros-còpics en la indústria lítica, i un augment del nombre de restes òssies pertanyents a herbívors. Tot això ens assenyalava una possible contemporaneïtat amb el jaciment veí del Castell Sa Sala, (...)." ³⁶ Aquests fets plantegen la hipòtesi d'un "possible canvi d'estrategia subsistencial de la comunitat en estudi." ³⁷

"La biomassa que es produiria en el moment en què s'ocupa el Cingle Vermell (9760 ± 120 B.P.) seria força més elevada que la que hi hauria en l'època d'ocupació del Castell Sa Sala (16.000 B.P. aprox.) si extrapolem les valoracions de les productivitats primàries netes de medis ambients relativament semblants. Hem de tenir en compte que aquesta biomassa es concentraria especialment en l'estrat vegetal i que podria ésser 40 vegades més alta en el Cingle.

"Els grans herbívors podrien aprofitar molt millor la producció vegetal (pastures d'espais oberts) que hi hauria en els moments més antics que la gran massa de vegetació pròpia del bosc mixt del Preboreal (Cingle). La cacera de ramats d'herbívors en espais oberts és molt més rendable que la que es fa en el bosc. Des d'aquest punt de vista les dues economies estan en consonància amb el medi ambient respectiu; hi ha una racionalitat en el sistema bàsic de producció que porta que uns siguin preferentment caçadors de grans herbívors i els altres caçadors-recol·lectors d'ampli espectre, la qual cosa els permet d'aprofitar la part més productiva del seu ecosistema.

"(...). Ambdós, des del punt de vista vegetal, són poc especialitzats i ofereixen moltes possibilitats.

"Quant a l'oferta d'animals i al seu aprofitament s'observen dues anomalies: el valor atorgat al cervol en el Castell, que pot ésser purament cultural, i la raresa de restes d'aquest animal en el Cingle per causes que només podem referir a l'acció humana.

"La major sequedat en el clima dominant durant l'època d'ocupació del Castell fa que la pesca fos més restringida que en el Cingle, on el clima és més humit i els rius tindrien un cabal més constant.

"(...). El valor atorgat a aquestes matèries primes (lítiques) està aquí (al Cingle) més relacionat amb la qualitat d'exfoliació (el sílex és el més treballat). En el Roc del Migdia (11.520 B.P.) la matèria prima predominant és, de molt, el quarç.

"Els estudis realitzats fins ara (Castell Sa Sala i Cingle Vermell) ens permeten dir que els instruments trobats responen fonamentalment al procés d'aprofitament dels animals (tallar carn, aprofitar les pells i treballar l'os). Així com en el Castell són la cacera i les activitats derivades les que no solament proporcionen la base de la subsistència sinó que orienten la part més important de la producció industrial, en el Cingle la cacera ha perdut la seva preponderància absoluta i està clarament complementada per altres activitats (pesca i recol·lecció), la qual cosa es reflecteix en les eines.

"Els tipus de cacera dels animals que proporcionen la base alimentària del Castell impliquen la participació de tot, o d'una part important, del grup. És una activitat col·lectiva. La cacera individual o per petits grups és secundària.

"En canvi, en el Cingle només caldria un sol caçador o un grup reduït, donat els tipus de cacera practicats. La participació seria necessària exclusivament per als animals de muntanya. Les altres activitats dedicades a l'obtenció de la resta de la base de subsistència, en el Cingle, es podrien fer indiferentment col·lectivament o individualment.

"El procés d'aprofitament de la cacera comença, en el cas del Castell, en el mateix lloc de la matança i només es transporten fins a l'assentament determinades parts de l'animal, la qual cosa és una clara adaptació al tipus de presa. En el Cingle el tipus d'animal més petit feia que el transportar-los sencers fóra molt més fàcil i el treball principal d'esquarterament es devia realitzar fonamentalment a l'assentament. Això coincideix amb el percentatge més elevat d'eines per tallar carn que trobem en el Cingle.

"(...).

"El sistema bàsic de preparació dels aliments difereix sensiblement d'un jaciment a l'altre. En l'antic és el rostit el bàsicament emprat; (...). El sistema de cuinat en el Cingle està molt més elaborat i varia segons l'animal. També fan servir el rostit, per al conill, per exemple, però els grans herbívors són aprofitats fins a l'extrem de preparar bullits xafant al màxim els ossos. (...).

"(...).

"(...) podem dir que ambdós sistemes són globalment racionals: Orientat el més antic a l'exploració més rendable del que li ofereix el medi ambient, i l'altre a l'exploració racional però determinada per l'oferta limitada del medi. (...).

³⁶ "NOTICIARI...", 1987, "Noticiari Arqueològic. Cingle Vermell (Vilanova de Sau). Campanya 1986", Cota Zero, núm. 3, Vic, p. 3.

³⁷ "NOTICIARI...", 1988, "Noticiari Arqueològic. Cingle Vermell (Vilanova de Sau)", Cota Zero, núm. 4, Vic, p. 4.

"El fet que no hi hagi producció irracional, o que no domini, és a dir, que no hi hagi producció per producció sinó producció pel consum és l'indicatiu de la racionalitat econòmica que caracteritza els dos moments.

"(...).

"Si el Castell es pot definir com un sistema de caçadors especialistes en herbívors grans, el Cingle és sens dubte l'exemple d'economia de supervivència d'ampli espectre.

"(...).

"Els condicionaments ambientals són la causa comuna d'una característica repetida no solament en les nostres dues formacions sinó també en la major part dels pobles del MPC (mode de producció comunitari), caçadors-recol·lectors. Ens referim a la mobilitat. Aquesta mobilitat és un dels factors imprescindibles per assegurar la continuïtat de la producció. Tot i així pot variar infinitament de forma: en el Castell tenim representada una ocupació des de finals d'hivern i prolongada diversos mesos durant la primavera-estiu. En el Cingle tenim una ocupació estacional específica de pocs mesos a finals de tardor-hivern repetida, que invita a formular de seguida la hipòtesi d'un cicle: ocupacions d'estiu (vora del riu, grossas, a l'aire lliure) i ocupacions d'hivern (petites, disperses, en zones més resguardades i en abrics...).

"Dos factors que creiem comuns a l'hora de triar el lloc d'assentament en els dos casos és la presència propera de fonts d'aigua i la col·locació estratègica en el límit i amb accessos a dos biotops prou diferenciats."³⁸

Aquests grups de caçadors-recol·lectors "tenen una economia de subsistència que s'adapta als recursos que li ofereixen les canviants condicions del medi ambient. La paulatina desaparició dels grans mamífers, que havien representat la principal font econòmica dona pas a una diversificació dels recursos alimentaris, com ho indica l'ocupació de l'abric del Cingle Vermell (...). Així s'obre el procés que culminarà amb l'aparició de la ramaderia i de l'agricultura com a noves bases econòmiques."³⁹

2.1.3 L'EPIPALEOLITIC O MESOLITIC

L'època de transició, que va del Paleolític Superior al Neolític, rep el nom de Mesolític o també Epipaleolític. "Cronològicament, aquest període fluctua, segons zones geogràfiques, entre uns 8.000 i uns 6.000 anys abans d'ara. (...). De fet, correspon a una fase de transició entre l'economia depredadora pròpia de l'època paleolítica i l'economia productora característica del Neolític"⁴⁰

"I els notables canvis que s'observen de cara als homes són paral·lels de les transformacions geològiques i climàtiques. Una de les característiques més destacades del Mesolític és que entrem en un món físicament molt semblant al nostre. Els darrers paleolítics, els magdalenians, visqueren la darrera glaciació. (...). Ara, amb el Mesolític la flora i la fauna comencen a ser les mateixes que han conegut els catalans de totes les èpoques de la història. I no diem nosaltres perquè de ja fauna clàssica de Catalunya una part ja ha desaparegut extingida per l'acció humana."⁴¹

³⁸ Vila, Assumpció; i altres, 1982, "Sis mil·lenaris de dinàmica econòmica abans del Neolític", Ausa, vol. X, Vic, pp. 56-60.

³⁹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 33.

⁴⁰ ARAGALL, Assumpta; i altres, 1987, Eines, jaciments i formes de vida. El Paleolític, Barcelona: Graó, p. 42.

⁴¹ TARRADELL, Miquel, 1982, Les arrels de Catalunya, Barcelona: Vicens-Vives, p. 29.

Un dels problemes que dificulten el coneixement de l'època mesolítica és l'escassetat pel que a fa a l'indústria lítica.

"Es fabricaren molt sovint unes peces diminutes -micròlits- que ja havien començat a les fases tardanes del Paleolític, però que aleshores esdevingueren la majoria. Només excavacions fetes amb molt bona tècnica permeten de recollir uns elements tan menuts i esmunyadissos.

"(...).

"El fet més greu de tots, però, és que a Catalunya s'han descobert fins ara poquíssims llocs habitats a l'època mesolítica."⁴²

⁴² TARRADELL, Miquel, 1982, Les arrels de Catalunya, Barcelona: Vicens-Vives, p. 30.

2.2 EL NEOLITIC

S'anomena Neolític al nou període cultural de la humanitat, en el que l'home ja coneix la pedra polimentada. Arriba a Catalunya cap al 5.000 a.C., encara que alguns estudis recents assenyalen una possible domesticació ja en el 7è mil·lenni.¹

"Los arqueólogos han denominado Neolítico a este estadio de desarrollo sociocultural y económico en el que los grupos humanos disponen ya de una tecnología de producción de alimentos y han modificado su forma de vida para adaptarla a las nuevas condiciones de subsistencia. En esta *tecnología agraria incipiente* deben incluirse, junto a los instrumentos necesarios para el cultivo y la transformación de sus productos -por ejemplo, la cerámica, imprescindible para la cocción de vegetales de otra forma no comestibles-, las propias especies vegetales y animales que son objeto de explotación. (...), es precisamente el proceso de adquisición de estas especies, es decir, la *domesticación*, una de las claves conceptuales para comprender el fenómeno."²

El paper dels caçadors paleolítics no era diferent del dels altres depredadors. L'home paleolític "debia limitar sus necesidades para adaptarlas a los recursos disponibles en su entorno, desplazándose continuamente al ritmo de las estaciones en pos de los animales y plantas comestibles.

"Cinco mil años más tarde se ha operado un sorprendente cambio: la mayor parte de los grupos humanos ha abandonado su vida de cazadores nómadas para sustituirlas por una existencia sedentaria basada en el cultivo de la tierra i la domesticación de los animales. El hombre ha dejado de ser un depredador más para convertirse en el único ser de la creación capaz de controlar artificialmente la reproducción de las especies vegetales y animales de las que obtiene su alimentación: es decir, se ha transformado en *productor* de alimentos.

"El éxito de esta nueva forma de relacionarse con la Naturaleza es tal que en unos pocos milenios los escasos grupos humanos que siguen fieles a sus tradiciones depredatorias pasan a ocupar un lugar marginal en su distribución geográfica, (...)."³

Al Vell Món, tant la domesticació de plantes i animals com els primers modes de producció agrícola tingueren lloc durant el Neolític.⁴

"En aquellos momentos el clima atlántico, húmedo y caliente, permitió la expansión de los grandes bosques de robles, encinas y alcornos alternando con matorrales en las zonas bajas de Catalunya, mientras que en el Pirineo abundaban los bosques de pinos y otras coníferas. Podría decirse que Catalunya era un inmenso bosque, lo que favoreció las

¹ C. de N., 1983, "El Neolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 35.

² VICENT, Juan M, 1985, "El hombre cazador se hace agricultor", a "El Neolítico", Cuadernos historia 16, núm. 212, Madrid, p. 4.

³ VICENT, Juan M, 1985, "El hombre cazador se hace agricultor", a "El Neolítico", Cuadernos historia 16, núm. 212, Madrid, p. 4.

⁴ HARRIS, Marvin, 1981, Introducción a la antropología general, Madrid: Alianza Universidad, p. 171.

primitivas tècniques agràries -claro de bosque- de los primeros neolíticos."⁵

El Neolític és un dels "moments d'evolució més profunda que ha passat la Humanitat. En definitiva, és l'entrada a la història, al nostre món. Els pastors i pagesos inicials posaren els fonaments de la nostra manera de viure: (...).⁶

"Les característiques de classificació i sistematització botànica de restes vegetals registrades (principalment de cereals) assenyalen, atenent els documents arqueobotànics dels jaciments arqueològics i de l'origen de les àrees de distribució de les espècies silvestres, la zona del Pròxim Orient com a possible lloc per a cercar els orígens dels conreus."⁷

"I no nasqué pas, com s'havia suposat primer, a les grans planes de Mesopotàmia, ni a la fèrtil llanca del Nil -on després es crearen les primeres grans civilitzacions urbanes. L'origen de l'agricultura i de la ramaderia, amb totes les altres derivacions del nou estil de vida, aparegué en un territori comprès entre les terres altes de la primera part del curs de l'Eufrates i del Tigris fins a les ribes de la Mediterrània: terres que ara corresponen al nord de l'Iraq, a Síria i a Israel."⁸

L'utilitatge, que apareix en el període Neolític acredita l'existència de treballs agrícoles.

"Apareceran, pues, las hachas, azuelas, azadas, cinceles, rejas de arado, esferoides de palos cavadores, etc., realizados mediante el pulimento de rocas duras, locales o bien importadas de zonas lejanas, aplicadas al trabajo de tala de la madera o a labores agrícolas."⁹

"L'agricultura i l'explotació de plantes es basa sobretot en el conreu de cereals, encara que les darreres troballes arqueobotàniques ja confirmen la presència més generalitzada de lleguminoses conreades."¹⁰

La societat neolítica és probable que s'agrupés en nuclis de 30 a 50 persones, que coneixerien molt bé el seu territori i mantindrien intercanvis, per bé que limitats, amb altres grups.

L'existència de necròpolis, així com les nombroses ofrenes funeràries, adornaments, utensilis i armes, que es dipositaven a les tombes, sembla que fan palesa la creença en una altra vida més enllà de la mort, és a dir, en

⁵ C. de N., 1983, "El Neolític", a Arqueologia en Catalunya. Dats para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 35.

⁶ TARRADELL, Miquel, 1982, Les arrels de Catalunya, Barcelona: Vicens-Vives, p. 43.

⁷ BUXO, Ramon, 1991, "Nous elements de reflexió sobre l'adopció de l'agricultura a la mediterrània occidental peninsular", Cota Zero, núm. 7, Vic, p. 69.

⁸ TARRADELL, Miquel, 1982, Les arrels de Catalunya, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 66-67.

⁹ C. de N., 1983, "El Neolític", a Arqueologia en Catalunya. Dats para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 35.

¹⁰ BUXO, Ramon, 1991, "Nous elements de reflexió sobre l'adopció de l'agricultura a la mediterrània occidental peninsular", Cota Zero, núm. 7, Vic, p. 72.

l'existència d'alguna mena de religió.¹¹

L'aparició d'activitats agrícoles a Catalunya és interpretada de diferent manera, segons els autors. Actualment existeixen tres teories:

"La difusionista, que considera a los primeros catalanes emigrantes procedentes del Próximo Oriente a través de un largo y secular viaje por el Mediterráneo, equivalente a la difusión de los grupos con cerámica cardial por las costas e islas de este mar.

"La de la aculturación, que considera la neolitización como un proceso gradual en el que las ideas sobre agricultura y ganadería, llegadas del Próximo Oriente, irían penetrando en el sustrato indígena mesolítico, hasta crear una nueva sociedad neolítica.

"La poligenista, que considera los procesos de neolitización en el occidente europeo independientes de las zonas más civilizadas del Próximo Oriente, siendo una consecuencia natural de la propia evolución cultural del sustrato mesolítico.

"Sea como fuere, la verdad es que hacia el 5.000 a.C. los yacimientos arqueológicos catalanes (cuevas, poblados) registran la presencia de nuevas especies de animales domesticadas (cabra, oveja, buey, cerdo) y cereales (trigo, cebada, avena), así como árboles frutales desconocidos anteriormente en la fauna y flora indígena. Estos elementos que señalan las nuevas actividades agrícolas y ganaderas se encuentran generalmente acompañados de útiles líticos cuya talla es de tradición mesolítica, lo cual indica la persistencia de un fondo indígena tradicional.

"Así entre el 5.000-3.500 a.C., aproximadamente, se desarrolla en Catalunya, junto a todo un proceso interno de transformación, la cultura neolítica con cerámica cardial o montserratina, que constituirá nuestro Neolítico Antiguo. Esta cultura será más ganadera que agrícola, si nos atenemos a la distribución de sus yacimientos, mayoritarios en zonas montañosas.

"Posteriormente entre 3.500-2.500 a.C., aproximadamente, se desarrollará nuestro Neolítico Medio-Reciente, denominado de los Sepulcros de Fossa, a causa de su forma de enterramiento, casi lo único que se le conoce. Esta nueva cultura, establecida básicamente en nuestras llanuras prelitorales, será más agrícola que ganadera y sus grupos de colonos constituirán los verdaderos primeros "campesinos del llano" de Catalunya.

"Hacia mediados del 3er. milenio, durante el Neolítico Final, la sociedad experimentará un notable cambio, que quedará reflejado en la aparición del fenómeno megalítico y de las cuevas o abrigos sepulcrales con enterramientos colectivos."¹²

2.2.1 EL NEOLITIC ANTIC

L'etapa dels habitants dels poblats i coves, que Miquel Tarradell¹³ denominà "els pastors i agricultors cavernícoles" -i que actualment s'ha descobert que vivien en poblats a l'aire lliure, tot i que utilitzen les coves i abrics, aquests últims per funcions específiques (emmagatzematge, refugi de cacera, etc.)-, es caracteritza per l'anomenada ceràmica montserratina, que és el reflex del Neolític occidental més antic.

Aquesta cultura és la primera que evidencia el fenomen de la neolitització. És també coneguda per cardial, perquè els vasos de ceràmica són decorats amb petxines (*Cardium Edule*).¹⁴

¹¹ C. de N., 1983, "El Neolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 36.

¹² C. de N., 1983, "El Neolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, pp. 36-37.

¹³ TARRADELL, Miquel, 1982, Les arrals de Catalunya, Barcelona: Vicens-Vives.

¹⁴ C. de N., 1983, "El Neolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 40.

"Entre el material arqueològic que conté, destaca la ceràmica lisa y decorada, siendo esta última cardial en su mayor parte. El material lítico es abundante, aunque las verdaderas piezas escasean siendo su elaboración prioritariamente sobre láminas y laminillas."¹⁵

"La aparente uniformidad del Neolítico Antiguo Cardial evoluciona a fines de este período hacia un fraccionamiento en grupos de ámbito territorial restringido. A pesar de la fragmentación, la cultura material de dichos grupos manifiesta su filiación cardial, por lo que utilizaremos el término "epicardial". La cerámica parece evolucionar rápidamente. Hacia el 4o. milenio a.C. las clásicas decoraciones cardiales serán menos frecuentes en beneficio de otras técnicas decorativas, algunas impresas, otras incisas o plásticas. Junto a estos aspectos materiales, que manifiestan un evidente nexo con el mundo cardial, se encuentran otros que preconizan el cambio que conducirá al Neolítico Medio, de cerámicas lisas con asas tubulares verticales (...) y la proliferación de las formas carenadas."¹⁶

2.2.2 EL NEOLÍTIC ANTIC A LA COMARCA D'OSONA

A la comarca d'Osona les restes dels grup anomenats "cardials" no són gaire abundants; "el jaciment de Savassona (Tavernoles) n'ha lliurat algunes, desgraciadament en nombre molt petit i sense context. A l'altiplà del Moianès, la cova del Toll (Moià) proporcionà, al llarg de les investigacions, nombroses restes d'aquesta cultura, constituïdes sobretot per recipients de ceràmica de formes simples, globuloses, decorades per la tècnica de la petxina, destrals de pedra en pedra polida, làmines de sílex, punxons i espàtules d'os, etc. (...). No cal oblidar que la caça seguiria tenint un paper importantíssim dins l'alimentació d'aquests grups. Podem, doncs, definir-los com a grups que porten una activitat de pasturatge, amb un desenvolupament precari d'activitats agrícoles i amb una activitat de caça important, lligats a un règim de vida nómada o seminómada.

"L'aparició de restes amb un nou tipus d'atuell i d'eines, mostrant una certa unitat tecnològic-cultural, ha portat a definir unes poblacions que habiten la Vall de Sau durant el IV i III mil.lenni. Aquestes restes definidores estan caracteritzades per recipients de ceràmica d'una alta qualitat tècnica, que varien respecte a les anteriors per una manca total de decoració, presentant una evolució vers formes més complexes. Les coves de les Grioterres (Vilanova de Sau) i la cova de Can Feló (Tavertet) foren habitades per aquests grups. N'ocupaven la zona de l'entrada, on s'han pogut localitzar estructures de fogars simples d'utilització domèstica o de manteniment. Sobre les seves activitats econòmiques poc podem afirmar amb certesa. Tot sembla indicar un augment de l'activitat de pasturatge, amb xai i cabra especialment, d'acord amb la morfologia del paisatge que els envolta. La possibilitat d'una agricultura complementària, per a aquests grups de ramaders de les coves de

¹⁵ C. de N., 1983, "El Neolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 39.

¹⁶ C. de N., 1983, "El Neolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 41.

les Grioterres, no han estat analitzades, tot i que les restes vegetals (civada, blat, llegums) trobades a la cova del Toll (Moià), que continuava habitada, ens hi fan pensar."¹⁷

a) El jaciment de Savassona (Tavèrnoles)

El jaciment de Savassona "està situat al NE. de la Plana de Vic, en els primers contraforts eocènics que formen les Guillerries i a la ribera dreta del riu Ter. El seu accés es realitza per la carretera de Vic al Parador Nacional de Turisme Bac de Sau i just al seu pas pel Castell de Savassona."¹⁸

L'àrea geogràfica que comprèn es formada per quatre zones geomorfològiques ben diferenciades:

"*El Pla*: Caracteritzat per l'aflorament de margues gris clares i recobert per dipòsits procedents de l'erosió del Turó de gres. La potència d'aquests sediments varia d'acord amb el relleu del mateix pla, juntament amb els diferents factors que motivaren variacions en l'acció de sedimentació. Complementen aquest paisatge diferents blocs de gres, de distintes grandàries i formes, després del Turó, alguns d'ells han adquirit una certa popularitat ("Pedra del Sacrifici", "Dau", etc.).

"*La zona de contacte*: Formada entre el pla i el Turó on hi ha situada l'església preromànica de St. Feliu. S'hi localitzen diferents baumes, normalment escavades a les margues i que tenen per sostre el mateix gres.

"*El Turó de St. Feliu*: Constituit per gres (F.G. gres de Folgueroles) que ha sofert un sistema de diaclasi. Les diaclasis anomenades "reca" o "canals" actuen com a receptors dels sediments originaris del pla de sobre i, també, formen uns excel·lents punts des d'on es fa possible l'accés al cim.

"*El Turó del Castell de Savassona*: Situat a uns 800 mts. del Turó de Sant Feliu i de la mateixa formació geològica. En la seva vessant nord està localitzada la gran bauma de la Font de la Baronesa.

"Aquests quatre conjunts tenen una vegetació bàsica de roureda (roure martinenc) a causa de la inversió tèrmica que sofreix la plana. La roureda, a les zones de més fàcil accés i per un procés de desforestació, és substituïda per l'ocupació del pi roig i alguna pinassa. A les zones de soler localitzen alguns alzinars (quantitativament insignificants)."¹⁹

Els materials, que s'hi han trobat, "corresponen a troballes antigues, la informació sobre les quals és en la majoria dels casos migrada i només disposem de les restes físiques que limiten la seva valoració. (...). Tot i això, la revisió dels materials arqueològics procedents de l'excavació de 1976 proporcionarà tres petits fragments ceràmics amb decoració impresa amb estil cardial que es poden relacionar, en principi, amb el món del Neolític Antic."²⁰

¹⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, pp. 33-35.

¹⁸ BUXO, Dolors; i altres, 1982, "Noves aportacions al jaciment de Savassona", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 95.

¹⁹ BUXO, Dolors; i altres, 1982, "Noves aportacions al jaciment de Savassona", *Ausa*, vol. X, Vic, pp. 95-96.

²⁰ BUXO, Dolors; i altres, 1982, "Noves aportacions al jaciment de Savassona", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 110.

"Els jaciments de Savassona (...) ofereixen un ventall de restes arqueològiques relacionades amb diferents horitzons culturals. Aquests semblen iniciar-se en el Neolític Antic, malgrat es tracti de tres petits fragments ceràmics. El moment del Neolític Final, més conegut, sembla succeir-lo (...), així com la presència d'un Bronze a l'àrea. Pel que fa a les estructures d'hàbitat relacionables a aquests horitzons, no s'han pogut localitzar. El món de la Primera Edat del Ferro i Iber, conegut millor, amb les restes d'una habitació rectangular adosada a la Pedra del Sacrifici, així com les restes del Rec de la Fibula, semblen indicar una intensa ocupació de l'àrea en aquests moments."²¹

b) Les Grioterres (Vilanova de Sau)

Les Grioterres (Griuterres o Guilloterres) "són un grup de cavitats, onze en total, obertes i penjades sobre la vall del Ter en un punt espectacular, tancat de Nord i Sud per cingleres de roques eocèniques, calisses nummulítiques, margues i gresos que formen una vall reclosa, avui coberta en part per les aigües de l'embassament de Sau. Pertanyen al terme municipal de Sau i es localitzen al sector del Cabrerès, al llevant d'Osona."²²

La galeria TIIa és la més oriental de totes. La dificultat d'accés ha permès trobar-la intacta i poder-hi realitzar un treball arqueològic-científic amb totes les garanties.

"Per això s'ha donat molta importància a l'evolució ceràmica en la seva projecció estratigràfica, a l'evolució climàtica a partir del quart mil·lenari i a l'evolució de les diverses facies culturals, que partint d'un Neolític Mitjà-Antic arriba fins al Bronze Final i la primera Edat del Ferro. (...)."²³

"La galeria TIIa de les coves de les Grioterres ens presenta uns estrats -6,7 i 7a- horitzontals, densos, ininterromputs, que mostren una ocupació humana continuada i beneficiada d'un clima sec i temperat.

"Aquesta ocupació pertany -ens atenem a les tipologies ceràmiques- al Neolític Mitjà-Antic i Final en sentit ampli. (...). Aquests nivells pertanyen al moment de la màxima densitat d'ocupació a les Grioterres. Si relacionem les indústries ceràmiques i les restes de les activitats domèstiques amb les necessitats del grup podem admetre una població entre els 15 i 20 individus.

"El pas de l'estrat 5 al 2 és un pas amb força alteracions sedimentològiques i, per tant, la seva interpretació és més problemàtica ja que (...) incideix en uns períodes en si mateixos poc clars, arqueològicament parlant, com són el Neolític Final, el Calcolític, l'Edat del Bronze i la Primera Edat del Ferro.

"(...).
"(...) (es) confirma un procés d'humidificació persistent al final del Neolític i principis de l'Edat del Bronze que es perllongarà fins a la Primera Edat del Ferro. Hi haurà, però, unes èpoques seques, (...) en les quals s'ocuparà esporàdicament la galeria. Un gran paroxisme climàtic es produirà entre el Bronze Mitjà i el Bronze Final (...). Estem davant d'unes etapes prehistòriques amb activitats domèstiques esporàdiques confirmades, a més a més, per l'absència de fogars i per la presència de lots ceràmics aïllats i molt poc esmicolats.

"(...).
"(...) l'evolució ceràmica tant en les formes com en les decoracions és força definitiva, (...). Cal dir també que a partir del nivell 4b desapareix tota decoració plàstica i incia per donar pas a unes ceràmiques de parets llises amb fons convex d'una millor qualitat i d'unes mides més reduïdes.

"(...).
"és ben clara la dualitat de la galeria TIIa emprada com a "espai-hàbitat"; per una banda

²¹ BUXO, Dolors; i altres, 1982, "Noves aportacions al jaciment de Savassona", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 112.

²² CASTANY, Josep, 1982, "Del Neolític Mitjà-Antic al Bronze Final a Osona", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 61.

²³ CASTANY, Josep, 1982, "Del Neolític Mitjà-Antic al Bronze Final a Osona", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 62.

com a vivenda permanent durant una llarga part del Neolític Mitjà-Antic i del Neolític avançat, (...), i per altra banda com a habitat intermitent amb funció de "talaià-refugi" coincident amb les èpoques del Calcolític, Edat del Bronze i Primera Edat del Ferro.

"Certament estem davant d'unes comunitats estables localitzades per cronologia relativa a partir de la segona meitat del quart mil·lenni i tot al llarg del tercer i davant d'unes comunitats mòbils durant el segon i el primer mil·lenni a.C. No podem oblidar que aquesta ocupació esporàdica i mòbil pot estar (...) determinada per les condicions del clima, (...).

"(...).

"La galeria T1a com a habitat reuneix totes les condicions bàsiques com a tal i les supera: la sequedat de la cova, la poca amplitud tèrmica i la il·luminació natural de tota ella facilita un estatge familiar o comunitari afavorit, encara, per l'estratègia del lloc.

"Les petites eines d'os i de sílex, juntament amb les desfalls de pedra polida, ens fan pensar en unes activitats essencialment ramaderes en les quals el porc, el xai, el conill i algun bòvid ocupen un lloc de preferència (...).

"Formant part essencial de les activitats domèstiques volem fer esment de les estructures de fogars que trobem (...) en els nivells Neolítics de les famílies establertes a la vall de Sau. Aquests fogars ocupen una zona molt reduïda de l'espai (...). La seva situació no és gratuïta ni casual ja que en aquest lloc hom troba les condicions favorables per a fer el foc, pel bon tiratge que facilita la combustió ja que un corrent d'aire que entra per la galeria veïna T1b expluïa els fums a l'exterior.

"Estructura dels fogars és simple: un conjunt de pedres que delimiten parcialment un espai de cendres i carbons molt esmicolats. Al seu redós sempre hi ha un conjunt d'ossos sense ordre aparent que són certament les restes de menjar. Les pedres, en nombre de 5 o 6, tenen entre 7 i 15 cm. de gruix (...). (...) tenen evidentment una funció domèstica clara: rostir i coure. (...). Volem destacar, però, la presència d'un fogar (...), que ben arrambat a la paret de la galeria consta de cinc pedres força verticals i fondes que delimiten un espai i, dintre d'aquest espai, altres pedres cobreixen la seva part més superior. Estem davant d'un fogar amb funció de braser o conservador de caliu d'un dia per l'altre."²⁴

Tot i que, segons sembla, la indústria a la Cova de les Grioterres s'inicia a mitjans del cinquè mil·lenni, "las tribus que moraron con mayor asiduidad la Cova de les Grioterres, correspondían al Neolítico medio, no faltando indicios, repetimos, de pobladores de la Edad del Bronce y primera época del Hierro. Así mismo, el hallazgo de un pequeño jarrón ibérico, un plato romano y pequeños trozos de cerámica de la Alta Edad Media son una prueba del comercio de estas épocas."²⁵

Posteriorment, la Cova de les Grioterres fou ocupada per "bandoleros comarcales. Sus últimos moradores fueron de la región, que la utilizaron como refugio durante la pasada guerra."²⁶

A la Cova de les Grioterres les peces de metall són escasses, sobretot si les comparem amb l'abundància de ceràmica.²⁷ La ceràmica és el material més important amb clares mostres d'evolució. Són evidents els testimonis d'una sòlida ocupació durant el Neolític Mitjà, que continuarà

²⁴ CASTANY, Josep, 1982, "Del Neolític Mitjà-Antic al Bronze Final a Osona", Ausa, vol. X, Vic, pp. 66-71.

²⁵ CASSANY, Martí, 1974, "Arqueologia", a Alfred MONTSERRAT i NEBOT i Dolors PI i PUJOL, "El Karst del Turó de Terrades. La Cova de les Grioterres", Speleon, núm. 21, p. 31. Separata.

²⁶ CASSANY, Martí, 1974, "Arqueologia", a Alfred MONTSERRAT i NEBOT i Dolors PI i PUJOL, "El Karst del Turó de Terrades. La Cova de les Grioterres", Speleon, núm. 21, p. 4. Separata.

²⁷ CASSANY, Martí, 1974, "Arqueologia", a Alfred MONTSERRAT i NEBOT i Dolors PI i PUJOL, "El Karst del Turó de Terrades. La Cova de les Grioterres", Speleon, núm. 21, p. 38. Separata.

intensament durant el Calcolític o Eneolític, fins a les edats del Bronze i del Ferro; l'època ibérico-romana, i fins i tot a l'Alta Edat Mitjana.²⁸

c) Cova de Can Feló (Tavertet)

La cova de Can Feló es troba situada "al mig de la paret calcària que forma el cingle de Tavertet i a uns 20 mts. de la seva base inferior. El seu accés es realitza a partir del camí que, sortint de Tavertet, baixa cap a Surroca i segueix la vora del cingle fins a la mateixa cova. (...).

"L'entrada, de 10 x 15 mts. aproximadament, dona pas a una sala d'uns 25 mts²., zona on es realitzaren les troballes. Per un pas difícil i a la fi de la sala, una esquerda dona accés a una galeria formada per una diaclasi amb direcció NE. d'uns 20 mts. de llargada, on una petita galeria d'uns 4 mts. permet l'accés a una nova galeria de direcció N., que acaba amb una nova sala final de reduïdes dimensions. El recorregut total de la cova és d'uns 70 mts."²⁹

Tot i la que cova està situada en un lloc de difícil accés, quan l'agost de 1982 es realitzà una primera visita a la cova, per tal de procedir al seu estudi, es posà de manifest l'expoliació, de la qual havia estat víctima.

"En realitat la cova era coneguda ja d'antic i els sediments corresponents als possibles moments d'habitat o ocupació de la cova havien estat del tot explotats."³⁰

Només en resta un lot de ceràmiques i lític trobat per Jordi Mor, en excavacions anteriors, que es pot associar a dos moments cronològics concrets: un del Neolític Mitjà-Antic i l'altre del Bronze Mitjà.³¹

"Finalment cal assenyalar la mà de molí (...). El fet de no saber-ne la posició estratigràfica, fa difícil la seva adscripció a un dels dos horitzons descrits. Malgrat tot, aquesta eina, en curs d'estudi, sembla relacionar-se amb finalitats industrials de tipus agrícola i les marques d'erosió que presenta en un extrem es podrien associar, inicialment, a un procés d'abrasió per percussió de la part immòbil del molí, per poder facilitar la feina de la trituració."³²

²⁸ CASSANY, Martí, 1974, "Arqueologia", a Alfred MONTSERRAT i NEBOT i Dolors PI i PUJOL, "El Karst del Turó de Terrades. La Cova de les Grioterres", *Speleog*, núm. 21, p. 30. Separata.

²⁹ CRUELLS, Walter; i MOLIST, Miquel, 1982, "Un nou jaciment prehistòric a la vall del Ter: Can Feló (Tavertet)", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 73.

³⁰ CRUELLS, Walter; i MOLIST, Miquel, 1982, "Un nou jaciment prehistòric a la vall del Ter: Can Feló (Tavertet)", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 74.

³¹ CRUELLS, Walter; i MOLIST, Miquel, 1982, "Un nou jaciment prehistòric a la vall del Ter: Can Feló (Tavertet)", *Ausa*, vol. X, Vic, pp. 74-81.

³² CRUELLS, Walter; i MOLIST, Miquel, 1982, "Un nou jaciment prehistòric a la vall del Ter: Can Feló (Tavertet)", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 81.

d) Sepulcres megalítics (Tavertet)

Durant la segona meitat dels anys vuitanta s'han portat a terme les excavacions de l'àrea megalítica de Tavertet, les quals han donat una cronologia situada dintre de la segona meitat del IV mileni a.C. El conjunt de sepulcres megalítics comprèn: Puig ses Pedres (L'Esquirol), can Tafura (Tavertet), Camp sa l'Arca (Rupit), Sant Corneli, Rajols I i II (Tavertet); així com Font de la Vena, el Padró, Collet de Rajols i la Rambla, tots ells a Tavertet. "Aquest conjunt de 10 sepulcres megalítics tenen, en principi, una característica comuna; la seva localització en una unitat geogràfica determinada. Tots ells estan situats entre unes cotes de 800/1100 m snm, (...) i es troben situats en una àrea de pas tradicionalment utilitzada des d'antic. És el camí que uneix la Plana de Vic amb les planes d'en Bas i la Garrotxa."³³

"L'anàlisi del conjunt de sepulcres megalítics situats en els altiplans meridionals del Cabrerès, ens permet, en l'estat actual de la investigació, proposar la hipòtesi que estem davant d'un espai funerari definit (necròpolis), diferenciat de la resta de manifestacions d'aquests món, d'un costat per un emplaçament geogràfic concentrat, i per un altre per unes característiques estructurals/morfològiques concretes.

"La recuperació del coneixement del conjunt de l'estructura funerària és una de les clares necessitats que ha portat la investigació arqueològica d'aquest grup de monuments. La revalorització d'una part sovint descuidada, com és el túmul i l'anell/cromlec, fa possible ampliar les dades dels monuments i ha de permetre l'avaluació del sepulcre megalític com a globalitat.

"És indubtable que aquesta anàlisi ha permès un augment de la informació tant de tipus tecnològic (sistemes de construcció, materials...) com d'aspectes més lligats amb el seu ús (possibles diposicions rituals, preparació del terreny...).

"La complexitat estructural posada de relleu, ve acompanyada d'altres novetats que afecten també de manera important el coneixement del fenomen megalític. Ens referim principalment a les derivades de la cronologia d'aquest grup. Els indicis de què disposem actualment, (...), permeten avançar la segona meitat del IV mil·lenni per al sepulcre de la Font de la Vena. Aquest cronologia antiga comporta una problemàtica que afecta no solament la presència de sepulcres megalítics en uns moments antics del Neolític, sinó la concepció i les interpretacions de l'evolució del fenomen megalític a Catalunya. En efecte, si bé és admesa, i darrerament s'ha vist confirmada, la presència de construccions funeràries de tipus megalític amb una cronologia corresponent al Neolític mitjà, aquestes únicament corresponien a una àrea geogràfica determinada (Serra de Roda - Les Alberes) i a una morfologia concreta (sepulcres de corredor). D'altra banda, el programa d'investigació endegat a l'àrea ens ha permès de conèixer, de manera preliminar, el potencial d'assentaments d'habitació en els altiplans del Cabrerès, que en un futur s'hauran de relacionar o no amb el conjunt megalític, i de poder establir a partir del seu estudi global, models d'interpretació adequats per a aquests pobladors."³⁴

La campanya d'excavacions arqueològiques de 1987 a l'àrea megalítica de Tavertet s'ocupà del dòlmen de El Padró, on s'hi localitzà un enterrament individual amb el seu aixovar corresponent: vas de ceràmica prop del cap, punta de sageta i eines lítiques prop del cos.

"Podem, doncs, afirmar que per primera vegada en molt de temps a pareix a Catalunya un monument funerari neolític complet i que gràcies a l'arquitectura complexa el fa realment novedós i important. Per altra banda, recordem la importància d'aquest conjunt de megalits de l'àrea de Tavertet en relació a la seva particularitat arquitectònica/cronològica que necessàriament ha transformat l'esquema tradicional d'interpretació megalítica catalana.

³³ MOLIST, Miquel; i altres, 1987, "L'àrea megalítica de Tavertet (Osona)", *Cota Zero*, núm. 3, Vic, p. 55.

³⁴ MOLIST, Miquel; i altres, 1987, "L'àrea megalítica de Tavertet (Osona)", *Cota Zero*, núm. 3, Vic, p. 67.

En espera d'obtenir el conjunt de dades cronològiques absolutes realitzades per C14, es confirma novament al jaciment de "El Padró" la primera meitat del IVart. mil.lenni A.C., per la construcció i utilització d'aquests monuments funeraris (...).

"Destaquem, especialment, la importància de l'aparició d'un cos a l'interior de la cambra. Tant pel fet de ser un dels primers cossos apareguts en cambres megalítiques en els darrers anys a Catalunya com per la importància que van agafant el conjunt de magalits de l'àrea de Tavertet, especialment en relació a la singularitat i cronologia realment antiga."³⁵

El jaciment de Collet de Rajols s'integra clarament "dintre del grup de Tavertet pel que fa a la tipologia arquitectònica, aixovar i cronologia, de la primera meitat del quart mil.lenni BC, grup que es va homogeneïtzant dintre d'una àrea relativament petita i que sens dubte modificarà substancialment els esquemes acceptats fins ara."³⁶

2.2.3 EL NEOLÍTIC MITJA-RECENT: ELS PRIMERS PAGESOS DEL PLA O LA GENT DELS SEPULCRES DE FOSSA

El nom de gent dels sepulcres de fossa es dona als primers pagesos que colonitzaren les planes i visqueren en pobles. L'únic testimoni que en queda són les necròpolis. Els enterraments consistien en posar els cadàvers en una simple fossa.

"Geográficamente, los Sepulcros de Fosa se encuentran casi siempre en terrenos fértiles y cercanos a cursos de agua o fuentes. Puede afirmarse pues, que el pueblo de Sepulcros de Fosa ocupa las zonas de gran riqueza agrícola y relieve poco pronunciado de Catalunya. (...). Respecto a la cronología, el horizonte cultural de los Sepulcros de Fosa abarca el Neolítico Medio - Reciente de Catalunya, situándose entre los años 3.500 y 2.500 a.C."³⁷

"és un grup històric que a hores d'ara coneixem força bé, (...). No sabem pràcticament res dels poblats i les cases, ni dels estris de la vida quotidiana, però hem de suposar que els objectes d'ús normal devien ésser iguals que els que posaven com a ofrena a les tombes, ja que la finalitat era que en la vida del més enllà la persona enterrada pogués utilitzar tot allò que li havia estat necessari en aquest món. Malgrat que la manca de coneixement dels llocs d'habitació ens priva d'una sèrie de documents importants, no hi ha dubte que és un dels grups prehistòrics del país que se'ns presenta amb més personalitat i del qual podem esbossar les línies generals d'una manera més segura i clara. (...). El fet que tots siguin enterraments ha permès de conèixer l'aspecte físic de la gent que visqué aquesta civilització. És la primera vegada que tenim a Catalunya un grup antropològicament ben determinat.

"(...) aquest poble jugà un paper decisiu en la introducció a fons de la revolució neolítica a casa nostra (...).

"(...).

"(...) les tombes es troben sempre al fons de les valls, en llocs relativament planers, prop de rius o de rieres, i sovint no gaire lluny de les fonts. (...), és evident que eren gent de plana, i aquesta constatació és important perquè ens assegura que l'economia era bàsicament agrícola.

"(...), podem assegurar que foren gent que visqueren en petites agrupacions de cabanes.

"(...).

"Els cadàvers eren posats en unes simples fosses excavades a terra, d'una fondària que oscil.la entre un i dos metres del nivell primitiu del sòl, sense cap element exterior que

³⁵ "NOTICIARI...", 1988, "Noticiari arqueològic. Àrea megalítica de Tavertet", Cota Zero, núm. 4, Vic, p. 6.

³⁶ "NOTICIARI...", 1989, "Noticiari arqueològic. Collet de Rajols. Cantonigrós (Osona)", Cota Zero, núm. 5, Vic, p. 4.

³⁷ C. de N., 1983, "El Neolític", a Arqueologia en Catalunya. Dades para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, pp. 42-44.

delati la situació. Dins de la fossa, i al voltant del cos, algunes lloses fan com una mena de protecció, que a vegades, però, arriba a esdevenir una veritable cista o caixa de pedres. (...). Els cossos estan sempre en posició arrupida, és a dir, posats de costat amb les cames flectides, de manera que els genolls gairebé toquen a la barba i els braços també, aproximant les mans a la boca.

"A casa fossa hi ha un o dos individus, mai més de dos. Quan s'ha pogut estudiar bé cadascun dels esquelets, ha estat possible de comprovar que eren un home i una dona. El sistema d'enterrament era, doncs, individual o de parella, matrimonial, però mai col·lectiu

"Les ofrenes no són gaire abundants, i en general molt iguals. De pedra hi ha nuclis de sílex, és a dir, la pedra de la qual eren extretes les peces que hom volia treballar, i ganivets, també de sílex, en general de mida no gaire gran, i també puntes de sageta de formes geomètriques -trapezis i triangles. Les puntes de flexa de talla bifacial, triangulars, amb peduncle, són raríssimes; només en coneixem tres o quatre casos. Raresa que lliga amb els poquíssims objectes de metall (coure) que han estat trobats dins dels sepulcres.

"Són també poc abundants els atuells de terra cuita, un o dos per tomba, rarament més, (...).

"Les destrals de pedra polida són força corrents, també, en general, una o dues per cada tomba. La resta dels materials són els que formaven part de les "joies" personals de l'individu, i que no devien posar-s'hi com a ofrena: eren les que duia habitualment. Són collarets, gairebé sempre d'una pedra anomenada "callais" o "calaita"; ullals de sanglar, utilitzats com a penjolls, i agulles o punxons d'os, que, quan ha estat possible de trobar-les *in situ*, s'ha vist que eren posades al volt de la testa i que devien servir d'agulles per al pentinat.

"(...).

"Els sepulcres de fossa es troben ja aïllats ja en conjunts que constitueixen veritables necròpolis. És possible que fossin sempre agrupats i que quan en tenim un de sol sigui perquè no s'ha fet una excavació sistemàtica pels voltants. (...).

"(...).

"Un fet, però, sembla evident: que les necròpolis no eren gaire extenses; les més grans no tenen més enllà d'una cinquantena de fosses. Això sembla respondre a cementiris de petits poblats, com són la majoria dels que es coneixen en les primeres etapes agrícoles de l'Occident d'Europa, (...).

"(...), podem traçar un esquema de la vida de la gent que es caracteritza pels sepulcres de fossa. Ja hem vist que devien ésser bàsicament pagesos, com ho demostren els llocs on visqueren, i que els ramats eren la forma complementària de l'economia. Foren el primer grup que a Catalunya abandonà, d'una manera decidida, les coves com a casa i establí els primers pobles, petites agrupacions de cabanes, possiblement no gaire distintes de les actuals cabanes de llenyataires, potser de planta rodona, com és corrent en les primeres etapes de construccions de "cases".

"La manca de preocupacions defensives a l'hora d'elegir l'emplaçament dels poblats ens dibuixa unes comunitats pacífiques, entre les quals la guerra no devia pas ésser un estat normal. Ho confirma la raresa de les armes entre les ofrenes funeràries, ja que cal veure les destrals més aviat com a instrument de treball que no pas de lluita, i les petites puntes de sageta devien tenir més utilitat per a la caça que no per a la guerra, encara que també podien ésser utilitzades com a arma contra els homes.

"El fet que les tombes siguin sempre pràcticament iguals, i les ofrenes també, fa pensar en una societat molt igualitària, sense diferències socials marcades. Les tombes són sempre un reflex de l'estat social. L'existència d'unes capes superiors molt ben determinades es marca normalment a l'hora de la mort. I, si no hi ha diferències destacades entre els qui eren enterrats a les fosses que hem descrit, tampoc no tenim l'indici més petit per a suposar que altres individus de la mateixa època i de les mateixes comunitats foren enterrats en tombes d'altres tipus que no han estat mai trobades.

"(...).

"(...), tot l'ambient dels sepulcres de fossa correspon a un món neolític, més aviat avançat, però sense arribar encara a les societats de la metal·lúrgia."³⁸

"La ceràmica en general és lisa, habiendo muy pocos ejemplares decorados, tratándose siempre de finas incisiones. En cuanto a las formas dominan los grandes vasos ovoides, tazas, cuencos, ollas, vasos carenados y algunos ejemplares de vasos de boca cuadrada, (...). Cronológicamente se sitúa entre el 3400 y el 2345 a. C. (nivel III Fot Mayor y yacimiento de Sabassona, respectivamente). (...)."³⁹

³⁸ TARRADELL, Miquel, 1982, Les arrels de Catalunya, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 71-82.

³⁹ LOPEZ GARCIA, Pilar, 1985, "La Península Ibérica en el Mediterráneo" a "El Neolítico", Cuadernos historia 16, núm. 212, Madrid, p. 26.

2.2.4 EL NEOLITIC MITJA-RECENT A LA COMARCA D'OSONA

A la comarca d'Osona les restes o mostres del grup cultural, denominat dels "sepulcres de fossa" o bé "els primers pagesos del pla", són més nombroses que no pas les dels "pastors de les coves".

"(...) tot sembla indicar una expansió demogràfica, a la vegada que la disposició geogràfica varia: totes les troballes s'han realitzat al fons de la Plana o bé als voltants més immediats. Podríem distingir a partir d'un criteri purament geogràfic dos grups: sepultura de Mas Tarabau (Tona), la de Balenyà, la de Castellet (Vic), la de l'Escorial (Vic) i les de Sabassona (Tavernoles); i d'altra banda el grup que tocant al Moianès podria tenir, a més, un aspecte cultural diferent: sepultura de l'Horabona, sepultura de la Noguera. La cova del Toll (Moià) és l'única que presenta també enterraments d'aquest grup.

"La posició geogràfica i la presència més abundant d'eines lligades indirectament a feines agrícoles ens fan pensar en un fort desenvolupament de l'agricultura, la qual ocupà zones que fins ara havien escapat a l'activitat humana. La Plana de Vic veu, doncs, la seva primera ocupació intensa per aquests pagesos, els quals d'altra banda la deuriem combinar amb una activitat ramadera molt important. La presència d'objectes d'ornament amb materials inexistent a la zona (grans de collaret d'esteatita) fa pensar en una comunicació i intercanvi d'aquests grups, a un nivell geogràfic ampli, amb els possibles grups homòlegs de tota l'àrea de la Mediterrània Occidental."⁴⁰

A la segona meitat del tercer mil·lenni, durant el Neolític Final, "una certa complexitat revesteix les poblacions que ocupen Osona. Els pagesos del sepulcres de fossa tenen una llarga perduració. D'altra banda, apareixen nous grups neolítics, que habiten tant a l'aire lliure - restes d'un fons de cabana a la creu del Tossell (Vic)- com a les coves de la vall de Sau. També en aquests moments una intensa ocupació es troba a les coves Grioterres (Vilanova de Sau)."⁴¹

a) Les Grioterres (Vilanova de Sau)

Segons assenyala Martí Cassany, s'ignoren les classes de plantes que cultivaven els habitants de la Cova de les Grioterres. "Un indicio demostrable de que el trigo entraba más tarde en el cultivo, son los restos carbonizados de este cereal hallados en el "Toll de Moià". También la presencia de piedras de molino encontradas en el "Pedra del Sacrifici de Sabassona", nos documentan sobre la trituración de granos.

"Cerca de la Cova de les Grioterres existen otros puntos de "habitat", que en algunos momentos son contemporáneos de aquéllos objeto de estudio.

"Los habitantes de la Cova de les Grioterres tenían por vecinos, por el lado del Coll de Terrades y a pocos kilómetros, los grupos de Sabassona. Por el lado del Ter eran las de los abrigos, muy abundantes, a la altura de Tavertet.

⁴⁰ ALBAREDA, Joaquín; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 35.

⁴¹ ALBAREDA, Joaquín; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 35.

(...)."42

b) El jaciment de Savassona (Tavèrnoles)

Durant les excavacions dels anys 60 tingué lloc, a la Pedra del Sacrifici, "la troballa de restes humanes amb 5 o 6 cranis que podrien constituir un ossari col·lectiu, així com (...) diferents fragments de ceràmica campaniforme. Tot aquest conjunt de troballes, de procedència antiga i per tant d'informació limitada, presenten una certa contemporaneïtat, i es poden situar cronològicament cap a finals del Neolític vers l'Eneolític. (...)."43

El conjunt de tombes es troba prop del castell de Savassona, a la vora de la Pedra del Sacrifici.

"Els arqueòlegs que han excavat el jaciment de Savassona l'atribueixen a l'anomenada "cultura dels sepulcres de fossa".

"La disposició de les tombes i l'aixovar que acompanyava els esquelets ho manifesten així.

"Savassona correspon a una etapa avançada del Neolític català.

"L'Institut d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona va fer analitzar pel mètode de carboni 14 una mostra de l'esquelet de "Savassona 1". Es va obtenir la data 4310 ± 140 en cronologia absoluta."44

Els dos esquelets de Savassona, que s'han pogut estudiar, són de *tipologia mediterrània*:

"Savassona 1", (...), pot diagnosticar-se com a *mediterrani robust*, sobretot si es té present que, en ser de sexe femení, algunes de les característiques tipològiques queden atenuades. La seva estatura, que pot considerar-se alta pel seu sexe i època, confirma aquest diagnòstic.

"A "Savassona 1" se li pot atribuir la tipologia anomenada *mediterrànids gràcils*. La forma pentagonalde allargada del seu crani i la seva petitesa i gracilitat ho manifesten clarament."45

A l'àrea de Savassona s'hi han pogut localitzar diferents gravats rupestres, que es fa difícil de situar-los cronològicament.

"Les diferents representacions que es poden apreciar fan pensar en un ampli horitzó cultural i cronològic. És molt possible que els seus inicis es relacionin amb el que s'ha vingut a anomenar "art esquemàtic de la península Ibèrica", el desenvolupament del qual es produeix durant el Calcolític, i que té els seus orígens a finals del Neolític i perdura fins a començaments de l'Edat del Ferro. A Savassona, tot i tenint clars un moment final de la "Cultura dels Sepulcres de fossa" (2.345 ± 140 a.C., datació obtinguda per C14) i un altre moment més tardà (Bronze Final - Primera Edat del Ferro), amb un nivell intermedi que

42 CASSANY, Martí, 1974, "Arqueologia", a Alfred MONTSERRAT i NEBOT i Dolors PI i PUJOL, "El Karst del Turó de Terrades. La Cova de les Grioterres", *Speleon*, núm. 21, p. 24. Separata.

43 BUXO, Dolors; i altres, 1982, "Noves aportacions al jaciment de Savassona", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 110.

44 FONT, Empar, 1982, "Pobladors d'Osona d'època neolítica", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 116.

45 FONT, Empar, 1982, "Pobladors d'Osona d'època neolítica", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 119.

presenta alguns elements arqueològics, no ens queda definida la cronologia dels gravats."⁴⁶

"El signe més repetit i localitzable (...) és la creu. Aquests cruciformes estan realitzats a partir de diferents tècniques, que van des d'un fragment (...) al repicat (...). Sembla ésser que a una mateixa tipologia, la cruciforme, li poden correspondre diferents estils, tècniques i composicions. Possiblement tampoc no li corresponen un mateix significat ni moment cronològic."⁴⁷

c) La Cova de les Pixarelles (Tavertet)

La cova de les Pixarelles, situada a la vall mitjana del Ter, també presenta una ocupació des del Neolític Final (ceràmica tipus veracià), passant per diferents nivells de l'Edat del Bronze i arribant fins a l'època Baix Imperial i Medieval.⁴⁸

"A l'estrat XXII, els materials i la datació absoluta que tenia corresponen a un moment del Neolític Final-Grup de Veraza.

"(...).

"Això, unit als resultats que donen altres jaciments propers excavats o en curs d'excavació, fa pensar en una continuïtat d'ocupació des d'èpoques anteriors a finals del tercer mil·lenni (Cova de les Grioterres, i Can Feló, al costat mateix de les Pixarelles amb material de Neolític Mitjà)."⁴⁹

⁴⁶ MAS, Martí, 1982, "Avanç a l'estudi dels gravats rupestres de Savassona (Tavertet)", Ausa, vol. X, Vic, p. 124.

⁴⁷ MAS, Martí, 1982, "Avanç a l'estudi dels gravats rupestres de Savassona (Tavertet)", Ausa, vol. X, Vic, p. 126.

⁴⁸ "NOTICIARI...", 1986, "Noticiari arqueològic. Cova de les Pixarelles (Tavertet)", Cota Zero, núm. 2, Vic, p. 7.

⁴⁹ "NOTICIARI...", 1989, "Noticiari arqueològic. La Cova de les Pixarelles. Tavertet (Osona)", Cota Zero, núm. 5, Vic, p. 5.

2.3 EL CALCOLITIC O ENEOLITIC - EDAT DEL BRONZE ANTIC

Les restes arqueològiques d'aquest període corresponen a finals del III mil.lenni i a la primera meitat del II (2.100-1.500 a.C.).¹

Es tracta d'una etapa de la humanitat no massa coneguda a Catalunya, malgrat que té unes característiques pròpies, que la diferencien d'altres períodes. És un període de transició.

"Es lógico pensar que las culturas que la integran hayan partido de una indiscutible raíz neolítica y alcanzado ese grado necesario para traspasar la frontera del Calcolítico, momento en que, según la etimología y los sistemas definitorios tradicionales, se alcanza el desarrollo tecnológico capaz de descubrir la utilidad de los metales maleables como el oro, plata, plomo, etc. y la función metalúrgica del cobre, aún de forma incipiente. Pero desconocemos cuándo se produjo ese paso y de ahí esta terminología imprecisa en sus comienzos."²

Respecte al paleoambient no se'n sap gaire gran cosa. Per la cronologia, sabem que aquest període té lloc dins l'estadi climàtic anomenat Sub-Boreal, i per això se'l relaciona amb un progressiu augment de la sequera.

"Lo cierto es que en Catalunya vuelven a poblarse las zona altas y se ocupan otros nuevos lugares, incluso por encima de los mil metros. Los rebaños de ovejas y cabras son mayoritarios frente al buey y cerdo y la dieta alimenticia cárnica la completan otros animales salvajes que cazan, como el jabalí, zorro, conejo, ciervo... (Respecto a sus costumbres culinarias sabemos que asaban la carne, pero la de los animales mayores era preferentemente hervida).

"Entre los recursos económicos (...) parece destacar la ganadería frente a l'agricultura, mientras que la pesca y la recolección pudo servir de complemento. Todos ellos llegaron a conocer la metalurgia y debieron practicar el comercio. (...).

"Respecto a la sociedad, (...). Al comienzo de este nuevo período bien pudo realizarse una reestructuración en torno a un orden no necesariamente basado en clanes familiares, con una dirección más sólida y una clara jerarquización, capaz de emprender obras monumentales en torno a la vida de ultratumba, de evidente importancia en su sistema de vida.

"En resumen, los grupos del Neolítico Final-Calcolítico siguieron su evolución normal hasta la Edad del Bronce. En el Calcolítico Inicial irrumpirían los primeros campaniformes y ya en el Calcolítico Reciente aparecería el grupo Pirenaico con un bagaje campaniforme que puede interpretarse como una derivación de aquellos, ya que muestra una herencia tan fuerte que impide la diferenciación de su mobiliario no cerámico, común en principio a todo el complejo campaniforme (estilos internacional, de líneas circulares y pirenaico)."³

Després de les cultures dels Sepulcres de Fossa del Neolític Mitjà, que tenien una localització molt concreta a les terres planes, es tornen a repoblar les muntanyes, que ja havien estat ocupades durant el Neolític Antic, o s'inicia el poblament d'altres àrees encara més altes.

"Sabemos pues que se utilizaron como vivienda las cuevas, abrigos y estructuras al aire libre, según el paisaje geográfico, y siempre en relación con cursos de agua o fuentes

¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 36.

² MARTIN, Araceli; i TARRUS, Josep., 1983, "El Neolítico Final y el Calcolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 49.

³ MARTIN, Araceli; i TARRUS, Josep., 1983, "El Neolítico Final y el Calcolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, pp. 50-51.

cercanas. Respecto a sus sepultura, siempre con ritual funerario y colectivo, las localizamos en cuevas y abrigos, en fosas al aire libre, en sepulcros megalíticos, etc. De esta distribución, gran parte corresponden a yacimientos veracienses, grupo localizado en todo tipo de habitats y cuevas sepulcrales."⁴

Els morts eren enterrats segons un ritual secundari i successivament en el mateix jaciment, que tant podia ésser una cova, un abric o un sepulcre megalític. El sistema d'enterrament col·lectiu, en contraposició a l'individual, propi del Neolític, constitueix una autèntica novetat cultural, anterior a l'arribada de la metal·lúrgia.⁵

"Hi havia dos tipus d'inhumació: la primària (el cadàver i l'aixovar es col·locaven dintre de la sepultura) i la secundària (primerament els cadàvers es descarnaven i després s'hi dipositaven els ossos amb l'aixovar). (...).

"Al costat del mort es dipositava un conjunt funerari consistent en materials de sílex (puntes de flexa, fulles); ceràmica feta a mà (casquets esfèrics i semiesfèrics, vasos ovoidals, carenats i campaniformes); punxons i botons d'os; plaquetes rectangulars de licorella (algunes decorades); ornaments personals i petits punyals de bronze i coure i objectes d'ornament personal fets amb cargols de mar, musclos, caïaita, ambre, etc."⁶

Pel que fa a les troballes de llocs d'habitatge, són mínimes. "En el caso de las cuevas solemos hallar cerámicas incisas o con el denominado puntillados geométrico y cuando se trata de yacimientos al aire libre, normalmente en lugares más llanos, podemos encontrar cerámicas decoradas a base de líneas impresas con una cuerda: Savassona (Tavernoles, Osona), o con motivos realizados con punzón (Ullastret, Porqueres, etc.). (...)."⁷

Així, les restes arqueològiques d'aquest període ens mostren canvis substancials respecte de les poblacions que havien configurat les darreres cultures neolítiques.

"Aquestes variacions s'observen principalment en el canvi del ritus funerari: ens trobem amb sepulcres col·lectius, i al mateix temps que existeix una nova varietat d'eines i recipients, apareixen els primers objectes de metall, normalment de coure i com a objectes d'ornament al principi, per passar a objectes d'utilització pràctica i realitzades en bronze més endavant. Dues formes d'enterrament es mantindran al llarg d'aquest període: d'un costat l'enterrament en cova natural o excavada, i de l'altre l'enterrament en sepulcre megalític."⁸

⁴ MARTIN, Araceli; i TARRUS, Josep., 1983, "El Neolítico Final y el Calcolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 52.

⁵ TEN, Ramon; RODRIGUEZ, Josep I., 1983, "El Neolítico Final y el Calcolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 58.

⁶ "PERE...", 1986, Pere Roch Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona. 50 Aniversari, Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 69.

⁷ TARRUS, Josep; VILARDELL, Rosor; i MARTIN, Araceli, 1983, "El Neolítico Final y el Calcolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 56.

⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 36.

2.3.1 ELS ENTERRAMENTS EN COVES NATURALS O EXCAVADES

Els monuments megalítics feia molt de temps que s'havien identificat, quan "es començaren a trobar coves amb un material corresponent al mateix món cultural, que sovint es pot confondre amb el que donen els dòlmens dels diversos tipus. Són també enterraments col·lectius, amb restes de nombroses persones, i no hi ha cap dubte que tenen un lligam molt estret."⁹

"Si comparem les troballes amb les dels megalits, hi trobem una clara relació. El material de sílex són ganivets, alguns de mida llarga com els de les galeries cobertes i sepulcres de corredor, (...). Puntetes de fletxa dels dos models corrents, d'aletes i peduncle i de fulla de llorers o bé romboïdals. Poques destrals, (...), i alguna placa de pissarra del mateix estil que les dòlmèniques.

"La ceràmica dona el mateix resultat. També predomina la llisa amb formes semblants, (...). Hi apareix, (...), el vas campaniforme (...).

"Una de les peces més típiques dels megalits, el botó d'os perforat en V, és molt corrent en aquestes coves, especialment a les de la banda nord, que corresponen a la zona megalítica. També els elements -sempre escassos- de metall enllacen, (...)." ¹⁰

2.3.2 ELS ENTERRAMENTS EN SEPULCRES MEGALÍTICS

Paral·lelament, o poc abans¹¹ o poc després, als enterraments en coves naturals o excavades, s'introdueix un nou monument funerari, el sepulcre megalític, que crida l'atenció per les seves dimensions i morfologia, les quals testimonien un treball col·lectiu.¹²

La distribució dels monuments megalítics a la Península Ibèrica és força desigual.

"(...): en Portugal se cuentan en gran número las tumbas compuestas de grandes piedras que se conocen con el nombre de *dólmenes*, llamadas *antas* en el país. Pero en España, si se exceptúa la región de Andalucía en donde existen varios y entre ellos las dos criptas de Dilar y de Antequera, esta última bien conservada, tenidas por las más bellas y notables de Europa, sólo quedan algunos dólmenes aislados por Extremadura, Galicia, Asturias, etc., y hay que trasladarse a Cataluña para encontrarse con una comarca en que el pueblo constructor de tan curiosos monumentos haya dejado numerosos vestigios: y aún esta comarca abraza una extensión reducidísima dentro del gran perímetro de nuestra tierra, pues viene a ser solamente el extremo oriental del Principado comprendiendo parte de la provincia de Gerona y una corta extensión de la de Barcelona. Por excepción se conoce uno en la provincia de Lérida, y en cuanto a la de Tarragona no sé que hayan sido descubiertos hasta

⁹ TARRADELL, Miquel, 1982, Les arrels de Catalunya, Barcelona: Vicens-Vives, p. 115.

¹⁰ TARRADELL, Miquel, 1982, Les arrels de Catalunya, Barcelona: Vicens-Vives, p. 121.

¹¹ Els monuments megalítics de l'àrea de Tavertet, daten de la segona meitat del IV mil·lenni.

¹² CASTELLS, Josep; i VILARDELL, Rosor, 1983, "El Neolític Final y el Calcolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 61.

ahora."13

Des del punt de vista de la construcció, la unitat dels monuments megalítics "és deguda al fet que sempre són bastits amb grans lloses aprofitades en llur estat natural, és a dir, sense treballar. Les mides, naturalment, oscil·len segons la grandària del monument, des de les que no passen d'un metre d'eix màxim fins a les que en tenen 4 o 5, sobretot les de la coberta, que en general són les més grosses. La idea constructiva bàsica és de posar unes lloses dretes, que fan de parets, i una o dues d'horitzontals que serveixen de sostre. Sembla que gairebé tots els megalits devien ésser tapats, després de construïts, amb un túmul de pedra o de terra i pedra menuda, però només en pocs casos ha estat possible d'estudiar-los, perquè quasi sempre ha desaparegut, per erosió o perquè ha estat rebaixat artificialment. De vegades aquest túmul era voltat de pedres, posades aïlladament al voltant, fent una mena de cercle -el cromlec-, però rarament s'ha conservat. De manera que no tenim seguretat que el túmul ni el cromlec siguin elements normals, encara que es pot suposar que, si no tots, la majoria en tenien."¹⁴

"El grup d'ells més interessant és el dels dòlmens (nom que se'ls dona d'ençà que es començaren a estudiar i que ve de la llengua bretona: *do*=taula i *men*=pedra, o sigui taula de pedra, i de les formes que d'ell han evolucionat. Els dòlmens són sepulcres formats per diverses pedres grosses tapades per una altra de plana i de planta quadrangular, rodona o poligonal. Aquelles formes evolucionades són les següents: *sepulcres de corredor*, o sigui dòlmens de forma més regular, generalment rodona, als quals s'agreguen dues sèries de lloses paral·leles formant un corredor; *galeries cobertes*, o sigui cambres rectangulars allargades, construïdes de la mateixa manera amb grans lloses dretes i altres de planes sostingudes en les primeres, formant coberta, i finalment, *sepulcres de falsa cúpula*, formats per una cambra de planta circular, que a voltes en té d'altres de més petites anexas. Les parets d'aquests últims són fetes, no ja de grans lloses, sinó de pedres més petites, posades planes i que pugen, sobresortint les unes de les altres, amb la qual cosa la cambra es va tancant fins a formar la que es denomina falsa cúpula una mena de volta, a la qual serveix de clau una pedra plana que s'apoya de vegades en una columna feta de grans lloses de pedra.

"Després d'aquesta fase apareix el tipus sepulcral de la cista, caixa de pedra feta amb lloses primes i ben tallades, que a tot arreu pertany al ple ús del metall (coure).

"(...).

"En algunes de les regions on hi ha aqueixes construccions funeràries (a l'occident d'Europa), es troben, encara que no en relació directa amb elles, grans lloses de pedra dretes que són anomenades menhirs, de les paraules bretones *men*=pedra i *hir*=llarga. (...). Demés, sobretot a Bretanya i a les illes Britàniques existeixen grans agrupacions de menhirs formant rengleres o cercles (aliniaments i cromlecs) i fins disposats d'una manera complicada com en el monument de Stonehenge, prop de Salisbury (Anglaterra), format per diversos cercles concèntrics de grans blocs de pedra dretes suportant alguns d'aquests pilars altres blocs transversals."¹⁵

"Les galeries cobertes (...) quasi sempre són exclusives dels grups de la costa o de la zona de la Plana de Vic-Moianès-Congost (...) (Puig-ses-Lloses de Folgueroles, Puig-rodó

¹³ VIDAL, Lluís Marià, 1892-1900, "Más monumentos megalíticos en Cataluña", Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vol. I, Barcelona, pp. 279-280.

¹⁴ TARRADELL, Miquel, 1982, Les arrels de Catalunya, Barcelona: Vicens-Vives, p. 103.

¹⁵ BOSCH GIMPERA, Pere, s.d., L'Edat de la Pedra, col. Minerva, vol. 12, Barcelona, pp. 26-30.

de l'Estany i Serra de l'Arca d'Aiguafreda."16

Els sepulcres megalítics a Catalunya són un dels aspectes de la prehistòria catalana, que s'ha estudiat amb més detall. Disortadament molts han estat saquejats a la recerca d'un "tresor", que les llegendes de la contrada asseguraven que hi havia. "Així es pot explicar, per exemple, que no es conservin restes antropològiques de la majoria de les investigacions, malgrat que el nombre d'individus enterrats sigui sempre nombrós. (...). Fa temps que s'ha observat que els monuments megalítics són exclusius, al nostre país, de la Catalunya Vella."17

"Lligats a la banda central de la serralada de l'Interior i a les terres de la Depressió Prelitoral, tenim el grup de la Plana de Vic, sobretot a les serres que l'envolten, amb extensions cap a les Guilleries i al Montseny, fins al Congost, grup important, tant per la quantitat de monuments (...) com per les troballes."18

Actualment s'han determinat quatre tipus diferents de monuments megalítics per a Catalunya, que se situen cronològicament en el període que va del Neolític Final fins ben entrada l'Edat del Bronze:

"Sepulcros de corredor. Megalitos con cámara subcircular o poligonal con un corredor construido a base de losas o piedra seca. Tienen, a menudo, una puerta o dintel de separación entre la cámara y el corredor.

"Galerías catalanas. La diferenciación entre la cámara y el corredor, es en este caso, inapreciable, al poseer ambos elementos la misma anchura. Pueden tener verdaderas puertas de separación, adoptando éstas últimas la forma de losas perforadas o adinteladas. En algunos casos el suelo se encuentra enlosado.

"Cámaras simples o pirenaicas. Su forma es cuadrangular, cerradas con cuatro losas laterales y una de cubrición. Generalmente la losa de entrada es más baja y permite una abertura, por la cual podrían introducirse los cadáveres.

"Cistas megalíticas. Se presentan generalmente enterradas, cerradas por los cuatro lados con losas de pequeño tamaño y en las que se efectuaban las inhumaciones desplazando la losa de cubrición."19

La distribució de les diferents classes de sepulcres megalítics no és uniforme a tot el territori català. Ans al contrari, a Catalunya s'hi poden distingir dues zones bàsicament diferenciades:

"1a., la situada a l'este de los ríos Llobregat y Cardener o zona costera, con sepulcros de tipología más antigua, ajuar de cerámica campaniforme internacional, escasos vasos de la Edad del Bronce y pocos objetos metálicos. En esta zona es donde se encuentran los sepulcros de corredor y las galerías grandes y pequeñas y 2a., la situada a l'oeste de estos dos ríos (interior), con sepulcros de tipología y material más reciente: campaniforme inciso o pirenaico, numerosos vasos de la Edad del Bronce, como los de apéndice de botón

16 TARRADELL, Miquel, 1982, Les arrels de Catalunya, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 106-107.

17 TARRADELL, Miquel, 1982, Les arrels de Catalunya, Barcelona: Vicens-Vives, p. 98.

18 TARRADELL, Miquel, 1982, Les arrels de Catalunya, Barcelona: Vicens-Vives, p. 99.

19 CASTELLS, Josep; i VILARDELL, Rosor, 1983, "El Neolític Final y el Calcolític", a Arqueologia en Catalunya. Dades para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 61.

y objetos metálicos. En esta zona se encuentran las cámaras simples y cistas megalíticas.²⁰

A Osona predominen: galeries catalanes petites, dòlmens simples i cistes.²¹

2.3.3 EL CALCOLITIC - EDAT DEL BRONZE ANTIC A OSONA

A la comarca d'Osona trobem molt ben representada la dualitat dels enterraments en coves naturals o excavades i els enterraments en sepulcres megalítics.

"Coves sepulcral. Al turó de Puigcebró (Roda de Ter), situat a la confluència dels rius Gurri i Ter, foren trobades dues sepultures excavades en els sediments quaternaris que el cobreixen, contenint 9 i 4 esquelets respectivament. L'aixovar que els acompanyava, format per ganivets de sílex i alguns grans de collaret, mostren encara influències del món cultural dels pagesos dels sepulcres de fossa. Aquesta continuació del món cultural anterior la trobem també en l'enterrament col·lectiu (quatre esquelets) del Forat de les Tombes (Santa Maria de Besora), que conté un aixovar format per elements dels dos mons culturals. L'enterrament col·lectiu de la Balma de Font Guilera (Prats de Lluçanès), d'una datació menys antiga, presenta un aixovar deslligat de les antigues tradicions materials.

"Sepulcres megalítics. En trobem un bon nombre d'escampats per totes les serralades que envolten la Plana. El Collsacabra, el Congost i els primers contraforts del Moianès (Collsuspina) ofereixen els nuclis més densos. Estan sempre construïts amb lloses sense treballar, tretes del mateix entorn natural i amb la mateixa idea constructiva: lloses dretes a la manera de parets i lloses planes, sobre les anteriors, a manera de coberta. El conjunt solia ésser cobert de terra i pedres per donar-li un aspecte de turonet, si bé molts pocs exemplars s'han conservat amb aquesta imatge per causa de l'erosió i el pillatge.

"Les formes de la construcció -plantes i mides- varien d'acord amb el pas del temps. Així, el sepulcre de Puig-sees-pedres (l'Esquirol) es pot considerar dels més antics, car presenta una cambra quadrangular amb corredor lateral. Puig-sees-lloses (Foigueróles) i Serra de l'Arca (Aiguafreda) presenten la forma evolutiva següent, amb la galeria coberta, essent la primera, amb una llargada de prop de 10 mts., una de les mostres més notables de Catalunya. Del grup de les formes constructives més senzilles anomenades cambres simples o pirinèngues i que ocupa els darrers temps d'aquests sepulcres, n'existeixen nombrosos exemplars a la comarca d'Osona: els de les costes del Vilar (Sant Bartomeu del Grau), Saderra (Orís), can Tarufa (Tavertet), Pla del Boix (el Brull), el Duc (Sant Martí de Centelles)...

"El fet que fossin excavats en la seva majoria a principis de l'actual segle i amb tècniques no gaire precises ens dificulta enormement el coneixement de les funcions i ens limita les informacions necessàries per a una anàlisi dels grups que els construïren. A tots s'hi trobaren diversos esquelets.

"L'aixovar que els acompanyava està constituït normalment per diversos recipients de ceràmica, alguns llisos, d'altres decorats, que reben el nom de campaniformes per la seva forma de campana invertida; alguna sageta de sílex, làmines d'aquest material, objectes d'os, dels que sobresurten uns botons de forma semicircular o prismàtica perforats, i petits objectes de metall, normalment braçalets o penjolls, sempre de coure.

"Un dels elements més significatius són els vasos anomenats campaniformes, que si bé es troben sovint en els enterraments, no en són exclusius i s'associen sovint amb les restes de les poblacions que introdueixen els primers objectes de metall. La manca de llocs d'habitació a l'aire lliure -sols la troballa del fons de la cabana del pont del Gurri (Vic) s'hi podria associar- ens dificulta enormement la visió econòmica i social de les poblacions d'aquest període. La situació geogràfica dels enterraments, que cal situar prop

²⁰ CASTELLS, Josep; i VILARDELL, Rosor, 1983, "El Neolític Final y el Calcolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 62.

²¹ CASTELLS, Josep; i VILARDELL, Rosor, 1983, "El Neolític Final y el Calcolítico", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 62.

dels llocs d'hàbitat, ens fa pensar en una activitat de pasturatge.²²

a) El Cap del Pont del Gurri (Vic)

El jaciment del Cap del Pont del Gurri "es localitza al costat mateix de Vic i, en conseqüència, dins els seu terme municipal. A la sortida de la ciutat per la carretera que mena a Calldetenes hom travessa el riu Gurri per un pont que queda a llevant de la població. Allí, en el marge dret del riu, es troba l'esmentada estació de la qual actualment no resta gairebé cap indici."²³ Aquest jaciment fou descobert l'any 1919. L'excavació va anar a càrrec del Grup Excursionista de Gurb.

En l'enterrament del Cap del Pont del Gurri s'hi va trobar una pinta, molt semblant a una altra obtinguda a la Cova de les Grioterres.²⁴

"Quant a l'estació en concret cal fer d'antuvi uns aclariments. Hom ha parlat de l'existència de sitges i d'un enterrament. Ara bé, això no sembla gaire fiable car, per exemple, no es citen en cap moment restes humanes i les peces no són pas representatives d'un aixovar funerari. Sembla més aviat que es confongué una altra estructura amb un sepulcre. De fet, avui es creu que es descobriren tres sitges amb material romà, no pas prehistòric. Aquest es recollí ben a la vora en una estructura que, ben segur, tot i que els seus excavadors no la identificaren com a tal, era un fons de cabana. Rebutgem, doncs, la seva descripció a la cultura neolítica dels "sepulcres de fossa".

"Del material en sí se'n pot deduir poca cosa; amb tot, sembla força clar que hi ha algun material neolític. (...). D'altra banda, les restants peces semblen pertanyer a una etapa eneolítica a cavall amb el bronze inicial/mitjà. Tipològicament estan en relació amb troballes ceràmiques de jaciments comarcans: Savassona (Tavernoles), Les Grioterres (Vilanova de Sau), Les Pixarelles (Tavertet).

"Però hi ha un parell d'utils que es poden datar amb molta més seguretat: el botó d'os amb doble perforació en "V" i la pinta òssia. Ambdós s'adecriuen perfectament en un context megalític. Així mateix, la pinta mereix que ens hi dediquem un xic més. Es tracta d'un objecte interessantíssim, car cal tenir en compte que d'exemples semblants tan sols n'hi ha dos més de localitzats i inventariats a Catalunya. Juntament amb aquest hi ha el de les Grioterres a la pròpia Osona i el de Riab al Ripollès. Tots ells són fets a partir d'una costella de bòvid i es caracteritzen per tenir forma rectangular, unes petites dents i perforacions. Una diferència fonamental és que la de Les Grioterres presenta la perforació més cap al centre i la de Riab solament té un forat. De fet, és curiós, si més no, que les tres troballes corresponguin a estacions localitzades a la conca fluvial del Ter i la relació entre elles sigui força clara i indubtable entre la del Gurri i Les Grioterres, car sols les separa una distància geogràfica de 6 o 7 kms. Sobre l'ur funcionalitat és precis assenyalar que no està ben definida en concret i que es poden donar diverses versions. D'entrada sembla una pinta i, sens dubte, és l'explicació més convincent, ara bé podria tractar-se d'un singular objecte d'adornament (penjoll si tenim en compte que té forats). Amb tot, si s'admet que és una pinta cal cercar-li un funció. No té, en aquest sentit, l'aparença de servir per al cabell puix que el dentat és curt i no permet usar-se ni amb comoditat ni eficàcia. Rebutjada aquesta opció la més coherent és la que contempla la possibilitat de servir per a un quefer artesà (fiar espart, adobar pell, cardar llana, decorar terissa mitjançant impressions sobre el fang tou). El que en conclusió sembla donar-li un caire útil és que no s'ha pogut relacionar la peça amb un context funerari, sinó amb un d'ocupació.

"I ja per clore només ens resta afegir que l'existència de tres moments cronològicoculturals (Neolític Final; Eneolític; Bronze Inicial/Mitjà) pot demostrar una llarga durada d'ocupació de la cabana com a hàbitat (punt ecològic bo, prop d'un corrent d'aigua i ben

²² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 36-38.

²³ DAURA, Antoni; i PUIGVI, Vicenç, 1982, "El jaciment arqueològic del Cap del Pont del Gurri (Osona)", Ausa, vol. X, Vic, p. 83.

²⁴ CASSANY, Martí, 1974, "Arqueologia", a Alfred MONTSERRAT i NEBOT i Dolors PI i PUJOL, "El Karst del Turó de Terrades. La Cova de les Grioterres", Speleon, núm. 21, p. 28. Separata.

comunicat) o bé la coexistència (en un període de temps curt i encara imprecís per a nosaltres) d'unes tipologies que avui dividem convencionalment. Del que no hi ha dubte és que estem enfront d'un jaciment que serveix de pont o de nus cultural entre el neolític i la dita edat de metalls i que, estudiat correctament en el seu moment, ens hagués pogut aportar una mica més de llum en aquest context. De moment sols podem donar-li, establint una cronologia relativa per comparacions tipològiques, una datació d'uns 2000 anys a.n.e. a uns 1500 anys a.n.e. Llarga, però l'única que es pot establir sense més elements de judici."²⁵

Posteriorment, s'ha vist clar que no existeix cap enterrament i que el tipus de jaciment seria idèntic al de l'Institut de Manlleu, que analitzem a continuació.

b) L'Institut de Manlleu (Manlleu)

L'any 1985 fou descobert un nou jaciment arqueològic a Manlleu. La seva alçada és de 470 m.s.n.m. "Aquest assentament es troba situat a la part central de la Plana de Vic en una situació lleugerament elevada en la zona superior d'una terrassa d'origen fluvial del riu Ter i a uns 20 m. d'alçada respecte al curs actual del mateix."²⁶

"Els treballs de camp i l'anàlisi preliminar del jaciment de l'Institut de Manlleu (Osona) ens permeten acostar-nos al coneixement d'un assentament a l'aire lliure, dels inicis de l'Edat del Bronze, a les Planes interiors de la Catalunya Central. (...).
"(...).

"(...), ens permet formular la hipòtesi d'un arranjanent de l'espai, amb l'existència d'unes àrees específiques dedicades a la concentració de l'emmagatzemament. No cal dir, però, que no creiem que aquesta concentració tingui altra funció que l'estocatge dels productes dedicats al propi consum, fruit d'una producció plenament autosuficient. (...).

"Finalment considerem interessant l'existència d'un enterrament doble en el fons d'una de les estructures, la qual presenta una morfologia i un farciment idèntic a la resta. Aquesta dada permet explicar les primeres troballes de restes humanes en el moment del descobriment del jaciment i sobretot afirmar la presència d'enterraments en la mateixa àrea de l'hàbitat i l'aprofitament d'estructures de funció primària presumiblement domèstica com a lloc d'enterrament.

"En relació a les dades paleoeconòmiques, les primeres anàlisis ens permeten suggerir una economia de tipus mixt, amb la combinació d'una producció agrícola -principalment de tipus cerealístic- i una activitat ramadera. En efecte, (...) els primers resultats de l'anàlisi de restes carpològiques (...) que ha permès identificar dues espècies de blat (*Triticum aestivum* i *Triticum dicocum*) i una d'ordi (*Hordeum vulgare*) indiquen una explotació agrícola de les terrasses fluvials del riu Ter i més globalment de la Plana. (...). L'activitat ramadera està indicada en les restes de fauna que (...) han permès el reconeixement dels ovicàprids i de *Sus* com les principals espècies i la presència en menor nombre de *Bos* i *Canis*. (...).

"Finalment pel que fa a la cronologia (...) una sèrie d'elements (...) ens permeten situar el jaciment en un context de l'Edat del Bronze Antic. També observem tècniques i motius decoratius dels vasos que tindran un fort desenvolupament en l'Edat del Bronze Mitjà. Ara bé, l'absència dels trets més característics d'aquest moment (...) ens determinen a emmarcar cronològicament l'assentament de l'Institut de Manlleu en un moment del Bronze Antic (1800-1500 BC)."²⁷

"L'Institut de Manlleu es caracteritza, doncs, per constituir una instal·lació a l'aire lliure d'una remarcable extensió i del qual s'han conservat exclusivament i parcialment les estructures excavades (emmagatzematge, sosteniment...). L'assentament presenta un caràcter

²⁵ DAURA, Antoni; i PUIGVI, Vicenç, 1982, "El jaciment arqueològic del Cap del Pont del Gurri (Osona)", *Ausa*, vol. X, Vic, pp. 92-93.

²⁶ CRUELLES, W.; i altres, 1989, "L'Institut de Manlleu (Osona). Un nou jaciment del Bronze Antic. Nota preliminar", *CYPSOLA*, núm. 7, Girona, p. 21.

²⁷ CRUELLES, W.; i altres, 1989, "L'Institut de Manlleu (Osona). Un nou jaciment del Bronze Antic. Nota preliminar", *CYPSOLA*, núm. 7, Girona, p. 33.

econòmic marcadament agrícola, si bé ramaderia i explotació de recursos naturals devien fer una funció complementària. La seva instal·lació al fons de la plana de Vic, terra d'ample potencial agrícola, en seria igualment un bon indicador. Aquest nou assentament contribueix en gran manera al coneixement de les poblacions que durant la prehistòria recent ocupaven les planes de la Catalunya central. Convé recordar que el jaciment (...) s'adjunta, en la mateixa àrea als del Pont del Gurri (Vic), de Munter (Muntanyola) i al del Romeu (Gurb), tots ells situats al pla i a la proximitat de cursos d'aigua, i que, malgrat, les deficientes informacions que han proporcionat, es tracta, probablement, d'hàbitats a l'aire lliure, amb unes característiques culturals i cronològiques globalment comparables. Aquestes ocupacions serien també contemporànies d'altres instal·lacions, aquest cop, però, situades a les coves i abrics (les Griuterres, les Pixarelles, Font Quillera...) que s'obren a les serralades i valls abruptes que envolten la plana, zona on recordem que s'ubiquen també un bon nombre de sepulcres megalítics. El jaciment de Manlleu aporta noves dades per a l'estudi de la problemàtica de la distribució del poblament al món calcolític-bronze antic i la seva caracterització socio-econòmica. Recordem que es fa difícil actualment d'acceptar els esquemes massa senzills de la dualitat de poblacions, les agrícoles o la plana enfront de les pastores a les serralades, associats a formes d'enterraments individuals o col·lectius reutilitzant estructures diverses: sitges...). Les dades i la problemàtica comentada per a la zona de la Catalunya Central no es pot considerar que sigui pròpia i específica d'aquesta àrea. (...).²⁸

²⁸ BOQUER, Sílvia; i altres, 1989, "L'Institut de Manlleu (Osona). Un hàbitat d'inicis de l'edat del bronze", Tribuna d'Arqueologia 1988-1989, Barcelona, pp. 111-112.

2.4 UN MOMENT INCERT: EL BRONZE MITJA

L'Edat del Bronze és una etapa de la prehistòria, la cronologia de la qual comprèn, normalment, des del 1.800 al 650 a.C. L'Edat del Bronze, sobretot l'anomenat Bronze Antic, no es pot contemplar independentment dels períodes que la precedeixen (Neolític i Calcolític), raó per la qual el Bronze Antic ha estat tractat juntament amb aquells en l'apartat anterior. No obstant això, serà esmentat sovint en referir-nos a les etapes següents, Bronze Mitjà i Bronze Final.

"El rasgo más sobresaliente de este período (l'Edat del Bronze) es (...) el establecimiento de una metalurgia, que con el paso del tiempo desembocará en una verdadera industria. El cobre se utiliza des de el Calcolítico, pero no es hasta el principio de esta etapa en que la aleación con el estaño y la fabricación de piezas de molde, nos permiten hablar de una verdadera metalurgia. La variedad del utillaje nos hace pensar en una utilización más amplia y generalizada."¹

L'Edat del Bronze tradicionalment es dividex en tres períodes: Bronze Antic, que aniria més o menys des de 1800 fins a 1.500 a.C. El segon període, Bronze Mitjà, podria anar del 1.500 al 1.100 a.C., és una continuació de l'etapa anterior sense gran canvis. L'última fase, l'anomenat Bronze Final, engloba el període comprès entre 1.100 i 650 a.C. En aquesta etapa es produeixen canvis significatius, que permeten parlar de novetats respecte a les etapes anteriors.

"Un nuevo rito funerario, la incineración o cremación, marca una nueva mentalidad y un cambio profundo de ideas. Es igualmente en este momento cuando empezamos a encontrar indicios de urbanización en los poblados de Catalunya y, como es lógico, un utillaje diferente pero adecuado a las nuevas necesidades, así como la introducción de un metal nuevo: el hierro, aunque su uso no se generalice hasta etapas posteriores."²

Cal tenir presents els condicionants ambientals per a poder entendre l'evolució de la cultura de l'Edat del Bronze. En primer lloc, el clima. Tota aquest període té lloc durant un clima subboreal, ja que no és fins l'any 800 a.C., aproximadament, que s'entra en un clima subatlàntic.

"Podemos pensar, pues, en una vegetación de pinos, robles, alcornoques, castaños y otros arbustos actuales.

"La acción directa del hombre en la naturaleza producirá modificaciones en el clima, al efectuar talas de árboles en beneficio de las zonas dedicadas a cultivo, por la necesidad de obtener madera con que llevar a cabo sus construcciones de viviendas y barcas, como combustible para el funcionamiento de los hornos metalúrgicos, cerámicos o de pan o por las necesidades energéticas de los hogares de las viviendas."³

Els canvis que va suposar l'Edat del Bronze des del punt de vista econòmic i de procés industrial, foren bàsicament

¹ RAURET, Anna M., 1983, "La Edad del Bronze", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 67.

² RAURET, Anna M., 1983, "La Edad del Bronze", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 67.

³ RAURET, Anna M., 1983, "La Edad del Bronze", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 68.

dos: el primer, la metal·lúrgia i el segon, la creació de mecanismes capaços d'assegurar el proveïment de metalls des dels punts més allunyats. Els metalls protagonistes són: l'or, el coure i l'estany; de l'aliatge dels dos últims s'obté el bronze.

L'especialització del treball sembla ser una de les característiques principals de l'Edat del Bronze. La societat esdevé cada cop més jerarquitzada. Hi hauria un grup dirigent, que controlaria directament l'obtenció dels metalls.

Durant aquest període es té coneixement de tres tipus d'hàbitat diferents a Catalunya:

"Unos continúan habitando las cuevas, como en épocas anteriores, , otros viven al aire libre, en lo que se conoce con el nombre de fondos de cabaña, y por último aparecen los primeros poblados, aunque estas primeras agrupaciones casi no se conocen hasta las postrimerías de la última etapa."⁴

Les formes de vida de la gent presenten diverses varietats, que ajuden a destriar els canvis d'època.

"Continúan practicando l'agricultura en los diferentes lugares en donde habitan, tanto en las zonas montañosas como en las llanuras, (...)

"La ganadería es otra de las actividades preferentes de la población, sobretudo en las zonas aptas para el desarrollo de las diferentes especies de animales. Se aprecia de forma general un aumento del ganado bovino, así como un mantenimiento de la oveja, cabra y cerdo. La caza no deja de ser una fuente de aprovisionamiento, aunque con menos dependencia. La recolección tampoco se abandona y así se aprovechan las plantas y animales que forman parte de su entorno.

"(...)

"Sin embargo, la actividad verdaderamente nueva es la metalurgia. A partir de esta etapa el mineral no se trata ya como una piedra, sino que la fusión, la aleación y la obtención de lingotes constituirán ocupaciones normales de un grupo, probablemente reducido, de la sociedad.

"(...)

"La cerámica característica de la etapa antigua de la Edad del Bronce es el llamado vaso campaniforme, los vasos con decoraciones incisas y todas las cerámicas decoradas con pseudo-excisiones. En el Bronce Medio encontramos tapas carenadas, vasos polípodos, cerámicas con decoraciones plásticas y el inicio de las llamadas de apéndice de botón. Las cerámicas son en general de pasta gris o marrón, imitando formas metálicas.

"En las primeras etapas del Bronce Final continúan en uso las tapas carenadas, las grandes jarras de provisiones, las de apéndice de botón, así como las que poseen incisiones en los bordes. En los últimos instantes la introducción de nuevos elementos modifica las tradiciones anteriores, apareciendo cerámicas muy bruñidas con decoraciones acanaladas, de color gris oscuro y otras con decoraciones finamente incisas.

"(...). Persiste, asimismo, la utilización de la industria del hueso en el Bronce Antiguo a base de botones prismáticos con perforación en V, puntas de flecha y peines. También se utiliza el sílex, especialmente durante el Bronce Antiguo, para la fabricación de dientes de hoz. La piedra se emplea para martillos, moldes de fundición, molinos y colgantes. El tejido y la cestería se encuentran en el núcleo de las actividades locales.

"(...)

"Aparte de las actividades de la población de la Edad del Bronce descritas hasta ahora, resta otro importante aspecto: los ritos funerarios. Generalmente, durante las primeras etapas, se trata de enterramientos de inhumación colectiva en megalitos, cuevas o abrigos junto con el ajuar, que incluye desde el utillaje metálico, armamento y joyas hasta cerámicas de diversos tipos. En la última fase este rito cambia radicalmente u empieza la incineración o cremación del cadáver, introduciéndose las cenizas en el interior de urnas de cerámica, que pueden depositarse directamente en el suelo, a veces formando grupos, protegidas por tapaderas o piedras, los llamados "campos de urnas", o bien colocando la urna en el centro de una pequeña construcción de piedras, lo que denominamos "campos de

⁴ RAURET, Anna M., 1983, "La Edad del Bronce", a Arqueologia en Catalunya. Dades para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 68.

túmulo".⁵

"Respecto a la representación de los sepulcros dolménicos de la Edad del Bronce en Catalunya, debemos observar que durante esta etapa se construyen muy pocas sepulturas de este tipo y que los restos de la Edad del Bronce encontrados en el interior de la mayoría de ellos, provienen de los conjuntos funerarios depositados a lo largo de las innumerables reutilizaciones, (...)."⁶

L'Edat del Bronze és una etapa fonamental en la història de la tecnologia i de la humanitat. Molts pobles hi comencen a desenvolupar l'escriptura.⁷

2.4.1 EL BRONZE MITJA A LA COMARCA D'OSONA

En el període de l'anomenat Bronze Mitja, a partir de la meitat del II mil·lenni (1.500-1.200 a.C.), "tornem a trobar ocupades les coves de la Vall de Sau. Les més conegudes són les coves de les Grioterres i de can Feló, juntament ara amb les coves de les Pixarelles (Tavertet). Aquests grups semblen estar basats en la ramaderia, l'agricultura i la pràctica de la cacera. En l'utilitatge, si bé es continua amb la tradició neolítica -treball de sílex i d'os- es produeix un augment d'utilització d'eines metàl·liques que juntament amb la presència de vasos de formes noves, de caire exòtic (tasses carenades amb nanses amb apèndix de botó) s'han atribuït a contactes transpirinencs."⁸

Es pot classificar com a representatiu de la meitat de l'Edat del Bronze, "el borde del vaso decorado con incisiones, y asa en forma de lengüeta,"⁹ trobat a la Cova de les Grioterres.

La Cova de les Pixarelles és coneguda des de 1973. "Tenen especial importància, per l'abundància de restes ceràmiques així com de fauna, els nivells del Bronze Ple (gerres amb cordons, varietat de decoracions incises i impreses) i de Bronze Final (ceràmiques acanalades). L'ocupació a la cova es veu interrompuda en diferents etapes més llargues o més curtes segons demostren els nivells estèrils.

"Sembla, en l'estat actual de les investigacions, que es

⁵ RAURET, Anna M., 1983, "La Edad del Bronce", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, pp. 68-69.

⁶ ROVIRA, Jordi, 1983, "La Edad del Bronce", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, pp. 74.

⁷ RAURET, Anna M., 1983, "La Edad del Bronce", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 69.

⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 38.

⁹ CASSANY, Martí, 1974, "Arqueologia", a Alfred MONTSERRAT i NEBOT i Dolores PI i PUJOL, "El Karst del Turó de Terrades. La Cova de les Grioterres", Speleon, núm. 21, p. 38. Separata.

tracta d'una cova d'habitació temporal."¹⁰

a) El jaciment del Pla del Castell

Aquest jaciment està situat prop del poble de Tavertet "i per tant proper a la necròpolis de Coll S'Avenc. Se situa a la part nord-est d'una gran península que està limitada per les cingleres escarpades que dominen les valls del riu Ter i de la riera de Balà.

"(...). Les restes reconegudes en superfície són tanmateix importants: es tracta d'una muralla construïda en pedra seca, de direcció est-oest i amb una llargada aproximada de 126 m. L'amplada que no es pogué verificar amb seguretat, no seria inferior als 2 m. L'alçada conservada sembla situarse entre 1-1,5 metres.

"Dos petits sondeigs es realitzaren en el sediment adossat a aquesta construcció. L'estratigrafia observada, malgrat trobar-se en curs d'estudi, permet assenyalar l'existència d'una llarga ocupació en aquest nou poblament. Els estrats superiors corresponen al nivell d'habitació i de construcció de la muralla, així com els més superiors a l'abandó i progressiva erosió/destrucció d'aquesta construcció. Els materials arqueològics trobats (forta concentració de ceràmica a torn de tipologia ibèrica, ceràmica a mà grollera, metalls...) i la natura de les estructures permeten associar-los al món ibèric clàssic (segle III-I a.C.).

"L'estrat següent representa una altra ocupació, probablement amb instal·lacions fixes d'hàbitat (focs), anterior a la construcció de la muralla. Els materials arqueològics trobats (...) podrien correspondre a un ibèric antic (paleo-ibèric, segles V-III a.C.).

"Els estrats inferiors, ben diferenciats sedimentològicament, proporcionaren restes arqueològiques pròximes del món cultural de la necròpolis (ceràmica acanalada, vores bisellades...), si bé el reduït espai sondejat no permeté conèixer l'existència d'estructures d'hàbitat. En un dels sondeigs, un darrer estrat fou reconegut, proporcionant diverses restes arqueològiques que semblen indicar una altra ocupació anterior, datable dels primers moments del Bronze Final o finals del Bronze Mig.

"Les novetats que acabem d'exposar, conjuntament amb l'existència d'altres jaciments (coves de les Pixarelles, coves de les Grioterres, cova de Can Feló) fan de l'àrea de Tavertet un lloc privilegiat per l'estudi de l'evolució cultural, econòmic-social i cronològica de les poblacions del segon i primer mil·lenni."¹¹

¹⁰ "NOTICIARI...", 1986, "Noticiari arqueològic. Cova de les Pixarelles (Tavertet)", Cota Zero, núm. 2, Vic, p. 7.

¹¹ MOLIST, Miquel; i altres, 1988, "La necròpolis d'incineració de Coll S'Avenc (Tavertet, Osona)", Iribuna d'Arqueologia 1984-1985, Barcelona, p. 91.

2.5 BRONZE FINAL - PRIMERA EDAT DEL FERRO

A finals del II mil·lenni i durant els segles X-VI a.C., tingueren lloc una sèrie de transformacions, que proporcionaren el substrate cultural sobre el que s'assentaren posteriorment les anomenades cultures històriques.

"Aquest procés serà el resultat de les aportacions de tot tipus realitzades per grups de nouvinguts, anomenats indoeuropeus o pobles dels camps d'urnes. Denominació que respon a la procedència original de les planes del centre d'Europa o bé a la seva forma d'enterrament: la incineració, amb les cendres dipositades en una urna.

"La penetració d'aquestes noves poblacions no té cap caràcter d'invasió militar o d'invasió sobtada, sinó més aviat es produí per onades diferents de grups nòmades o seminòmades, que uns darrera els altres van passant pels colls naturals dels Pirineus vers les terres catalanes. (...), cal suposar que l'entrada d'aquests elements de transformació es degué realitzar seguint els cursos dels rius Ter i Freser, aprofitant els camins naturals que devallen dels Pirineus."¹

Les onades dels pobles anomenats indoeuropeus s'inicien a l'Edat del Bronze Final, per diverses causes: "Aumento de la población. Agotamiento de los recursos naturales y como consecuencia la ocupación de nuevos territorios. El cambio de clima submediterráneo con el paso del Subboreal al Subatlántico. La vulgarización del hierro como mineral i como metal."²

La presència del ferro ocupa un segon lloc en el pas de l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro, ja que aquest canvi s'inicia a partir "del establecimiento de nuevos medios de producción y nuevos conceptos de vida del hombre, determinando que las poblaciones empiecen a definirse territorialmente."³

En aquest marc d'esdeveniments es produirà la intervenció, amb interessos purament comercials, de navegants procedents de diversos pobles mediterranis.

"El primer milenio antes de nuestra era fue un período de intensa circulación comercial y colonial en la cuenca mediterránea. Los objetivos básicos de los pueblos navegantes eran la obtención de materias primas, metales ante todo, la búsqueda de alimentos y la búsqueda de tierras de cultivo. I esta triple búsqueda se plasmó en la aparición de diversos asentamientos coloniales, prácticamente en todas las áreas ribereñas."⁴

El descobriment del ferro és considerat un dels canvis tecnològics més importants de la Prehistòria. El coneixement del ferro a les comarques catalanes fou portat per aquests pobles indoeuropeus. Un cop utilitzat com a metall, va

¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 39.

² GASULL, Pepa; PICAZO, Marina; i PONS, Enriqueta, 1983, "Primera Edad del Hierro y mundo colonial", a *Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis*, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 83.

³ GASULL, Pepa; PICAZO, Marina; i PONS, Enriqueta, 1983, "Primera Edad del Hierro y mundo colonial", a *Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis*, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 83.

⁴ GASULL, Pepa; PICAZO, Marina; i PONS, Enriqueta, 1983, "Primera Edad del Hierro y mundo colonial", a *Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis*, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 84.

substituir el bronze, el coure, l'os i la fusta.⁵

2.5.1 BRONZE FINAL - PRIMERA EDAT DEL FERRO A OSONA

Els assentaments a la comarca d'Osona els trobem localitzats un cop més a les coves de la vall mitjana del Ter, les quals seguiran ocupades gairebé tots aquests segles, només seran abandonades cap al final d'aquest període.

"La Cova de les Grioterres i la de les Pixarelles presenten uns bons nivells d'ocupació. (...). En aquesta àrea trobem també assentaments a l'aire lliure al pla de Tavertet. A les Guilleries, el que després serà un dels poblats més importants dels ausetans, el turó del Montgrós (el Brull), sembla tenir la seva primera ocupació en aquests moments.

"La novetat més important serà l'ocupació de la Plana, realitzada en un moment tardà (segles VIII-VII a.C.) i com a conseqüència de les noves activitats agrícoles. Així, els assentaments d'aquests moments són un precedent del que seran les ocupacions del món ibèric tardà: Savassona (Tavérnoles), can Caseta (Manlleu), l'Esquerda (Roda de Ter), Puigcebró (Roda de Ter), (...).

"(...) la cabana adossada a la Pedra del Sacrifici de Savassona permet de donar-nos algunes indicacions sobre l'hàbitat. Es tracta d'una cabana de planta rectangular de 6 x 4 mts. que devia aprofitar el pendent de la roca per a fixar-hi el sistema de cobriment, realitzat segurament amb troncs d'arbres i brancatges. Les parets són construïdes amb pedres seques. A l'interior, (...), s'hi documentà l'existència d'uns monticles de forma circular, que per la densitat de fragments de ceràmiques que contenien foren interpretats com a suports de grans gerres d'emmagatzament. També s'hi trobà una llar de foc."⁶

Peu que fa als canvis econòmics, la introducció de l'arada significa un progrés decisiu en el desenvolupament de l'activitat agrícola. Des d'aleshores l'agricultura ocuparà un lloc de primer ordre entre les forces productives. Ho demostra l'ocupació de la Plana, amb la consegüent ampliació de les zones de conreu, i la presència als hàbitats, com el de Savassona, de grans gerres i sitges d'emmagatzament. Respecte a la ramaderia, es coneix l'existència a Savassona del porc, la cabra i el bou.⁷

Quant a les activitats artesanals, tindran un fort desenvolupament durant aquest període. Cal destacar la intensa difusió i utilització del bronze.

"Les eines, armes i objectes d'ús personal són molt abundants i estan sempre realitzades amb aquell metall (bronze): destrals de formes variades, tubulars, d'aletes, etc.; cisells, puntes de sagetes, penjolls, braçalets i pinces, que han estat descoberts en diferents indrets de la comarca, molts sense context arqueològic, (...). Assenyalem tanmateix la presència d'un motlle a Savassona, (...). El que sí queda provat és l'existència d'uns bons circuits de comerç, segons ens consta per l'abundància d'aquests objectes. (...).

"L'ús del sílex i del quars en la fabricació d'eines continua, encara que en nombre molt menor i amb poca qualitat.

"L'activitat de vasos de ceràmica s'incrementà, a l'hora que es produïa un canvi de formes i de decoracions.

⁵ GASULL, Pepa; i PICAZO, Marina, 1983, "Primera Edad del Hierro y mundo colonial", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 86.

⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 40.

⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 41.

(...)."8

La introducció del ferro a Osona, efectuada a través dels primers contactes amb els pobles colonitzadors, fenicis i grecs, "no sembla tenir cap importància econòmica fins en el període posterior, ja en ple món ibèric."⁹

Sota la influència dels indoeuropeus és produït una de les innovacions més importants, que revolucionà els costums funeraris.

"A Catalunya (...) es generalitzà el ritual de la incineració del cos, el qual molt sovint era acompanyat dels utensilis més personals, i les restes es ficaven dins d'una urna, que es dipositava en una zona més o menys pròxima al poblat (camp d'urnes).

"A Osona (...) tenim (...) Coll s'Avenc (Tavertet). (...) sembla respondre al tipus tradicional de les necròpolis d'incineració de tombes planes: les urnes acompanyades d'algun vas amb ofrenes són dipositades en una fossa de poca fondària sense cap mena de protecció."¹⁰

a) Coll s'Avenc (Tavertet)

El ritual funerari consistent en la incineració del cos com a tret essencial d'uns contactes foranis ha destacat sempre, a la comarca d'Osona, per l'important buit d'informació. "Recordem que només les troballes mal documentades del Turó de les Mentides (Folgueroles) i de les sepultures del Fugurull (Manlleu), eren relacionades amb el món funerari d'inicis del tr. mil.lenni a.C. bé que en ambdós casos es tractava d'inhumacions.

"La descoberta de la necròpolis de Coll s'Avenc (Tavertet, Osona) ha permès de documentar per primera vegada la presència del ritual de la incineració en aquestes àrees centrals catalanes (Osona), en els segles IX-VIII a.C. (Edat del Bronze Final)"¹¹

La Necròpolis de Coll s'Avenc "es troba al límit oest de la comarca d'Osona, a l'extrem sud de la serralada del Collsacabra, en un dels replans formats per l'erosió dels materials eocènics que la formen. (...). Es situa en una zona alta (900 m.), tocant l'espadat o single rocós que domina una bona part del curs mig del riu Ter. La zona serveix de comunicació natural (com ho prova l'existència d'un "camí ral" a pocs metres de la necròpolis) entre els altiplans de l'interior: comarca d'Osona, Plana de Vic, darrers contraforts del Pre-Pirineu; amb les àrees de llevant, sobretot amb la comarca de la Selva, traçat seguit pel mateix riu Ter. (...).

"És interessant senyalar, també, que aquestes caracterís-

⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 41.

⁹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 42.

¹⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 42.

¹¹ MOLIST, Miquel; i altres, 1986, "Coll s'Avenc: aproximació a l'estudi del ritual d'una necròpolis d'incineració de la comarca d'Osona", Cota Zero, núm. 2, Vic, p. 33.

tiques -punt geogràfic elevat, zona de pas- les trobem en d'altres jaciments a l'aire lliure del mateix moment cronològic, tant en la mateixa regió -Turó del Montgrós (El Brull), Puigcebró (Roda de Ter),...- com en d'altres àrees de Catalunya i que sembla constituir un tret característic d'ocupació humana de l'espai.

"(...) la regió dels altiplans centrals sobretot en la seva àrea oriental (Osona), presentava una gran pobresa d'informació. Si bé es coneixien algunes restes de cultura medieval aïllada d'aquest món cultural a diferents coves i abrics, com el (...) de la Bauma de Can Eures o a les coves de la vall mitja del Ter -cova de les Pixarelles (Tavertet), cova de les Grioterres (Vilanova de Sau)- com també a l'aire lliure -Pla del Castell (Tavertet) (...)-; la necròpolis de Coll s'Avenc constitueix el primer testimoni evident del ritus incineratori en aquesta regió."¹²

"En l'estat actual del coneixement del jaciment de Coll s'Avenc podem afirmar que es tracta d'una necròpolis de petita/mitjana extensió (200 m²), (...).

"Aquesta situació privilegiada prop del cingle permet, d'altra banda, la seva visibilitat des de diversos indrets de l'àrea. Aquest és el cas del Pla del Castell, jaciment situat a la part nord-est d'una gran península, limitada per les singleres que dominen la vall del Ter (...), permet de confirmar la presència d'uns nivells d'ocupació que van de l'Edat del Bronze final fins al món clàssic. (...).

"Un dels aspectes més interessants a remarcar pel que fa les sepultures (de la necròpolis de Coll s'Avenc) és la seva distribució espacial. (...) s'hi observa (...) una voluntat precisa tant en l'ordenació com en la mateixa orientació de les sepultures respecte a uns eixos cardinals, (...).

"(...)

"Les urnes cineràries (...) presenten una gran homogeneïtat morfològica si bé cal destacar la gran riquesa d'elements decoratius. (...).

"Les restes òssies (...) indiquen (...) una forta cremació a alta temperatura, (...). Malgrat que no es pugui precisar el lloc de cremació, sí que podem afirmar que aquesta no es realitzava en l'àmbit estret de la necròpolis. (...).

"Per altra banda notem que els materials associats a un possible aixovar personal no presenten senyals d'haver estat sotmesos a la mateixa combustió que el cos, fet que suggereix la seva incorporació a l'urna en el moment de la disposició a la fossa.

"La variabilitat en la distribució interna i externa dels ossos segueix, en general, les observacions realitzades en una gran part de les necròpolis d'incineració. Per altra banda, l'emplaçament en alguns casos a la part mitja i superior del vas, suggereix l'existència de possibles objectes d'un material perible (teixit, fusta...) i que han donat lloc a una lenta infiltració del sediments, (...).

"L'homogeneïtat de la major part de les sepultures i dels trets morfològics que les formen, el seu emplaçament concentrat i la seva ordenació, indiquen un desenvolupament unitari de la necròpolis, probablement en un espai de temps breu."¹³

b) Puigcebró (Roda de Ter)

El Turó de Puigcebró està situat "al marge esquerre de la confluència del riu Gurri amb el Ter. Format per margues, presenta un relleu escarpat pel costat de ponent, fruit de l'acció erosiva del riu, mentre que pel costat de llevant es

¹² Molist, Miquel; i altres, 1985, "Nota preliminar sobre la necròpolis Coll s'Avenc (Tavertet, Osona)", *CYPSELA*, núm. 5, Girona, pp. 71 i 76-77.

¹³ MOLIST, Miquel; i altres, 1985, "Coll s'Avenc: aproximació a l'estudi del ritual d'una necròpolis d'incineració de la comarca d'Osona", *Cota Zero*, núm. 2, Vic, pp. 37-38.

presenta en pendent suau."¹⁴

El material arqueològic està "constituït essencialment per material ceràmic amb alguna resta òssia d'identificació difícil però sense presentar traces de combustió. La ceràmica és totalment realitzada a mà, (...)." ¹⁵

c) Rec de la Fíbula (Savassona)

El jaciment del Rec de la Fíbula es troba situat "dins l'àrea arqueològica de Savassona. Emplaçat a la part N. E. del Turó de Sant Feliuet, està format per un conjunt de diaclasis de grans dimensions, reomplertes amb els sediments procedents de l'erosió dels materials que formen el pla del turó. (...). Desconeixem tota referència estratigràfica precisa. (...). El material arqueològic està constituït per un lot ceràmic de 80 fragments, tots ells elaborats a mà, (...)." ¹⁶

d) Can Caseta (Manlleu)

El lot de ceràmiques, que correspon al jaciment de Can Caseta (Manlleu), "fou trobat per J. Gudiol el 1921. La situació de la troballa és poc precisa: així parlà que es realitzà a peu de la carretera que uneix Manlleu i Vic, en terreny de mas Furuguil, prop del poble de Manlleu. (...).

"La descripció de la troballa és, també, poc precisa, ja que esmenta la presència barrejada de terres, cendres, atuell a mà junt amb carbons, alguns ossos humans no cremats i fragments de lloses. Els autors de l'excavació interpreten la troballa com una necròpolis, si bé l'existència barrejada d'ossos humans i de restes d'urnes amb plats/tapadores els fa dubtar del ritus utilitzat i els fa veure una possible convivència dels dos ritus: incineració i inhumació.

"El material conservat està compost per uns 90 fragments de ceràmica elaborats a mà en la seva totalitat. (...)." ¹⁷

e) El Turó de les Mentides (Folgueroles)

El Turó de les Mentides, "situat prop del sepulcre megalític de Puig-ses-lloses, en el terme municipal de

¹⁴ MOLIST, Miquel, 1982, "Aportacions al coneixement dels períodes Bronze Final - Primera Edat del Ferro a la comarca d'Osona", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 220.

¹⁵ MOLIST, Miquel, 1982, "Aportacions al coneixement dels períodes Bronze Final - Primera Edat del Ferro a la comarca d'Osona", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 220.

¹⁶ MOLIST, Miquel, 1982, "Aportacions al coneixement dels períodes Bronze Final - Primera Edat del Ferro a la comarca d'Osona", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 222.

¹⁷ MOLIST, Miquel, 1982, "Aportacions al coneixement dels períodes Bronze Final - Primera Edat del Ferro a la comarca d'Osona", *Ausa*, vol. X, Vic, pp. 224-226.

Folgueroles, fou excavat per J. Gudiol i la "colla de Gurb" als voltants de l'any 1920. Hi localitzaren un sepulcre format per lloses primes de planta rectangular (1,76 x 0.49 m.) orientat de llevant a ponent. Segons els seus excavadors, a l'interior es trobaren restes humanes en forma desordenada que tenien, però, la part de les cames ben posades, fet que els va permetre de suposar la ubicació del crani en el costat de ponent.

"(...)

"Les restes que es trobaren al Sepulcre del Turó de les Mentides es conserven al Museu Episcopal de Vic. Les conformen diferents fragments de ceràmica amb un conjunt de 7 plats/tapadores, així com uns 125 fragments de ceràmica a mà diversos. Amb la mateixa procedència hi ha un petit lot de 18 fragments de ceràmica a torn (...) més tardà. J. Gudiol parla també d'una petita mola plana de pedra arenisca que no hem pogut localitzar."¹⁸

"El Turó de les Mentides (...) és un sepulcre rectangular de lloses primes, orientat de llevant a ponent. (...) fou remenat diverses vegades fins que fou excavat metòdicament per l'equip o Colla de Gurb, del Museu Episcopal de Vic, vers l'any 1920. Va trobar-se en ell part d'un esquelet, tres plats tronco-coniformes, dos d'ells amb nanses pop dels extrems, fragments d'un vas molt gran, amb un cordó incís prop del seu coll, i altres materials que revelen que pertany a l'Edat del Ferro."¹⁹

Els cinc jaciments de: Coll s'Avenc (Tavertet), Puigcebró (Roda de Ter), Rec de la Fíbula (Savassona), Can Caseta (Manlleu) i el Turó de les Mentides (Folgueroles), "constitueixen les primeres troballes a l'aire lliure corresponents als períodes de transició de l'edat del Bronze Final i Primer edat del Ferro (cronologia aproximada: IX-VII a.C.) a la comarca d'Osona. (...).

"En primer lloc, (cal) remarcar la seva ubicació geogràfica. Així, quatre dels cinc jaciments es troben situats a la vora del riu Ter i en punts geogràficament elevats. Caldria destacar, també, la presència de jaciments a la Plana, sortint dels emplaçaments, dels períodes, anteriors, encaixats en el relleu abrupte de les Guïlleries i la Vall de Sau.

"En segon lloc, i pel que fa a la interpretació dels diferents tipus de jaciments, que les troballes del Rec de la Fíbula i les recents de Can Caseta comporten l'existència d'hàbitats. Les precisions sobre els diferents tipus de rituals funeraris utilitzats en aquests moments són ja més difícils, si bé sembla que existeixen -Can Caseta i Turó de les Mentides- inhumacions en aquesta àrea, en un moment d'àmplia generalització del ritu de la incineració, mentre aquest segueix essent desconegut, malgrat que alguna de les

¹⁸ MOLIST, Miquel, 1982, "Aportacions al coneixement dels períodes Bronze Final - Primera Edat del Ferro a la comarca d'Osona", *Ausa*, vol. X, Vic, p. 228.

¹⁹ PLADEVALL, Antoni, s.d., *Apunts sobre Folgueroles*, Inèdit, p. 2.

troballes (...) ens hi faci pensar."²⁰

f) El Serrat de Balà (Cantonigròs)

De l'Edat del Bronze Final data també la Necròpolis del Serrat de Balà (Cantonigròs), localitzada molt recentment (1989), que ha indicat la plena consolidació de les pràctiques rituals incineratòries a la zona del Collsacabra. La troballa més significativa va ser una urna d'incineració:

"L'urna d'incineració estava situada en una fossa de planta ovalada (...). La fossa (...) era reomplerta de terres molt fosques juntament amb gran quantitat de carbons i cendres i en el bell mig hi havia una urna, (...), quasi sencera, amb tapa, i a un costat de la fossa diversos fragments de ceràmica d'un segon vas, (...).

"(...)

"és, per tant, important de destacar l'urna del Serrat de Balà en relació a la gran quantitat d'objectes metàl·lics que presentava i d'inferir-ne una nova perspectiva socio-econòmica d'aquests pobladors de l'àrea del Cabreres en els primers segles del primer mil·lenni a.C."²¹

Per bé que a Osona la incineració, influència de la població forània, ja era un fet en aquesta època, no per això es deixa de continuar practicant el ritual de la inhumació de formes diferents, que correspondria a la tradició local.

"Les sepultures de llosa del Turó de les Mentides (Folgueroles) i de can Caseta (Manlleu) en són els casos més ben coneguts. També els monuments megalítics veuen les seves últimes reutilitzacions, com en el cas de la Fossa d'en Terrades (Muntanyola)."²²

g) El Turó de Montgròs (El Brull)

Durant el segle X a.C., "un grup humà del Bronze Final aprofità la plataforma rocosa que s'alça enmig del Turó del Montgròs, en sentit nord-sud, per a establir-hi un assentament (...)."²³ "(...) els ocupants del Bronze Final s'establiren "ex novo" al Turó del Montgròs, tot adaptant-se i aprofitant les magnífiques condicions naturals de l'indret."²⁴

²⁰ NOLIST, Miquel, 1982, "Aportacions al coneixement dels períodes Bronze Final - Primera Edat del Ferro a la comarca d'Osona", Ausa, vol. X, Vic, pp. 229-230.

²¹ "NOTICIARI...", 1988, "Noticiari arqueològic. Serrat de Balà (Cantonigròs)", Cots Zero, núm. 4, Vic, p. 6-7.

²² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 42.

²³ LOPEZ, Albert; i ROVIRA, Jordi, 1982, "L'assentament del Bronze Final del Turó de Montgròs (El Brull)", Ausa, vol. X, Vic, p. 187.

²⁴ LOPEZ, Albert; i ROVIRA, Jordi, 1982, "L'assentament del Bronze Final del Turó de Montgròs (El Brull)", Ausa, vol. X, Vic, p. 190.

"(...) estem en presència d'un conjunt de materials força homogeni que data la primigènia ocupació del Turó de Montgròs en el Bronze Final II de Catalunya, en unes dates absolutes que caldria situar al llarg del segle X abans de l'Era.

"(...) la ubicació de l'assentament del Bronze Final en una zona enlairada, de fàcil protecció i bona visibilitat, encaixa amb els patrons d'assentament observats per a una bona part dels jaciments d'aquesta etapa a la comarca d'Osona."²⁵

²⁵ LOPEZ, Albert; i ROVIRA, Jordi, 1982, "L'assentament del Bronze Final del Turó de Montgròs (El Brull)", *Ausa*, vol. X, Vic, P. 192.

2.6 LA CULTURA IBERICA

Els escriptors clàssics (grecs i romans) "anomenaren íbers els habitants del litoral mediterrani peninsular, de la vall de l'Ebre i del sector mediterrani del nord del Pirineu fins al Llenguadoc."¹

És un fet derivat de la influència dels pobles de l'orient mediterrani -els grecs principalment (i els púnics molt en segon lloc)- sobre els indígenes. Però no és només una influència, sinó que el fenomen de la civilització ibèrica és en realitat el resultat de la interacció de la cultura indígena (que ja havia estat enriquida per les aportacions transpirenenques dels indoeuropeus de començaments del Ir. mil.lenni) amb els pobles del Mediterrani oriental, establerts a punts comercials de la costa catalana. "Aquest procés, conegut amb el nom d'iberització, representa l'entrada de les poblacions de la nostra àrea dins el món de les civilitzacions del Mediterrani del I mil.lenni."²

Al segle VII a.C. els grecs arribaren a les platges catalanes i fundaren els ports d'Empúries, Roses, Dènia, etc. Els grecs varen portar el comerç, ells oferien els seus productes alimentaris i manufacturats i, a canvi, els indígenes aportaven els propuctes propis del país.

La civilització ibèrica "no és un fet racial, sinó cultural. No hi ha un poble ibèric, sinó una cultura ibèrica, (...)."³

El fenomen de l'iberització "es caracteritza per una intensificació de la vida urbana, per una generalització del ritu funerari de la inceneració, per l'ús del ferro com a metall bàsic i del torn ràpid de terrisser per a la fabricació de la ceràmica, per a l'adopció d'un sistema d'escriptura peculiar, per manifestacions plàstiques notables, en escultura i pintura i per l'aparició d'una economia monetària. (...). La moneda, d'imitació grega, sembla haver estat introduïda entre els íbers en la primera meitat del segle III: Narbona, Indica, Vic, Isona, Guissona, Badalona, Barcelona, Tarragona, Lleida, Sagunt, Llíria i Xàtiva, compten entre els llocs que encunyen moneda."⁴

La forma d'enterrar dels íbers és variada, però sempre hi trobem un denominador comú: el ritual de la incineració de cadàvers.

"Els íbers varen dedicar gran part del seu art i cultura al món del més enllà. La riquesa de les necròpolis ens confirma la creença en una vida posterior a la mort i, al voltant seu, l'existència de tota una sèrie d'objectes i representacions que donen

¹ REGLA, Joan (dir.), 1969, Història de Catalunya, vol. I, Barcelona: Aedos, p. 95.

² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 43.

³ MONERS, Jordi, 1984, Síntesi d'història dels Països Catalans, Barcelona: La Magrana, p. 6.

⁴ SOLDEVILA, Ferran, 1974, Resum d'història dels Països Catalans, Barcelona: Barcino, pp. 17-20.

testimoni d'un fort sentiment religiós i del ritual corresponent. El ritu començava amb la incineració del cadàver. Després, les cendres s'introdueixen dins d'una urna envoltada per l'aixovar. Aquest consistia generalment en armes (en el cas dels homes) i utensilis d'ús domèstic (sepultures femenines).

"Les estructures de les tombes eren variades, amb un aixovar que es relacionava amb l'estatus social del mort."⁵

Pel que fa als llocs de culte, "existen dos classes de santuaris en Catalunya: los templos (...), de indudable influencia griega, y los santuaris aislados. (...). Se conocen con seguridad dos santuaris aislados, los de Cogul y L'Esquerda de Roda de Ter."⁶

En el marc de Catalunya, la civilització ibèrica es pot dividir, a grans trets, en quatre períodes:

"Período de formación. 750-600 a.C.

"En el ámbito de la Edad del Bronce Final hacen su aparición los primeros objetos de hierro, (...); sin embargo, su utilización no se generaliza hasta la segunda mitad del s. VI a. C. Son los primeros indicios de la reconversión económica del mundo ibero-púnico meridional, la respuesta a la llegada de los focos al Golfo Ligur y norte de Catalunya, así como su expansión hacia el norte para controlar los accesos al istmo aquitano.

"Recordemos que la ciudad púnica de Ibiza se funda en el 654 a.C. y que Empúries nace hacia el 600 a.C., como enclave avanzado de los focos de Massalia.

"Período Antiguo. 600-450 a.C.

"La evolución es significativamente rápida desde la cuenca del río Segura hasta la del Hérault en el Languedoc; durante la primera mitad del s. VI a.C., tanto en la costa como en el interior de este territorio son extraordinariamente uniformes: fibulas de bronce (...), hebillas de dos o tres ganchos, brazaletes cerrados de sección cuadrada, cadenas con anillas y apéndice esferoidal, cuchillos afilados de hierro con remaches de bronce, espadas de antenas, puntas de lanza y "soliférea"; la cerámica ibérica acompaña estos objetos con la amplia difusión del vaso bitroncocónico de labio con sección de cuello de cisne y urna de orejetas perforadas, decorados ambos con bandas pintadas y otros motivos geométricos, al igual que los platos inspirados en prototipos de las cerámicas grises, y de barniz rojo fenicio-occidentales.

"Las tumbas de la muralla N.E. de Empúries, fechadas hacia el 550 a.C. ilustran este instante, demostrando simultáneamente que los rasgos característicos de la cultura material ibérica se encontraban definidos cuando los focos llegaron a estas playas.

"Tanto en el período de Formación como en el Antiguo, parece que abundan los poblados en lugares llanos, conociéndose muy pocos dados las características de dicha ubicación. Así, en contraposición con los períodos siguientes, la mayor información procede de las necrópolis.

"Período Ibérico Pleno, 450-200 a.C.

"Los factores que influyen en el proceso de formación de la cultura ibérica determinan un aumento de la población, un agrupamiento en núcleos preurbanos, una especialización del trabajo y una división de las clases sociales.

"La influencia griega se torna dominante a medida que se debilitan los nexos de unión entre el S. y S.E. peninsulares. Se dibujan y profundizan unas diferencias regionales de tal modo que cada pueblo o grupo de pueblos adquiere una fisonomía propia e incluso un nombre: indiketes, ilergetes, cosetanos, tayetanos... Hasta en la cerámica, trabajada la mayoría a torno, se observan, dentro de una cierta unidad de estilo, variedades en la forma de los vasos; por ejemplo la cerámica pintada arquetípica, que ha pasado de los simples motivos geométricos a una decoración floral casi barroca, no se decora hacia el s. IV a.C. en la mayor parte de los territorios catalanes situados al N. del río Llobregat.

"Los ajuares de algunas tumbas, la ubicación de los poblados en lugares de fácil defensa y el refuerzo de éstos a base de murallas y baluartes, nos indican que se trata de un período belicoso. Sobre todo a partir de mediados del s. IV a.C., en que se observan destrucciones de poblados, inexplicables como luchas locales y que parecen responder a trastornos y alianzas más generales, que preludian la entrada del mundo ibérico en el

⁵ "PERE...", 1986, Pere Boch Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona. 50 Aniversari, Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 72.

⁶ MARTIN, Aurora; i PALLARES, Ramon, 1983, "Cultura ibèrica", a Arqueologia en Catalunya. Dades para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 106.

futuro conflicto internacional de las guerras púnicas.

"Período Final o Ibero-romano. 200-50 a.C.

"A pesar de que la ocupación romana empieza oficialmente el 218 a.C. con el desembarco de Escipión en Empúries, no debe olvidarse que no es más que un capítulo de la Segunda Guerra Púnica, en la que los pueblos ibéricos participan, pero sin perder su identidad. Ello queda evidenciado en las sublevaciones ulteriores reprimidas por Catón a principios del s. II a.C.

"La romanización efectiva no empieza hasta el s. I a.C. con la fundación de ciudades como Baetulo. Hasta entonces gozarán todavía de un cierto florecimiento las manifestaciones materiales, como la cerámica pintada de Fontcaaldes o los productos postreros de cerámica gris de la costa catalana, así como la utilización del alfabeto ibérico (empleado incluso en las monedas de metrología romana)."⁷

La civilització ibèrica no s'extingí amb l'arribada dels romans. "El país havia estat ocupat més d'un segle quan se'ns manifesten encara en plena florida molts dels aspectes típics del món ibèric, que anà morint lentament sota el pes de la pressió romana, pressió tan important des del punt de vista cultural i socio-econòmic com militar i polític. Hi ha, doncs, dues èpoques ibèriques: la primera anterior a la conquesta romana (segles V, IV i III), i la segona, contemporània de la fase primerenca del domini romà, durant el segle II i bona part del I abans de la nostra Era, i al qual no és possible de posar un límit final precís."⁸

2.6.1 EL MON IBERIC A LA COMARCA D'OSONA: ELS AUSETANS

La iberització de la comarca d'Osona està condicionada per dos factors.

"El primer seria la natura i el resultat de l'impacte de les aportacions transpirinènques del I. mil·lenni, és a dir, l'estat cultural, polític i socioeconòmic de les poblacions que rebran els estímuls de les colònies comercials. El segon, i sens dubte el més important, és un problema de comunicació. La situació geogràfica d'Osona dificulta els contactes estimulants que els habitants d'aquesta àrea podien mantenir amb aquelles zones costeres on la projecció grega o fenícia era més forta. (...), a Osona, la comarca sembla estar més closa (que altres indrets de l'interior de Catalunya), car els camins naturals del Congost no semblen tenir una importància real fins segles més tard i les vies a través del Montseny i de les Guilleries tenen un caràcter més difícil.

"(...) no és fins al segle IV que es pot començar a parlar d'elements de civilització ibèrica i (...) els estímuls provinents de contactes comercials semblen tardans i d'un origen més grec que no pas fenici. Serà ja en el segle III a.C. que ens trobem davant unes restes materials que ens indiquen clarament que Osona està dins el món de la civilització ibèrica, (...)."⁹

La informació sobre els ausetans i la ciutat d'Ausa és irregular i escassa. Malgrat això, és a partir d'aquestes dades que el poble ausetà entra, amb aquest nom, a formar part de la història. "Aquest període es pot dividir, d'una manera força tradicional, en quatre grans moments, segons la

⁷ BARBERA, Josep; i JUNYENT, Emili, 1983, "Cultura ibèrica", a Arqueologia en Catalunya. Dades para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, pp. 94-95.

⁸ REGLA, Joan (dir.), 1969, Història de Catalunya, vol. I, Barcelona: Aedos, p. 95.

⁹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 45.

participació ausetana a: 1) la segona Guerra Púnica, 2) les rebel·lions contra Roma, 3) la invasió dels cimbris i 4) les guerres civils de Roma."¹⁰

És cap al final del segle III a.C., durant la segona Guerra Púnica, que els ausetans són mencionats per primera vegada pels autors antics. No diuen gaire res dels seus costums i sistema socio-polític, però els situen geogràficament amb una certa precisió.¹¹

"Als ausetans els correspondria, doncs, la vall mitjana del riu Ter i la Plana de Vic, i tindrien com a veïns a l'oest els lacetans, i els berguistans i els ceretans al nord. La delimitació del seu territori pels costats est i sud és més conflictiva; sembla, però, que les Guilleries i el massís del Montseny no eren pas els seus límits naturals, sinó que s'estenien per les actuals comarques de la Selva i del Gironès, de manera que, segons les opinions més recents, és precisament a les Guilleries on caldria situar-ne el centre."¹²

"Les Guilleries no separarien els dominis ausetans, que s'estendrien a través de les actuals comarques d'Osona i de la Selva, sinó que aquest massís en seria el seu centre (...); idea que, després de quaranta anys, ha trobat el seu suport històric: les primeres restes d'habitació humana de la nostra comarca, que es remunten a l'estadi cultural del Paleolític Superior, procedeixen de l'abric del Castell, en el terme de Vilanova de Sau i dins l'àrea de les Guilleries."¹³

Amb el món ibèric s'abandona del tot la vida a les coves. Costum que, durant els segles anteriors, ja havia minvat considerablement.¹⁴

M. Dolores Molas, ha classificat els poblats ibèrics de la comarca d'Osona, a partir de la seva situació; aquesta classificació, a grans trets, coincideix amb una evolució cronològica. S'ha fet en base als jaciments, que ofereixen un mínim de dades, que no són gaires.

"1. Poblats que se situen per damunt dels 700 metres d'altitud, cap a les serralades que rodegen la Plana. Són els més antics i sempre són emmurallats. El Turó del Montgrós (El Bruil) i el Casol de Puig Castellet (Folgueroles). Segles V-III (a.C).

"2. Poblats d'altura mitjana, entre els 500 i 700 metres, situats en turons o elevacions al costat del riu Ter, però ja a la Plana, en llocs que permeten un fàcil control de l'entorn. Can Caseta (Manlleu), Puig Guardia (Torrelló), El Clascà (Malla) i l'Esquerda (Roda de Ter).

"3. Assentaments en el pla. Són en la majoria troballes ocasionals de ceràmica ibèrica - rarament pintada - i gris, acompanyada de la campaniana dels tipus tardans dels segles -II i -I. Dins d'aquest tercer grup s'han de comptar un seguit d'habitacles aïllats, abundants en el pla, i els jaciments de tipus rural amb ceràmica ibèrica i gris indígena relacionats amb la ciutat de Vic.

"(...)

"D'ençà del segle -II, les altures de la Plana prenen protagonisme com a lloc d'assentament i, com a pauta coincident, a partir de les darreres insurreccions ausetanes dels anys -184 i -183, el pla s'utilitzà com a lloc d'estatge, estretament relacionat amb

¹⁰ MOLAS, M. Dolores, 1982, Els ausetans i la ciutat d'Ausa, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 19.

¹¹ MOLAS, M. Dolores, 1982, Els ausetans i la ciutat d'Ausa, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 36.

¹² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 46.

¹³ MOLAS, M. Dolores, 1982, Els ausetans i la ciutat d'Ausa, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 41.

¹⁴ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 49.

l'economia cerealista. (...), cal pensar que molts d'aquests establiments, dispersos en la planura, eren ja *villae rurales* de tipus romà.

"(...)

"Al costat de les hortalisses, el conreu dels cereals es documenta amb seguretat d'ençà del segle -II, com ho demostren les sitges excavades a Can Caseta (Manlleu), (...).

"Gran importància tingué el porc en l'economia dels pobles del Pirineu, (...), i en especial entre els ausetans, els quals en el segle -II encunyaren un tipus de moneda que portava com a símbol un porc senglar, considerat l'animal totèmic de la tribu; (...).

"El paisatge, entre el pla i la muntanya, degué afavorir la pastura del bestiar de ramat, amb l'existència de camins de ramaderia i rutes de trashumància ben conegudes. (...).

"L'aparició de fusaioles per al fus, demostren el coneixement del filat, mentre que els teixits, fabricats per telers de tipus casolà, són testimoniats per la troballa en diferents llocs (Can Caseta, Manlleu) de pondus, les úniques peces dels telers conservades, festes de ceràmica i de forma piramidal. (...).

"L'aprofitament de la llenya del bosc per a la construcció, per a l'elaboració d'instruments i per a la combustió devia d'ésser habitual, al costat del benefici que comporten els fruits dels arbres. Així, els aglans de les alzines que integren una bona part dels nostros boscos, adients per a l'alimentació porquina i, fets farina, per a l'alimentació humana.

"En l'hàbitat ibèric de Sabasona (Tavernoles), avui per avui de difícil datació, els troncs d'arbres, que barrejats amb brancatges cobrien les cabanes, han deixat les seves emprentes en els grans daus de pedra que (...) es troben caiguts pel bosc; així també, en les grans esquerdes que s'obren baixant la muntanya de Sant Feliuet. Aquestes cabanes, possiblement ibèriques, però mancades d'una estratigrafia clara, tenien els sòcols de les parets fets de lloses i de blocs de pedra col·locats en sec, la resta de l'alçat, que no s'ha conservat, potser seguiria el mateix tipus de parament, normal en un lloc on la pedra és primera matèria abundant, més que no pas murs de fang barrejat amb palla i premsat.

"Les poques habitacions que es pogueren individualitzar en el poblat de Can Caseta de Manlleu (...) tenien la base de les parets fetes amb una acurada alternança de blocs de margues grises eocèniques i palets de riu que (...) eren disposades en forma d'espiga. Dins d'una de les habitacions hi havia excavada una gran sitja per emmagatzemar cereals amb el fons folrat per còdols de riu; en els nivells relacionats amb la sitja es va trobar un aixadell i un ganivet de ferro, i molt poca ceràmica de tipus domèstic. Aquestes dades plantegen dues possibilitats respecte a la funció de l'àmbit: la primera, que es tracti d'un cobert o magatzem i la segona, que sigui una vivenda en la qual l'espai econòmic i l'espai d'habitatge no estaven diferenciats.

"En els poblats més antics, sabem que existia el costum de construir aixoplucs adossats a al cara interior de les muralles; així es pot veure en el Casol de Puig Castellet (Folgueroles), on diverses de les cambres individualitzades sembla que s'usaren com a vivenda. Tant les cambres del Casol com les de Montgròs, les primeres de 5 metres d'ample per 6-7 metres de profunditat, de promig, i les del Brull de 4,25 metres per 5,30 metres, eren fetes per blocs i lloses de pedres col·locades en sec. Les cobertes devien ser fabricades segurament amb fang, palla i brancatges.

"En el món ibèric, la casa s'interpreta com el lloc bàsic per dormir-hi i per emmagatzemar-hi, i on a més, hi ha documentades activitats econòmiques com la mola del gra i la fabricació del pa.

"Per a la utilització de la casa cal tenir en compte el factor climàtic. Les llargues jornades d'hivern en les nostres contrades i, en especial, en les muntanyes que rodegen la Plana condicionarien, certament, un ús de la casa més intens que, per exemple, les dels poblats de la costa. Les tasques de filar, de teixir, de curtir, de treballar la fusta, etc. es portarien a terme a les èpoques de més fred, dins la casa i al voltant de la llar feta a terra."¹⁵

"Els materials utilitzats en aquestes construccions són blocs i lloses de pedra del país, especialment gres de Folgueroles. Tenen formes irregulars i són utilitzats en sec. Alguns estan tallats i formen cantoneres. Les cobertes devien estar construïdes de materials lleugers, brancatges i fang.

"(...)

"Pel que fa a Sabasona, les (...) excavacions han permès de precisar una intensa ocupació al llarg dels segles, finals del III i II a.C., sobretot al pla de la part superior del turó de Sant Feliuet.

"(...)

"(...) els poblats solen ésser constituïts per una agrupació d'habitacions, les quals presenten unes dimensions mitjanes, formant recintes habitables d'uns 25 m². Però no sabem amb certesa quina era l'ordenació de les diferents habitacions, si hi havia carrers i

¹⁵ MOLAS, M. Dolors, 1982, *Els ausetans i la ciutat d'Ausa*, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, pp. 109-114.

places, és a dir, espais d'utilització comuna."¹⁶

El comerç ha quedat ben establert al llarg d'aquests segles. "Els pobles ibèrics d'Osona havien de gaudir d'una xarxa comercial, especialment amb les zones de la costa, entre les quals destacaria la ciutat d'Empúries. Els objectes serien variats, comprnent des de matèries agrícoles fins a productes artesanals, entre els quals destacaríem els objectes d'ús personal realitzats normalment en bronze i fins i tot en materials preciosos, com les arrecades de làmina d'or o les rosetes amb aplicacions de coral trobades al Casol de Puig Castellet (Folgueroles).

"Una de les transformacions més importants serà l'utilització de la moneda. La seva introducció, pels grecs assentats a Empúries i Roses, féu que els ausetans, com la resta de les diferents tribus ibèriques, haguessin d'utilitzar-la en les transaccions comercials amb aquestes ciutats, com ho prova la moneda emporitana trobada al poblat del Casol de Puig Castellet. (...)." ¹⁷

Quant a l'estructura socio-política, és impossible parlar de la classe de família, que era el fonament de la societat ausetana. "De manera general s'accepta que la societat ibèrica era formada per diferents unitats familiars, de tipus nuclear, que vivien en la mateixa casa amb els fills solters. Cada poblat, constituït per diverses famílies, estaria relacionat amb la resta de la tribu per lligams de llunyà parentiu ètnic."¹⁸

"La tribu ibèrica dels ausetans era formada per diferents nuclis habitats, els més antics situats a les muntanyes, en alçades superiors als 700 metres, amb una paulatina progressió vers el pla d'ençà de finals del segle -III. Serien centres independents els uns dels altres, amb llurs òrgans de govern autònoms. La possibilitat d'unió o de concentració, davant de circumstàncies especials, quedava oberta: la defensa del territori comportava accions conjuntes dels ausetans enfront dels romans, (...); també cal pensar en la celebració d'actes festius i religiosos en certs indrets del territori.

"Els poblats eren comandats per reietons elegits segurament entre els membres de la comunitat per llurs virtuts personals, entre les quals la força i el coratge serien les primordials. És probable que en cas de fer front davant d'un enemic comú, els diversos nuclis elegissin un únic cap, el millor, (...) per manar les accions conjuntes. (...).

"(...)

"En les rodalies del poblat hi hauria l'àrea de conreu, de bosc i de pastura deparant de cada un dels nuclis habitats. Les terres de bosc i de pastura possiblement serien de propietat comunal, (...). Dins d'aquest *hinterland* econòmic existirien assentaments aïllats que, cap al pla, es multiplicarien d'ençà del segle -III petits establiments rurals, a la manera d'una casa de pagès, basats en una família o en un petit grup de parentiu, molts dels quals serien els precedents de les *villae* romanes organitzades un cop acabada la conquesta del país."¹⁹

¹⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 50-51.

¹⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 53.

¹⁸ MOLAS, M. Dolors, 1982, Els ausetans i la ciutat d'Ausa, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 116.

¹⁹ MOLAS, M. Dolors, 1982, Els ausetans i la ciutat d'Ausa, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, pp. 117-118.

a) El Casol de Puig Castellet (Folgueroles)

La fortalesa ibèrica del Casol de Puig Castellet està situat en un turó de 709 metres d'altura situat entre el Masdencoll i L'Arumí, a la dreta de la carretera comarcal 121 Vic-Vilanova de Sau i a uns 2 kilòmetres de la població de Folgueroles.

El Casol de Puig Castellet va ser conegut als anys seixanta per les excavacions del Museu de Vic, dirigides per Martí Cassany, el qual, l'any 1971, exposava el següent:

"Domina el conjunt una paret-muralla de 65 metres de llarg totalment recta amb 2,50 de gruix, amb una torre exterior quadrada de 12,20 d'amplada adossada quasi al centre de la muralla, sobresortint en angles rectes 6,40 de la muralla. A l'altra part d'aquesta, s'aixequen uns contraforts perpendiculars a l'esmentada muralla formant unes 10 divisions d'uns vint a vint-i-cinc metres quadrats de superfície cada una; fins el present només tres de les quals han estat excavades.

"La rectilínia orientació del conjunt i la uniforme tècnica de la construcció donen donen la impressió d'un sol moment històric en l'execució de l'obra.

"Les seves deixalles, consistents en restes de foc, d'ossos, ullaís de senglar, pesos de teler, ganivets, trossos de ferro, fragments de bronze i molta terrissa triturada d'anfores, plats i olles de diferents tamanyes, formes i procedències, unes grollerament fetes a mà amb terra del mateix lloc, que recorden les tècniques de les terrisses trobades a la cova de les Grioteres, altres de pastes fines i formes elegants de color rosat típicament ibèriques, fetes a torn; amb molt poca quantitat també s'han trobat fragments de ceràmica campaniana del segle IV abans de l'Era. Fins el present no coneixem monedes, però en l'última campanya d'excavacions s'ha tingut la sort de trobar restes de joies molt importants per al seu estudi, que ens suggereixen la idea que el baluard podria tractar-se de la gran casa d'un cabdill ibèric."²⁰

Els treballs d'excavació han continuat en els darrers anys a càrrec de les arqueòlogues M. Dolors Molas, Imma Mestres i Montserrat Rocafiguera, les quals n'acaben de fer públics els resultats:

L'entorn del jaciment

"El turó que ocupa el jaciment és un dels primers enlairaments considerables que limiten pel llevant la plana de Vic de les Guilleries. Geològicament, està format a la base per les margues eocèniques que configuren el sòcol de la Plana, i el cim, per les arenisques gluconítiques de la formació de Folgueroles. La fortalesa es troba, doncs, entre dues àrees diferenciades: pel cantó de ponent s'obren les terres fèrtils de la plana de Vic, actualment gairebé totes en conreu. L'altre tros del territori, incloent-hi el cim del turó on s'implanta el jaciment, és boscós, amb una vegetació mediterrània de muntanya mitjana composta per una barreja de roure martinenc i alzinar típic. La presència de pi roig, actualment molt abundant, cal considerar-la, d'aportació possiblement antròpica.

"(...).

Els recursos naturals

"El territori que envolta el Casol de Puigcastellet a un quilòmetre a la rodona està format per un 78,16% de bosc i un 21,20% de terres de conreu, situades, sobretot, a la base del turó. Tot i que actualment no queden fonts en actiu a les proximitats del jaciment, molt probablement aquestes havien existit, com ho mostra fins i tot la naturalesa d'alguns camins d'accés al cim, que tenen un origen clar de torrentera. Per tant, els recursos primaris (aigua, caça, i, en darrer terme, agricultura) estan garantits en el seu entorn immediat.

"Altres recursos potencials del jaciment estan compostos per una pedrera, que es localitza a menys de 100 metres de la fortalesa on hi ha indicis d'explotació des del segle XVIII aC., i un petit aflorament de mineral fèrric, a uns 500 metres, que potser fou utilitzat per a les labors de forja definides a l'assentament.

L'estratègia

"Tot i que avui dia la fortalesa està totalment amagada per la vegetació de l'entorn, cal pensar que a l'antiguitat aquesta podia ser totalment visible, puix les construccions

²⁰ CASSANY, Martí, 1971, "Restes prehistòriques de la comarca d'Osona", Programa de Festa Major, Folgueroles, sense numerar.

devien tenir força més alçaria, si jutgem per la potència del seu enderroc. La seva situació a uns pocs metres del cim del turó, per aprofitar la situació preeminent que li donen els espadats a nord i a sud, fa pensar que l'estratègia, i concretament el control visual des del cim, i la capacitat de ser vist, sobretot des de la banda de la Plana, van ser els factors primordials a l'hora d'escollir el lloc per a la implantació de la fortalesa.

"(...).

"Hem parlat de la situació del jaciment a la transició entre dues unitats geogràfiques, i de la seva condició immillorable com a punt de control. Ara, cal analitzar, doncs, què és el que podia controlar aquesta fortalesa. El barranc de les Valls, que limita el turó pel nord és una via de comunicació natural entre la plana de Vic i les terres planes de la costa gironina, a través de les Guilleries i seguint el curs del Ter. El camí ral, que encara es pot recórrer, i que segueix poc o molt un traçat paral·lel al de l'actual carretera de Vilanova de Sau, ja s'esmenta en els documents com a via de pas des de l'època medieval. Precisament aquest camí passa molt encaixonat per dessota del turó, ja que transcorre entre aquest i el contrafort del puig Estamper. Cal pensar que al jaciment s'han localitzat materials procedents de la zona costanera, que, sens dubte, arribaren a través d'aquests camins. En relació a aquestes vies d'accés al pla, es bastiren, doncs, fortalesses, que, a més, tenien la funció de definir el territori dels ausetans. Segons sembla, el Casol de Puigcastellet fou construït en el seu lloc, precisament per a aquesta funció, que va marcar totalment la seva existència.

El sistema defensiu: elements i tècniques de construcció

"El conjunt arquitectònic del Casol de Puigcastellet està format per un gran pany de muralla de 64,9 m. de llarg i 2,5 d'ample, amb una torre central a la casa sud-est, i amb 10 àmbits que s'obren a la cara nord-oest. Davant dels àmbits 1, 2 i part del 3 s'ha documentat l'existència d'un pati empedrat.

"Es tracta del tipus defensiu anomenat "de barrera". Les estructures de disposició lineal, amb una orientació nord-est/sud-oest, impedeixen el pas pel turó. Els braços que s'estenen als extrems dels murs laterals del llenç principal de muralla i que segurament, arribarien arran de cinglera, a banda i banda del turó, aprofiten el relleu del promontori tancant l'accés a la fortalesa i impedeixen el pas cap a la Plana. La superfície aproximada que ocupen les estructures és de 595,18 m².

"El conjunt està construït a base de grans lloses del país; el tipus de pedra és calcària, i són planes, primes, força regulars i col·locades totalment en sec. Utilitza blocs semiescairats i treballats per la cara vista, s'ajusten força bé ajudats per pedres petites i mitjanes a les juntures. Tenen la forma rectangular, essent molt irregulars en les seves mesures, i formen filades de disposició més o menys horitzontal molt desiguals. Alguns angles es reforcen amb lloses verticals a la manera de falca. Les estructures s'assenten directament sobre la roca natural, i en certs punts aquesta es retalla per tal d'encaixar-hi la filada de base.

"(...).

La fortalesa del segle III aC: fases constructives

"En el transcurs del tercer quart del segle III aC, tal com ho mostra el material arqueològic trobat en el nivell fundacional, es construeix el conjunt arquitectònic principal de la fortalesa. (...). Aquesta unitat constructiva inicial s'assenta directament sobre la roca natural. Dins d'aquesta primera etapa de construcció, i en el moment en què s'ocupa la fortalesa, poc després de ser construïda es tanquen alguns dels àmbits que són aprofitats per ser habitats. Es construeixen les parets davanteres dels àmbits 2, 4, 5, 7, 8 i 9. És també dins d'aquesta primera etapa que es construeix el pati empedrat davant els àmbits 1, 2 i 3. Durant la segona fase constructiva, que podem situar cronològicament a la darreria del segle III aC, inici del II, s'edifiquen noves parets de tancament. Aquesta etapa coincideix amb un progressiu abandonament de la fortalesa. Es redueix l'àrea ocupada i canvien les activitats realitzades als diferents àmbits.

"(...).

"Tenim, per tant, una fortalesa edificada a mitjan segle III aC, que és ocupada fins als primers anys del segle II aC. Dins d'aquesta cronologia tan breu hi podem distingir, bàsicament, dues etapes constructives: una, la més antiga, en la qual es construeix la fortalesa, i una de més moderna, que reaprofitava bona part de les estructures anteriors, i hi fa petites remodelacions.

Reflexions sobre la fortalesa

"El Casol de Puigcastellet és un exemple d'arquitectura militar ibèrica de caràcter autòcton sobre la qual les influències mediterrànies han exercit un pes poc important pel que fa a aspectes tècnics i constructius. Apareix com a herava de la prehistòria, i cal remuntar-nos a les tècniques i les construccions de l'edat del bronze final (segles X-IX aC), conegudes a d'altres indrets del principat per retrobar aquesta tradició indígena en el tractament de la pedra. Les estructures muràries utilitzen un aparell a base de lloses mal tallades i de dimensions irregulars formant filades ben desiguals, que entronca amb la de les construccions de l'edat del bronze. També els recursos estructurals emprats es remunten a la prehistòria. Se soluciona la feblesa dels murs utilitzant el talús, que en el Casol només apareix en el parament extern de la torre. A la cara interna s'utilitzen contraforts, que també són utilitzats com a parets mitgeres dels àmbits que, seguint la

tradició, s'obren a la cara interna de la muralla.

"(...). La fortificació de Puigcastellet no és un fenomen aïllat en el marc de l'Ausetania, sinó que són ben conegudes arqueològicament altres fortaleses semblants.

"L'*oppidum* del turó del Montgròs (el Bruïl) és la fortificació amb la qual el Casol manté uns paral·lelismes més clars. Les dues fortaleses es troben situades dalt d'un turó d'altitud semblant. Es tracta d'istmes rodejats pels cantons de penya-segats que proporcionen una defensa natural prou important. La disposició transversal de les muralles tanca a manera de barrera, privant l'accés a la fortalesa pel cantó més vulnerable. Les dues fortaleses presenten una planificació de les defenses molt semblants: consten d'un pany de muralla rectilini, amb torres adossades a la cara externa i cambres a l'interior, per bé que el Bruïl té una seqüència cronològica més àmplia, ja que la seva primitiva defensa es data en el segle V aC. Els constructors del Casol de Puigcastellet podrien haver-se inspirat en la fortalesa veïna del Bruïl. De manera semblant actua la fortalesa de l'*oppidum* de l'Esquerda (Masies de Roda de Ter), però aquesta presenta més evidències d'hàbitat i d'urbanisme, que li donen una funció diferent dintre del territori ausetà.

"(...).

"La conquesta romana posa fi a aquestes pautes d'assentament i fortificació. Durant el període de l'ibèric tardà gairebé no es construeixen noves defenses, i se'n produeix el progressiu abandonament. Aquestes estructures defensives enlairades han quedat absolutes dins del nou patró de vida que la romanització imposarà a les diferents comunitats ibèriques.

"(...).

Una economia d'autosuficiència. Les activitats primàries

"La situació de la fortalesa, la quantitat i qualitat de terres productives a l'abast dels seus ocupants i els resultats de les recerques arqueològiques, ens informen que el grup humà que va viure al Casol de Puigcastellet desenvolupà una economia primària caracteritzada per una producció diversificada, no especialitzada, i orientada, bàsicament, al consum propi. La venda dels escasos excedents en el mercat local més pròxim permetria al grup obtenir tot allò que feia falta i que no es produïa en el seu si.

"L'agricultura es basava en el conreu en el pla de blats -*Triticum* i la variant *Triticum dicoccum*- i d'ordis -*Hordeum* i la variant *Hordeum vulgare nudum*-, espècies ben documentades durant la segona edat del ferro i l'època ibèrica en el nord-est peninsular, a excepció de l'*Hordeum vulgare nudum*, no documentat en els jaciments estudiats de les èpoques esmentades.

"El cultiu dels cereals es va combinar amb el treball de l'horta, la cria limitada d'ovelles, de cabres i de vaques, i també de porcs. L'aviram apareix associat ocasionalment a la guineu, l'animal caçat pel fet de ser un caçador. La cacera del conill, del porc senglar i del cervol fou una tasca complementària a les necessitats del grup. De fet, es tracta d'una economia de tipus granja orientada a l'autoconsum, en la qual el gos, l'acompanyant de pastors i de caçadors hi és present.

"Per a labors del camp s'usaren instruments de ferro, afilats per pedres d'esmolar, com també les destrals de pedra polida, de llarga tradició prehistòrica. Els ossos dels animals s'aprofitaren per fabricar instruments diferents, com falques, punxons o agulles, mentre una cornamenta treballada de cervid va servir d'aixada. Els grans eren molts a l'interior dels àmbits amb molins circulars de pedra volcànica que funcionaven per tracció humana i pel sistema de rotació.

"(...).

"El transport dels productes entre el pla i l'assentament, i també amb la seva àrea d'influència, estava assegurat amb la possessió d'animals de tir i de càrrega com el bou i l'ase, ensems que el cavall facilitava una mobilitat més ràpida i àgil.

"Les recerques no han aportat res referent a l'existència d'una economia, intensiva, agrària o ramadera, destinada a contenir una producció important per a col·locar en el mercat. Aquest tret econòmic del Casol de Puigcastellet és lògic, si tenim en compte que la seva funció era de controlar l'accés al territori ausetà.

La producció artesanal

"En el sentit literal del terme, l'únic treball especialitzat definit en el Casol de Puigcastellet és el de ferrer, que es dugué a terme en el taller situat a la cambra 1. La filatura de la llana es realitzà a l'esfera domèstica, de la qual tenim documentació directa per mitjà de la cria d'ovelles i per la presència de fusaïoles de terrissa en tots els nivells d'ús habitacional, (...).

"La ceràmica modelada a mà destinada a la cocció i la conservació dels aliments s'elaboraria en el mateix assentament en el marc de la producció domèstica. Es tracta d'atuell, de repertori limitat a les olles, sovint acompanyades de tapadora, que ensems s'utilitzarien com a bols.

"(...).

"Un element interessant a destacar és el gran nombre de "fitxes" o peces circulars fetes a partir de fragments de ceràmica de tota mena, amb una grandària que oscil·la entre 1 i 3 cm. de diàmetre. (...). Ara com ara, és difícil d'esbrinar la funció d'aquestes peces, ja que tant es pot tractar de peces d'un joc d'elements de comptabilitat, mentre que les més grans estan documentades en altres jaciments com a tacs de contenidors.

"(...).

L'alimentació

"L'alimentació dels habitants del Casol de Puigcastellet es basava en els cereals i la carn dels animals criats, amb el complement dels ous de les gallines, i la llet i els formatges d'ovelles, cabres i vaques.

"El blat i l'ordi servien per a panificar i per fer farines per a sàmoles, mentre que l'ordi, a més, per obtenir begudes alcohòliques per fermentació, del tipus de la cervesa. Totes les espècies animals documentades s'aprofitaren per a l'alimentació humana, excepte el cavall, l'ase i el gos. L'animal preferit era el porc, seguit del bou i de les ovelles, amb una predilecció molt notable per les carns rostides respecte a les bullides. La trencadissa d'ossos llargs assenyalava el gust pel moll de l'os, ensems a la seva utilització, per exemple, com a punxons.

"La ceràmica modelada a torn s'utilitzà com a serveis de taula i com a accessoris a l'esfera domèstica. (...).

El vestir

"La cria d'ovelles i la presència de fusaioles testimonien l'ús de la llana per fer vestits, que anaven cordats amb fibules de bronze o de ferro -peces amb una funció similar a les nostres agulles imperdibles-, algunes de notables dimensions. Malgrat que les pells dels animals no s'han conservat, sabem que s'utilitzaren per fer abrigitalls i per a la vestimenta en general; així ho testimonia la troballa de pedres dures que han preservat traces d'haver servit per curtir.

"També es tenia cura de l'ornamentació personal mitjançant braçalets de bronze, collarets de denes de pasta vidrada i aplicacions de corall, entre d'altres. Els ullals de porc senglar s'utilitzaren per fer collarets i penjolls, potser fins i tot amb un sentit protector. Les arrecades petites de làmina de bronze daurada de forma de mitja lluna van tenir una bona acceptació; durant la segona edat del ferro van estar molt de moda en les àrees de cultura cèltica i ibèrica, i, segons algunes escultures, també les devien lluir els guerrers.

"(...).

El Casol de Puigcastellet, una fortalesa ausetana

"El tret més paradoxal de l'establiment del Casol de Puigcastellet és el contrast entre la gran entitat de l'estructura constructiva i una ocupació molt breu.

"La imitació de la dracma emporitana, en la qual la llegenda és una còpia mancada de significat, i els dos divisors encunyats a Empúries, que corresponen a un tipus que no es coneix fins l'any 241 aC, permeten situar la fundació de la fortalesa en el decurs del tercer quart del segle III aC.

"(...) el Casol de Puigcastellet es va abandonar a la darrerria del segle III o a l'inici del segle II aC. Així doncs, la fortificació va ser ocupada només durant uns cinquanta anys.

"L'entitat de les estructures no sembla correspondre al reduït nombre d'ocupants que sembla que podien albergar. Ara bé, la construcció planificada del conjunt demanava una quantitat de mà d'obra que supera la xifra dels seus habitants. Tot això apunta vers una participació supralocal en la planificació i l'execució de la fortalesa.

"Cal trobar, doncs, l'explicació del significat de l'assentament i de les seves aparents contradiccions, a nivell del territori, en un sentit més ampli, és a dir, en el marc de l'Ausetània de la segona meitat del segle III aC.

"La funció de l'assentament, doncs, s'ha de relacionar, sens subte, amb el lloc on es va implantar. El Casol està situat en un lloc on el relleu comença a fer-se agrest cap a les Guilleries. en el punt on hi ha el jaciment, al barranc de les Valls, es forma un estret congost entre el turó del Castellet i el puig Estamper, pel qual transcorre el torrent de Tavernoles, l'actual carretera de Vitanova de Sau i l'antic camí ral. Aquest camí segueix un ramal meridional de les vies que, seguint el curs del Ter, devien comunicar, en època ibèrica, la Plana amb la costa nord de Catalunya, com ho demostren les restes de material d'aquest origen trobades a l'assentament. La seva implantació a la perifèria de la Plana, i sobretot en relació a una de les vies d'accés, fan entendre el jaciment com a "frontera" i marca del territori. La gran fortalesa i la torre es construïen amb el motiu de controlar i defensar una de les vies d'accés al pla, en un moment, a mitjan segle III aC., on a tot el món ibèric sembla registrar-se una gran inestabilitat.

"Aquest fet implica, per als ibers ausetans, una organització complexa i estructurada amb un poder polític fort de tipus civitas. L'encunyació de denaris i asos amb la llegenda ausetana al segle II aC és la prova evident que el poble ausetà havia assolit un nivell organitzatiu de tipus protoestatal, que explicaria que l'escriptor llatí Titus Livi ja ens parli d'un cabdill ausetà, de tipus reietó, de nom Amusic.

"L'abandonament de la fortalesa a l'inici del segle II aC deu estar en funció de les transformacions que comportà la penetració militar romana. D'ençà dels inicis de la conquesta romana en el 218 aC., l'ocupació de la plana es feu en detriment de la muntanya. Aquest fenomen s'ha de relacionar amb el nou sistema de propietat: la propietat privada individual de la terra associada a la colonització per gent vinguda d'Itàlia, i la redistribució de terres entre els locals formant vil·lages, hisendes d'explotació agrària.

"La reorganització del territori necessitava un centre administratiu. A l'època de l'emperador August pren importància la ciutat d'Ausa (...), que conserva l'antic topònim, i que a l'edat mitjana, passa a anomenar-se Vic. El nom antic, Osona, perdura en la

denominació de la comarca."²¹

b) El Turó del Montgròs (El Brull)

A finals de l'any 1974 fou descoberta la fortificació ibèrica situada al Turó del Montgròs, en el terme municipal d'El Brull,²² la datació de la qual se situa "entre la primera meitat del segle IV aC i finals del segle II aC."²³ Hi ha constància d'una "ocupació anterior a la construcció de la muralla, datable en el Bronze Final II, vers al segle X a. de C."²⁴

"Pel que fa referència a la interpretació de la muralla, podem dir, (...) que, per al seu bastiment, s'aprofitaren alguns dels blocs calcaris ja existents en el terreny (...) i, a més a més, s'hi dipositaren altres gran blocs, extrets de les afloracions veïnes, que acompliren el paper de basament de la construcció. No obstant això, cal dir que aquest basament constitueix únicament la filada més inferior de les descobertes, car l'enorme amplària de la muralla no necessita pràcticament de fonamentació. No oblidem que, en alguns punts, la muralla té un gruix que sobrepassa els 5 m. D'altra banda, aquesta tècnica constructiva és molt similar a l'emprada a la fortificació del Casol de Puig Castellet (Foigueróles, Osona), pràcticament bessona del conjunt d'El Brull. (...) és del tot evident que, llevat la descrita primera filada, la resta dels carreus visibles al Turó del Montgròs pertanyien a l'obra vista de la muralla.

"(...). És força interessant constatar que els constructors de la muralla d'El Brull s'adaptaren a la topografia del lloc, tot aprofitant aquesta elevació natural (l'aparença d'una esmena d'ase) per assentar sobre ella el llenç central de la muralla. Al mateix temps, a la zona plana s'aixecaren imponents torres de planta pseudotrapezoidal, de les quals hom pot comptar-ne a l'actualitat, dues (...).

"La disposició apuntada implicava unes òptimes condicions defensives de la muralla, car l'existència del talús natural (...) es veia complementada per l'acció de les dues torres de planta pseudotrapezoidal (...), i també per l'existència de dos baluards a ambdós costats de l'accés del recinte i una estructura de planta semicircular (...) a l'extrem meridional de la fortificació.

"(...) pot observar-se que el sistema defensiu constava, com a mínim, dels següents elements: en primer lloc, l'aprofitament de la topografia del terreny que presenta notables penya-segats al nord, sud i oest de la muralla, tot deixant un istme accessible a l'est, precisament barrat en la seva àrea central per una plataforma sobrelevada natural, que devia formar antigament un petit turó allargassat perpendicular a l'eix de la serra. Aquest petit promontori natural no arribava fins als límits septentrional i meridional de l'esmentat istme. Per aquesta raó, entre aquest promontori i els extrems nord i sud del Turó del Montgròs, s'aixecaren sengles torres trapezoidals, situades als límits de l'esmentada plataforma. Aquesta defensa natural fou coronada pel pany principal de la muralla. Finalment, l'espai existent entre les torres i els penya-segats nord i sud, fou barrat amb llenços de muralla que, en el cas concret del costat sud, on es troba situada la porta d'entrada, fou reforçat mitjançant un petit baluard, a la dreta de l'accés, i un doble parament a l'esquerra de la porta. L'extrem de migjorn de la muralla estigué també protegit per una estructura turriforme de planta curvilínia."²⁵

²¹ MOLAS, M. DoTors; i altres, 1992, Els Casol de Puigcastellet. Foigueróles, Osona, Barcelona: Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, pp. 7-32.

²² LOPEZ, Albert; i ROVIRA, Jordi, 1982, "La fortificació ibèrica del Turó del Montgròs (El Brull, Osona): darreres novetats", Ausa, vol. X, Vic, p. 193.

²³ LOPEZ, Albert; i ROVIRA, Jordi, 1982, "La fortificació ibèrica del Turó del Montgròs (El Brull, Osona): darreres novetats", Ausa, vol. X, Vic, p. 198.

²⁴ LOPEZ, Albert; i ROVIRA, Jordi, 1982, "La fortificació ibèrica del Turó del Montgròs (El Brull, Osona): darreres novetats", Ausa, vol. X, Vic, p. 194.

²⁵ LOPEZ, Albert; i ROVIRA, Jordi, 1982, "La fortificació ibèrica del Turó del Montgròs (El Brull, Osona): darreres novetats", Ausa, vol. X, Vic, pp. 196-198.

c) El Camp de les Lloses (Tona)

El jaciment del Camp de les Lloses és ric i molt important.

"Es tracta d'una necròpolis de fosses allargades excavades directament a la terra, no caixes, tapades però amb tres lloses transversals de sorrenca del Brull d'uns 5 o 6 cms. de gruix. (...).

"Aquesta necròpolis té un interès especial. (...) una necròpolis d'abans del segle -III i d'inhumació és un fet ben notable a Catalunya.

"La necròpolis és ben senzilla. Les fosses són estretes, de mig metre, i allargades de menys de dos. Els esquelets apareixen totalment estirats cara al cel amb els braços també estirats als costats respectivament a un 0'25-0'30 sota les lloses de la coberta.

"És interessant veure els objectes que acompanyen els morts. En primer lloc objectes d'ornament com retalls de patxines, ullals de senglar i ossos polits. A cada un dels enterraments observats més complets hi ha uns *fuserola*. En un cas també, un *pondus*. Molt important és la presència d'espases de ferro, llargues, amb pom d'antenes en forma de banyes. Sempre apareixen al costat dret.

"La terrissa, que en general és molt troscejada, apareix a tot l'estrat. És feta a mà sense cap inclusió de campaniana o altra espècie feta a torn. (...).

"(...).

"L'espasa de ferro (...) ens emmarcaria la necròpolis entre un segle -VIII i -III (...).

"(...).

"Creiem que la necròpolis del "camp de les lloses" caldria apropar-la a un moment avançat de la cultura de La Tène. (...).

"Estem convençuts que aquesta necròpolis d'inhumació a Osona no es tracta d'un cas únic. A la mateixa comarca hi ha indicis que la pràctica de la inhumació hi és representada fins una època "ibèrica" tardana. (...).

"(...).

"La necròpolis de Tona es troba al peu del Castell que ocupa una posició forta i inexpugnable amb lleugeres defenses. Per altra banda controla l'entrada pròpia de la Plana de Vic. (...).

"L'aspecte de dinàmica i agressivitat comporta expansió fora del territori propi i, per tant, també influències sobre els pobles veïns. (...). També motiva un enfortiment i una més gran cohesió interna i, en conseqüència, l'establiment de llocs ben defensats que garanteixin el propi territori. Pel seu costat, la pròpia morfologia geogràfica és ben propícia, en constituir Osona un bloc d'altimetria mitjana que domina altres comarques catalanes properes. Malgrat que l'arqueologia protohistòrica d'Osona sigui ben coneguda, poblats com el Casol a Folgueroles i el Brull, i fins el mateix Castell de Tona, marquen una orientació ben clara. Osona constituirà una comarca de reserva o expansió segons els moments i circumstàncies. És interessant observar que mentre el promig d'altimetria general dels poblats ibèrics de Catalunya ronda els 330 m., els d'Osona arriben a 650 m., g sigui, el doble. Això confereix a Osona una configuració dominant de vertadera talaia."²⁶

d) El jaciment de l'Esquerda (Masies de Roda de Ter)

El jaciment de l'Esquerda consta de dues àrees ben diferenciades en l'espai: l'àrea ibèrica, que és la que ens ocupa, i l'àrea medieval, que tractarem en un altre apartat.²⁷

En l'àrea ibèrica, l'any 1989, foren descobertes "dues torres quadrades d'entrada al poblat a més d'una sèrie d'estructures defensives (*armora*) amb els seus nivells de construcció, ocupació o destrucció. Per sota d'aquestes estructures hem pogut documentar per primera vegada les restes d'un hàbitat prehistòric, corresponent al bronze

²⁶ MALUQUER DE MOTES, Joan, 1982, "Notes sobre la formació del protagonisme dels ausetans", *Ausa*, vol. X, Vic, pp. 253-256.

²⁷ Vegeu l'apartat 2.10.5.

final.

"Les torres d'accés al poblat inicien un carrer longitudinal nord-sud que enllaça amb el carrer localitzat al poblat medieval. (...).

"(...).

"El plantejament del jaciment com un conjunt global i una excavació en extensió han permès confirmar la seva continuïtat al llarg de 2.200 anys i establir-hi una sèrie de fases successives d'ocupació i despoblament des del segle VIII aC. fins al 1315. (...)." ²⁸

El primer poblament ibèric: el segle IV aC

"Tallant els nivells anteriors i sense recolzar-se en la roca mare, que en aquest sector es troba a més de 3 m. de profunditat, hi ha unes grans lloses de pedra sense escairar que constitueixen la fonamentació de les estructures defensives del poblat ibèric del segle IV aC. Aquestes estructures consten de dues torres quadrades d'uns 5,5 m. de costat, que flanquegen l'entrada al poblat. A la cara interna de la muralla, hi han aparegut dues recambres adossades de 8 m². que semblen correspondre als *armora* localitzats a d'altres assentaments propers, com el Turó del Montgròs al Brull. Les parets laterals del *armora* marquen, junt amb el carrer, l'entramat urbanístic del poblat.

"El sistema constructiu del conjunt murari és complex: de primer s'aixeca el pany de paret frontal sobre les grans lloses abans esmentades. Les parets laterals que s'hi entreguen no tenen fonamentació, per tal de reforçar aquesta estructura, se'n reomplí la part baixa amb un nivell de pedres de diferents dimensions, d'un metre i mig de profunditat, que alhora anivellava el pendent i feia la funció de drenatge. Al seu damunt s'hi va construir una paret de tancament.

"El nivell d'ocupació que correspon a aquesta estructura s'ha pogut identificar amb l'excavació de l'*Armorum* 1. Els dos fragments de *skyphos* àtic de figures roges trobats prop de l'entrada asseguren una cronologia de mitjan s. IV aC. La resta de material, compost majoritàriament de gerres fetes a mà i a torn i vasos contenidors, fa atribuir a la cambra una funció d'emmagatzematge i no domèstica. S'han descobert restes de fusta cremada a la sortida d'aquest *armorum*, que podrien correspondre a la porta. Les anàlisis antracològiques ens l'han identificada com a faig, cosa que a la vegada ens apunta la idea d'un clima lleugerament més humit que l'actual.

"La destrucció d'aquest conjunt murari és fruit d'un gran incendi, com ho demostra el nivell de cremat i les mateixes fustes abans esmentades. L'enderrocament de la muralla i les dues torres vers la part exterior de l'ocupació degué fer-ne impossible una recuperació posterior.

La refeta del poblat: el període ibèric recent

"Tot i que ens trobem ja en un nivell molt més afectat per les activitats del conreu del camp, s'ha pogut identificar el procés de reconstrucció del que serà la darrera etapa del poblat ibèric. Es construeix una nova muralla uns 10 m. més enllà i es terraplena l'àrea ocupada per l'enderroc de la muralla antiga amb una capa de terra premsada de color ocre. Per bé que no s'han pogut identificar les estructures, el material recuperat al nivell de conreu és pràcticament homogeni, amb una cronologia que abraça des de mitjan segle III fins a finals del I aC, sense passar el canvi d'era quan, si hem de fer cas de les nombroses taques d'alteració per foc del nivell de terraplenatge, el poblat es torna a incendiar.

Del segle I dC al segle VIII

"Després d'uns 500 anys d'intens poblament, sembla que el jaciment de l'Esquerda s'abandona, o almenys es redueix dràsticament. No s'hi documenta material romà imperial, ni tampoc estructures que permetin argumentar una ocupació en aquest període. De tota manera, l'abandonament del poblat no té perquè correspondre amb un despoblament del territori. És molt possible que les noves pautes socio-econòmiques que comporta el món romà facin més còmoda una vida a les terres planes prop dels camps de conreu.

"La refeta del poblat en època medieval es farà païssa en una reconstrucció de la muralla ibèrica, fonamentant-la i reforçant-la amb argamassa, a la qual s'adossaran noves torres. (...)." ²⁹

²⁸ OLLICH, Imma; i ROCAFIGUERA, Montserrat de, 1991, "Les etapes de poblament al jaciment de l'Esquerda, les Masies de Roda de Ter, Osona (s. VIII aC - s. XIV dC)", *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*, Barcelona, p. 101.

²⁹ OLLICH, Imma; i ROCAFIGUERA, Montserrat de, 1991, "Les etapes de poblament al jaciment de l'Esquerda, les Masies de Roda de Ter, Osona (s. VIII aC - s. XIV dC)", *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*, Barcelona, pp. 102-104.

2.7 EL MON ROMA

A finals del segle III a.C. el desenvolupament de la civilització ibèrica fou estroncat "per la guerra més gran que fins aleshores havien vist les terres d'Occident: la segona guerra púnica, la topada dels cartaginesos amb els romans per tal de decidir la supremacia mediterrània -que en termes d'època volia dir "mundial"."¹

Un cop vençuts els cartaginesos, Roma no va tenir rival i va poder estendre els seus dominis a tots els països del litoral mediterrani. Més endavant, en augmentar les seves conquestes, va construir un gran imperi, al qual va donar, o va imposar, la seva civilització.

"El desembarcament a Empúries de l'exèrcit romà dirigit per Cneu Escipió (218 a.n.e.) inicia un nou període de gran importància per a la nostra història. Derrotats els cartaginesos, els romans s'intal·laren al nostre país i aixafaren qualsevol temptativa de revolta indígena -la més important fou la dels ilergetes capitanejada per Indibil i Mandoni. Però la resistència no va ser considerable, i a una ràpida conquesta seguí un procés d'assimilació dels pobles autòctons a la civilització romana."²

"Car un dels secrets de l'èxit fou que els romans saberen actuar amb calma, sense forçar les coses. Primer mantingueren durant molt de temps les estructures indígenes, dominant-les però sense exigir una transformació abrupta. Ja hem vist que una part de la civilització ibèrica conviugué amb el domini del món romà. Tampoc no imposaren un ritme uniforme. Les facilitats que concediren a les tribus que els havien ajudats (premi i alhora factor dissociador de la solidaritat indígena) fou un primer pas de tipus jurídic i polític per a uns i no per a tots. Altres vies s'imposaven soles: adoptar la llengua i la religió, la mentalitat i l'estil de vida dels vencedors no sols era el sistema d'ascendir, era també seguir la moda, un factor social que mai no es pot menysvalorar."³

"En su conjunto y en términos generales, las ciudades indígenas fueron divididas en tres categorías, normalmente en relación directa al grado de oposición que mostraron ante el invasor: federadas o *foederatae* (es decir aliadas; estas eran las menos y entre ellas se encuentra *Emporiae*), libres o *liberae* (a las que se respetó su funcionamiento anterior) y estipendarias o *stipendiariae* (las que debían pagar un tributo, generalmente fuerte, y que fueron la mayoría. (...))."⁴

2.7.1 LA ROMANITZACIO

En el procés de transformació de la societat indígena, el fet decisiu és la llatinització de la gent amb arrels locals. "El moment de la desintegració de la vella cultura indígena i el triomf manifest de les noves formes de vida s'escau entorn del canvi d'Era, entre la meitat del segle I

¹ REGLA, Joan (dir.), 1969, Història de Catalunya, vol. I, Barcelona: Aedos, p. 100.

² MONERS, Jordi, 1984, Síntesi d'història dels Països Catalans, Barcelona: La Magrana, p. 8.

³ REGLA, Joan (dir.), 1969, Història de Catalunya, vol. I, Barcelona: Aedos, p. 105.

⁴ PEREZ, Arturo; i PRIETO, Alberto, 1983, "El mundo romano: el Imperio", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 129.

a.J.C. i la meitat del segle I després. Cap a la fi del segle I d.J.C. el país havia entrat dins les normes romanes, en línies generals".⁵ "A mitjans del segle II de la nostra era la incorporació (...) de les zones urbanes a la civilització romana era total. Al camp aquest procés va ser més lent i només s'aconseguí definitivament amb l'evangelització cristiana del s. III endavant."⁶

La romanització és fruit de la pau i la prosperitat, que foren la característica principal dels dos primers segles de règim imperial. "Una de les claus de la romanització foren les facilitats relatives i lentes, però en el fons obertes i generals, que es donaren a les comunitats indígenes perquè s'incorporessin als motlles comuns i perquè es poguessin barrejar amb els grups de soca llatina."⁷

En el procés de romanització caldria distingir tres èpoques: "el període anterior a August, els tres segles centrals de pau i la darrera època després de la crisi del segle III."⁸

"La romanització, a més de ser un factor de civilització i cultura ho va ser també d'imperialisme i explotació de les províncies pel patriciat romà.

"Aquesta colonització fou possible gràcies a la gran expansió imperial i a la llarga pau interna des de la conquesta, però sobretot des del govern de l'emperador Cèsar August fins a mitjans del segle III."⁹

La vida urbana a occident fou introduïda pels romans, fins aquest moment no podem parlar de ciutats a casa nostra.

"Esto representa, pues, para las tierras catalanas, ya a partir de los inicios del s. I a.C., un cambio substancial en la actitud y significación de la presencia romana, cambio que parece concretarse en el asentamiento de un número considerable de itálicos con el correspondiente reparto de tierras entre ellos, es decir, en el inicio de un amplio proceso de colonización urbano-agrícola. (...).

"Paralelamente al desarrollo de las nuevas ciudades fundadas por los romanos, los poblados indígenas fortificados se van despoblando y acabarán abandonados. Hay que interpretarlo no tanto como una imposición militar romana sino como una adaptación paulatina a las nuevas condiciones de vida. El mundo indígena con su cultura y peculiaridades propias irá quedando progresivamente como un hecho marginal, del que en el s. I d.C. ya casi no queda rastro."¹⁰

"La concentració urbana facilita l'obra colonitzadora: idees, modes, formes econòmiques,

⁵ REGLA, Joan (dir.), 1969, Història de Catalunya, vol. I, Barcelona: Aedos, p. 105.

⁶ MONERS, Jordi, 1984, Síntesi d'història dels Països Catalans, Barcelona: La Magrana, p. 9.

⁷ REGLA, Joan (dir.), 1969, Història de Catalunya, vol. I, Barcelona: Aedos, p. 111.

⁸ REGLA, Joan (dir.), 1969, Història de Catalunya, vol. I, Barcelona: Aedos, p. 110.

⁹ MONERS, Jordi, 1984, Síntesi d'història dels Països Catalans, Barcelona: La Magrana, p. 9.

¹⁰ ARXE, Joaquim; i GUITART, Josep, 1983, "El mundo romano: República", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 112.

socials i polítiques, llengua, dret, religió, administració, art, etc. dels romans van ser acceptats i imitats per la població provincial, i la ciutadania romana -concedida paulatinament a les classes altes i finalment a tots els homes lliures de l'Imperi l'any 212- fou considerada com un privilegi i no com un signe de dominació. Aquestes noves formes de vida eren fruit d'una nova economia, l'economia esclavista. Els esclaus, presoners fets a les guerres imperials, eren una mà d'obra molt barata i útil."¹¹

"Fa l'efecte que som davant la primera explotació sistemàtica i global de la terra, que esdevé lògica si recordem que l'economia s'obrí al món sense barreres, que es produí el fenomen extraordinari -i mai més repetit- de tres-cents anys de pau seguida, que foren construïdes vies de comunicació per les quals es podia circular amb més seguretat que no pas durant l'Edat Mitjana o la Moderna, i, per fi, la possibilitat d'un augment demogràfic considerable, fill de la pau, del nivell de vida més alt, de la divulgació de normes higièniques -els banys sobretot- i d'una medicina incipient."¹²

"Els llocs de poblament rural, l'estructura de la propietat, tot manifesta que la terra quedà marcada de dalt a baix i fou vertebrada d'una manera sòlida i perenne. Era el resultat de la primera explotació sistemàtica "moderna". En efecte, encara que estem molt mal informat de l'agricultura de l'època, les notícies que en tenim ens fan creure que els conreus implantats aleshores s'han mantingut, amb diferències escasses, només de matís, fins molt a prop dels nostres dies. Els més corrents devien ser la vinya i l'olivera -manifestades per les instal·lacions de premses i trulle-, juntament amb el blat, o els cereals en general."¹³

"Tant les aglomeracions rurals com el poblament dispers en les *villae* o masies eren autèntiques fonts de riquesa agrària. No hi hagué grans latifundis ni tampoc el monocultiu -a més de l'olivera, vinya i cereals, tenien bones hortes, boscos per a la llenya i ramats i bestiar de corral. Els excedents eren destinats a l'intercanvi amb els productes manufacturats de les ciutats. (...)."¹⁴

Una bona xarxa de carreteres facilitava el comerç entre la ciutat i el camp, alhora que unia les ciutats principals. Aquest és un altre dels aspectes importants, que proporcionà el món romà.

"Fou d'una gran importància per a la difusió de la romanització. Posteriorment, i al llarg de tot l'imperi jugaran un fort paper en el desenvolupament de les relacions comercials. Catalunya es veu travessada des dels inicis de la romanització per la via Augusta, que unia el Pirineu amb Cartago Nova i les terres del sud de la península. Una altra via important era la que anava de Tarragona a Lleida i seguia cap a Osca."¹⁵

Aquesta societat estava dividida en: patricis i plebeus. Enfront dels patricis (grans terratinents i propietaris urbans, comerciants, industrials i funcionaris, etc.), que monopolitzaven la política i l'administració municipal, hi havia els plebeus, es a dir, els petits artesans i jorna-

¹¹ MONERS, Jordi, 1984, Síntesi d'història dels Països Catalans, Barcelona: La Magrana, p. 9.

¹² REGLA, Joan (dir.), 1969, Història de Catalunya, vol. I, Barcelona: Aedos, p. 108.

¹³ REGLA, Joan (dir.), 1969, Història de Catalunya, vol. I, Barcelona: Aedos, p. 110.

¹⁴ MONERS, Jordi, 1984, Síntesi d'història dels Països Catalans, Barcelona: La Magrana, p. 9.

¹⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 64.

lers, bona part d'ells esclaus, i molts desvagats i pobres.¹⁶

2.7.2 EL MON ROMA A LA COMARCA D'OSONA

A finals del segle I a.C. i en la primera meitat del segle I d.C., el procés de romanització a la comarca d'Osona sembla haver finit. Es pot dir que ja està plenament integrada en el món romà.

No s'ha de confondre conquesta romana amb romanització. Al llarg dels dos primers segles d'ocupació romana (s. II i I a.C.), en la societat continuen imperant les estructures indígenes, no obstant la puixança romana. És a partir de les últimes dècades del segle I a.C. i de les primeres de la nostra Era, durant l'època de Juli Cèsar i d'August, quan esdevé una plena romanització com a conseqüència de la total estructuració de l'imperi.

Un dels factors que facilitaren aquesta transformació fou l'existència per primera vegada d'una bona xarxa de vies de comunicació. A partir del segle II a.C. ja hi ha en funcionament la via de Collsuspina.

"Les vies de comunicació romanes, com a nucli material per apropar el món romà a l'indígena, van ésser un element bàsic per difondre la romanització. A Hispània eren importants pel seu doble caràcter: militar, i com a nucli d'exploració del país en un primer moment, i comercial, al llarg de l'etapa imperial. Sovint els romans aprofitaven les rutes de comunicació existents en el país amb anterioritat a la conquesta i que es remuntaven a períodes prehistòrics. (...).

"(...)

"En base a la troballa de diversos mil·liaris i d'algun petit fragment conservat de calçada, així com a partir de documents medievals i posteriors, podem parlar amb seguretat de l'existència de dues vies que comunicaven la Plana de Vic amb la costa del Maresme i del Barcelonès pel sud i amb França vers el nord:

"1) A través de les serres de Collsuspina i de Moià cap a Caldes de Montbui, i creuant el Vallès vers el port d'Ilduro i la costa del Maresme.

"2) Més directa, travessant el pas del Congost, pel Vallès cap a Barcino.

"a) *La Via de Collsuspina*

"Des de Coll d'Ares cap al Pla d'Olot i pel Collsacabra, baixava a la Plana de Vic. De Tona en sortia un ramal que fent la serralada de Collsuspina, anava per una banda cap a Manresa i per l'altra, travessant Caldes de Montbui i el Vallès, es dirigia a Iluro.

"(...)

"Segurament que la via de Collsuspina seguia camins i rutes d'època prehistòrica. Recordem que en la zona hi ha documentades restes d'habitació humana des del Paleolític a les coves del Toll i de les Toixoneres de Moià, amb una notable densitat de població a l'època Megalítica.

"b) *La Via del Congost*

"Són set i un de probable els mil·liaris apareguts que testimonien l'existència d'una via romana que comunicava la Plana de Vic amb el Pla de Barcelona a través el Congost.

"(...)

"A grans trets, la via dels temps imperials seguia, des d'Ausa fins a Barcino, el recorregut de l'actual carretera nacional 152. (...).

"Des d'Ausa, després d'atravessar el riu Gurri, segurament per un punt no llunyà on actualment hi ha el pont de Queralt, d'ascendència romànica, continuaria pel carrer de Sant Francesc. Recordem que a la vora d'aquest carrer i en els terrenys de la factoria Colomer Munmany fou documentada l'existència d'una necròpolis del segle II-III. A continuació seguiria vers l'Albanell (mil·liari núm. 7, troballes de ceràmica romana en general i també ibèrica), propietat situada no lluny del riu Gurri i a la dreta de la

¹⁶ MONERS, Jordi, 1984, Síntesi d'història dels Països Catalans, Barcelona: La Magrana, p. 10.

nacional 152, a l'alçada del quilòmetre 64. Sempre a la dreta de l'esmentada carretera continuava a través del terreny del Mas Colomer, Torrellebrera (restes ibèriques i romanes), Turó de les Goules (restes ibèriques i romanes), Aigües Partides i pel sud-est de l'actual població de Tona, on hi ha una notable densitat de troballes romanes de temps republicans i imperials, arribava a Hostalets de Balenyà, tot entrant en el Congost per Codines i Les Canes (on apareixen sis dels mil·liaris assenyalats). Proseguia al llarg del Congost tot dibuixant el curs del riu en direcció a La Garriga; passaria per can Tarrés, on hi ha perfectament documentada una vil·la romana imperial i d'on prové un dels vuit mil·liaris esmentats, tot continuant cap a Granollers, nus de comunicacions molt important entre el Vallès oriental i l'occidental per una part, i les terres d'Osona i la costa del Barcelonès i del Maresme per l'altre, així com amb la costa nord a través del Montseny.

"(...)

"c) *La Via d'Ausa vers el Pirineu. La Strata Francisca*

"(...) no fa altra cosa que recórrer el traçat de la carretera comarcal 153 Vic-Olot-Camprodon. Aquest camí és documentat l'any 1720 com a via normal de comunicació entre Vique i el Coll d'Ares. Fou la ruta seguida pels exèrcits napoleònics per tal d'envair la Plana de Vic. I fou també la via militar utilitzada pels francs en llur organització de la Marca Hispànica.

"(...)

"d) *Els camins del Montseny*

"Considerem que els camins que a través del Montseny posen en contacte Osona amb la costa nord de la Catalunya Mediterrània han estat poc valorats com a mitjans de comunicació i de penetració a l'antiguitat. Camins difícils, però que seguint les carenes de les muntanyes, les calmes i les valls dels molts rierols que solquen el massís, estableixen una xarxa de petits enllaços entre la Plana de Vic i la Costa. No volem dir amb això que aquests camins haguessin representat artèries vitals en època romana, però no cal descartar que s'haguessin utilitzat ben freqüentment en època de conquesta.

"(...)

"Així, el Montseny, amb un seguit de senders que tenen llurs arrels en èpoques prehistòriques, a la vegada que nucli divisor, seria una zona d'enllaç entre la costa i la Plana de Vic.

"Les rutes del Montseny posen encara més de relleu la importància de l'àrea de Tona a l'antiguitat. La seva òptima posició en la zona de partició d'aigües del Congost i de la Plana, al peu mateix del Montseny i de la collada de Collsuspina, cruïlla de comunicacions d'Osona amb Barcelona pel Vallès i el Congost vers la costa a través del Montseny i cap al Bages i el Vallès Occidental per Collsuspina, condicionaren que aquí es doni la màxima concentració de troballes arqueològiques de tota la comarca, datables des d'època preibèrica fins al Baix Imperi romà."¹⁷

Per la vil·la de Folgueroles (*Felcerolas, Felgeirolas, Filgairolas o Falgarolas*) hi "transitava una *strata publica*, la *strata qui pergit a Vico*, i que ha d'ésser l'anomenada *strata francisca*."¹⁸

Un altre dels factors decisius en la romanització del país fou l'aspecte militar.

"La possibilitat d'allistar-se a alguns dels grans exèrcits conqueridors, fos el púnic o el romà, era per als autòctons una vàlvula de sortida als greus problemes econòmics i socials que afectaven al país. Però, a la vegada, l'exèrcit fou una de les vies, ben efectives, de romanització de la Península en la seva doble vessant: 1) Participació dels indígenes a l'exèrcit estranger, com seria el cas dels homes que formaven la Primera Cohort Ausetana, 2) contacte dels soldats romans amb la població civil, i assentament de molts d'ells a sòls hispans, després de rebre llur llicència, amb la fundació de noves ciutats organitzades segons el model de les ciutats romanes."¹⁸

¹⁷ MOLAS, M. Dolores, 1982, *Els ausetans i la ciutat d'Ausa*, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, pp. 63-78.

¹⁸ ORDEIG, Ramon, 1982, "'Villae", "viae" i "stratae" d'Osona, testimonis de l'antiguitat a l'època medieval", *Ausa*, vol. X, Vic, pp. 393 i 394.

¹⁹ MOLAS, M. Dolores, 1982, *Els ausetans i la ciutat d'Ausa*, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 54.

L'adveniment de la societat urbana és un dels trets més importants de la romanització. Es tracta de "la transformació d'una societat basada en la tribu i en el poblat del món ibèric en una societat de forma nova en la qual la ciutat adquireix un lloc important dins l'estructura socio-econòmica. A Catalunya, com a tot l'occident romanitzat, apareixen ciutats que en alguns casos són autèntiques creacions romanes o d'altres transformacions sota el patró llatí dels hàbitats antics.

"Aquestes ciutats, deixant a part casos especials com els de Tarraco (...) o Bàrcino i algunes ciutats més de la costa, s'han de considerar ciutats petites i d'aspecte modest, però totes plegades, per llur disposició geogràfica, formen una xarxa que cobreix tot el territori ocupat.

"Osona comptava amb una ciutat d'aquestes característiques: Ausa."²⁰

"El mercat d'Ausa fa de lligam econòmic i la ciutat compta aviat amb les magistratures de govern que aixequen el temple a la part alta en el decurs del segle II."²¹

Amb la romanització es produeix una intensa ocupació de la Plana. A més del desenvolupament de la ciutat d'Ausa, al seu voltant sorgeixen un gran nombre d'assentaments que tenen l'estructura de *vil·la*. Són establiments agrícoles, els precedents de moltes de les masies actuals.

"Distingim dos tipus de *vil·la*, les situades a l'entorn proper de la ciutat d'Ausa, amb la qual mantenien tot tipus de relacions, especialment econòmiques, i les vil·les o petits assentaments més llunyans.

"El primer grup és conegut especialment per dos jaciments arqueològics, el Puig d'en Planes i el del Cap del Pont del Gurri.

"(...).

"Les dues troballes ens indiquen l'existència de viles d'una certa riquesa als entorns de la ciutat d'Ausa, algunes de les quals, anteriors a la mateixa fundació de la ciutat, comptaven amb una forta producció agrícola.

"De les viles o petits assentaments més allunyats de la ciutat d'Ausa disposem (...) de poca informació."²²

"Els materials arqueològics procedents del Puig d'en Planes integren el recull més ric i més interessant de ceràmica romano-imperial documentat fins ara a la comarca d'Osona i són els testimonis conservats de l'existència, a finals del segle I i al llarg del II, d'una vil·la de notable riquesa que basaria la seva economia en l'agricultura."²³

En el món romà es dona una absoluta diferència entre poblament urbà i poblament rural. No hi ha un entremig entre la ciutat i el poblament disseminat, com actualment ho són els pobles o viles. Les ciutats romanes representen l'entrada del fenomen urbà a la comarca.

Al llarg dels segles I-II, i a causa de la romanització,

²⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 59.

²¹ JUNYENT, Eduard, 1982, La comarca d'Osona, Barcelona: Montblanc-Martin (Edició de la Caixa de Manlleu), p. 2.

²² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 62-63.

²³ MOLAS, M. Dolores, 1982, Els ausetans i la ciutat d'Ausa, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, pp. 106-107.

la comarca d'Osona experimenta canvis profunds en l'aspecte econòmic i en l'estructura social.

"(...) es produeix una forta expansió de l'agricultura com a activitat productiva. Per primera vegada es creen assentaments amb un caràcter especialment agrícola: les vil·les. (...), indiquen una forta potenciació del conreu de cereals. (...).

"(...). La cria del porc seguirà tenint un paper econòmic important, com documenten les fonts literàries

"El comerç adquireix una forta intensificació, contribuint al gran impuls socio-econòmic d'aquests moments. (...). Cal pensar (...) en l'existència d'un fort comerç local, en el qual la ciutat d'Ausa jugaria un paper important. Per les operacions d'intercanvi comercials, s'utilitza la moneda romana, (...). Caldria assenyalar (...) l'existència a Osona d'una producció d'atuellis ceràmics, elaborats en diferents forns locals, com serien els de Vilallonga i la Creu del Tossal.

"La transformació romana afecta de manera important l'estructura socio-política dels ausetans, fent-la passar, d'una organització basada en la tribu i en el clan i una concentració del poder en un cabdill, a viure sota un dret imposat i una complexa organització ciutadana.

"La concessió del dret llatí als ausetans és l'inici d'aquesta transformació. La ciutadania llatina dispensava de pagar la quota a què eren obligats els pobles sotmesos. Exigia, però, de fer el servei militar tot contribuint a l'exèrcit amb l'aportació d'una *cohort* d'infanteria i/o d'una *turma* de cavalleria, segons la densitat de la població. Una làpida trobada a Sevilla ens documenta l'existència de la *Cohort Primera dels Ausetans* en uns moments que es podrien datar a finals del segle I a.C."²⁴

a) El temple romà de Vic

Amb l'enderrocament, l'any 1882, del castell medieval dels Moncada es posà al descobert l'existència d'un temple romà, que durant segles havia estat el pati interior de l'edifici.

La data de construcció del temple es situa cap als primers decennis del segle II o la darrereria del I.²⁵ Les restes arqueològiques "indiquen una freqüentació o bé una ocupació del solar del temple abans de la seva construcció, tal vegada des de principis del segle I a. de J.C. També ens sembla prudent d'afirmar que aquesta ocupació no es va veure ja interrompuda, (...), (hi ha) una continuïtat en l'ús d'aquesta zona durant l'època antiga fins la construcció del temple. (...).

"(...) l'excavació no ha proporcionat materials més tardans de la data de construcció del temple i, per tant, res no podem saber del moment d'abandó o del lapsus de temps durant el qual va ésser utilitzat."²⁶

"Avui per avui és acceptable fixar l'època de construcció del temple romà de Vic entre els finals del segle I d.C. i els inicis del segle II d.C., tenint en compte que la presència d'un pati tancat en una construcció més aviat antiga, o sigui, del segle I d.C. Per a la seva edificació s'elegí una zona ocupada ja d'ençà dels dos darrers decennis del segle I a.C. Aquest primer assentament es pot relacionar amb els orígens de la ciutat d'Ausa (...). Tradicionalment aquest nucli urbà s'ha identificat amb l'indret de Vic, i tot un seguit de troballes de materials arqueològics, de zones d'enterraments que es remunten a l'època romana i la rellevant presència d'un temple clàssic, justifiquen aquesta

²⁴ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 65-66.

²⁵ SANMARTI, Enric; i LOPEZ, Albert 1982, "Excavacions al temple romà de Vic. Campanya de 1980", Ausa, vol. X, Vic, p. 264.

²⁶ SANMARTI, Enric; i LOPEZ, Albert 1982, "Excavacions al temple romà de Vic. Campanya de 1980", Ausa, vol. X, Vic, p. 266.

identificació.

"El període de formació de la ciutat d'Ausa o Auso es correspon amb el desenvolupament d'un seguit d'assentaments al voltant del que seria el centre urbà: el Puig d'en Planes, el Pont del Gurri, la Creu del Tossell, el Puig dels Jusus i el Coll de Vic, entre altres. Aquests emplaçaments van perdurar, com a mínim, al llarg de tot el sgle I d.C., etapa que dóna la impressió que va ser la de màxima esplendor de la ciutat. (...) són un inici de la paulatina ocupació del pla, segura des de finals del segle II a.C. per un seguit de petits establiments agrícoles, alguns dels quals es transformarien, sota el procés de romanització del país, en riques vil·les camperoles de tipus plenament romà, com per exemple les del Puig d'en Planes i les del Pont del Gurri. La seva evolució i la seva economia estarien en estreta relació amb el petit nucli urbà que, amb les funcions de centre de mercat i de centre religiós, des dels voltants de l'any 20 a.C., es va anar desenvolupant al bell mig de la Plana, en la petita elevació que s'aixeca a l'angle dibuixat pels rius Meder i Gurri abans de convertir-se en un sol riu."²⁷

²⁷ MOLAS, M. Dolores, 1982, "El temple romà de Vic i la ciutat d'Ausa. Novetats arqueològiques i cronologia", Ausa, vol. X, Vic, pp. 290-291.

2.8 DECADENCIA DEL MON ROMA I ESTABLIMENT DELS VISIGOTS

La societat imperial romana, després de cinc segles d'estabilitat, comença a tenir fissures. "La riquesa es concentra en poques mans i l'empobriment de les masses es generalitzà."¹

L'Imperi romà no s'havia regit mai per normes successòries clares. "A la meitat del segle III aquest fet, sumat al predomini dels militars, provocà cinquanta anys de guerres civils i d'anarquia (235-285), que fou aprofitada pels francs i els alamans per a realitzar la primera i efimera, invasió germànica, preludi de la que més endavant liquidà la construcció política de Roma. (...) una catàstrofe extraordinària caigué damunt del país. Tots els nuclis urbans importants que fins ara han pogut ésser estudiats mostren un nivell de destrucció que correspon a aquesta època, (...). Les ciutats de segona i de tercera categoria tampoc no se n'escaparen, però encara potser és més sorprenent de veure els estralls produïts al món rural. Les vil·les rústiques arrasades entorn de la meitat del segle III són nombrosíssimes i (...) moltes no foren refetes mai més (...)."²

"En realitat, es tracta d'un procés de decadència interna agreujat al segle III, però del qual hi ha símptomes anteriors, entre els quals podem assenyalar.

"Crisi econòmica: amb una inflació monetària important. Els dos pols de l'economia romana de tot el Baix Imperi eren la producció i els impostos, especialment aquests últims, que van augmentar al mateix temps que les necessitats de l'Estat. Dioclesian va arribar a dictar un edicte legítimant els preus dels productes del camp i de la indústria. Hom constata en aquest període, un moviment de la ciutat vers el camp, en una tendència a una economia ruralitzada i d'autoconsum.

"Crisi social: el sistema esclavista de producció utilitzat pels romans tant al camp com a les ciutats va provocar, a la llarga, greus tensions socials. Les revoltes i els aixecaments d'esclaus, la formació de bandes errants (esclaus fugitius, soldats no pagats, etc.) que saquejaven zones rurals, són mostres de la marginació en què vivien diversos grups socials, i de la gran diferència en la distribució de la riquesa entre la societat baix-romana. I, en aquest context de malestar social, encara cal afegir-hi un altre element perturbador: el cristianisme, religió que no acceptava el culte imperial (que Roma imposava com a símbol d'unitat de l'Imperi i de l'emperador) i que, per tant, afectava directament els fonaments del poder romà.

"Crisi de poder, a nivell polític-militar, amb enfrontaments entre l'exèrcit romà i el Senat. Els soldats nomenaven llurs caps i l'Imperi era governat per usurpadors. Hi ha una crisi de poder i d'unitat, coincidint amb les primeres invasions dels pobles germànics establerts a la frontera del Rin i del Danubi."³

"A partir d'aquest moment es creà un sentiment de por i intranquil·litat, i les classes riques abandonaren la ciutat i es refugiaren al camp, on van intentar de crear una economia desconnectada dels mercats urbans, van renunciar a la producció d'excedents agrícoles destinats a l'intercanvi i produïren a la pròpia masia els articles manufacturats més indispensables. Tot plegat provocà la ruïna de la indústria urbana i del comerç, i la reducció de la importància de la ciutat en benefici de la societat camperola.

"Com que l'esclau era massa car, fou substituït pel treballador alliberat (que no calia mantenir en període d'improductivitat) i aparegueren formes semblants a la parcel·lana, on el masover era obligat a donar una part de la collita i a fer unes prestacions en treball al senyor.

"Aquesta situació caòtica provocà revoltes de les classes populars com la dels bagaudes

¹ MONERS, Jordi, 1984, Síntesi d'història dels Països Catalans, Barcelona: La Magrana, p. 10.

² REGLA, Joan (dir.), 1989, Història de Catalunya, vol. I, Barcelona: Aedos, p. 121.

³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 67.

-grans masses de pagesos lliures i pobres, colons, esclaus i altra gent del nostre país i de la Gàl·lia contra els grans propietaris, que tendien al monopoli, al latifundi i al control polític arreu.

"Per tal de frenar aquesta inestabilitat social, les classes dominants intentaren reglamentar l'estructura de la producció, limitant la llibertat i ordenant l'adscripció obligatòria, perpètua i hereditària dels menestrals, artesans, pagesos i soldats al seu ofici. Un autèntic poder públic no hi era, i els grans terratinents esdevingueren els veritables senyors polítics de les seves propietats, amb poder judicial i executiu sobre els seus treballadors. Tots aquests fenòmens inicien l'evolució d'aquesta societat cap al feudalisme medieval."⁴

2.8.1 DECADENCIA DEL MON ROMA A OSONA

Del moment històric, en què es produeix el retorn a la ruralització en la forma de vida, per a Osona en concret, hi ha poca informació.

Com a conseqüència de la gran crisi que sofreix l'imperi romà cap a la meitat del segle III d.C., els pobles invasors poden obrir-hi una petita esclletxa que poc a poc esdevindrà immensa, assenyorint-se dels territoris sotmesos a Roma.

Les incursions més fortes dels invasors al nostre país tenen lloc als anys 260 i 270. Tot és desolació i ruïna. Sembla que també s'hi afegí la revolta social dels esclaus.

Altra cop s'abandona la plana i es fa via cap als cims de les muntanyes cercant nous llocs de defensa amb la construcció d'encastellaments.

El poder de la ciutat va minvant poc a poc, fins que resta tot en mans de la població rural, dedicada al conreu de la terra i a la cria de bestiar. Les construccions rurals de l'època han de preveure l'allotjament de la nombrosa població que les componia, les quadres per al bestiar i els graners per a guardar la collita. Viure fora de la ciutat arriba a ésser imprescindible per a sobreviure.

A la Plana de Vic la parcel·lació agrària entorn de les viles sofreix un notable increment. Serà la base, encara que remota, dels poblaments posteriors.

De la desferra de l'imperi romà en foren els hereus un dels últims pobles invasors, els visigots. Intentaren fer reviure les antigues institucions romanes, tot acaparant el poder en domini militar, primer des del regne fundat de Tolosa i després, ja definitivament, des de la capital establerta a Toledo pels voltants del 507. S'aconseguí restablir l'ordre i donar una sensació de tranquil·litat i prosperitat. El poble havia de pagar tribut als nous senyors.⁵

⁴ MONERS, Jordi, 1984, Síntesi d'història dels Països Catalans, Barcelona: La Magrana, p. 11.

⁵ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, pp. 31-32.

2.8.2 EL DOMINI DELS VISIGOTS

Des del segle III la pressió dels pobles germànics sobre l'Imperi romà va continuar i les incursions a Catalunya pels Pirineus també. Malgrat tot, els pobles, que acabarien quedant-se en el país, provenien d'invasions posteriors: segles V i VI. Els visigots serien els que hi romandrien més temps.

"El dominio visigodo de la península no supuso una ruptura con el mundo romano del Bajo Imperio, sino una evolución. Este hecho es atribuible a diversos aspectos: el grado relativo de romanización de la sociedad goda a su llegada a Hispania, después de dos siglos de contactos fronterizos con el Imperio; la superioridad cultural romana; la escasa incidencia demográfica visigoda y la práctica del cristianismo de credo arriano, hasta la conversión al catolicismo con Recaredo. La aportación cultural visigoda es patente en algunos aspectos del derecho y de las costumbres que incidirán de manera clara en la evolución posterior de las estructuras del estado visigodo."⁶

L'ocupació dels visigots fou en principi molt reduïda en superfície i en tot moment molt poc consistent.⁷ És tracta d'un domini polític, que utilitza el mateix sistema que l'administració romana.

"No existí un estat visigòtic real fins molt després de la primera incursió d'Ataülf a Barcelona. Del 415 fins a la fi del regne de Leovigild (586), és a dir, durant quasi un parell de segles escassos, el domini visigòtic fou estantís i incert. La monarquia de Toledo no arribà a viure com un Estat autèntic més enllà de 150 anys, de la meitat del segle VI fins al 711."⁸

Es tracta d'una aristocràcia militar, poc nombrosa, encara que amb prou força per a aconseguir imposar-se.

"Dos classes antagòniques configuren el Estado visigodo: la classe dirigente, formada por la antigua aristocracia tardorromana y la nobleza goda, convertida también en latifundista, de manera que entre ambas constituyeron la gran aristocracia de la tierra detentadora del poder. Ciertas instituciones germánicas aceleran el desarrollo de la práctica tardorromana del *bucellariato*, por la que l'aristocràcia senatorial acogia bajo su patrocinio a bandas armadas que se ponían a su servicio y a cambio recibían, a menudo, cierta cantidad de tierra. El *bucellariato* será el eslabón básico del protofeudalismo visigodo, encima del cual está el rey, patrono de sus dignatarios, siendos éstos a su vez patronos de nobles de menor rango o de simples ingenuos. Estas mismas relaciones se producen en la organización eclesiástica que podría ofrecer a sus servidores jurisdicción propia y exención de ciertas cargas. Riqueza y cargos públicos mantienen una relación estrecha, y ambos determinan el grado de nobleza. Por otra parte, entre los trabajadores agrícolas, que configuran la mayor parte de las masas productivas, se detecta a causa de las malas cosechas y de la presión fiscal, un empobrecimiento paulatino que tiende a convertir en siervos o a poner bajo patrocinio a los pequeños propietarios libres, con la consecuente concentración de la propiedad en unas pocas manos."⁹

L'estructura de la societat (en l'aspecte: social,

⁶ T.; F., 1983, "El fin de la romanidad", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 150.

⁷ MONERS, Jordi, 1984, Síntesi d'història dels Països Catalans, Barcelona: La Magrana, p. 12.

⁸ REGLA, Joan (dir.), 1969, Història de Catalunya, vol. I, Barcelona: Aedos, p. 128.

⁹ T.; F., 1983, "El fin de la romanidad", a Arqueología en Catalunya. Datos para una síntesis, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 150.

econòmic, cultural, polític, etc.), durant el domini visigòtic, continuà éssent bàsicament la mateixa que en el Baix Imperi romà. Aquest període no és res més que l'acceleració "del procés de desintegració de la societat romana, d'economia esclavista i cultura urbana, cap a la societat agrària i feudal de l'Edat mitjana."¹⁰

2.8.3 LES NOVES ESTRUCTURES DE PODER A OSONA

Des dels segles IV-V fins el VIII, a Osona hi trobem un gran buit historiogràfic. No hi ha documents ni restes arqueològiques suficients per a saber com succeïren els fets a la comarca. El nucli urbà d'Ausa va quedar destruït amb la invasió dels musulmans. Les signatures dels bisbes d'Osona en els Concilis de Toledo són l'única referència que en queda.¹¹

"A partir de la reactivació econòmica de Diocleciana i de la seva divisió de l'Imperi (293), Catalunya -i amb ella la ciutat d'Ausa- quedà emmarcada dins d'una de les sis províncies en què la diòcesi d'Hispania es repartí. Un *praeses*, instal·lat a la ciutat de Terraco, governava el país.

"Aquesta societat bàsicament rural, manada econòmicament i políticament pels grans propietaris rurals, (...), latifundistes amb exèrcits privats, passarà al món visigòtic i posarà les bases per a la futura societat feudal de l'Edat Mitjana. A Catalunya es pot assegurar que la romanitat perdurà políticament fins ben bé el rei visigot Euric (466-484) i socialment i demogràficament, fins la conquesta franca.

"Fou a inicis del segle V quan els visigots entraren en el panorama polític català. A l'any 415, Ataúlf s'instal·là a Barcelona, on morí assassinat pels seus. Poc després, els visigots reemprengueren la marxa cap al sud. El vertader domini visigòtic cal situar-lo entre els anys 470-475, durant l'ocupació de la Tarraconense per Euric, rei del regne de Tolosa.

"L'existència d'una important seu visigòtica, la seu d'Ausona, és documentada des de l'any 516, ocasió en què el seu bisbe Cinidi va anar al concili de Tarragona, fins gairebé les incursions sarraïnes. La realitat d'aquesta seu no descarta la possibilitat d'una d'anterior del segle III. (...), aquesta participació tan activa dels bisbes d'Ausona als concilis toledans demostra la vigorosa activitat de la diòcesi.

"No hi ha ni una sola resta arqueològica que doni indicis d'on podia ésser la catedral visigòtica. (...)."¹²

2.8.4 LA CRISTIANITZACIÓ A OSONA

El cristianisme és un altre factor a tenir en compte en el procés de romanització. És una altra de les aportacions romanes al nostre país. Entra a Catalunya en una època de romanització molt avançada, segles I o II, encara que no en tinguem referències fins a mitjans del segle III. Al segle

¹⁰ MONERS, Jordi, 1984, Síntesi d'història dels Països Catalans, Barcelona: La Magrana, p. 12.

¹¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 72.

¹² MOLAS, M. Dolores, 1982, Els ausetans i la ciutat d'Ausa, Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, pp. 130-131.

IV ja s'hi havia ben consolidat.¹³

"Al principi el cristianisme es difongué entre les classes humils urbanes, que hi veien una solució als problemes individuals i socials. Molt més tard, ja guanyades les classes altes, de les ciutats passà al camp i contribuï a la romanització de la pagesia. És molt probable, però, que a les zones muntanyenques més aïllades no hi arribés fins ben entrats els segles VI i VII."¹⁴

"L'Església va imitar l'organització imperial, dividint la Cristiandat en parròquies, bisbats i arquebisbats, i establint així una gerarquia de clergues, bisbes i arquebisbes, al cim de la qual es troba el papa."¹⁵

Roma, per principi, era "tolerant amb les creences dels pobles que sometia, sempre i quan aquestes acceptessin també el panteó romà. Seguint aquesta tàctica, les divinitats romanes van assimilar déus i deeses grecs, fenicis, cartaginesos, a més de tota mena de cultes esotèric orientals i nord-africans. Cal englobar el cristianisme primitiu en aquest marc, per a comprendre la reacció oficial de l'imperi romà davant la nova doctrina. La majoria de religions eren assimilades, però el cristianisme no. El monoteisme que propagaven els seus seguidors implicava la no acceptació de la religió oficial de l'imperi. Es tractava d'una automarginació voluntària per part dels cristians, la qual unida a la càrrega social i reivindicativa de la seva doctrina (en particular referent a la igualtat dels homes, idea revolucionària en un Estat fonamentat en l'esclavisme com a mode de producció), va provocar una reacció oficial de persecució. (...). A començaments del segle IV, la situació dona un tomb, amb l'edicte proclamat a Milà per Constantí l'any 313. S'hi reconeixia la llibertat de culte dels cristians; llibertat a la qual seguiria aviat l'oficialitat de la doctrina."¹⁶

"Les poques notícies anteriors a la pau de Constantí, del 313, ens diuen que l'Església es trobava ja present tot el llarg del litoral català i segurament havia també penetrat ja vers l'interior, més imperfectament romanitzat. (...)."¹⁷

"L'etapa que va del final del segle IV a l'inici del segle VI és una de les més transcendents del país per l'aparició de totes les diòcesis catalanes, cosa que suposa tot un muntatge eclesiàstic i repartiment del país en jurisdiccions ben definides, però també en una de les més fosques per manca de notícies directes."¹⁸

¹³ MONERS, Jordi, 1984, Síntesi d'història dels Països Catalans, Barcelona: La Magrana, p. 10.

¹⁴ MONERS, Jordi, 1984, Síntesi d'història dels Països Catalans, Barcelona: La Magrana, p. 10.

¹⁵ SOLDEVILA, Ferran, 1974, Resum d'història dels Països Catalans, Barcelona: Barcino, p. 26.

¹⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 69.

¹⁷ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 9.

¹⁸ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 11.

"L'Església del territori català, formada sota la dominació i el muntatge romà, no devia diferir de la de la resta de l'imperi. Les diòcesis es van fundar en antics municipis o ciutats romanes, i les restes que ens n'han quedat revelen, a cas nostra, unes construccions semblants a les de tot l'occident cristià. (...).

"L'entrada dels visigots, un poble germànic, el més civilitzat dels que ocuparen la península ibèrica, va portar certament sobresalts i un enfortiment del poder dels bisbes en les respectives ciutats, deixades per les antigues autoritats romanes, però no sembla que deturés l'avenç de la cristianització ni del muntatge eclesiàstic. (...).

"Fou precisament sota el domini dels visigòtics, hereges arrians fins a la seva conversió, en el 589, que es completà la cristianització i el muntatge eclesiàstic del país i que el papa ens assenyala, l'any 514, el gran bisbe d'Arle, Cesari, com a vicari papal per a la Tarraconense. Aquest influï, amb els seus escrits i actuació, en l'estructuració litúrgica i interna de la nostra Església que propicià l'inici de la sèrie de concilis provincials a Tarragona, a Girona, a Barcelona, a Lleida i a Egara, del 516 al 614, a través dels quals es va reestructurar i controlar la vida religiosa del país."¹⁹

El cristianisme arriba a Osona, també procedent de les comarques de litoral mediterrani. En un principi com a nuclis de base fins al segle IV; posteriorment, com a establiment organitzat, en el que un bisbe era el cap de la diòcesi. Els orígens d'aquesta són desconeguts; deuria comprendre el territori dels ausonencs, en el sentit d'àrea de projecció, i tindria la missió de cristianitzar als habitants de la seva jurisdicció, des del centre, la ciutat, i cap als extrems. Comencen a aparèixer molt lentament petites esglésioles en les viles dels latifundis. La cristianització s'intensifica a partir del IV Concili de Toledo. Però té dificultats per a penetrar a les zones muntanyenques, les quals encara no eren totalment cristianitzades, quan tingueren lloc les primeres incursions serraïnes.²⁰

El caràcter urbà del primer cristianisme contribuï al fet que a les zones rurals de la comarca d'Osona hi arribés molt més tard.

"El cas és el mateix arreu de Catalunya: el cristianisme es va difondre a partir de nuclis romans urbanitzats, de manera que van quedar grans àrees al camp i a la muntanya sense cristianitzar. L'arribada del cristianisme a les zones rurals té unes característiques peculiars:

"- la cristianització de les àrees rurals és molt més tardana i de més lenta difusió que en els nuclis urbans;

"- les societats agrícoles i ramaderes tenen tendència a tancar-se en els seus esquemes socio-religiosos, característics de la seva manera de viure. El fet és contrari en les ciutats, on la barreja de població propiciava un intercanvi d'idees;

"- hi ha una assimilació, per part del cristianisme, de mites i costums religiosos pagans, fins i tot dels santuaris i llocs de culte. En no poder anular-los, els assimilaven i substituïen.

"Només tenint en compte aquests factors podem entendre la persistència de costums i cultes indígenes pre-romans i pre-cristians en èpoques avançades de l'Edat Mitjana, sobretot en la forma d'enterrament dels morts. Tota Osona està plena de petites esglésies i capelles que no fan res més que substituir antics llocs de culte vigents des d'èpoques immemorials. El cas de Sant Jordi de Puig-seu-lloses, on l'església fou construïda dalt d'un turó al costat d'un dolmen, és prou convincent. També al Coll (Susqueda) es dona el cas de superposició d'un monestir medieval a un antic santuari ibèric, on el culte als ídols havia perviscut fins al segle IX. O de les necròpolis, en teoria cristianes (seria més correcte dir d'època cristiana), on els morts, continuen orientats vers el lloc on es

¹⁹ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 13.

²⁰ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, pp. 32-33.

pon el sol; i on, en dipositar-hi el cadàver, hom hi diposita també una ofrena (una gerra amb aigua, menjar per al viatge a l'altra vida, etc.).

"(...) (en) molts dels costums conservats fins als nostres dies en petits pobles, en forma de festes populars, hom hi pot trobar clares reminiscències de cultes a la naturalesa (vegetació-aigua-foc), totalment pre-cristianes. Com la festa del pi, a Centelles, que es celebra cada any el solstici d'hivern, que és un bon exponent de la supervivència del culte a la vegetació relacionat amb el cicle evolutiu de la vida. (...)." ²¹

²¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 71.

2.9 EL NAIXEMENT DELS COMTATS I LA FEUDALITZACIÓ DE LA SOCIETAT

2.9.1 LA INVASIÓ MUSULMANA

La conquesta àrab de la Península Ibèrica, a partir de l'any 711, fou una conseqüència tant de la crisi interior del regne visigot (a causa de les baralles per successió hereditària) com de la pròpia dinàmica expansiva de l'Islam. Entre els anys 713 i 718 el sarraïns ja dominaven tot el territori català, però no fou fins el 720 que aconseguiren passar els Pirineus.¹

"(...), a la vetlla de la invasió musulmana a la Península hi havia un procés "feudalitzant" en marxa. Elements d'aquesta dinàmica eren el retorçós de l'esclavisme, la progressiva concentració de la propietat agrícola en poques mans, la tendència de la massa pagesa a entrar en la dependència dels poderosos, la creació de vincles de solidaritat hegemònica entre llinatges i l'evolució cap a la privatització dels càrrecs públics, fenòmen en què s'inscriu la patrimonialització de la monarquia. Tan mateix, per a l'establiment definitiu del feudalisme calia vèncer resistències i inèrcies de segles."²

A partir del segle VIII es formen dos grans blocs, que perduraran al llarg de segles, diferents en llur organització política, administrativa i econòmica:

"1) el bloc musulmà (l'Islam), que comprenia l'Àrabia, part de l'Índia, de l'Europa de l'Est, tota la conca del Mediterrani, l'Àfrica del Nord i la Península Ibèria. Es caracteritzava pel poder més o menys unitari, basat en una oligarquia teocràtica, per un gran desenvolupament del comerç i pel creixement dels nuclis urbans, com a centres culturals i científics, a més de comercials;

"2) el bloc cristià, que comprenia els països europeus no invadits, caracteritzats per l'aïllament, el fraccionament del poder polític, la base agrària, els nuclis rurals i la decadència tècnica i cultural."³

Aquests serien els trets generals; però, en contemplar els casos particulars, resulta que la invasió musulmana no tingué idèntiques conseqüències per a cada un dels països afectats. A Osona "la invasió es limità a ràtzies d'exploració i de càstig, retirant-se tot seguit."⁴

"(...) l'ocupació militar dels sarraïns (...) no arribà a la Plana fins el 717. A la mort de Roderic, rei dels visigots, a Guadalete, els governants que aquí restaren adictes a l'anterior regnat de Vitiza proclamaren rei al seu fill Akhila II, que aviat pactà amb els sarraïns, no sense la resistència dels pròcers del país, que encara elegiren Ardó per rei. Això feu que l'ocupació sarraïna avancés amb violència en els indrets dominats per aquests, un dels quals fou la ciutat d'Ausona, probablement presa en so de guerra, amb depredacions i destruccions que assolaren la comarca. La desorganització s'ensenyorí d'un territori que es desgavellà ràpidament, abandonat a la gent del camp, que pogué encauar-

¹ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 7.

² SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 8.

³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 73.

⁴ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 75.

se als refugis de la muntanya."⁵

Semblantment deuria ocórrer amb els bisbes i la jerarquia de les diòcesis catalanes, ja que amb l'ocupació musulmana queda trencada la coneguda successió dels bisbes.⁶

"La conquesta islàmica de Catalunya (...) va tenir com a efectes prou immediats en l'àmbit eclesiàstic la desaparició dels bisbats d'Ègara, Empúries i Vic, i de la metròpolis de Tarragona."

"La diòcesi de Vic, plenament organitzada i amb bisbe propi des del 516, va tenir una àmplia demarcació i successió episcopal fins que el vall Al. Tur, entre 717 i el 718, va ocupar la major de Catalunya i va abligar el darrer rei i els seus partidaris, entre els quals es comptaven la majoria dels bisbes, a fugir a l'altra banda dels Pirineus o per mar, com sembla que va fer l'arquebisbe de Tarragona.

"D'aquesta data fins als del 880, tot el territori de la diòcesi de Vic va quedar sense bisbe i sense jerarquia constituïda, cosa que va fer que la gent que restava al país, segurament molt poc instruída en religió, retornés a un estat de costums pagans o naturalístics fins al punt de poder afirmar, el segon bisbe de Vic, un cop restaurada la diòcesi, l'any 907, "que no havia quedat cap cristià al pagus o territori d'Osona".

"Entre el 798 i el 797, en temps del rei Lluís d'Aquitània, fill de Carlemany i futur emperador Lluís el Piadós, el comte Borrell d'Urgell-Cerdanya va fer una incursió vers les terres d'Osona i va fortificar Cardona, Caserres del Berguedà i Osona com a frontera en front dels àrabs que ocupaven la costa i el Vallès, però fou una simple organització militar. Aquesta va quedar novament desbaratada, quan Aïssó, un possible àrab sotmès als francs (de nom Aysun al Àrabí o Aïssó l'Àrab), d'acord amb Guillemó, fill del deposat comte Berà de Barcelona, va emprendre una campanya contra els francs, que va prendre per punt principal de resistència la ciutat d'Osona i la de Roda de Ter. Sufocada aquesta rebel·lió l'any 826, tota l'antiga diòcesi d'Osona des dels Pirineus al Vallès i des de les Guilleries a Montserrat va tornar a quedar abandonada, i en aquesta ocasió segurament varen emigrar els pocs cristians a llocs organitzats que hi haguessin pogut quedar."⁸

2.9.2 LA INTERVENCIÓ CAROLINGIA: LA MARCA HISPANICA

Els francs -poble germànic establert a la Gàl·lia des del segle V- foren els qui prengueren l'iniciativa militar en l'anomenada conquesta cristiana de la zona nord-est de l'antic domini visigòtic, a finals del segle VIII i principis del IX.

"Aquesta conquesta franca de la Catalunya Vella fou en part una conseqüència de la conquesta prèvia de Septimània i, en general, de l'establiment del domini franc a les terres ultrapirinenques. (...).

"(...).

"Sòlidament establerts a la frontera pirinenca, els francs van projectar repetides vegades expedicions al nord-est peninsular amb el propòsit de crear una Marca o districte fronterer que abracés els Pirineus a l'Ebre i els protegís de les molestes incursions

⁵ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, p. 33.

⁶ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 16.

⁷ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 25.

⁸ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 198.

musulmanes que depredaven els camps tolosans i narbonesos els mesos de les collites."⁹

Durant aquests anys d'inseguretats, des de la invasió, Osona resta terra de ningú, per tractar-se d'una zona fronterera, molt perillosa de viure-hi. No s'incorporarà a l'imperi carolíngi fins el 797, "amb motiu de l'expedició de Carlemany contra Barcelona, que seguí el seu projecte d'estendre la "Marca Hispànica" fins a l'Ebre. El rei franc no aconseguí el seu propòsit inicial, però Osona i el Berguedà quedaren ja dintre dels seus dominis."¹⁰

Al 798 "en una assemblea celebrada a Tolosa, (...), fou acordada la restauració de la ciutat d'Osona i la dels castells de Cardona, Casserres i altres, i d'encomanar-ho tot al comte Borrell (...)."¹¹

No es pot parlar ni d'una restauració de la seu ni d'una repoblació definitiva d'Osona, ja que es tractava únicament de contingents militars destinats a la frontera. Aquesta situació d'estabilitat no durà gaire, ja que l'any 826 es produeix la revolta d'Aissó contra els partidaris dels francs, que tingué per escenari la comarca d'Osona. Entrà a la ciutat d'Ausona i va destruir la ciutat de Roda (L'Esquerda).¹²

"L'obra del comte Borrell, de vint-i-cinc anys abans, va quedar anorreada, (...). La Plana de Vic, el Ripollès, el Moianès, el Pla de Bages, el Cardonès i part del Berguedà i del Solsonès resten quasi despoblats. Tot i el que afirmen textos poc posteriors, alguna població poc densa devia romandre-hi perquè s'hi han conservat topònims pre-romans que s'haurien perdut en cas de despoblació total. "Besora", "Gurb", "Gurri", són noms de lloc de rel basca que no haurien arribat fins a nosaltres si no hi hagués hagut algun resident que ens els transmetés per tradició oral."¹³

"Se'n seguí la desolació i la ruïna, i el despoblament s'accentuà fins a deixar, igual com anys abans, el territori abandonat. Des del Bages i per la Plana de Vic cap al Ter amunt fins a muntanya restà un esvoranc que, a l'estiu de l'any 842, fou aprofitat per l'emirat de Còrdova per tal de fer-hi remuntar una forta expedició, encaminada contra Narbona (...).

"Era la darrera incursió sarraïna que passà per la Plana, amb el ròssec de malvestats que acabaren de malmetre un extens territori depredat, totalment desorganitzat i en ruïnes, que no es podia refer amb l'escàs poblament que hi restà escampat en una terra de ningú i en la qual els sarraïns, que sempre hi havien estat de pas, no deixaren cap altra petjada històrica."¹⁴

D'aquesta manera Osona, a mitjans del segle IX, "quedava

⁹ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 13.

¹⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 76.

¹¹ COLL i ALENTORN, Miquel, 1980, "Osona onze segles enrera", Ausa, vol. IX, Vic, p. 77.

¹² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 77.

¹³ COLL i ALENTORN, Miquel, 1980, "Osona onze segles enrera", Ausa, vol. IX, Vic, p. 79.

¹⁴ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, pp. 34-35.

com una zona buida, sense defensa, enmig del bloc de comtats originari de la Catalunya Vella, limitat per la via del Llobregat-Cardener i Segre. Seguint el Pirineu i el litoral, els francs havien anat establint una sèrie de comtats que s'anaven agrupant entre ells en un procés d'enfortiment i de defensa mutus: Pallars-Ribagorça, Urgell-Cerdanya, Roselló-Empúries, Barcelona-Girona-Osona. Molts d'ells posseïen territoris adscrits, els *pagi*, que depenien de llur jurisdicció. Els carolingis organitzaren una estructura político-administrativa similar a cada comtat.

"(...).

"El d'un comtat tenia unes característiques geogràfiques comunes, que corresponen a moltes de les comarques actuals. Sembla que els francs van aprofitar l'antiga divisió administrativa heretada dels seus antecessors visigots, els quals no fan res més que mantenir la divisió estructural baix-romana de les províncies de l'imperi, basada en els territoris ocupats per les tribus indígenes. Amb aquest procés, hom constata un manteniment mil·lenari de la divisió del terreny, amb superposició d'estructures administratives, segons les diferent èpoques de domini polític."¹⁵

2.9.3 LA REPOBLACIO I ORGANITZACIO DEL TERRITORI

La reorganització del país fou una tasca llarga i difícil, que necessità tot el període que va del 785 al 1149, que és quan Ramon Berenguer alliberà totalment el territori amb les conquestes de Tortosa i Lleida. En un principi la iniciativa de reconquesta partí dels francs, interessats en construir una barrera de castells i comtats entre ells i els àrabs de la Península; però, a partir del segle IX, des de Guifré el Pilós, són els comtes i magnats del país els qui potenciaran l'avanç de la frontera vers la Catalunya occidental.¹⁶

"Els comtats de Guifré dibuixaven un gran semicercle entorn d'una regió central (Berguedà, Vall de Lord, Ripollès, Lluçanès, Plana de Vic, Moianès, Guillerics, Bages) que havia quedat quasi deshabitada arran de la rebel·lió d'Aissó i Guillemó els anys 826-827. Per establir en la línia Llobregat-Cardener-Segre una frontera més segura, protegir el flanc occidental del comtat barceloní i impedir la penetració de ratzies musulmanes contra la Cerdanya, calia ocupar i repoblar aquestes terres; és el que els pagesos anònims vinguts d'arreu (...) van fer, primer espontàniament, després sota la direcció de Guifré el Pilós, aproximadament entre el 879 i el 890."¹⁷

La repoblació de la Plana de Vic es va portar a terme amb gent vinguda de "diferents llocs i nacions, principalment de la Cerdanya, on es devia refugiar durant els trasbalsos

¹⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 78.

¹⁶ PLADEVALL, Antoni, 1982, "VIII. La reorganització cristiana als inicis de la reconquesta", a "L'Església a Casa Nostra", Fuill Diocesà, núm. 3.693, Vic.

¹⁷ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 36.

anteriors. Gent dels comtats ultrapirineus, occitans i gascons, habitants escapats de terres insegures o dominades pels sarraïns. Entre ells no hi devien mancar els qui encara podien invocar uns drets de possessió abandonats pels avis o pels pares quan aquests emigraren amb llurs famílies. La majoria, però, s'establiren en terres fiscals, ermes o devastades, que calia tornar a rompre i artigar i que obtenien per aprisió, com a dret derivat del primer ocupant, o per concessió de precepte del rei franc, o cedida pel mateix compte.

"La repoblació fou massiva i ràpida en el decurs de poques anyades, i com que consistí en la restauració del territori al seu estat primitiu, l'hàbitat humà tornà a reproduir-se als mateixos indrets dels temps anteriors, on foren refetes les viles i desbrossats els conreus, recomposades les capelles i reoberts els camins, en una continuïtat salvada a través dels topònims que van romandre amb els escassos indígenes que no se n'havien mogut."¹⁸

"La distribució de la terra entre els nousvinguts es va fer mitjançant el sistema d'aprisió -heretat del dret visigòtic- pel qual un home quedava propietari de la terra que havia conreat durant 30 anys (i potser romput per primera vegada). Els comptes concedien les aprisions per a conrear terres ermes o bé abandonades en èpoques d'invasions.

"Si tenim en compte que les possibilitats d'obtenir una terra lliure per al conreu en les àrees més interiors del país (i, per tant, més protegides de les incursions àrabs eren gairebé nul·les, comprendrem l'incentiu que suposava la Plana de Vic. Tot l'accident demogràfic que els recursos de la muntanya no podien sostenir va servir per a repoblar la Plana, aleshores zona de frontera.

"Per mitjà de l'aprisió, doncs, es crea el sistema de possessió alodial. L'alou, terra lliure d'un senyor i per tant lliure d'impostos, és propietat de qui la cultiva, de qui l'ha obtingut mitjançant el seu esforç. A la Plana de Vic hi ha una sèrie de conseqüències immediates d'aquest sistema:

"1) a nivell social, es provoca un fenomen immigratori vers la Plana, amb l'aparició d'una classe d'homes lliures, possessors d'una terra i amb dret a transmetre-la hereditàriament a qui vulguin;

"2) a nivell geogràfic, es provoquen canvis al terreny; una distribució de la terra en petites porcions irregulars, que conformaran el paisatge posterior de la comarca; i un augment de la producció agrícola o, com a mínim, de les terres de conreu, amb possibles tals i cremes de boscos."¹⁹

Sovint la iniciativa de repoblacions és del bisbe, però és el compte qui la pren, quan l'imposen els interessos estratègics.

"Sembla que el 889 ja havia estat refeta la vella Ausa (ara Vic) al peu del turó de l'antiga ciutat, (...). El progrés de l'organització del territori fa que el juny del 885 hom ja parli del comtat d'Osona i no simplement del pagus o país d'aquest nom; que hom prevegi la creació del bisbat de Vic, (...)."²⁰

L'organització del territori es va fer a dos fronts alhora: el comtat, com a unitat d'administració polític-militar; i la diòcesi, com a unitat d'administració eclesiàstica. "Els límits de l'un i de l'altra coincidien

¹⁸ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, p. 39.

¹⁹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 79-80.

²⁰ COLL i ALENTORN, Miquel, 1980, "Osona onze segles enrera", Ausa, vol. IX, Vic, p. 80.

aproximadament. En aquest punt, cal remarcar l'important paper polític jugat per l'Església des del primer moment de l'obra repobladora: moltes esglésies i petits monestirs van ésser els nuclis aglutinadors de comunitats rurals formades per pagesos i pastors procedents de diverses zones. Les cases s'aglomeraven entorn de la sagrera, unes trenta passes al voltant de l'església, buscant la protecció del lloc sagrat."²¹

Els comtes se servien de la noblesa per a exercir la seva autoritat sobre les viles, parròquies i valls del país. En la gerarquia política, primer hi havia els comtes, després d'ells venien els vescomtes, "que eren els seus lloctinents i fidels més immediats. Com a delegats dels comtes, els vescomtes, que es movien sobretot en l'àmbit urbà, exercien funcions representatives, administratives, militars, judicials i de policia. L'absentisme dels comtes francs el segle IX i la concentració de molts comtats en poques mans el X expliquen el poder assolit pels vescomtes, que aviat convertiren la seva funció i títol en hereditaris."²²

Els primers vescomtes d'Osona-Cardona, segons Manuel Rovira i Solà²³, tindrien un origen comú amb altres dues famílies de magnats, la dels vescomtes de Conflent i la del vicari i repoblador Sala, les quals, junt amb la primera, van contribuir de forma molt directa a la repoblació i govern, en el doble aspecte polític i religiós, d'extenses comarques de la Catalunya Vella durant els segles X i XI.

Els vicaris o veguers representaven l'autoritat "en uns districtes administratius menors que quadriculaven la superfície dels comtats, els castra o castells, que sovint comprenien diverses viles o parròquies."²⁴

Els poder dels comtes s'extenia també sobre les esglésies respectives, es traduïa "en un control sobre els monestirs del país, els abats i abadesses dels quals designaven, a vegades entre els seus familiars. Mitjançant la nominació de bisbes i abats, la autoritat comtal exercia ensems un control indirecte sobre el baix clergat regular i secular, però també adquiria el compromís de vetllar per la seva salut moral i material. Aquesta vinculació comportava per part dels bisbes i prelats una col·laboració en les tasques temporals del poder comtal: en els dominis territorials de l'Església que fruien d'immunitat, bisbes i abats exercien les mateixes funcions públiques que els veguers en els seus castells o jurisdiccions; els bisbes participaven en el control de les encunyacions monetàries; uns i altres prenen

²¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 80.

²² SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 69.

²³ ROVIRA i SOLA, Manuel, 1981, "Noves dades sobre els primers vescomtes d'Osona-Cardona", Ausa, vol. IX, Vic.

²⁴ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 70.

part en expedicions militars i reclutaven la host en els seus dominis; administraven justícia; i complien missions de política exterior (...). El clergat, a més, tenia com a missió sostenir ideològicament l'autoritat."²⁵

En la composició i/o articulació de la societat prefeudal catalana destaquen tres elements bàsics: les comunitats de pagesos aloers, l'aristocràcia o classe dels *maiores* i les famílies comtals.

"Els pagesos aloers, homes lliures i petits propietaris, molts d'ells aprisiadors o descendents d'aprisiadors, constitueixen el grup majoritari de la societat. Enquadrats políticament i segurament amb certa consciència de classe, aquests pagesos formaven el poble armat que sota la direcció del comte i els seus agents es defensava de les escomeses del gegant musulmà. La classe de *maiores* era el grup de llinatges aristocràtics, posseïdor de dominis territorials que, per naixement, detentava els poders de comandament i, per la via de les rendes i serveis públics, obtenia el migrat excedent que aquella societat de l'escassetat podia satisfer. Per sobre, les famílies comtals es recolzaven en l'obediència de les comunitats pageses a les quals concedien cartes de poblament i de franquesa, i en la fidelitat dels *maiores* que col·laboraven en el govern."²⁶

2.9.4 CAP A LA FEUDALITZACIO DE LA SOCIETAT

Els segles X i XI es caracteritzen a Catalunya per: "augment de la població, desenvolupament general de la producció i expansió relativa de la superfície cultivada, fenòmens que estan estretament interrelacionats. Aquells anys sembla que es completà l'artigitge de moltes terres interiors de la Catalunya Vella i que fins i tot algunes comarques s'ompliren de pobladors: es van conrear sòls pobres i marginals; camps temporers esdevingueren permanents; i en dominis territorials del nord del país l'aprofitament del sòl originà la creació d'explotacions més petites que no els masos tradicionals (les bordes, les pernades i les cabanes). (...). Així mateix es deu a aquesta fam de terra que molts pagesos haguessin de renunciar a establir-se en nuclis habitats i s'instal·lessin en zones boscoses i en lloc aïllats. No sols la geografia, també la història és responsable, doncs, de l'hàbitat dispers -masia aïllada- característic de moltes comarques catalanes."²⁷

Els conreus de secà, que eren la base alimentària, ocupaven la major part de la superfície disponible. Els més importants eren els cereals: forment, ordi, sègol, civada i mill. Després dels cereals, la vinya, era el segon conreu en importància. Documents del 1050 localitzen vinyes fins i tot a les terres altes i fredes de la Plana de Vic. En petites parcel·les d'horta s'hi cultivaven: cebes, alls, cols, que constituïen un complement alimentari. Amb els regadius

²⁵ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 86.

²⁶ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 90.

²⁷ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 93.

s'intensificà la producció de plantes industrials com el lli i el cànem.²⁸

"Les tècniques agrícoles eren molt poc avançades: es llaurava amb bous i s'utilitzava la reu de tradició romana. Molts instruments eren encara de fusta o de pedra, tot i que alguns (aixada, falç, destrai) comencen a ser de ferro."²⁹

"L'arada típica del país és la romana, de relia de fusta o de ferro que, com mostren els diners episcopals d'Osona, era arrossegada per parelles de bous."³⁰

La ramaderia, durant els segles IX-XII, va ser un complement important de l'agricultura: ovelles, xais, bous, cavalls, ases, muls. Entre el bestiar destinat a la producció per a l'alimentació destaca el porc. L'aviram (gallines i ànecs) ocupa un lloc de primer ordre entre la ramaderia menor; el segon lloc l'ocupen les avelles, de les quals s'obtenia la mel per a endolcir i la cera verge per a il·luminar.³¹

Durant el segle IX i principis del X "la major part de les famílies vivien en règim d'autarquia: produïen el que consumien, sense generar excedents."³² És durant la segona meitat del segle X que augmenta la producció i amb ella sorgeix un principi d'activitat comercial. "Els mercats se celebraven extramurs de les ciutats i viles i (...) s'hi comercialitzaven productes agrícoles, bestiar, eines del camp, armes, arnesos, robes i, excepcionalment, peces d'orfèbreria. Es tractava, en general, de mercats petits on els productors acostumaven a oferir directament els seus productes als consumidors; hi havia, però, alguns mercats que tenien major periodicitat i importància", entre ells el de Vic.³³

La transformació econòmica, que experimentà la societat catalana entre 950 i 1050, no va anar acompanyada en un principi de transformacions en les estructures socials, polítiques i jurídiques. Però la crisi no trigarà a apareixer: la justícia es corromp; així mateix l'Església; l'estructura familiar trontolla; l'alou deixa de ser un bé individual, etc.

"La fallida de l'autoritat és causa i conseqüència ensems de la usurpació dels béns i

²⁸ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 97-98.

²⁹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 83.

³⁰ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 100.

³¹ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 100-101.

³² SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 102.

³³ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 103.

drets públics per part de l'aristocràcia. Pels volts de l'any mil el domini públic era molt extens, i la terra fiscal constituïa el fonament de la puixança comtal. Esglésies immunes, vescomtes i veguers rebien béns i rendes públiques en compensació de serveis, de funcions públiques; eren, diuen els documents, *personae publicae*, agents de l'autoritat. Els béns fiscals -*terras de feo*, fortalases, puigs, roques, terres verges- i les rendes i censos públics estaven sota el control superior de la cort comtal i la seva transmissió estava exclusivament reservada a les *personae publicae*. Tanmateix, a partir de la dècada del 1020 al 1030 tot es va trastocar: els veguers, castellans de la frontera, van començar a fer vendes, compres i permutes de castells, en van edificar de nous sense permís del comte i van concedir cartes d'establiment en terres ermes per iniciativa pròpia. A les terres de l'interior passava si fa no fa el mateix (...). Els castellans, a més imposaven la successió de pares a fills en els castells, amb tots els drets i béns públics que en depenien, i s'acostumaven també a infeudar-los.³⁴

"Pels volts de l'any mil, els nobles de la cort de Ramon Borrell gairebé desconeixien el sistema de les clientelas militars. Vint o trenta anys més tard, magnats i prelats, tots tenien les seves comitives armades, formades per guerrers domèstics (...). En el decenni del 1040 al 1050 els combatents domèstics semblen perfectament organitzats: presten jurament i homenatge al seu cap, que els alimenta i els equipa (...). Cada noble important s'envolta d'una petita guàrdia de cos, (...), que l'acompanya en els desplaçaments. (...)."³⁵

"Fou una autèntica revolució, ja que en el curt espai d'una generació es produí un capgirament total de l'estructura social. L'arrel del conflicte rau (...) en la riquesa acumulada pel creixement econòmic: els homes disputen, es barallen i es fan la guerra per acaparar aquest suplement de riquesa. Com diu Bonassie, la guerra neix de l'enriquiment, que, a més a més, l'alimenta en combatents. Però abans que disputar-se la possessió de l'excedent, els clans aristocràtics van haver de confiscar-lo a la pagesia; és aquí, en les relacions entre senyors i pagesos, relacions de domini i explotació, on rau la natura i significació del règim feudal."³⁶

En realitat era una relació entre senyors i vassalls, en la que els pagesos (o vassalls) feien la funció primària de treballar la terra i els senyors n'administraven les rendes. El vassall estava obligat a jurar fidelitat al seu senyor i havia de retre-li homenatge. En teoria, el vassall només era usufructuari de la terra que cultivava. La propietat era del senyor i només aquest podia traspassar-la als seus descendents.

"Hi havia diversos graus de vassallatge, segons l'escala jeràrquica de la societat. Al capdamunt, els nobles i cavallers, amb lligams feudals entre ells. Als nivells inferiors, els pagesos, que havien de pagar censos i impostos en espècies per les terres que cultivaven.

"Els que patien més fortament l'opressió eren els serfs de la gleba, pagesos adscrits a la terra i que no podien abandonar-la sense permís del senyor. En aquesta època és quan s'afermen els anomenats "male usos", o prestacions personals que els pagesos es veien obligats a fer. Entre d'altres obligacions, hi havia:

- la "ferma d'espoli forçada" o quantitat que pagava el pagès en casar-se, per tal que el senyor consentís a garantir el dot i l'escreix de la muller;

- la "intestàcia i exòrquia": si el pagès moria intestat, es pagava una part proporcional dels seus béns mobles i del bestiar al senyor;

- la "cugucia" o castig contra l'adulteri de la muller, pel que s'havia de pagar una tercera part dels béns mobles del marit;

- l'"àsia", indemnització per l'incendi d'una finca emfitèutica del pagès, equivalent a una tercera part dels seus béns mobles;

- el "ius maletractandi" o dret que tenia el senyor de maltractar el pagès;

³⁴ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 147.

³⁵ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 151.

³⁶ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 152-153.

"- el dret de "remença personal" o quantitat que havia de pagar el pagès per poder abandonar la terra.

"Amb el temps, aquestes obligacions es feren insuportables i foren la causa de les lluites dels segles següents."³⁷

Es considera que Catalunya queda plenament feudalitzada al segle XII, per bé que encara quedin terres alodials, lliures, en alguns indrets. A Osona el procés de feudalització té unes característiques pròpies, en haver estat una terra de frontera i, per tant, haver-hi hagut una gran abundància de terres alodials adjudicades durant la repoblació.

"Les grans famílies feudals d'Osona, els Moncada, els Cabrera, els Cardona (vescomtes d'Osona), amb els seus subsidiaris o noblesa de segona categoria, els castlans (els Malla, els Centelles, etc.) afermen les seves posicions al segle XI i les consoliden plenament al llarg del segle XII.

"Amb tot, les zones rurals d'Osona mantenen encara en ple segle XIII terres lliures - els alous-, segons permet de comprovar la documentació de l'època, on són freqüents les compres, vendes, transaccions i llegats testamentaris de terres que no estan subjectes a cap vinculació feudal."³⁸

La societat catalana, en menys d'un segle, va passar de tenir, com a màxim, unes cent famílies nobles (comtes, vescomtes i veguers) a tenir-ne gairebé un miler. Així mateix, la pagesia també va experimentar transformacions importants. "A principis del segle XI havien desaparegut dels camps els darrers esclaus rurals, i tots els homes que treballaven al terra eren amos dels seus cossos i, en el cas dels alous, de les seves terres. A finals de segle, en canvi, la formació de les senyories de bans havia començat a restringir les llibertats pageses a molts indrets; era l'inici d'un procés que a algunes comarques (...), com la Plana de Vic, no culminaria fins al segle XIV, en època de les pestes."³⁹

L'evolució de la societat catalana pot resumir-se de la forma següent:

"1) entre el 950 i el 1030 el progrés de les tècniques, la conquesta de noves terres - colonització agrària- i l'expansió correlativa de la producció agrària milloren la sort de la pagesia; 2) a partir de 1030 aproximadament, els barons instauren les senyories banals en el marc dels castells per tal de xuclar l'excedent produït pel pagès -exaccions i serveis-; 3) per tal de poder sotmetre el pagès al règim banal els efectius de la classe aristocràtica augmenten en proporcions alarmanants: són els castlans i cavallers que, apropiant-se de l'excedent pagès, accedeixen a la mateixa noblesa; 4) la naixença de la cavalleria és correlativa al naixement de la servitut personal, és a dir, que als camps comença a desaparèixer la llibertat pagesa perquè en moltes comunitats els homes esdevenen com una propietat del senyor del castell; 5) l'alou pagès es degrada i esdevé una forma residual; entra en joc així, en l'anàlisi, una altra forma de xuclar la plus-vàlua pagesa: els censos o imposicions agràries que els pagesos de les tinences paguen als seus amos; 6) tenim així dos conceptes a utilitzar, el de senyoria banal, castellana o jurisdiccional, i el de senyoria territorial, dominical o règim de tinences, corresponents a una divisió dels senyors en banals, castellans o jurisdiccional, i en territorials, dominicals, directes o amos, conceptes útils, per a investigar els processos socials si no es perd de vista que aquesta divisió no ha d'emascarar que la senyoria, sigui de la naturalesa que

³⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 87.

³⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 86.

³⁹ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 220.

sigui, era una forma de dominació de classe, una forma d'apropiació de l'excedent que era canalitzat cap a la classe de poder; 7) senyors de castells i senyors de terres, formant tots ells la classe feudo-senyorial, es repartien, s'infeudaven, es donaven i es venien entre ells les exaccions, els serveis i els censos satisfets per la pagesia; 8) en aquesta redistribució interna se situa l'aspiració dels amos de terres d'afegir als censos agraris certes formes menors de ban, i com a resultat d'aquesta aspiració, satisfeta a partir del segle XII, una certa disseminació de la senyoria banal que es descentralitza i en alguns dels seus aspectes -certs drets, càrregues i serveis- passa de mans dels senyors dels castells a mans dels senyors de la terra; 9) com a final d'un procés de cronologia encara poc estudiada podem dir que els senyors -del ban i de la terra-, no satisfets de posseir drets personals sobre el pagès -servitud personal-, lliguen el pagès al mas i li imposen, doncs, una servitud real que desemboca en la condició del remença. A títol d'hipòtesi Paul Freedman ha proposat una cronologia de l'asserviment en tres etapes: 1) els segles XI i XII, en què la servitud personal hauria nascut però no s'hauria expansionat gaire; 2) un segle XIII, en què les servituds continuarien sent probablement minoritàries en el context de la pagesia catalana però haurien estat incorporades a les lleis escrites per voluntat dels senyors i feblesa de la monarquia i 3) els anys del segle XIV posteriors a la Pesta Negra, en què com a reacció senyorial davant la baixa de les rendes i de la pèrdua de mà d'obra els amos haurien imposat un agreujament general de la condició jurídica i econòmica dels pagesos: censos més elevats i adscripció.⁴⁰

2.9.5 L'ESGLÉSIA: LA PAU I TREVA DE DEU

L'Església és l'altre gran poder de l'època. "Una secular història d'institució vinculada amb el poder i les seves formes havia fet de l'Església una mena d'estat dintre de l'estat; posseïa dominis immensos, rendes, homes, drets i castells, (...). Per tal d'evitar caure en la xarxa de vincles feudals i perdre el control de les seves fortaleses, l'Església va destinar alguns dels seus homes a l'exercici del govern i de les armes; va nèixer així la figura del levita-castellà que es va començar a difondre per la diòcesi de Vic en època de l'abat Oliba."⁴¹

L'abat i bisbe Oliba és la figura político-religiosa d'aquest moment (971-1046). És abat de Ripoll i bisbe de Vic. Va impulsar la construcció d'esglésies i monestirs, que esdevingueren els centres culturals de l'època, alhora que va participar activament en els concilis provincials d'Elna (1022), Toluges (1027) i Vic (1030 i 1033), que establiren unes normes per a la Pau i la Treva.⁴²

"La pau i treva de Déu, que va tenir el seu període de vigència i plenitud entre els segles XI i XIII, es pot definir com una institució eclesial que, amb la cooperació del poder civil, reglamentava uns períodes determinats de descans en les ininterrompudes guerres privades que saquejaven la vida de la societat d'aquell temps."⁴³

L'Església va establir un "pacte" amb els pagesos i mercaders simbolitzat amb les sagreres i la creació de la

⁴⁰ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 228-230.

⁴¹ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 179.

⁴² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 85.

⁴³ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 45.

pau i la treva de Déu.

A Toluges "s'havien formulat no solament les paus a favor de clergues i de monjos desarmats i de gent pacífica que concorria a les esglésies i fins la immunitat de les sagreres a l'entorn de trenta passes, sinó que, per primera vegada, s'establí la norma fixa d'una treva que comprenia des de captard del dissabte fins a la matinada del dilluns, com a garantia del compliment dominical de la feligresia en ordre a la santificació de la diada. (...)."44

Uns anys més tard, el 1030, el bisbe Oliba va celebrar un altre sínode a l'Església de Vic i hi va ampliar el temps de pau i treva.

"(...), sobre la constitució de la Pau a la que quedèn obligades les nostres regions des del vespre del dijous fins a la primera hora del dilluns, de tal manera que totes les esglésies donin el senyal amb la campana a la vesprada del dijous i des d'aquesta hora per tot el divendres, el dissabte i el diumenge fins a primera hora del dilluns, sigui mantinguda pau inviolable. Que amonestin cada diumenge el poble en les seves esglésies amb l'excomunió pel violadors. Els qui per qualsevol causa s'atreveixin a violar-la i els qui el afavoreixin per a contravenir-la, siguin excomunicats i privats dels oficis divins, fins que s'hagin esmenat amb els perjudicats i després s'hagin presentat a la Seu al nostre judici.

"(...).

"(...), que tots els marxants anants i vinents al mercat, o mentre siguin en ell, no siguin destorbats ni inquietats, sota pena d'excomunió als qui ho facin, o bé a aquells que els prenguin el seu amb violència, o els que patrocinin els factors, siguin reus d'excomunió i privats dels oficis fins que hagin restituit."45

En aquest sínode quedaren ja perfilades les paus, que posteriorment s'ampliarien a un altre dia de la setmana, el dimecres. Així, durant mitja setmana, des del dimecres fins al dilluns, s'havia de respectar la pau i la treva de Déu.

En l'assemblea de Vic del 1033 s'estableix un concepte més detallat de treva i s'indica uns períodes sagrats de més llarga durada, que comprenen temporades i festivitats de durant l'any (Quaresma, Pasqua, Advent, etc.).

"Que des d'ara en endavant ningú no assalti les esglésies ni les cases que hi siguin edificades a l'entorn, fins al circuit de trenta passes; a no ser el bisbe, el comte o l'ardiaca als quals l'església estigui subjecta, per culpa d'alguna persona excomunicada per raó de la Pau i Treva de Déu. Queden excloses d'aquesta tutela les esglésies edificades en castells i fortaleses.

"(...).

"Per altra part, qualsevulla que envaeixi una església o penetri amb violència al seu entorn per un circuit de trenta passes, queda obligat a esmenar per pacte el sacrifici comès i, entretant, és reu d'excomunió, fins que no satisfaci dignament.

"Així mateix s'ordenà que ningú no atropelli clergues que vagin desarmats, igual que monjos i monges, ni els facin objecte d'injúries.

"Que ningú no robi els béns comuns de canonges ni nonjos, ni tampoc no els depreu, perquè en aquests casos quedarà excomunicat fins que no satisfaci en justícia.

"Semblantment, confirmaren que ningú, en aquesta diòcesi ni en altres, no faci presa de cavalls ni eugues o dels seus pollins fins a l'edat de mig any ni de bous, vaques ni dels seus vedells ni d'ases, mules o de les seves cries ni d'ovelles, moltons ni anyells ni de bocs, cabres i dels seus cabrits; amb el ben entès, però, que no queda trencada la pau si un exèrcit acampat en terreny enemic prengui el que necessiti per a la seva alimentació, excepte moltons i ovelles, bocs i cabres, bous i vaques o les seves cries.

"Que ningú no cali foc ni destrueixi les cases dels pagesos ni dels clergues desarmats.

"Que ningú no assalti els homes ni les dones de les viles ni els despulli dels seus vestits ni els fereixi ni els atropelli ni els mati ni els prengui la rella ni l'aixada. Semblantment, queden sota aquesta protecció els muls i les mules junyits al jou a la

44 JUNYENT, Eduard, 1975, La Pau i Treva, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 22.

45 JUNYENT, Eduard, 1975, La Pau i Treva, Barcelona: Rafael Dalmau, pp. 25-26.

llaurada.

"Que ningú no calí foc a les messes ni devasti les oliveres.
"Qualsevulla que trenqui aquestes paus que des d'ara establím, si dintre el temps de quinze dies no satisfà a qui hagués perjudicat, passat aquest temps ho farà pel doble del seu valor, que serà repartit per meitat entre el bisbe i el comte.
"(...)."46

Malgrat tot, a partir del 1060, l'Església va saber adaptar-se als canvis de la nova època amb facilitat: "la resistència a la feudalització va cedir pas a una progressiva entrada del clergat en el sistema de relacions feudovassallàtiques."⁴⁷

2.9.6 LA SEGRERA I LA PARROQUIA

La noció i la institució de la sagrera estan estretament relacionades amb el concepte de la pau de Déu. La *sagrera* "era el terreny sagrat, posat sota la propietat, protecció i immunitat eclesiàstiques, que envoltava les esglésies consagrades. Comprenia l'església, el cementiri i l'espai inclòs dintre les trenta passes que el bisbe concedia a l'església el dia de la seva consagració.

"(...); això va fer que ben aviat, dins les segreres, es construïssin petits edificis anomenats *sagrers* o *cellers*, que no eren altra cosa que graners on els sacerdots i els pagesos de la rodalia guardaven llurs collites i altres béns per protegir-los del pillatge dels nobles i bandolers. Ben aviat (segles XI i XII) aquests *sagrers* es varen ampliar amb un petit estatge on van anar a residir els fills cabalers dels masos i homes d'ofici, i així es varen originar la majoria de les poblacions de la Catalunya Vella, aferrades a l'església i no al castell, que solia quedar lluny i en penyals inaccessibles. (...)."48

"Tot el llarg de l'edat mitjana es donaran disposicions per a salvaguardar les segreres, el dret d'assil que aquestes i les esglésies tenien i la seguretat dels béns i persones que hi estaven radicats. Això farà que tots els nostres antics pobles tinguin un grup de cases i carrerons atapaits envoltant les esglésies, mentre que fora d'ella hi ha les places i carrers més amples: les primeres estaven sota el domini de l'església, i les segones, sota el dels senyors dels respectius termes. Això, és a dir, aquesta dualitat de domini, explica les tibantors i depredacions que alguns nobles feien a les segreres, com ara el cas de Taradell, on la sagrera fou incendiada i saquejada els anys 1172 i 1302, o el cas de la primitiva població de Roda de Ter, situada a l'Esquerda, al costat de la primitiva església de Sant Pere, que en 1314 fou destruïda per les tropes del veguer, per disposició del bisbe de Vic, perquè el vescomte de Cabrera, senyor del lloc, s'havia fet amo de l'antiga sagrera i la volia convertir en lloc fortificat. Això fou causa de l'abandonament de l'antiga població i del seu trasllat al cap del pont, entorn d'una antiga església dedicada inicialment a Santa Maria.

"Totes les antigues poblacions d'Osona (...), i en general de tota la Catalunya Vella, varen néixer arrapades a les esglésies i sota la seva protecció. (...).

"(...) l'Església en general, o les esglésies en particular, van donar al nostre país,

⁴⁶ JUNYENT, Eduard, 1975, La Pau i Treva, Barcelona: Rafael Dalmau, pp. 34-36.

⁴⁷ SALRACH, Josep M.; i AVENTIN, Mercè, 1980, Conèixer la Història de Catalunya. Dels orígens al segle XII, vol. I, Barcelona: Vicens-Vives, p. 194.

⁴⁸ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 47.

per mitjà de les segreres, la major part de la fisonomia geogràfica humana que encara ara té.

"L'esment concret del cementiri o sagrera no falta mai en les actes de consagració a partir del segle XI. *Cementiri* i *sagrera* són mots d'igual valor, puix que les sagreres es varen formar en l'espai dels antics cementiris. Abans els vius i els morts vivien molt junts. Fins a l'any 1860 els cementiris envoltaven les esglésies, i les mateixes esglésies servien de cementiri."⁴⁹

No és fins els segles IX i X, que s'arriba al ple coneixement del muntatge parroquial i del seu funcionament.

"Les noves parròquies es crearen per decisió o autorització episcopal, però el més freqüent és que fossin els nobles o grans propietaris de terme i terres o un grup d'habitants d'un territori els qui portessin la iniciativa. Així a Tona consta que un grup de familiars format per sis barons il·lustres i una quarantena de pagesos o *minors* varen aixecar una església, la varen dotar i, a inicis de 889, la feren consagrar pel bisbe de Vic. (...)."

"(...)."

"Integraven la parròquia l'església, el o els sacerdots que la regien, un terme clarament delimitat amb els feligresos que hi residien i una dotació per a assegurar el sosteniment de l'església, sacerdots i culte. La dotació consistia en masos i terres, utensilis per al culte, delmes i primícies i oblacions dels fidels. Tot això consta en les actes de consagració d'esglésies, cartes magnas per a les respectives parròquies, (...).

"El bisbe, després de les solemnes consagracions de les esglésies, acostuma a fixar en les actes de consagració la dotació, les obligacions i el terme, sovint amb unes detallades descripcions de topònims de rius, muntanyes, camins o accidents geogràfics, que encerclaven el terme i constituïen la rodalia de la parroquia.

"Els delmes, exigits per la documentació carolíngia, consistien en la desena part dels fruits que es collien en el terme i que es destinaven al sosteniment del culte i dels seus sacerdots, (...).

"Les oblacions dels fidels consistien en les primícies o primers fruits de la terra i dels ramats, rendes dels béns de la parròquia o adventicis per l'administració de sagraments. Teòricament, d'aquests béns se n'havien de fer quatre parts: per als pobres, per al bisbe, per als clergues locals i per al sosteniment de les esglésies. En la pràctica, els nobles i feudals també intervenien en el repartiment.

"(...)."

"Les parròquies estaven estretament vinculades al bisbe i a la catedral. No es podia erigir cap parròquia nova sense el consentiment del bisbe, i la litúrgia que se celebrava en les parròquies tenia com a base la *Consuetudo* o costumari litúrgic de la catedral.

"Els rectors, nom derivat del *regens ecclesiae*, eren els responsables immediats del culte, i per sobre d'ells, almenys a Osona, hi havia els *capellani* o canonges titulars que tenien encomanada la capellania d'una o més parròquies. (...).

"Al costat dels rectors hi havia inicialment un diaca i alguns clergues menors i, més tard, un vicari i sovint un clergue i a vegades laic amb el nom de *monjo* o *diaconi* que tenia cura del manteniment material del temple i culte.

"(...)."

"Les parròquies foren la base de la creació de la majoria de municipis moderns, (...)."⁵⁰

2.9.7 EL MONESTIR DE SANT LLORENÇ DEL MUNT

Al mateix temps que la reorganització eclesiàstica, té lloc la reestructuració civil i militar del territori. El comtat d'Osona cap a finals del segle IX es divideix en grans circumscripcions territorials, "termes o castells, entre els quals són testimoniats els de Basora, Voltregà, Orís, Torelló, Gurb, Sant Martí, Casseres, Sabassona, Sant Llorenç (Vilatorta), Sentfores, Orsal (Malla), Tona, Seva,

⁴⁹ PLADEVALL, Antoni, 1989, *Història de l'Església a Catalunya*, Barcelona: Claret, p. 48.

⁵⁰ PLADEVALL, Antoni, 1989, *Història de l'Església a Catalunya*, Barcelona: Claret, pp. 22-24.

Taradell, Sant Esteve (Centelles) i Corneli (Sau)."⁵¹

Una d'aquestes circumscripcions territorials és el terme adscrit al *Castrum Sancti Laurentii*. Segons Antoni Pladevall⁵² -a qui seguim en aquest apartat-, al mateix temps que el castell, o anteriorment a ell, s'hi aixecà una església. El lloc d'emplaçament d'aquesta primitiva església deuria ésser el mateix que l'actual en el puig de Sant Llorenç de 856 m. d'altitud, on també s'hi troben les ruïnes del castell, abans esmentat.

"El vetusto caserío de Sant Llorens del Munt, impropiaemente llamado también de Cerdans, se halla situado en lo alto de las rocas en el declive de un promontorio del pequeño macizo que separa el llano de Vich de Les Guilleries.

"Su acceso es fácil desde la carretera que conduce desde Vich a Vilanova (...). Dista sólo unos veinte minutos de la casilla situada a la salida del túnel que franquea las cimas de Collsameda, de donde, sin salvar grandes desniveles, se asciende al monasterio pasando cerca las escasas ruinas del castillo de Meda y el Coll Pedris.

"El camino tradicional, desde la Plana de Vich, sale del pueblo de Sant Julià de Vilatorrada por la carretera de Puigsech y subiendo hasta este manso salva la hondonada del Lietons y por el Coll Llobera, en algo más de una hora, avista el edificio de Sant Llorens por una alta cañada entre peñas que muestra un bello panorama hacia la Riera Major. La última etapa es un amplio camino que serpentea la cuesta hasta la bella puerta dovellada del cenobio con aires de castillo.

"Su nombre es milenario y su historia la de una de tantas canónicas agustinianas con sus épocas de esplendor y su inevitable decadencia."⁵³

Entre els darrers anys del segle X i els primers del XI esdevé el canvi de titular del terme de Sant Llorenç a Meda. L'explicació d'aquest fet podria estar en què durant el segle XI tot el terme i jurisdicció va passar a mans dels bisbes de Vic, com a feu de la Mitra, amb la fortalesa de Meda com a centre; mentre que la fortalesa de Sant Llorenç quedava en mans de la família Vilagelans amb un territori molt reduït amb jurisdicció pròpia.

Durant el segle XI i començaments del XII, pràcticament totes les famílies crearen i protegiren la instauració d'un cenobi o priorat de monjos dins el seu feu, a fi que preguessin per a la seva ànima i que, al mateix temps, servís com a panteó per al seu cos i els dels seus descendents. És en aquest temps, a partir del segle XI, que Sant Llorenç comença a ésser anomenat *de Monte, del Mont* o *del Munt*. La família Vilagelans i la família Meda foren les que s'ocuparen de l'edificació i dotació del monestir. La primera per ésser la propietaria de l'alou on es trobaven l'església i l'antiga fortalesa i la segona per tenir la castlania del castell Meda i de diferents alocs en el seu terme. La família Meda, però, a partir de l'any 1196, desapareix de la documentació i és substituïda per la família Balenyà. No es descarta un possible parentiu entre ambdues famílies.

El primer intent de fundació data del 1067, en el que els

⁵¹ COLL i ALENTORN, Miquel, 1980, "Osona onze segles enrera", *Ausa*, vol. IX, Vic, p. 81.

⁵² PLADEVALL, Antoni, 1961-1963, "El monasterio de Sant Llorens del Munt (I, II i III)", *Ausa*, vol. IV, Vic, pp. 95-106, 131-137 i 168-176.

⁵³ PLADEVALL, Antoni, 1961-1963, "El monasterio de Sant Llorens del Munt (I)", *Ausa*, vol. IV, Vic, p. 95.

Vilagelans i els Meda fan donació de l'església de Sant Llorenç del Munt a Guifred, nou abat del monestir de Sant Marçal del Montseny, per tal que hi fundi un monestir o priorat, el qual quedarà sota el patronat dels donants.

"Los Vilagelans dan como dotación todo el alodio que poseen en dicho monte el cual tienen por herencia de sus padres o compra junto con el alodio de Esplugas además de quatro piezas de tierra en lugares que no se especifican. Los Meda dan como dotación el alodio de Villarabiosa en término de Folgueroles."⁵⁴

Hi ha un espai de temps, entre 1067 i 1125, durant el que no es pot esbrinar res sobre el monestir i la seva desvinculació de Sant Marçal. Sembla ser que poca cosa interessant hi devia succeir fins que hi arribà el prevere Ramon Pere, que se'n va fer càrrec.

El segon prior del cenobi fou *Dominicus*, que ja l'any 1178 signa un document. Durant aquesta època el monestir i tota la comunitat gaudeixen del màxim prestigi i esplendor.

"Entre los varios donantes de tierras y censos, los conocidos Meda, Merola, Balenyá... hay también la familia Savassona. El 10 de noviembre de 1178, Bernat de Savassona, su madre Bota y sus hermanos (...), dieron a Sant Llorens todo quanto poseían en el manso Ermengot i manso Vall de la parroquia de Folgueroles, que tenían en feudo de los Meda, disponiendo Bernat que a su muerte fuese enterrado en el cenobio."⁵⁵

Aquest monestir, com tots els de la seva època, es sostenia gràcies als censos dels alous, que donaven els fidels o comprats pels seus priors en diferents parròquies. Tot el conjunt constituïa la dotació del cenobi. Les seves propietats consistien en terres d'Osona situades prop del monestir. Aquest, des de la seva fundació tenia ple poder civil i religiós sobre la totalitat del seu territori. Com a símbol d'aquesta autoritat, el monestir tenia presó pròpia. El seu batlle, des de temps molt antics, era l'hereu del mas Esplugas, unit més tard al mas Casasses. El prior també duia el bastó de batlle el dia de l'aplec de Sant Llorenç. Aquesta distinció era prohibida als batlles de Sant Julià de Vilatorrada i de Sant Sadurní d'Osormort, en cas que assistissin a la festa.

El monestir de Sant Llorenç del Munt, com ja hem anat apuntant, tenia diverses possessions a la parròquia de Santa Maria de Folgueroles:

"*Santa Maria de Folgueroles*. Las posesiones empezaron antes de la fundación del monasterio con la dotación del manso Roca, hecha en 1113, por Llobet. A esta siguió, en 1133, la de Adalberto de Meda del alodio de *Villa Rabiosa*, fraccionado después en varios mansos. Así mismo, en 1166, Guillermo de Eures y sus hijos, le hicieron donación de un campo *ad ipsam villam* junto a la riera, y, en 1178, Bernardo de Savassona y los suyos, cuanto les pertenecía en los mansos Valls y Ermegot.

"En 1337, el conjunto de posesiones era formado por los mansos Valls, Garriga, masoveria Reixach y manso Pasadores como detentor del manso Roca, propios con hombres y tierras, y otras tierras que cultivaban los mansos Arumí, Albareda, Dous, Cibera, Roques, Roca por

⁵⁴ PLADEVALL, Antoni, 1961-1963, "El monasterio de Sant Llorens del Munt (I)", *Ausa*, vol. IV, Vic, p. 99.

⁵⁵ PLADEVALL, Antoni, 1961-1963, "El monasterio de Sant Llorens del Munt (I)", *Ausa*, vol. IV, Vic, p. 101.

tierras al Puig de Sant Joan, Crosses, Castelló, Comes, Verdaguer, Jaime de Bermons y Berenguer Camps. También satisfacía un censo el manso Codina por la balsa del molino de Barberà y Berenguer Ferrera y Jaime Ferrera por las casas que tenían en la Sagrera.

"Algunas compras posteriores agrandaron las posesiones del Munt, siendo la más importante la de la antigua *Domus* del Coll que el 18 de agosto de 1306, el prior Guillermo hizo al noble Francisco de Sant Vicenç (...) al precio de 2.900 sueldos barceloneses. Los términos de esta dilatada propiedad, contigua al monasterio, eran a oriente el *Portello sive col'e Castri de Meda et in monte Sancti Laurantii*, a mediodía el torrente que va a Folgueroles pasando por debajo de los mansos Camps, a poniente un alodio del monasterio de Santa María de Ripoll y a cierzo el camino que iba del manso Crosses a la iglesia de Folgueroles."⁵⁶

"Los varios *Capbreus* y *Llevadors de rendes* de los siglos posteriores demuestran que, a partir de finales del siglo XIV, ninguna nueva adquisición vino a sumarse a la lista ahí esbozada. Los priores se limitaron a conservarlas y a retirar sus frutos aun después de la secularización de 1592. A mediados del siglo XVIII, las rendas del Munt pasaron a formar parte de la dotación del Seminario de Vich, recién creado, y fueron definitivamente perdidas en tiempo de la desamortización."⁵⁷

En constituir-se la comunitat agustiniana a Sant Llorenç del Munt, se'ls va donar el servei parroquial de Sant Sadurní d'Osormort i de Sant Feliu de Planeses; posteriorment, obtingueren també Sant Cristòfol de Cerdans i Santa Maria de Folgueroles.

"*Santa María de Folgueroles*. En 1323, a la muerte del párroco Guillem Tordera, el prior Guillermo recurrió al obispo de Vich solicitando que la parroquia de Folgueroles fuese agregada a su monasterio. Las razones que invocaba el prior, (...), eran la pobreza del cenobio cuyas rentas ascendían a 150 libras anuales con las cuales no se podían sustentar los seis canónigos, un presbítero y diez personas laicas que, habitualmente, vivían en el monasterio, ni se podía atender debidamente a la hospitalidad que se daba a cuantas personas acudían. En atención a la demanda y como don gracioso, en el capítulo celebrado el día de Pentecostés, 15 de mayo de 1323, el obispo Berenguer y su Cabildo acordaron la unión. El documento de conformidad fué redactado el 18 de mayo y la posesión dada el 28 de julio.

"En virtud de esta unión el prior debía presentar un sacerdote secular al que el obispo invertiría con el título de *Vicario perpetuo*, quien debía residir in *Hospitio rectoris dictae ecclesiae cum sua debita familia* y cuidar del bien espiritual y material de la iglesia y parroquianos y observar la hospitalidad a que está obligado un párroco. Se prohibía absolutamente al prior presentar un clérigo que no fuera secular, por tanto quedaban excluidos los canónigos de su convento. Se provee ante todo a tutelar los derechos del canónigo de Vich *capellán* de esta iglesia, estableciendo quien de ellos tenga el *ius patronatus* en la iglesia de Muntanyola lo posea también en Folgueroles con derecho a la percepción de los réditos de la *capellanía*, excluido el *ius presentandi*. En la parte material el prior y el cenobio recibirían una tercera parte de los frutos de los derechos y posesiones de la rectoría, descontada la parte que deberían satisfacer para costear la recolección de los frutos. El remanente, reducida la tercera parte por el monasterio, pasaría al Vicario perpetuo, quien cuidaría, con ellos, del mantenimiento propio i del culto, y de satisfacer todos los derechos y obligaciones inherentes a la rectoría. Todo lo cual fue corroborado con el sello del obispo y del capítulo, en la fecha antedicha.

"Algunos de los vicarios perpetuos presentados por el prior fueron:

"Bernardo de Nava, cuya colación le fué hecha, en 27 de agosto de 1323, a la muerte del párroco Guillermo Tordera.

"Bartolomé, el 8 de noviembre de 1348, por muerte de Bernardo Riera.

"Pedro Reixach, el 22 de junio de 1350, por renuncia de Berenguer Vila.

"Bartolomé Busquelles, vicario perpetuo por segunda vez, entre 1368-1370...

"Pedro Manera, el 10 de julio de 1475, por renuncia de Juan Vinyes.

"Alfonso *Sanchs* (Sánchez ?), el 20 de diciembre de 1520, por renuncia de Jaime Gilabert.

"Miquel Navarro, el 8 de septiembre 1526, por renuncia de Juan Campana, canónigo de Vich.

"Pedro Paludell, el 22 de marzo de 1531, por renuncia de Miguel Navarro.

"Jaime Masferrer, el 28 de febrero de 1543, por renuncia de Pedro Paludell.

⁵⁶ PLADEVALL, Antoni, 1961-1963, "El monasterio de Sant Llorens del Munt (II)", *Ausa*, vol. IV, Vic, pp. 133-134.

⁵⁷ PLADEVALL, Antoni, 1961-1963, "El monasterio de Sant Llorens del Munt (II)", *Ausa*, vol. IV, Vic, p. 137.

"Pedro Paludell, segunda vez, el 3 de abril de 1546, por renuncia de Jaime Masferrer.

"Juan Pujol, el 15 de febrero de 1547, por renuncia de Pedro Paludell.

"En 1558, hubo un pleito entre el prior Juan Ferreres y el Cabildo vicense por no querer éste admitir la presentación del clérigo Vicente Ferreres, hecha por el prior, para vicario perpetuo. La sentencia fue dada y ratificada, a 14 de abril de 1556, por el obispo Acisclo Moya de Contreras, a favor del prior. Sin embargo este principio de oposición señaló que ya en tiempos de la secularización de la canónica, en 1592, tal vez por una especie de prescripción, los priores se viesen privados de esta prerrogativa. Lo comprueba la colación del priorato de Sant Llorens a favor de Luis Ferran Vila, hecha el 24 de marzo de 1592, según bula del papa Clemente VIII expedida el 8 de febrero de 1591, en la que se le pososiona, además, de las iglesias de Sant Sadurní, Planeses y Cerdans, sin que se mencione para nada Folgueroles.

"El prior Franciscó Rocamora, el 6 de septiembre de 1718, invistió de la parroquia de Folgueroles a su sobrino Bonaventura Rocamora, canónigo de Organyà, esto movió otro pleito introducido en Roma en 1718. Sin embargo el resultado sería negativo por cuanto no tuvo ningún efecto práctico y Folgueroles continuó independiente del monasterio del Munt."⁵⁸

Es fa difícil saber amb exactitud quan es va instituir la canònica. Els documents indiquen que fins el 1127 hi vivien només dos sacerdots. El nombre de comunitaris durant el segle XIV fou de sis, canònics i alguns familiars. Així en dóna testimoni el document d'anexió de la parròquia de Folgueroles en qualitat de vicaria perpètua, que data del 28 de juliol de 1323. Gairebé tots els comunitaris eren fills dels masos veïns. La regularitat es comença a perdre a començaments del segle XV i els mateixos priors són nomenats des de Roma *in comendam*, i no sempre resideixen en el priorat. Moltes vegades els priors titulars són bisbes i cardenals.

Durant tot el segle XVII, es produí una llarga lluita dels bisbes de Vic per recuperar la provisió de les parròquies de Folgueroles, Sant Sadurní, Planeses i Cerdans; i per tal que els priors hi residissin i es subjectessin a la seva autoritat. El primer l'aconseguien, mes no el segon.

La vida del monestir cada vegada esdevé més caduca. Fins poc abans de 1630, es mantenia el culte actiu gràcies a què els sacerdots de Sant Sadurní tenien la reserva del Santíssim a l'església de Sant Llorenç.

"Bajo los priores Rocamora consta la celebración de un *aplec* el dia de San Lorenzo, muy concurrido, en el que los priores daban el permiso para vender "fruta, tortells i altres cosas" y para "les ballades" con que terminava la fiesta."⁵⁹

Al segle segle XVIII les rendes del monestir de Sant Llorenç del Munt s'uniren al novell seminari de Vic i a partir d'aquesta data els priors del monestir foren els rectors del seminari.

"A mediados del siglo XVIII las rentas del priorato pasaron a utilidad del Seminario de Vich, recién fundado, pero no consta ninguna obligación de éste hacia la iglesia de Sant Llorenç, hasta que fueron vendidas a manos laicas, hacia 1845, en tiempos de la

⁵⁸ PLADEVALL, Antoni, 1961-1963, "El monasterio de Sant Llorens del Munt (III)", *Ausa*, vol. IV, Vic, pp. 171-173.

⁵⁹ PLADEVALL, Antoni, 1961-1963, "El monasterio de Sant Llorens del Munt (III)", *Ausa*, vol. IV, Vic, p. 176.

desamortización.⁶⁰

⁶⁰ PLADEVALL, Antoni, 1961-1963, "El monasterio de Sant Llorens del Munt (III)", Ausa, vol. IV, Vic, p. 176.

2.10 SEGLE XIII: CAP A UNA SOCIETAT URBANA

El segle XIII "és una època de transició entre unes estructures feudals encara vigents, pròpies de l'Alta Edat Mitjana, i l'intent d'imposar noves formes de vida corresponents a una diferent mentalitat baix-medieval."¹

"(...). Tradicions i innovacions que s'enfronten i lluiten fins a arribar a característiques absolutament noves. El segle XIII compta ja amb molts dels trets del que hom anomena Baixa Edat Mitjana: comerç, diners, artesans, ciutats, burgesos; tanmateix, hi persisteixen encara moltes de les estructures típicament alt-medievales: poder feudal, riquesa lligada a la terra, gran poder de l'església, entre d'altres."²

No es produeix un canvi brusc, sinó un procés evolutiu, que arrenca ja en el segle XII:

"a) L'augment demogràfic. Hom constata un creixement elevat de la població europea a finals del segle XII i tot al llarg del XIII. El percentatge aproximat de creixement natural de la població és d'un 1% anual, xifra molt elevada, ja que suposa duplicar la població cada 100 anys. El creixement continuat provocà un excedent demogràfic al camp, que es vessa cap a les ciutats i les viles.

"b) El desenvolupament de l'economia. L'alimentació d'una població cada cop més elevada és possible gràcies a l'augment paral·lel de la producció agrícola, destinant moltes terres al conreu i millorant-ne les tècniques (utilitzatge agrícola de ferro, utilització d'adobs, etc.). D'altra banda, la població de les ciutats es dedica a noves professions (artesans, mercaders, comerciants) tot deslligant-se dels vincles feudals. La circulació -cada cop més freqüent- de la moneda va substituint l'economia d'intercanvi típica dels segles precedents per una economia monetària de tipus modern. Es diversifica la producció, hi ha l'especialització en els oficis, milloren les tècniques comercials, etc.

"c) L'aparició de la burgesia ciutadana. Els habitants de viles i ciutats, denominats burgesos (habitants d'un burg), aviat manifesten una nova mentalitat. La riquesa no va lligada a la terra, sinó als diners. Aquests permeten també de comprar la llibertat personal i deslliurar-se així del senyor. De mica en mica canvia l'ordre social dels segles anteriors. A més del treball de la terra n'hi ha un altre que possibilita un cert grau de llibertat: el treball artesanal, i sobretot el treball d'intermediari (comerciant-mercader), que permet un remanent o benefici en la transacció amb mercaderies o diners. Serà aquest nou estament social qui recolzarà la política reial de tipus expansionista.

"d) L'expansió polític-militar. A partir del segon terç del segle XIII, es donen una sèrie de circumstàncies polítiques favorables al desenvolupament general. La política catalana del segle XII havia repartit els seus interessos entre les relacions amb el nord (França) i amb el sud (món islàmic). Tant les unes com les altres van arribar a un límit d'expansió geogràfica: al nord, la desfeta de les tropes catalanes a Muret (1213) i la mort del rei Pere el Catòlic va suposar el trencament d'aquest sector i l'entrada de Catalunya en una fase difícil de la seva política. Al sud, les conquestes de València i Múrcia (1238) marquen els límits de l'expansió geogràfica dels catalans. És en aquestes condicions que la societat catalana, en vies de creixement i de desenvolupament comercial, va empenyer els seus dirigents cap una empresa agosarada: la conquesta de Mallorca (1229), que a més d'obrir un nou camí a l'expansió militar del Mediterrani, proporcionava un nou centre econòmic de comerç. Gent procedent de la comarca d'Osona va col·laborar amb Jaume I en totes aquestes empreses."³

2.10.1 EL MEDI FISIC

El límits polítics i administratius d'Osona, a l'Edat Mitjana, s'adaptaven a les característiques naturals del

¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 89.

² OLLICH, Imma, 1988, Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII. L'evolució de la Plana de Vic, Vic: EUMO, p. 13.

³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 89-90.

territori. Eren controlats per torres i castells.

"L'acció humana també ha intervingut d'una manera directa i decisiva en el paisatge, particularment en la distribució dels boscos i en els canvis produïts en la vegetació. Des del segle IX, moment del repoblament i reorganització de la comarca per part del govern franc, té lloc una colonització gradual de les terres baixes pre-pirinenques: extenses àrees ocupades per boscos d'alzines i roures són talades i/o cremades per tal de proporcionar zones de conreu als nousvinguts de les muntanyes properes i fins i tot del Pirineu. La pràctica de l'artigatge -o crema periòdica del bosc per a practicar-hi el conreu- era un fet corrent entre els habitants del Pirineu, (...). Aquesta acció antropològica sobre el paisatge natural, que el transformà en camps de conreu va continuar i augmentar durant el segle XIII. Arreu d'Europa, la demanda d'aliments creixia paral·lelament a l'augment demogràfic. Per falta de millores tècniques notables o d'un cultiu més intens dels camps, hom optà per l'augment de la producció a càrrec de prendre més terres al bosc. La tala continuada d'arbres a les terres amb sòls fonsos i rics va anar provocant canvis en la vegetació original, amb l'aparició gradual del paisatge "humanitzant" que estem acostumats a veure avui dia a la Plana de Vic: grans àrees destinades al conreu, amb petites falques de vegetació residual al voltant dels turons.

"A l'Edat Mitjana, les vies de comunicació de la Plana de Vic seguien els cursos naturals dels rius: al sud el Congost, (...); al nord, el Ter, (...).

"L'eix principal de les comunicacions passava per l'antiga via romana, que amb el temps es convertí en camí ral."⁴

L'augment demogràfic del segle XIII provoca un moviment migratori de l'àrea rural cap a la ciutat. Aquest moviment va ser afavorit pel rei, que hi ha veure una ocasió per a enfortir el seu poder en contra dels senyors feudals.

"Al segle XIII, Vic era el centre econòmic i comercial de la Plana, amb una xarxa de camins que enllaçava el nucli urbà amb els nombrosos pobles veïns.

"(...).

"La distribució dels pobles és aproximadament equidistant del nucli urbà principal, Vic, que coincideix amb el centre geomètric d'Osona.

"(...).

"El poblament rural en el segle XIII es caracteritza per un predomini de l'habitat dispers en tota la zona de la Plana, degut a la riquesa i a la fertilitat de la terra. Cada poble està situat respecte del veí amb una freqüència de 5 o 6 km. Hi ha nuclis de població entorn de petits mercats locals: Manlleu, Torelló, Centelles.

"(...).

"La densitat de població era alta (5,75 persones/km² a la comarca d'Osona, i 8,9 persones/km² a la Plana de Vic), si tenim en compte que la mitjana poblacional de les terres de l'interior de Catalunya, a començament del segle XIV, és només d'un 6 habitants/km².

"Quant a l'àrea urbana, Vic té diverses característiques que fan que al segle XIII, sigui el nucli urbà principal de la Plana que porta el seu nom, amb influència sobre la resta de pobles: Situació al centre geogràfic de la Plana, amb distàncies equidistants i equilibrades respecte als pobles veïns; centre de les rutes radials; per Vic passa la principal via de comunicació de Nord a Sud, a més de ser l'origen d'una infraestructura de comunicacions radials amb els pobles del voltant; centre d'influència eclesiàstica, perquè és cap del bisbat (des del segle VI); existència de grups definits d'artesans, mercaders, comerciants, professionals, a més de nuclis de negocis, d'administració i de banca; centre principal de mercat a la Plana, que proporciona un lloc d'intercanvi de béns i de serveis entre els productes rurals i els procedents d'activitats urbanes.

"(...).

"Al segle XIII, l'expansió urbanística de Vic és conseqüència directa del creixement demogràfic que experimentà la ciutat. Augment demogràfic que podem relacionar amb l'alt nivell de creixement natural de la població, que pot xifrar-se cap a un 1,3% anual; i amb la migració d'elements rurals cap a la vila, passant a formar part de la població urbana, treballant en els oficis artesanals i mercantils que oferia la ciutat."⁵

⁴ OLLICH, Imma, 1988, Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII. L'evolució de la Plana de Vic, Vic: EUMO, p. 18.

⁵ OLLICH, Imma, 1988, Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII. L'evolució de la Plana de Vic, Vic: EUMO, pp. 21-26.

2.10.2 DISTRIBUCIO DE LA PROPIETAT RURAL

Les superestructures polítiques, al comtat d'Osona, "es distribuïen segons l'àmbit geogràfic: nuclis de domini feudal a les zones rurals, i una doble jurisdicció a la vila corresponent a la noblesa i a l'església, respectivament."⁶

En l'aspecte econòmic, cal destacar dos aspectes, diferents però complementaris: el treball al camp i el treball a la ciutat.

"L'estructura econòmica del camp a la Plana de Vic respon en general a l'estructura del camp català medieval. Referint-se als segles XI-XIII, hom sol parlar d'una feudalització general del camp, però caldria plantejar-nos fins on va arribar aquest procés. Perquè els documents del segle XIII a la Plana de Vic, zona interior de la Catalunya Vella i que, a priori, es considera inclosa en l'àrea feudal, esmenten nombrosos alous i terres lliures al costat de les grans propietats feudals.

"Des dels inicis de la repoblació del país, la terra havia quedat distribuïda en tres grans sectors: la noblesa, que la posseïa en nom del comte i per designació directa d'ell; l'església, que anava engrandint el seu patrimoni gràcies als llegats testamentaris; i els petits propietaris, els *primi homines*, arribats de zones més poblades en busca d'un lloc on viure.

"Els *primi homines* s'apropriaven de la terra en virtut de l'*aprisio*, actuant de colonitzadors de zones ermes, boscoses o deshabitades. Treballaven una zona concreta del terreny que, al cap de 30 anys, esdevenia propietat seva, o sigui un alou lliure.

"(...).

"(...), pel que fa a la Plana de Vic en la primera meitat del segle XIII, constatem la persistència d'alous francs, o sigui de petites propietats rurals lliures (concretament a les àrees de Vic i Gurb), que qüestionen fins a quin punt la feudalització afectà de manera extensiva la Plana, anul·lant-hi antigues formes de propietat alodial. També es comprova l'ús del contracte emfitèutic, que permetia el rendiment efectiu de terres que, en principi, en mans de l'església o de propietaris nobles, haguessin quedat sense cultiu.

"Quant a la propietat de les terres, aquesta no resta immobilitzada, sinó que entra en un esquema de mercat d'oferta-demanda, en el qual la inversió dels habitants de la ciutat hi juga un paper preponderant. Això és possible gràcies a un moviment monetari important, que permet totes aquestes transaccions. Tot plegat ens indica una manca d'efectiu per part dels petits pagesos lliures, que venen terres i camps i que passen a formar part de la masoveria rural o dels habitants de la vila en busca d'ofici.

"L'excedent d'efectiu procedent de la ciutat (dels burgesos enriquits, evidentment) s'inverteix, parcialment si més no, en el camp, contribuint així a un equilibri de forces, i al capgirament d'una estructura social que havia estat muntada sobre unes bases agràries. Finalment, l'augment demogràfic provoca una demanda més gran d'aliments, que al seu torn provoca la desforestació i ampliació de les terres destinades al conreu."⁷

2.10.3 EL TREBALL AL CAMP

El mas on vivia el pagès amb la seva família, en general a Catalunya, "era el derivat del tradicional, més les innovacions del segle XII difoses a la segona meitat de la centúria: el mas-torre de pedra treballada que era de planta quadrada, tenia el corral a la planta baixa i la porta migjorn, mentre el primer pis amb trespol de fusta permetia als estadants aprofitar la calefacció natural despresada per les ovelles, cabres i altres animals estabulats a baix; de la planta es pujava per una escala de fusta lateral a la

⁶ OLLICH, Imma, 1988, Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII. L'evolució de la Plana de Vic, Vic: EUMO, p. 26.

⁷ OLLICH, Imma, 1988, Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII. L'evolució de la Plana de Vic, Vic: EUMO, pp. 32, 35.

cuina-menjador amb la llar de xemeneia en un costat de la paret, i una altra escala de fusta portava al segon pis on hi havia els dormitoris i el graner; encara s'aprofitava per posar-hi la palla o l'herba seca. L'espai a sota la teulada d'un sol vessant, teulada que estava coberta de teules, substituïdes de les lloses de pissarra de l'època anterior. Tot i que el mas tenia funcions de vigilància, les finestres es van fer més grans, amb pedres tallades al voltant.

"Més petites que el mas eren la borda, la meitat del primer, i la cabana, i en canvi la sala o estació devia ésser una mica més gran i semblant a una casa forta."⁸

"L'origen del mas o construcció enmig del camp hauríem de cercar-lo a l'Alta Edat Mitjana. El mas és una explotació rural destinada al manteniment d'una família. La seva forma evoluciona des d'una molt simple en els segles IX-X, fins arribar a ser un conjunt d'edificis a finals de l'Edat Mitjana. En els seus orígens, el mas era una construcció rectangular, doble, feta de grans blocs de pedra seca, sense argamassa o bé utilitzant fang per a la unió de les pedres. Solia ser d'una sola planta, amb coberta simple, primer de lloses i després de teules. S'edificava davant d'una roca més o menys vertical, que servia de paret de fons, on hi havia uns encaixos per recolzar les bigues. (...) la seva estructura primitiva alt-medieval: una sola planta, dues habitacions rectangulars destinades l'una a les persones i l'altra al ramat (...).

"Amb el temps (segles XII-XIII), el mas primitiu es convertirà en una edificació molt més complexa, (...). La planta és quadrada, amb tres plantes i teulada a dues vessants. Són del tipus anomenat "torre-fortalesa", construïts amb pedres ben tallades que sostenien una doble missió: la purament funcional d'explotació agrària, i una subsidiària, la defensiva."⁹

Respecte als cultius, els més freqüents a la Plana de Vic a mitjan segle XIII eren de tipus extensiu o de secà: els cereals i la vinya. En alguns indrets hi havia policultiu de cereals en els camps. El gra era mesurat, segons els llocs, en quarteres, quartans o mitgeres. Els cultius de regadiu es feien als horts: cols, cebes, alls i lleguminoses.

Pel que fa a l'utilitatge, s'apliquen nous materials (ferro) a les eines ja conegudes. S'utilitza la força dels animals, com els bous junyits.

"Un avenç net en les tècniques agrícoles fou l'adopció del sistema de rotació trienal a partir del segle XIII. En lloc de l'antic sistema biennal, que deixava la meitat del camp en repòs, sense llaurar ni sembrar durant un any, la producció augmentava dividint el camp en tres parts: una per a cultivar-hi forment, una altra ordi, i la tercera es deixava reposar, en guaret. Aquest sistema explicaria el policultiu a què hem al·ludit abans, i que darrerament (1987) ha estat confirmat per l'anàlisi de les llavors cremades, corresponents a diferents cereals (blat, mill, civada i ordi), sorgides en l'excavació d'un graner del segle XIII al poblat medieval de l'Esquerda, a Roda de Ter.

"L'ús dels adobs per a millorar la terra es va generalitzar també al llarg del segle XIII. Els documents parlen de vendes de fens, (...).

"(...). També cal valorar la important aportació que suposaren les hectàrees preses als boscos i als prats, i transformades en camps de conreu. (...), la població creixent del segle XIII s'alimentà gràcies a una explotació extensiva.

"També al llarg d'aquest segle es generalitzà l'ús dels molins, aprofitant la força hidràulica, per a moldre el gra. Malgrat que encara n'hi havia molts de manuals, comencen a sorgir molins situats vora els rius. (...). Alguns molins devien pertànyer a particulars, però més sovint eren del senyor o del bisbe, (...). En aquest cas, els pagesos se'n podien servir pagant un tant a l'amo (senyor), o cedint-li una part de la collita.

"(...).

"A més dels molins fariners (...), una altra aplicació industrial, molt important a la Plana de Vic, era la de treballar i batanar els draps. Per això hom parla de molins drapers

⁸ BATLLE, Carme, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIII al XV, vol. II, Barcelona: Vicens-Vives, p. 56.

⁹ OLLICH, Imma, 1980, "L'arqueologia medieval a Catalunya", L'Avenç, núm. 24, febrer, Barcelona, pp. 65-66.

i bataners, (...)."¹⁰

Quant a la ramaderia, cal distingir entre els animals utilitzats com a força per a l'agricultura i els animals criats per la carn, la llet o productes derivats. El bou és l'animal més emprat com a font d'energia, però també hi trobem mules i ases. Les vaques, els xais i les ovelles eren destinades al consum. Els porcs, semblants als senglars, eren alimentats amb productes del bosc i deixalles domèstiques. Malgrat tot, hi ha un predomini clar d'ovicàprids (ovelles, xais i cabres) sobre el bestiar porcí. Entre el bestiar menut, destaquen: gallines, ànecs i conills.¹¹

2.10.4 EL TREBALL A LA CIUTAT

La ciutat del segle XIII es caracteritza per un gran creixement demogràfic, producte de la immigració, procedent de les zones rurals.

Una bona part de la població urbana es dedicava encara a l'agricultura, per bé que de forma complementària.

"(...). La ciutat és el lloc més ben dotat per a fer negocis, i per a vendre-hi les mercaderies que produeixen els artesans locals o que els mercaders fan venir de lluny; la ciutat és, en fi, el lloc on es pot viure exercint una professió que no depengui directament o totalment del camp.

"(...).

"Per al Vic del segle XIII, cal enfocar tres funcions bàsiques: la funció industrial (artesanal), la funció mercantil (comerç) i la funció administrativa (notaries, administració, banca). Allò que en principi eren ocupacions complementàries, ara es transforma en professions totalment especialitzades.

"(...) ens trobem davant d'una època que ha superat el sistema de producció artesanal limitada als tallers senyorials, propi d'una economia tancada i feudalitzant, i que ha entrat en una economia de mercat. (...)."¹²

Els artesans ja no produeixen només per al senyor, sinó per a tothom qui pugui pagar els seus productes. La majoria de professions, al Vic del segle XIII, estaven relacionades amb d'altres professions. Imma Ollich les agrupa segons les matèries que treballaven: ram de la pell, ram del ferro, ram de la pedra i la fusta, ram de la llana i el lli, ram del blat i la carn, ram de l'orfebreria, ram de la pintura i ram de la terrissa.

"Per a accedir a un d'aquests oficis, hom havia de passar per un aprenentatge, que durava de 2 a 5 anys segons la professió. (...). Normalment, l'aprenent es comprometia a viure durant un temps fixat per endavant amb el mestre artesà perquè li ensenyés (...) l'ofici. En compensació de la feina, el mestre el mantenia i el vestia de franc, i a vegades li pagava també un petit sou en acabar l'ensenyament. En altres ocasions, però, era l'aprenent qui pagava un tant al mestre.

¹⁰ OLLICH, Imma, 1988, Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII. L'evolució de la Plana de Vic, Vic: EUMO, pp. 37-38.

¹¹ OLLICH, Imma, 1988, Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII. L'evolució de la Plana de Vic, Vic: EUMO, pp. 38-39.

¹² OLLICH, Imma, 1988, Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII. L'evolució de la Plana de Vic, Vic: EUMO, p. 40.

"La majoria dels contractes d'aprenentatge es feien entre els pares de l'aprenent i el mestre artesà. En alguns hom nota un fet força curiós: l'aprenent procedent de família pagesa estarà sempre amb el mestre, però es reserva un temps a l'any per a les feines agrícoles (per exemple, tres setmanes per a la collita i una setmana per a la verema). Això indica amb claretat que els futurs artesans procedien dels excedents demogràfics del camp, per engrossir el nombre d'habitants de la ciutat. I denota encara un altre fet: malgrat l'especialització dels oficis, hom no abandona pas definitivament les tasques agrícoles, sinó que hi participava en els moments en què la família tenia més necessitat de mà d'obra, en concret al temps de segar o veremar.

"Les dones també tenien oficis artesanals (...). Un ofici corrent entre elles era el de fer bosses de cuir, l'aprenentatge del qual durava d'un a tres anys, segons el mestre. També treballaven de teixidores, amb tres o quatre anys d'aprenentatge. (...)."¹³

Una organització de mercat i de canvi de béns ve a substituir l'antiga organització senyorial, basada en l'autoconsum dels productes en el lloc mateix on eren produïts.

Vic és l'aglotinador d'aquest comerç: rep els productes procedents de les zones rurals veïnes i ofereix els productes artesanals fets a la pròpia ciutat o importats de lluny. Segons Imma Ollich¹⁴, amb això es crea una zona d'oferta i demanda entre els productes agrícoles que la ciutat necessita per a viure i els artesanals que necessita el camp. Amb el mercat s'establí, així, un equilibri econòmic entre el camp i la ciutat.

Cal distingir dos sectors ben diferenciats: el comerç i mercat d'àmbit local i el d'importació-exportació amb zones llunyanes.

En el mercat d'àmbit local, del qual n'és un bon exemple el mercat de Vic, hi ocupen un lloc destacat els draps i robes de vestir, seguits dels objectes de cuir i de ferro, i els productes d'alimentació.

Referent al comerç d'importació i exportació amb zones llunyanes, hi ha testimonis de viatges de gent de Vic, per negocis, a diversos llocs, però principalment a la terra dels sarraïns i a l'Europa cristiana.

Aquesta expansió comercial és possible gràcies a un augment de la circulació monetària i a una notable millora en les tècniques comercials i mercantils.¹⁵

L'economia monetària afavoreix l'aparició de: el comerç del diner, el crèdit i la usura. Els jueus esdevenen els principals prestamistes, ja que l'església prohibia la usura entre els cristians. L'interès solia ser d'un 20%, el màxim permès per la llei.

Durant aquest temps, a més d'un canvi econòmic, es produeix també un canvi de mentalitat, que temps a venir influirà en l'estructuració general de la societat.

"La ciutat tenca i supera l'esquema feudal típic: nobles-eclésiàstics-pagesos, amb clars

¹³ OLLICH, Imma, 1988, Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII. L'evolució de la Plana de Vic, Vic: EUMO, pp. 41-42.

¹⁴ OLLICH, Imma, 1988, Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII. L'evolució de la Plana de Vic, Vic: EUMO, pp. 42-45.

¹⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 94.

l·ligams de dependència personal. En principi, en una ciutat, tothom és lliure. Tothom pot partir de zero i crear-se una nova vida, mitjançant un treball artesà o amb el comerç de mercaderies. Aquí, entre aquests artesans i mercaders, hom ha de crear l'origen de la mentalitat burgesa, de l'home que es fa ell mateix. Un burgès és un habitant de la ciutat i, per tant, un home lliure.

"La ciutat genera, així, una nova mentalitat social: la diferència de "classe" no és donada per l'herència patrimonial, ni per l'ofici a què es dedica una persona, sinó per la quantitat de diners que hom és capaç d'amuntegar. Els habitants de la ciutat no pretenen d'abolir les diferències socials, sinó crear-ne de noves. (...)."16

2.10.5 L'ESQUERDA (MASIES DE RODA DE TER)

El jaciment ibérico-medieval de L'Esquerda es troba prop del poble de Roda de Ter i a 7 km. al nord de la ciutat de Vic. "L'ocupació d'aquest lloc proporcionava als seus habitants una bona posició estratègica, ja que per un cantó es domina una extensa àrea de la Plana de Vic, zona de camps de conreu, mentre que per l'altre hom pot controlar l'entrada a la zona boscosa de les Guilleries, a través de la qual el riu (Ter) s'obre camí cap al mar."17

"El jaciment està situat en una península voltada pel riu Ter, entre les Guilleries i la Plana. L'únic accés directe és defensat per una muralla ibèrica reaprofitada en època medieval. Hi ha documentada ocupació a l'Edat Mitjana des del segle IX fins al segle XIV, moment en què el poblat és destruït i abandonat. D'aquest darrer moment, s. XII-XIII, són les restes de l'església romànica i de tot el poblat que l'envolta, format per cases de pedra amb coberta de teules. La necròpolis de tombes antropomorfes excavades a la roca, en canvi, és anterior, s. IX-X."18

En estudiar la situació geogràfica d'aquest jaciment, "no podem deslligar-lo d'altres propers que tenen, tots ells, un punt de referència comú. Savassona, Folgueroles, Les Pixarelles, Les Grioterres, Can Feló o els jaciments de Vilanova de Sau, etc., són jaciments arqueològics amb un ampli marc cronològic i cultural (des del Paleolític fins al món ibèric), però que apunten cap a un fons històric comú: la continuïtat d'hàbitat a la zona del Ter al llarg de mil·lenis."19

"L'Esquerda, jaciment que presenta una continuïtat de poblament des del segle VIII aC, és un exemple del procés d'abandonament de nuclis rurals que es produeix durant l'Edat Mitjana a Catalunya. El creixement de les ciutats, la formació de grups artesanals i mercantils, els canvis d'estratègia política, són -entre d'altres- tendències generalitzades des del segle XIII, que absorbiran els excedents demogràfics del camp i contribuiran a l'abandonament d'antics llocs d'hàbitat.

"El jaciment de L'Esquerda es troba situat dalt d'una península envoltada pel riu Ter, que li proporciona una defensa natural i un lloc estratègic de control territorial, tant

16 OLLICH, Imma, 1988, Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII. L'evolució de la Plana de Vic, Vic: EUMO, p. 49.

17 BUXO, M. Dolors; i OLLICH, Imma, 1982, "Noves aportacions del jaciment arqueològic de L'Esquerda", Ausa, vol. X, Vic, p. 329.

18 "NOTICIARI...", 1986, "Noticiari arqueològic. L'Esquerda (Masies de Roda)", Cota Zero, núm. 2, Vic, pp. 7-8.

19 BUXO, M. Dolors; i OLLICH, Imma, 1982, "Noves aportacions del jaciment arqueològic de L'Esquerda", Ausa, vol. X, Vic, p. 329.

pel cantó de la Plana de Vic com pel cantó de Les Guílleries. Les excavacions realitzades durant les darreres campanyes han confirmat una ocupació antiga del lloc, com a mínim del Bronze Final, i unes relacions directes a partir del segle IV aC amb la costa gironina de l'Empordà. El Ter actua, doncs, de via d'unió entre Osona i les poblacions costaneres colonitzades pels grecs, (...).

"Per damunt d'aquest substrat indígena i ibèric que arriba al segle I aC, i després d'un buit documental i arqueològic llarg, es localitza l'establiment medieval. La cronologia sembla ben delimitada: 826 com a primera data documentada, 1314 com a data final. (...)."20

Les diferents campanyes d'excavacions, pel sector medieval, dirigides per Imma Ollich (junt amb Montserrat Rocafiguera), a qui seguirem en aquest apartat, han mostrat tres etapes d'evolució del poblat medieval de L'Esquerda.

"1. L'ocupació carolíngia i la "RODA CIVITAS" (s. VIII-IX dC).

"(...).

"(...). Tenint en compte que en l'últim terç del segle VIII els carolíngis organitzen una xarxa defensiva en zones inestabilitzades per l'entrada dels musulmans, i que utilitzen el Ter com a primera línia fronterera, pensem que l'Esquerda (o Roda Ciutat) entraria en el seu esquema estratègic de defensa, junt amb d'altres punts propers com Savassona i Casserres. De fet, L'Esquerda els francs només havien de reaprofitar una antiga fortificació, amb funció complementària de marca de territori.

"(...).

"(...). Podem suposar que la repoblació d'Osona, feta per Guifre el Pilós a partir de 875, va incloure L'Esquerda en els llocs que calia controlar. (...).

"2. El poblament alt-medieval (s. X-XI dC).

"A partir del segle X, tant els documents com l'arqueologia ens mostren un poblat format i organitzat entorn d'una església. La primera cita de Sant Pere de Roda és de l'any 927, (...). Els noms dels habitants de L'Esquerda en aquest moment tenen encara reminiscències visigòtiques i/o germàniques (...).

"(...). Del segle X són també les tombes antropomorfes excavades a la roca, orientades bàsicament d'Est a Oest, formant una necròpolis entorn de l'Església.

"(...).

"3. La plenitud del poblat medieval (segle XII-meitat segle XIII).

"Al segle XII, la població ha sofert un augment que fa necessària una nova església, que s'edifica al mateix lloc, (...). El sistema d'enterrament en aquesta època és a base de tombes de llosa, seguint la mateixa orientació d'Est a Oest.

"L'habitatge s'agrupa entorn de la plaça central, davant de l'església, i al llarg del carrer longitudinal que dona accés al poblat. Pel que sembla, el carrer pot ser molt més antic, ja que es localitza en nivells ibèrics. De fet, tot l'urbanisme medieval de L'Esquerda sembla obeir pautes prèviament fixades per antigues ocupacions del lloc. (...).

"L'excavació de la part més alta del poblat ha revelat l'agrupació en espais determinats d'una sèrie d'estructures, destinades a una funció específica de treball. Aquest és el cas del magatzem de pedres que s'obre a la plaça. I del conjunt tecnològic agrari, destinat a la producció, estocatge i transformació d'aliments vegetals, format per una sèrie d'edificacions: graner, molí, era, trull, palier, cobert per al fenc, etc. Pel que sembla, tot el conjunt funcionava paral·lelament des de mitjan segle XII, fins que fou destruït per un incendi en una data incerta, probablement vers el segle XIII.

"L'identificació d'aquest gran espai de treball denota una societat agrària ben organitzada quant a la producció d'aliments i que podia ser autosuficient per cobrir la demanda interna de consum. Les diverses anàlisis realitzades (...) ens donen referències concretes sobre el sistema de conreu dels camps (combinació de farratgeres i llegums en el primer cultiu, blat en el segon cultiu, ordi-civada en el tercer cultiu), que indiquen una rotació triennal del terreny, amb aprofitament intensiu del sòl. També tenim dades sobre la ramaderia, amb un augment espectacular d'ovicaprins per sobre dels porcs; sobre el paisatge, amb predomini d'una vegetació humida, de roures i faig; sobre la dieta alimentària humana, etc.

"El procés de despoblament (finals segle XIII-1314).

"L'última fase de l'ocupació medieval de L'Esquerda està relacionada amb la formació de l'actual nucli de Roda de Ter, prop del riu, a la part baixa de la península. Ja des del segle XII els documents esmenten una nova església, Santa Maria, situada al costat del pont. Aquesta església actuarà de nou nucli aglutinador de la població, amb sagra pròpia, que a la llarga substituirà l'anterior església de Sant Pere, prenent-li fins i tot el nom

20 OLLICH, Imma, 1990, "La fi d'un poblat medieval: deserció o canvi d'assentament? El cas de L'Esquerda", *Cota Zero*, núm. 6, Vic, p. 71.

i convertint-se en parroquial."²¹

Respecte a l'hàbitat a l'Esquerda durant l'Edat Mitjana, Imma Ollich en considera dues fases:

"-Una primera fase (segles IX-XI), corresponent a l'Alta Edat Mitjana, amb les següents característiques: poblat format per habitatges primitius, semiexcavats a la roca, amb algunes construccions de fusta; església pre-romànica, més petita, però situada al mateix indret que l'actual; i necròpolis de tombes antropomorfes excavades a la roca.

"-Una segona fase (segles XII-XIII), corresponent a la Baixa Edat Mitjana, caracteritzada per: poblat format per edificacions de pedra i tàpia, d'una o dues habitacions, al voltant d'una plaça central; església romànica, d'una sola nau; i necròpolis de tombes de lloses, situades a un nivell més elevat que les antropomorfes."²²

En analitzar el procés de poblament i despoblament de l'Esquerda, sembla que es dona una pauta històrica, que es va repetint al llarg del temps. Les franges d'ocupació de l'Esquerda i Roda de Ter, no coincideixen, s'equilibren i es complementen.

"Al llarg de gairebé 3.000 anys, L'Esquerda i Roda es van substituir i alternar en l'ocupació del territori, en funció de les necessitats i canvis socials, polítics i econòmics de cada època. En realitat, els dos llocs poden funcionar com un sol nucli, emprant la península fortificada en els moments d'inestabilitat, migracions i canvis, o quan es necessita una defensa directa de la població.

"Així, l'arqueologia demostra continuïtat d'ocupació des del Bronze Final fins al món ibèric, amb un gran buit que comença en els segles que anomenaríem "romans" i "tardoromans", on podem suposar la població establerta més a prop del riu i dels camps de conreu. Aquest és el primer "abandonament" conegut de L'Esquerda a partir del segle I aC, amb unes pautes generals que es repetiran a l'Edat Mitjana: canvis en l'organització territorial, de control administratiu (es potencia la ciutat romana d'Ausa), i de rutes de comunicació (es potencia l'eix cap al nord, en lloc de la ruta del Ter).

"A l'època carolíngia i alt-medieval, la població es torna a agrupar dalt de la península de L'Esquerda i refà les muralles heretades de temps antics. Quan la situació torna a canviar, a partir del segle XIII, la població tendeix a deixar la vila de Roda situada a L'Esquerda, per establir-se al nou nucli, que en conservarà el nom fins als nostres dies."²³

²¹ OLLICH, Imma, 1990, "La fi d'un poblat medieval: deserció o canvi d'assentament? El cas de L'Esquerda", Cota Zero, núm. 6, Vic, pp. 72-73.

²² OLLICH, Immaculada, 1983, "El poblat medieval de l'Esquerda (les Masies de Roda de Ter, Osona)", Tribuna d'Arqueologia 1982-1983, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 46.

²³ OLLICH, Imma, 1990, "La fi d'un poblat medieval: deserció o canvi d'assentament? El cas de L'Esquerda", Cota Zero, núm. 6, Vic, p. 76.

2.11 ELS SEGLES XIV i XV

L'expansió i la prosperitat que es donen al llarg del segle XIII s'aboquen cap a una crisi econòmico-demogràfica, que tindrà el factor desencadenant en la pesta negra, a mitjan segle XIV.¹

És en el segle XIII, "amb una forta dinàmica de creixement, on trobem els primers indicis de crisi: revoltes a Barcelona durant la dècada de 1280-1290, meteorologia adversa freqüent, males collites, poca producció d'aliments enfront d'una població en augment, etc. Si bé el moment conjuntural serà marcat pel primer embat de la Pesta Negra, el 1348, els símptomes de la malaltia són força anteriors i podem detectar-los en el mateix procés evolutiu, de creixement econòmic tancat en ell mateix. Els inicis del capitalisme pre-industrial es troben força endarrerats, però la societat medieval no va assolir un equilibri entre el nivell de producció del blat al camp i l'alimentació d'una població urbana en creixement constant."²

"Els problemes es presentaven en el proveïment de les ciutats, on les autoritats tenien dificultats per aconseguir provisions suficients de carn de be i peix, i sobretot de grans, imprescindibles essent el pa la base de l'alimentació."³

"Com tot l'Occident, Catalunya va sofrir, encara que una mica més tard, una etapa depressiva després d'uns anys de collites insuficients amb el punt de partida situat en el 1333, any anomenat pels cronistes contemporanis "lo mal any primer" per constituir el pròleg de fams i mortaldats. Des d'aleshores els infortunis s'anaven succeïnt amb un ritme més o menys lent però inexorable: la gran pesta del 1348 amb una pèrdua d'un o dos terços de la població, una plaga de llagostes procedent del nord d'Àfrica (1357), una variant epidèmica que colpí sobretot els infants (per això l'any 1362 fou anomenat el de "la mortaldat dels infants") i una nova pesta que va afectar més a les persones de mitjana edat el 1371 i més a les ciutats, on l'aglomeració de gent i la manca d'una bona higiene afavorien el contagi."⁴

El segle XIV és una època de recessió de llarga durada. La fam, la guerra i la pesta són factors que es succeeixen i s'alternen, tot comportant problemes de relació causa-efecte.

"La fam. Al segle XIII, l'augment de l'espai cultivat, la millora de les tècniques de conreu, van portar a un augment de la producció agrícola que permetia d'alimentar una població en alça. Ja hi ha signes de tensió a finals del s. XIII, quan la pressió demogràfica és excessiva respecte del nivell de producció d'aliments. Aquest equilibri precari es trenca el segle XIV per un seguit de males collites que van provocar problemes de provisions, amb restriccions de blat i disparament dels preus. Sembla que va haver-hi una filera d'anys de condicions climàtiques desfavorables, amb hiverns molt freds i estius plujosos, que malmetien les collites. Una sèrie continuada de males collites portava la manca d'aliments als pagesos i a la gent més pobre de la societat. (...).

¹ Pel que fa a la comarca d'Osona i Folgueroles, vegeu el capítol corresponent a la població.

² OLLICH, Imma, 1988, Camp i ciutat a la Catalunya del segle XIII. L'evolució de la plana de Vic, Vic: EUMO, p. 14.

³ BATLLE, Carme, 1980, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIII al XV, vol. II, Barcelona: Vicens-Vives, p. 185.

⁴ BATLLE, Carme, 1980, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIII al XV, vol. II, Barcelona: Vicens-Vives, p. 143.

"Les guerres i les lluites internes. Tota mena d'hostilitats, de pillatges, d'incendis de collites, van créixer durant el segle XIV, degut a l'augment del nombre de soldats, de les companyies mercenàries mal retribuïdes que devastaven els camps. Així mateix, les tensions entre senyors i propietaris rurals provocaren moltes lluites, amb resultats adversos per als pagesos que patien les correrries dels senyors: destrucció dels camps, dels sembrats i de les cases, pèrdua del bestiar i de béns, etc. Com a resultat, moltes terres quedaven abandonades o en unes condicions mínimes de producció.

"La pesta. Potser s'ha sobrevalorat la incidència de la pesta com a causa directa dels descens demogràfic posterior; tot i així, cal recordar que a mig segle XIV van començar una sèrie de plagues (epidèmies, mortaldats), amb retorns cíclics que aviat es transformarien en crònics. En particular, l'epidèmia de la pesta bubònica del 1348-1349 (coneguda pel nom de Gran Pesta o la Pesta Negra) va provocar una mortaldat molt elevada de la població, afectant en gran manera les estructures socials del camp i de la ciutat. Procedent de l'Àsia, la pesta es va estendre, des de les zones mediterrànies, per tot Europa.

"La davallada demogràfica, l'abandonament dels conreus i la puja dels preus i dels salaris, són les conseqüències directes d'aquesta situació que acabarà en una gran inestabilitat social."⁵

2.11.1 LA PESTA NEGRA: CONSEQUÈNCIES

La pesta negra a la Plana de Vic ha estat detingudament estudiada per Antoni Pladevall, a qui seguirem en aquest apartat.⁶

La pesta negra o pesta bubònica arriba a Catalunya l'any 1348. "En poc temps, entre 1348 i 1352, la nostra societat va perdre prop dels dos terços de poblament. Sembla que la xifra de morts fou superior a un terç, i aviat hi hagué un èxode de gent del sector rural a les ciutats i una manca de natalitat i braços per a treballar que van fer decaure l'economia i la vitalitat que fins aleshores havia tingut el país.

"Aquesta baixa demogràfica es produïa en el moment en què la Corona catalano-aragonesa es trobava en una etapa de més forta expansió i, per tant, les conseqüències generals per al país foren desastroses. Pujaren els preus en baixar la mà d'obra; molts pagesos abandonaren els masos i deixaven terres ermes, amb l'agreujant que els seus senyors, en veure baixar les seves rendes, exigien més als qui es quedaven a la terra, i així es creà el malestar que portaria a la famosa guerra remença del segle següent; els monestirs, canonges i rectors, que vivien bàsicament de les rendes de les seves propietats rurals, es trobaren sense diners. Així deixaren de fer obres i començaren a decaure moltes cases religioses; desaparegueren moltes parròquies rurals o bé es fusionaren amb altres en qualitat de sufragànies, i es deixaren de prestar molts serveis religiosos, (...).

"També l'espiritualitat farà un canvi notable: es tornarà més pessimista, intransigent i tumultuosa. Comencen a representar-se en els quadres i retaulles les escenes i danses de la mort, de les quals és una relíquia la famosa "processó de la mort" de Verges (Baix Empordà), i es

⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 95.

⁶ PLADEVALL, Antoni, 1961-1963, "La disminució de poblament a la Plana de Vic a mitjans del segle XIV", *Ausa*, vol. IV, Vic, pp. 361-373.

desfermarà una despietada persecució contra els jueus que vivien en calls propis a les ciutats. (...)."7

A causa de les nombroses baixes produïdes en la població laboral, els salaris s'elevaren de tal manera que fou necessari que el rei Pere III el Cerimoniós es dirigís el 18 de juliol de 1349 a tots els veguers i batlles de Catalunya, perquè elaboressin unes taxes que n'aturessin la puja,⁸ ja que "els ferrers, corretgers, sastres, paletes, fusters, units en gremi o cofraria, i els mateixos pastors i treballadors reclamaven cinc vegades més alt (el salari) que abans de la pesta; o bé una requesta dels Jurats de Girona, del 17 d'agost de 1352, demanant ésser lliurats d'impostos a causa dels despoblament i altres similars."⁹

"Econòmicament, el pagès surt guanyant d'aquest conflicte: té davant seu un major nombre de terres lliures. L'amo, que té necessitat de treballadors, haurà de pagar car. Així no és gens paradoxal que hom hagi pogut descriure, no sense malícia a vegades, el pagès renença revolucionari del segle XV, com un explotador sàlid i acomodat, contra la imatge tradicional que el feia miserable. Recordem sobre aquest punt que no són pas els sobrealts de la misèria allò que fa les veritables revolucions, sinó més aviat la consciència d'una promoció de fet que vol entrar en el dret."¹⁰

A finals del segle XIV els preus s'havien duplicat i fins i tot triplicat. Es concedien privilegis particulars i generals per a fer venir gent. Els batlles amenaçaven als que, estant llogats des de la mortaldat, encara no havien complert amb el compromís i els exigeixen el retorn i la realització de la tasca encomanada.

Amb tot aquest va i ve de gent, es dona una situació transcendent: els homes, tot i les resistències de llurs senyors, ja no resten adscrits a la terra, com venia essent habitual en el món feudal.

On es feu sentir amb més intensitat el despoblament fou a les muntanyes, i no perquè en aquestes contrades la pesta s'hi hagués ensenyorit amb més intensitat, sinó perquè la seva població devallà vers la plana, a la recerca d'habitacles més confortables i pròspers.

Les viles i les ciutats ben aviat feren crides reclamant mà d'obra i habitants en general.

"(...): la de Vich de 25 de novembre de 1388, és una invitació als pagesos a fer-se escàpols dels seus senyors i a amparar-se a la ciutat, car estableix que tothom que vulgui passar a habitar-hi amb llurs familiars estiguin salvaguardats, no obstant, els crims que hagin fet tant en lloc baronal, com eclesiàstic o reial; solament aquesta crida no sigui

⁷ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, pp. 105-108.

⁸ LOPEZ DE NENESES, Amanda de, 1988-1971, "Datos acerca de la peste negra en Vic", Ausa, vol. VI, Vic, pp. 282-283.

⁹ PLADEVALL, Antoni, 1961-1963, "La disminució de poblament a la Plana de Vich a mitjans del segle XIV", Ausa, vol. IV, Vic, p. 365.

¹⁰ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 153.

fets contra ciutadans de Vic mateix."¹¹

Con a conseqüència d'aquestes crides i privilegis molta gent feu cap a la ciutat i molts masos quedaren encara més erms. Alguns s'uniren a d'altres, però en perjudici dels senyors al·lodials, que exigien llurs beneficis als masos que havien quedat drets. Això, junt amb la força que aquests darrers anaven adquirint menà al malestar social de començaments del segle XV, que desembocà a la revolta remença, acabada jurídicament, el 1486, amb la Sentència Arbitral de Gaudalupe de Ferran II.

"(...). Si es té en compte que en els fogatges del segle XIV el nombre de 1.983 focs o famílies donaria una 8.923 habitants per tota la comarca, es tindria que la densitat humana anterior al període de les pestes, hauria aconseguit els 26.769 habitants. La disminució a dos terços que, a Vic, es reduí a 447 famílies amb uns 2.000 habitants, a la comarca s'ancongí a unes 1.200 masies i a un nombre indeterminat de poques cases de poble.

"La sacsejada rebuda per causa d'una minva tan considerable, féu que desaparegués la formació de poblaments entorn de les esglésies d'aquelles parròquies que encara fins avui mantenen el caire absolutament rural; en altres els sotragué la possibilitat de creixença. L'aturada que va produir-se s'esllavissà en un retrocés empengut per les crisis econòmiques, per les bandositats i pel malestar perllongat a través de les vindicacions i de les lluites dels remences."¹²

"El paper que hi feu la Plana de Vic (...) fou molt preponderant i no debades una de les primeres revoltes remences emprant la violència, tingué lloc al terme de Gurb, pel novembre de 1450, terme afectat greument pel despoblament."¹³

2.11.2 ESTRUCTURA AGRARIA DE LA PLANA DE VIC AL SEGLE XIV

El títol, que encapçala aquesta part, l'hem manllevat a Elisenda Gràcia i Mont,¹⁴ en l'estudi de la qual ens basem.

Les condicions que viu la Plana de Vic, durant el segle XIV, són molt semblants a les que constitueixen la pauta general a Catalunya. Tres factors bàsics determinen la crisi del segle XIV:

"1) La guerra: Les lluites per l'hegemonia de la ciutat de Vic que s'estenen per tota la comarca, amb bandositats i lluites armades; aquestes es perllonguen durant més d'un segle d'enfrontaments sistemàtics.

"2) La pesta: La seva aparició a la Plana s'esdevé a primers de juliol del 1348; (...).

"3) La fam: Com a resultat dels dos factors anteriors i ajudada per un canvi climàtic que afavoreix les males collites. A la documentació trobem, entre línies, una frase que confirma l'existència de la fam: un document de venda parla d'un home que ven les seves possessions per "necessitat de fam i nuesa"; n'és la data l'any 1314, alguns anys abans de

¹¹ PLADEVALL, Antoni, 1961-1963, "La disminució de poblament a la Plana de Vic a mitjans del segle XIV", Ausa, vol. IV, Vic, p. 367.

¹² JUNYENT, Eduard, 1952, La comarca d'Osona, Barcelona: Montblanc-Martin, p. 4.

¹³ PLADEVALL, Antoni, 1961-1963, "La disminució de poblament a la Plana de Vic a mitjans del segle XIV", Ausa, vol. IV, Vic, p. 368.

¹⁴ GRACIA I MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau.

l'oficial que citen les cròniques de 1333."¹⁵

Les conseqüències demogràfiques, econòmiques i socials, que es deriven de les pestes, són importants i s'enllacen les unes amb les altres.

La ciutat de Vic, malgrat aquests períodes d'epidèmies i bel·licositats, "conserva la seva funció de nucli coordinador de totes les activitats comarcals dintre d'una àrea d'influència delimitada per determinats factors geogràfics. Els mercats de Vic (Mercadal i Quintana) són el centre receptor dels excedents de producció dels territoris veïns, i en aquests mercats neixen els intercanvis comarcals i extra-comarcals, en efecte, existeixen també corrents comercials dels productes elaborats a la Plana vers d'altres ciutats més grans i de més àmplies sortides mercantils, com poden ser Girona o Barcelona, i fins i tot amb altres parts de la Mediterrània. Aquesta activitat mercantil es completa amb l'existència d'una considerable comunitat jueva, capaç d'aportar capital en efectiu en qualsevol moment i conectedada amb altres calls del reialme i amb els de Girona (amb qui estaven fortament vinculats), Barcelona i Solsona.

"S'observa, ja a finals del segle XIV, com una nova classe es va enriquint a les ciutats, els mercaders i els artesans, que veuen la riquesa en el capital i aprenen ràpidament a invertir-lo en terres, adquireixen càrrecs públics i, a la llarga, seran la classe dominant. (...), malgrat la crisi, la pesta i la pobresa d'alguns sectors, hi ha persones que aprofiten tots aquests fenòmens per a enriquir-se, (...). També és en el període del segle XIV quan a la ciutat de Vic es finalitzen obres arquitectòniques importants que ens fan palesa la vitalitat de la ciutat, malgrat el flagell de les guerres, les pestes i la fam. (...)." ¹⁶

Entre els masos, que cita Elisenda Gracia, n'hi ha dos de Folgueroles que depenen de la jurisdicció eclesiàstica i estan sota el domini directe d'un Altar, són:

1) El Mas Mudalbou, sota el domini directe de l'Altar del Cos de Crist. És dependent.¹⁷

"1318, abril, 10

"Simon Obrador fa homenatge i es fa home propi, ell i els seus, de l'altar del Cos de Crist de Vic en entrar al mas Mudalbou de Folgueroles.

"Notari: Ramon Abadia, Tllocinent d'Hug de Cardona, notari de Vic.

"AEV-ACb C3/076."¹⁸

¹⁵ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 25.

¹⁶ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 27.

¹⁷ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 48.

¹⁸ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 153.

"1351, setembre, 17

"L'altar del Sant Crist de Vic redueix el cens, que no especifica, als masos Mudalbou i Campdellera de Folgueroles. El nou cens serà de 14 sous a pagar per Santa Maria. Per tal bescanvi, l'altar rep un pagament de 10 sous.

"Notari: Pere Simon, notari públic de Vic.

"AEV-ACb C5/004."¹⁹

2) El Mas Ruç (*Ruci*), també sota el domini directe de l'Altar del Cos de Crist. És remença.²⁰

"1317, juliol, 29

"Ramon Rovira i Berenguer Girona absolen dels lligams amb la terra tots els habitants, homes i dones, del mas Ruç de Folgueroles en desprendre's d'aquest mas a favor de l'altar del Sant Crist de Vic. En el mateix document els habitants de dit mas fan homenatge i es restableixen les mateixes condicions jurídiques i els lligams a la terra d'abans de la venda.

"Notari: Pere Simon, escriptor jurat de Vic, representant de Ramon Abadía, il·loctinent d'Hug Cardona.

"AEV-ACb C3/070."²¹

"1317, juliol, 30

"Ramon Mir, procurador de Jaume Rovira i de Berenguer Girona, fa transmissió de propietat a favor de l'altar de Jeucrist de Vic, del mas Ruç de Folgueroles, pel qual ha cobrat 67 lliures. Els homes i dones que estan lligats al mas reben l'absolució dels primers propietaris i fan homenatge de fidelitat a l'altar.

"Notari: Ramon Abadía, notari públic de Vic.

"AEV-ACb C3/071."²²

Els beneficis eclesiàstics, que pertanyen a un altar, "actuen com a persones jurídiques, representades pel seu rector de manera activa en les transaccions de vendes, donacions, testaments, àpoques, etc."²³

Cal destacar la relació de poder de la ciutat en relació al món rural, "car s'estableix un corrent de censos, rendes i pobladors del camp vers la ciutat, on resideixen alguns dels poders fàctics del moment: bisbat, capítol catedralici, ciutadans, mercaders, altars. Aquesta funció no es produeix a la inversa, el camp no rep rendes de la ciutat; es tracta d'una relació unidireccional. En aquest sentit hem de destacar la figura dels altars, que estenen el seu poder per tota la comarca, fent transaccions d'importància, exigint remença. Els altars reben moltes propietats de donacions particulars, saben captar la religiositat de l'època en un moment en què, enmig de tantes calamitats, la sensibilitat

¹⁹ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 178.

²⁰ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 44.

²¹ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 152.

²² GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 152.

²³ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 91.

religiosa és molt elevada. (...)."24

Els masos considerats dependents són "aquells que paguen un cens, en diners o en espècies, per mantenir el domini útil del mas, el domini directe del qual és d'un senyor - laic o eclesiàstic."25

Ser un mas remença "significa estar lligat a la terra - o sia, ser home propi i sòlid i afocat del senyor que té el domini directe sobre l'immoble amb què es relaciona el subjecte remença, casa, mas, terra-, i en la majoria de casos sofreixen, a més a més, tot tipus de drets senyoriais i mals usos."26

Entre els masos anomenats indefints, perquè poca cosa se'n pot dir, s'hi troba el Mas Godayol de Folgueroles.²⁷

"1369, octubre, 21

"El monestir de l'Estany ven pel preu de 38 lliures a Pere Vives i a Elisenda de Folgueroles dos censos: l'un de quatre sous dimanats pel mas Godayol de Folgueroles i pagadors per Tots Sants, i l'altre de 8 sous i 2 capons dimanats pel mas Folguera de Folgueroles.

"Notari: Guillem Vija, notari públic de Vic.

"AEV-ACb C6/016a."28

Quant als productes de la terra, que es mencionen en els documents consultats per Elisenda Gràcia, cal destacar:

"(...) la vinya, el blat, l'ordi, les oliveres, el lli i el cànem. Sense precisar-ne la identitat, trobem mencionats: gra en general, horts, arbres diversos. (...).

"El blat apareix mencionat en el pagament de censos i també com a objecte principal de venda (...). En altres documents, el blat venut es mesura en quarteres segons la mesura del blat al Mercat de Vic. De l'ordi se'n fa esment a documents de deutes, testaments i com pagament de censos. En els dos primers casos es mesura per quarteres; en l'últim, es té en compte part de la collita. (...).

"Les plantes de llinars i de cànem són esmentades en afrontacions de sengles documents que ens indiquen l'existència d'aquest tipus de plantes industrials a la Plana. Cal pensar que estaven estretament vinculades amb la manufactura tèxtil que s'anava desenvolupant a Vic o amb la producció que, de forma artesanal, es continuava practicant als masos, en les zones rurals. Tant el lli com el cànem es conrea en terres de regadiu, i sembla que la seva expansió com a cultiu industrial data del segle XII.

"(...).

"(...). Entre el bestiar que s'anomena (als documents estudiats) trobem dos ànecs, un xai, setze capons, divuit gallines, un parell de perdius i un porc, corresponents als respectius pagaments de censos de terres, cases, masos, basses i calciners, a Vic i a diferents parròquies de la Plana. Podem observar que l'aviram (capons i gallines) són els animals més freqüents; de fet, aquests, a més de la seva pròpia carn, proporcionen ous, aliment important en la dieta medieval. (...). Coneixem l'existència d'altres animals domèstics, com bous, vaques i cabres, les pells dels quals eren aprofitades, en les

²⁴ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 131.

²⁵ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 47.

²⁶ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 47.

²⁷ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 49.

²⁸ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 187.

indústries pellaires que sempre hi ha hagut a la ciutat de Vic."²⁹

Per a la població de la Plana de Vic, al segle XIV, Elisenda Gràcia distingeix tres *status* jurídics bàsics, que en ocasions poden concórrer en una mateixa persona: *status* de fidelitat, de dependència i de remença.

"La relació de fidelitat es dona entre totes les persones que integren la piràmide feudal, però dins aquest *status* destaquem totes aquelles persones que, exemptes de contribuir amb censos i servituds, tan sols deuen fidelitat al seu superior. Aquí s'hi encabeixen els membres de les entitats eclesiàstiques, els pagesos alcers que tenen el privilegi de no pagar censos i totes les categories de la noblesa."³⁰

"(El camperol alcer) és el tipus de pagès millor situat dins l'escala del camperolat. Conrea terres sense haver de passar comptes al seu senyor (a qui deu fidelitat i prou), i és directament responsable dels guanys, pèrdues i inversions que resultin del treball de les terres. Realment, ser lliure conferia molts més avantatges que ser dependent o serf. I ja no tan sols a nivell econòmic (exempció de censos i serveis), sinó també a nivell de dignitat social i prestigi. Una persona lliure podia fer valer els seus drets en un tribunal i actuar com a membre actiu dins la societat en què vivia, com a testimoni, com a membre de la municipalitat. Aquesta possibilitat de moure's a nivell social donava avantatges, ja que era més oportú en les transaccions i hom tenia més possibilitats d'enriquir-se. D'alguna manera era afavorit per la societat en què vivia, tot complint el seu rol de productor agrari. (...)."³¹

"Per persona dependent entenem aquella que deu servitud i/o censos a un senyor. (...). Els censos poden ser en diners o bé en espècies, o qualsevol combinació d'aquestes dues. (...). Els pagaments en espècies poden ser tan simbòlics com un got d'aigua, o tan reals com la meitat de la collita; (...). Hem d'afegir que en aquesta situació de dependència també podem trobar pagesos a qui el seu senyor exigia mals usos. Els mals usos (...), encara que normalment s'apliquen a les persones que compleixen el mal ús de la remença, poden exigir-se a tot pagès dependent d'un senyor."³²

"(...); és un grup molt ampli que comprèn persones molt diverses, tan diverses com diverses són les relacions de dependència que es poden crear entre elles, des del senzill pagament d'un cens anyal d'una gallina, al pagament d'un quart de la collita (despesa onerosa per una família de camperols), deixant de banda la pressió que pot significar deure prestacions a un altre home. De fet, la major part del camperolat de l'època es trobava en aquest grup: un estadi intermig entre la llibertat i la submissió, i dependent de les circumstàncies particulars de cada camperol, pot ser que millori la seva situació, tot canviant o reduint el cens, redimint les servituds (en casos de feblesa o conveniència senyorial), o pot ser que empitjori el seu *status* i que, de dependent, el camperol passi a remença lligat a la terra -per causa d'un moment d'enfortiment o conveniència senyorial, (...)."³³

"L'*status* de remença és condicionat pel fet que una persona hagi de prestar "mal ús" o servitud de la remença al senyor que tingui el domini directe de la propietat que aquella té com a domini útil. Això significa bàsicament que la persona estarà vinculada a la terra, de la qual posseïx el domini útil i, lligat a aquesta, seguiran el mateix destí terra i pagès. El fet d'estar lligat a la terra, priva el pagès de la llibertat de deixar el lloc de residència, de canviar d'activitat productiva; en una paraula, de poder disposar de la seva propietat com a senyor útil, usufructuari de la mateixa (cosa que pot fer una persona

²⁹ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, pp. 65-68.

³⁰ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 80.

³¹ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 87.

³² GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 81.

³³ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 99.

vinculada amb grau de dependència sense arribar a la remença), ja sia per a aconseguir beneficis desprenent-se de part de la propietat, ja sia per tal de complir amb els costos de ceremonial que comporta la família camperola (dot-casament, testament-mort). Per actuar en tots aquests casos, el pagès necessita l'aprovació del senyor i, tot sovint, l'aconsegueix pagant a canvi, fins que aquests pagaments queden instituits com servituds senyorials que, per la seva naturalesa coercitiva, es designen com "mala usoa".

"Una persona es vincula a la terra per naixement, per matrimoni amb una altra persona remença, o per residir en una mateixa propietat més de trenta anys; la condició de remença s'hereta de pares a fills; amb aquestes perspectives i amb el recolzament que la noblesa anava adquirint legalment, en el segle XIV un percentatge elevat de membres de la pagesia catalana es trobava en situació de remença. Tot sovint, trobem a la documentació designades aquestes persones com a "homes propis i sòlids" i en altres casos "homes propis, sòlids i afocats". En aquest últim cas, el pagès, ultra complir la servitud de la remença, jurava fidelitat al senyor, cerimònia semblant a la de vassallatge, i d'aquella manera el ser passava, per contracte, a dependre del senyor, tot renunciant a les seves possibilitats de llibertat. Hem de distingir el cas en què una persona és remença perquè el seu senyor aplica un dret que com a tal té, (de) quan el remença expressa voluntat de pertànyer a aquest status."³⁴

"Econòmicament parlant, els remences són productius sense poder jurídic i en teoria sense gaire poder econòmic. Diem en teoria, perquè en les condicions jurídiques en què trobem aquest grup, hom s'adona de la migradesa de llurs possibilitats econòmiques; però a la pràctica, s'ha demostrat que no és així; l'estatus jurídic del remença, almenys al segle XIV, no correspon al seu cabal econòmic. La situació econòmica i jurídica de la pagesia d'aquest moment és totalment heterogènia, no solament entre els pagesos de remença, hi insistim, sinó també entre els propietaris alcers i entre els pagesos dependents. (...)."³⁵

"Jurídicament sobre el remença recau tota la piràmide feudal, a excepció dels esclaus, i socialment resta vinculat al món rural per la naturalesa de l'origen d'aquesta jurisdicció. ¿I per què no tots els remences fugen a les zones lliures? Freedman ho explica dient: "Aquest fet pot indicar un vincle sentimental, no solament legal, entre el pages i el mas. També pot indicar més poder econòmic del que sembla a primera vista, és a dir, que valia la pena econòmicament de quedar-se". Aquesta hipòtesi és aplicable a la quantitat de pagesia remença de la Plana: Taradell, Folgueroles, Santa Eugènia, Malla, Gurb i algun pagès que habita a prop de Vic, i val també per a les zones més muntanyoses i més aïllades."³⁶

Segons Elisenda Gràcia, els senyors eclesiàstics no exigien tantes servituds com els senyors laics, als qui n'eren dependents.

Per altra banda, el pagès que venia la seva propietat tenia dues sortides: emigrar a la ciutat o esdevir masover en terres de senyors o pagesos més pròspers.

Els pagesos que s'instal·len a la ciutat, en el cas de la Plana de Vic, no trenquen del tot els seus lligams amb el món agrari.³⁷

"D'una banda, els artesans venen propietats a la ciutat o als ravals a pagesos de la Plana (dins d'un radi de 10 i 15 Km.) per venir a viure a Vic, i els pagesos, alguns d'ells instal·lats als ravals, conserven els vincles amb el mas de la parròquia d'origen. Per altra banda, part de la pagesia ven a artesans horts, feixes de terra dels voltants de Vic i fins i tot d'algunes parròquies d'on són originaris, i les distàncies poden fer-se a peu tranquil·lament amb poc temps; d'aquesta manera l'artesà completa la seva subsistència amb productes que extreu directament de la terra. D'alguna manera l'artesà, que en el fons és d'origen rural, no vol (i en determinats casos no pot) desprendre's totalment dels seus

³⁴ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, pp. 81-82.

³⁵ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 101.

³⁶ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 103.

³⁷ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 122.

l·ligans amb la terra, dels seus orígens.³⁸

El segle XIV a la Plana de Vic, com a la resta de Catalunya i Europa, ve condicionat per les calamitats. És un segle de crisi. De la situació d'equilibri entre el sistema feudal autàrctic i la introducció de la moneda del segle XIII, es passa a una situació de canvi, per la que les estructures feudals passaran a ser senyoriales a finals del segle XV.

"La primera calamitat que viurà Europa, i de la qual a Catalunya i a la Plana de Vic en tenia exemples, són les fams, que afectaran durant períodes cíclics la població, a causa de l'evolució desigual del creixement poblacional i de la població agrícola, discordança que s'explica per la manca de renovació dels processos productius agrícoles. Malgrat la rompeda de terres noves al segle XIII la producció alimentària no augmenta prou, pel fet que es tracta de terres marginals que aviat s'esgoten. Els anys de males collites i de disbauxa climatològica agreujaran el problema. (...). A la Plana de Vic és a l'any 1314 quan trobem un cas de venda de terres forçada per la necessitat a què duen la fam i la neuca. (...).

"L'altre element característic del segle XIV són les guerres. Guerres al nord d'Europa, al Mediterrani, a Catalunya, arreu. (...). A la Plana de Vic els enfrontaments els protagonitzen dos grups socials: els nobles i els pagesos. Per un costat el senyors feudals de la comarca -el bisbe i els Moncada i llurs successors- lluitaran s'enfrontaran al llarg del segle per aconseguir imposar la seva hegemonia a la ciutat de Vic. Per altra banda, els pagesos es revoltien contra l'ordre feudal per raó de l'empitjorament de les seves condicions jurídiques: són els aixecaments remença que a la centúria següent es convertiran en lluita armada i organitzada; al llarg del segle XIV hom pot escatir com es cova el problema.

"Heretades del segle XIII, les lluites entre el senyoriu bisbal i el senyoriu nobiliari continuaran al llarg del segle XIV. De res no serviran les intervencions reials en l'assumpte per deturar la violència senyorial dels uns i dels altres; violència que el 1302 arrasará la sagrera de Taradell, i el 1314 el nucli de Roda de Ter (l'Esquerda). Les lluites tornaran a encendre's a meitat de segle amb la creació del comtat d'Osona, sorgit per premiar els serveis de Bernat de Cabrera al rei Pere III.³⁹

"La Pesta feu trontollar totes les relacions humanes del món conegut. (...).

"La conseqüència més immediata de la gran mortaldat és la baixa demogràfica: la població no tornarà assolir en la majoria de llocs les cotes anteriors fins al segle XVIII. (...). Con a conseqüència de la baixa demogràfica es produeix un retrocés en l'explotació del camp i en la producció urbana. Els camps s'abandonen, molts masos queden sense propietaris, i a la ciutat l'economia es paralitza.⁴⁰

Tot això afecta de manera distinta a la pagesia, segons siguin pagesos rics o pagesos pobres.

"Els pagesos rics lliures, abans i després de les pestes, emularan la baixa noblesa (...); els pagesos lliures i pobres viuen una bona anys però la crisi anirà covant el conflicte per raó de les necessitats i la pobresa; els pagesos remences però rics, només intentaran d'aconseguir la seva llibertat pagant el que sigui. El seu status jurídic no els permet fer allò que podrien, allò que feien abans de l'epidèmia quan la condició de remença no els impedia fer transaccions i enriquir-se. El remença pobre és el pagès marginal que carregará amb tots els desavantatges al llarg del segle. ¿Qui es rebel·larà en el conflicte? ¿Què esperava resoldre cada grup de pagesos? Els pobres volien acabar amb allò que els pressionava i els duia a la misèria: l'estructura feudal, que de fet trontolla de valent i es disgregará al llarg de l'època moderna. Els lliures rics no veuen cap motiu de lluita, de fet han esdevingut petits senyors, els rics remences lluitaran per aconseguir el dret d'allò que és un fet. No volen la destrucció del sistema, volen senzillament que se'ls reconegui, que se'ls atorgui la llibertat, i per això pagaran. Els primers símptomes del conflicte aparèixen a la dècada de 1380-1390: es coneixen fets violents a l'Empordà,

³⁸ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 105.

³⁹ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, pp. 123-124.

⁴⁰ GRACIA i MONT, Elisenda, 1989, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, pp. 126-127.

a les Guilleries, al Cabrerès, però de fet el veritable conflicte no esclatarà fins a la meitat del segle XV amb la primera guerra.⁴¹

Tots els pobladors de la Plana de Vic, d'alguna manera, es veuen condicionats per aquesta situació de crisi, tant a nivell econòmic com a nivell social i jurídic.

2.11.3 ELS PAGESOS DE REMENÇA

Jaume Vicens Vives, considera que a començaments del segle XV, a Catalunya, hi devia haver uns 20.000 focs remences, que correspondrien a uns 100.000 habitants, xifra que vindria a suposar la quarta part del total de la població. Catalunya.⁴²

"(...), desde el último tercio del siglo XIII el señor alodial, laico o eclesiástico, tiende a considerar el predio o mas como unidad fiscal económica, no sólo en cuanto le interesaba para conservar sus rentas agrícolas, sino como base de percepción de los derechos serviles que tributaban los payeses. Es un fenómeno histórico parecido al que sufrió el feudalismo, cuyo vínculo inicial fué la persona y luego se descaracterizó derivando hacia el feudo-propiedad; análogamente la servidumbre, de mera dependencia personal, tendió a fijarse en el mas.

"Nace, por lo tanto, el predio servil, o sea la propiedad cuyo dominio útil confiere la categoría de remensa."⁴³

Al pagès remença els segles XIV i XV li era molt difícil aconseguir la seva llibertat, "ja que aquesta depenia totalment de la voluntat del senyor, en no haver-hi cap disposició legal que estipulés les condicions i la forma en què es podia aconseguir. Sovint, el remença només tenia una opció per a aconseguir la llibertat: abandonar la terra i fugir cap a les ciutats o viles privilegiades, on, després de sojornar-hi durant un any i un dia, adquiria l'estatut d'home lliure. Però les corts de 1432 van promulgar una constitució que autoritzava el senyor a pregonar per fires i mercats, dintre del termini citat d'un any i un dia, la fuga dels seus pagesos i a fer-los perseguir i agafar.

"Però ni tots els pagesos abandonaven la terra, ni llurs condicions econòmiques eren les mateixes; al costat del camperol pobre, n'hi havia molts d'altres que fruien de propietats útils, pròsperes i fèrtils. Van ésser precisament aquests homes, els qui essent moltes vegades més rics que llurs senyors i veient-s'hi en canvi sotmesos jurídicament, van prendre la determinació de redimir-se *in situ*, sense

⁴¹ GRACIA i MONT, Elieenda, 1988, Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV, Barcelona: Rafael Dalmau, pp. 129-130.

⁴² VICENS VIVES, Jaume, 1940, Política del rey catòlico en Cataluña, Barcelona: Destino, p. 55.

⁴³ VICENS VIVES, Jaume, 1940, Política del rey catòlico en Cataluña, Barcelona: Destino, p. 58.

abandonar ni masos ni conreus. (...)."44

Com diu Vicens Vives, "la lucha remensa tuvo entonces por objetivo alcanzar la libertad personal continuando en posesión del mismo predio agrícola. Dicho en otros términos, el remensa procura no sólo libertarse de las servidumbres señoriales, sino al mismo tiempo trata de anular, por su redención, la categoría servil que había adquirido al suelo que cultivaba."<45

"El pagès català lluita a l'hora contra els lligams jurídics senyorials i pel manteniment perpetu de l'explotació engrandida que les pestes li han assegurat. Aquest lligam entre conflicte jurídic i conflicte econòmic, implica una contradicció? No. Que l'agitació pagesa es dirigeix d'antuvi cap a la llibertat personal i contra els mals usos, no hi ha res en això que ens hagi d'estrenyar. El millor instrument de la reacció senyorial no és justament la pressió personal sobre el pagès lligat a la terra i l'ús (o l'amenaça) dels vells drets, àdhuc caducs? De fet, el moviment d'amancipació dels serfs, bastant ampli al segle XIII, es para radicalment, a Catalunya, quan s'acaba el segle XIV. Al contrari, hom fa tornar a entrar en la condició servil tot pagès, tota comunitat que s'hi pugui prestar. El 1370 entra en les compilacions jurídiques inspirades pels senyors i l'Església el "dret de prendre i de maltractar", que posa directament la sanció de qualsevol incident entre les mans dels amos del sòl.

"I encara millor: hom vol fer de la condició remensa una casta. L'Església prohibeix l'entrada als ordres a les persones d'aquest origen. (...).

"(...). Hi ha remences rics i d'altres de pobres. Com per a la França del 1789 és útil de preguntar-se: revolució de la prosperitat o de la misèria? i cal respondre: de totes dues, sens dubte. Una part dels remences apareixerà massa potent, massa organitzada, àdhuc massa acomodada, en aquestes oneroses negociacions amb els senyors i amb el rei perquè hom els avoqui com una classe de miserables. Una altra part, la que es bat, que no pot pagar els "talls", que lluita per les resolucions extremes -la total supressió dels drets feudals- mena potser la lluita del desesper. En tots dos casos, l'exigència de llibertat jurídica es confon lògicament amb l'esperança d'una estabilització del benestar o un millorament de la sort. Es resoldrà naturalment a profit de la capa benestant, de la que disposa de les grans masies. (...)."46

Les *talles* eren "unes exaccions o contribucions periòdiques executades damunt els caps de família y altres individus que diriem *sui juris* residents en la dita Ciutat (de Vic) o be dels que en ella hi posseïen bens immobles. La causa que les motivava era en general un pago nou a fer o un *deficit* que gravava l'erari comunal d'una o altra part de la Ciutat (...).

"(...).

"La cobrança de les exaccions dites *Talles* no's limitava solament a les places y carrers de la Ciutat sinó que adhuch s'extenia a tot el terme, parroquia y llocs units a ella, y d'aquí es que també s'ens dongui la nomenclatura dels Masos o cases de pagès existents a la predita època.

"(...) una bona part dels noms actuals de masies conserven el mateix nom ab que eren conegudes l'any 1422."<47

44 AVENTIN, Mercè, 1978, "Dificultats materials i revolució al camp entre el 1350 i el 1500", a *Història de Catalunya*, vol. III, Barcelona: Salvat, p. 202.

45 VICENS VIVES, Jaume, 1954, *El gran sindicato remensa (1488-1508)*, Madrid, p. 11.

46 VILAR, Pierre, 1987, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, pp. 157-159.

47 CUNILL, Segimon, 1925-1928, "Vich a principis del segle XV", *Bulletí del Centre Excursionista de Vic*, vol. V, Vic, pp. 78-82.

LA PARROQUIA DE FOLGAROLAS

"Lo mas Rourell - Marti - Prat - Folcs - Poudevida - Comalobrega - Ragars - Puig sech -
Den Pou - Palou - Puig - Den grau de Puig sech - Asat - Godayol - Deia Rocha - Den Coll -
Deia Sala - En Françoy Noguier - En March Sala." 48

En produir-se els primers aldarulls, abundaren els crims, els excessos i tota classe de delictes, en particular la crema de collites i incendis de masos.

"A la comarca de Vic, l'any 1353, un grup de pagesos va assaltar la casa de la pabordia de Palau, centre administratiu de les extenses propietats del monestir de Ripoll a la Plana de Vic. Els revoltats envairen la casa, tallaren les collites i els arbres fruiters, incendiaren els magatzems i els mobles, destruïren les reserves de vi, de blat i d'altres cereals i, sobretot, tingueren cura de cremar els llibres de privilegis i els capbreus, documents justificatius dels drets del monestir sobre les terres i els homes de la comarca; de passada, cremaren l'església parroquial i la casa del capellà. Cap al 1413, els pagesos de remença aixecaven creus i excavaven fosses davant llurs masos; amb aquests signes de mort, prohibits per les corts, manifestaven l'odi profund que sentien contra llurs senyors, i, arribat el cas, no s'estaven d'agredir els procuradors senyorials." 49

En l'any 1432 la llei atorga als senyors el dret de apoderar-se dels béns immobles dels camperols que haguessin abandonat llurs cases per a viure en qualsevol altre lloc del país, passat un any des de la seva marxa. Aquesta llei tenia efectes retroactius, agafant tots aquells que havien fugit abans d'ésser promulgada. La clau de la qüestió era, doncs, la supressió dels mals usos i de les prestacions servils. 50

L'agitació al camp -en paraules d'Eduard Junyent- junt amb la progressió de la causa dels remences, així com el malestar general, "enfrontat a la política del rei Joan II, conduïren a l'encegament de la guerra civil catalana, que esclatà pel maig del 1462. Els remences de la comarca (d'Osona) començaren a insolentar-se pel març (de 1462), en refusar la paga dels delmes, agitats pel notari Jaume Serrolí i pels caps dels remences, Verntallat Vilacetrú." 51

Segons Jaume Vicens Vives, la mentalitat alliberadora remença es devia formar entre els pagesos que emigraren a les ciutats del país o entre els que solien tenir contactes amb les poblacions urbanes lliures; afavorida per una estreta col·laboració entre els remences i els notaris. 52

48 CUNILL, Segimon, 1925-1928, "Vic a principis del segle XV", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. V, Vic, p. 82.

49 AVENTIN, Mercè, 1978, "Dificultats materials i revolució al camp entre el 1350 i el 1500", a Història de Catalunya, vol. III, Barcelona: Salvat, p. 206.

50 VICENS VIVES, Jaume, 1954, El gran sindicato remença (1488-1508), Madrid, pp. 14-17.

51 JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, p. 145.

52 VICENS VIVES, Jaume, 1954, El gran sindicato remença (1488-1508), Madrid, pp. 17-18.

"(...), se asiste a la estrecha colaboración entre dos elementos partidarios de las soluciones pacíficas, legales, de compromiso: los grandes sindicatos de 1488-1508 y los notarios de Barcelona, Vic y Gerona. Indiscutiblemente, a ellos se debe la definitiva solución del problema de remensa en Cataluña."⁵³

En examinar el compromiso entre senyors i pagesos (la Sentència Arbitral de Guadalupe), sorprèn veure -seguim J. Vivens Vives- com els síndics accepten sense massa protestes els capítols que fan referència als drets i potestats dels senyors. Però deixa de sorprendre, quan en ella també s'hi troben altres articles, que "expresan reiteradas veces las ganancias sociales logradas por los remensas. Todas ellas se refieren, desde luego, a la libertad humana y a las ventajas materiales de la nueva condición social: a pesar de la prestación del homenaje de propiedad, los payeses no estarán obligados a ningún mal uso, ni al pago de derechos o servidumbre alguna; tendrán facultad de dejar sus fundos siempre y cuando les placera, llevándose de ellos todos sus bienes muebles, a excepción del "cup" principal del manso; no se verán obligados a consentir en préstamos o donativos impuestos por los señores. En conclusión, no hubo al final del conflicto remensa transferencia de propiedad, sino liberación del campesino en su predio, objetivo tanto más interesante cuanto es indudable que los sindicatos de los remensas en Guadalupe representaban todas las fracciones del movimiento campesino -del ala radical a la más moderada- y que la Sentencia fué homologada con general beneplácito en el país."⁵⁴

Els capítols de la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486), referents al problema del camp, es poden agrupar en dos en dues seccions: "una, determinando la abolición de los malos usos y abusos consuetudinarios sufridos por los remensas, y otra fijando la nueva situación jurídica del payés respecto a su señor alodial."⁵⁵

"Què hi guanya el pagès? La llibertat, d'antuvi. L'abolició de la "remença", dels "mals usos", del dret "de prendre i de maltractar". Aquesta és la veritable garantia. El pagès no esdevé per això "propietari". El dret "senyorial" i "emfitèutic", romanrà viu a Catalunya fins als nostres dies. Però el dret a l'estabilitat sobre l'explotació ja no és pagat amb la llibertat. I els drets senyorials no seran feixucs si la unitat de cultiu és ampla. No és el cas de tots, però sí el d'una capa bastant important de pagesos: són els que han menat la fracció moderada, els que paguen els "talls", els s'asseguren, per una disposició aneja, la garantia dels "masos rònecs". El dret s'acontenta, molt probablement, d'enregistrar el fet. Però la lluita entorn de la condició de les terres és acabada per molts segles."⁵⁶

La lliuta dels remenses també té una vessant urbana, ja que "d'una banda es tracta d'una lluita dels pagesos de

⁵³ VICENS VIVES, Jaume, 1954, El gran sindicato remensa (1488-1508), Madrid, p. 18.

⁵⁴ VICENS VIVES, Jaume, 1954, El gran sindicato remensa (1488-1508), Madrid, p. 17.

⁵⁵ VICENS VIVES, Jaume, 1940, Política del rey católico en Cataluña, Barcelona: Destino, p. 128.

⁵⁶ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 211.

remença per millorar llur situació personal respecte els senyors, i d'altra banda dels moviments dels estaments inferiors de les ciutats per aconseguir més participació activa en el govern municipal i per prendre mesures contra la crisi econòmica. En els dos punts la política de Ferran II amb la sentència de Guadalupe i amb la insaculació va resultar altament positiva i va donar fruit en els segles següents."⁵⁷

"Todos los autores están de acuerdo en basar en la Sentencia el auge y prosperidad del agro catalán en los siglos XVI y XVII, con sus campos bien cultivados, donde se levantaban sólidas construcciones en piedra -las masías- adornadas por un arte gótico sobreviviente."⁵⁸

⁵⁷ BATLLE, Carme, 1990, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIII al XV, vol. II, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 185-186.

⁵⁸ VICENS VIVES, Jaume, 1940, Política del rey católico en Cataluña, Barcelona: Destino, p. 132.

2.12 ELS SEGLES XVI I XVII

L'economia a Catalunya, durant l'Edat Moderna, és bàsicament agrícola: "L'estructura social agrària catalana en fonamenta en una classe pagesa de base petita o mitjana que troba, a través de la regulació jurídica dels contractes d'arrendament, el camí d'accés al domini útil de la terra en un règim quasi de propietat."¹

Amb la Sentència Arbitral de Guadalupe, a finals del segle XV, es posava fi a les guerres entre pagesos i senyors. Malgrat tot, la sentència no es pot considerar una victòria exclusivament pagesa. "Els pagesos, doncs, continuaren obligats a retre homenatge al propietari de les terres sense que això evidentment, com ja hem vist abans, tingués conseqüències de caràcter personal o limités la mobilitat pagesa."² "La Sentència Arbitral de Guadalupe i l'activitat legislativa del segle XVI ens permet adonar-nos que no és possible afirmar que a Catalunya, després de 1486, ja no hi ha règim feudal. (...) enceta un procés legislatiu de legitimació d'aquest sistema."³

"Es precisa l'obligació dels pagesos a notificar als seus senyors l'acabament de la collita abans de batre, i el dret dels senyors, si volen, a cobrar en garbes, és a dir, a assegurar-se el cobrament de la seva part de gra al mateix camp on ha estat collit, sistema senzill que li permetia de controlar un possible camuflatge en el trasllat del camp a l'era, o la desaparició d'uns quants sacs de gra un cop batut, i es precisa fins i tot el dret del senyor a escorcollar les cases del pagesos sospitosos de frau. L'obligació dels pagesos a pagar fidelment i sense frau els drets de la collita: delmes, primícies, censos, tasques, agres, i tributs emfitèutics era forçada sota condemna i càstig envers aquells pagesos que contrafessin les seves obligacions amb l'excomunió episcopal i la pena de 60 sous barcelonesos sense fer distincions entre censos emfitèutics, delmes o drets atodials."⁴

En paraules de Pierre Vilar, "homenatges, reconeixements repetits del domini eminent, capbreus periòdics, "censos" esdevinguts gairebé simbòlics però pagats religiosament, "establiments" i "precaris" gairebé gratuïts però que reserven la propietat: tot això, del segle X al XIX (al XX, a vegades) és tan continu, tan incorporat a les habituds del Principat que hom no pot pensar, sense sorprendre's, en el segle i mig de lluites violentes intercalat en la seva història. És sens dubte que l'equilibri econòmic, més que no el fet jurídic, s'havia trobat sotmès a revisió. Un cop lliure i assegurat hereditàriament sobre la seva explotació

¹ DURAN, Montserrat, 1980, "El camp: una etapa de prosperitat", a "Dossier: El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", *Avenc*, núm. 26, abril, Barcelona, p. 28.

² SERRA, Eva, 1980, "El règim senyorial: recomposició del sistema feudal", a "Dossier: El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", *Avenc*, núm. 26, abril, Barcelona, p. 34.

³ SERRA, Eva, 1980, "El règim senyorial: recomposició del sistema feudal", a "Dossier: El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", *Avenc*, núm. 26, abril, Barcelona, p. 39.

⁴ SERRA, Eva, 1980, "El règim senyorial: recomposició del sistema feudal", a "Dossier: El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", *Avenc*, núm. 26, abril, Barcelona, pp. 38-39.

engrandida, el pagès s'ha preocupat mediocrement de la seva propietat teòrica. Tenia tan poc la intenció de deixar el mas!"⁵

Per tant, cal analitzar la Sentència Arbitral de Guadalupe "en la seva doble vessant de liquidació d'un conjunt de drets personals, però de ratificació dels drets dependents de la terra i, per tant, és també el marc jurídic de recomposició del règim feudal català després de les guerres pageses del XV."⁶

La característica principal dels segles XVI i XVII és el domini del mode de producció feudal, per bé que la presència del capital comercial sigui cada cop més activa.⁷ En aquesta època, "tant al camp com a la ciutat, les relacions socials estigueren dominades de forma determinant pel règim senyorial (relacions entre pagesos i senyors) i pel món del treball gremial respectivament."⁸

"A les ciutats, per exemple, els treballadors dels gremis vivien encotillats per la seva pròpia estructura corporativa i per la pretensió d'exclusivitat en el govern municipal assumida pel patriciat. El conjunt, doncs, de la població urbana dedicada al treball artesanal, vivia del seu ofici amb més o menys benestar en funció dels avatars de la conjuntura econòmica, i dins el marc d'una innegable llibertat individual, limitada per les dificultats d'accés al govern propi i pels mecanismes d'integració i control que l'Església establí a través de les confraries. D'altra banda, al camp, ultra marginats i bandolers, (...), dins el marc del règim senyorial no és fàcil de caracteritzar tota la pagesia d'una manera homogènia. Arran de Guadalupe, sortiren un bon nombre de pagesos rics i emprenedors que tot incorporant els masos rònecs circumdants van donar solidesa a llurs masies, que crequeren i s'expandiren al llarg del segle XVI. Però al costat d'aquests pagesos ben acomodats, tota una plèthora de masovers, petits pagesos o simples jornalers agrícoles completaven el panorama de la ruralia catalana. Perquè el mateix fenomen de la prosperitat agrícola del Cinc-cents pogué atreure una mà d'obra abundosa, sovint d'origen francès, que per dessota dels pagesos més benestants en rebien la feina d'arrancar una nova masia o de treballar com a mossos en l'explotació nuclear inicial."⁹

El balanç, per tant, dels segles XVI i XVII, a nivell demogràfic, és "positiu i es saldà amb un balanç favorable gràcies sobretot a l'onada migratòria francesa. Això vol dir que un país summament buit i pobre, malgrat que partia d'uns nivells molt baixos, encarà l'època dels Austries amb unes bases prou sòlides com per absorbir aquest creixement i oferir uns atractius suficients i unes oportunitats de treball clares. A primers del segle XVIII el Principat ja era molt més ple que el 1497 i en termes relatius començava

⁵ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 296.

⁶ BERRA, Eva, 1980, "El règim senyorial: recomposició del sistema feudal", a "Dossier: El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", Avenc, núm. 26, abril, Barcelona, p. 37.

⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 101.

⁸ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 25.

⁹ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 24-25.

a poder resistir la comparació amb d'altres parts de la Península. No oblidem, en canvi, que la tendència alcista, a la llarga no amagava un moviment homogeni sinó que la corba es troba encara esmaltada d'incidències brusques provocades per mortalitats catastròfiques o per crisis de subsistències, o per totes dues coses combinades alhora, especialment el segle XVII. I finalment no hem de perdre de vista que després d'aquest llarg camí no s'havia aconseguit sinó salvar la gran travessa que retornava el país a nivells demogràfics purament medievals anteriors al cicle catastròfic de la Baixa Edat Mitjana."¹⁰ "Només cap a finals de segle, vers l'any 1680, s'experimentà un redreçament demogràfic, econòmic i social a Catalunya que es veurà frenat bruscament per la Guerra de Successió (1705-1714)."¹¹ (Pel que fa a la comarca d'Osona i Folgueroles, vegeu el capítol corresponent a la població).

Quant a l'organització social, es distingia per diferenciacions de caràcter estamental, que camuflaven diferenciacions de caràcter econòmic. L'estament militar, o noblesa, representava l'1% de la població. "La noblesa posseïa una gran part de la terra de Catalunya que li proporcionava unes rendes generalment importants i gairebé úniques en una societat on la renda de la terra era una variable fonamental de l'activitat econòmica i de l'organització de la producció."¹² Els sectors eclesiàstics contribuïen en el domini econòmic, eren un complement de l'aristocràcia; ambdós estaments controlaven el 70% dels focs o llars de Catalunya. "L'Església es comportava en les relacions feudals com un senyor més i no hi havia pas diferència entre uns i altres."¹³ La resta de la població, més del 90%, del total, "encaixava en aquesta estructura amb graus de dependència i submissió d'una rigidesa variable."¹⁴

"Tret dels grans dominis, els nobles catalans portaven una vida precària i poc folgada, fet que s'agraujà davant l'absència de la Cort, que impedí l'accés a càrrecs en l'administració. Aquesta manca d'oportunitat i les dificultats per ajustar llurs rendes als nivells dels preus i del consum en els segles XVI i XVII, provocaren sovint la ruïna, l'empobriment o l'endeutament d'alguns sectors de la noblesa catalana, especialment la noblesa pirinenca, que es mostrà sempre incòmoda i rebel davant el seu paper marginal en el conjunt de les classes dominants de la monarquia, en contradicció al paper que teòricament havia d'exercir de suport bàsic d'aquesta. (...). D'altra banda, i posant en funcionament els mecanismes previstos en la Sentència arbitral de Guadalupe, els senyors

¹⁰ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 18.

¹¹ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 137.

¹² NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 18.

¹³ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 21.

¹⁴ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 24.

intentaren de fer front a l'endeutament tot incrementant llurs pressions senyoriales mitjançant les concòrdies i capbreuacions que no eren altra cosa que un intent clar de transferir a llurs vassalls pagesos els efectes de la crisi i l'endeutament collant fins al límit els cargols de l'extorsió feudal. No és gens estrany, doncs, que davant d'aquesta situació de crisi dels patrimonis nobiliaris i els intents de traspasar els deutes als pagesos, s'agreugessin les tensions internes de la societat catalana, i que la reacció senyorial acabés produint una doble crisi interrelacionada, la dels senyors, incòmodes en llur situació i nerviosos davant llur posició marginal respecte a la cort, i la dels pagesos contra els senyors. L'encobriment d'una crisi i altra i la possibilitat de canalitzar-la el 1640 contra l'Estat, seria una fórmula més de desviar els enfrontaments socials interns."¹⁵

2.12.1 SEGLE XVI

El segle XVI es produeix un creixement alhora demogràfic i econòmic, però a les darreres dècades el creixement demogràfic serà superior.

Com diu Pierre Vilar, "la inferioritat del poblament català davant el poblament de l'Espanya interior no era objecte de cap dubte (...) a mitjan segle XVI. La relació de les densitats era aleshores de l'ordre de 10 o 12 a 24 o 26. Però és possible que aquesta relació s'hagués modificat des d'abans del 1600. Així fou, en tot cas, amb tota seguretat, entre 1600 i 1640."¹⁶

A la Plana de Vic, com a tants indrets del Principat aquesta inferioritat demogràfica es veié compensada per l'arribada d'immigrants procedents del regne de França.

"El recense de 1545, quan tot just s'havia iniciat el moviment migratori, donaria uns 8.540 habitants distribuïts en 1.244 masies i en unes 758 cases de lloc poblats, compreses les 518 que formaven la ciutat de Vic reduïda a 2.355 habitants. Era, a poca diferència, el cens que representava la davallada del segle XIV amb moments més baixos encara durant les intermitències del segle XV, i que, en part, explica la fàcil absorció del personal foraster vingut a establir-se des del segle següent."¹⁷

Segons Pierre Vilar, "el segle XVI ha tornat a obrir a l'explotació una darrera possibilitat: està relacionada amb la necessitat d'artigar i de repoblar després de la crisi demogràfica i agrària. El potent senyor rural, i més d'una vegada el mateix posseïdor de la gran masia, ofereixen al pagès pobre l'"establiment" a cens fix i mínim per a artigar. Aquest moviment, que havia caracteritzat ja el segle XIII, s'havia aturat feia temps."¹⁸

¹⁵ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 19-21.

¹⁶ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 346.

¹⁷ JUNYENT, Eduard, 1982, La comarca d'Osona, Barcelona: Montblanch-Martin, p. 5.

¹⁸ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 298.

El segle XVI és "una època de reconstrucció i de recomposició de la geografia agrària i de la geografia de la propietat de la terra. Es configura així d'una manera definitiva un sistema d'hàbitat dispers, fonamentat en la masia (...), atreu i ofereix oportunitats, i contribueix a omplir un territori delmat en anys anteriors. Però la mateixa masia que és el paradigma de la regeneració agrària, exigeix un creixement limitat i arriba a absorbir un contingent determinat de població a partir de la qual, i superat el límit, presenta símptomes de saturació. És a dir, amb les possibilitats tècniques i àdhuc econòmiques d'aquella època, un cop ocupats els masos rònecs i superada la utilització de la pràctica totalitat de la terra cultivable, el creixement s'atura."¹⁹

"En conjunt, però, (...), l'agricultura de Catalunya aconseguí de refer-se i de refer sobretot el paisatge agrari. La masia en fou el nou centre, i el pages relativament acomodat no propietari però ben establert en l'explotació, s'hi veu amb força empena i recursos per a surar i tirar endavant."²⁰

"La nova relació que s'estableix és una relació lliure sense submissió o vinculació a la terra, i és una relació amb una contraprestació de caire proporcional a les collites, del volum de les quals depèn el muntant de la part pagada al propietari directe. La vigència del sistema, enormement estable malgrat la precarietat tècnica que permetia el desnonament, féu que a les mesories les generacions de pagesos s'eternitzessin sense recórrer a la llibertat recentment conquerida."²¹

2.12.2 SEGLE XVI A LA PLANA DE VIC

El creixement demogràfic, que a finals de segle resulta desmesurat, provocarà que la llei de rendiments decreixents entri en joc en la producció agrària; alhora comportarà la caiguda dels salaris reals i l'empitjorament de les condicions alimentàries i socials.²²

"A la Plana de Vic s'hi dibuixa un procés semblant de recuperació econòmica i demogràfica, lenta a la primera meitat del segle i d'expansió fins a topa amb els límits sementats a la segona. Precisament, en entrar en aquesta segona part del segle s'experimenta un procés de dinamització econòmica a la ruralia a partir del trasllat progressiu que s'hi fa de la manufactura tèxtil provinent dels centres urbans. El desplaçament era protagonitzat per un capital comercial, monopolitzador de les matèries primeres i de la venda final del producte, que fugia del control gremial alhora que trobava en el treball familiar -ben disposat així a complementar els seus ingressos rurals- una mà d'obra estable i econòmica.

"Aquest assaig de benestar rural se'n va a fons amb la crisi de la fi de segle i amb el retraïment econòmic. La burgesia, aleshores, s'interessà per la terra i abandonà en part l'activitat comercial i manufacturera. El mateix creixement sobtat, doncs, portarà a

¹⁹ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 27.

²⁰ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 29.

²¹ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 28.

²² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 101.

Les pestes tornen a ser protagonistes al segle XVI. La Plana de Vic, com la resta del Principat, se'n veurà afectada. La pestilència, que fou denominada "morbo", es produí els anys: 1501, 1507, 1515, 1519 i 1520. El 1521 fou l'anayda de la fam, per la manca de queviures. La pesta rebrotà el 1522, 1525, 1530 i 1531. Tornà a aparèixer el 1558. Passaren uns anys, fins que no reviscolà el 1579 i 1580, per a revifar encara el 1585 i 1587. Fou benigna en la gran pesta general del 1589, que afectà greument la ciutat de Barcelona; encara es reproduirà el 1599.²⁴

La pesta, en afectar més intensament les ciutats, contribuí a què la vitalitat de la comarca es desplaçés a la reestructuració del camp, "significada pel capgirell de dominis i de canvis de propietat que conduí a la desfeta de la vella organització de les viles i favorequé la puja de les cases que més tard han estat designades com a cases pairals. Entre tant es produí la forta i perllongada immigració de mà d'obra forastera, gascons en gran part i francesos, que des del segle XVI afluïren en revingudes successives per a instal·lar-se en les masoveries abandonades i en els masos reedificats o construïts de nou en les terres que havien quedat sense cultiu. Aquest corrent immigratori reviscolà també la comarca en contingents de picapedrers i mestres de cases, de fusters i gent de diversos oficis que intervingueren en la transformació dels casals de temps anteriors i que contribuïren a reprendre la creixença dels pobles, junt amb la presència de paraires i teixidors, ferrers i de personal especialitzat en altres manufactures. El signe del seu pas resta palès en les obres de pedra picada que emmarquen portals i finestres de regust gòtic i d'encornisaments que es bleguen en el buit, carregats sobre capitells rudimentaris i més sovint sobre testes de figures ingènuament esculpides. Com i també en les capelles que s'adheriren a les esglésies romàniques amb les típiques cobertes de nervures i claus de volta, únic reflexe de l'art gòtic que alenà, de pas i tardanament, en la comarca."²⁵

Entre aquests immigrants s'hi trobaven "també molts clergues, sobretot, a partir de mitjan segle XVI, amb motiu de les guerres contra els heretges hugonots, que assoliren càrrecs pastorals en les nostres diòcesis: és un mite popular, pel seu caràcter i humor a la Plana de Vic, el Rector de la Vola, el capellà francès Pierre Lafont, dit popularment mossèn Peyre, que regí aquella parròquia al

²³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 101.

²⁴ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, p. 172.

²⁵ JUNYENT, Eduard, 1992, La comarca d'Osona, Barcelona: Montblanch-Martin, pp. 4-5.

final del segle XVI."²⁶ "Mossèn Peyra fou rector de la Vola uns trenta-tres anys, això és, des de principis de 1579 fins allà a la meitat de l'any 1612."²⁷

a) Agricultura

L'activitat agrària continua essent la base de la societat de l'antic règim. A la Plana de Vic durant el segle XVI, seguint la tònica general, el camp i la pagesia es recuperen gràcies, en bona part, a la major llibertat en els contractes, a causa de la sentència de Guadalupe. "Hom feia contractes de tres o quatre anys i fixava la part proporcional de la collita que el pagès havia de lliurar al propietari o bé la part fixa en diner."²⁸

"Des de l'època medieval bona part de la terra de la Plana estava ocupada per vinyars. És ara en el segle XVI que la vinya entra en un procés de crisi que esdevindrà irreversible el segle XVII. (...) no podem oblidar que el vi de la Plana no fou mai de primera qualitat. (...). Cap al 1626, la crisi sembla que ja ha tocat fons: el vi ja escassejava a la comarca i era portat del Bages.

"Però el producte essencial per a la subsistència era el blat. (...).

"(...).

"El 1521 i el 1522 (...) degut a una secada apareix la fam. A Vic, el 1515, es crea la Botiga del Blat per tal de garantir el blat als ciutadans. La Botiga tenia el dret de requisar el blat de la vagueria, indemnitzant, per tal de vendre'l a preu just a la ciutat. (...). "La botiga del blat dels pobres" havia d'atenyar així, una forta especulació del blat, practicada dels emmagatzemadors i acaparadors en temps d'escassetat i d'alces de preu.

"A l'hivern del 1556 a Torelló han de comprar blat a un mercader de Vic. L'any següent cal tornar-hi, així com el 1557 i el 1562. Cap a la fi del segle les situacions difícils es repeteixen: el 1577 hi ha greus necessitats de blat a Torelló i el 1589 hi ha mala collita. (...). Aquest any (1581) es crea a Vic, en una situació crítica semblant, l'ofici de "palloler", controlador del blat i lliurador d'aquest als pobres. Amb tot i les mesures adoptades pels consells municipals hom no pogué evitar l'aparició d'un mercat negre del blat. Contra això, el 1593 a Vic, s'obligà de vendre el blat a plaça.

"(...).

"Demés, la forta pressió demogràfica, a la segona meitat del segle XVI, féu necessària la rompuda de terres. (...)."²⁹

b) Producció artesanal

Catalunya no queda al marge de la crisi general europea del segle XVII, ja a finals del segle XVI comença a patir-ne els primers símptomes.

"Des de finals del segle XVI, el comerç exterior entra en crisi; els productes que entraven i sortien del port de Barcelona disminueixen en força, es redueix alhora la varietat dels intercanvis i minva la gamma de productes en joc. Però sobretot on hom pot

²⁶ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 118.

²⁷ VILA, Anton, 1905, "Mossèn Peyra, rector de la Vola", Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. XV, Barcelona, p. 210.

²⁸ SOLA, F., 1947-1948, Història de Torelló, Torelló. La referència es troba a: ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 105.

²⁹ SOLA, F., 1947-1948, Història de Torelló, Torelló. La referència es troba a: ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 105-107.

detectar més clarament la reculada, és en la crisi del món gremial que havia crescut al llarg del segle XVI i s'atura ara, tot iniciant la davallada del nombre d'oficis. La producció entra en crisi davant la competència estrangera, el cost de la mà d'obra, i les dificultats que es presentaren en els mercats europeus per a la lliure circulació de productes peninsulars.

"En contrapartida, però, la crisi del treball gremial evidencia un canvi important en l'estructura de l'organització del treball, tot obrint tímidaent la perspectiva d'escapar de la rigidesa dels ordenaments gremials i iniciar en el camp uns primers passos en l'organització i la divisió capitalista del treball, que si ara no trobaria encara el terreny plenament abonat, obria noves perspectives que serien recollides de forma ja irreversible a la segona meitat del segle XVII, un cop superada l'etapa crítica de 1640 a 1659 en què la inflació, la guerra i la pesta, comprometeren momentàniament el redreçament que s'havia forjat tot al llarg del segle XVI."³⁰

Però, com diu Pierre Vilar, "si hi ha un domini en el qual el segle XVI sembli creador, és el domini dels gremis: noves corporacions d'oficis, noves confraries neixen, sia per activitats noves, sia per una renovació o per un desdoblament de les activitats velles. (...). No hi ha només draps: fargues i molins es multipliquen al segle XVI de llarg a llarg dels rius i torrents de muntanya."³¹

L'activitat artesanal i industrial del segle XVI i XVII no es pot deslligar dels gremis, nascuts a l'empar de la confraria, durant l'època medieval. "La tradició gremial era molt arrelada a Vic. A partir del segle XV i al llarg del XVI moltes de les confraries esdevenen gremis. Un d'ells, de forta incidència social, fou el dels "Sabaters, cuyraters, blanquers e assahonadors", institutit el 1438. També ho era el dels peraires fundat el 1512.

"Molts altres gremis es consoliden per aquestes dates: el dels sastres el 1557, el dels mestres de cases el 1565, el dels fusters, torners, basters, escultors i pintors, separat el 1589 del gremi dels Elois (ferrers, forjadors, serrallers i argenters). També, el dels barreterers, el dels marxants i botiguers de teles i, per últim, el dels traginers i el dels cirurgians, apotecaris, adroguers, i cerers es constituïren a les acaballes del segle."³²

c) Activitat comercial

La ciutat de Vic, en referir-nos a l'activitat comercial, és el centre neuràlgic d'intercanvi de la comarca.

"El comerç vigatà del segle XV reflectia la situació crítica per la qual passava la ciutat i que era el resultat del seguit de flagells que havia experimentat, i d'altra banda aquesta mateixa situació es veia agreujada pel poc atractiu d'una ruralia despoblada. En aquest estat de coses la producció dels menestrals minvava.

"Malgrat tot, es mantenia la fira de Sant Miquel i el 1528 s'iniciava la fira de bestiar gros i de llana per Santa Creu. Encara el 1597 s'endegaven dues fires més del porcí. De fet, l'expansió s'iniciarà a la segona meitat del segle. Caldria mesurar de tota manera, el grau d'atracció del mercat vigatà sobre el context comarcal. Però els problemes

³⁰ NADAL, Joaquim, 1969, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 30-31.

³¹ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 82, p. 259.

³² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 110.

econòmics de la ciutat traspuen arreu. Hi ha dificultats provocades per l'escassetat de circulació monetària; cal encunyar moneda el 1511, el 1519, el 1525 i el 1526. A conseqüència de les falsificacions, el 1534 s'ha de retirar tota. No hagueren de passar gaires anys perquè se n'emetés de nova, el 1572 i el 1574, fins que es tornà a falsificar. I altra volta calgué emetre'n el 1597.

"(...).

"A la fi del segle XVI (...) Vic era ben lluny de ser una ciutat puixant. (...)." ³³

Les emissions locals de moneda de billó també tingueren un paper important. El 1611 Vic en llença una de 3.000 ll. ³⁴

Des d'una perspectiva global peninsular, el segle XVI, segons Pierre Vilar, "ha portat la potència espanyola al seu apogeu, gràcies a les forces acumulades de la Castella dels Reis Catòlics. El fet humà de l'emigració i de les guerres, el fet econòmic de la inflació, han gastat singularment aquestes forces, des de la segona meitat del segle XVI. L'arrencada demogràfica s'esgota; la catàstrofe del 1600 anuncia el principi del despoblament. L'excés de plata afavoreix l'estranger i l'especulador, però mata l'activitat productora. L'esperit d'iniciativa capitalista, poc familiar als castellans, es perd definitivament per l'envaïment dels censos i el *juros*. La ramaderia i l'agricultura -aquests dos enemics- sofreixen alhora. Per a mantenir el pressupost públic al nivell que exigeix l'Imperi, cal aclaparar el poble d'impostos i entrar ben aviat a la inflació del billó, aquesta vegada purament artificial.

"Catalunya no ha participat sinó de lluny en tot això. Per la seva administració, les seves duanes, el seu sistema fiscal, és "estrangera". Autònoma, però allunyada de tota gran política. Modesta, perquè la seva caiguda del segle XV i la seva feblesa demogràfica l'obligaven a ésser-ho. Capaç, però, d'aprofitar des de segona fila les dues fases de prosperitat per l'afluència de plata: la de les fires de Castella i (després del 1570) la de l'atracció italiana. Això li ha valgut de conservar, gràcies a àgils canvis d'orientació, una vida comercial honorable i una producció industrial encara vivificada per l'exportació. Encara millor: l'economia catalana ha reconstruït les seves bases agràries: després d'un segle i mig de lluites, s'ha establert l'equilibri entre una classe àmplia de rendistes del sòl i una classe de grans explotadors: la formació de capitals a partir de la terra, es troba assegurada. Nobles rurals arruïnats, pagesos pobres s'agiten: no poden aglomerar-se políticament; llur energia demana una ocupació; però ni per la demografia ni per l'economia no hi ha pèrdua de substància. La Catalunya del segle XVII pot escapar a les causes més greus de la gran decadència espanyola: protestarà

³³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 112.

³⁴ VILAR, Pierre, 1987, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 330.

dues vegades contra aquesta decadència per una revolta."³⁵

2.12.3 EL SEGLE XVII

Catalunya pogué escapar-se en bona mesura de la merma econòmica i social que afectà Castella durant el segle XVI i XVII. "Aquesta es decantava cada cop més explícitament i amb més força a intervenir i interferir en els afers interns del govern del Principat, en un esforç desesperat per a fer-lo partícep d'una part de la crisi tot intentant de compartir la càrrega."³⁶

Des del regnat de Carles I, el virrei feia d'enllaç entre el rei i el Principat de Catalunya. "El 70% de les jurisdiccions del Principat eren a mans no reials. El predomini del règim senyorial, aristocràtic o eclesiàstic, era absolut i ultra les exempcions estamentals i les immunitats que se'n derivaven, la monarquia, pel seu caràcter absentista però també per la privatització de molts vells drets, havia perdut importància a Catalunya i el patrimoni reial hi era irrisori."³⁷

Com diu Joaquim Nadal, l'herència institucional dels Reis Catòlics havia pogut sobreviure amb relativa facialitat i equilibri al llarg del segle XVI, però no passaria el mateix en el segle XVII. "El regnat de Felip III fou un parèntesi pacifista entre el viratge violent de Felip II i l'escomesa aixelebrada de Felip IV. (...). Amb tot, malgrat aquests inicis fàcils, en el regnat de Felip III ja començaria a dibuixar-se el que seria la base del conflicte que enfrontaria Catalunya i la monarquia: la penúria creixent de la Hisenda, que molt mermada i sense massa possibilitats d'esprèmer l'exhausta Castella intentarà de fer participar els regnes autònoms a les empreses internacionals de la monarquia."³⁸ El regnat de Felip IV es caracteritza per l'afany de: grandesa, magnificència, superioritat, beligerància exterior per a mantenir la preeminència de Castella i dificultats de la hisenda per a poder-la tirar endavant.³⁹ Malgrat tot, no es pot reduir la "Revolta catalana" a una simple qüestió de disputes internes dins de la monarquia hispànica.

³⁵ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, pp. 306-307.

³⁶ NADAL, Joaquim, 1988, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 43.

³⁷ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 58.

³⁸ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 67.

³⁹ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 69.

"(...) fou la represa de la beligerància internacional un dels factors que amb més intensitat va contribuir a deteriorar les relacions internes entre els diferents regnes de la monarquia. Perquè Catalunya en la seva frontera amb França al Rosselló esdevingué el camp de batalla on sovint francesos i espanyols dirimiren llurs divergències fortíssimes entorn de la construcció d'un nou equilibri europeu, sobretot en relació a la Guerra dels Trenta Anys, i especialment a partir de 1635 quan esclatà la guerra entre França i Espanya, fet que portà els escenaris de la guerra a territori català. Això feu que la necessitat d'implicar Catalunya en les despeses i en la participació a la guerra fos ara més peremptòria. Des de sempre els catalans havien argumentat que no es sentien solidaris de les guerres exteriors espanyoles, puix que eren personals dels reis, no del país; en canvi, la voluntat dels reis era cada vegada més d'involucrar en les seves guerres la totalitat dels seus territoris intentant que s'entenguessin aquells conflictes com a guerres nacionals i no com a qüestions purament dinàstiques. I això és el que succeí amb la guerra entre Espanya i França desencadenada des de 1635. D'una banda això constituí el pretext per la presència dels tercios a territori català i de l'altra afavorí les pressions perquè Catalunya participés econòmicament i militarment a la guerra; les Constitucions preveien la total col·laboració en una guerra defensiva a l'interior, però, en canvi, no admetien el que seria l'exigència apremiant d'Olivares: la participació de les llevaes catalanes en d'altres escenaris de la guerra.

"Un episodi marca el punt àlgid d'aquesta situació: l'ofensiva francesa dels exèrcits de Condé al Rosselló l'any 1639, que culminà amb el lliurament momentani de la plaça de Salces als francesos. Finalment, com és sabut, fou aturada la invasió francesa i desaparegué momentàniament el perill a la frontera del Rosselló. Però ara sorgiria una altra de les causes que ja s'havien anat incubant i que prendria relleu extraordinari durant l'any 1640: la presència dels exèrcits imperials a Catalunya i el problema dels seus abusos i allotjament que venia a afegir-se a les condicions de penúria que la fam i la pesta havien imposat damunt de la població de Catalunya."⁴⁰

Segons Joaquim Nadal, cal distingir "entre revoltes populars aïllades provocades per la fam i la misèria, i revoltes amb un contingut polític contra un règim impopular. És ben clar que, almenys en el cas de Catalunya i Portugal, les més completes i complexes revoltes de l'Espanya de Felip IV, es tractava de casos híbrids en els quals es barrejaven les dues possibilitats i encara d'altres aspectes més complexos. Per exemple, la comuna participació, o com a mínim passivitat, de les classes dirigents de Catalunya i Portugal que no es sentiren solidàries sinó marginades respecte al nucli central dirigent a la Cort."⁴¹

Com ja hem comentat anteriorment, Catalunya tenia una solidesa econòmica pròpia, independent de la de Castella. En paraules de Pierre Vilar, que Catalunya "gosi revoltar-se, el 1640 (...), i intentar de deslligar el seu destí de l'amenaçador naufragi imperial, és de segur el signe més dramàtic de l'afebliment espanyol. Podria ser des del punt de vista català, un signe de desesper: molts historiadors l'han admès obsessionats pel lloc comú de la decadència general del segle XVII. En realitat, el progrés agrícola i demogràfic, el redreçament monetari no deixen creure gens en una situació desesperada del Principat. La seva revolta ens sembla, al contrari, una manifestació de vitalitat, un refús instintiu d'ésser arrossegat en la decadència."⁴²

⁴⁰ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 70-71.

⁴¹ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 72-73.

⁴² VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 356.

"D'aquesta prosperitat, excepcional a l'Espanya del segle XVII, coneguda -i sens dubte exagerada- a Madrid, sorgirà justament el conflicte, prelude de la revolta: el govern central, al ple de la ruïna econòmica, té els ulls fixats en els recursos catalans, que els òrgans locals defensen amb ardor contra les reduccions. Després, quan es tracta de reclutament militar i d'allotjament de tropes, la protesta popular, violenta, ve a reforçar aquest descontentament, més tímid en l'expressió dels organismes oficials: municipis i diputació de les Corts."⁴³

El Principat gaudia d'alguns privilegis pel que fa referència a la vida militar. "Els catalans no podien ésser reclutats per l'exèrcit del rei; només els òrgans tradicionals podien reclutar un exèrcit en les formes tradicionals; i si el rei o els seus lloctinents feien entrar les tropes a Catalunya, les regles d'allotjament eren bastant favorables al pagès."⁴⁴ Però aquests privilegis no foren respectats.

Després de l'ofensiva francesa de 1639, que va comportar la caiguda de la plaça de Salses a mans franceses, i després de la seva reconquesta per part dels espanyols el gener de 1640, el país es trobava exhaust a causa: de les pèrdues en vides humanes, les malalties, els tributs, etc.

"Semblava que ara amb la pau les coses tornarien a redreçar-se, però el flagell que esperava a Catalunya era encara pitjor. En lloc de dictar les oportunes mesures per tal d'evitar-ho, els *tercios* espanyols rebren indicació de preparar-se per passar l'hivern a Catalunya i es començaren a dictar les ordres per als allotjaments. (...) la duresa dels allotjaments feu covar els constants enfrontaments entre els naturals del país i els *tercios*, i les reaccions sovint violentes i arbitràries d'aquests generarien l'esclat violent dels afectats per llur presència. Del gener de 1640 fins al mes de juny del mateix any els incidents se succeïrien sense interrupció i amb gravetat creixent. (...) Per a allotjar-los s'aplicà l'anomenat estil Lombardia, tant més dur en la seva aplicació que era només establerta, com a mesura preventiva, que el nombre de soldats a allotjar havia d'ultrapassar el de la població allotjadora.

"(...). Tot plegat anava sumant-se en la deterioració de les relacions entre pagesos i soldats. La crisi es produiria el mes maig, quan els moviments dels *tercios* portaven diversos contingents de tropes cap a algunes zones de les comarques gironines. (...). A tot el nord del Principat la revolta pagesa era un fet; els *tercios* es retiraven i cercaven de refugiar-se al Rosselló.

"(...).

"Parem-nos, però, una mica en l'anàlisi dels fets de gener a maig del 1640. Són potsar els moments en què es veu més clar quin eren els mòbils de la revolta. Del doble conflicte que s'havia anat preparant, el moviment pages per un temps s'havia anticipat al problema polític. L'esclat violent i espontani dels pagesos contra els *tercios* és, doncs, la reacció de la fam, la misèria, l'espoliació, de primer contra la causa immediata d'aquests mals, però en el fons també contra l'opressió senyorial. Cal, però, matisar moltíssim a la vista de l'estat dels nostres coneixements; és difícil de qualificar de "revolució social" tots aquests fets (...). D'una banda, no es posa ni tan sols en qüestió la fidelitat del rei. Els crics de les masses al carrer no deixen lloc a cap possible dubte. Un dels ressorts ideològics sobre els quals es munta la integració dels camperols en un sistema tradicional, el rei, funcionava a la perfecció. En el moviment camperol espontani no hi ha en cap moment la més lleugera ombra d'actituds antimonàrquiques contra el rei d'Espanya. Els mals i abusos s'atribueixen als funcionaris reials; "Visca la terra, muira lo mal govern, muiran los traidors", o "Visca el rei, i morin els traidors" o encara "Visca la fe y muiran los traidors y lo mal govern". Entra aquí un altre element en la component popular de la Revolta: la religiositat. (...). Els saqueigs de poblacions i els incendis d'esglésies foren (...) el detonador bàsic per al conjunt d'explosions revolucionàries contra els *tercios* que es donaren el mes de maig de 1640. (...).

"Amb tot, el que interessa de deixar ben clar d'aquest primer període de gener a maig del 1640 i que en podriem anomenar de la revolta incontrolada és, d'una banda, que de les

⁴³ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, pp. 357-358.

⁴⁴ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 362.

dues "revolucions" en marxa a Catalunya el 1640 "la revolució social, espontània, impremeditada, dels pobres contra els rics, dels desposseïts contra els possessors" i "la revolució política contra la denominació castellana" havia passat al davant la primera, o com ha precisat Soldavila mateix, "el corrent popular i camperol (...) s'havia avançat a l'acció de les autoritats catalanes". Però no és, òbviament, un simple problema d'anticipació d'un corrent a l'altre, dins d'una dinàmica de revolta nacionalista que incorpora totes les classes socials, sinó que en el marc d'una economia encara estretament lligada al règim senyorial, els mecanismes d'explotació a què se sometia la població pagesa podien donar pau, malgrat les imprecisions polítiques, a enfrontaments de la població pagesa contra tot el que simbolitzés la seva extorsió tant si venia de l'aparell de l'Estat com si venia de les mateixes classes dominants del Principat. El maig de 1640, doncs, la revolta pagesa havia posat en perill la integritat del cos social, i davant del buit de poder creat per la retirada general dels exèrcits espanyols, ràpidament calgué a les classes privilegiades de prendre la iniciativa per tal de reconduir el moviment o, com ha dit el mateix Eliot, desposseïts dels mecanismes de control i reproducció que posava, en definitiva, a la seva disposició la monarquia, hagueren ràpidament de decidir entre "dirigir los acontecimientos o ser dirigidos por ellos."⁴⁵

La culminació d'aquesta revolta espontània és l'episodi, anomenat "Corpus de Sang", protagonitzat pels segadors, el qual ha passat a la simbologia i la mitologia del nacionalisme català.

"(...); el 6 de juny, dia de Corpus, en que té lloc la tradicional arribada a Barcelona dels segadors, moviment pagès i moviment urbà es retroben, i esclata la revolta: al crit de "Viva la terra, muria lo mal govern, múiran los traidors", són agafats i morts el virrei Santa Coloma, els funcionaris catalans massa servils. Olivares no volia la reconciliació. Generalitat i Consell de Cent assumiren la direcció política del moviment i iniciaren les negociacions, que acabaren per proclamar comte de Barcelona al rei de França."⁴⁶

Això va suposar un llarg període de guerra entre França i Espanya, que començà el 26 de gener de 1641 amb la batalla de Montjuïc i no acabarà definitivament fins el 7 de novembre de 1659 amb la pau dels Pirineus, malgrat que l'any 1652 s'acabés el conflicte entre el Principat i la monarquia espanyola, amb el retorn de Catalunya sota la obediència del rei Felip IV. La guerra "havia d'atreure sobre el Principat els pitjors mals que sofrien, d'ençà del 1600, els dominis de Castella: despeses públiques desmesurades, inflació monetària, paràlisi de la producció, despoblament per una epidèmia terrible i finalment, com a conclusió de la lliuta internacional, pèrdua d'una part del territori català que comprèn la plana molt rica del Rosselló."⁴⁷

A més a més, "els francesos a les clàusules econòmiques del tractat s'havien reservat uns plantejaments lliurecanvistes en la seva relació comercial amb Catalunya, la qual cosa comprometia les possibilitats de la manufactura autòctona que es trobava amb la competència dels productes del país veí. I per un altre cantó, el procés d'endeutament a què es trobaren sotmeses les economies senyorials, portaren als senyors, fent ús de les eines que posava a

⁴⁵ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 77-80.

⁴⁶ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 363.

⁴⁷ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 365.

llurs mans la Sentència de Guadalupe, a fer recaure en el pagès una part de l'esmentat endeutament i de la crisi de llurs rendes. (...) la part de conflicte social que implicava la Revolta havia quedat diluïda en la reconversió posterior, el sentiment antisenyorial que havia d'aflorar cada vegada que les condicions de la collita portessin els camperols, amb l'ajut de les pressions senyorials, a situacions límit, com s'esdevingué en la revolta de 1688."⁴⁸

"Les causes de la revolta pagesa acostumen a ser: la forta incidència dels impostos (fisc reial), les males collites, relacionades sovint amb l'aparició d'epidèmies, el pas, allotjament i contribució de l'exèrcit, depenent dels conflictes bèl·lics del moment i, en general, l'estat de pobresa o dificultats econòmiques de la pagesia. Les dites causes sovint van acompanyades d'una guerra, una plaga, una pesta, etc..."

"(...), a la revolta pagesa, socialment heterogènia, sovint s'hi afegixen els pobres dels sectors urbans."⁴⁹

Després de la revolta dels Segadors de 1640, no n'apareix cap més d'abast general fins a l'últim terç del segle XVII: l'anomenada revolta dels Gorretes (1688).

En iniciar-se la segona meitat dels segles XVII, cap a 1650, l'activitat agrària era predominant a Catalunya. "El treball de la terra hi era l'activitat preponderant. Les relacions de producció entre els treballadors de la terra i els propietaris s'assentaven sobre una doble base: d'una banda, com a eix central de l'explotació, el predomini de contractes de tipus emfitèutic derivats dels acords que a finals del segle XV liquidaren la guerra remença; de l'altra, la supeditació de les explotacions a les jurisdiccions i drets especials, eclesiàstics, nobiliaris o reials. Aquestes jurisdiccions configuraven l'anomenat règim senyorial. Els contractes emfitèutics asseguraven la quasi propietat de la terra als seus explotadors, fins i tot amb possibilitats de transmissió hereditària; però la plena propietat no es trobava en mans dels conreadors perquè la propietat directa era en mans d'altres posseïdors, i perquè el sistema senyorial a través dels seus drets establia encara filtres suplementaris.

"(...).

"Amb tot, l'evolució global dels segles XVI i XVII, que havia arribat al seu punt més baix pels volts de 1650, com a conseqüència d'una de les pestes més dures de l'època moderna, donaria un resultat positiu. Superada la sotragada conjunta de la pesta de 1650 i de la guerra de 1640, es pogué liquidar el problema del bandolerisme i les oportunitats creixents que l'economia oferia al mercat de treball permeteren d'absorbir els exedents de població i, fins i

⁴⁸ NADAL, Joaquina, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 87-88.

⁴⁹ DANTI, Jaume, 1980, "Conflictes socials: la Revolta dels Gorretes (1687-1689)", a "Dossier: El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", L'Avenc, núm. 26, abril, Barcelona, p. 43.

tot, atreure una mà d'obra d'origen francès important."⁵⁰

2.12.4 EL SEGLE XVII A LA COMARCA D'OSONA

Al llarg del segle XVII, "les epidèmies, les fams i les guerres actuen damunt la població i la fan recular arreu llevat d'aquelles zones on l'activitat manufacturera permet una situació més pròspera.

"Però encara cal tenir present un altre element resultant del procés esmentat: la contraofensiva senyorial recupera, en part, posicions perdudes i imposa noves relacions favorables als seus interessos.

"Pel que fa a la manufactura, s'accentua la tendència iniciada el segle anterior. La subocupació al camp, com a conseqüència de l'excès demogràfic, esdevé un atractiu per als comerciants que, progressivament, eixamplen la xarxa de control sobre el treball rural. A vegades, les famílies rurals veuen alleujar la penúria econòmica a què la crisi les ha abocades. La poca elasticitat de l'economia urbana - controlada pels gremis-, accelera els processos de trasllat de la manufactura al camp. D'altra banda, la productivitat limitada de la indústria gremial hauria estat incapaç de satisfer la demanda del segle XVIII."⁵¹

a) Producció artesanal

Durant el segle XVII, sobretot a l'últim terç, bona part dels gremis es desdoblen, per donar lloc a altres agrupacions: els teixidors, els sabaters, els assaonadors, els corders i espartenyers formaren el seu propi gremi.

"Però la institució de més relleu a la Plana serà el gremi de paraires de la ciutat de Vic, la trajectòria de la qual -així com la de la resta de gremis del ram de la llana de la comarca- ens és coneguda i alhora resulta de gran interès per a analitzar el funcionament intern i la posterior decadència de la corporació gremial

"Aquest és un dels gremis amb més regularitat durant els segles XVI i XVII i esdevé el més important pel seu treball i pel nombre de persones que hi pertanyien. El 1553, per posar un exemple, agrupava 113 paraires, xifra que a finals del segle XVII s'havia convertit en 271. (...).

"El procés de fabricació dels teixits comprenia diferents operacions: adquirir la llana, cardar-la, filar-la i, després d'haver-hi passat el vist-i-plau dels sobreposats (caps de l'ofici), teixir-la. Finalment, la roba es molinava (es repassava), es rentava i es tenyia. Acabat el treball, el teixit es supervisava de nou i es bollava (s'hi posava el senyal del gremi).

"La burocràcia gremial controlava tot el procés i li imprimia una lentitud que posava fre al desenvolupament industrial. Les restriccions que reclinaven cada productor dins la seva especialitat (filador, paraire, teixidor...) frenaven tota mena de competència. Lògicament aquests entrebancs, en una societat cada vegada més decididament capitalista, provocaven situacions conflictives.

"L'estructura gremial estava composta pels sobreposats, seguits pels veadors (inspectors), pels prohoms i pel clavari (administrador).

"El sistema d'ingrés era molt restrictiu. L'aprenent residia tres anys a casa d'un

⁵⁰ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya, Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 91-92.

⁵¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 101.

mestre; molts aprenents es desplaçaven a pobles veïns i fins i tot a Barcelona. El mestre els mantenia, els ensenyava l'ofici i en treia una bona partida. Un cop fet l'aprenentatge hom passava al grau d'oficial i, per fi, esdevenia mestre una vegada havia superat l'examen d'ingrés.

"Les limitacions imposades a la constitució d'un gremi feien que les poblacions veïnes s'acollissin a Vic o a Sant Hipòlit de Voltregà, llocs on calia presentar els teixits abans de posar-los en circulació.

"Els gremis assoliren un relleu social decisiu en la vida ciutadana i participaren de ple en les seves manifestacions i fins i tot col·laboraren humanament i material en la guerra dels Segadors i la de Successió. En l'aspecte religiós, la institució cabdal fou la confraria: organitzava festes anyals i celebracions, feia construir retaules, altars i imatges en honor dels patrons del gremi.

"(...).

"Malgrat que el gremi controlava oficialment la producció, a partir de finals del segle XVI s'implantaren amb força les noves formes de treball pre-capitalistes. La figura del paraire, aquell que antigament feia les primeres operacions de la llana, canalitzà el procés productiu repartint treball a domicili. Així aconseguiria una reducció del preu que costava l'elaboració del teixit i esdevenia una mena d'empresari. Evidentment, aquest procés no es podia donar sense topar frontalment amb la burocràcia gremial. Davant d'aquest embat competitiu, els gremis responien afermant-se en el control de la qualitat i de la producció i perseguint mitjançant la legislació, la qual li era favorable, els qui produïen al marge de les seves estructures."⁵²

b) Agricultura

De la pràctica de l'agricultura a la comarca d'Osona, cal destacar-ne els bons rendiments, amb masies que practiquen el policultiu. S'observa una complementarietat amb el bestiar.

"Entre els productes que es cullen hi trobem les cairetes, els fesos i les faves. Els llegums hi són poc importants. D'entre els productes d'horta hi trobem carbasses, ceba, i de no tanta importància, cànem. De fruites, la poma, sobretot, els neepres, els préssecs, les prunes, els noguers i la vinya. Els glans, per alimentar els porcs i l'herba per al bestiar.

"Sembla que en conjunt es tracta d'un cultiu poc intensiu i de rendiments no pas baixos: un any de rendiment molt dolent a la Plana (el 1635 dona una mitjana de 3,63 per unitat de blat) correspon al rendiment mitjà de la Noguera. Alhora, F. Solà remarca que els inicis de segle són els temps de la rompuda de terres: no queda cap puig ni coma per rompre. El tracte sol fer-se a mitges entre propietari i pages.

"Pel que fa al bestiar es destaca l'engreix del porc, amb unes xifres de pes (entre 83 i 93'6 Kgs.) superiors a les del nord d'Europa. També és important l'obtenció de la llana. (...).

"Amb tot i això, retrobem de nou les crisis cícliques: la pedregada, les pluges fortes, la secada, les males condicions climatològiques en el guarat, el fred, la neu, els galàpets, les plagues de llagosta, el rovell al blat. (...)." ⁵³

Entre tantes calamitats, a més de la pesta de 1650-1652, cal destacar: l'aiguat de 1617, la pesta de 1629 i la plaga de llagostes de 1687-1688.

L'aiguat de 1617

Es produïren precipitacions abundant durant uns quinze dies, tot fent malbé bona part de les viandes dels camps i destruint numerosos immobles. En un informe sobre el fenomen meteorològic, transcrit per Eduard Junyent, hi trobem la següent relació:

⁵² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 111.

⁵³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 107.

"Diu que après de les pluges tan llargues y continues que y hagut en los últims de octubre y primers de noembre del any pròxim passat en lo present Principat de Catalunya com és notori. En la ciutat de Vich y territori de aquella abundassen en tanta manera les aigües que, als 3 de dit mes de noembre a les nou hores de la nit, cresqué la riera que passa junt a les muralles de dita ciutat a la part de mitx jorn ab tan excés que les aygues sobrepujaren los ponts que són en dita riera junt a la dita ciutat, no obstant són molt alts y grans, y fou ab tanta impetus la vinguda de dita riera que après d'haver amaynat se ha trobat haver donat los danys següents:

"(...).

"Que lo riu Ter en la mateixa ocasió es vingut ab tant gran impetus i excés d'aygua que ha tractat mal dos ponts que són en les viles de Manlleu y de Roda, a una llegua de dita ciutat, los quals estant en evident perill de caure si no són adobats y per ells se entra a la Plana de Vich de les parts de Ampurdà y de altres parts de Catalunya, de tal manera que són precisament necessaris per la contractació y comerç.

"(...).

"Que aximateix les dites aygues se han aportades moltes vinyes arrencant aquelles de rel, y moltes sembrades que no si collirà cosa alguna en los camps en los quals eren dites sembrades y resten moltíssimes terres que eren lo territori de Vich molt bones y fructificants y avuy per ésser restades plenes de arena y pedres no valen res ni poden donar fruit.

"Que dita inundació ha arruynat tots los molins farinés que eren en lo territori de Vich, los quals en número són nou molins, y sen ha aportat lo den Galliners de arrel ab dotze o catorze persones dintre, y sen ha aportades dels demás totes les recloses, séquies, basses y carcavars y los altres edificis que servien per us de dits molins.

"Que ab dita inundació ha acabat gran número de bestiar com són moltons, rossins, mules, satxos y altres que estaven en les cases que es són enderrocades; y altrament ses perduda gran quantitat de blats, farines, llegums, cànems y mobles estaven en dites cases que dita inundació ha enderrocades; y semblantment molt cuyros que es trobaven en les adoberies los quals sans aportà dita riera com dit és.

"Que dites aygues per ésser tantes y tant excasives han destruyts moltíssims arbres del territori de Vich, los quals ha arrencats y sels ne ha aportats fora del territori, y molts pallers de palla y de erba que tenien replegats per conservació de la agricultura.

"(...).

"La furiosa revinguda de les aigües de la riera de 1617 és potser la més forta que es conegui documentalment. Superior a la de la nit del 7 d'octubre de 1603, que no arribà a sobrepassar els pont i que ensorrà 33 cases i que fou més de doldre pel gran nombre de persones que hi moriren degut a que la rierada sobrevingué durant la nit y sorprengué la gent dormint. Mentre la rierada de 1617 arribà a les nou del vespre donant temps a la gent de posar-se a l'aguait. Però amb tot s'enderrocaren més de 50 cases encara que no hi hagué més defuncions que de les dotze o catorze persones que sucumbiren al molí de Galliners.

"Entre aquests dos càlides aigües se n'han donat d'altres de benys importància que es constaten en els documents de l'època. El de 10 d'octubre de 1807, el de darreries del mateix mes de 1814, el de 8 de desembre de 1815, el 15 de setembre de 1823, el de 19 de setembre de 1825, el de 17 d'agost i del 12 de setembre de 1826, el de 19 d'octubre de 1827, el de 29 d'octubre, el de 23 de novembre de 1832, el de 26 de setembre de 1833, el de 5 de maig de 1834, el de 23 d'agost de 1842, i per últim el catastròfic dels dies 7 i 8 d'octubre de 1863."⁵⁴

La pesta de 1629

Davant l'amenaça de la pesta, es prengueren mesures per tal d'apaivagar-ne els efectes:

"A finals de 1625 hi hagué a Catalunya gran por de que vingues pesta, y, per evitar-la, se prengueren precaucions, fentse a Vich un *Watzeret* per entrarhi els atacats. A 28 de Janer de 1630 un fuster, dit Antoni Rosers, confessava rebre de Segimon Homs, obrer de la Ciutat, 6 lliures y 10 sous per dues partides de *decadum et cabirons* comprats ad opus *clausuras del morbo*. (C.F. Mars 1630, de Joan Lucía)."⁵⁵

La plaga de la llagosta (1687-1688)

La plaga de llagostes, que afectà Osona els anys 1687 i

⁵⁴ JUNYENT, Eduard, 1975-1979, "L'aiguat de 1617 a Vic", *Ausa*, vol. VIII, Vic, pp. 151-155.

⁵⁵ "NOTES...", 1918-1920, "Notes d'arxiu. XLII - De la pesta de 1629", *Butlletí del Centre Excursionista de Vic*, vol. III, Vic, pp. 92-93.

1688, contribuïf decisivament al malestar social que patia la comarca, de tal manera que no pot ser deslligada de la revolta dels Gorretes.

"Una de les calamitats que de tant en tant flagel·la certes regions de la Península, es la plaga de llagostes. La nostra Plana, podem dir, que ha sigut ben afortunada en aquest punt, si bé que, dins l'història de les calamitats del camp, no hi manca també la de la vinguda d'aquests devoradors insectes.

"Tenia bones notícies que'ns contan la magnitud de l'invasió de llagostes, que s'extengué per tot el Principat de Catalunya, ocorreguda l'any 1687, motivant que'l Concell Municipal de Vich, cregués convenient dictar mides urgents per sortir al pas d'una tan terrible plaga que s'anava extenent per la Plana."⁵⁶

L'any 1683 es caracteritzà pel fred i l'eixut.⁵⁷ Després es produïren forts aiguats.⁵⁸ Josep Esglésies i Joaquim Santasusagna esmenten una plaga de llagostes, l'any 1681, que "procedent de l'Aragó, travessà les Muntanyes de Prades, flagelant tota la contrada. Cinc anys més tard, una nova plaga, que afegia a les llagostes veritables núvols de papallones, malmeté totes les plantacions."⁵⁹ La fam sol ser la conseqüència més immediata després d'una plaga de llagosta, ja que les collites solen quedar molt malmeses.

Fins ben entrat l'any 1687, els efectes de la plaga es feren sentir sobretot a la part occidental del Principat, però a partir d'aquest any (1687), progressà cap a l'est, amb la qual cosa la plaga es generalitzà a tot Catalunya.⁶⁰

Del pas de la plaga per la comarca d'Osona, en deixà constància Joan Guàrdia, amo del mas Guàrdia de l'Esquirol:

"Cosa miracolosa del que s'à socceït aquest any de 1687 en aquest lloch de l'Asquirol, de l'aspant que la gent an tingut de una plaga de llagostas, com dos anys se dèian que éran a l'Orgell y com dit any són vingudas en la Plana de Vich y al Llosanès y del gran aspant que donaven que así deien que no dexavan ni blats ni cosa que ellas passasen; lo aspant que la gent tanian y las pragàrias que fèan a Vich de profasons y al Sr. bisbe digé missa al mix de un camp y astant dient missa las llagostas arribaren, que dèian que quont neva molt no cau la neu tant aspega, y los de Vich traguèran als Sans Martris a Sant Llorens y allí als féran una baraca defora y allí astàvan dos canonjas y dos capallans y un consallier y dos siudadans, y a Sant Sabastià astàvan als fraras caputxi[n]s comanint-las, que ellas tanian tota aquella serra y al Llosanès fins a Montañola y des de allí són arribades fins a St. Josep qu.es dia als 3 de julio de dit any.

"Dia al 4 són arribadas a Manlleu, dia 5 són arribadas así a la una ora de la tarda, que aparaxia quant las abellas axamenan, lo qual en aquet lloch qui tinge garbas al camp totom las portaria a casa encara que fésan totas verdes, lo qual al vespra no cadà ninguna garba per als cans, que donas y mifons totom ne portaven, no curant-se de qui éran, tant se ajudaven als uns als otras. Nosaltres comensàvem de portar garbas a la era a mitdia ab duas carretas y (...) cadaren algunas pocas de llagostas per así, y así andret de la casa pasàven molt altas, mes assy, a las onsa oras, comensaren de passar y duraren fins a duas

⁵⁶ CUNILL, Segimon, 1921-1924, "Una plaga de llagostes a la Plana de Vich", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, Vic, p. 30.

⁵⁷ PLADEVALL, Antoni; i SIMON, Antoni, 1986, Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII, Barcelona: Curial, p. 120.

⁵⁸ CATALA, Pere, 1987, La plaga de la llagosta a Catalunya (1686-1688), Barcelona: Rafael Dalmau, p. 7.

⁵⁹ Citat a: CATALA, Pere, 1987, La plaga de la llagosta a Catalunya (1686-1688), Barcelona: Rafael Dalmau, p. 8.

⁶⁰ CATALA, Pere, 1987, La plaga de la llagosta a Catalunya (1686-1688), Barcelona: Rafael Dalmau, p. 15.

oras, que pareixia cont neva que al vent la porta y totas vaían de tremontana y tiraven envers Montseny.

"Des als 8 ja no.n pasaven gaira que anaven molt altas que tot just les subiravem y no.n quedaren sino algunas.

"Lo dany que an donat per así no está gran cosa y ara.s diu que las llagostas se'n van envert mar, que devallavan al Congoth. Nomás dian que a fer ne davallavan com si fossen fullas; y an posadas penas que ningú pogués pesquar y que no pogésan vendra ous que las gallinas agésan menjadas llagostas, y també anallatían als tosinos y al bastiar no volían menjar de l'erba de la gran poder que dexaven. Hi més a la Plana de Vich an donat molt dany a las sivadas, que a penas no n'an dexadas, que ab una nit ja las se avían totas menjadas y las favas quant se avían menjadas las fullas se menjavan las tavellas, lo qual dian que envers Galdés dexan molta de cria, que fan uns canons de terra, com si fossen uns piñons ab cloaca, que jo n'é vistos de l'any que dos avían duit de la Segarra, y dins dels canons són tots plens de ous y al brill néxan, del que temem molt de l'any qui ve que no n'ho menjan tot, que a Tona y molts llochs an dexada cria.

"Ha més se an estat per la Plana de Vich, ha més se van acostant que a 12 són tornadas fins ha Roda y a tretse són arribadas fins als camés de l'Ascanera, a 14 són arribadas fins a la Palanca la gran moltitud que donan gran aspart per así. Ha més sempre tiran de la part de mitdia, que dian envers Viladrau n'i a mix pam de gruxa per tot y pasan fins Arbúcies y també davallan fins a la Garriga. Ha més ne néxan molts que si no fos això la jent ne mátan molts, ha més may se conex. Y per así també n'i a de novelles, ho ny que n'agafasem algunas de las grossas no trobavem que portaven mols de ous, del que temem que l'any qui ve no.n[es] dexan ninguna cosa si ellas crían com dia(a)n, perquè envert Fogarolas y St. Julià de les Ollas y anvert Vilallonga y Viladrau dexan cria per menjar tota la Fransa y tot Aspaña y tot; si s'i multiplícan com aqueeth any la jent se ténen de morir de fam.

"Item dia al 19 de dit mes ne an vingudas molts per así, ha més lo endemà se'n són anadas, ha més dia als 18 de dit mes a la Plana de Vich tots los llochs ne mátan molts que a rraó de cada dia ne mátan més de sinconta quarteras y a Vich la ciutat fan uns clocs y allí ne tiran deu o dotse quarteras y és sert que.n mátan més de sent quarteras cada dia, que la ciutat los paga, que són més de quotra-cens que mátan, que an aqueix puix del Tosell ne an soterradas més de 500 quarteras.

"Item dia als 20 de fit mes ha ribada orda del real Consell que fésam lo major número de jent que anásem a matar llagostas y que si dexaven cria en aquest lloch que donásem avis lo qual per así no se té notícia que dexan cria y dia l'orde que fésam clocs que tingésan sis pans de fondo y que posásem cal viva perquè temem que la poder no llansan algun mal.

"Item dia als 20 ha caiguda molta de calamarsas per así; no sabem si aurá mortas llas llagostas, que así ne ha mortas algunas, ha més al Pla de Mondoia y per tot dejús roca ni ha molts."⁶¹

Joan Perai i Salvador Perai, veïns de Joan Guàrdia, també se'n feren ressò:

"(...), y lo any de 1687 tinguérem una percecúdia de una plaga de llagostas que vinguéran a la Plana de Vich, antráran als primés de gulliol (...) lo dia que acabavam de segar los blats ab què nos donaren un gran sustu, que venían (...) com si fos que navàs y loego quyan pels blats ab què nos devoravan ab bravur y dorà tres dias al passar llagostas y anávan d'esquexa part de mixdia y fayan un burinó com si fos mal tema y donaren un gran dany a la Plana de Vich y a Muntanyola y Urístà y lo any de 1688 entraren lo dia de St. Pera a l'Asquirol, que fayan amagar lo sol y (...) donàran gran dany, y a la Plana de Vich a l'alsa[r] gran vent, que totas pasàran ab quatra [o] cinch dias, que totas anávan a llevant, y lo dia que partíran de l'Asquirol arribaren a Crispia y a la Plana de Sas n'i res[t]áran, que y estiguéran alguns dias, y lo endemà que se n'agéran anadas de aci an rastàran a prop de (...) una fexa de erba y ay anaren trenta o quaranta-y-7 o quaranta-8 y en gafàran algunas cinch o cis quarteras; las gafàvan ab dos llençols y un sach comit al mix, perquè elles anaven saltant als llençols, lo dematí, quant no podían vollar, y les ficaven a dins del sach, y a la primavera del dit any ay anaren algun[es] trenta o quaranta (...) a gafar-les quant nexian antes que no pogésan vollar y aixís les destruïen a la Plana de Vich (...)."⁶²

El Consell Municipal de Vic dictà les ordres següents per a combatre la plaga:

⁶¹ PLADEVALL, Antoni; i SIMON, Antoni, 1986, Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII., Barcelona: Curial, pp. 54-56.

⁶² PLADEVALL, Antoni; i SIMON, Antoni, 1986, Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII., Barcelona: Curial, pp. 124-125.

"Aquest en sessió del dia 4 d'Agost (1687) convingué en que per part de la Junta nomenada se "diligenci en que los ciutadans iscan a la matansa de dita llagosta tots los dies no tots junts cada dia si part de aquella dividintha per quartos de Ciutat...".

"A 22 d'Abril del any següent se nomenà una nova Junta per cuydar d'extingir la llavor que havia deixat la llagosta, y que s'anava multiplicant enormement posant en perill els fruytes dels camps a la Plana. En aquesta ocasió també hi contribuí el Rvnt. Capítol de la Seu pagant la tercera part dels gastos.

"A 11 de Maig se tractà pels comisionats del Consell y del Capítol de donar més activitat a l'obra de la extinció de la plaga llagostina, parlantse de destinarhi uns 48 homes que se'ls pagués a rahó de un ral de plata a quiscun d'ells.

"Sembla que no tardà gaire a donar-se per extingida del tot la dita plaga per quan a 15 del mes de Juliol del any 1688, el conceller en cap (...), comunicà al concell municipal de Vich una representació del Capítol de la Seu en la que se li feya a saber la decisió que havia pres de tornar al seu lloch de l'iglesia de la Pietat, les reliquies dels Sts. Mártirs. D'acort els dos Capítols se determinà fer "dita processó y restitucio lo dia de dimars, y lo dia de dimecres la de St. Just... y fer celebrar lo dia del dimars venider un offici en la Cathedral ab predicá y a la tarde la processó y restitucio de dites Stas. Reliquias... y semblantment... fer celebrar un Aniversari general en dita Cathedral per les beneytas animas del purgatori...".

"Aquestes cerimonies religioses havian sigut disposades en agrahiment "a la Misericordia que per la intercessio de dita Sts. Martirs tant poderosament de Deu N. S. ha usada en esta parroquia y plana de Vich sa divina magestat est any havent permes que encara que hagen passades y passades per los sembrats tanta plaga de llagosta no se ha experimentat dany algu en aquells...".

"La predita calamitat podem dir que a la Plana durá tot un any just y cabal. Anem a donar una curiosa relació que d'aquesta plaga dels nostres camps, ne deixá breument resenyada (...) Llorens Ferrer, notari y conceller segon encarregat de la distribució dels fondos y despeses fetes pel Concell municipal de Vich. Escriu que les "llagostes entraren en la parroquia de Vich, divendres als 4 de Juliol de 1687 y entraren ab tanta abundancia en dita parroquia y altres parroquies circumvahines que passava los homens...". Ademés de las pregaries, processons públiques y devocions, en el concell tingut el dia 14 de Juliol fou establert que, "foren fetes cridas publicas per la present Ciutat..., que tots los dies tothom generalment isques ab dos concellers y quatre capitulars los matins desde las quatre fins a las set y las tardas desde las sis fins a las vuyt horas y mitja, fora la present Ciutat, y alla ha ont se trobarian dites llagostes pera matar y sepultar aquelles conforme se ha anat exint, y alguns dies son exidas passadas de mil personas; y se ha feta matansa fins als 20 de dits mes y any de passadas de 400 quarteras, en lo qual dia per evitar tanta fatiga dels ciutadans, se son elegits vuyt tercios de la Ciutat y ciutadans y en quiscun nomenats per cabos quatre ciutadans, prosegint en la mateixa conformitat, matins, y tardas" (Arx. Mun. V. Administracions).

"Com a notes ben curioses que'ns han quedat sobre la manera com se feya la extinció de la llagosta, retreurem les següents: La gent se reunia al toth d'una caixa o atambor que tocavan en Joan Orta y Pere Olzet dit lo Reynet, atambors de la Ciutat, els quals després d'haver congregat els de Vich, sortían pels afores a fer lo mateix. Dels que's dedicaven a aquesta tasca els uns matavan els insectes, deixantlos perquè uns homes y dones, pagats per això, ab escombres de bruch els anessen apilotant mentres que d'altres, també assalariats, els recollissen y portessen en uns clets, fossos o valls oberts expressament perquè els hi sepultessen. De una sola partida, el que feia de caixer-administrador, pagà el valor de 440 escombres de bruch. Per últim, era operació final la d'escampar calx per desobre les llagostes."⁶³

Les conseqüències de la mala collita de 1687 no es feren esperar. Malgrat els esforços de les classes dirigents per acabar amb la plaga, la mala anyada fou el detonant de l'aixecament camperol dels *gorretes*, l'any 1688. "Gorretes era un qualificatiu aplicat als pagesos, perquè portaven la gorra musca o barretina."⁶⁴

⁶³ CUNILL, Segimon, 1921-1924, "Una plaga de llagostes a la Plana de Vich", *Butlletí del Centre Excursionista de Vic*, vol. IV, Vic, pp. 32-33.

⁶⁴ CATALA, Pere, 1987, *La plaga de la llagosta a Catalunya (1686-1688)*, Barcelona: Rafael Dalmau, p. 59.

c) Ordre social

Els grups dominants exercien llur control social, "a través de les confraries i gremis, a través de la vigilància ideològica exercida per l'Església, aquesta mitjançant els comissionats de la Inquisició, els dits "Familiars del Sant Ofici", de càrrec hereditari, a través del poder coercitiu de les autoritats locals o superiors: sobre les revoltes populars, sobre el joc i la moral, sobre les representacions i altres actes, com la passió o els balls de caramelles per considerar que eren celebrats de forma irreverent, amb penes que podien anar fins a l'amputació de membres corporals."⁶⁵

Els assots públics molt sovint formaven part dels càstigs, que impartia la justícia els segles XVI i XVII, a més de les amputacions de membres i les condemnes a galeres.

"En Març de 1548 Antoni Lucanés, gascó, per haver robat al Vicari de Vacarisses y aportat a la ciutat de Vich, baix capa de amitat y ab fractura de portas, un matxo, vint canes de drap de casa, una balleta, tres mocadors obrats y un caputxó, fou sentenciat per la cort de Vich, a ser assotat per los llochs publichs de la present ciutat y atés lo valor de les coses robades, la manera y la persona robada, fou ademés condemnat a que li llevessen les orelles, en lo lloch acostumat y en lo lloch acostumat foren clavades y el lladre esclós de la present vegueria.

"-Narcís Casasas, sotaveguer y sotabatlle de Vich y Ausona, per ausencia del Veguer y Batlle reyal, condemnat a Joan Spiau, francès per haver robat de la butxaca de Miquel Serra, pagés de Corcó, una bossa de aluda que contenia 18 rs. de plata, després de haver comprat rahims en la plassa del Mercadal de la present ciutat lo dia 29 de Setembre de 1608, a ésser assotat en los llochs acostumats de la pnt. ciutat y publicat per tota la vegueria, baix pena de servir també cinch anys en les galeres del rey."⁶⁶

En aquest context, però també dins el marc de la conjuntura socio-econòmica europea, cal situar la repressió exercida pel virrei, principalment, contra el bandolerisme, així com la persecució de bruixes. El poder, però, també es veia limitat, per a mantenir l'ordre, en moments de greus tensions socials com foren la revolta de 1640 i la dels Gorretes de 1687-1689.⁶⁷

2.12.5 EL PAPER SOCIAL DE L'ESGLÉSIA ALS SEGLES XVI I XVII

L'Església, els segles XVI i XVII, adquireix un ascendent social més important que mai. Esdevé omnipresent, ja que abarca tots els aspectes de la vida social: religiosos, laborals, benèfics i ideològics.

"I, evidentment, aquest fet s'accentua a la ciutat catedralícia de Vic, on es centra la major part dels ordres religiosos. El 1570, a tall d'exemple, la seu comptava amb 20 canonges i el cens d'eclesiàstics era d'uns 150. El pes de l'església a Vic es manifestava a bastament a través de les institucions, els convents i les esglésies: ja comptava amb

⁶⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 117.

⁶⁶ V., A., 1921-1924, "Notes d'arxiu. LXXVII.- Assots", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, Vic, p. 160.

⁶⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 117.

l'Escola Catedralícia; el 1506 es crea l'Estudi General, amb mestres de gramàtica, lògica, poesia i retòrica, a càrrec de la ciutat i el biabat; el 1575 es crea el Seminari i el 1602 la Universitat Literària, on s'estudiava humanitats i filosofia. (...) les obres de més envergadura que s'emprengueren a la ciutat en els segles XVI i XVII foren edificis de caràcter religiós.

"Aquesta presència era revestida, de més a més, de cara al poble baix, de grans solemnitats, per tal de fer-se més imponent. La intervenció en els actes públics era essencial per a divulgar aquesta impressió: la rebuda dels bisbes nous enmig d'un gran aparat i amb ostentació de luxe, amb l'assistència de totes les autoritats i en presència del poble; la participació en les festes i les processons, i àdhuc en les revoltes populars, per tal de calmar els ànims i la celebració d'oficis solenns i pregàries públiques amb motiu de fams, epidèmies o guerres, eren un fet consubstancial de la societat que descrivim.

"De fet, però, aquesta presència no és autònoma, sinó que es dona en funció de l'ordre social establert. És de sobra coneguda la doble funció, tan essencial, que acompleix l'església en la societat de l'antic règim: d'una banda justifica i dona suport al poder establert, cominant els fidels a respectar-ne l'organització i la propietat fins i tot en els moments més crítics (com succeeix en els motinaments i revoltes populars); d'altra banda, complementa aquesta actitud amb una presència social important a través de la beneficència, alhora molt rendible a l'ordre establert, perquè atenua les contradiccions d'una organització productiva i social injusta.

"Així, l'Església fomenta l'ajut als pobres o intervé en els moments en què les crisis cícliques fan sentir més fort les seves conseqüències, col·labora en l'erradicació de les plagues de llagosta, etc. Col·laboració que de fet per a ella és minsa, perquè acapara grans propietats i béns immobles, sovint obtinguts a través de deixes testamentàries. I, paral·lelament, acompleix la seva funció ideològica al servei de les classes benestants a través dels oficis religiosos i de les pregàries públiques, que mitiguen el descontentament i la desesperació popular.

"De més a més, sorgeixen amb empenta les associacions religioses, que integren les classes populars: les confraries (de tipus professional o estrictament pietós) i les fundacions. (...). Totes (les confraries) tenen una presència ben activa en el poble, moltes des del segle XVI, a través de la celebració solenne de les festes patronals i del patrocini de les obres fetes al temple parroquial: fan construir, hi obren capelles, encarreguen retauls als artistes, etc.

"Pel que fa a les fundacions, són importants les devocions del Ciri de St. Feliu, del Ciri dels Macips, i dels Ciris de St. Roc i St. Sebastià (aquest per protegir el poble dels flagells i les epidèmies). Les Pies Almoines, que arrenquen dels temps medievals, tenen com a finalitat la caritat, la qual es practicava especialment en els dies de funeral. Segons la deixa del testador es donava pa cuit o coca als pobres. També se solia fer el Divendres Sant. I, finalment les almoines perpètuas, establertes de manera permanent per les cases riques uns dies determinats a l'any, com el de St. Bernabé, en què les parroquies solien fer caritat."⁶⁸

La pietat popular tenia diverses formes de manifestació, però les més conegudes "són les que es troben vinculades a les necessitats immediates o a les calamitats públiques. Davant el flagell de la pesta que assotà molt sovint tot el país en aquest temps (...) la gent acudia a diferents santuaris en processons, sovint acompanyades de flagel·lans o gent amb mostres ostensibles de penitència; s'enviaven pelegrins o emissaris de pobles i ciutats a famosos santuaris més llunyans i s'erigien arreu altars i capelles a sant Sebastià, a sant Llop i a altres advocats contra la pesta."⁶⁹

Les consuetes parroquials dels segles XVI i XVII són una mostra de l'encarrilament de la pietat popular per part de les institucions eclesiàstiques.

El tema més comú, que podem trobar a les consuetes, sempre segons Antoni Pladevall, "és el que fa referència a les confraries, processons a capelles i santuaris, per vot

⁶⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 115-118.

⁶⁹ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 120.

o devoció, o per assegurar les collites, el culte als difunts, festes de Sants titulars, patrons de confraries, advocats contra la pesta o altres calamitats i festes votades. Reduïm, per tant, aquesta anàlisi de la pietat dels segles XVI i XVII a quatre punts: confraries, processons, culte als difunts, festes."⁷⁰

"1) CONFRARIES

"Les confraries de gremis i oficis arrelen en les localitats de mitjana importància en començar el segle XVI; en alguns llocs tenen arrels medievals, en altres provenen de nova creació. (...).

"Les confraries que centren la pietat general del poble són essencialment les tres següents: la del Roser, que s'acostuma a propagar en les nostres parròquies entre 1570 i 1610; la de la Minerva o del Santíssim Sagrament, que sol implantar-s'hi entre 1610 i 1640, i la de les Animes del Purgatori, que, des de mitjan segle XVIII, substitueix l'administrador de l'antic baci de les ànimes.

"La més activa i popular era la Confraria del Roser; ella centrava la devoció mariana i s'hi refongueren sovint les velles confraries del Ciri de Santa Maria o de la Verge de la Gràcia, del Bon Part o de les Dones. Cada primer diumenge de mes, hi eren dedicats al matí l'ofici i les absoltes pels confreres difunts; a la tarda celebrava rosari, processó i cant dels goigs. En parròquies petites o de poblament dispers, totes les funcions, àdhuc la processó, es feien al matí, (...).

"Les seves festes més importants eren les del Roser de Maig i del Roser d'Octubre, amb disparament de gales i altres manifestacions populars. Aquests dos dies també eren d'especial freqüentació de sagraments, com adverteixen algunes consuetes.

"La Confraria de la Minerva, cada tercer diumenge celebrava un acte d'adoració i una processó en honor de Jesús Sagramentat. Posava especial esplendor en la construcció i guarda del monument del Dijous Sant i, sobretot, en la festa i processó de Corpus i la seva vuitada, que en alguns llocs rebien el nom d'Enramades. (...).

"La Confraria de les Animes tenia el seu principal esplet el mes de novembre en el qual, a més de les solemnitats de Tots Sants i Dia dels Morts, celebrava el Novenari amb desplegament de sermons, cants penitencials i absoltes pels difunts. En alguns llocs es muntaven sumptuosos cadafals i fins i tot monumentals purgatoris durant els dies de la novena.

"Encara hi ha altres confraries, ultra les patronals i gremials, però unes són d'aportació més tardana i d'altres es limiten a una localitat determinada.

"2) PROCESSIONS

"També les processons són una manifestació típica de la pietat dels passats. Moltes consuetes (...) destinen un capítol o secció especial a la descripció de les processons. En els costumaris dels llocs rurals es dona molt de relleu al cicle de processons dominicals entre la Santa Creu de Maig i la de Setembre, en les quals s'arriba fins al pedró o comunidor a resar els quatre evangelis del ritual tarragoní. També són remarcables les tres processons de lledànies o lletànies, els dies abans de l'Ascensió i la de Sant Marc, que acostumaven a variar de ruta visitant creus de terme, capelles i santuaris de la rodalia. (...).

"Algunes d'aquestes processons, en els llocs rurals, acabaven amb caritats fundades pels hisendats de la parròquia, en les quals es repartien en pa o en coques algunes quarteres de blat assignades pel fundador o bé recollides entre els masos del veïnat.

"El dilluns o el dimarts de les Pasques de Resurrecció i de Pentecostés solia organitzar-se una processó, juntament amb les parròquies veïnes, al santuari cabdal de la comarca. (...).

"(...).

"En general pot dir-se que no hi havia festa o solemnitat general de l'Església o bé privativa de les localitats que no acabés amb una processó i ben sovint amb el cant dels goigs.

"3) CULTE ALS DIFUNTS

"A més dels actes generals ja esmentats en parlar de la Confraria de les Animes, el culte als difunts ocupa un lloc destacat en les consuetes. En els termes rurals, sobretot, cada mas tenia absoltes fundades que, el diumenge, després de la missa matinal o de l'ofici, els rectors havien de cantar davant els vasos sepulcrales situats a l'església o a la sagrera. El dret de menjar o "comestiones" que el rector rebia dels masos, es fonamentava en l'obligació d'aquestes absoltes. El fet que l'església fos a la vegada casa d'oració i lloc de repòs dels fidels difunts, accentuava aquesta devoció entre els feligresos.

"(...).

⁷⁰ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 129.

"El Cantar general de les Animes és una altra pràctica esmentada sovint per les consuetes. Es feia en diades diferents segons les parròquies, per tal que hi poguessin assistir els rectors i clergues de les localitats veïnes. (...).

"4) FESTES

"El calendari religiós era molt més carregat que l'actual i, en cada parròquia, hi havia especials festes de coldre, que solien ser les del patró del poble o d'algun d'especial devoció; algunes festes votades a advocats contra la pesta, com sant Roc, sant Sebastià, sants Abdon i Senén, sant Simplicí, els sants Metges, etc.

"La festivitat de la Dedicació de l'església parroquial -quan es coneixia- era objecte d'especial celebració, fins i tot de caient popular; (...).

"En alguns indrets, la festa major, o sia la del patró del poble, no coincidia amb el titular de l'església.

"Les festes anyals i les patronals acostumaven a ser celebrades amb vespres i completes -i altres hores canòniques, allà on hi havia una important comunitat de preveres i fundacions especials-, missa major cantada, a voltes solemne, amb adoració de la Vera Creu o veneració de relíquies del sant patró, i processó; en algun lloc, durant el curs de la processó, aquesta es parava pel cant dels "villancicos"; gairebé invariablement, finalida la processó acabava la festa amb el cant dels goigs."⁷¹

a) La persecució de les bruixes

Una prova evident de la tensió social, "ben palesa en el segle XVII, conseqüència d'un agreujament de l'abisme que separava unes minories dirigents de la gran majoria de la població sobretot en els àmbits rurals, pot trobar-se en un procés de rigidització creixent dels ressorts ideològics d'integració de les classes populars en la societat de l'Antic Règim i, principalment, en el camp de la religió."⁷²

Una onada d'intolerància recorregué tot Europa en contra de les creences màgico-populars, que havien perviscut fins aleshores.

"Efectivament, des de sempre la cristianització dels àmbits rurals havia estat molt superficial i mai no havia arribat a ésser prou intensa com per a desterrar un conjunt de pràctiques i creences de caire més aviat intuitiu i lligades amb tota una concepció màgica del món immediat del qual la població depenia estretament per a la seva subsistència. Els cicles estacionals, relacionats amb les collites, havien marcat des de sempre el calendari d'aquestes pràctiques religioses destinades més a influir benèficament en la marxa de les collites que a formes de pensament religiós elaborat. A l'Edat Mitjana, la cristianització d'aquestes pràctiques lligades als cicles estacionals s'havia fet sovint sense traumes i hom havia arribat a integrar-les sense gaires dificultats, tot introduint progressivament les idees bàsiques del cristianisme assumides com a nous elements taumatúrgics que podien incidir amb més eficàcia que les velles pràctiques en la bona marxa de la vida material de la gent. Però quan la crisi del segle XVII posà de manifest l'agreujament de la crisi social i a l'hora la imperfecció de la penetració de la ideologia de les classes dominants, i mostrà les classes populars, aferrades a unes pràctiques tenyides de cristianisme però encara ben arrelades en la imperfecta comprensió dels fenòmens estrictament naturals, la por, el mal, el dimoni, esdevingueren el recurs de la religió per mirar d'extripar els costums populars i imposar una clara assumpció dels principis en què es fonamentava l'ur predomini."⁷³

Calia crear una consciència de por, que servís per a conduir la població cap a una religiositat, al servei dels

⁷¹ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, pp. 129-132.

⁷² NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 39-40.

⁷³ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 40.

interessos de les classes dominants.

"Per aquest procés els segles XVI i XVII veieren una autèntica invasió de bruixes, superstició, endinoniat i aberracions diverses, i tota la litúrgia que el cristianisme creà per a combatre'ls, que en conjunt responia més a una forma d'aïllar, marginar i desprestigiar, qualsevol fenomen natural i explicable, però que pogués reforçar les pràctiques seculares de la població en detriment d'una submissió que en un moment de crisi esdevenia bàsica per a les classes dominants."⁷⁴

La Inquisició fou l'instrument emprat per a assegurar aquesta submissió popular. Segons Antoni Pladevall, la introducció de la Inquisició castellana a la Corona d'Aragó, ja en temps de Ferrand II, és la mostra més evident de la intromissió reial en els afers eclesiàstics. "El primer gran acte de fe de la Inquisició a Barcelona va tenir lloc l'any 1539 i la seva actuació es dirigí, a partir de 1551, contra els immigrants occitans i els primers luterans establerts a Barcelona."⁷⁵

Al segle XVII la bruixeria es perseguida per tot Europa amb especial violència. La bruixeria, junt al bandolerisme, són la resposta violenta a unes condicions de vida cada vegada més dolentes. Entre les classes populars romanien, malgrat la cristianització, creences ancestrals referents al cicle natural (sol, lluna, estacions, etc.). "El grup social dominant es valgué, en efecte, d'aquest substrat cultural per tal d'endegar un moviment repressiu de gran abast arreu d'Europa, a principis del XVII i amb una finalitat doble: aconseguir la polarització del malestar social envers aquests personatges temuts i malvistos que són els bruixots i sobretot les bruixes (...) i, de passada, eliminar tot tipus de creença que restés al marge de la ideologia dominant."⁷⁶

"Un inici de l'exaltació i mentalitat de l'Església o dels cristians catalans a l'inici del Barroc el donen els processos contra la superstició i la bruixeria del final del segle XVI a l'any 1622.

"Pràctiques com les de curar malalties amb oracions estrofolàries, conjurs religiosos per evitar pedregades, posar dos falçons encruats o els calamastecs de la llar al revés per evitar els llamps, l'ús d'aigua beneïda per a treure erugues de les cols, per a obtenir curacions o per a preservar-se de mals donats, així com pràctiques d'endevinacions i auguris barrejant oracions i escarnint ritus religiosos, són a l'ordre del dia.

"Contra ells actuava la Inquisició entre 1561 i 1620, i són sovint denunciats pels oficials del Sant Ofici que hi havia en cada parròquia. La Inquisició actua normalment contra ells amb penes de presó, dejunis, multes, visites a santuaris, manant de fer caritats, etc. Mai no hem vist contra això penes de mort o tortures, penes que es reservaven als qui feien proselitisme d'heretgia o a heretges destacats.

"Un símptoma de l'esperit de l'època del Barroc és la caça de bruixes que es va dur a terme entre 1617 i 1622. Pocs anys abans n'hi havia hagut al País Basc i a Aragó, però entre ells no hi havia relació, sinó que tots són fruit d'una exacerbació religiosa estranya, comuna a la major part d'Espanya i d'Europa.

"A causa d'alguns fanàtics o descobridors de bruixes, es va desencadenar, sobretot a partir del'any 1618, una sèrie de processos que va fer que, en quatre o cinc anys, es

⁷⁴ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 41.

⁷⁵ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 119.

⁷⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 118.

pengessin més de quatre-centes bruixes a Catalunya; d'elles, unes seixanta, com a mínim, en la diòcesi de Vic.

"La simplicitat de la gent i de les autoritats féu que hom carregués sobre les bruixes i bruixotes tots els mals del país: la mortalitat infantil, les pedregades, les pestes del bestiar, el mal dels golls, les sequeres, etc. Tot això era obra del dimoni, per a la gent de l'època, i el dimoni actuava a través de les bruixes, amb les quals havia pactat i amb les quals es reunia en "juntas" o "akelarres". Les bruixes acostumaven a ser dones del poble, sovint vídues o solteres velles i algunes captaires, sempre de classe social baixa i, per tant, crèdules i indefenses.

"Les persecucions no les feia la Inquisició, sinó les autoritats civils, i no les cremaven, sinó que les penjaven després de llargues tortures per fer-los confessar el que volien i perquè denunciessin els seus companys o companyes.

"No les feia l'Església, però aquesta hi assentia, perquè els primers processos que es feren a la diòcesi de Vic foren precisament en les baronies o dominis de la mitra; (...).

"és un fenomen que trobem en tot Europa ja des del segle XVI i que indica l'histerisme i esperit poc crític i exarcebat religiosament de l'època de la Reforma, Contrareforma i Barroc.

"Un temps, en fi, contradictori i de fanatisme, molt lligat a tots els esdeveniments polítics i socials de l'època."⁷⁷

2.12.6 EL BANDOLERISME

El fenomen del bandolerisme, del segle XVI i primera meitat del XVII, "englobava, en interessant simbiosi, aspectes de litigis entre famílies nobles, i un conjunt heterogeni de marginats socials, que junts nodrien i formaven les quadrilles de bandolers (...)." ⁷⁸

Al llarg de tot el segle XVI Catalunya era considerada com una terra de bandolers.

"(...), es configura a Catalunya el fenomen bandoler des de la Baixa Edat Mitjana. Sense gaire solució de continuïtat entre les faccions nobiliàries i les bandositats de l'època dels desordres provocats per la crisi social i la guerra civil del segle XV, i més aviat com un corollari evident, el bandolerisme entra ja amb força en el regnat de Carles I, l'emperador. Fins als anys quaranta del segle XVI ens trobem davant una etapa de formació que filtra i barreja el bandolerisme d'arrel aristocràtica i una unió de descontents o marginats que s'hi afegirien i constituïrien el que hom ha anomenat el bandolerisme popular."⁷⁹

La prosperitat econòmica de la masia reposa, segons Pierre Vilar, "sobre la seva extensió i sobre la varietat de la seva explotació, envoltada de boscos i de terrenys de pastura. La conservació d'aquesta estructura implica una certa dispersió d'hàbitat, i una certa feblesa de poblament. (...). La lluita entorn dels masos ròncecs havia estat realment una lluita del benestar pagès individual en detriment de la densitat de població.

"Els homes del segle XVI i XVII s'han sorprès, tanmateix, de la relació entre el poblament feble i el banditatge. Però no s'adonaven generalment sinó de les facilitats d'atac i de refugi que aquesta particularitat oferia als

⁷⁷ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, pp. 135-136.

⁷⁸ NADAL, Joaquim, 1988, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 31.

⁷⁹ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 33.

bandolers. Però la relació és indubtablement més profunda. El sistema agrícola, que és dominat per la masia, absorbeix difícilment tot augment de població.

"(...).

"Però la producció d'emigrants i l'agitació es manifesten arreu on domina el paisatge del mas isolat i vast. (...). De fet, la contradicció perceptible entre la prosperitat rural de les regions de grans masies (...) i un poblement dens del Principat, no serà resolta sinó per la industrialització intensa, al llarg del període contemporani.

"Al segle XVI, la industrialització, esbossada per les fargues i l'activitat tèxtil rural, no ha pogut compensar el desequilibri demogràfic creixent."⁸⁰

Després de Guadalupe, sempre segons Pierre Vilar, "la classe social més afectada, la més descontenta, és la dels petits nobles rurals, que no han anat a les ciutats ni pout llur fortuna de les fonts de les rendes urbanes, i les terres dels quals, explotades indirectament, són de dimensions reduïdes. Aquests es troben pobres i desorientats, temptats per aventures poc confessables, (...).

"La masia, alliberada jurídicament, és prou forta per a defensar-se. Si el bandidatge és una mena de lluita entre masia i castell (...) això no pot amenaçar, en tot cas, els resultats de la gran revolució agrària. L'esdevenidor ho demostrarà: la petita noblesa rural s'anirà extingint; Catalunya, a la fi del vell règim, comptarà un noble per cada 300 habitants (Castella la Vella, 1 per cada 3); la masia pagesa subsistirà, més pròspera que mai als segles XVIII i XIX. Després de Guadalupe, la noblesa rural catalana és una classe destinada a desaparèixer."⁸¹

"Això no significa, però, que el país no compti ja pagesos pobres. De fet, la masia acull una aristocràcia. (...).

"Per sota d'ells queden quantitats de masovers, de petits pagesos no propietaris, jornalera, i també fadristerns sense terra (perquè les masies es transmeten, com sabem, a l'hereu únic: el sistema es codifica justament al segle XVI, i entra a formar part de les constitucions).

"Hi ha, doncs, tota una capa de pagesos per als quals un any dolent, una disputa sobre el salari, un excés de fills a la família són ocasions de dificultats insuperables i de dispersió: això facilita, és clar, el reclutament dels irregulars. Quan hom parla de gascons entre els bandolers, pensa sempre en refugiats de la guerra de França. Bé, doncs, també entre els gascons les masies cercaven llurs jornalera. I aquests eren, sens dubte, més ben pagats que allà, ja que s'expatriaven. Però feien també la competència a la mà d'obra catalana, que es veïé obligada a lluitar o perdre els llocs.

"(...).

"A més, els desgraciats, els desplaçats, els sense treball no vénen tan sols del camp. Les ciutats, les viles també en produeixen. (...). De fet, el bandidatge sorgeix de tota la misèria, de tot el desequilibri del temps de la inflació.

"Quan els negocis, l'especulació sobre les monedes, la afluença precipitada de la plata, edifiquen fortunes ràpides, sovint inestables; quan la misèria afecta, al contrari, tots aquells qui no es beneficien directament de les alces de preus, el temps es favorable al bandoler. La massa de plata que es desplaça enlluerna per les xifres poc habituals. El

⁸⁰ VILAR, Pierre, 1967, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, pp. 304-305.

⁸¹ VILAR, Pierre, 1967, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, pp. 301-302.

bandoler del segle XVI actua com el gàngster actual: (...).⁸²

El bandolerisme, segons afirma Joaquim Nadal, "no es mouria solament pel simple afany de robatori. La fluïdesa de la frontera pirinenca, els castells aïllats de les serralades interiors, el contraban de cavalls, l'agricultura pobra, i les filtracions d'heterodòxies religioses es barrejarien per formar conjuntament les causes que preocuparien seriosament els virreis, (...)."⁸³

La persecució dels bandolers, organitzada a través de somatents o unions de pobles, topava amb la població del lloc, que generalment preferia amagar-los que lliurar-los a la justícia.

És un error, sempre en paraules de Joquim Nadal, voler distingir entre un bandolerisme aristocràtic i un bandolerisme de la misèria. "Avui sembla que són indestriables, que es presentaren alhora actuant conjuntament, i que socialment el bandolerisme no fou un fenomen significatiu, en el sentit que no era pas el refugi dels humils i pobres, en una acció de connotacions suposadament revolucionaries, sinó que més aviat recollia amb intermitència elements heterogenis de tots els grups socials que s'embarcaven a l'aventura, per motius diversos. Per aquesta causa precisament podríem dir que la raó bàsica del bandolerisme, una descompensació entre els recursos i el nombre d'habitants al Principat, no fou determinant per a l'economia de Catalunya."⁸⁴

Com diu Pierre Vilar, "el bandidatge català és, doncs, a la fi del segle XVI, cosa del temps, sorgida de les circumstàncies econòmiques generals més que no pas d'un malestar agrari particular. No contradiu la hipòtesi de la prosperitat agrícola de les masies, d'una renda del sòl creixent, d'una classe mitjana consolidada alhora a la ciutat i al camp. Assenyala més aviat la contradicció, que pogué ésser momentània, entre l'estructura social establerta recentment a Guadalupe i, ja, un excés d'homes i d'energies."⁸⁵

A la Plana de Vic, ja a principis del segle XVII, els bàndols s'hi trobaven ben arrelats.

"A finals del XVI Vic estava partida entre nyerros y cadells, divisió que obeeix a uns mòbils que de moment ignorem. Les baralles i els assassinats eren a l'ordre del dia. (...).

"Fou en aquestes rivalitats que agafarien anomenada personatges llegendaris com Rocaguinarda, Serrallonga i Trucafort, entre d'altres. Però el teixit social de què estava compost el moviment dels bàndols era complex: barons de la Plana com Carles Vilademany o cavallers com els Paratge de Bellfort, de Manlleu; ciutadans honorats, menestrals i pagesos,

⁸² VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, pp. 302-303.

⁸³ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 33.

⁸⁴ NADAL, Joaquim, 1988, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 39.

⁸⁵ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 304.

bisbes i canonges; camp i ciutat.

"Què pretenia i què significava cadascuna de les bandositats? és encara matèria d'estudi. (...).

"De tota manera malgrat que ignorem l'inici del conflicte comencem de veure-hi aliances polítiques, amb la creació d'unes clienteles -molt a l'estil feudal- que transformaven progressivament el problema local en general. (...).

"La parcialitat de les autoritats municipals i eclesiàstiques i dels juristes, en lloc de pacificar, abrandava les divisions i fomentava l'esperit de "vendeta". I aquesta era portada fins a l'extrem que els caps i llurs colles feien ostentació pública de la seva força davant la qual es feia impossible el manteniment de l'ordre.

"L'ambient encara es caldejà més a partir del 1598 quan arribà a Vic el nou bisbe Francesc Robuster, (...).

"D'entrada, el bisbe ja topà amb el capítol de la seu. Aviat aixoplugà una colla de bandolers al mateix palau episcopal, a recer de la justícia reial. Lògicament, la seva presa de postura capgirà l'equilibri existent fins llavors. Tothom qui es trobava sota la seva jurisdicció -monestirs, capellans, estudiants- esdevingué cadell, llevat dels canonges, fins al punt que la gent dia "robusters" en lloc de "cadells", i el bisbe era "el cadell gros". Aquest ambient coincidí amb el reforçament de les oposicions: hom podia triar fins i tot les esglésies d'acord amb l'un o altre bandol.

"Malgrat que els nyerros mantenien el control de la ciutat, els cadells experimenten una puixança creixent emparats pel bisbe i pel veguer. (...).

"(...): entre els nyerros s'hi comptava Perot Rocaguinarda, fadrí d'Orià, que amb el temps esdevindria un dels bandolers de més anomenada i dels més idealitzats pel sentir popular.

"(...).

"La situació no devia haver canviat massa cap el 1626 quan el virrei de Catalunya, el duc de Cardona, s'exclamava que la vegueria de Vic "és el manantial de todos los daños y excesos que Cataluña padece por esta insolente canalla", alhora que retreia als barons i senyors de la Plana la descarada protecció que dispensaven als bandolers. I a més, pel que es dedueix de llur actuació nerviosa, les autoritats prenen mesures a la desesperada, com la del governador Aleix de Marimon, que feu empresonar tots els habitants de Roda i pretengué fer el mateix amb els de Manlleu, sota l'acusació d'encobriment i d'ajut als bandolers. Calia, però, desmuntar la infraestructura del bandolerisme, cosa que es comença a notar cap els anys trenta, quan, com a resultat d'aquesta política, Serralonga cau en l'abandó dels seus factors i és detingut."⁸⁶

Sempre que actuaren els virreis en contra dels bandolers, optaren sempre per la via de la repressió més violenta. "Així la repressió del bandidatge va tendir a limitar-se a expedicions punitives espaciades, i per tant més brutals, que afectaven privilegis, interessos i sentiments: arrencar portes i finestres (amb la prohibició de tornar-les a col·locar) a les masies, arrasar cases -equivocant-se algunes vegades sobre els suspects designats- transportar els cadàvers "en carros", això no podia sinó revoltar l'opinió pública. Al camp hom temia més els soldats que els bandits. Aquests trobaren protectors entre els pagesos més simples i entre els més alts personatges."⁸⁷

Aquest malestar contra l'Estat, agreujat pels allotjaments de tropes, anirà creixent fins que, com diu Pierre Vilar, les oposicions dels bàndols "es retrobaren en el sentiment que "la terra" -Catalunya- es trobava oprimida per un "mal govern" llunyà, estranger, corromput. De la mateixa manera que carlisme i federalisme -tan diferents de contingut- es retrobaren, a la fi dels segle XIX, en el catalanisme, així, el 1919, plàcids burgesos intel·lectuals arribaran a sentir-se solidaris del terrorisme anarquista, contra les sagnants repressions ordenades de Madrid. "Visca la terra,

⁸⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 121-122.

⁸⁷ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 354.

Muira lo mal govern, Muiran los traïdors", criden cada vegada més, després del 1618, els bandolers. Ja no és el crit de simples aventurers; és un crit d'opositors polítics. Aquest període tardà de l'agitació del camp -entre 1620 i 1630- fou el que veié el més popular dels grans caps de bàndol, com Serrallonga."⁸⁸

Joan de Serrallonga, casat amb la pubilla Margarida Serrallonga del poble de Querós, "més aviat era un pagès en bona posició. Sovinteja la documentació sobre transaccions comercials de bestiar i consta que en els corrals de la masia hi tenia bon recapte de tocinos."⁸⁹ Ha esdevingut el bandoler més mitificat a la Plana de Vic. És el protagonista de llegendes i cançons populars, com la que comença:

"Joan Sala y Viladrau
era el nom que jo tenia
per sobre nom Serrallonga
casat ab una pubilla.
(...)." ⁹⁰

En el cens general de Catalunya de 1626, Antoni Pladevall hi trobà una nota del rector de Querós, on hi especifica que "Serrallonga (la masia) és enderrocada y una masoveria enderrocada per ordre del Rey". Això feia poc que havia passat, ja que el 1626 fou l'any que Serrallonga passà a ser cap de Quadrilla.⁹¹

A la revolta contra les tropes d'Olivares (1640) ja no es fa distinció entre nyerros i cadells. Com diu Pierre Vilar, "el moviment de 1640 assenyala una nova constitució de forces."⁹²

2.12.7 DE LA GUERRA DELS SEGADORS A LA REVOLTA DELS GORRETES

Des del moment en què Catalunya no accepta participar en el projecte castellà de la "Unión de Armas" ideat pel comte-duc d'Olivares, esdevé el trencament amb Castella: els anys següents les tropes reials s'aposenen a Catalunya i s'hi estan fins acabada la guerra de Successió. "Serà l'allotjament d'aquestes tropes a les cases, en una desproporció

⁸⁸ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 355.

⁸⁹ SENA, Frederic, 1981-1983, "Figures de bandolers de principis del segle XVII a la vegueria de Vich", Ausa, vol. IV, Vic, p. 333.

⁹⁰ "NOTES...", 1915-1917, "Notes folklòriques. En Serrallonga", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. II, Vic, p. 159.

⁹¹ PLADEVALL, Antoni, 1972-1974, "Un cens general de Catalunya de 1626 fins ara desconegut", Ausa, vol. VII, Vic, p. 141.

⁹² VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 355.

exagerada i amb una actitud de vexació constant envers llurs habitants, el factor detonant de la revolta popular que farà desaparèixer la divisió secular que patia el país: els catalans obliden les bandositats i fan causa comuna contra el mateix enemic."⁹³

A conseqüència de l'entrada de França en conflicte directe amb Espanya dins la Guerra dels Trenta Anys, la presència de les tropes en el sòl del Principat, imposada ja el 1626, es féu habitual després de 1635. "Però a la primavera de 1634 es produí un avallot a la Plana de Vic amb motiu del trànsit d'una companyia de dos-cents cinquanta soldats estrangers (polonesos) i mal disciplinats que anaven camí del Rosselló (ocupat pels francesos)."⁹⁴ Aquests primers soldats imperials "provoquen la gent, la roben i saquegen. Aviat els pobles de la comarca es mobilitzen: Pruit, Rupit, Cabrera, Torelló, Manlleu... formaren somatens i aplegaren més de mil homes. D'altra banda, ja el capítol de Vic s'havia negat, en un ambient molt contrari a les autoritats reials, a pagar el nou impost de la corona, que consistia en la meitat del delme."⁹⁵

Ja anteriorment, l'any 1602, la ciutat de Vic, "fou obligada a estendre un préstec al rei pel valor de 3.000 lliures a causa de les necessitats apremiants de guerra sense que mai més fos retornat a la ciutat quan aquesta per tal d'obtenir-lo s'hagué de carregar amb censals a particulars contra els interessos de la ciutat."⁹⁶

"Una de les tribulacions que més afligiren a Catalunya durant aquest període fou l'exacció del Quint de les Imposicions carregat sobre els arbitris que cobraven els municipis per l'arrendament de Propis, és a dir dels drets de la sal, del vi, pa, carn, peix i de mercats que constituïen els ingressos dels municipis."⁹⁷

El malestar s'anà incrementant a causa de les exigències a la població civil de socors de vitualles i de lleves de soldats del país destinades a reforçar les tropes emplaçades al Roselló.

A finals de l'any 1639, els sots-veguer Vic convoca els ajuntaments, per tal que es presentin a l'Esquirol tots els homes aptes per a la guerra amb la finalitat de partir cap a Salses.

"Quan en dit any, l'exercit del Rey d'Espanya, tingué a punt de rendir l'exercit francès, sitiàt en Salses, el Comte de Sta. Coloma, virey de Catalunya que'l comandava, dirigí en 23 de Dbre. de 1639, desde'l camp del siti, unes crides que publicaren les

⁹³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 124.

⁹⁴ PLADEVALL, Antoni; i SIMON, Antoni, 1986, Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII., Barcelona: Curial, p. 19.

⁹⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 124.

⁹⁶ JUNYENT, Eduard, 1975-1979, "L'aiguat de 1617 a Vic", Ausa, vol. VIII, Vic, p. 149.

⁹⁷ JUNYENT, Eduard, 1975-1979, "L'aiguat de 1617 a Vic", Ausa, vol. VIII, Vic, p. 149.

vagueries de Catalunya y Rosselló y Cerdanya, en les quals manava que acudissen a son auxili les viles o llocs, envianthi un conceller, consol, paier, jurat o procurador, ab tots los homens aptes para les armes, ja que l'enemic havia capitulat y promés que para'l sis de Janer proxim, o sia de 1640, rendiria la plassa sino revia socorro de son Rey, confiant ab dits reforços impedir que fossen auxiliats y's rendissan, com efectivament se tingué de rendir en dit dia. Joan Andreu Pens sots-veguer y regent la vegueria de Vich convocaba data 27 de Dbra., (...), als batlles de Manlleu, Torelló, Sant Julià de Vilatorrada (Vilatorta?), Sant Pere de Torelló, la Vola, Vidrà, del terme de Seva y del Brull, la Castanya, Ayguafreda, Sentelles, Balenyà, Tona, Oristà, St. Bartomeu del Grau, St. Boy, Orís, St. Hipòlit, Tavertat, Rupit, Vilanova de Sau, terme de Savassona y Folgaroles, perquè el dissapte, dia 31 del present mes de Desembre, "compareguen ab tots los particulars de aquex loc y terme aptes para la guerra ab les millors armes que tingan en lo lloc del esquirol ahont jo me trobaré para partir de ell al camp de Salces, ahont sa Exa. se trobará" sots pena a mes de les convingudes en altres crides, de doscentes lliures. Foren publicades dites crides, que encare se conservan en l'arxiu de la Vegueria de Vich, a 27 de Dbra. 1639, y en los dies 28 y 29 comunicades a dits batlles."⁹⁸

Des d'aquell moment, les llesves són contínues, i la fortalesa es recuperada pels catalans a principis de 1640."⁹⁹

"Los catalans que anaren a Salces éran catoraa milés; que moriren devian ser la meytat, que casi tots los del nostro lloch y moriran, que fou gran terror los catalans que moriran a Salces y tots pagats de nostros dinés; ab tot això alasoras teniam prou dinés."¹⁰⁰

Les pèrdues, tant en vides humanes com en diners, foren molt elevades.

"A més de les càrregues dels allotjaments, durant la guerra el poble hagué de mantenir amb el seu esforç econòmic la defensa del país. (...).

"Cada poble tenia assignats el nombre determinat de soldats que havia de proporcionar i a la vegada mantenir, mitjançant una assignació o socors per soldat."¹⁰¹

El pretext de la guerra amb França va permetre que des del 1626 les tropes reials restessin emplaçades en territori català. Les opressions de caire social, econòmic i polític menaren cap a l'anomenada guerra dels Segadors, que, encara que tingui el seu inici el 1640, durarà fins l'any 1652 en què és presa Barcelona. Les conseqüències derivades d'ella, però perduraran fins a finals de segle. El país poc a poc va deixant les faccions, com i també el bandolerisme, a favor d'una unitat que té un sol enemic comú: l'exèrcit reial. La tensió esclatarà el dia de Corpus de 1640.¹⁰²

"La revolta es produí a Vic el 26 de maig, vigilia de Pentacosta, amb un escamot de trenta homes armats, que el vespre entraren pel portal de Malloles. (...). En plena nit sortiren en processons amb el Santíssim, des dels seus respectius convents, els trinitaris, els caputxins i els jesuïtes, que, reunits al Mercadal, formaren una sola processó que rodejà la ciutat i féu callar l'amotinament. Al matí, els revoltosos es passejaven ufanosos

⁹⁸ V., A., 1921-1924, "Notes d'arxiu. LXXVIII.- Vich y'l siti del castell de Salces en 1639", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, Vic, pp. 160-161.

⁹⁹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 124.

¹⁰⁰ PLADEVALL, Antoni; i SIMON, Antoni, 1986, Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII, Barcelona: Curial, p. 59.

¹⁰¹ ALBAREDA, Joaquim, 1980, "Manlleu als inicis de la guerra dels Segadors (1640-1641)", Ausa, vol. IX, Vic, p. 130.

¹⁰² ALBAREDA, Joaquim, 1980, "Manlleu als inicis de la guerra dels Segadors (1640-1641)", Ausa, vol. IX, Vic, p. 127.

pels carrers i l'endemà marxaren de la ciutat.

"Però el 10 de juny, mentre a la tarda es feia la processó de l'octava de Corpus al Carme, entraren secretament més d'un centenar d'amotinats que, a la nit, assaltaren la casa Granollacs (...)."103

"Diferents testimonis declaren que, entre vuyt y nou del vespre, vegeren un flotó d'homens que portaven en el coll feixos de canes y caramuixes, movent esvalot y cridant *Nuiran traydors visca la terra*. Els esvalotadors portaven un tió de foch encès y anaven a posar foch a la casa d'en Joan Granollacs. (...). Veyent que li cremaven la casa, micer Ylla sortí a la finestra ab un cantí d'aygua, però l'hi tiraren un tret de pedrenyal o d'altra arma de foch de lo que morí. Els amotinats cremaren de sol-arrel la casa de Granollacs y aterraren la mansió de don Lluís Descatllar, cremant els mobles al mitx del mercadal. Igualment feren mal bé la casa de micer Francesc Albareda, jutje ordinari, cremant la roba y els papers.

"(...).

"Vehins dels carrers forans de la Ciutat, tals com el de Sant Pere, de Manlleu, de Gurb y Rambles, posaren assetge a Vich, trencaren la canonada de l'aygua y durant cinch dies no hi deixaren entrar queviures. Escalaren el monastir de Sant Clara, apoderant-se del campanar, desde ahont feren foch els vehins de la Ciutat, (...).

"Assaltaren la muralla y feren trinxeres al mercadal, (...). Quan els ciutadans feren resistència, els amotinats se retiraren als carrers forans.

"(...). La contemplació de tants desafueros feu que'ls ciutadans se rebifessen y empenguessen la resistència."104

A Vic la situació d'amotinament i de tensió continuaria fins l'any següent (1641).¹⁰⁵

El 23 de gener de 1641 la Generalitat proclamà comte de Barcelona al rei de França Lluís XIII. S'iniciaven dotze anys d'administració francesa. Molt aviat, però, el descontent es féu sentir. Els camps abandonats a causa de la manca d'homes cridats a les lleves de soldats; així com la puja dels preus i la carestia de les vitualles feren front comú contra el domini francès, fins i tot dels que en un principi se'n sentien adictes. El cop final el donà la fam i la pesta que sofrí la ciutat de Barcelona, durant el primer semestre de 1651, junt amb el setge de les tropes castellanques que suportà la ciutat des de l'agost fins a l'11 d'octubre de 1652, en què hagué de sotmetre's novament al rei Felip IV.¹⁰⁶

"La rendició de les ciutats i pobles a les tropes castellanques deixà en desgavell el camp i la muntanya, entre l'amenaça dels exèrcits francesos i les companyies catalanes de miquelets que militaren pel seu compte, d'acord amb l'un o amb l'altre dels exèrcits oponents. (...). Entremig, es mogueren els exèrcits i la Plana era ocupada per les tropes catalanes, amb les exigències d'allotjament i de lliurament de grans, palla i llenya i amb un comportament poc correcte pels excessos que cometien en les poblacions atemorides."107

"Es estat lo Collesacabra frontera de Fransa y tostems los micalots de Fransa y Aspanya <tostems> an cosejat per tota aquesta terra, composant y matant tant de una part com altra

¹⁰³ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, pp. 209-210.

¹⁰⁴ C., R., 1921-1924, "Nota d'arxiu LXXII - Successos de Vich en maig de 1640", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, Vic, pp. 135-136.

¹⁰⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 124.

¹⁰⁶ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, pp. 213-214.

¹⁰⁷ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, p. 215.

qu.és gran terror."108

"(...). L'amença de l'exèrcit francès de caure sobre la Plana pel cantó del Vallès i d'Olot atragué la concentració de les tropes de Darmstadt, formades per 1.500 cavalls i 8.000 homes infants i la vinguda de don Joan d'Àustria, que s'instal·là a Vic des del 27 d'octubre fins a l'11 de novembre de 1654.

"El dia 12 entraven els francesos a la Plana amb 6.000 soldats de cavalleria, que ocuparen Manlleu, i 3.000 infants Sant Hipòlit de Voltregà, des d'on saquejaren pobles i masies, de manera que la gent en fugí amb la roba i vitualles, i saquejaren les esglésies fins a calar-hi foc, (...). Però el 13 de desembre l'armada francesa es retirà de la Plana pel Collsacabra i tornà la quietud a les llers."109

El diari de Joan Guàrdia, pagès del mas Guàrdia de l'Esquirol, també es fa ressó de la invasió francesa de la Plana de Vic.

"Després de qui vingué lo Francès a la Plana de Vich ab sis mil cavalls, los quals se situàran a Manlleu y per totas la[s] casa[s] de mitja llegua al rededós, governant dita cavalleria lo Musur de Bisi, y alguns tres mil infants a Sant Ipbòlit governats per Mosur Miranvila, general de dita armada. Arribà dita armada ha dotsa de noembra. En tal die com dijous, die de St. Martí papa y màrtir, en aqueix die comensàran nostras desdixas, nostras desgràcias y finalment nostra total ruïna y fonch en esta manera, no pensant-nos-ho nosaltres que de aqueix modo se aguessen de aportar les francesos. Arribaren lo divendres de matí en est terma y parròchia de Corcò molts soldats ab tal desvergonyimén y infàmia (avent-nos ja demanada la obediència y haver-los-la donada ab promesa de sent quarteras de sivada y dient-nos que posàsem las cosas a la església donant-nos per ella y per qualsevols cosas una salvaguarda), arribàran, com dích, no obstant axò, ab tal descaradura, que després de aver robada y saquejada la casa del Dot, sens deixar-i un sustento de blat y altres grans y alajas de casa, y juntament lo mas Vallbona, sens deixar-i cosa gran ni xica per a viurer, arribaren en nostra església parrochial de Corcò, aont hi havia molt blat, ordia, mill, sivadas, llagums, robas de llini y de llana.

"Isqueren lo rector y vicari ha demanar-los què volian; respongueren que sivada y ella los digueren, junt ab alguna pagesos, que de bona gana, pesant que se accontentarían ab axò, donant-los-ne un quartà per cada cavall.

"Comensaren a treurer sivada de a iglésia per a donar-los, però ells no se accontentàran de poch sinó que se'n carregàran los cavalls, que sols de la casa de la Bertrana ja se'n portàran dotsa quarteras. De aquí demanaran pa, donàran-los tot quan pa tinguèran, que sols ne romangué un per deu o dotze personas. No parà qui encara, perquè entràran a la Rectoria y allà se carregàran de blat, ordi, llagums y altres cosas, espatllant caxas, portas y robant a tesa, a fins a escorcollar lo rector, an al qual trobàran tres doblas y las hi robàran.

"Després de aquí, ja n'arribàran més demanant més sivada, y arribàran a la porta de la església y comensàran ha espatllar-la, no havent-i dintre personas per a resistir ab <ab> armes temporals, sinó lo vicari [y] dos altres beneficiats, los quals se valgueren de armas espirituals traient en lo altar lo Senyor del Sal y Terra y volgué per sa misericòrdia que arribà[s] la salvaguarda y alguns hòmens allà defora la iglésia y fonch Déu servit que alashoras no fonch robada.

"Al fin, se pasà aqueix die del modo que escrích, no obstant que no dexàren de arribar así, en ma casa; per mor de la salvaguarda y donant-los pa y sivada, no n'entràran en casa. Y aqueix dia me robaren les gallinas. Lo endemà, die de disapte, no digueren res a la església, però sí feren a la Rectoria que se n'acabàran de portar lo gra y se na portaren fins los cuyros de las cadiras, y fóran també a la casa de Arcarons, la qual robàran y sacajàran sens ninguna pietat.

"Després, lo diumenja, tornàran a la església y altra vegada la volgueren espatllar y obrir, però agué y gent d'armas dintre y la guardàran ab feros y amansas y també que arribà la salvaguarda y luego marxàran per amunt y se'n vingueran así, a casa, y entràran a dintre y me la robàran del modo que volgueren, ço és: blat, sivada y altres cosas que per dir-o tot alguns xexanta cavalls hi vingueren, que tota se n'anàran carregata, sens encara que ja lo divendres me avian robats cinch boues, una mula y euga.

"Després lo dilluns, que fonch a setsa de noembra, finalment fonch robada la església no perdonant a espatllar lo sacrari y pèndrer la custòdia junt ab la reserva per a robar-la, però fonch Déu servit que la salvaguarda la llevàs de les mans de quell sacrilego y dexat de la mà de Déu y axí fonch salvada.

108 PLADEVALL, Antoni; i SIMON, Antoni, 1986, Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII., Barcelona: Curial, pp. 84-85.

109 JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, p. 215-216.

"Espatllàren las caxas de ànimas, obra, de la Minerva, San Isidro, del Roser y robàren los diners que y havia, y tota la sara del Roser, de la Minerva y de tots los altars. Robaren lo varicle, dos capsas de plata, roquets, càmits y altres ornaments de dita Església, tot lo blat, ordís, sívadas, millis, robas de lli y de llana. Finalment y són estats sinch o sis vegadas, que entre la iglésia, rectoria y la Bertrana se'n són anats carregats afins a tant que no y an dexat cosa gran ni xica, que no se n'o àjan portat.

"Després, dimecres a vint-y-sinch de noembra, pujàren en dita parròquia y part del terme més de mil cavalls y alacoras no perdonàren a pobre ni a rich, desbotant portas, maltractant gent, robant, sequejant a rem y a vela, no dexant matalafs, marfagas, grans ni pallas ni coses ab que poder-se sustentar afins que los eclesiàstics an agut de parar de dir misas y aver-se de ausentar de llurs casas, tant ells com los demás d'esta parròchia y terme, avent de estar per aquexas gorgas patint de fret, tots sense roba y los demás sense pa ni saber de aont haver-na y no sols los pobres sinó los matexos pagesos.

"(...).

"Astigéran ab aquest torment quatre setmanas y lasoras devallaren los qui tenian asatjat la vila de Ripoll, que, a pèrdua de molta gent, la avían aguda, y lasoras se n'anaren a las vilas més enllà de Vich, com Tona, y Sentelles, Taradell y Seva, y també fèran los mateixos astragos y astigéran allí una semana, y nosaltros estàvem pensant si volíam antrar a Vich y no li digéran res o si prengéran moneda, no sé lo que fou; tornaren amunt tot lo gran camp de gerra que sagons io avia vist judicàvem que hi avia quinsa o setsa mil personas, que lo vicari i io nos estàvem a la sima del Puix Saguardia un diumenga de matí y la fumarasa estava molt aspepa per tota la Plana de Vich (...)."110

Aquest extens relat del sequeix del poble de l'Esquirol pot ser representatiu del que succeí a la resta de pobles de la comarca d'Osona, Folgueroles entre ells.

La depredació de la Plana de Vic per part de l'exèrcit francès, el novembre i desembre de 1654, "seguida del robament, incendi, mals tractes a clergues i burles sacrílegues en la majoria d'esglésies de la comarca, (...) va fer que el 21 d'abril de 1655 es publiqués en totes les parròquies de la diòcesi de Vic una solemne excomunió contra l'exèrcit francès, autor d'aquests abusos."111 Per la qual cosa es feu una relació detallada dels ultratges y tropells que l'exèrcit francès havia ocasionat a cada una de les moltes esglésies profanades de la diòcesi. Respecte a la de Folgueroles, hi consta:

"Item, a 19 de dit mes (novembre), moltes tropas de soldats del dit exèrcit espallaven la porta de la iglésia parrochial de Sancta Maria de Fogarolas ab colps de destrals y las fonts baptismals, llansant per terra la aygua de aquellas, robant la cullera de plata que era en ditas fonts y robàren també los vasos de plata que contenían los cants olis, també espallaren lo sacrari robant, de aquell, una capseta de plata dita reserva, la veracreu gran, y altra veracreu petita de plata sobredorada que era en lo altar major, un calzar ab sa patena, y tots los ciris, grosos y petits, y roperen quatre llantias dels altars, las caxas de las ànimas y del Roser y demás administracions, y moltes altres de diverses personas, robant tot lo que era en ellas y casi tots los grans y las demás coses que eran en la iglésia y en la casa de la rectoria, tant lo que era del rector, com de altres personas, damnificant casi tot lo demás. Després, a 16 de dezembre proppassat, los matexos o altres soldats del dit exèrcit robaren de dita iglésia lo vas de las fonts baptismals y desnudaren los altars de totas las estovallas bones y robaren també tres corporals y altres ornaments del culte divino y posaren fech a la dita rectoria essent-se cremada la major part de aquella."112

Del pas de les tropes franceses per Folgueroles, el dia

110 PLADEVALL, Antoni; i SIMON, Antoni, 1986, Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII, Barcelona: Curial, pp. 81-83.

111 PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 140.

112 PLADEVALL, Antoni; i SIMON, Antoni, 1986, Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII, Barcelona: Curial, p. 134.

16 de desembre de 1654, ens en queda un trist record: les cendres de l'Arxiu Parroquial, anterior a aquesta data.

"Jo Rnt. Gaspar Sala pre. rector de la parroquial Iglia. de Sta. Maria de Folgaroles bisbat de Vich demana y suplica que se rebuda informació ad futuras dei memoriae constiutur sobre les coses següents.

"1 Primo com dimecres als setze del mes de desembre propasat arriba una multitud de francesos enemichs de sa magt. Catholica (que Deu Guarde) en la casa de dita rectoria y en ella posaren foch dicant.

"2 Item com la dita casa y casi tot lo que dins de ella se trobava resta cremat y convertit en cendra.

"3 Item con entre altres coses que trobaven dins dita casa era una de ellas tots los originals de las scripturas publicas rebudas per los rectors de dita Iglesia; aixi antichs com moderns que també són restats cremats y convertits en cendra.

(...).

"Dixit que es veritat que lo die de dimecres que contaven á setze del mes de Decembre del any mil sixcents cinquanta y quatre arribaren en la casa de la Rectoria de dita Sta. Maria de Folgaroles una multitud de francesos que eren part del exercit frances tenia invadit la plana de Vich i dits francesos posaren foch en dita casa Rectoria com ho diu lo Interrogatori lo que dix saber ell (...) per trobarse en dita casa quant dits francesos arribaren en ella y vehe com hi posaren foch.

"(...).

"Dixit que es veritat lo que diu quant lo Interrogatori lo que dix sabe ell tests perque com ja te dit en lo Interrogatori veu com dits francesos posaren foch (...) y despres quant tingue loch de tornarhi troba (...) y casi tot lo que dins de ella havia deixat ell tests (...) y convertit en cendra com ho diu lo interrogatori.

"(...).

"Dixit que es ver lo narrat en dit Interrogatori dix saber ell tests perque quant dits francesos prangueren foch en dita casa ell tests poch antes havia deixat ben conduhidas y recondidas en dita casa tots los originals de les scripturas publicas rebudas per los rectors y vicaris de dita parroquial Iglia. de Folgaroles aixi antichs com moderns y quant torna en dita casa entre altres coses troba totas las ditas scripturas cremades y convertides en cendra com en dit Interrogatori narra.

"(...).

"Dix saber ell (...) perque lo die de dimecres que contaven á setze del mes de Decembre propasat trobantse ell (...) en la casa de la rectoria de la parroquial Iglia. de Santa Maria de Folgaroles ahont feya sa continua habitació arribaren á dita casa una multitud de francesos que per ser tants y per los excessos que feyan ocasionaren a ell (...) y al Rnt. Gregori Amatller pre. que servia de vicari en dita parroquial Iglia. que sen anassen y dexassen dita casa sola ab dits francesos y anhavién deixat ell (...) y dit ms. Gregori Amatller la dita casa dits francesos posaren foch en ella y ven ell (...) com dita casa se estava abratant.

"(...).

"Dixit que es ver lo que diu y narra lo interrogatori lo que dix saber ell tests per que tant prest com fou possible a ell ... torna en dita casa y troba dita casa y casi tot lo que era dins de ella cremat y convertit en cendra com en dit article se dona y narra.

"(...).

"Dixit que es ver lo que en dit interrogatori se diu y narra lo que dix saber ell tests perque com te dit tant prest com la furia de dits francesos li dona loch torna en dita casa y trobantla cremada entre altres coses que adverti faltaven en ella fon las scripturas aixi velles com modernas estavan recondidas en la scrivania publica de dita parroquial Iglia. y totas ellas las troba y veu cremadas y convertidas en cendra com ho diu lo interrogatori."¹¹³

En la introducció de la Consueta de 4 de febrer de 1764, es torna a fer referència a la crema de l'arxiu i a la forma com es recuperaren les consuetuds del poble, gràcies a la bona memòria de Gaspar Sala, antic rector de Folguerols.

"(...). Però com les guerres causian, per infallible conseqüencia tots los mals, en las del any de 1654, en que victoriosos los Francesos dominaren esta Plana de Vic, als 16 de Novembre ¹¹⁴ del mateix Any, saquejaren, y robaren esta Iglia. pegaren foch en la casa de la Rectoria, y ab est incendi se cremá la lloable Consueta ab los demes Papers, escripturas

¹¹³ A.P.F., Documents, vol. I, sense numerar.

¹¹⁴ Cal pensar que és un error i que el mes correcte és el desembre i no pas el novembre.

antigues, y modernas á excepci6n de un sol llibre de Obits, y llevador de rendas de Aniversaris, y Missas fundadas en la mateixa Iglesia. De la referida crema han resultat gravissims perjudicis, com es regular de semblants infortunis, que per remediars los en lo posible, han donat varias, y molt acertadas providencias los Srs. Illustres. Bisbes y sos Comissionats, en los Actes de Visitas, com se deixa veurer de ellas; especialment (evacuada la Provincia per los Francesos) la donà en acte de Visita en lo any immediat seguent al citat de la crema lo Illustre Sr. Bisbe, al Rt. Gregori Anetller, regint la cura de esta Igle, que formà nova Consueta ab la direcció, y dictamen del Rt. Gaspar Sala Pre. y Rr. que ho era de mes de de sinquanta anys de dita Parra, fill de la Casa o Mas Sala de la mateixa, que haventse criat en ella, y conegut per molt temps dos altres Rectors, estava sans dubte ben instruhit de las practicas, y consuetuts antigues, se formà modo dicto la nova Consueta, (...)."¹¹⁵

El 1667 hi tornen haver hostilitats entre Espanya i França. Es produeix una nova invasi6n francesa, l'any 1673, que no arriba a la Plana, però contra la que Vic hi envia homes. Posteriorment, aquestes incursions s'aniran repetint durant els anys: 1675, 1678, 1689, 1690, 1692, 1693, 1694, 1695, 1697.¹¹⁶

"L'estat de guerra permanent flagel.lava les classes baixes. La fi de la segona guerra amb França fou celebrada amb joia a Vic la nit del 27 de gener del 1679 amb tocs de campana, jocs, llums i escopetades, de tal manera que segons un contemporani "pareixia que avien canviat el món". L'endemà es féu ofici solemne i processó amb moltes banderes i amb la participaci6n dels gegants, els dracs, la mulassa i l'àliga.

"El 1690 encara, 2.000 soldats francesos ocupen Vic, saquegen la Vall de Torelló i de retirada saquegen Olot i l'Empordà amb noves campanyes contra les quals la Plana participa activament, (...).

"El pes aclaparador dels allotjaments seguia carregant les classes baixes. Es veien agreujats pel fet que els soldats anaven acompanyats de llurs famílies i també perquè els nobles i algunes viles se'n trobaven exempts. El recurs de la prestaci6n pactada amb el caporal suplía l'allotjament, però la quantitat era cada vegada més elevada. L'empobriment s'acreixia cada dia (...). Vers els anys noranta els municipis ja pactaven globalment els serveis substituïtoris dels allotjaments.

"Així la situaci6n havia esdevingut insostenible: a una conjuntura econ6mica desfavorable, accentuada pel creixement demogràfic, s'afegeix la càrrega del manteniment de les tropes i unes contribucions creixents. (...). El factor desencadenant de la crisi fou la plaga de llagostes del 1687, que malmatè la collita. Aquestes són les bases de l'esclat popular conegut amb el nom de la "revolta dels Gorretes", que s'estengué pel camp català entre el 1687 i el 1689 i en la que confluïren el caràcter antisenyorial i l'oposici6n entre el camp i la ciutat (en tant que els senyors eren exempts i les ciutats rebien molt menys les conseqüències dels allotjaments i, per tant, es negaven a donar suport a la revolta)."¹¹⁷

L'aixecament començà a primers d'octubre de 1687 a Centelles, perquè un capità de l'exèrcit volia cobrar 24 rals, quan només en podia cobrar 22, i el poble es negà a pagar-los-hi. Com a resposta el virrei hi va enviar 600 soldats.¹¹⁸ "El dia 7 es cridà el "via fora" tradicional i s'aixecà la gent en armes obligant l'exèrcit a sortir de la vila. L'aixecament es va generalitzar per la comarca d'Osona i el Vallès, i va arribar a mobilitzar de 6 a 7 mil perso-

¹¹⁵ A.P.F., "Introducci6n", a Consueta de 4 de febrer de 1764.

¹¹⁶ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, pp. 216-220.

¹¹⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 127.

¹¹⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 128.

nes."¹¹⁹ Les institucions catalanes, preses del pànic es posaren clarament al costat del virrei.

"Al llarg de l'any següent la revolta s'havia estès fins al Llobregat i fins a Mataró, caracteritzant-se per la seva radicalització (...) i per la negativa general a pagar les contribucions. Bona part dels dirigents eren propietaris benestants de Centelles.

"Finalment el 1689 esclaten un seguit de moviments populars arreu del país. "L'exèrcit de la terra", al crit de "Visca el rei i mori el mal govern", havia mobilitzat unes divuit mil persones, assolint així una força tan superior a la de l'exèrcit que en desarmaven els soldats. La Generalitat, el Consell de Cent i virrei condemnen la revolta i les tropes emprenen l'embat decisiu. Les negociacions (els revoltats aconseguixen un perdó restringit i una contribució substitutiva dels allotjaments) i la repressió marquen la fi d'aquest conflicte social."¹²⁰

Segons Jaume Dantí, "la col·laboració de les institucions catalanes i barcelonines amb el rei en les tasques de pacificació de la revolta permeten situar també el caràcter antifeudal que prengué el moviment i l'aliança de l'aristocràcia catalana amb la monarquia dels Austries."¹²¹ "La revolta reflecteix la situació crítica del camp, i d'aquesta problemàtica s'arriba al conflicte de classe."¹²²

"Malgrat que hi hagi alguns trets comuns amb la Revolta dels Segadors de 1640, hi ha un fet clarament diferenciat i molt important, i és que el 1640 l'aixecament surt del poble, però és assumit per les institucions, mentre que a la revolta dels Gorretes els capdavanters són del principi al final els mateixos pagesos. Les institucions catalanes no tan sols no hi col·laboren sinó que hi lluiten en contra (la Diputació estigué a punt de sortir, durant els fets de 1689, amb el comte de Plasència al front dels cavallers).

"L'enfrontament entre població camperola d'una banda i les institucions i l'aristocràcia de l'altra són importants perquè es reproduïren posteriorment en la Guerra de Successió."¹²³

Les Corts i la Generalitat, "com no podia ser d'altra manera, atesa l'organització econòmica i social del Principat, eren en mans de les oligarquies eclesiàstiques, militars i ciutadanes, i les controlaven i dirigien en funció dels seus interessos."¹²⁴

Com diu Pierre Vilar, "el patriotisme de 1640 no era, sens dubte, ni el sentimentalisme actual, ni el sentit imperial del segle XIII. Els dirigents s'havien batut per privilegis de dret i d'honors (...); el pagès s'havia batut

¹¹⁹ DANTI, Jaume, 1980, "Conflictes socials: la Revolta dels Gorretes (1687-1689)", a "Dossier: El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", *L'Avenc*, núm. 26, abril, Barcelona, p. 45.

¹²⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 128.

¹²¹ DANTI, Jaume, 1980, "Conflictes socials: la Revolta dels Gorretes (1687-1689)", a "Dossier: El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", *L'Avenc*, núm. 26, abril, Barcelona, p. 46.

¹²² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 128.

¹²³ DANTI, Jaume, 1980, "Conflictes socials: la Revolta dels Gorretes (1687-1689)", a "Dossier: El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", *L'Avenc*, núm. 26, abril, Barcelona, p. 48.

¹²⁴ NADAL, Joaquim, 1989, *Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII*, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 93.

contra les exaccions de l'Estat."¹²⁵

Malgrat tot, i a pesar de les guerres que abarquen la segona meitat del segle XVII fins a principis del segle XVIII, "aquest és el període en que es construeixen els gran casals de la pagesia benestant de la part muntanyenca de la comarca i fins les masoveries que acoblen l'habitatge entorn de la sala sobre l'estatge del bestiar a la planta baixa. Mansions de fortalesa pètreea amb porxadades de cara a migdia o a sol ponent, precedides de la lliça closa i acompanyades de corts i païsses; d'edificis més modestos de cos central enlairat sobre els costats o de cases de tàpia que han pres la morenor dels blats. Els antics camins rals i ramaders retornen als moviments d'antany sobre els vells ponts refets i senyalats vora els pobles per les creus de terme."¹²⁶

La recuperació demogràfica, que tingué lloc a finals del segle XVII, sobretot a partir de 1680, determinà la saturació del camp i, en conseqüència, "l'encarrilament immigratori cap a la progressió dels pobles. Sobretot dels que s'havien salvat les sagreres resguardades per l'enclos de muralles, on els pocs artesans s'acresqueren amb els nou vinguts i amb els comparets que prenien terres a parcel·leria. Els pobles de la vall de Torelló, Sant Hipòlit de Voltregà, Manlleu, Roda que s'havia desplaçat a les riberes del Ter, Rupit que es formava al peu del castell, Tavertet en l'antosta encinglerada sobre Sau, Tona que abandona el pla del castell, Taradell a les envistes de la Plana, Viladrau i Seva al peu del Montseny, Centelles nascut al redós del casal dels comtes, Sant Boi, Olost i Oristà en el baix Lluçanès, Folgueroles, Sant Julià, Santa Eugènia a llevant de la Plana. Les llindes de les cases, acusen en sa majoria les dates de construcció del sis-cents i del set-cents, període en el que es renovaren els ravals de Vic i moltes cases del seu clos urbà."¹²⁷

Amb el creixement de les esmentades poblacions apareixen les primeres esglésies barroques, que posteriorment poblaran tota la comarca. Vénen a substituir les romàniques, que han quedat petites, a causa de l'increment demogràfic que enregistra Osona en aquest període.

¹²⁵ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 370.

¹²⁶ JUNYENT, Eduard, 1982, La comarca d'Osona, Barcelona: Montblanch-Martin, p. 5.

¹²⁷ JUNYENT, Eduard, 1982, La comarca d'Osona, Barcelona: Montblanch-Martin, pp. 5-6.

2.13 EL SEGLE XVIII

Al llarg del segle XVIII persisteix el marc jurídic-feudal. "Però si bé en termes institucionals el marc jurídic senyorial català no ha variat aparentment, no podem afirmar el mateix pel que fa a les relacions socials internes de la societat rural. El segle XVIII experimenta importants transformacions en el terreny de les relacions de producció (...) i hom veu aparèixer fenòmens d'acumulació i diferenciació en el si de la comunitat rural en general i pagesa en particular, afavorits pel sistema d'herència que privilegia el primogènit, per mecanismes d'endeutament pagès, per condicions de guerra, per la pressió fiscal, per la formació del mercat intern, etc... Noves categories socials fan aparició al camp de connexió amb les transformacions de les forces productives del segle XVIII català estudiades per Vilar. Per al segle XVIII català cal assenyalar que al costat de la persistència efectiva del vell marc jurídic senyorial hom detecta la formació d'una burgesia rural sorgida tant de les files del règim senyorial, com de les files de la burgesia urbana, i de la pagesia enfitèutica més ben situada. La burgesia rural en formació sempre apareix reforçada pels mecanismes d'explotació del vell sistema senyorial (drets alodials i jurisdiccional), si bé s'aferma i enforteix per mitjà de nous mecanismes d'explotació (Rabassa morta, Parceries, Masoveries, etc.) que ja tenen poc a veure amb els models institucionals originaris de caràcter emfitèutic i/o senyorial.

"La lluita pagesa a finals de l'antic règim es dirigirà no sols contra els vells mecanismes d'explotació sinó també contra les noves formes d'apropiació de l'excedent pagès."¹

A finals del segle XVII regnava a Espanya Carles II, el qual va morir sense descendència l'any 1700. És una època de decadència per Castella, que havia hagut de suportar dos segles d'Imperi. Contràriament, "la situació econòmica del Principat havia començat a redreçar-se i una certa burgesia mercantil estava empenyada en una activitat comercial considerable i en augment.

"A partir d'una situació monetària més favorable que a Castella, amb un moviment dels preus més estable, es dibuixa una represa econòmica a la Catalunya dels anys 1680-1700. El moviment equilibrat i tènue alçista dels preus, acompanyat de l'existència d'una mà d'obra barata, permeté l'obtenció de marges de beneficis considerables en operacions econòmiques que començaven a proliferar."²

Els signes de prosperitat, però, són molt més evidents a

¹ SERRA, Eva, 1980, "El règim senyorial: recomposició del sistema feudal", a "Dossier: El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", *Avenc*, núm. 26, abril, Barcelona, p. 41.

² NADAL, Joaquim, 1989, *Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII*, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 96.

les comarques que a Barcelona. "El caràcter de represa és, doncs, descentralitzat i afecta repartidament la majoria dels petits ports de la costa catalana, on tots els testimonis parlen d'un moviment inusitat. La recuperació neix, per tant abans al camp que a la ciutat i el punt de partida del relançament de la navegació comercial és abans l'agricultura que la manufactura. Els productes del camp, particularment la vinya, forneixen uns beneficis idubtables. I a remolc de la represa en l'agricultura hi ha també una clara recuperació de la manufactura, bàsicament la tèxtil, que comença a modernitzar-se i pensa en la necessitat de competir i defensar-se de la producció francesa que tantes facilitats havia trobat en el mercat català amb motiu dels acords econòmics de la Pau dels Pirineus. (...). D'altra banda, a la rígida organització gremial del treball a Barcelona, les comarques oposarien un marc més lliure per a un tipus d'activitats econòmiques més properes al capitalisme."³

"L'augment demogràfic i la barator de la mà d'obra rural, l'acumulació dels beneficis agrícoles a les masies de l'est i el vinyar del Penedès i del Camp, fenòmens que duren des del segle XVI, ens semblen els únics capaços de donar compte d'una tendència tan general, i tan marcada, a la descentralització de les iniciatives econòmiques."⁴

Podríem dir, tal com ha afirmat Pere Moles -citad per Joaquim Nadal-, "enfront de la historiografia que veu un nexa causal entre el reformisme borbònic i la prosperitat de Catalunya al segle XVIII, que "per l'actual historiografia catalana el redreç econòmic no prové de la legislació mercantilista de Felip V, ni del sistema fiscal del Cadastre imposat en 1716, sinó que arrenca dels darrers vint anys del regnat de Carles II, el període considerat tradicionalment com el més trist de la història moderna d'Espanya".

"La Guerra de Successió (...) cauria damunt de l'economia catalana com una greu catàstrofe, però les arrels de la represa del Sis-cents eren prou fortes per a renéixer després de la guerra, i d'altra banda davant el caràcter descentralitzat i rural d'aquesta represa de finals del segle XVII podem arribar a entendre, "per què la profunda caiguda de Barcelona el 1714 no comprometé sinó parcialment i provisionalment la recuperació catalana".⁵

2.13.1 LA GUERRA DE SUCCESSIO: VIGATANS I BOTIFLERS

L'1 de novembre de 1700 mor Carles II sense descendència.

³ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 96-97.

⁴ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 390.

⁵ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 98.

Comencen les disputes per la corona d'Espanya entre Felip d'Anjou i Carles d'Àustria (posteriorment proclamat Carles III), que derivaran tot seguit en l'anomenada Guerra de Successió (1705-1714). Fou una lluita civil, però al mateix temps també un conflicte internacional. Ambdós bàndols estaven recolzats per diferents països europeus.

Castella s'uniria al darrera de Felip V, però els antics països de la Corona d'Aragó, contraris a la imatge uniformadora i absolutista de l'estat francès, es posaren al costat de l'arxiduc Carles d'Àustria, sostingut també per exèrcits aliats (Anglaterra, Àustria, Holanda i Portugal). A Catalunya era molt viu encara el record de les anteriors guerres amb França i l'elevat cost, en homes i diners, que per elles havien hagut de pagar, a més del regust deixat per l'opressió francesa.

La ideologia per la que es lluitava contra el borbonisme era distinta en els països catalans. Al País Valencià, per exemple, l'austriacisme era un moviment camperol i antiaristocràtic, al contrari que al Principat que el moviment l'encapçalaven els cavallers de la Plana de Vic.

En la contesa de 1705-1714, contràriament al que succeeix el 1640, segons afirma Pierre Vilar, "no hi ha hagut un fet de "Secessió" en la ruptura entre Castella i Catalunya, provocat per un moviment popular contra una tirania governamental. Al si de l'efímera monarquia de l'arxiduc Carles d'Àustria, Catalunya se sent potser més espanyola que no s'havia sentit mai. El 1705 no s'ha retirat de la comunitat, desinteressada pel destí d'Espanya; intenta d'intervenir-hi, (...). Afegim que per "Catalunya" aquesta vegada cal entendre menys tal o tal capa del poble que un *agrupament dirigent*. (...). (...) el partit de l'arxiduc té el seu centre més actiu a la Plana de Vic, pàtria de Martí Piles."⁶

La Plana de Vic, precisament, va ser "un dels focus austriacistes més destacats del país, cosa que féu que hom anomenés genèricament "vigatans" els partidaris de l'arxiduc.

"Des de finals d'abril del 1705, un grup d'osonencs estableixen negociacions amb el representant d'Anglaterra (...) per tal de signar un pacte a Gènova pel qual els catalans farien costat a l'arxiduc a canvi de l'ajut material i econòmic anglès. I, de nou, el juny de 1705, entre els 8 signants del Pacte de Gènova trobem una majoria aclaparadora d'osonencs.

"L'alçament a la Plana, a primers de maig, es produí amb rapidesa i fou general, Llevat de Manlleu, Centelles i Tagamanent, els habitants dels quals foren batejats de "botiflers".⁷

"Entretant, a Vic, des del 4 de maig, Jaume Puig de Perafita s'havia imposat a la ciutat

⁶ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 413.

⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 143.

amb 280 homes i la revolta s'estenia per la comarca excepte Manlleu, Centelles i Tagamanent. La gent s'apoderava de les armes i de les municions i fins del bestiar destinat al consum públic. (...).

"Al Vallès, els vigatans desbarataven l'exèrcit borbònic que el 29 de juliol havia estat tramès contra la ciutat, compost de 400 homes, que s'havien de posar a les ordres del comte de Centelles. El 3 d'agost aturaren una altra expedició de 800 homes, comandada pels mestres de camp Tomàs Martí i Jeroni Moxó, que hi fou fet presoner i portat a Vic. Encara el 15 d'agost impediren l'entrada al Congost d'un cos d'exèrcit de 400 miquelets, 3000 cavalls i alguns sometents."⁸

Finalment, la Gran Aliança antifrancesa aconseguí que Carles III entrés a la península a través de Catalunya i davant de Felip V. S'iniciava un període de nou anys de guerra. La resposta dels borbònics no es féu esperar; enviaren un gran desplegament de forces a l'Empordà que foren contingudes pels fusellers de Bac de Roda i de Josep Mas; els mateixos que a primers d'abril de 1706 acudiren a la defensa de Barcelona quan l'armada filipista intentava posar-hi setge.

"(...), pel setembre de 1707, una avançada francesa s'estengué des de l'Empordà cap a Besalú i Olot i calgué posar Vic en defensa en cas de produir-se una invasió a la comarca, que fou deturada pels fusellers al Collsacabra, seguida de la retirada de les tropes després que pel novembre els borbònics ocuparen Lleida. També, pel maig del 1708, fou detingut l'exèrcit del país a la fi de barrar-los el pas, si calia, per les muntanyes de la Salut.

"A Vic fou un esdeveniment la vinguda del rei Carles III, per la pompa amb què hi fou rebut i per les solemnitats que s'hi celebraren. Hi estigué des del 22 fins al 29 de gener de 1710 i s'allotjà a la Casa del General, situada al Mercadal. La ciutat s'engalanà de festa i cada nit hi hagueren lluminàries, amb dues nits de castell de focs i altres ballades públiques, alternades amb el corre-bou."⁹

Joaquim Nadal fa el següent resum dels moments claus entre 1705 i 1711:

- "1705 Octubre. Barcelona es lliura a Carles d'Austria (proclamat com a Carles III).
- "1706 Abril-maig. Setge de Barcelona pels exèrcits filipistes que són rebutjats.
Juny. Una ofensiva aliada a tota la Península incorpora gairebé tota la vella Corona d'Aragó als dominis de l'arxiduc. S'ocupa Saragossa i s'arriba fins i tot a ocupar Madrid (27 de juny) que es perd aviat.
- "1707 Contraofensiva borbònica. A la batalla d'Almansa (abril) la victòria de les tropes franco-castellanes provoca la ràpida retirada dels exèrcits aliats de València i permet l'ocupació de Lleida, Aragó i València i una parcel·la de territori català queden en mans de Felip V.
- "1708 Tortosa també cau en poder de Felip V.
- "1710 Nova ofensiva de Carles d'Austria. Momentàniament recupera Madrid, però per poc temps i després de les desfetes de Brihuega i Villaviciosa el centre d'operacions es reclou novament cap a territori català.
- "1711 Ofensiva borbònica des de la frontera. Girona cau en poder de Felip V. La guerra sembla decantar-se definitivament a favor dels Borbons.

"Efectivament, l'any 1711 marca un tombant decisiu en el desenvolupament de la guerra. A l'interior de la Península, la caiguda de Girona obre el camí per a l'ocupació de la plana de Vic, reduïda ja de fet la resistència a la comarca de Barcelona i a la plaça forta de Cardona. Però, a la pròpia dinàmica interna de la guerra, s'hi afegeix ara a nivell internacional un fet decisiu: la mort el 17 d'abril de 1711 de l'emperador Josep I posa en mans de l'arxiduc Carles l'herència austriaca i li obre les portes de l'elecció

⁸ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, pp. 247-250.

⁹ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, p. 251.

La mort del germà de Carles III, Josep emperador d'Àustria, trastocà la política internacional. L'arxiduc fou cridat a succeir-lo i, encara que deixà a la reina com a governadora, no va evitar que els exèrcits borbònics avansessin fins a situar-se en front de Barcelona el 25 de juliol de 1713. Des d'aquest moment, Catalunya lluita sola. A Barcelona des del 9 de juliol s'havia decidit resistir el setge per sobre de tot. Entretant les tropes borbòniques recorrien el país sembrant el terror entre els partidaris de Carles III, però els guerrillers d'aquest feien el mateix amb els simpatitzants borbònics.

"El decaïment d'imposà arreu en la situació caòtica, augmentada pels fugitius i els desertors. Bac de Roda actuava a la comarca i el 28 d'agost no pogué contenir les tropes filipistes, manades pel comandant Feliciano de Bracamonte, que, sense resistència entrava a Vic el dia 30. Hi deixà una guarnició i prosseguí a sotmetre els pobles de la Plana, que arreu se li rendiren, mentre perseguia els escanots armats, que eren reduïts sense pietat. Dels caps de brot dels vigatans, Francesc Puig i Sorribes havia estat assassinat a Berga el 25 de juny; Mas de Roda es lliurà el 30 d'agost, i dos dies després ho féu Carles Regàs; d'altres havien sortit amb l'exèrcit austriac. Només Bac de Roda i Francesc Paracolls no volgueren lliurar-se i continuaren resistint fins que, el primer, fou capturat a traïció i ajusticiat a Vic, a les forques de les Davallades, el 2 de novembre, i el segon, a la forca del Puig d'En Planes, el 16 d'abril de l'any següent."¹⁰

La ruïna envaí altre cop el país, mentre Barcelona, al límit de les seves forces, es rendia l'11 de setembre de 1714.

L'entrega de les armes, per part dels vençuts, testimonia la rendició dels diferents pobles de la Plana de Vic. Heus aquí, com a mostra, la relació de les que foren entregades a la parròquia de Sant Sadurní d'Osormort, transcrita per Joaquim Vilaplana:

"(...). Felip V no va pas ser magnànim ab els catalans, essent una de les primeres midas que prengué, després de la cayguda de Barcelona, una rigurosa y general escorcolla d'armes en ciutats, pobles y masies. Del rigor ab que's cumpria aquesta ordre del vencedor en dona fe el següent document:

"Nota de les armes que me entreen a mi Joseph Masferrer com a Jurat de la Parroquia de St. Sadurní buy als 17 de 8bre. de 1714."

"Primo de la casa nova se han entreguat una escopeta y una pistola."

"Im. de la caseta de Crivallers se han entreguat una escopeta."

"Im. de Bojons quatre escopetas y set pistolas y tres xispes de tres palms y una carrabina y un canó de pistola sens sep ni pany y dos sense pany."

"Im. Las Casasas tres escopetas, tres xispes de tres palms y tres pistolas y un punyal."

"Im. Casan Vidaí y Molí eis escopetas y una pistola."

"Im. Planesas una escopeta y un foell y una pistola."

"Im. Casangall tres escopetas y tres pistolas y un canó de pistola y una daga."

"Im. La Bila una escopeta y un bugra y una Baioneta y duas dagas y una trencada y un tros de canó."

"Im. Casan Puig dos escopetas y un pistolet y dos pistolas."

"Im. de Crivallers dos pistolas una xispa de tres palms y una escopeta y una carrabina."

"Im. del Soler nou una espasa y una baioneta."

"Im. de casa en Moso una escopeta."

¹⁰ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 104-105.

¹¹ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, p. 252.

"Im. de Miralpeix dos escopetas una xispa de tres palas dos panya y dos canons y dos espasas."

"Im. de Gaspar Miralpeix una escopeta y dos pistolas y dos punyals."

"Im. de Barnat Costa una escopeta."

"Im. de Joseph Miralpeix una escopeta."

"Im. Isidro Moso una carrabina."

"Im. La Espluga dos escopetas y dos pistolas."

"Im. de Pau Tauler una escopeta y una pistola una xispa."

"Im. Al Thorrent tres escopetas dos xispas de tres palas una pistola una alabarda."

"Im. La berneda St. Pons tres escopetas tres espasas dos xispas y sis pistolas."

"Im. Al Mas tres escopetas y tres pistolas."

"Im. Miralpeix com a Maresor dels pobills del mas Bofia de bilanova una escopeta."

"Im. La boixeda una escopeta y dos pistolas."

"Im. Al Soler duas escopetas y una Baioneta y altra escopeta y pistola."

"Im. Masferrer dos pistolas y un padranyal y dos espasas y dos fullas de espasas y una Baioneta y una carrabina y un panart y un fusell de sinchs palas y quatre escopetas."

"Im. del Rifá tres escopetas y dos pistolas y una xispa de tres palas."

"Im. de la Barraqua den Crous una escopeta y una pistola."

"El document (...) demostra el pánich de la gent que conminada de mort entregava totes les armes que tenia, ab els troços i tot. La desproporció entre les armes blanques y les de foc pot explicarse pel decret del duch de Popoli que a principis de 1713 havia amenaçat ab pena de mort al que se li trovesen armes tallants al demunt. Molts (...) convertiren espasas en ganivets de llescar pá, que sols se toleraren fernaldes a la taula ab una cadena. No fa pas molt temps que a Torrellebreta guardavan encara la taula ab la cadena com a recort d'aquells dies d'opressió."¹²

Amb la sobirania borbònica Catalunya perdia totes les seves institucions, tret del Dret Civil, amb el que continuaren vigents les relacions de producció preexistents al camp català.¹³ El Decret de Nova Planta, de l'any 1716, l'uniformava a l'hegemonia de Castella. El virrei fou substituït pel capità general, assistit per la Reial Audiència. Es suprimiren les vegueries i el territori fou dividit en corregiments. Els consells que de sempre havien estat electius, varen ser reemplaçats pels ajuntaments designats pels capitans generals. Les universitats del Principat foren totes suprimides i substituïdes per la de Cervera. A Barcelona, el 1715, s'ordenà la construcció d'una Ciutadella o fort militar.

"Per a la construcció de la Ciutadella, que havia de vigilar de prop la Ciutat rebel, tot un barri fou arrasat del 1715 al 1718; aquest barri marítim de la Ribera, on cada època de prosperitat havia portat els progressos de l'aglomeració, 800 cases foren destruïdes, 4.000 persones desplaçades."¹⁴

Contra l'organització del govern territorial i local, la Nova Planta va suposar la divisió de Catalunya en dotze corregiments. La funció del corregidor era alhora governativa i policíaca.

¹² VILAPLANA, Joaquim, 1912-1914, "De la guerra de successió", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol., I, Vic, pp. 87-88.

¹³ SERRA, Eva, 1980, "El règim senyorial: recomposició del sistema feudal", a "Dossier: El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", Avenc, núm. 26, abril, Barcelona, p. 40.

¹⁴ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 424.

"El corregiment de Vic resulta d'extensió més àmplia que l'anterior vegueria d'Osona, puix que se li anexionaren els territoris de la que havia estat vegueria de Camprodon i, a més, s'hi afegiren els del Ripollès i els de la rodalia d'Olot, amb la vall de Bianya, comarca que havia pertangut a la vegueria de Besalú. En total comprangué 76 municipis reials de jurisdicció directa dels corregidors i uns 25 més en els quals es respectà la jurisdicció que hi tenien els barons."¹⁵

Es projectà un nou impost: el Reial Cadastre, que gravà principalment les classes baixes. "El nou sistema no substitueix sinó que es superposa al vell sistema fiscal. Els impostos i rendes de la Generalitat són simplement confiscats i transferits."¹⁶

L'expansió econòmica que tingué lloc al segle XVIII, suavitzà la duresa de la nova situació política i el malestar que s'originà entre les classes econòmicament més deprimides. Malgrat tot, el balanç que podem fer d'aquest segle és positiu en el sentit que, tot i "la pèrdua d'una organització institucional pròpia, es reforçaren les bases materials d'una formació social que aniria al davant en el procés de transformacions que tímidament emprendria l'Espanya del segle XIX."¹⁷

Amb tot, Pierre Vilar afirma que "el segle XVIII -en el sentit ampli, entre 1714 i la "renaixença" sentimental del 1833- serà el segle *més esteril* per a l'esperit de grup dels catalans.

"No seria certament impossible de descobrir en el detall històric unes supervivències latents o manifestacions isolades. En particular, el senyal més sòlid de la comunitat -la llengua- no és abandonada per la massa.

"Però hom no observarà més, durant uns cent vint anys, aquestes formes difuses d'oposició popular que havien estat, al segle XVII, el banditatge i les revoltes rurals i que seran altra vegada, al segle XIX, les guerres carlistes i els aldarulls urbans. Però en cap moment, durant els mateixos cent vint anys, malgrat les circumstàncies sovint favorables i més d'un encoratjament vingut de fora, les classes dirigents de Catalunya -noblesa, clericat, burgesia mercantil o lletrada- no se serviran del sentiment particularista de les masses per intentar de reconstruir el govern regional, instrument polític de llur antiga dominació."¹⁸

"Així, contràriament al moviment del 1640, pagès, defensiu, separatista i exclusivament català, el moviment de 1705-1714 ha fet revivre el record de la Corona d'Aragó, i s'ha fundat sobre les esperances i els tesors d'una classe mitjana en via de reconstitució en

¹⁵ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, p. 253.

¹⁶ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 125.

¹⁷ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 136.

¹⁸ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 419.

l'Espanya mediterrània, menys separatista, per altra banda, respecte a Espanya, que desitjosa d'intervenir en el destí espanyol."¹⁹

Pierre Vilar assegura que l'episodi de la Guerra de Successió no afectà de forma significativa la demografia.²⁰

2.13.2 LES ACTIVITATS PRODUCTIVES

En analitzar el segle XVIII en el seu conjunt, destaca l'increment important de la població.²¹ "El creixement demogràfic serà alhora motor i efecte de l'arrencada de l'economia. (...), amb el segle XVIII comença una etapa moderna en la història de la població catalana, caracteritzada per un creixement ininterromput, amb una pèrdua evident de virulència de les mortalitats catastròfiques típiques dels segles anteriors. Per primera vegada els resultats positius en la diferència entre natalitat i mortalitat serien la tònica general i permetrien, per tant, aquest creixement continuat que no era anul·lat per grans reculades com en la demografia antiga.

"En síntesi i simplificant molt podem dir que l'augment demogràfic és una condició indispensable per al creixement econòmic."²²

Així, "la protoindustrialització (producció manufacturera rural per al mercat, sota el control del comerciant) es desenvolupa i permet alhora la millora del camp, tot deslligant el creixement dels vincles tradicionals.

"En conjunt, per tant, es tendeix cap a un creixement autosostingut. La comercialització de l'agricultura, la protoindustrialització i el creixement dels centres urbans permeten una ampliació considerable del mercat. Tot Catalunya, i per tant la nostra comarca, s'avé de ple amb aquest model expansiu europeu. És, doncs, la imatge d'un seguit de transformacions qualitatives profundes -en el mode de producció- allò que caracteritza aquest procés. La nova organització del treball industrial evitava la fragmentació en el procés productiu i assolía una productivitat més elevada malgrat que els avenços tècnics fossin reduïts."²³

Les activitats productives al segle XVIII, tals com les transformacions en l'agricultura i la manufactura tèxtil són

¹⁹ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 422.

²⁰ VILAR, Pierre, 1987, Catalunya dins l'Espanya moderna, vol. II: El medi històric, Barcelona: Edicions 62, p. 425.

²¹ Pel que fa a la demografia a la comarca d'Osona i a Folguaroles, vegeu el capítol dedicat a la població.

²² NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 137-138.

²³ ALSAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 128.

àmpliament tractades en els capítols d'aquests estudi, corresponents a l'agricultura i la indústria, respectivament.

Quant al comerç, en algunes zones del camp català, durant el segle XVIII, es deixa de produir per al consum i es passa a produir per al mercat.

"La causa fonamental d'aquestes noves oportunitats per a la producció agrícola cal buscar-la en el procés d'integració del mercat regional que es dona al llarg del segle XVIII i que estimula els primers passos del procés d'acumulació de capital a partir de l'agricultura. És el mercat regional el que permet inicialment el desenvolupament d'una agricultura especialitzada, passant d'una organització molt tancada i limitada de l'economia agrícola a uns horitzons i perspectives més àmplies on la comercialització dels productes juga ja un paper fonamental. És el salt endavant que permet que el pages de Cervera, Vic o Tarrega, per a posar uns exemples, pugui pensar en augmentar la seva producció perquè sap que aquest augment podrà col·locar-lo en mercats relativament llunyans, posem per cas, Barcelona, i a canvi amb el producte d'aquestes vendes o amb el salari percebut pel treball agrícola, si es tracta de jornalers del camp, podran pensar en adquirir també en mercats més llunyans alguns dels elements de la seva vestimenta."²⁴

A la comarca d'Osona, una part important de l'activitat comercial es concentrava a la ciutat de Vic. En aquest moment, però, a la Plana surgeixen altres centres comercials de primer ordre.

"Centelles era un nucli clarament exportador: els seus teixits eren venuts a Madrid, Saragossa, València, a Vic, Olot i a diferents punts de Catalunya. Roda venia a Granada. El mercat de St. Hipòlit devia ser de proporcions semblants i a Taradell es treballava per a l'exèrcit.

"El comerç de gra també era habitual (...). És important (...) de remarcar aquest intercanvi amb les comarques veïnes.

"A Torelló amb la seva manufactura peculiar, els torners adquirien la banya a Galícia i a Madrid i venien els productes arreu de la península i a Amèrica.

"Les fires i els mercats són un altre element important en aquest mosaic d'intercanvis (...).

"(...). Al marge de les mateixes estructures productives, encara no prou transformades, l'estat pessim dels camins constituï un impediment important per a la consolidació d'un comerç més ampli. (...): per alguns no podien ni tan sols circular-hi els carros i en d'altres les revíngudes dels rius i torrents hi causaven estralls. El de Barcelona era el que es trobava en més bon estat, mentre que el de Mataró i el d'Olot eren gairebé intansitables."²⁵

En conjunt, podem dir que l'Edat Moderna fou un període favorable, a Catalunya i a Osona, "per l'estructuració i el desenvolupament de l'agricultura i que aquesta constituï el principal puntal del redreçament econòmic català modern."²⁶

A finals del segle XVIII, però, "el sistema esdevingué improductiu per les seves limitacions mateixes: pel descontrol en el procés de distribució del treball al camp, per la manca de mà d'obra i per les despeses excessives que suposava. La industrialització posarà les bases per a un nou avenç

²⁴ NADAL, Joaquim, 1989, *Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII*, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 145.

²⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, pp. 139-140.

²⁶ DURAN, Montserrat, 1980, "El camp: una etapa de prosperitat", a "Dossier: El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII)", *Avenc*, núm. 28, abril, Barcelona, p. 33.

i bandejarà, per inoperant, tota altra forma productiva."²⁷

Tot resumint, en paraules de Joaquim Nadal, podem dir que "els anys de més intensa activitat del segle XVIII, de 1772 a 1792, auguraven, com ha demostrat Pierre Vilar, la incorporació de Catalunya a l'incipient món capitalista que s'estava gestant en aquells moments a Gran Bretanya i a un nivell menor a França. (...).

"Com a balanç final podem dir, doncs, que malgrat els efectes nocius de la Guerra de Successió, Catalunya, reprenent els canvis inicials del segle XVII, havia esperimentat al llarg del segle XVIII importants transformacions. D'una banda en setanta anys el número de catalans havia crescut superant definitivament les fluctuacions cícliques pròpies dels temps medievals. L'agricultura s'havia modernitzat i en moltes zones -les més fèrtils- havia abandonat i superat les tècniques i els conreus seculars."²⁸

"Però també, a partir de 1793 quan esclata la Guerra amb la França de la Revolució (la Guerra Gran) i com a mínim fins a 1814, la immensa sotragada del canvi de segle, esmaltada de conflictes internacionals, repercutí amb duresa directa i indirectament damunt de l'evolució de l'economia i la societat catalanes. Uns conflictes (Guerra Gran, 1793-1795 i Guerra de la Independència, 1808-1814) tindran en tot o en part Catalunya com a escenari principal de la lluita i en molts casos el Principat patirà de manera directa sobre el seu territori els efectes destructors de la guerra. D'altres conflictes, les guerres d'Espanya amb la Gran Bretanya, als anys 1779-1783, 1797-1801 i 1804-1808, incidiran indirectament sobre l'activitat econòmica del Principat com a conseqüència del quasi total bloqueig del mercat colonial que aconseguí la superioritat de la marina de guerra anglesa. El repetit tancament de les portes del comerç amb Amèrica, que havia jugat un paper de primer ordre en el llençament de l'economia catalana, comprometia les possibilitats de comerç i la manufactura catalana. I el més greu era que un cop acabada la Guerra del Francès el mercat colonial ja no es recuperaria sinó molt parcialment.

"Amb tot, malgrat les fortíssimes retopades d'aquest tombant de segle veiem alguns sectors de les empreses catalanes, bàsicament el textíl, endinsar-se al segle XIX amb una empenta considerable i una capacitat d'iniciativa que troba encara un cert recolzament en el mercat regional i en el conjunt del mercat interior. (...).

"(...).

"A partir de 1841 calia pràcticament refer tot el procés i per camins nous, sense cap mena de possibilitat de refer l'idiíl·li que la burgesia mercantil catalana havia mantingut amb el despotisme il·lustrat de Carles III. Però el fet que Catalunya a partir de 1830 torni a passar al davant en el camí vers la industrialització, prova que els canvis i l'experiència del segle XVIII havien estat en molts aspectes irreversibles i que per tant no havien pas estat debades."²⁹

²⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 129.

²⁸ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, p. 153.

²⁹ NADAL, Joaquim, 1989, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, vol. III, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 156-157.

2.14 EL SEGLE XIX

A finals del segle XVIII i principi del XIX es produeix un fet trascendental: "la desaparició de l'Antic Règim o societat basada en la monarquia absoluta i en els privilegis d'algunes classes -noblesa i clergat- que gaudien de nombroses exempcions, i l'aparició d'un nou règim iniciat amb una revolució popular -la Revolució Francesa-, però aprofitat per la burgesia capitalista, que portarà a la revolució industrial, i, paral·lela i en oposició a ella, a la revolució obrera i proletària."¹

2.14.1 LA CRISI DEL CANVI DE SEGLE

A finals del segle XVIII la crisi de l'antic règim es ja una realitat: "amb una hisenda estatal ineficaç i injusta i una aturada progressiva del mercat colonial, coses a les quals cal afegir un sistema agrari basat en l'extensificació dels conreus, productivament limitat, i, com a resultat de tot plegat, unes classes baixes castigades per la fam i per les epidèmies (1803-1805)."²

Entretant el malestar era aprofitat pels francesos, que s'infiltraven al país, raó per la qual l'any 1792 es retornà l'ús de les armes.³ La lluita és altre cop contra el país veí. El 23 de març de 1793 la monarquia espanyola declarava la guerra a la França revolucionària. Aquest mateix any la Guerra Gran contra França portà a l'ocupació del Rosselló. Aquest conflicte durà poc més de dos anys. El 22 de juny de 1795 es signava la pau a Basilea. Aquest conflicte, però, va afectar molt especialment Catalunya.

"L'inici de les hostilitats entre França i Espanya féu que el poble tornés a prendre les armes el 1792 i formés sotans i milícies gremials. L'organització popular es devia veure acrescuda per la presència de centenars de clergues francesos que havien fugit de la persecució revolucionària i s'havien instal·lat a les parròquies de la Plana.

"Les companyies osonenques es desplaçaren al Rosselló i a llur torn els francesos intentaren d'entrar a la Plana pel Ripollès l'octubre del 1793 i encara l'any següent. (...).

"Malgrat l'allunyament del camp de batalla, els efectes de la guerra carregaren la població osonenca amb les lletres i els repartiments extraordinària. (...)."⁴

La Guerra Gran, segons Josep Fontana, havia mostrat la gran feblesa de l'Antic Règim i també havia servit perquè els catalans redescobrissin llur capacitat d'organització

¹ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 155.

² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 147.

³ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, p. 255.

⁴ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 147.

autònoma; ambdós fets pesarien en el futur.⁵

"Aquesta ràpida ullada a la Guerra Gran ens suggereix algunes reflexions sobre el que ara no són més que esclatxes en l'aparent solidesa de l'edifici, anunci de les possibles fractures del futur. En primer lloc, no és gens clar que *tothom* estigués a Catalunya en contra de la revolució: hi havia gent que anava més enllà de la lectura dels llibres francesos i pensava que també calien canvis, més o menys "revolucionaris", d'aquesta banda del Pirinau. La progressiva evidència del fracàs de l'Antic Règim els refermaria en aquest pensament. Tampoc no és clar que la resposta donada a la guerra s'hagi d'entendre com a inequívocament "patriòtica", en el sentit de reflectir una acceptació sense dubtes ni reticències del sistema establert pels Borbons espanyols. El desastre de 1794 va reforçar en els grups dirigents de la societat catalana en desig, mai oblidat del tot, de reprendre en les pròpies mans la direcció dels afers públics, en una experiència que anuncia la de 1808. Que això hagués de fer-se formalment en nom de la monarquia espanyola i amb el seu consentiment -i que constés que els governants d'aquesta monarquia, des de la cort fins a les darreres autoritats provincials, miraven amb malifiança qualsevol iniciativa "autònoma" dels catalans- permet d'explicar l'abundància de protestes de fidelitat monàrquica i patriòtiques espanyols."⁶

La guerra que enfrontà Espanya amb la Gran Bretanya del 1797 al 1808, amb el parèntesi de la Treva d'Amiens, acabà d'empitjorar les coses. "Si de la Guerra Gran se n'havia sortit amb unes opinions molt desfavorables respecte a la capacitat política, militar i administrativa de la monarquia i dels seus governs, les coses es complicarien encara des de 1796, amb les conseqüències que per a l'economia catalana tindrien les guerres contra Anglaterra a què ens havia d'arrossegar la desastrosa política exterior de Godoy. La crisi de 1796 a 1802, nascuda de la interrupció del comerç marítim, però agreujada encara per les males collites, veié temps difícils per a l'economia catalana."⁷

"El vell sistema estava donant proves del seu exhauriment. La societat catalana es trobava en el punt en què havia de descobrir que el seu progrés era incompatible amb la subsistència de la vella carcassa social hispànica i en el punt en què les idees revolucionàries començarien a prendre cos en l'anàlisi de la seva pròpia realitat. L'escenari estava tal vegada preparat per a iniciar les etapes de la revolució burgesa, quan el cataclisme del 1808 vingué a precipitar-ho, i a confondre-ho, tot.

"Els fets de 1808 van trobar l'economia catalana en una estranya situació. Si bé les activitats relacionades amb el mercat interior continuaven en plena florida, les d'exportació estaven interrompudes, la qual cosa implicava un nombre molt elevat de treballadors en atur."⁸

2.14.2 LA GUERRA DEL FRANCES (1808-1814)

A partir de l'any 1808 el Principat hagué de fer front a una nova invasió francesa. Els seus efectes foren més carregosos per a les classes populars que no ho havien estat

⁵ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 133.

⁶ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 135.

⁷ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 138.

⁸ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, pp. 140-141.

els de la Guerra Gran. El règim absolutista en resultà seriosament tocat.

El poble esdevingué el protagonista de la resistència davant la invasió, per falta d'un exèrcit regular i d'un poder centralitzat. Com diu Josep Fontana, "la guerra mateixa no és el senzill enfrontament de dos exèrcits, francès i espanyol, sinó que té com a protagonista essencial la guerrilla, en una mesura desconeguda anteriorment -i la importància d'aquesta guerrilla comença obligant-nos a explicar per què els homes que refusaven de combatre en l'exèrcit regular ho feien en les partides. I els canvis que s'intenten en la societat catalana no són simples conseqüències de les necessitats bèliques, ni en el bàndol napoleònic ni en el dels "patriotes", sinó que reflecteixen la urgència d'introduir unes reformes que la mateixa crisi del sistema (...) feia necessàries.

"La complexitat de la Guerra del Francès es manifesta en tot. Per una banda, cal entendre que s'inicia en unes circumstàncies de crisi política i social aguda, que troba una sortida en els aixecaments contra les autoritats establertes i contra els francesos. (...)." ⁹

El moviment, per tant, va ser "espontani i dirigit en bona mesura des del Corregiment i amb una participació molt directa dels pobles. I, precisament, per això els grups socials dominants, indecisos davant l'entrada dels francesos, desconfiaven de la mobilització popular, temien que s'originés un moviment socialment revolucionari i perillós per a l'ordre social establert." ¹⁰

Però, com diu Josep Fontana, l'aixecament popular de 1808 va ser molt diferent del que provocà la revolució francesa, puix que aquesta fou "una revolució social: el derrocamiento por la violencia del viejo orden feudal, efectuado, bajo la dirección de la burguesía, por las clases populares urbanas, y radicalizado por un proceso paralelo de revolución campesina. Su objeto era la transformación de la organización social: abolió realmente el feudalismo -no sólo en sus aspectos más externos y simbólicos, como se haría en España-, dió tierra a los campesinos, estableció las libertades de expresión y de conciencia y barrió toda la superestructura del pasado.

"En la España de 1808 hubo, ante todo, un levantamiento popular contra un invasor extranjero, que dio lugar, por la inacción o la complicidad de las viejas clases dirigentes, a la constitución de un poder revolucionario. Pero las propias clases dirigentes tomaron parte en este proceso e impidieron su radicalización. Los diputados más exaltados de Cádiz serán propietarios feudales (...). Hombres que, ante las coacciones de los sectores más retrógrados, se avinieron rápidamente a pactar. Querían cambiar el país, pero no por la violencia, a la manera que en Francia, sino poniendo

⁹ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 145.

¹⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 147.

soluciones razonables y moderadas, que todos pudieran aceptar. (...).

"(...). No habían querido hacer una revolución social, y omitieron aquel género de reformas más profundas que hubieran podido poner de su lado a las masas campesinas, para quienes, a decir verdad, poco había de interés en los 384 artículos de la constitución y, en contrapartida, mucho de inconveniente en la legislación promulgada en estos años, desde la libertad de arrendamientos a las nuevas contribuciones."¹¹

Amb la finalitat que la revolta no se'ls escapés de les mans, "l'Església n'assumeix la funció directora en nom de les classes privilegiades: des del bisbe de Lleida, que presidí la Junta Superior de Catalunya, fins als capellans de poble, que esdevingueren agitadors polítics i guerrillers, com Ramon Mas, de Manlleu, que fou comandant de fusellers del Corregiment de Manresa.

"Pel que fa a la comarca, és important el bisbe de Vic Francesc Veyan, en qui confià plenament el capità general de Catalunya, José de Ezpeleta. Veyan portà a terme la tasca d'apaivagar el descontentament popular, cosa que no haguera pas estat assolida per les autoritats civils vigatanes."¹²

"El 4 de juny de 1808 es creava a Vic la Junta Auxiliar Corregimental, adherida a la Junta Superior del Principat i a cada poble s'organitzaven comitents i companyies de reserva. Aleshores es formaven els terços vigatans -dos amb gent de la Plana i un amb olotins- amb un total de 2.500 homes, els quals s'enfrontaren amb els francesos als entorns de La Garriga.

"L'abril de 1809 l'exèrcit francès decidí d'entrar a la Plana. El general Saint-Cyr travessà el Congost -després d'un fort tiroteig-, passà per Centelles i arribà a Vic el dia 16 on fou rebut a les portes de la ciutat pel bisbe Veyan per tal d'apaciar-lo. La ciutat era deserta i la Junta Corregimental s'havia desplaçat a Sant Pere de Torelló així com més tard ho feu a Ripoll.

"Les tropes franceses s'escamparen per la Plana cometent destrosses arreu. Després de diferents intents de penetrar per Forat Nicó, per Cabrera i Aiats, s'enfilaren pel Coll de Condreu des d'on descendiren a Sant Feliu de Pallarols i Besalú per connectar amb les tropes de l'Empordà.

"De fet, l'exèrcit francès es troba instal·lat a Vic -sota les ordres de Saint Cyr- i les tropes circulen per la Plana fins el 17 de juny de 1809."¹³

La segona ocupació francesa fou més curta, de l'11 al 22 de gener de 1810, en no poder ésser contingut al Collsacabra un exèrcit que procedia d'Olot. Pel mes de febrer el general O'Donnell intentà atacar l'exèrcit francès, però és derrotat i la ciutat de Vic torna a ésser ocupada pels francesos.

"En lo any 1810 ocupant lo enemic la ciutat de Vich i sa comarca donaren los espanyols una batalla entre l'església de Malla i la parroquia de Vich. Guanyaren los enemics, però en pèrdua de més de mil homens. Los espanyols perderen mil quatrecents presoners i molta

¹¹ FONTANA, Josep, 1988, La crisis del Antiguo régimen 1808-1833, Barcelona: Crítica, pp. 18-21.

¹² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 147-148.

¹³ ALBAREDA, Joaquim, 1982, "Els efectes de la guerra del Francès a Manlleu (1808-1814)", Manlleu Publicació, festa major, agost, Manlleu, p. 26.

morts i ferits."¹⁴

Els francesos es retiraren el 16 de març, no sense abans haver saquejat molts pobles de la Plana. El dia 13 de juliol de 1811 entren altre cop uns 8.000 homes que abandonaran la ciutat de Vic el dia 22, després d'haver requisat totes les vitualles trobables. La calma durà fins el 25 de gener de 1812 en què, al captard arribà, procedent d'Olot, un exèrcit francès de 5.000 homes, però a la matinada següent feu camí cap a Tona. El 4 de setembre hi hagué una altra incursió que no pogué evità el general Manso al pas del Congost i que arribà a ocupar Vic fins al dia 14, en què féu via cap a Manresa. La darrera amenaça fou deturada al Collsacabra el 7 de juliol de 1813.¹⁵

"En les deses invasions no feren particulars atropellaments; sols en l'última en què exigien 18.000 duros amb amenaces de portar-s'en preses diferents persones de la ciutat, (...); se demanà disminuir la quantitat. Se reduí a 10.000 duros que s'entregaren a les quatre de la tarda i s'acabà la tragèdia, partint luego lo enemic."¹⁶

El efectes que la guerra del Francès produí sobre la població osonenca no són massa coneguts. Tot i així, els símptomes de la desfeta són nombrosos. Una de pèrdues més importants fou l'abandonament de la terra, amb la consegüent escassetat de blat.

"L'augment del preu del blat es traduïa en un estat de subalimentació del poble baix, cosa que el feia molt propens a les epidèmies. I, efectivament, la demografia se'n ressentí notablement.¹⁷ La mortalitat, entre el 1808 i el 1809, a Manlleu i a Vic es quadruplica, a la vegada que la natalitat es veu reduïda sensiblement. Bona part dels morts eren canalla amb dies o mesos que no havien pogut subsistir a les pessimes condicions de la guerra o la fugida."¹⁸

"A Vic mateix, el juliol de 1809, s'arribà a una situació extrema fins al punt que les autoritats decideixen que no es toquin les campanes per als viàtics ni per als enterraments "por contribuir esto a fomentar las pasiones de ánimos" i dos mesos després, els vigatans demanen a les autoritats eclesiàstiques que es facin pregàries públiques perquè cessin les enfermetats a la ciutat i als pobles de l'entorn."¹⁹

"La quantitat més gran de morts, però, no la va fer la guerra directament, sinó de

¹⁴ JUNYENT, Eduard, 1972-1974, "Vic en la guerra de la Independència", Ausa, vol. VII, Vic, p. 56.

¹⁵ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, pp. 294-296.

¹⁶ JUNYENT, Eduard, 1972-1974, "Vic en la guerra de la Independència", Ausa, vol. VII, Vic, p. 57.

¹⁷ Pel que fa a l'impacte de la guerra del Francès sobre la demografia folguerolesca i osonenca en general, vegeu el capítol corresponent a la població.

¹⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 150.

¹⁹ ALBAREDA, Joaquim, 1982, "Els efectes de la guerra del Francès a Manlleu (1808-1814)", Manlleu Publicació, festa major, agost, Manlleu, p. 29.

manera indirecta, a conseqüència de la fam i les epidèmies.⁻²⁰

"A tot això, finalment, cal afegir-hi la càrrega econòmica i el subministrament de queviures i material exigit pel corregiment o pels guerrillers constantment al llarg de la guerra. No hi ha dubte que la pagesia suportà el pes més feixuc de la guerra, tot i que també la vella manufactura de la llana i la incipient indústria del cotó reberen una forta sotragada.

"A partir d'aquests indicadors no és pas difícil d'entendre l'actitud d'odi de la gent del país envers l'ocupant. Aquesta reacció instintiva, molt explicable, es revesteix amb una cobertura ideològica mínima, a partir del control dels grups socials dominants i a través de la influència de l'Església damunt el poble baix, i prengué com a lema la trilogia "Déu-pàtria-rei", tres idees fortament arrelades en les classes rurals, les quals trobarien continuïtat en els moviments absolutistes i carlins al llarg del segle XIX i part del XX.

"Ben contràriament, una minoria s'enriquí amb el comerç de queviures aprofitant el desgavell de la guerra. (...).

"Finalment cal remarcar, si més no, per tal de desmitificar la llegenda romàntica, el fenomen de la deserció com una constant al llarg del conflicte.

"Amb la guerra el camp català havia conegut una situació realment crítica, la qual trobarà continuïtat en les dècades següents. Alhora, la guerrilla contra el francès haurà esdevingut el precedent d'una forma d'expressió i de protesta popular violenta que es transmetrà al llarg del segle XIX.⁻²¹

Això no ens ha s'estrenyar, puix que Catalunya, com diu Josep Fontana, tenia una llarga tradició "de bandositats, on les partides armades eren una realitat prou freqüent - bandolers, miquelets, sometents, guerrillers antiborbònics del començament del segle XVIII,...-, el lògic era que un conflicte com aquest donés lloc a mobilitzacions d'aquesta mena, amb participació social molt àmplia: (...)."²²

Referent a les constants desercions, Josep Fontana les justifica tot dient: "veiem aquest "poble" (les capes populars, rurals i urbanes) més com la víctima que com el protagonista de la guerra. És sempre en el combat, perquè el combat li ve a casa i ell, a diferència dels ciutadans de classe benestant, no pot fugir al refugi més tranquils de Mallorca, Cadis o Amèrica -entre d'altres raons, perquè no pot transportar els seus escassos béns, els seus mitjans de vida, a una altra banda. Espremut pels uns i pels altres, objecte de violència de tots els exèrcits -francesos o espanyols, regulars o irregulars-, esdevindrà combatent cada vegada que li calgui defensar la seva casa, la seva terra i la seva família, per a retornar a l'arada o al teler en els pocs moments de treva local. Serà un tenaç "defensor de la terra", però no acceptarà de convertir-se en soldat d'un exèrcit regular.

"En la mesura en què els francesos han iniciat la guerra, en envair el seu país, i l'han fet víctima de les seves violències, els odiarà molt especialment, amb un sentiment reforçat pel fet que no espera res d'ells -el sistema napoleònic no li ha dut cap millora tangible, ni ha sabut oferir-li cap esperança entenedora i convincent-, mentre que

²⁰ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1808), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 174.

²¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 150.

²² FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1808), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 150.

a la il·lusió inicial generada per l'entronització de Ferran VII -la il·lusió que el nou rei superaria els temps de crisi del regnat de Carles IV i de Godoy i retornaria a les regles de la vella "economia moral" d'una època millor-, s'hi suma la convicció que la tornada del monarca "legítim" significarà la pau. Reforceu aquests sentiments amb la sanció de l'Església -la causa de Ferran VII és la de la religió- i teniu motius suficients per a entendre les raons que duran aquests homes a combatre pel rei i no per la "nació espanyola", que, com diria Alcalà Galiano quinze anys més tard, no existia encara més que en las mentes i les il·lusions d'alguns. Per això aquests herois obligats, passius -encara que sembli que cobren protagonisme quan retornen la violència que han sofert-, tenaços, que no defalleixen ni pensen a rendir-se, seran capaços de lluitar heroicament per la seva terra -aquella en què viuen i en què treballen, en què tenen els seus escassos béns i on habiten els seus-, però desertaran quan se'ls vol obligar a combatre en l'exèrcit, defensar altres terres i altra gent. Són segurament "poble", però no són "poble espanyol".²³

El fet que els primers aixecaments fossin contra unes autoritats, que havien restat passives davant el destronament de Ferran VII pels francesos, afavoriren l'oportunitat perquè es posés de manifest el malestar social, alhora que donaren un contingut revolucionari a la lluita. "La por davant del que podia passar explica la pressa amb què els notables locals -eclesiàstics, nobles, propietaris i representats dels gremis- van respondre a les incitacions populars per tal de posar-se al capdavant de la lluita i van crear les primeres estructures alternatives de govern: les juntes populars."²⁴

"Tot plegat ens apropa a la tesi de J. Fontana -de nou- en el sentit que la guerra significà el trencament del mecanisme de creixement del segle XVIII, la qual cosa accelerà el procés d'industrialització en uns punts determinats a expenses d'unes zones agràries molt perjudicades. L'aparició de la guerrilla camperola i el carlisme tindrà molt a veure amb aquesta situació de desajustament i malestar del sector social que en patí més les conseqüències."²⁵

2.14.3 LA RESTAURACIO DE L'ABSOLUTISME (1814-1820)

La crisi que havia dut al cop d'Estat de març de 1808, amb el destronament de Carles IV i la caiguda del poder de Godoy, no tenia uns orígens purament polítics, sinó que "tenia les seves arrels en les bases financeres de l'Estat (...), però es devia també (...) a les dificultats més

²³ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, pp. 159-160.

²⁴ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 161.

²⁵ ALBAREDA, Joaquim, 1982, "Els efectes de la guerra del Francès a Manlleu (1808-1814)", Manlleu Publicació, festa major, agost, Manlleu, p. 29.

generals del creixement de l'economia espanyola dins el marc de les regles del joc de l'Antic Règim, (...)."26

Quan a mitjan de 1814, amb la retirada dels francesos del sòl peninsular, tenia lloc la restauració, aparentment total de l'antic règim, amb el retorn de Ferran VII, "s'iniciaria precisament la liquidació definitiva d'aquell mateix Antic Règim, fet que no havien aconseguit ni les tropes napoleòniques, ni els afrancesats, ni els liberals que alhora redactaven a Càdis la Constitució més avançada de la seva època, la de 1812. (...)."27

Assumit de nou el poder absolut pel rei Ferran VII, "es va desencadenar tot seguit una repressió cruenta contra els liberals, els promotors de les reformes. Aquesta repressió fou atada també per alguns eclesiàstics, com el franciscà Ramon Strauch i Vidal, que va fundar a Mallorca, durant la Guerra del Francès, un periòdic antiliberal i d'una crítica extremada contra l'obra de les Corts de Cadis. Nomenat bisbe de Vic el 1816, continuà amb la seva oposició al liberalisme, cosa que fou causa que al final del període del trienni constitucional fos detingut i assassinat a Vallirana, el 16 d'abril de 1823, (...)."28

Una de les primeres mesures que va adoptar Ferran VII, el 1814, fou l'abolició de la Constitució del 1812; per la qual cosa va rebre el suport dels partidaris de l'absolutisme. El mateix any, pel juliol, "restablí la Inquisició, i l'any següent decretà el retorn dels jesuïtes, expulsats des del 1767; retornava així l'Església a la situació de l'Antic Règim. També decretà moltes mesures en l'aspecte polític contra els constitucionalistes i liberals, que provocaren diferents aixecaments el 1817 i en especial el de Riego el 1820, que triomfà i obligà el rei a acceptar la Constitució de Cadis (març de 1820) i amb ella la reforma de l'Estat i de l'Església."29

Entre 1814 i 1820, però, "la Península es va trobar arruïnada per les conseqüències de la devastadora guerra de la independència, agreujada per una recessió econòmica general a Europa, i la no arribada de l'argent americà; tot això es va traduir en una pressió tributària creixent sobre el país, car totes aquelles calamitats que significaven una minva dels ingressos, esdevenien precisament quan l'Estat necessitava majors recursos per tal d'organitzar un exèrcit amb la finalitat d'assegurar l'"ordre" interior, de finançar una esquadra i uns cossos expedicionaris per a intentar de recuperar l'imperi colonial i d'amortitzar el deute aclapa-

26 FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1808), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 185.

27 IZARD, Miquel, 1988, "El segle XIX", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, p. 44.

28 PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, pp. 156-157.

29 PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 157.

rador."³⁰

El govern de la monarquia absoluta, segons Josep Fontana, patia una doble debilitat: "la que procede de la necesidad de gobernar con el consenso de las oligarquías tradicionales, y reduce la capacidad de acción política, y la causada por falta de recursos. Consecuencia de esta última era la carencia de unas fuerzas armadas adecuadas, lo que, en el terreno interior, significava temor a cualquier posible agitación revolucionaria y llevaba a extremar las medidas de terror para cortar de raíz los intentos que el gobierno no confiaba en poder reprimir, en el caso de que se extendiesen. En el terreno exterior implicava la renuncia a seguir desempeñando un papel entre las potencias europeas, (...). Tampoco sería capaz este gobierno de organizar eficazmente las expediciones que debían intentar la conquista de América.

"La pérdida de los mercados coloniales americanos significó una grave crisis económica, no sólo para la burguesía industrial catalana que exportaba allí sus tejidos, sino para los amplios sectores campesinos que enviaban vino, aguardiente, aceite y harina, lo que, a su vez, extendería la crisis a los artesanos que abastecían el consumo de estos productores agrarios. En las ciudades, donde el liberalismo había arraigado más hondamente, se prepararon una serie de intentos de sublevación en los que colaboraban el ejército, la burguesía y las clases populares, igualmente descontentos de la marcha del régimen. Los propios campesinos, que habían visto caer la constitución con indiferencia -aunque estuviesen aprendiendo de ella a dudar de la legitimidad de muchas de las cargas que habían pagado tradicionalmente-, sintieron empeorar su situación por las nuevas contribuciones y la crisis económica, mientras el gobierno no hacía nada por aliviarles y empleaba el ejército para arrancarles por la fuerza el pago de los impuestos. Cuando una sublevación urbana generalizada plantease en 1820 el restablecimiento de la constitución, la España campesina la miraría pasivamente, com en 1814 había mirado su caída. Tenían tan poco que esperar de la monarquía absoluta que parecía difícil que perdieran con el cambio.

"Aislado en Madrid, sin que nadie se alzase a defenderlo, arruinado e impotente, el gobierno de la monarquía absoluta se rindió sin que la revolución necesitase emplear mucha fuerza para derribarlo."³¹

2.14.4 EL TRIENNI CONSTITUCIONAL (1820-1823)

L'any 1820, amb el pronunciament de Riego, s'obre un nou

³⁰ IZARD, Miquel, 1988, "El segle XIX", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, p. 45.

³¹ FONTANA, Josep, 1988, La crisis del Antiguo régimen 1808-1833, Barcelona: Crítica, pp. 29-30.

capítol en la lluita entre absolutistes i liberals. S'iniciava l'anomenat Trienni Constitucional (1820-1823), el qual "va desencadenar aviat una reacció dels absolutistes, sobretot a la muntanya catalana; per això, per l'agost de 1822, es creà la Regència d'Urgell, de tipus absolutista, presidida pel bisbe Jaume Creus, que el 1820 havia estat promogut a arquebisbe de Tarragona i no havia pogut prendre possessió de l'arxidiòcesi per l'oposició de les autoritats liberals."³²

El Trienni Constitucional es pot dividir en dues etapes ben diferenciades: "la primera, fins el juliol de 1822 i de predomini dels moderats que va suposar algunes millores per als camperols en perdre rigidesa el règim senyorial (es van suprimir els delmes seculars i es reduïren a la meitat els eclesiàstics) i alguns tímids canvis al sistema educacional, i una segona etapa de predomini dels exaltats, sense adoptar-se, en cap d'ambdues, mesures radicalment favorables als pagesos que haurien significat que la immensa majoria de la població se sentís compenetrada amb la ideologia dels constitucionalistes."³³

L'etapa històrica del Trienni Constitucional, com diu Josep Fontana, "es d'excepcional importància, perquè fue en ella cuando por primera vez se pusieron en práctica las reformas publicadas en Cádiz de 1810 a 1814, y cuando, en consecuencia, salieron a la luz todas las limitaciones de la revolución liberal española. Los hombres del trienio manifestarán la misma ilusión reformista que hemos visto en Cádiz: el mismo deseo de conciliarse a las clases dominantes del viejo sistema y el mismo miedo a una revolución social como la francesa."³⁴

"El proyecto de estos hombres se basaba en la aplicación a la sociedad española de un modelo de desarrollo capitalista a la inglesa que, respetando los derechos de las viejas clases dominantes, convirtiera a los latifundista feudales en grandes empresarios agrarios capitalistas. Los pequeños y medianos propietarios se beneficiarían también, a la larga, de la prosperidad general que engendrarían estas transformaciones e integrarían las filas de una burguesía agraria. Los que tuviesen una propiedad demasiado pequeña para convertirse en base de una explotación viable en una agricultura comercializada, en unión de los campesinos sin tierra -o despojados de ella por una interpretación de los derechos de propiedad favorable a los señores- constituirían la masa de trabajadores asalariados que necesitarían las grandes explotaciones capitalistas o se desplazarían a las ciudades, para sumarse a unas actividades industriales que también habían de beneficiarse de la nueva prosperidad que se avecinaba. (...).

"(...).

"El fracaso de este razonamiento nos revela uno de los fallos fundamentales de la política del trienio. Los cálculos eran perfectamente correctos por lo que se refiere a los grandes y medianos propietarios acostumbrados a comercializar su cosecha -que eran, en suma, los únicos que podían hacer oír su voz en las cortes-, pero no valían para los campesinos, alejados de los canales de comercialización a distancias y sometidos a los mecanismos de unos mercados locales dominados por la especulación de los grandes propietarios. Para ellos, la supresión del medio diezmo tal vez significó más grano para su propio consumo, pero no más dinero -el aumento de la oferta era contrarrestado inmedia-

³² PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 157.

³³ IZARD, Miquel, 1988, "El segle XIX", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, p. 46.

³⁴ FONTANA, Josep, 1988, La crisis del Antiguo régimen 1808-1833, Barcelona: Crítica, p. 31.

tamente en estos mercados locales por la caída de los precios-, y cuando llegó el recaudador de contribuciones con nuevas exigencias, se encontraron sin tener con qué pagar e identificaron el nuevo régimen con una opresión fiscal mayor.

"Problemas de este tipo habían de surgir por fuerza en un programa de adopción del capitalismo hecho con una óptica estrictamente burguesa, que se desentendía de las dificultades que pudieran experimentar otros grupos sociales, y en especial el campesinado."³⁵

La comarca d'Osona, com és de suposar també es veié afectada per aquest canvi polític. "A la ciutat de Vic i als altres municipis osonencs es dissolen els consistoris reialistes i es formen ajuntaments constitucionals. Al mateix temps s'aixequen las milícies de voluntaris locals integrades per persones addictes al nou règim polític."³⁶

"El dia 26 (de març) es constituí a Vic l'ajuntament constitucional i el 4 d'abril tenia al seu servei el regiment d'Osona, format per les milícies voluntàries locals. Hi hagué pressa a posar làpides commemoratives a tots els pobles i a Vic s'aixecà el monument a la Constitució, inaugurat el 19 de desembre de 1821, al bell mig de la plaça del Mercadal, amb una alta columna sobre pedestal, obra de l'escultor Pera Quadras, que feia de suport a la figura d'una matrona que el poble denomina la "Niña".³⁷

Els elements exaltats del liberalisme, "entre el que sobresortia el célebre Mata del Tint, es lliuraren a tota classe d'excessos, perseguint, emprisonant o fent pagar contribucions extraordinàries a les persones i corporacions considerades més obertament absolutistes."³⁸

La resposta dels absolutistes no es féu esperar; trenquen làpides constitucionals pels pobles i organitzats en partides es refugiaren a la muntanya des d'on atïaven als seus contraris. En conseqüència, com diu Eduard Junyent, "tot el país rebullia en pla de guerra des que els absolutistes, fugits o foragitats de la ciutat, engruixien les files dels facciosos."³⁹

L'Església vigatana es mostrà "clarament hostil al govern constitucional i en patí les conseqüències: l'exclaustració de religiosos, el saqueig per la tropa del tresor de la catedral i l'arrest i posterior assassinat del bisbe Raimon Strauch, cap indiscutible del reialisme osonenc, fou la resposta liberal al recolzament del clergat de la comarca a la causa de la monarquia absoluta."⁴⁰

A les dificultats econòmiques de la pagesia, com assenya-

³⁵ FONTANA, Josep, 1988, La crisis del Antiguo régimen 1808-1833, Barcelona: Crítica, pp. 33-34.

³⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 153.

³⁷ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, p. 297.

³⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 153.

³⁹ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, p. 298.

⁴⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 153.

la Jordi Figuerola, "degudes a la desfavorable conjuntura d'aquells moments i a les innovacions liberals que no satisfien els anhels dels camperols, s'hi va afegir el descontentament per l'atac contra l'església i, amb ella, les bases de la identificació col·lectiva de la societat pagesa. L'església, amb la seva lluita contra el liberalisme per tal de defensar els seus interessos com a poder econòmic i polític de l'antic règim, podia, fàcilment, instrumentar i canalitzar el malestar pagès. No perquè aquesta col·lectivitat fos ignorant i senzilla de manipular sinó perquè la religió formava part del substrat cultural d'aquesta població i li servia per a defensar els seus interessos de classe. (...).

"La religió formava part del sistema ideològic de les comunitats pageses, que els articulava les relacions interpersonals, els dava una visió del món i els servia per a tenir una consciència de llurs aspiracions amb el que suposa d'elements de rebel·lia i subversió. (...).

"(...). Donada aquesta base només calia l'acció propagandista i adoctrinadora de l'estament eclesiàstic per fer prendre al malestar una direcció i un sentit que l'afavorís. La participació decisiva, tant en la lluita directa com a través de la ploma o la predicació, del clergat secular i regular d'aquells anys, empenyia, sens dubte, el poble a lluitar contra els liberals."⁴¹

Per tot el Principat "s'aixecaren partides d'absolutistes que, integrades en l'anomenat exèrcit de la Fe i sota la direcció de la Regència d'urgell, sostingueren una lluita de guerrilles amb les forces liberals que ofería tots els trets d'una guerra civil. Aquestes partides s'engruixiren amb tots els elements exiliats de les poblacions i amb aquells que, desesperats per la dura crisi econòmica de l'any 1922, trobaren en el moviment reialista una forma de subsistència i de protesta.

"A la comarca es lliuraren alguns combats entre la tropa, reforçada pels milicians de Vic, i la partida del diaca Antoni Coll, àlies en Misses, sense resultats definitius per cap de les dues bandes. Tot i això, les autònomes i disperses partides reialistes haurien acabat per ser derrotades per l'exèrcit liberal, més ben organitzat, si la intervenció de les potències europees de la Santa Aliança a favor dels absolutistes no hagués vingut a capgirar la situació."⁴²

El govern francès, "convençut que les guerrilles no aconseguirien d'imposar-se mai a l'exèrcit regular espanyol, per més ajut econòmic i militar que se'ls donés, havia decidit ja de llançar-se a una intervenció directa i (...) el 7 d'abril de 1823 començaven a travessar la frontera les

⁴¹ FIGUEROLA, Jordi, 1988, Església i societat a principis del segle XIX. La societat osonenca i el bisbe Strauch durant la crisi de l'antic règim, Vic: Eumo, pp. 38-39.

⁴² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 153-154.

tropes dels "cent mil fills de sant Lluís".⁴³

L'ajuda francesa als absolutistes els donà la victòria final. A Vic els defensors de la Constitució no pogueren detenir l'exèrcit francès que hi feia entrada pel Collsacabra i que arribà a la ciutat amb les partides absolutistes i els emigrats, tot derrocant l'estàtua de la Constitució que coronava la columna a la plaça del Mercadal. Reaccionaren els constitucionals, però sense fortuna i amb la victòria absoluta els absolutistes feren derrocar la totalitat de la columna.⁴⁴

"A la comarca d'Osona, després del retorn dels reialistes exiliats i de la fugida dels liberals més compromesos, la vida ciutadana comença a recuperar la normalitat, tot adaptant-se als nous vents polítics. Foren dissoltes les companyies de milicians i es creà un batalló de voluntaris reialistes que tenia com a missions principals les de vetllar per l'ordre públic i contribuir al sosteniment de la monarquia absoluta."⁴⁵

La imatge global que ens donen aquests tres anys, en paraules de Josep Fontana, "es la de una revolució frustrada. La hicieron gentes que deseaban transformar el sistema desde arriba, convenciendo a las clases dominantes de las ventajas que, a medio plazo, iba a ofrecerles el programa de reformas constitucional, mientras el pueblo era mantenido al margen de la vida política. El cálculo resultó equivocado, porque los privilegiados no se dejaron convencer y no depusieron su hostilidad al régimen, mientras que la tímida forma en que se conducían los gobernantes liberales les impidió ganarse el apoyo de los oprimidos del viejo sistema. Este fracaso fue especialmente grave en lo que se refiere a los campesinos, para quienes la política del constitucionalismo pareció reducirse a un aumento de los impuestos en dinero, que habían de resultar tremendamente gravosos para estas familias que vivían en una economía casi de subsistencia, en momentos en que los precios agrícolas se hundían y en que, por consiguiente, les resultaba mucho más difícil obtener el dinero que les pedían los recaudadores de la Hacienda. Si se añade a ello la pésima cosecha de 1822, debida a la sequía, se comprenderá que el clero rural le costase poco convencer a sus feligreses de que hasta el cielo estaba en contra de los liberales. Se perdió, además, la gran oportunidad de la desamortización, que podía haber atraído a los campesinos, facilitándoles el acceso a la propiedad de la tierra. El gobierno vendió las fincas en condiciones que favorecían a la burguesía, lo que no hizo más que aumentar la irritación rural.

"Si comparamos el proceso revolucionario español de 1820-

⁴³ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 204.

⁴⁴ JUNYENT, Eduard, 1976, La ciutat de Vic i la seva història, Barcelona: Curial, pp. 298-299.

⁴⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1964, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 154.

1823 con el francés de fines del siglo XVIII habremos de concluir que éste no pasó de los límites de los más moderados planteamientos iniciales del reformismo burgués en Francia. (...)."46

2.14.5 LA CRISI FINAL DE LA VELLA SOCIETAT (1823-1833)

Un cop derrocat el govern liberal, el 1823, per l'exèrcit francès dels Cent Mil Fills de Sant Lluís, "Ferran VII va retornar els privilegis i abolir les restriccions als ordres religiosos i les econòmiques imposades pels liberals durant el Trienni; però, en canvi, no va restablir la Inquisició. Tot i que la segona etapa del govern de Ferran VII fou més moderada que no pas la primera, el poble espanyol es trobava profundament dividit entre liberals i absolutistes."47

Els inicis de la nova restauració es varen distingir "per una combinació de terror repressiu -que tenia la funció essencial de paraitzar els enemics del sistema, en absència d'una força policíaca prou eficaç- i de voluntat de tornar les coses a la situació anterior a la revolució de 1820 (...). Però aquesta fase va durar solament uns mesos. a finals de 1823, pressionat pels governs de la Santa Aliança, que volien una Espanya estable que no calgués ajudar constantment, Ferran VII va haver de fer un canvi de ministres i d'adoptar una línia política que en alguns aspectes podria qualificar-se més com a reformista que com a restauradora."48

Amplés sectors de la societat espanyola -"molt especialment el clero regular, que veia ben clar que el triomf del liberalisme significaria la desamortització de les seves riqueses i propietats- no comprenien ni la relativa moderació de la repressió exercida directament pel govern-imposada per les potències europees-, ni l'afany reformista dels ministres de Ferran VII, i van començar molt aviat a organitzar societats secretes i a muntar plans conspiratius per tal de desfer-se d'aquests governs massa tebis, i del rei mateix, si insistia a fer-los costat. (...).

"(...). La primera insurrecció ultrareialista va produir-se pel maig del 1824 a l'Aragó. Després les veurem repetir-se el 1825 a Castella la Nova i agreujar-se a Catalunya en els anys 1826 i 1827, fins a desembocar en l'anomenada Guerra dels Malcontents."49 Els ultrareialistes reivindicar-

46 FONTANA, Josep, 1988, La crisis del Antiguo régimen 1808-1833, Barcelona: Crítica, pp. 39-40.

47 PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 157.

48 FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 209.

49 FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, pp. 210-211.

ven el retorn al més pur absolutisme i el restabliment de la Inquisició.⁵⁰

"Els voluntaris reialistes, cos en el que predominaven els elements més intransigent de l'absolutisme, foren els primers a secundar el moviment, però ben aviat les partides es multiplicaren, degut a la greu crisi econòmica existent i a l'acció del clergat, que amb les seves prèdiques feia tot el que podia per convèncer la població que el rei era presoner dels liberals.

"Després del breu parèntesi d'inactivitat marcat per l'època de la sega, la revolta va prendre gran volada, estenent-se per bona part de les comarques de la Catalunya interior. El 27 d'agost (1827) els sublevats s'apoderen de Manresa, on instal·laren la Junta Superior Provincial del Govern. El vice-president d'aquesta Junta era Josep Corrons, canonge lectoral de la catedral de Vic.

"Segons Pirala, el clergat de la ciutat de Vic jugà un paper molt important en aquest aixecament. Molts eclesiàstics vigatans animaren la revolta de les tropes, mentre el bisbe Fèlix Jesús Corcuera lluny de reprimir aquesta excessos, s'hi comprometia assistint a la junta que amb clares finalitats sedicioses tenia lloc al monestir de Ripoll.

"El convent del caputxins era el principal centre de reunió dels absolutistes a Vic, (...). A aquestes reunions hi assistien, a més dels elements civils més decidits, el comandant i part de l'oficialitat del batalló de voluntaris reialistes, religiosos de diferents convents i, fins i tot, eclesiàstics forasters que servien d'enllaç amb els conspiradors de fora la comarca.

"No és d'estranyar, doncs, que la capital osonenca fos de les primeres poblacions que va caure en mans dels sublevats. A finals d'agost (1827) entrà a la ciutat la partida aixecada per Josep Clarà, el comandant dels reialistes de Vic.

"Per fer front a l'aixecament, Ferran VII ordenà la formació a Catalunya d'un exèrcit d'operacions, que posà sota el comandament del general comte d'Espanya. D'altra banda, i per acabar amb la propaganda que el feia passar per presoner, va decidir de venir personalment a terres catalanes i un cop a Tarragona va fer públic un manifest cominant els sediciosos a depositar les armes.

"La presència del rei i la dura repressió desencadenada pel comte d'Espanya va fer que molts malcontents, desenganyats, tornessin a les seves llars. L'exèrcit reial progressà ràpidament i, després d'ocupar Manresa i dispersar els partides que trobà al pas, arribà a Vic el 13 d'octubre.

"El comte d'Espanya tractà la ciutat com enemiga, ja que molts dels seus habitants estaven més o menys compromesos en la revolta i perquè havia tramès delegats a la Junta de Manresa.

"La revolta dels Malcontents pot ser considerada com un aixecament pre-carlí, ja que bona part dels sublevats que hi participaren els trobarem lluitant a favor del Pretendent durant la primera guerra carlina."⁵¹

L'anomenat partit apostòlic o carlí, com diu Josep Fontana, és una barreja, que no aconseguirà "plena coherència hasta los momentos finales del reinado. Su centro està en el palacio real, en las habitaciones del infante Carlos. (...). El clero da, a través de la sociedades secretas, una base mínima de organización al partido, sin olvidar que proporciona también los recursos necesarios para reclutar y mantener partidas. Los voluntarios realistas -esta especie de ejército paralelo, mantenido con fondos municipales e integrado por hombres desclasados, lumpenproletariado urbano sobre todo- actuarán como reserva humana para cualquier proyecto de insurrección o de alboroto. La participación de los campesinos, en cambio, obedece a razones muy distintas, aunque se les quiera presentar, en demasiadas ocasiones, como movidos tan sólo por el entusiasmo religioso -o como ignorantes fanatizados por el clero, que es lo mismo, pero dicho en la terminología de la historiografía liberal.

"Desde 1817 se estava registrando en Europa una crisis agraria que provocó la caída de los precios de los principa-

⁵⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 154.

⁵¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, pp. 154-155.

les productos agrícolas. (...) los campesinos españoles habían de contar sobre todo, para obtener el dinero con que pagaban los impuestos, con la venta de sus excedentes de cereales. En 1827, sin embargo los precios de los cereales habían llegado a ser tan sólo la mitad de los que regían hacia 1817, (...). (...), sucedió que la presión fiscal se fué haciendo más i más opresiva, a medida que caían los precios, y que los campesinos acabaron sintiéndose tan vejados como durante el trienio constitucional, lo que les hizo prestar buenos oídos a quienes venían a decirles que los gobiernos actuales eran tan masónicos y revolucionarios como los de 1820 a 1823.

"Puestos ante esta situación, los campesinos sólo tenían dos salidas. Negarse a pagar, lo que significava sublevarse contra el gobierno, o vender una mayor cantidad de cereales para obtener los recursos con que satisfacer a los recaudadores de Hacienda. Que probaron la primera alternativa lo demuestra la estrecha relación que existe entre malestar campesino y revuelta ultra; pero el resultado de todos estos intentos fue desesperanzador. De modo que sólo quedava la segunda salida. Sin embargo, el campesino no podía aumentar de un año al otro su producción en la medida requerida - aunque parece indudable que hubo una cierta ampliación de la superficie cultivada-, ni destinar a la venta la parte de cosecha que necesitaba para sembrar o para su propio consumo. De modo que se vió obligado a desviar hacia el mercado aquella parte de sus excedentes que tradicionalmente había ido a parar a los graneros eclesiásticos -como diezmos y primicias- o senyoriales -en concepto de censos y derechos-. De ahí la aparente paradoja de que unos hombres a los que se supone fanatizados por el clero estén dejando de pagar diezmos sin ningún escrúpulo de conciencia y de que los teóricos aliados de la vieja oligarquía feudal estén liquidando el feudalismo en la práctica. Es que no son partidarios del viejo régimen, sino tan sólo enemigos del nuevo; aliados circunstanciales de los apostólicos en un combate ambiguo que para los campesinos es algo así como una primitiva e inmadura revuelta que no acierta a formular sus propias reivindicaciones de clase y que se acoge a una cobertura ideológica llena de un prestigio tradicional a sus ojos, y lo suficientement confusa como para albergar sus aspiraciones.

"(...).

"No han sido los esfuerzos heroicos de estos hombres (els liberals) los que han derribado el absolutismo. Fracasó el reformismo absolutista, demostrando que los simples cambios administrativos no bastaban para asegurar el viejo edificio, y la oligarquía comenzó a alarmarse, al advertir que las fuerzas populares que movilizaba el bando apostólico eran, potencialmente, más revolucionarias y peligrosas que las que habían combatido por el liberalismo, ya que éstas, al fin y al cabo, estaban encuadradas en un programa burgués defensor de la propiedad. Los voluntarios realistas que perseguían a los ricos, identificándolos con la burguesía partidaria del liberalismo, o estos campesinos que se echaban al monte para defender el absolutismo, pero que se negaban a pagar diezmos

o censos, resultaban mucho más temibles. Los terratenientes feudales hubieron de admitir que el viejo orden no podía ser restaurado y, antes que dejar que los campesinos acabasen de liquidarlo por su cuenta, prefirieron pactar con la burguesía para la mútua defensa de sus propiedades, renunciando a unos derechos incobrables, que supieron transformar en títulos de propiedad burguesa de la tierra.

"Así se pudo operar un tránsito pacífico y pactado de la sociedad feudal al nuevo orden burgués. Desgastada la monarquía absoluta, que había sido la expresión política de los intereses de la propiedad feudal, se la substituyó por una monarquía parlamentaria con sufragio censitario -esto es, donde sólo votaban los que tenían un mínimo de medios de fortuna-, que era la forma de organización más adecuada para la defensa de los intereses de la nueva propiedad: de los viejos propietarios feudales, metamorfoseados en terratenientes burgueses, más los de los comerciantes, industriales y rentistas. (...). la revolución burguesa vino a salvar, así, la riqueza de la vieja oligarquía y a confirmar el despojo de los campesinos.

"La muerte de Fernando VII, en 1833, se produce en el transcurso de esta transición, la facilita y acelera. Pero no representa, por sí misma, el final de una época de la historia de España, entendida como historia de la sociedad española. (...)."⁵²

2.14.6 DE LA MORT DE FERRAN VII A LA CAIGUDA D'ESPARTERO (1833-1834)

Segons Josep Fontana, "els deu anys que transcorren entre la mort de Ferran VII, el 1833, i la caiguda d'Espartero, el 1843 -o, si ho voleu dir de manera més significativa, en termes d'història de la societat catalana, entre la fi de l'absolutisme i la del primer intent de revolta popular democràtica a Catalunya- són probablement els més complexos i difícils d'interpretar de la nostra història contemporània. És aquesta l'època en què el canvi de les velles a les noves formes de societat s'esdevé de manera accelerada: cal reajustar tot l'edifici de la societat per adequar-lo a les exigències del desenvolupament capitalista. No basta en aquests moments de deixar que prossegueixi l'evolució espontània que havia anat canviant la societat catalana al llarg del segle XVIII i en el primer terç del XIX, sinó que cal accelerar aquest procés i, a la vegada, vigilar-lo per tal que les forces que la fallida de la vella societat ha alliberat no prenguin camins alternatius: els que marquen, per una banda, la revolta camperola que potencia el carlisme, i per l'altra, l'intent de construir una societat més democràtica, on les capes populars i el proletariat tinguin

⁵² FONTANA, Josep, 1988, La crisis del Antiguo régimen 1808-1833, Barcelona: Crítica, pp. 45-49.

plenitud de drets."⁵³

a) La primera guerra carlina (1833-1840)

En morir el rei Ferran VII, el 1833, deixava una filla petita per hereva, Isabel II, sota una regència de liberals moderats. Els absolutistes, que no acceptaven l'abolició de la Llei sàlica feta pel rei en 1830, s'agruparen entorn del germà del rei Carles Maria Isidre de Borbó. Aviat s'iniciaren les anomenades guerres carlines, que caracteritzen la història del segle XIX espanyol entre el 1833 i el 1876.⁵⁴

"El primer crit a favor del Pretendent que es va sentir a Catalunya va sortir precisament d'Osona. El 5 d'octubre, el tinent coronel Josep Galceran proclamava rei Carles V a Prats de Lluçanès. La ràpida intervenció de Pere Munt, governador militar i polític del corregiment de Vic, va ofegar la sublevació. Pocs dies després (...) es procedia al desarmament dels voluntaris realistes i a la formació del Batalló Urbà de Voluntaris d'Isabel II.

"Fins a finals de 1833 i durant el 1834 varen ser nombroses les conspiracions. (...). Però no foren els aixecaments l'únic problema dels liberals. Era de domini públic l'ajut econòmic que els eclesiàstics prestaven a la causa del Pretendent i això feia que els partidaris del liberalisme els mirassin amb hostilitat. Molts religiosos, per por de ser empresonats per les idees o per sentir-se més segurs, fugiren del seu lloc de residència, i alguns s'uniren a la facció, com certa franges de Vic. Centelles es quedà sense sacerdots en fugir-ne el rector i dos preveres.

"Durant l'any 1834 recorrien la comarca, entre d'altres, els caps carlins Trinxet, Metgató, Targarona, Tortades i Prat. Aquest darrer, capturat pels liberals el mes de juny, fou afusellat a Vic. Aquestes partides actuaven amb autonomia total i només es reunien per sorprendre alguna columna de tropa o atacar poblacions importants. Perseguides tenaçment per les tropes de la reina, vivien sobre el terreny, exigien contribucions i perpetraven tota mena d'abusos i violències.

"El 1835 les forces carlines augmentaren de manera alarmant com a conseqüència de l'epidèmia de còlera de finals de 1834, per la manca de feina generalitzada a tot el Principat i pels fets revolucionaris del juliol a Barcelona. Els liberals hagueren de tancar-se a les poblacions fortificades i permetre que els enemics s'ensenyorissin de la ruralia. Però la manca d'una acció coordinada de les partides carlines i la rivalitat entre llurs capítols feia que les accions que emprenien acabessin sovint en derrotes, com la de Maroto a Prats de Lluçanès i la del baró d'Ortafà a Sant Quirze de Besora. Tanmateix, els comandants generals Rojo i Urbiztondo organitzaren els carlins catalans, i el 1837 caigueren en mans del Pretendent Solsona, Ripoll, Gironella i Berga, i en aquesta darrera població instal·laren la Junta Superior Governativa del Principat. A la nostra comarca, malgrat les operacions de la divisió del brigadier Tristany, els carlins no aconseguiren pas de mantenir-se a la Plana i només amb la conquesta de la vila de Prats s'asseguraren el domini del Lluçanès.

"L'abril de 1839 el comandant general comte d'Espanya inicià una nova ofensiva contra la Plana de Vic. El 28 Manlleu fou assaltada i lliurada al foc i al saqueig, i el 2 de maig va ser estrepitosament derrotada la columna del general Carbó. Tot i això, no considerant-se el comte d'Espanya amb prou força per atacar Vic, decidí deixar la Plana i encaminar-se cap a Ripoll.

"Aquests foren els darrers combats importants que es lliuraren a la comarca. El mes d'agost es signà el Conveni de Bergara, que posà fi a la guerra al País Basc i Navarra. Els carlins catalans no volgueren adherir-s'hi i continuaren la lluita, però els reforçaments de les tropes liberals amb efectius procedents de l'exèrcit del Nord i les dissensions en el camp carlí feren inútil la resistència i la guerra acabà el mes de juliol de 1840."⁵⁵

La primera guerra carlina fou "la culminació del llarg

⁵³ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 245.

⁵⁴ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 157.

⁵⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 160-161.

procés de desmantellament del vell ordre feudal iniciat amb les corts de Cadis. En el transcurs d'aquella guerra es portà a terme la revolució liberal i les seves mesures foren sancionades per la Constitució de 1837, que marcà la definitiva ruptura, política i institucional, amb l'antic règim. Però l'adaptació al nou món burgès d'aquells que en resultaren més perjudicats, sobretot d'aquells que el capitalisme triomfant convertí en proletaris, serà un llarg i dolorós procés que amb aquesta guerra tan sols s'iniciava. L'ur descontentament es farà de nou palès durant la segona i la tercera carlinades."⁵⁶

"és per això que em sembla que la geografia del carlisme català és molt menys la de la pobresa que la de l'empobriment: l'arrelament del carlisme s'ha donat especialment on hi havia hagut un cert grau d'adaptació a unes primeres formes de comercialització i desenvolupament capitalista, que han estat destruïdes pels canvis que han tingut lloc en el primer terç del segle XIX."⁵⁷

b) La desamortització

El govern liberal, tot aprofitant -com diu Antoni Pladevall- "l'exacerbació de la primera guerra carlista (1833-1840), va decretar dues operacions de gran abast: la supressió dels ordres religiosos i la desamortització dels béns eclesiàstics. La supressió dels ordres religiosos, llevat dels hospitalaris, va anar seguit de matances de freres a Madrid (1834) i a Catalunya (1835) i va foragitar dels seus convents, a tot l'estat espanyol, uns 32.000 freres i més de 19.000 monges, dels quals a Catalunya en correspongueren uns 2.100 i 1.300 respectivament. Amb aquests fets s'iniciaven els odis i matances que es repetirien el 1909 i el 1936-39 contra eclesiàstics. La desamortització, que va ser causa de la venda o confiscació dels béns i edificis dels convents religiosos i de la resta de béns eclesiàstics, es va iniciar amb els decrets de Mendizábal de 1836 per als béns dels religiosos i amb una nova llei de 1841 per als béns del clergat secular.

"(...).

"Amb la desamortització, l'Església perdia un llast material format per possessions acumulades durant segles per deixes dels fidels i per compres; però, dissortadament, això no afavorí els pobres o conreadors d'aquelles finques, sinó la burgesia rica sense escrúpols, que pogué ràpidament pagar a les arques aixutes del govern l'import en què es taxaren aquells béns en les subhastes públiques. (...)." ⁵⁸

"(...). A Vic, les vendes desamortitzadores es perllongaren de 1838 a 1845. Un dels trets característics fou l'alta qualitat de les terres subhastades, especialment les perta-

⁵⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 161.

⁵⁷ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 272.

⁵⁸ PLADEVALL, Antoni, 1989, Història de l'Església a Catalunya, Barcelona: Claret, p. 158.

nyents al clergat regular. En canvi, bona part dels béns immobles del clergat secular s'escapà de la venda decretada el 1841. (...).

"Vic, on la major part de les finques eren rústiques, fou un dels vint municipis de la "província" on les vendes pujaren més. A la resta de la comarca se'n subhastaren poques i de valor reduït. (...).

"(...).

"(...), coneixem una mica els efectes de la desamortització damunt les classes populars. A partir d'ara es multipliquen els processos contra els qui han fet llenya al bosc en quantitats insignificants. (...)."59

2.14.7 EL TEMPS DELS MODERATS (1843-1868)

A llarg de vint-i-cinc anys, de 1843 a 1868, el poder estigué gairebé sempre a mans d'elements moderats. "Llevat del bienni progressista (1854-1856), foren els amos de la política espanyola i catalana."⁶⁰ La constitució de 1845 i el govern autoritari dels moderats contribuïren a consolidar el poder de la burgesia.

"Com a moderats considerem no sols els que així s'anomenaren en l'argot polític del temps, ans bé els homes de la Unió Liberal, d'idees més àmplies i obertes. En un mot, el personal polític acceptat per la Cort. A l'oposició restaven els progressistes i els demòcrates, unes vegades exercint-la des del Congrés i unes altres des de les catacumbes de la conspiració. La línia divisòria entre els uns i els altres, la traçava l'adhesió o l'adversió al clericalisme. (...).

"Tranquils pel que respectava a llur fortuna i hisenda, apaivagada llur consciència per les disposicions concordatàries de l'any 1851 sobre la desamortització, els moderats de Catalunya deixaren construir l'Estat espanyol a gust dels castellans. No calia tornar enrera pel camí de les bullangues i la dissidència. Calia ésser obedients i assenyats, ja que la unificació de l'Estat implicava l'expansió del mercat de venda, l'edificació de grans fàbriques, la construcció de ferrocarrils. Per això acceptaren i aplaudiren la Constitució de 1845, una mena d'Estatut Reial amb les mínimes concessions a la sobirania nacional i al liberalisme. Per això acceptaren, encara que moltes vegades no les aplaudiren, la sèrie de mesures legislatives que des de 1844 a 1868 endogalaren o arrasaren - gairebé sempre sense necessitat- les institucions o les característiques específiques de Catalunya."⁶¹

La tasca principal del govern del moderats, com assenyala Josep Fontana, "consistí, en primer lloc, a fixar les noves regles del joc, amb la Constitució de 1845, que seria una reforma en un sentit retrògrad i conservador de la de 1837 (que, com sabeu, havia fet aquest mateix paper respecte de la de 1812). (...). El que s'havia fet era, senzillament, suprimir tots aquells elements de caràcter més o menys democràtic que restaven i que podien dificultar a un govern reaccionari de legislar en el sentit que li convingués (...). Al marge d'això, i de dictar una llei electoral que restringia encara més el dret al vot (...), i de suprimir la milícia nacional, la feina política essencial dels moderats seria la de completar la centralització política i administrativa coronant l'edifici amb la reforma tributària de Mon-

⁵⁹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 155-156.

⁶⁰ VICENS i VIVES, Jaume; i LLORENS, Montserrat, 1983, Industrials i política (segle XIX), Barcelona: Vicens-Vives, pp. 259-260.

⁶¹ VICENS i VIVES, Jaume; i LLORENS, Montserrat, 1983, Industrials i política (segle XIX), Barcelona: Vicens-Vives, pp. 260-261.

Santillán, que, per primera vegada, unificava el sistema impositiu de les velles corones de Castella i d'Aragó. Peça clau de tot aquest procés centralitzador seria la creació, el 1844, d'un cos militar de policia anomenat paradoxalment "guàrdia civil".⁶²

La política centralitzadora dels governs moderats, que les classes conservadores de Catalunya havien acceptat com a mal menor, provocà el descontentament popular. Aquest es possà de manifest, com assenyala Jaume Vicens Vives, "entre 1846 i 1856 en dues onades successives, coincidint amb la darrera gran crisi econòmica del període. La primera es desfermà entre els camperols i fou la guerra dels Matiners; la segona, entre els treballadors, i provocà les grans vagues de 1854 i 1855."⁶³

a) La guerra dels Matiners o segona guerra carlina (1846-1849)

La guerra dels Matiners es considera un fenomen carlí, perquè tingué com a protagonistes el camp i els camperols. De fet, com assenyala Vicens Vives, "és una manifestació de la revolta catalana contra la tirania de la dictadura moderada i contra les mesures que alteraven el costums i les tradicions de la terra. Confús en el seu desplegament i en els seus objectius, l'aixecament armat de 1846 a 1848 correspon a dos fenòmens que es creuen i s'interfereixen: un de tipus social, el desgavell en les relacions agràries produït per l'augment demogràfic i el final del règim de propietat eclesiàstica en benefici d'uns nous amos (els burgesos); i un altre de tipus polític, la reacció instintiva contra unes mesures, potser encertades d'origen però que en llur aplicació a cada tros d'Espanya, sense parar esment en diversitats espirituals i en situacions de dret específiques, vulneraven un gènere de vida i unes possibilitats d'esdevenir."⁶⁴

"Hi ha diverses raons que la preparen. La primera és el difícil ajustament de la societat catalana al doble joc de regles imposat per la consolidació de la propietat burgesa al camp, i pels efectes de la centralització administrativa dels moderats, que implicava, per una banda, tornar a intentar la imposició de les quintes, una cosa que el govern central no s'havia atrevit a fer des de la Guerra del Francès i, per altra, l'establiment dels "consums", que recarregaven els preus dels productes d'alimentació popular. La segona raó és la crisi econòmica dels anys 1846 a 1848 que, deixant molta gent sense feina i abocada a la misèria, facilitarà el reclutament tant de les partides carlines com dels grups de bandolera -i és ben sabut que les fronteres que separen ambdós fenòmens resultaven prou imprecises. (...).

"(...).

"(...). La quinta era temuda a Catalunya per tot un seguit de raons. L'amenaça que el fill podia sortir "quintat" (...) movia les famílies a endeutar-se per redimir-lo o pagar-

⁶² FONTANA, Josep, 1986, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 297.

⁶³ VICENS i VIVES, Jaume; i LLORENS, Montserrat, 1983, Industrials i política (segle XIX), Barcelona: Vicens-Vives, p. 268.

⁶⁴ VICENS i VIVES, Jaume; i LLORENS, Montserrat, 1983, Industrials i política (segle XIX), Barcelona: Vicens-Vives, p. 268.

li un substitut. En realitat (...), la quinta no s'utilitzava únicament com un mecanisme de reclutament militar, sinó sobretot com una forma d'impost. L'expressió "contribució de sang" no ha nascut com una condemna de la quinta, sinó que és una definició oficialment acceptada i que es pot trobar als manuals d'hisenda fins al començament del segle XX.

"Pel que fa als "consums" (...) la seva forma més odiosa i feridora (...) era la dels drets cobrats a l'entrada de les ciutats, (...). Caldrà recordar que la revolució de 1868 tenia per a les capes populars urbanes un gran objectiu que s'expressava en aquest senzill programa: "Fora quintes i consums!"

"A tots aquests elements de malestar cal encara afegir-hi els efectes de la crisi econòmica dels anys 1847 i 1848. Les collites de cereals de 1846 i de 1847 semblen haver estat dolentes a Castella, i sabem que una economia agrària poc desenvolupada és capaç de defensar-se d'una mala collita, però és terriblement vulnerable quan se'n presenten dues de seguides. Això s'havia de traduir en una caiguda de les vendes de teixits, que tindria un ràpid reflex en la disminució de la producció fabril catalana. (...). Una minva de la producció a la meitat havia de tenir les lògiques conseqüències sobre l'ocupació, i aquestes es veurien, al seu torn, agreujades per la puja del preu del pa, que fou la conseqüència més immediata de l'escassetat de grans. (...)"⁶⁵

L'ambient de revolta creixia arreu de Catalunya, però no hi havia cap organització política que el canalitzés. Entretant, tingué lloc el casament d'Isabel II amb Francesc d'Assís de Borbó. Aquest enllaç frustrà el projecte d'unió entre les dues branques dinàmiques, proposat pels carlins, els quals volien que la reina es casés amb el comte de Montemolín, fill del Pretendent. Tot plegat, no va agradar als carlins. La tardor de 1846 se n'aixecaren les primeres partides, tot començant així la segona guerra carlina o dels Matiners. Malgrat tot, l'aixecament carlí només va tenir èxit a Catalunya; va fracasar a la resta de l'Estat. El carlisme va tenir suport popular, sobretot rural, el qual li va permetre practicar una lluita de guerrilles contra un exèrcit molt superior, prop de tres anys.⁶⁶

"La comarca d'Osona també va ser escenari de la guerra. A mitjan desembre de 1846 ja trobem una columna de Vic que persegueix sense èxit pel Montseny una partida carlina que operava habitualment a les Guilleries, un dels més sòlids redutes montemolinistes, ja que la geografia favorable i l'encobriment i l'ajut que els habitants de la zona els facilitaven feren molt difícil l'actuació de l'exèrcit.

"Per Osona, la Garrotxa i l'Empordà actuava la partida de l'Estudiant de Grau; també recorrien la comarca altres caps, com ara en Josep Puig (a) en Boquica, que el 2 de juny de 1847 entrà a Can Co i va ocasionar a Vic un enfrontament armat.

"Durant aquest any els carlins aconseguiren ocupar Reus, Terrassa, Cervera i Lleida, però la mort dels capdells Benet Tristany i Bartomeu Porredon, el reforçament de les tropes del govern i l'arribada de l'hivern van fer que minvés considerablement l'activitat dels montemolinistes, circumstància que aprofità el capità general Pavia per iniciar la campanya que disolgué la majoria de les petites partides, però no pas les més importants.

"L'acció carlina es va veure reforçada pels progressistes i republicans, s'aixecaren a Catalunya com a conseqüència de la revolució francesa de febrer de 1848 i que mantingueren una estranya col·laboració amb els montemolinistes en un intent de derrotar el règim moderat de Narváez, l'enemic comú. El mes de juny Cabrera va prendre el comandament general de les forces carlistes i organitzà l'administració i el cobrament d'impostos. Sota la seva direcció l'activitat carlina va experimentar una gran represa; el 10 d'agost ocuparen Olot, i el mes de setembre Borges derrotà el general Paredes a l'Esquirol.

"Però la tardor de 1848 les coses canviaren radicalment. La minva de la crisi i la defecció d'alguns capitosts, que a canvi de diners o de graus militars es passaren al moderantisme, afegí les forces carlines. Per altra banda, un cop desfetes les partides republicanes, les tropes de la reina concentraren els esforços a foragitar Cabrer de les Guilleries, aconseguint derrotar-lo als combats del Pasteral. Per últim, la detenció del comte de Montemolín per la policia francesa quan intentava travessar la frontera acabà de

⁶⁵ FONTANA, Josep, 1988, *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1888)*, vol. V, a Pierre Vilar (dir.), *Història de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, p. 307-309.

⁶⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 162.

desanimar els matiners i la guerra es pogué donar per acabada el mes de maig de 1849.⁶⁷

b) El moviment obrer

El descontentament popular rebrotà altre cop, el 1854, "amb motiu dels fets que acabaren, transitòriament, amb la primera etapa del Govern moderat. Fou una onada essencialment social, provocada per la industrialització del país, la interferència de l'augment de la vida a causa de la Guerra de Crimea amb la continuació, momentània, de la crisi de treball, i la incapacitat dels Governos de trobar un desllorigador al problema de les associacions obreres, que a Madrid es considerava com una simple qüestió d'ordre públic."⁶⁸

Les associacions obreres no eren únicament un fenomen barceloní, sinó que eren presents a altres ciutats industrials de Catalunya com Olot, Vic, Igualada, etc.⁶⁹

El juliol de 1855, Manlleu, Vic, Sant Hipòlit de Voltregà i Roda participaren en la primera vaga general.⁷⁰

"A Osona la inquietud ja feia dies que s'havia iniciat -a Sant Hipòlit de Voltregà es denunciava que tres obrers havien estat ferits amb arma de foc per persones "al parer de la classe de los amos"-, i el dia 3 es tancaven tant les fàbriques de Vic, com les de la zona del Ter, sense que fessin gaire efecte les admonicions del bisbe, que es planyia dels conflictes causats per la "malhadada cuestión fabril". El dia 6, un grup nombrós de treballadors es manifestaria a la plaça de Vic amb una bandera que duia el retrat d'Espartero "al estilo de Barcelona y otros puntos"- Espartero els correspondria adreçant a l'Ajuntament una carta on agràia els sentiments que li expressava "con motivo de los lamentables sucesos ocurridos últimamente en Barcelona" i esperava que, en col·laboració amb la milícia nacional, consolidarien "la situación creada por la revolución de julio".⁷¹

Els qui tant havien ambicionat el canvi (burgesos progressistes, professionals universitaris, menestralia benestant), no varen entendre el desballestament de les masses.⁷²

2.14.8 LA CRISI DEL SISTEMA

El Bienni Progressista (1854-1856) va acabar amb una

⁶⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 162-163.

⁶⁸ VICENS i VIVES, Jaume; i LLORENS, Montserrat, 1983, Industrials i política (segle XIX), Barcelona: Vicens-Vives, p. 268.

⁶⁹ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 319.

⁷⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 182.

⁷¹ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, p. 324.

⁷² VICENS i VIVES, Jaume; i LLORENS, Montserrat, 1983, Industrials i política (segle XIX), Barcelona: Vicens-Vives, p. 268.

crisi econòmica important, "la iniciada el 1856 i que deixaria sentir els seus efectes fins el 1858, deguda a dues influències de signe contrari que varen actuar a diferents nivells: una exògena al continent, originada a Nordamèrica, sensible principalment en l'ordre comercial i financer amb una considerable depressió dels preus, i una altra, endògena, derivada d'una mala collita que va produir una pujada del preu del pa. Però en aquests moments, ja que l'economia espanyola encara no s'havia modernitzat, la primera crisi va tenir escassa repercussió, gairebé exclusivament dins del sector exportador, mentre que a causa de la preponderància del sector agrícola tradicional, la crisi de subsistències es va situar en primer pla.

"Contràriament la crisi de 1866 va afectar una societat més modernitzada i, abans que res, els grans interessos financers ferroviaris"⁷³

a) El fracàs del model econòmic de la burgesia catalana

Del que no hi ha cap dubte, com assenyala Josep Fontana, és que l'evolució global de l'economia, entre 1857 i 1868, va ser catastròfica. "Sabem que el desastre va començar essent-ho per als treballadors, que van veure baixar els seus salaris en els moments en què la repressió facilità el desmuntatge de les seves organitzacions de defensa. (...) el salari real havia baixat potser un 20 per 100. (...).

"Tampoc els fabricants n'havien de treure gaire profit. Primer, perquè les males collites van fer baixar la demanda, i més endavant perquè, amb la guerra de Secessió nord-americana, se'ls apropava una època de fam de cotó i mals negocis. L'escassetat de cotó havia fet pujar els preus de la fibra i, en conseqüència, els dels teixits, al mateix moment en què la crisi de les collites feia minvar la capacitat de compra del mercat espanyol. Els magatzems eren plens i les fàbriques reduïen les jornades setmanals de treball, o acomiadaven els obrers; les xifres de beneficis de les grans empreses tèxtils mostren un mínim el 1857. (...).

"El 1857 va produir-se la primera de les grans crisis de la borsa de Barcelona, amb la ruïna de les empreses d'assegurances marítimes, que va fer sotraguejar el mercat financer. És veritat que es tractava d'un fet d'abast internacional, però va servir per posar de relleu la debilitat d'uns sectors econòmics als quals tocava el torn pocs anys després.

"No era un simple fenomen conjuntural, sinó l'inici de la crisi del model de creixement que la burgesia catalana havia bastit en els anys trenta i quaranta. I la primera peça que fallaria seria una de les essencials: el ferrocarril.

⁷³ IZARD, Miquel, 1988, "El segle XIX", a Miquel IZARD i Borja de Riquer, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, p. 72.

(...)."74

b) La revolució de 1868

El malestar social augmenta, a partir de 1866, amb l'agreujament de crisi econòmica. En aquestes circumstàncies qualsevol proposta de revolta podia ésser fàcilment escoltada.

"El 18 de setembre de 1868 l'esquadra espanyola es pronunciava a la badia de Cadis contra la monarquia d'Isabel II, el 28 el general Serrano vencia l'exèrcit borbònic a la Batalla d'Alcolea, i dos dies després la reina travessava la frontera de França. Des del 29; la població de Madrid i Barcelona s'havia aixecat en armes i enmig d'un entusiasme delirant havia destruït els retrats i els símbols del règim deposat. Tothom creia que, suprint l'obstacle tradicional, o sia la dinastia dels Borbons, Espanya marxaria pels camins de la pau, la felicitat i el progrés."⁷⁵

La revolució de 1868 trobaria els republicans catalans mal preparats, els quals perdrien la iniciativa dels primers moments, per deixar-la en mans dels progressistes. La revolució s'estenia per tot Catalunya, tot seguint un model gairebé uniforme:

"a) existència d'una base de malestar popular que s'adreçava inicialment contra els consums (l'incendi de les casetes dels burots és un tret que es repeteix una vegada i una altra), però que, si es deixava actuar, podia carregar-se amb un contingut social més dur i conduir a mort i assalts de la propietat;

"b) actitud vigilant de la burgesia lligada a la conspiració -en especial del sector progressista, integrat en bona mesura per terratinents, industrials, advocats, etc.- per tal de consumir tota la carga de violència en gestos més o menys simbòlics, però socialment innòcua, com les cremes de retrats de la reina, o inevitables, com la destrucció de les casetes dels burots, i esbravar els sentiments revolucionaris amb una retòrica abrindada però vaga, en l'estil marcat per la consigna oficial d'"*Abajo lo existente!*" i un seguit d'insults, prou justificats d'altra banda, a la família reial, per posar-se ràpidament al davant del moviment, encarrilar-lo cap a una sortida política poc perillosa per a l'ordre social establert i restablir ràpidament el control;

"c) postura generalment comprensiva de les autoritats militars, que ajuden a mantenir l'ordre, "adherint-se" a l'aixecament i confraternitzant amb la població.

"Aquesta línia d'actuació, que aconsegueix de transmetre a la població la idea que la revolució és un acte pur i desinteressat, que no ha de tacar-se amb violències ni robatoris, permet de fer passar com a mesures "revolucionàries" les de defensa de la propietat que s'acostumen a prendre l'endemà de les primeres proclames revolucionàries. (...)."

"(...).

"A tot arreu les esperances populars foren enganyades, una vegada més, i els demòcrates avançats, que volien un règim republicà i alguns avanços socials, no van ser capaços de posar-se al capdavant de les capes populars per tal d'aprofundir la revolució. (...).

"Potsar el millor epitafi d'aquesta revolució frustrada sigui el text d'aquell telegrama que, un cop controlades les coses -i, això sí, al mateix temps que penjaven al baicó central de l'Ajuntament la bandera roja de la república-, va enviar la Junta de Reus al general Prim: "*Todo sigue con revolucionaria tranquilidad*"."⁷⁶

A la comarca d'Osona, com a la resta del Principat, la "revolució" del 1868 és un graó més en el procés de trànsit

⁷⁴ FONTANA, Josep, 1988, *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)*, vol. V, a Pierre Vilar (dir.), *Història de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, pp. 332-333.

⁷⁵ VICENS i VIVES, Jaume; i LLORENS, Montserrat, 1983, *Industrials i política (segle XIX)*, Barcelona: Vicens-Vives, p. 276.

⁷⁶ FONTANA, Josep, 1988, *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)*, vol. V, a Pierre Vilar (dir.), *Història de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, pp. 349-352.

cap a la societat burgesa.

"Constituida la Junta Revolucionaria el 7 d'octubre d'aquell any, amb persones de Vic, Manlleu, Roda, Torelló i Centelles, hom s'adona aviat del caràcter poc revolucionari d'aquell moviment, perquè la primera comunicació oficial era ja del contingut següent: "La Junta Revolucionaria hace saber: Que no pudiendo tolerar el menor desorden que comprometa la causa de la libertad. Previene: lo. que todo grupo que se presente hostil contra la propiedad, la industria y el comercio, o para cometer cualquier otro exceso será dispersado por la fuerza..." (A.E.V. "La Libertad", 3-X-1868). És prou que la Junta intentà de prendre mesures populars el dia 13 per celebrar el canvi polític, convocant per exemple els pobres als claustres de St. Domènec per donar-los un pa de dues lliures i un ral, però els seus objectius, encaminats a la consolidació del sistema burges-liberal, restaven molt allunyats dels interessos populars.

"El guany popular més considerable, fou l'aplicació del sufragi universal masculí a partir del mateix any 1868. Pel gener de l'any següent s'elegien diputats a les Corts espanyoles. En la campanya electoral començaren a desmarcar-se les posicions polítiques, agrupades en tres formacions: els monàrquics, els catòlics absolutistes, i el Club republicà federalista. Deixant al marge el grup més recalcitrant, el catòlic, la moderació és el tret característic dels programes dels altres dos partits. Així, el partit liberal defensa aferrissadament la religió, l'abolició de les quintes, la protecció al treball, la sobirania nacional i la guerra al socialisme. Per la seva banda el partit republicà manté un programa basat en l'abolició de les quintes, la justícia, la moralitat, l'ordre i l'economia. Per tant queda clar l'abast falsament revolucionari del setembre de 1868.

"Els resultats de les eleccions a la comarca manifesten també un pes de la ideologia conservadora aclaparador. Els monàrquics liberals assoliren la majoria dels vots als nuclis urbans: Roda, Centelles, Taradell, Tona, Torelló... A Vic, el darrer dia, els monàrquics i els republicans votaren una candidatura mixta. A Manlleu, guanyaren clarament els republicans. A la ruralia, on hi hagué una participació electoral massiva, la candidatura catòlica s'imposà abassegadorament. D'ara endavant, els resultats electorals tindran una tònica semblant. Les eleccions del 1871 i 1872 són guanyades per la candidatura catòlica i, tret del breu parèntesi del 1873 en què guanyà la republicana, des de llavors fins a la fi de segle, el to dels diputats elegits és netament conservador. (...).

"És evident, doncs, el caràcter conservador de la classe dirigent de la comarca. En aquest context, cal essentar l'entitat civico-cultural que esdevingué un centre aglutinador d'aquestes classes i que assolí un gran ascendent damunt la societat vigatana del darrer terç de segle: el Círcol Literari de Vic, nascut el 1860. La presència de nombroses personalitats li garantí una bona cohesió interna: al seu interior s'hi aplegaven científics, catalanistes, un sector marcadament religiós, industrialistes, hisendats i terratinents.

"Aquest aplec de gent aparentment tan heterogènia trobà un element de confluència comuna: la plena consolidació a Osona del model d'explotació capitalista de caràcter mixt, agrari i industrial. L'ur preocupació es centrava en la necessitat que la comarca s'adaptés a les noves exigències de l'economia de mercat, tot manifestant-se netament proteccionistes en el terreny industrial. El catalanisme, de vessant conservador, així com el fet religiós, esdevindran els trets més característics d'aquest grup, que portà a terme una intensa activitat científica, cultural i literària."⁷⁷

Catalunya estava preparada per gaudir dels fruits de la revolució de setembre, però, com diu Jaume Vicens Vives, "la diferència del ritme amb què batejava el seu pols polític amb el de la resta d'Espanya provocà des dels primers dies serioses alteracions d'ordre públic, les quals, augmentant-se, acabarien destruint la mateixa revolució."⁷⁸

Les masses republicanes de Catalunya, des dels primers dies de la Revolució de Setembre adoptaren una actitud federalista i expressaren el seu descontentament cap als qui mantenien els símbols de la monarquia.

La insurrecció fedelarista tingué lloc a Catalunya a

⁷⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 156-158.

⁷⁸ VICENS i VIVES, Jaume; i LLORENS, Montserrat, 1983, Industrials i política (segle XIX), Barcelona: Vicens-Vives, p. 277.

mitjan setembre de 1869, un cop aprovada i promulgada, pel govern i parlament de Madrid, una constitució "democràtica d'esperit, però monàrquica i centralitzadora."⁷⁹

El fracàs del federalisme, entre altres repercussions, "contribuí a desenganyar les masses obreres de qualsevol solució política de tipus burgés, i en aquest sentit s'explica el clima que preparà l'adopció del credo bakunià pel Congrés de la Internacional de Barcelona (setembre de 1870)."⁸⁰

2.14.9 LA TERCERA GUERRA CARLINA (1872-1875)

Les reivindicacions dels grups federals quedaren molt esmorteïdes amb el nomenament d'Amadeu de Savoia com a rei d'Espanya. En canvi, la qüestió religiosa, com diu Vicens Vives, "enverinada per les discussions al Parlament sobre la separació de l'Església i l'Estat i l'actitud anticlerical dels progressistes i republicans, estimulà novament el partit carlí, que vivia en clandestinitat des de la mala experiència de la guerra dels Matiners i l'intent de desembarcament al Baix Ebre del comte de Montemolin en 1860. Bona part dels catòlics que havien integrat els cercles dirigents de la política d'Isabel II es passaren al carlisme, i aquest pogué desenvolupar un nou intent per emparar-se del Govern d'Espanya. Els carlins trobaren un cap decidit en Carles VII, (...). A Catalunya el caliu carlí, mantingut pels antics combatents i algunes famílies de la pagesia, tornà a encendre la guerra civil des de 1872"⁸¹

S'aixecaren partides arreu de l'Estat, però només reeixiren a Catalunya, el País Basc i Navarra. "Així, doncs, capitostots de l'antiga carlinada, propietaris de mitja volada i homes dels masos arrossegaren a la lluita els elements aventurers que encara restaven a Catalunya. En conjunt, formaren un exèrcit no pas massa nombrós, però relativament disciplinat, que aconseguí d'imposar-se diverses vegades en el camp de batalla mercès a la desmoralització dels exèrcits enemics, minats pel derrotisme que hi sembraven els internacionalistes. (...). Durant tres anys se succeïren les operacions militars, amb llur seguici d'horrors i vexacions. Ni l'un ni l'altre dels dos combatents no havien après cap lliçó dels fets passats."⁸²

⁷⁹ VICENS i VIVES, Jaume; i LLORENS, Montserrat, 1983, Industrials i política (segle XIX), Barcelona: Vicens-Vives, p. 279.

⁸⁰ VICENS i VIVES, Jaume; i LLORENS, Montserrat, 1983, Industrials i política (segle XIX), Barcelona: Vicens-Vives, p. 279.

⁸¹ VICENS i VIVES, Jaume; i LLORENS, Montserrat, 1983, Industrials i política (segle XIX), Barcelona: Vicens-Vives, p. 280.

⁸² VICENS i VIVES, Jaume; i LLORENS, Montserrat, 1983, Industrials i política (segle XIX), Barcelona: Vicens-Vives, p. 281.

"A la comarca (d'Osona) la partida d'en Bet de l'Abella operava al Congost i tenia controlat el pas de la carretera de Barcelona, mentre les forces més importants d'en Savalls, en Tristany, l'Huguet o en Vila de Viladrau feien requisos pels pobles i imposaven contribucions. La major part de les poblacions d'Osona no es fortificaren durant aquesta guerra, per estalviar-se el perill i les molèsties d'un possible atac carlí; només la ciutat de Vic estava voltada per una muralla i defensada per un batalló de l'exèrcit.

"En prendre increment les activitats bèliques es crearen a Vic les companyies de Voluntaris de la Llibertat, anomenats "cipaios" pels partidaris de don Carles, que es dedicaven a fer sortides d'exploració pels pobles de les rodalies i a molestar els pagesos, (...). També s'aixecà la Milícia Nacional, obligant a formar-ne part i a fer guardia a les muralles a tots els ciutadans de 18 a 45 anys d'edat. (...). A més, segons Arumí, operava a Vic un grup d'exaltats, que amb el nom de la "Partida de la Porra" tenia atemorits els partidaris del Pretendent i col·laborava a fer més densa l'atmosfera d'inseguretat i d'apassionament.

"A les darreries del mes de juliol de 1873 els carlins imposaren a Vic una contribució i bloquejaren la ciutat per tal d'obligar els vicatans a pagar-la. El setge s'allargà fins a finals d'any i aleshores els carlins, animats pels èxits aconseguits davant les tropes republicanes, es disposaren a prendre la població per assalt. El dia 8 de gener de 1874 les forces d'en Tristany iniciaren un atac que durà trenta-sis hores. La guarnició de Vic, formada en la seva major part per soldats inexperts i amb escassa instrucció i reforçada només per un centenar de voluntaris de Roda i de Centelles, anà perdent terreny i finalment optà per abandonar la ciutat fugint per la carretera de Barcelona. Fou en el transcurs d'aquesta retirada que es produí una de les més grans salvatjades de la guerra. Els carlins capturaren prop d'un centenar de fugitius i els afusellaren iniquament a Collformic.

"Un cop a Vic, els carlins enderrocaren les muralles i imposaren a la ciutat una forta contribució de guerra. La població restà oberta a partir d'aquest moment i en ella hi feren estada i recaptaren diners ara els partidaris del Pretendent ara les tropes governamentals.

"La comarca d'Osona era considerada pel liberals territori enemic i només s'hi aventuraven amb fortes columnes de tropa, però els carlins no saberen treure profit del seu domini i al mes de setembre l'exèrcit s'instal·là de nou a Vic, tornà a fortificà la ciutat i la convertí en un important centre d'operacions.

"A finals de desembre de 1874 Alfons XII fou proclamat rei i al seu voltant es reagruparen la major part de les forces conservadores. El general Martínez Campos fou l'encarregat de la direcció de la guerra a Catalunya i ben aviat aconseguí de canviar-ne el signe. Les tropes del Pretendent fracassaren en l'intent de reconquerir Vic, mentre el liberals recuperaven Olot i la Seu d'Urgell i emprenien una campanya de gran activitat en persecució dels carlins. Aquests, mancats de recursos, es dedicaren a extorsionar els pagesos i es feren impopulars àdhuc a les zones tradicionalment addictes, i amb episodis tan sagnants com el dels afusellaments de Llaers i Sant Joan de les Abadesses no feren més que precipitar la seva fi.

"La pèrdua del suport popular, l'indult concedit als carlins que lliuressin les armes i l'enèrgica acció de Martínez Campos van fer que anés minvant l'activitat carlina i que el 19 de novembre de 1875 es pogués donar la guerra per acabada."⁸³

La tradició oral guarda record, per bé que llunyà, de les carlinades: "La mare ens 'via dit que, con ella era petita... (el seu pare li havia explicat). El seu pare era un home que no era de cap partit, però allà (al Lluçanès) anava a treballar molt al (mas) Solà, (una casa de pagès) com diríem (aquí Folgueroles) Puigseslloses.

"Allà, amb la guerra s'hi varen reunir tots, con tenien el combat: els carlins i els de la tropa. La tropa era la gent del govern, eren els soldats. Els carlins, mira, era com deien per la guerra les esquerres, saps?.

"Doncs, vet aquí que el pare deia: "No poseu molta enlloc, no volgueu ser d'un partit ni d'un altre. No volgueu ser mai... (dels primers), (sigueu sempre amb) la majoria. Allà on n'hi hagi més. Mira, es mataven i llavors els grossos es varen reunir allà, al Solar, varen fer un bon tiberi i tots amics. Mentre els soldats es mataven. No cal posar gaire entusiasme enlloc.

"La meva padrina (que també era filla del Lluçanès) deia:

⁸³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, pp. 164-165.

"Els carlins que els mati Déu, sinó perquè els hi posava!".
"A la padrina li 'via ventit a dir molt això:
- Ei! Que vénen els carlins!
- Els carlins, que els mati Déu. Perquè els hi posava!
"A la padrina li havia sentit a dir que el seu germà (quan encara vivien a Alps) (...) se n'hi va anar voluntari per unes espadenyas. Amb això ja veus si estaven apurats" (PE-10, pp. 10-11).⁸⁴

2.14.10 CAP AL FINAL DE SEGLE

Durant el període moderat de 1856 a 1868, com diu Miquel Izard, "es va dur a terme l'assaig general de la mediatització liberal que hom portaria a l'escena amb tota plenitud a partir de 1875. Els grups de pressió, per apuntalar quelcom que era insostenible, optaren per unificar l'Estat administrativament però sense articular el mercat interior; per lliurar la Península a la colonització del capital estranger en comptes de promoure un desenvolupament econòmic integrat; per adoptar les formes externes del liberalisme polític, creant uns partits i un parlament, però tot això emmascarat, recurrent primer a la democràcia censitària i més endavant al caciquisme.

"Per tot això no és d'estranyar, com ha assenyalat Fontana, per exemple, en relació als fets de 1868 que són la frontissa entre aquest i el pròxim període, que calgui parlar, no de les causes econòmiques d'una revolució, sinó de les motivacions econòmiques d'un cop d'estat."⁸⁵

Conjunturalment, el període que va de 1868 a 1898, en paraules de Miquel Izard, "abraça les darreres ramalades de la crisi del 1866, (...). L'arribada al poder d'uns polítics que en matèria econòmica es van autotitular liberals i que provocaren el marasme aranzelari del 1869 (...). I el sistema econòmic de la Restauració que no implicava cap canvi estructural, però pogué beneficiar-se, durant un període força llarg, de la possibilitat d'exportar vi sense elaborar a França on havia paregut la filoxera. El període de la febre d'or (1875-1885), com altres curts períodes de prosperitat en una societat com l'espanyola subdesenvolupada i exportadora, estava estretament vinculat a factors externs sobre els quals els productors espanyols no tenien cap possibilitat de decisió. (...).

"Quan la filoxera va arribar a la Península i es va invertir la crisi, sufrint-la ara els pagesos espanyols, un nou factor prometé novament anar tirant de la rifeta per uns anys; una campanya dels industrials catalans contra la

⁸⁴ Quant a la metodologia i transcripció de la informació oral, vegeu la Introducció.

⁸⁵ IZARD, Miquel, 1988, "El segle XIX", a Miquel IZARD i Borja de Riquer, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 78-79.

política lliurecanvista governamental donà els seus fruits en aconseguir aquells que la llei proteccionista del 1891 es fes extensiva a Cuba i Filipines, cosa que representà una excel·lent, però ben curta, oportunitat per als fabricants tèxtils que monopolitzaren el mercat d'ultramar fins el 1898."⁸⁶

Pel que fa al proletariat, des de 1869 va anar decantant-se majoritàriament cap al bakunisme.

"(...) l'actitud gens decidida dels federals davant d'aquests problemes que tan preocupaven les masses populars, col·laborà el fet que aquestes desertessin massivament de les seves files per abraçar en bona part les idees internacionalistes. (...).

"(...).

"Durant els primers set anys de la Restauració el moviment obrer va tornar un altre cop a la clandestinitat i es va iniciar l'etapa nihilista.

"El setembre de 1881, acabat aquest període de catacumbes, es va fundar a Barcelona la Federació de Trabajadores de la Región Española, col·lectivista i antiparlamentària, que va haver d'afrontar constantment la repressió governamental i les dissensions internes. L'any següent hom organitzà també a Barcelona una Federació Nacional de Obreros -precedent de la UGT- a través de la qual els socialistes pretenien arrelar-se a Catalunya. El 1888 es van fundar definitivament, a la mateixa ciutat, el PSOE i la UGT alhora que s'autodissol·lia la Federació de Trabajadores. Cap a finals de segle els anarquistes es tancaren en el proselitisme alhora que alguns extremistes cometien atemptats, cosa que aprofitaven les forces repressives per atribuir-los qualsevol anormalitat, real o imaginària, per desarticular-los amb més facilitat. (...)"⁸⁷

El segle XIX acaba amb la "crisi" colonial de Cuba. "El 3 de juliol de 1898 l'esquadra nordamericana va esmicolar els pocs i antics vaixells de guerra espanyols a Santiago de Cuba, i es perdien oficialment les restes d'un imperi que ja feia dècades que estava controlat pels nordamericans."⁸⁸

2.14.11 LA INCIDENCIA DE L'ESGLÉSIA EN LA SOCIETAT DEL XIX

L'any 1787, el clergat, segons Josep Fontana, "comptava a Catalunya amb uns dotze mil membres, repartits gairebé per meitats entre la clerecia secular -rectors de parròquies, beneficiats, etc.- i la regular -freres i monges. Les diferències dins d'aquest estament eren considerables. Les rendes de les seus episcopals (...) contrastaven amb la misèria de les esglésies més pobres, i la vida regalada d'alguns ordes masculins amb l'austeritat forçosa de bona part del clergat rural. La divisòria més gran és, però, la que s'estableix entre regulars i seculars, per bé que també dins dels rangs d'aquests darrers hi hagués fortes diferències.

⁸⁶ IZARD, Miquel, 1988, "El segle XIX", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 81-83.

⁸⁷ IZARD, Miquel, 1988, "El segle XIX", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 86-88.

⁸⁸ IZARD, Miquel, 1988, "El segle XIX", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, p. 91.

"(...).

"No és solament la seva major riquesa allò que distingeix el clergat regular del secular, sinó la mena de relació que té amb la societat que l'envolta. Diferència d'extracció social, per començar. Si entre els rectors i beneficiats de l'Església rural abunden els cabalers de les famílies locals, molts ordes religiosos són essencialment de reclutament nobiliari, (...).

"La parròquia està força integrada dins de la vida quotidiana de la gent, i en especial dels camperols. No és solament el lloc on reben assistència religiosa, sinó que, com ha mostrat J.M. Puigvert, a través de la participació dels laics en les obres o fàbriques de l'església i en les pabordies i confraries, tendeix a integrar la col·lectivitat i a conduir-la, en una estreta aliança entre les oligarquies locals i l'Església, en una actuació que, a part els matisos assistencials, es reforça a través de la processó i la festa, (...).

"(...) la parròquia era un eix de vertebració de la vida popular."⁸⁹

Al llarg del segle XIX el clergat no ha estat un estament monolític; com la resta de la societat noucentista, també s'ha vist escindit. Per una banda trobem el clergat regular que aposta pels apostòlics i carlins, i, per l'altra, la clerecia liberal, que s'ha posat al cantó de la llibertat i el progrés.

Quant a la clerecia liberal, Barraquer, citat per Jordi Figuerola, "ens dona les següents notícies pel que fa als convents vigatans: al dels carmelites, que no fou suprimit però del qual en un moment donat els frares fugiren, hi havia dos frares decididament liberals (...), que serien acusats de complicitat en la mort de Strauch, juntament amb el dominic Silvestre Puig, el rector de Folgueroles Josep Colomer i el P. Joan Viltró, trinitari."⁹⁰

El problema de l'escissió del clergat, segons Josep Fontana, "residia en el fet que la decisió final restava en mans de la jerarquia, que de cap manera hauria tolerat l'opció liberal, (...).

"Actitud prou diferent fou la mantinguda enfront del carlisme, davant del qual la jerarquia restà a l'expectativa, sense comprometre's obertament, per acabar negociant un acord, simbolitzat en el concordat de 1851, amb una burgesia triomfadora que continuava necessitant l'església, si no com associada en el regiment de la cosa pública, a diferència del que s'esdevenia a l'Antic Règim, sí com a element moralitzador i educador que ajudés a difondre entre les masses subalternes una visió del món que induís a l'acceptació de l'ordre establert, i molt especialment al respecte de la propietat privada, donant-los una legitimació transcendent.

⁸⁹ FONTANA, Josep, 1988, La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868), vol. V, a Pierre Vilar (dir.), Història de Catalunya, Barcelona: Edicions 62, pp. 36-39.

⁹⁰ FIGUEROLA, Jordi, 1986, Església i societat a principis del segle XIX. La societat osonenca i el bisbe Strauch durant la crisi de l'antic règim, Vic: Eumo, p. 29.

La fi de la guerra carlina, primer, i la por social engendrada a Catalunya pels esdeveniments de 1840 a 1843 van ajudar a consolidar aquest pacte."⁹¹

Segons Antoni Pladevall, la signatura del Concordat de 1851, a més d'establir un marc legal per a una col·laboració entre l'Església i l'Estat, "tranquil·litzava les conciències dels burgesos que havien comprat béns procedents de la desamortització i afavoria la recristianització del país (...).

"(...). També gràcies a ell l'Església podia adquirir i posseir novament béns i l'Estat es comprometia a assegurar el sosteniment del clergat mentre no es busqués, de comú acord, un sistema d'autofinançament.

"En realitat el Concordat legitimava la monarquia liberal i autoritzava els catòlics a col·laborar-hi.

"(...).

"El Concordat (...) possibilitava el restabliment d'alguns ordres religiosos antics, sobretot dels que es dedicaven a l'ensenyament o a beneficència. (...).

"Alguns llocs es destacaren com a centres de renovació, com Tortosa o Vic, ciutat aquesta on es fundaren quatre congregacions, entre elles la de les Terciàries dominicanes de l'Anunciata (1856), estesa per tot el món, i en especial la de Missioners del Cor de Maria, fundada per St. Antoni M. Claret en 1849.

"(...).

"Abans de fundà la congregació, missionà sol o amb un grup de predicadors i frares exclaustrats que estaven lliurats a la tasca de la predicació per gran part del país, amb les cèlebres missions populars, que atraïen grans masses de gent. (...).

"La labor de totes aquestes congregacions o institucions religioses fou la de contribuir decididament a cristianitzar la societat i les famílies. En el segle passat es creà un model de família i de pràctiques cristianes que ha durat justament un segle. Era una formació i pietat molt conservadora, basada més en una catequesi que en un raonament de la fe.

"Es lluitava contra el vici, el pecat i el dimoni. Hi havia una proliferació d'al·lusions a les influències del dimoni, i d'aquí se seguien abusives pràctiques d'exorcismes i de creença en revelacions dubtoses. (...).

"Els llibres que s'editaven eren catequètics o apologètics, poc intel·lectuals. (...).

"Aquesta vida i pietat catòlica catalana del segle XIX canviaria de signe amb la Restauració i esdevindria cada vegada més lligada a la Renaixença i al moviment de recuperació de la identitat catalana, que havia arribat a la seva maduresa cap a 1870."⁹²

⁹¹ FONTANA, Josep, 1988, *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1888)*, vol. V, a Pierre Vilar (dir.), *Història de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, pp. 368-369.

⁹² PLADEVALL, Antoni, 1989, *Història de l'Església a Catalunya*, Barcelona: Claret, pp. 161-163.

La comarca d'Osona, en el seu pas a la societat contemporània, es caracteritza, encara, per la presència abassegadorra de l'Església.

"Per comprendre'n el pes damunt les classes populars, cal recordar que la població d'Osona a principis del segle XIX participava dels elements mentals i culturals propis de l'antic règim, la qual cosa n'explica les reaccions davant els "atemptats" portats a terme pel règim liberal contra l'Església (liberalisme, desamortitzacions, laïcisme...). L'estructura religiosa, en veure's atacada, d'ençà de la guerra del Francès, comença a desencadenar tota la contraofensiva ideològica que la menarà a reforçar el seu paper a les primeres dècades del vuit-cents.

"D'altra banda, la identificació que feia el poble entre la religió i la consciència de comunitat atacada esdevé un factor molt clar d'aquest procés. El fet, però, no trau que l'Església no fos considerada com explotadora per la percepció de delmes i la possessió de terres. La defensa d'uns valors ideals per les classes populars -contra els francesos, en el moviment absolutista i en el carlí-, va molt lligada a aquest tipus de mecanismes, i pot explicar el rebuig que la mentalitat rural fa de la societat industrial considerada com a corrupta i pecaminosa.

"No cal, per tant, confondre aquestes reaccions populars amb la religiositat, la qual sembla que es trobava en una davallada ja constatable a finals del XVIII, almenys pel que fa a l'assistència als actes religiosos. La pervivència en la ruralia de les estructures mentals i religioses típiques de l'antic règim degué donar-se fins que hi penetrà el capitalisme a poc a poc de primer i ja d'una manera irreversible a la fi del XIX. A les poblacions industrials aquest pas fou més ràpid; els casos de Manlleu i de Roda, amb una presència clara de les ideologies obreristes i anticlericals, en són un exponent. De tota manera no restaven alienes al context coarctal, com es posa de manifest en la importància de les associacions religioses i en la resistència per part d'alguns sectors -com les dones-, a la laïcització de la societat."⁸³

La vida religiosa de les parròquies girava al voltant del rector, "que mitjançant la conversa, la predicació i la confessió, era l'encarregat de transmetre totes les disposicions dels bisbes. (...)." ⁸⁴

Jordi Figuerola indica com a mecanismes de transmissió i de control ideològics, per part de l'Església cap a la pagesia: el culte i les rogatives, les missions, la caritat i les visites pastorals.

"Mecanismes que tenen, alhora, la particularitat de servir de control de la mentalitat camperola i de la població en general. Entraria aquí l'anàlisi de les rogatives i el culte en general, les missions, la predicació, les visites pastorals i la caritat. (...).

"Hi poden haver tres maneres de comunicació: la comunicació escrita, l'oral i la visual. La comunicació escrita, no la podem considerar gaire, atès que la majoria de la població era analfabeta; en canvi la comunicació oral té una importància decisiva. Els edictes circulars, pastoral i qualsevol comunicació escrita de la jerarquia eclesiàstica era llegida pels rectors i capellans i era transmesa a la població. Les xerrades i el confessionalari eren els altres mitjans.

"Un aspecte que s'ha tocat molt poc és la comunicació visual o ritual, potser la més decisiva. Aquí entra de ple el fet de la litúrgia, o sigui la manera d'executar els oficis sagrats, amb un tipus de comunicació "teatral" que podia infondre uns valors ideològics determinats. I (...) els constitucionals intentaràn reproduir els mateixos actes religiosos amb tota la càrrega de representació ideològica favorable a la seva causa.

"Culte i rogatives

"Durant tota la guerra contra els francesos, tant el període 1793-95 com a partir de 1808, són constants les rogatives per l'èxit de la guerra o de l'aixecament popular. La majoria eren ordenades pel govern central i el bisbe no feia res més que proclamar-les i ordenar-ne l'execució.

"(...).

"Tots aquests salms i oracions són en llatí (...) el poble les rebia en aquesta llengua que per altra banda no entenia. Volem fer notar, però la impressió que devia produir damunt

⁸³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 158-159.

⁸⁴ FIGUEROLA, Jordi, 1988, Església i societat a principis del segle XIX. La societat osonenca i el bisbe Strauch durant la crisi de l'antic règim, Vic: Eumo, p. 50.

de la població tot aquest ritu en uns moments de dificultats econòmiques tan dures per causa de la guerra. El caràcter teatral de la litúrgia que connecta amb un món anterior, tradicional, cíclic i repetitiu conformava la base dels signes d'identitat col·lectiva que, d'aquesta manera, es llançaven contra les innovacions. Davant la incertesa dels temps l'església reconduïa litúrgicament el poble cap a una determinada posició ideològica. (...).

"Igualment significatius són els ritus litúrgics en cas d'epidèmies, que són d'un to apocalíptic notable i on es posen de manifest tota la cultura cristiana sobre la mort. Són les rogatives que ja es feien en temps de pesta i això ens serveix per a tornar a considerar el consol que podia oferir l'església en moments difícils quan la gent veia com se li morien els parents i se li migraven les collites.

"No acaba el fet litúrgic amb aquesta tipus de rogatives, sinó que eren acompanyades de tot un seguit d'elements que en completaven l'efecte i encara envoltaven molt més la població de religiositat. Per exemple, hi ha tota la qüestió "mercantil" en la concessió d'indulgències, (...).

"També els Patrons, sants de devoció especial, relíquies, etc., són invocats en aquests casos. (...).

"(...).

"Les missions

"(...) possiblement són els actes més incisius de tots els que feia l'Església. La concentració d'actes, l'esperit religiós amb que es vivien aquelles jornades, l'elecció d'uns veritables especialistes en la predicació, el to mateix dels sermons que s'hi feien, etc., formaven un conjunt que influïa profundament en la consciència del poble. I aquest poder fou apreciat pels bisbes de l'època, sobretot per Strauch.

"Veyan n'organitza una a Vic, el 1793, en començar la guerra amb els francesos. Consistia en diverses misses, explicació diària de doctrina cristiana acompanyada d'un sermó a la tarda i d'una plàtica a les sis del matí. Qui assistia regularment a aquestes sermons tota la setmana i a més confessava i combregava un dels darrers tres dies guanyava una indulgència plenària. Els confessors tenien facultats per perdonar totes les culpes i els pecats que eren reservats al bisbe pel dret canònic o per les constitucions sinodals del bisbat.

"(...).

"La caritat

"La caritat era un dels mecanismes més clars de transmissió d'uns valors ideològics determinats i servia de control social davant les crisis de subsistència típiques de l'antic règim. (...). L'església apareixia, així, com l'ànima caritativa i amagava la seva posició de classe dominant i de particip dels avantatges que li suposaven els mecanismes d'exploració d'aquella estructura econòmica. El capellà era qui organitzava aquesta caritat i, per tant, era vist com l'home bo per les comunitats rurals.

"(...) Strauch (...) un cop entronitzat a la seu vigatana dedicà unes quantitats de diners per a la sopa que la Catedral donava als pobres. Sobretot fou molt important aquesta aportació durant l'any 1817 en què hi hagué males collites.

"Volem ressaltar, només, la impressió que degué fer en el poble la supressió d'aquesta caritat durant els últims temps del Trienni i com aquest factor podia ser una justificació per afegir-se a les partides realistes. (...).

"Les visites pastorals

"Considerem molt important l'anàlisi de les visites pastorals per tal d'estudiar els mecanismes de control de l'Església davant de la població. La visita pastoral del bisbe, o d'un encarregat, solia corregir les deficiències en què els rectors haguessin pogut incórrer i donava les instruccions precises per tal que la funció litúrgica i pastoral fos més efectiva. Per altra banda, mantenia l'estructura piramidal de poder en revisar, el cap del bisbat, l'actuació dels clergues que en depenien. Això feia que moltes instruccions de les jerarquies fossin transmeses als capellans que, alhora, tenien una relació directa amb el poble.

"(...). 95

2.15 EL SEGLE XX

Les transformacions econòmiques i socials, que, amb la introducció del capitalisme, s'havien començat a produir a Osona a partir del segle XIX, és consoliden a l'entrada del segle XX.

"(...) s'ha anat articulant la societat i les diferents classes socials d'Osona. Una societat que respon al caràcter mixt, agrari-industrial, de la seva economia. Una estructura de classes formada, d'una banda, per tota la pagesia i el món obrer amb notables diferències entre les dues, i de l'altra, per una classe dominant representada per empresaris i terratinents que s'anirien unificant i configurant a partir de finals del segle XIX. (...).

"Políticament la comarca s'ha caracteritzat pel seu conservadurisme, si exceptuem algun del nucli industrials. El tradicionalisme i la Lliga Regionalista van marcar el tarannà polític d'Osona del primer terç del segle XX i, durant la República, els partits dretans tindrien molta força, a diferència d'altres comarques catalanes. Aquest conservadurisme es notaria a tots nivells: en el propi ritme de la vida quotidiana de la comarca, en la penetració de molts models de comportament social i familiar, en l'orientació de la major part de la premsa, en les manifestacions culturals i, fins i tot, podríem dir que en l'actual configuració electoral. Per altra banda Osona s'ha caracteritzat també pel seu catalanisme. L'aportació que faran certs nuclis dirigents comarcals a la configuració del catalanisme conservador n'és un fet important. Avui dia el vot nacionalista -tenint en compte que cada classe social i cada grup polític té una visió nacional diferent- obté un percentatge molt elevat. La integració de sectors immigrants, menys nombrosos que en altres llocs de Catalunya, ha estat notable i la preservació de la llengua s'ha donat d'una manera més clara que en altres indrets del Principat.

"Un altre fet que caracteritza Osona i la fa ser diferent, en alguns aspectes, d'altres comarques catalanes és el pes de l'Església. El bisbat de Vic ha exercit una influència notable tant com a poder directe com a poder de control ideològic. Fins fa ben poc, el fenomen religiós ha conformat tota una manera de ser i tota una manera d'actuar dels diferents sectors socials d'Osona. La visió mateixa de la comarca com una regió tancada i religiosa que es té des de fora n'és una prova.

"Durant aquests anys han estat moltes les transformacions i els esdeveniments que s'han produït. Som conscients, però, de la fosquedat de la nostra història comarcal més recent. (...).

"Un d'aquests temes conflictius és la Guerra Civil. Tot enfrontament civil provoca un trauma col·lectiu que repercuteix necessàriament en les consciències de tots els membres. D'aquí deriva segurament el fet que la història sobre la Guerra Civil a Catalunya i a l'Estat espanyol encara sigui per fer. Això no vol dir que no hi hagin estudis i llibres sobre el període, però llur contingut no és mai del tot satisfactori històricament parlant. (...). A Osona la manca d'estudis sobre la guerra és aclaparadora, si exceptuem el d'Esteve Gaja i algun capítol de Fortià Solà o del Dr. Junyent.

"(...).

"Per acabar, s'ha de reconèixer que Osona és actualment una de les comarques amb més personalitat de Catalunya. Aquesta realitat és la que s'ha anat configurant a través de tot aquest segle. (...)."¹

2.15.1 EVOLUCIO POLITICA DE 1900 A 1931

La pèrdua de les colònies féu evident la profunda crisi del sistema de la Restauració. La burgesia catalana optà per allunyar-se del govern de Madrid. Com diu Borja de Riquer, "els industrials catalans començaren a fer política de veritat, a sortir del conformisme de tants i tants anys. Però els errors no sols eren d'una política econòmica poc encertada, ni d'un govern determinat, era tot el sistema polític configurat per Cànovas que ja no funcionava com ells volien. Des d'aquest moment les principals corporacions econòmiques catalanes, dirigides pel Foment, duran a terme

¹ ALSBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 200-202.

una gran mobilització de l'opinió pública i una notable activitat de crítica i enfrontament amb la política del govern de Madrid."²

"Era el fracàs de tot un sistema polític que no sols no havia pogut defensar les darreres colònies amb les armes sinó que, a més a més, a la taula de negociacions s'havia mostrat incapaç d'aconseguir ni les més petites demandes que li havien fet les entitats més representatives de la burgesia industrial.

"De nou, com el 1824, quan en perderen les colònies continentals d'Amèrica, la burgesia catalana, ara ja molt més consolidada econòmicament, es veia obligada a produir sols pel mercat interior. Ja era impossible de conquerir nous mercats exteriors a finals del segle XIX. La política colonialista de britànics, nord-americans, francesos, etc., ho impedia. De nou caldrà acontentar-se amb el pobre i poc articulat mercat interior espanyol, i és per això que es replantejaren de nou molts problemes polítics. A finals de l'any 1898 el divorci entre la política oficial que es feia a Madrid i el món econòmic català era més gran que mai.

"El 1898 constituirà la primera gran crisi del sistema de la Restauració creat per Cánovas. Però a Catalunya la força social que més criticarà el sistema, que més el posarà en qüestió, no serà el moviment obrer, que feia anys que cercava sortides revolucionàries sense poder mobilitzar gaire gent, sinó la burgesia industrial. En efecte, la burgesia catalana, sobretot els sectors dels fabricants tèxtils, encapçalà una reacció que pot qualificar-se d'antioligàrquica perquè anava contra el monopoli polític dels sectors financers i terratinents. Demanaran reformes, participació en la política econòmica, refusaran el sistema polític que durant tants anys els ha servit, i força bé, per a enriquir-se. Es criticarà la política de camarilles, de política deshonestes, de corrupcions, de buròcrates, etc. Serà de fet la lluita entre els sectors que dominen els aparells administratius, polítics i militars de l'Estat i els que es consideren marginats tot i ser els més expansius, els més moderns, els industrialistes.

"El desastre del 98 servirà perquè els homes més representatius de la classe dominant catalana, els que estaven al front de les entitats econòmiques i patronals, prenguin consciència de la situació real del país. (...)."³

Com a resultat de tot això, amplis sectors de la burgesia catalana donaren suport al programa del general Polavieja, que entre d'altres reformes incloïa la descentralització administrativa. Era molt crític envers el govern, però en el fons seguia en la línia del reformisme autoritari de la dreta.⁴ No trigà a arribar el desencant amb l'acord Silvela-Polavieja. "Pels grans industrials que havien fet costat a Polavieja i el seu programa, tot havia acabat en el més gran desastre. No es podia esperar res de bo que vingués de Madrid; sols hi havia dues opcions si es volia continuar lluitant: o bé fer un front comú amb els sectors reformistes de la burgesia comercial i agrària espanyola, és a dir, amb el moviment de les Cambres agràries i de comerç; o bé crear un ampli front català amb la mitjana i petita burgesia (...).

"(...).

"Les corporacions econòmiques catalanes, que cada cop feien més clarament d'autèntics portaveus polítics de la burgesia industrial i de la classe mitjana, varen optar per

² RIQUER, Borja de, 1988, "Catalunya 1898-1931", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, p. 125.

³ RIQUER, Borja de, 1988, "Catalunya 1898-1931", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 126-127.

⁴ RIQUER, Borja de, 1988, "Catalunya 1898-1931", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, p. 128.

la segona de les possibilitats. (...)."⁵

a) La Lliga Regionalista

A principis de segle, l'any 1901, té lloc la formació de la Lliga Regionalista. "Aquest nou petit burgès (...) serà, sens dubte, la primera formació política moderna de l'Estat espanyol. I ho serà perquè no sols significarà un trencament respecte al monopoli de la representació de les classes benestants que tenien els partits dinàstics (conservador i liberal), sinó sobretot perquè sabrà dotar-se d'una organització eficaç i durà a terme una tàctica hàbil i reformadora.

"La Lliga serà un partit industrialista i conservador que aviat representarà els sectors més importants de la burgesia de Catalunya, de la classe mitjana de les ciutats i del camp, del clergat i dels intel·lectuals. Inicialment la Lliga serà un ampli front catalanista on hi haurà des del fabricant cotoner a l'escriptor liberal, del capellà ultracatòlic a l'advocat lliurepensador, del propietari rural al petit comerciant de Barcelona. Un programa polític força ambigu acoblava tots els disposats a lluitar contra el corrupte i ineficaç sistema centralista, contra el caciquisme i a favor d'un reformisme regionalista que reconegués la personalitat de Catalunya enfront de l'uniformisme oficial."⁶

Cal remarcar, però, que a fora de la ciutat de Barcelona els mecanismes caciquils "encara eren viables i els partits monàrquics es repartiren força escons. A la circumscripció de Vic li corresponia un sol diputat i resultà elegit el conservador Fernando M. Huelín, representant el sistema de la restauració, contra la pretenció de Ramon d'Abadal, la reelecció del qual va ser avortada pel governador tot provocant-ne la retirada i destituint l'alcalde de Vic, partidari de la candidatura catalanista. (...).

"A les eleccions de 1903 tornà a guanyar el diputat Huelín, tenint al principi com a contrincant Ramon d'Abadal, que es retirà a darrera hora. Però a les eleccions de 1905, els regionalistes oposaren la candidatura d'Albert Rusiñol a la d'Huelín. Els carlistes decantaren el seu vot cap al candidat monàrquic; els sectors republicans i obrers, com és el cas del diari "La Justicia" de Vic, varen recomanar de votar Albert Rusiñol, el qual triomfà, de manera que una part de l'obrerisme es posà al costat del fabricant que tan durament s'havia comportat a les vagues de principi de segle a Manlleu. Rusiñol obtingué 3.504 vots per 3.467 del

⁵ RIQUER, Borja de, 1988, "Catalunya 1898-1931", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, p. 132.

⁶ RIQUER, Borja de, 1988, "Catalunya 1898-1931", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 139-140.

candidat conservador."⁷

b) La Solidaritat Catalana

Enfront de la política anticatalanista dels governs de Madrid i en oposició al projecte de llei de "jurisdiccions", l'any 1906, es forma la Solidaritat Catalana. "Fou la primera aliança àmplia de les forces polítiques de Catalunya constituïda al voltant de les reivindicacions nacionals."⁸

"Així, la Solidaritat Catalana apareixia formada, sense desaparèixer com a forces polítiques independents, pels carlins, els regionalistes de la Lliga, els catalanistes de la vella Unió Catalanista, els nacionalistes d'esquerra (...), els republicans federals i una part de la Unió Republicana. És a dir, des de la dreta quasi integrista fins al republicanisme liberal. Fora d'aquesta àmplia aliança restava tan sols la dreta monàrquica centralista (partit liberal i conservador) (...), i una bona part del republicanisme encapçalat per Alexandre Lerroux. (...).

"Formada així, la Solidaritat Catalana apareixia com un ampli front català de caràcter interclassista per tal com representava sectors tan diversos com la burgesia industrial i els grans propietaris agrícoles, la mitjana i la petita burgesia comercial (...), les professions liberals i la intel·lectualitat, i importants sectors de la menestralia i del proletariat, malgrat que la major part del moviment obrer organitzat -sindicalistes, socialistes, anarquistes i lerrouxistes- restava clarament fora i enfront."⁹

En les eleccions de 1907 Solidaritat Catalana va presentar una candidatura única i va fer un programa comú. "El 21 d'abril de 1907 es va produir el gran triomf solidari. A Barcelona mai no havia votat tanta gent, gairebé el 60% dels censats. La candidatura solidària va obtenir un màxim de 51.977 vots, mentre que els lerrouxistes restaven amb tan sols un màxim de 21.897. El "copo" es va aconseguir clarament i tots set candidats solidaris foren elegits. Però la victòria solidària fou encara més àmplia a la resta de Catalunya. D'un total de 44 llocs a elegir, els solidaris guanyaren en 41, La Solidaritat Catalana va recollir 211.791 sufragis, el 67% dels vots vàlids. Aquests resultats són prou convincents com per poder qualificar la Solidaritat Catalana com la més important mobilització política catalana que fins llavors havia tingut lloc al Principat."¹⁰

"A Osona el moviment solidari tingué un gran ressò i presentà el carlí Miquel Junyent i Rovira, director d'"El Correo Catalán", que triomfà àmpliament (...), obtenint el 94,79% dels vots. Els seus contrincants foren el persistent conservador Huelín i el republicà anti-solidari i advocat de Vic Andreu Serra i Rafart. Aquest ambient catalanista es féu present en la visita que el rei Alfons XIII va fer a la ciutat de Vic el 5 i 6 de novembre de 1908. Cal ressaltar el discurs d'un to marcadament català preparat per l'alcalde

⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 226.

⁸ RIQUER, Borja de, 1988, "Catalunya 1898-1931", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, p. 143.

⁹ RIQUER, Borja de, 1988, "Catalunya 1898-1931", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 145-146.

¹⁰ RIQUER, Borja de, 1988, "Catalunya 1898-1931", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 148-150.

accidental de la capital de la Plana."¹¹

Malgrat tot, les propies contradiccions internes del moviment solidari foren la causa de la seva destrucció. "Les diferències polítiques entre els solidaris, lluny d'apaivagar-se amb un objectiu de lluita comuna no va fer més que agreujar-se. Fou principalment l'actitud de la dreta solidària el que impedí que la Solidaritat Catalana fos quelcom més que una simple aliança alectoral. La Lliga regionalista entenia la Solidaritat tan sols com una plataforma política unitària per a poder negociar amb més força amb el poder central de Madrid i aconseguir unes primeres concessions administratives. Tot el que significués dificultar aquesta política i volgués anar més enllà, trobava la denúncia i l'oposició dels regionalistes."¹²

La Solidaritat Catalana desapareixeria a rel dels fets sagnants de 1909, coneguts com la Setmana Tràgica.

"Durant el temps de la Solidaritat Catalana, bona part de la classe obrera restà al marge del moviment catalanista amb una confusió política gran. El lerrouxisme per un costat i l'anarquisme per l'altre -cal esmentar que d'aquesta època és la creació de la revista "Solidaridad Obrera" com a resposta anarco-sindicalista a la Solidaritat Catalana- van influir entre les classes populars fins al punt d'estendre àmpliament l'argument que el catalanisme era reaccionari i burgès. Hauran de passar gairebé trenta anys perquè la majoria del moviment obrer organitzat de Catalunya no valori amb tota la seva justesa el caràcter popular i progressiu que tenia també el nacionalisme català."¹³

Un cop dissolta la coalició de la Solidaritat Catalana, es celebraren les eleccions de 1910. A la comarca d'Osona el carlí Miquel Junyent es tornà a presentar, "però aquesta vegada senses Solidaritat Catalana al darrera. Fou derrotat pel monàrquic del Partit Liberal Rómula Bosch Alsina, tot i les denúncies per part de Miquel Junyent segons les quals el primer havia comprat vots."¹⁴

c) La Mancomunitat de Catalunya

El fracàs de la Solidaritat obligava la Lliga a buscar una altra tàctica per a aconseguir els seus objectius. La via fou la creació, l'any 1914, de la Mancomunitat de Catalunya, que "serà no sols la principal concessió aconseguida pel catalanisme fins el 1931, sinó també el més important instrument perquè el partit de la burgesia, la Lliga demostrí la seva capacitat de gestió."

¹¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 226.

¹² RIQUER, Borja de, 1988, "Catalunya 1898-1931", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, p. 151.

¹³ RIQUER, Borja de, 1988, "Catalunya 1898-1931", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, p. 154.

¹⁴ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 227.

La Mancomunitat, tal com diu Borja de Riquer, "serà un fidel reflex de la dependència política de la burgesia catalana de l'oligarquia centralista. El "petit estat" català era sols una delegació de les funcions que ja tenien les diputacions. No hi havia, per tant, cap traspàs de serveis per part de l'Estat. Però, a més a més, en qualsevol moment el govern podia suspendre la mancomunitat atès que aquesta era sols un ens administratiu. Aquestes limitacions no foren, però, un obstacle greu per a fer una política intel·ligent i eficaç, dins el petit terreny de les competències de la Mancomunitat.

"L'actuació de la Lliga dins la Mancomunitat (...) anava dirigida cap a dos objectius fonamentals: primerament, crear una infraestructura de serveis públics administratius bàsics (...); segonament, portar a terme un projecte cultural i educatiu basat en l'extensió de la formació professional i tècnica i en la difusió d'una ideologia integradora interclassista. (...)." ¹⁵

"El 1914, any de la creació de la Mancomunitat de Catalunya, la Lliga controlava els principals ajuntaments, era el partit majoritari a les Diputacions i aconseguia per a Narcís Verdaguer i Callís l'acta de diputat per la circumscripció de Vic a les eleccions d'aquell any. El seu contrincant fou el conservador Alvaro Comín de Angulo, recolzat pels carlins.

"Dos anys després, el 1916, a les eleccions generals s'enfrontaren el mateix Verdaguer i Callís pels regionalistes i A. Bosch i Catarineu, un típic representant "ministerial", pel partit liberal. Aquest últim guanyà, però els comicis resultaren molt conflictius, fins i tot fou trencada una urna en un districte de Vic. La Lliga denuncià el triomfador d'haver fet coaccions, compra de vots, tupinades, aprofitant l'ocasió per adreçar una requisitòria parlamentària contra l'actuació electoral del govern de Catalunya.

"A les eleccions de 1918 guanyà a la circumscripció de Vic el tradicional jaumí Bartomeu Trias i Comas. La Lliga li oferí el suport, cosa que provocà que l'entitat de Vic "Catalunya Vella", de caràcter regionalista, proposés com a candidat Ramon Bach i Planell. La presentació de la candidatura de Julián Basteiro per la coalició d'esquerres fou deguda més a una voluntat de propaganda que a unes conviccions de triomf. Tot i això obtingué 1.229 vots, el 14,38% dels emesos. Bartomeu Trias repetí l'èxit a les eleccions de 1919, també amb el suport de la Lliga. Altra vegada un candidat de la Federació Catalana del PSOE es presentà volent traure els nuclis socialistes de Roda i Manlleu. Mentre el candidat tradicionalista aconseguia 4.115 vots (57.51% del vots), Antoni Fabra i Ribas del PSOE arribava a 2.822 vots (40.44%). Les de 1920 tingueren un caràcter molt local, car l'entitat Catalunya Vella, com el 1918, presentà un candidat propi, Ramon Vilaplana i Forcada, que resultà guanyador, contra Bartomeu Trias, que aquesta vegada no gaudí del suport públic de la Lliga. A les eleccions immediatament anteriors a la dictadura primoriverista, s'arribà finalment a un acord entre els dos grups i decidiren sota el patrocini de la Lliga, donar suport al candidat únic Albert Rusiñol.

"Analitzant l'evolució del vot comarcal durant aquests anys cal remarcar-ne el dretanisme. A part dels candidats dels partits de torn -liberal i conservador-, els elegits solen ser o regionalistes vinculats a la Lliga o tradicionalistes que compten amb el suport d'aquesta.

"Els anys vint varen resultar d'una conflictivitat obrera molt forta. Són els anys del pistolerisme a Barcelona i de l'agreujament de les relacions socials. Davant la disjuntiva de defensar els seus interessos de classe o les seves propostes polítiques catalanistes, la Lliga es decantà per la primera i donà suport al cop militar del general Primo de Rivera el 1923." ¹⁶

¹⁵ RIQUEUR, Borja de, 1988, "Catalunya 1898-1931", a Miquel IZARD i Borja de RIQUEUR, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, p. 170.

¹⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic; Eumo, p. 227.

d) El pistolisme dels anys vint

La burgesia s'havia consolidat definitivament com a classe dominant.

"En controlar l'economia, a l'element burges, cada cop més fort, li va ser possible d'imposar-se, desplaçant la noblesa que fins aquell moment dirigia el país, encara que fos indirectament.

"Però en aquesta nova societat no hi tenien cabuda els obrers, malgrat que l'hagués aixecada el seu esforç. La burgesia va planejar-la per a ella mateixa, excloent-ne els de sota. Per tant, la vida d'aquests era miserable en tots els aspectes, tant els materials com els espirituals. Es parla molt d'aquella època com la dels preus baixos però s'oblida que era també la dels sous baixos. La setmanada d'un treballador només li permetia purament sobreviure, sense esperança de millorar. La jornada laboral no tenia límits, i els ocupava gairebé tot el dia. Aquesta situació d'angoixosa estretor obligava que tots els membres de la família, incloïa sovint la mare, haguessin de contribuir a l'economia comuna des dels sis o set anys."¹⁷

Obrers de Folgueroles, que havien emigrat a Barcelona, per raons de feina, visqueren de prop el pistolisme a aquesta ciutat.

"Era l'any 19 i 20, que era a Barcelona, abans d'anar al servei militar. Cony, allò que a hi 'via els pistoleros dels sindicats i tot això. Mare meva! No en 'vies sentit a parlar mai dels pistoleros? Hi 'via la UGT, la CNT. Io era de la CNT. Vaia, n'era perquè me'n 'vien fet ser. Que io si que tant me fotia la CNT com l'UGT com...

"Venia un allà al taller i et deia: "Estàs sindicat?". "No". Diu: "Obe, t'hi has de ficar". "I si no m'hi fico, què passarà?". "Oh, no pots treballar". "Doncs, apunteu-m'hi". Pagàvem un ral cada setmana llavors.

"Va venir aquest temps dels pistoleros que els mataven també pels carrers. Els 'naven a buscar a.n al pis i també, me cago'm dena, els feien sortir i, con eren al carrer, pam! pam! (...). Doncs, allà vàrem sentir una nit: pa! pam! pam!, abaix al carrer i vàrem sortir (...).

"Aquests dels sindicats. Llavors es feien la guerra els sindicats, home. Entre aquests més d'això dels sindicats. O un que tingués tirria a.u un altre, que no fos del seu partit, me cago'm dena, d'aquests que es feien renombrar un xic; doncs, me cago'm dena, a veure si es podien pelar. Això en Primo de Rivera ho va quitar. La dictadura d'en Primo de Ribera ho va quitar. Ia era al servei io, con ho varen parar" (PE-13, p. 512).¹⁸

e) La dictadura de Primo de Rivera

El nou règim instaurat per Primo de Rivera, el setembre de 1923, "no fou més que una dictadura conservadora, amb algunes formes feixititzants, protagonitzada per l'exèrcit. Aquest règim d'excepció suspengué tots els drets públics dels ciutadans i prohibí tots els partits polítics, inclosos els monàrquics de dreta. Amb una gran obsessió per l'ordre públic (...) inicià una sistemàtica política de repressió contra el moviment obrer: els sindicats foren prohibits (...), els locals tancats, els dirigents detinguts, els diaris incautats. (...). Un altre aspecte important del nou règim fou la seva clara política anticatalanista. (...):

¹⁷ LEON-IGNACIO, 1982, "El pistolisme dels anys vint", L'Avenc, núm. 52, setembre, Barcelona, pp. 23-24.

¹⁸ Les citacions dels comentaris dels informants van entre cometes i la transcripció, litera?, respecta les variants dialectals, els vulgarismes i castellanismes. "PE" vol dir "persona entrevistada". "13" és el número d'ordre, corresponent a la llista d'informants, que es troba a la INTRODUCCIO. El nombre de la pàgina remet a Història Oral. Entrevistes, inedit, on es troven transcrites, per ordre cronològic, totes les entrevistes realitzades als informants des de 1986 a 1992.

aviat es prohibí l'ús públic del català, la utilització de la senyera i fins i tot ballar sardanes.

"(...).

"La política repressiva de la dictadura arribà a tots els racons de Catalunya: els ajuntaments foren dissolts i substituïts per persones fidels al nou règim, es prohibí als capellans de fer sermons i publicacions religioses en català (...).

"La resistència oberta a la Dictadura serà encapçalada per grups nacionalistes, republicans, anarco-sindicalistes i comunistes, mentre que la Lliga Regionalista (...) apareixia com un partit defensor de les solucions autoritàries, és a dir, com a un grup col·laboracionista. Això desacredità notablement els regionalistes i donarà un important marge d'acció a l'esquerra nacionalista que, amb un gran activisme antidictatorial, es guanyarà les simpaties d'una bona part de la població de Catalunya."¹⁹

La Lliga, la principal organització de la burgesia catalana, es veurà seriosament compromesa, quan la dictadura de Primo de Ribera entri en crisi. Com assenyala Borja de Riquer, "Cambó havia considerat sempre la dictadura com un mal menor, com una solució d'emergència. (...). Per a Cambó el primer era aconseguir el poder a Madrid; després, durant el procés reformador, es donaria solució a la qüestió catalana. Catalunya no era un requisit previ sinó un de tants problemes a resoldre al llarg del procés reformador. Així, mentre les esquerres catalanistes aconseguien de l'oposició republicana espanyola l'acceptació de l'exigència autonòmica d'un estatut -pacte de Sant Sebastià-. la Lliga Regionalista de Cambó retardava la reivindicació autonòmica a la tasca reformadora d'unes futures corts convocades segons la vella i encarcarada constitució de 1876.

"(...). Amb aquesta actitud Cambó feia que la Lliga, per primer cop a la seva història, es manifestés explícitament i clarament partidària de la monarquia.

"(...). Tot això no tenia altre objectiu que la permanència en el poder de les velles forces polítiques de la dreta. Aquesta actitud dels partits monàrquics, i la Lliga amb ells, convertiran de fet les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 en un plebiscit sobre l'acceptació o no de la monarquia. (...).

"(...). La victòria de la candidatura d'Esquerra Republicana de Catalunya fou clara. La Lliga vençuda totalment, a Barcelona quedà en tercer lloc després de l'Esquerra i dels radicals d'en Lerroux, havia perdut la seva hegemonia política a Catalunya.

"Una nova força republicana i catalanista, de base popular, havia reemplaçat el regionalisme burgès. Amb la caiguda de la monarquia d'Alfons XIII i la proclamació de la república dos dies després de les eleccions, s'obria una nova etapa de la vida política catalana: la de la Generali-

¹⁹ RIQUEUR, Borja de, 1988, "Catalunya 1898-1931", a Miquel IZARD i Borja de RIQUEUR, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 221-223.

tat de Catalunya, de l'autonomia política."²⁰

f) Grups dirigents a Osona: terratinents i empresaris

A diferència del segle XIX, en què els interessos de classe entre el món industrial i el món pagès podien divergir, "a partir de l'últim terç del XIX i, sobretot, a partir del XX, es va anar configurant una classe burgesa específica, típicament osonenca, detentora de la propietat absoluta de grans propietats territorials i que, juntament amb els empresaris industrials i comerciants, formaran la classe dirigent de la comarca.

"El caràcter mixt de l'economia d'Osona, amb uns indrets industrialitzats i uns altres de gran pes agrari que en feien una comarca equilibrada, conformà una estructura de classes ja totalment consolidada durant el primer terç del nostre segle.

"Des de principis de segle, a través de la premsa, dels discursos, memòries, etc., es fa referència a la connexió entre els interessos industrials i els interessos agraris, entre el món pagès i el món fabril. Albert Rusiñol, Verdguer i Callís, els Abadal i tants d'altres, són els representats d'aquesta burgesia que tindrà participació en tots els sectors de l'economia osonenca i que es mostrarà com a grup homogeni en les actituds polítiques que atenyen la comarca.

"L'acceptació a partir dels bisbes Morgades i Torras i Bages del sistema capitalista, de les transformacions que havia dut, va fer que l'Església es posés al costat d'aquest grup dirigent per tal d'anar mantenint el seu poder. La contribució ideològica d'ambdues personalitats influïen en la configuració d'un pensament ruralista, profundament conservador i regionalista.

"Cada vegada aquesta burgesia de la comarca anà tenint més coherència ideològica, va estar més unificada i representà un paper més important dins la política catalana (...).

"Encara que molts residien fora d'Osona, la influència de la seva actuació fou determinant per a la comarca. Institucions culturals, diaris, associacions, són el marc dins del qual va confluint tota una munió d'empresaris, terratinents, advocats, metges, farmacèutics, que cohesiona el grup. No sols a finals del segle XIX sinó fins a la mort, el canonge Collell serà un dels elements més representatius de la cultura i ideologia burgesa de Catalunya.

"Les opcions polítiques més importants d'aquesta classe dominant són el tradicionalisme, de molta força i tradició dins del món rural d'Osona, i el regionalisme conservador

²⁰ RIQUER, Borja de, 1988, "Catalunya 1898-1931", a Miquel IZARD i Borja de RIQUER, Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931, vol. IV, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 225-229.

vinculat a la Lliga. (...)."²¹

A les primeres dècades del segle XX el caciquisme i el control dels vots estaven a l'ordre del dia.

"Em recorda aquí (Folgueroles) un any, del primer any que em recorda de les eleccions. (...). Pues allavès no sé si era perquè devien fer uns delegats o si era pe' l'Ajuntament o què, però donaven cinc duros! per 'nar a votar. Si 'naves a votar pel que ells (volien). Això devia ser... conyi, podé el disset o el divuit o el dinou. El divuit o el dinou, io tenia set o vuit anys. Dòs, donaven cinc duros per 'nar a votar.

"En aquell temps cinc duros! (Era) com ara mil pessetes. Dons, per 'nar a votar. I sé que a.n en Jordi Patroni!! li varen dir: "Va! Vés a votar, home! Té!". I no hi va volgué anar! Ni va volguer els cinc duros tampoc! Era un home d'aquells que no (es deixava comprar). No va estar de broma, no va volguer anar a votar. Això, no sé si era el divuit o el dinou, aproximadament, eh! Io tenia, podé, uns vuit anys o... Io sé que anàvem allà a la Plaça a jugar i, es clar, allà a.hi 'via les corrupes, perquè l'ajuntament era allà a la Plaça llavòs, allà on hi ha ara la pastisseria. Doncs, allà a.hi 'via les escoles i llavòs a dalt hi 'via l'ajuntament. I feien les votacions a dalt. I, doncs, a baix, es clar, hi 'via... allà a la Plaça hi 'via el roedo de la gent i tot això, i nosatros (la canaia) ho escoltàvem i ho deien. Sé que a.n aquest, ho tinc present que li daven cinc duros i ell, emmarranat que no! I no hi va anar-hi (a votar)!" (PE-17, p. 1978).

2.15.2 LA SEGONA REPUBLICA (1931-1936)

a) La proclamació de la República

La II República espanyola fou proclamada el 14 d'abril de 1931. Les eleccions municipals del 12 d'abril van suposar la fi del règim monàrquic, ja que van tenir un caràcter de plebiscit sobre la monarquia. "La derrota dels partits dinàstics -inclosa la de la Lliga Regionalista, decididament arrenclerada al costat de la monarquia- en tots els grans nuclis urbans, on els votants s'havien alliberat de la tutela caciquil que es mantenia sobre gran part del món agrari, era també la derrota de la monarquia d'Alfons XII. La nit del 14 al 15 d'abril el rei abandonava Espanya i iniciava el camí de l'exili."²²

Segons Pierre Vilar, citat per Anna Sallés, "l'Espanya del segle XX va heretar un conjunt de greus desequilibris que tradueixen la impossibilitat de convertir-se al llarg del segle XIX en l'estat-nació-potència en què s'havien convertit alguns dels seus veïns europeus. (...) *Socials*: vestigis de l'antic règim agrari, estructures incoherents de la indústria. *Regionals*: un desenvolupament desigual oposa, mentalment i materialment, al si de l'estat, antigues formacions històriques. *Espirituals*: l'Església catòlica manté una pretenció dominant, contra la qual s'erigeix un anticlericalisme militant, político-ideològic entre una certa burgesia, passional entre les masses populars anar-

²¹ ALSAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 228-225.

²² SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 3.

quitzants."²³

Aquests desajulibris varen augmentar en els tres primers decennis del segle XX. "La incapacitat del sistema pseudo-parlamentari i pseudoconstitucional borbònic per a solucionar-los o, almenys, per abordar-los, va comportar finalment la liquidació del propi sistema. Un sistema que havia esgotat tots els recursos, després de l'etapa de la Dictadura de Primo de Ribera, per a mantenir-se."²⁴

"El 12 d'abril de 1931, Catalunya no fou una excepció al rebuig generalitzat cap a la monarquia. Les candidatures republicanes catalanes van triomfar a les quatre capitals i globalment a les quatre províncies. I, davant la sorpresa general, la força política que va capitalitzar la victòria republicana va ser la recentment creada Esquerra Republicana de Catalunya. (...).

"ERC s'havia menjat gran part de l'espai electoral del catalanisme moderat però també del republicanisme lerrouxista. (...).

"El 14 d'abril, avançant-se unes hores als republicans espanyols, Companys proclamava la República de del balcó de l'Ajuntament de Barcelona. I, poc després, Macià proclamava la República catalana com "estat integrant de la Federació Ibèrica".²⁵

El 17 d'abril, però, Macià, pressionat per Madrid s'avé a la substitució de la República catalana per la Generalitat de Catalunya. Aquest fou el primer símptoma dels problemes posteriors que es trobaria el govern català.

Esquerra Republicana havia esdevingut l'alternativa real al catalanisme tradicional i al conservadurisme social de la Lliga Regionalista.

A la comarca d'Osona les eleccions municipals es celebren sense problemes.

"El triomf de les candidatures republicanes fou notable sobretot als nuclis més poblats. A Vic, de 19 regidories 11 foren guanyades pel partit Catalanista República, partit de centre format el 22 de març de 1931 amb la fusió d'Acció Catalana i Acció Republicana de Catalunya, juntament amb una candidatura obrera, amb 3.857 vots. La candidatura "Catalunya Vella", representant del catalanisme de dretes més o menys relacionat amb la Lliga, obtingué 7 regidors, amb 3.159 vots. A Manlleu quedaren elegits 10 republicans i 4 monàrquics; a Torelló quedarien elegits quatre regidors del Partit Catalanista República, tres representants de les dretes i dos d'independents; a Roda guanyaren cinc republicans de diverses tendències, dos socialistes, un cooperativista, un antidinàstic i un regionalista; a Sant Pere de Torelló també triomfà la candidatura catalanista republicana; a Folgueroles foren elegits set catalanistes republicans i un independent; a St. Julià de Vilatorrada, amb certa tensió, també el primer lloc fou per als catalanistes republicans que col·locaren sis regidors, mentre que a Vilanova de Sau quedaren elegits quatre catalanistes republicans i quatre catalanistes de diversa significació.

"La proclamació de la república catalana a Barcelona i de la república en altres indrets de l'Estat espanyol mobilitzaren la gent. A Osona també. Les notícies que s'anaven rebent per la ràdio de la Ciutat Comtal van fer que es formessin grups a les places i en celebressin el triomf, que membres elegits a les eleccions pugessin als ajuntaments a hisar-hi les banderes republicana i catalana i molts retrats del rei i símbols de la monarquia fossin treuts i cremats. A Manlleu, Torelló, St. Pere, St. Vicenç, l'Esquirol, Calldetenes, Roda, Folgueroles, Vic, etc., s'organitzaren manifestacions pels carrers i ballades de sardanes que acabaren amb els cants de la Marsellesa i dels Segadors. El dia 18 d'abril es constituïen els ajuntaments de la comarca.

"Unes de les coses que poden il·lustrar més bé el sentit d'aquells dies és el fet que Antoni Rovira i Virgili pogués dir a Vic, en un miting celebrat uns pocs dies abans de la

²³ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 3-4.

²⁴ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 4.

²⁵ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 7-8.

proclamació de la república, tot parodiant el romanç popular sobre en Bach de Roda:
Aí, adéu Ciutat de Vic,
bé en mereixes ser llcada:
has desterrat els cacics
i t'has fet republicana."²⁶

b) De l'Estatut de Núria a l'Estatut de 1932

La república d'havia instaurat en unes eleccions municipals, calia, per tant, convocar-ne de generals constituents per tal de poder elaborar la Constitució, que legitimaria el nou règim republicà.

Les eleccions a Corts Constituents es convocaren el 3 de juny de 1931 i es celebraren el 28 del mateix mes. "Abans de la convocatòria el govern havia promulgat la modificació del sistema electoral. De la nova normativa electoral en sobresurten els següents aspectes: es rebaixava l'edat de votar als vint-i-tres anys; es permetia l'elecció, que no el dret a votar, de les dones, que van haver d'esperar a que la Constitució els donés plens drets de ciutadania; es creaven les demarcacions provincials a fi d'acabar amb els petits districtes electorals, que eren fàcil presa del caciquisme, i les ciutats de més de 100.000 habitants passaven a ser també districtes electorals."²⁷ A Catalunya, el triomf d'Esquerra Republicana fou el fet més destacat dels comicis.

"A Osona aquest triomf no va ser tan gran com en d'altres indrets i la Lliga Regionalista obtingué un bon nombre de vots. Les poblacions de domini de l'Esquerra foren Manlleu, Folgueroles, Masies de Roda, Masies de Voltregà, Sant Hipòlit, Orís, Roda, Torelló, Rupit, St. Julià de Vilatorrada, St. Pere de Torelló, St. Vicenç, Vilanova de Sau, i també Vic, on, però, la diferència de vots entre l'Esquerra i la Lliga fou molt petita. La Lliga va imposar-se als municipis més rurals com era el cas de Gurb, Noya, Muntanyola, Oriola, Pruit, St. Bartomeu del Grau, Calldetenes, Sta. Cecília de Voltregà, l'Esquirol, Sobremunt, Tavernoles i Tavertet. Un altre tret característic d'aquestes eleccions a tot Catalunya va ser l'enfonsada del Partit Catalanista Republicà, o sigui Acció Catalana, que a la comarca havia tingut molt bons resultats en les passades eleccions municipals. Ara foren escombrats del mapa polític osonenc igual que el seu líder, un dels polítics més actius d'aquell moment, sobretot a la ciutat de Vic, Francesc M. Masferrer."²⁸

El 20 de juny l'avant projecte de l'Estatut, redactat a Núria per una ponència designada per la Diputació provisional, va ser presentat al govern de la Generalitat. El Concell va fixar el 2 d'agost com a data de la celebració del referendun. La participació fou molt alta, "indicava que un nombre elevat de militants de la CNT havia anat a les urnes: va votar el 74,99% dels cens electoral i el nombre de vots favorables va superar el 99% dels votants. Prèviament, la totalitat dels ajuntaments catalans havien també donat el

²⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 235-236.

²⁷ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 15-16.

²⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 236.

seu suport a l'Estatut de Núria."²⁹

"Moltes personalitats i ajuntaments s'havien declarat ja a favor d'aquest projecte. La campanya pel vot afirmatiu va ser unànime. Les publicacions de dretes i esquerres hi donaren suport. Només la premsa anarco-sindicalista com "Sembrar", portaveu d'Osona de la C.N.T., recomanà l'abstenció.

"Els resultats del partit judicial de Vic, que correspon força a la comarca d'Osona, són prou contundents. Amb una participació del 89,5% varen votar afirmativament el 99,6% dels vots, amb només 20 vots negatius i 37 en blanc. A tot Catalunya es recolliren les signatures de les dones que recolzaren explícitament el referèndum, donat que no podien votar. A la ciutat de Vic s'arribà a la xifra, important, de 1.822."³⁰

La Constitució republicana va ser aprovada el 9 de desembre de 1931. "Es tractava d'una Constitució democràtica, laica i liberal, que donava el poder legislatiu al Parlament, compostat per una cambra única, elegida per sufragi universal, que també incloïa el vot femení. El president de la República, que havia de fer de poder moderador, designava el cap del consell de ministres, però el Parlament tenia potestat per ratificar o rebutjar el govern."³¹

Amb l'aprovació de la Constitució, s'obria el camí per a la discussió i aprovació de l'Estatut pel Parlament espanyol. "Aviat es va veure la forta polèmica i les dificultats que s'aixecaven en aquest camí parlamentari, no tan sols des de la dreta, sinó des de sectors més oberts fins aquell moment. Els diaris i publicacions de la comarca seguien amb força interès i amplitud els tràmits inacabables i els debats de la cambra legislativa."³²

El fracassat pronunciament del general Sanjurjo, el 10 d'agost de 1932, que anava directament contra l'Estatut i la reforma agrària, va alertar els parlamentaris i va permetre cohesionar momentàniament les forces republicanes. Això es va traduir en l'aprovació de la Llei de Reforma Agrària, el 9 de setembre, i l'Estatut de Catalunya, el 15 del mateix mes.³³

L'Estatut de Núria havia quedat considerablement retallat, "car minvava notablement les competències del govern català i restringia, en molts apartats, les possibilitats d'autogovern que el poble de Catalunya s'havia atorgat amb el referèndum."³⁴

²⁹ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 15.

³⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 236.

³¹ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 21.

³² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 237.

³³ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 24.

³⁴ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 237.

c) La plenitud autonòmica

L'entrada en vigor de l'Estatut va suposar la convocatòria d'eleccions al Parlament de Catalunya, les quals es van celebrar el 20 de novembre de 1932. La campanya electoral va estar bipolaritzada per dues forces polítiques dominants: Esquerra Republicana i la Lliga Regionalista. "Els resultats electorals van consolidar l'hegemonia de l'Esquerra, que obtenia la majoria absoluta amb 57 escons d'un total de 85 (...). L'abstenció va ser aproximadament del 40% a Catalunya i del 47% a Barcelona ciutat; va ser l'abstenció més alta de les eleccions legislatives a Catalunya durant la Segona República. Sembla demostrat, però, que a pesar dels predicaments abstencionistes dels dirigents de la FAI i la CNT, l'abstencionisme obrer no va ser més rellevant que el d'altres sectors socials, i la majoria de la classe obrera va seguir donant el vot al partit d'en Macià."³⁵

"La comarca (d'Osona) seguí una mica la tònica de les eleccions constituents del 31, tot i que la Lliga augmentà el pes i, amb ella, les forces de la dreta. L'Esquerra Republicana triomfà a les poblacions següents: Sta. Eugènia de Berga, Olost de Lluçanès, Oristà, Sora, Manlleu, Vilanova de Sau, Masies de Voltregà, Folgueroles, Torelló, Calldetenes, St. Julià de Vilatorrada, Centelles, St. Vicenç de Torelló, Balanya, el Brull, Tavernoles, Roda, Masies de Roda i Orís. La Lliga guanyà a Vic, St. Bartomeu del Grau, Tona, Malla, Tavertet, Sobremunt, Sta. Eulàlia de Riuprimer, Sentfores, Taradell, St. Sadurní d'Osona, Gurb, Vilalleons i Seva. De 36 pobles els resultats globals són els següents: l'Esquerra obtingué 5.945 vots, la Lliga 3.201, els partits de dreta, més o menys relacionats amb els carlins, 1.232 vots, els socialistes 336 i el Bloc Obrer i Camperol 166."³⁶

Després de l'aprovació de la Constitució, a partir de començaments de 1932, "el govern de la República abordà la política reformista de manera molt més enèrgica (...). El conjunt de reformes van ser considerades lentes i insuficients per una part de les classes treballadores, bàsicament, però no només, les representades per la CNT, i intolerables per part de les dretes i la reacció. El resultat fou un ràpid desgast del govern republicano-socialista, que, a partir de gener de 1933, després de la fracassada sublevació anarquista, va veure minvar ràpidament la seva base social i el prestigi de la coalició."³⁷ Les eleccions generals del 19 de novembre de 1933 varen suposar un triomf clar de les dretes a l'Estat Espanyol. A Catalunya també varen donar la victòria al centre-dreta, per bé que en un percentatge menor.

"A Osona el triomf de la candidatura encapçalada per la Lliga fou molt important. Moltes poblacions on abans havia guanyat l'Esquerra van canviar de signe electoral. L'Esquerra es mantingué als llocs de vot esquerrà més forts com Manlleu, Torelló, Roda, St. Hipòlit de Voltregà, Folgueroles, Olost, però amb progrés important de la Lliga. (...). Un dels aspectes més notables d'aquesta votació va ser el triomf de la dreta per l'abstencionisme obrer i pel vot femení. Del primer no podem dir-ne gaire res car manquen estudis per

³⁵ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 28-29.

³⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 237.

³⁷ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 49.

veure'n la incidència a la comarca. Podem, però, comparar dues dades de participació electoral: el percentatge a la circumscripció de la província de Barcelona fou del 68.5% del cens, mentre que a la ciutat de Vic fou del 72%. Quant al segon element, creiem, donada la influència del clergat sobre l'electorat femení d'Osona, que degué ser d'importància notable. La dreta osonenca, va celebrar aquest triomf dedicant-hi grans comentaris de premsa.³⁸

Les opinions són contradictòries, a l'hora d'analitzar la influència del vot llibertari i el vot femení.

"A l'hora d'analitzar els resultats electorals s'ha tendit a responsabilitzar de la derrota de les esquerres a dos factors: el vot de les dones, que en aquestes eleccions s'incorporaven a l'exercici d'aquest dret polític, i l'abstenció llibertària. Però recents estudis electorals semblen demostrar, respecte al primer punt, que aquesta divisió entre vot conservador i vot d'esquerres no passa fonamentalment pel sexe. Mercè Vilanova sosté que comparant les pautes de participació i orientació del vot el 1932 i el 1933, es pot parlar de "manipulació històrica" quan s'atribueixen globalment a les dones conductes més reaccionàries o conservadores que als homes. Respecte al segon punt, el de l'abstenció obrera a causa de la influència llibertària, la comparació de les xifres de participació i la distribució del vot a les eleccions de juny de 1931, a les de novembre de 1932 i a les de novembre de 1933, permet desmuntar aquesta afirmació: l'abstenció al 1933 va ser del 39% a Barcelona-ciutat, Lleida i Girona, i del 34% a Barcelona-província i Tarragona, és a dir, superior globalment a la de 1931, però inferior a la de 1932. És per això que alguns historiadors, com Josep Termes, parlen del "mite" de l'abstencionisme anarquista, sobretot si tenim en compte que "l'obrer, amb carnet o sense, votava (i, en general, l'Esquerra), escrivís el que fos la premsa anarquista.

"En definitiva, la causa fonamental de la derrota de les esquerres l'hem de trobar, també a Catalunya, en els seus problemes interns, que es tradueixen en la seva divisió. Una derrota, però, de dimensions menys espectaculars que a la resta de l'Estat i que, d'altra banda, no modifica la correlació de forces en el si de les institucions autonòmiques. El que passa és que ara les dretes catalanes, amb el coixí protector de les dretes espanyoles al front del timó de la República, se senten més valentes per posar en dificultat la gestió de l'ERC. Però les esquerres catalanes en el seu conjunt treuran una important i ràpida lliçó de la derrota: des del mateix moment de la desfeta, es plantegen que ha arribat l'hora de tancar files per a defensar les reformes que estaven en marxa, per a defensar els drets democràtics de Catalunya contra l'ofensiva centralista, per a defensar els interessos més elementals de les classes treballadores contra la reacció. I la resposta de les esquerres a les eleccions de 1933 serà, d'un costat, la formació d'un govern de concentració el 3 de gener de 1934 i la unitat davant d'una nova batalla electoral -les eleccions municipals- i, de l'altre, la consolidació de l'Aliança Obrera."³⁹

El 14 de gener de 1934 tingueren lloc les eleccions municipals, dos mesos després de l'anterior convocatòria. "Calia veure si la dreta seguia creixent o si l'esquerra tenia una revifalla. La campanya electoral va ser activa, estructurant-se dos blocs molt clars. Per un cantó la Lliga, que agrupava totes les forces conservadores i defensores de les tradicions i costums religiosos, caracteritzada pel seu antiesquerranisme. Per l'altra, l'Esquerra, que s'havia d'aliar amb els sectors obrers i camperols en un moment que els enfrontaments socials a la comarca començaven a ser notables. Els resultats varen ser diversos segons les poblacions. A Vic, per exemple, triomfà la candidatura "unió Ciutadana" encapçalada per la Lliga sobre la "Coalició d'esquerres formada per l'Esquerra i els sectors obrers, amb dotze regidors de dretes per sis d'esquerres, tot i que la recuperació de l'esquerra es notà en relació amb les eleccions de novembre de 1933. Malgrat tot, l'alegria de la

³⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 237-238.

³⁹ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 54-55.

dreta fou notable a la capital de la Plana, proclamant que aquest triomf faria oblidar el govern de l'esquerra a l'ajuntament en els darrers dos anys.

"En les altres poblacions els resultat foren els següents. A Manlleu es presentaren dues candidatures, el "Front Únic d'Esquerres" i la "Unió Ciutadana" i resultà guanyadora aquesta última, trencant-se així la dinàmica del vot predominantment esquerrà que s'havia donat a la població del Ter. A Balenyà per un vot guanyà l'Esquerra; a Malla triomfaren la Lliga Catalana i un Grup agrari; a St. Pere de Torelló les dretes, mentre que a St. Vicenç ho feren les esquerres; aquestes també triomfaren a Rupit, Folgueroles, Roda de Ter, St. Hipòlit de Voltregà, mentre que a llocs com Gurb, Pruit, St. Julià de Vilatorrada, St. Martí de Centelles, Sta. Eugènia de Berga, St. Bartomeu del Grau, Masies de Roda, Muntanyola, Sta. Eulàlia de Riuprimer, l'Esquirol, guanyaven les dretes. En alguns llocs es presentaren candidatures úniques i de caràcter agrarista com, per exemple, la candidatura Unió d'Agricultors a St. Boi de Lluçanès."⁴⁰

d) El 6 d'octubre de 1934

L'11 d'abril de 1934 el Parlament de Catalunya aprovava la Llei de Contractes de Conreu. "La llei tenia un caràcter gradualista, reformista i en absolut revolucionari: diferenciava entre arrendataris i parciers, convertia la rabassa morta en cens enfitèutic, establia una renda anual que no superés el 4% del valor de la terra, un contracte mínim de sis anys, de caràcter familiar de les explotacions, el propietari només podia desnonar l'arrendatari si aquest no complia els termes del contracte i només amb la condició que conreés la terra directament durant un període mínim de sis anys, i determinava la creació d'un tribunal mixt controlat per propietaris i pagesos. En definitiva l'objectiu de la llei era "convertir en propietaris, dintre dels límits d'un patrimoni familiar però econòmicament suficient, la totalitat dels pagesos de Catalunya".⁴¹

La Lliga va fer seva la causa del propietaris agraris. Els grups de la dreta i l'Institut Català de Sant Isidre denunciaren la Llei de Contractes de Conreu al Tribunal Constitucional. "A partir d'aquest moment quedava obert el plec institucional entre el govern central, amb qui no havia dubtat en aliar-se la Lliga en defensa dels interessos de la gran burgesia agrària catalana, i la Generalitat de Catalunya. El que a partir d'ara s'anava a dirimir no era només la llei, sinó el contingut real de l'autonomia catalana i la capacitat de les institucions d'autogovern per a fer front a l'ofensiva centralista i conservadora, l'ofensiva de les dretes espanyoles i de les dretes catalanes. La batalla en

⁴⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 238-239.

⁴¹ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 46-47.

favor o en contra de la llei era la manifestació més explícita de la situació de Catalunya: la lluita de classes interna i la sobredeterminació estatal sobre la política catalana."⁴²

La tensió política anà augmentant al llarg de la primavera i durant l'estiu de 1934. S'agreujà amb la pujada al poder del govern Lerroix, que adjudicava tres carteres a la CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas). Tot plegat va provocar que, el 6 d'octubre, Lluís Companys tornés a proclamar l'Estat Català dins la República federal espanyola.

"A Catalunya, els esdeveniments van tenir un caràcter específic derivat fonamentalment de tres factors: en primer lloc, el govern de la Generalitat era un poder legal al que se li plantejava el desafiament d'enfrontar-se a un altre poder legal; en segon lloc, aquest govern estava en mans d'una coalició d'esquerrres que representava en bona mesura, la voluntat i l'esperit de canvi i renovació del primer bienni republicà, amb les virtuts i els límits que això comportava; en tercer lloc, la pujada de la CEDA al poder posava en perill immediat l'autonomia de Catalunya.

"El 4 d'octubre l'Aliança Obrera de Catalunya, que no comptava ni amb la participació de la CNT ni amb la dels rabassaires, va decretar també la vaga general, que el dia 5 era totalment seguida a Barcelona. El govern de la Generalitat, en el supòsit que hagués pretès sublevar-se, no tenia armes ni mitjans suficients per a oposar-se per si sol al govern de Madrid. Una sortida possible. Una sortida possible per ell era recórrer a l'ajut dels anarcosindicalistes, però en aquest cas corria el risc de convertir-se en un hostatge dels canetistes i d'haver d'emprendre un camí molt allunyat dels plantejaments política i socials d'ERC i dels altres partits de la coalició. L'alternativa seguida és un clar exponent dels condicionaments en què es movia el govern català.

"El dia 6, en mig d'un clima de violència creixent (...), de la posició expectativa de la organització rabassaire i de la passivitat oficial de la CNT, la Generalitat va decidir ocupar els llocs estratègics de Barcelona, però no va distribuir armes ni va donar ordres concretes ni als militants de l'Aliança Obrera, que estaven concentrats en els seus locals, ni als d'Estat Català que estaven dispersos i desconectats entre diversos punts de la ciutat. El que esperaven Companys i el seu govern -un govern que no tenia, d'altra banda, una actitud totalment unívoca- era que la gent sortís al carrer massivament i de forma pacífica, tal com ho havia fet el 14 d'abril de 1931, per donar suport a la Generalitat i forçar, sense que la situació es descontrolés, la dimissió de Lerroix. Però la disposició popular era molt diferent ara: l'eufòria havia desaparegut i el desencís era gran. (...).

"Poc després de les vuit de la tarda, Companys (...) feia una declaració des del balcó de la Generalitat, que va ser radiada, en la que proclamava l'Estat Català dintre de la República Federal espanyola, (...). No era el seu un acte separatista sinó l'expressió de la voluntat -certament molt tímida i ambigua- de reconduir, des de Catalunya, la República cap a les seves bases originals.

"El paper clau del triomf o del fracàs de Companys el tenia el capità general, Batet. Aquest havia estat requerit pel president a posar-se al servei de la Generalitat; però a les 10 de la nit, d'acord amb les ordres de Lerroix, declarava l'estat de guerra. La manca de resposta popular a la proclama de Companys va facilitar l'acció de l'exèrcit, que després d'ocupar la plaça de Sant Jaume i d'un foc poc intens contra el palau de la Generalitat i l'Ajuntament, va aconseguir la rendició de Companys i de les personalitats que es trobaven amb ell. (...)

"La resistència a l'acció militar, tant l'oficial com la popular, havia estat quasi nul·la. (...). En total a Barcelona van morir entre 40 i 50 persones. (...)." ⁴³

A la comarca d'Osona, els fets d'octubre de 1934 ocorregueren de la forma següent:

"El mateix dia 5 arribaren les notícies de la vaga general de Barcelona, les indústries del Ter i del cantó del Lluçanès anaren parant, i a la tarda ja era total la vaga a Manlleu i a Torelló. A Vic era perceptible una intranquil·litat davant les notícies. L'endemà, la vaga era total a la Plana, i els ajuntaments, com els de Vic i Manlleu, eren canviats

⁴² SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 47.

⁴³ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 61-63.

mentre la bandera separatista s'hisava al balcó. El moviment de gent pels carrers i places va anar creixent sobretot després de la proclamació de Companys. Es començaren a repartir armes entre membres de grups d'esquerra per tal de garantir l'ordre i la defensa. S'organitzaren grups, com el de St. Hipòlit de Voltregà, que marxaren a Vic i d'allí a Barcelona a defensar la Generalitat. La rendició de Companys al general Batet féu que la Guàrdia Civil arriés la bandera separatista de l'ajuntament de Vic i detingués els que s'havien possessionat de l'edifici. A Manlleu l'alcalde anterior a la insurrecció tornà a prendre el govern del municipi. A la vall del Ges, la vaga continuà tot el dia 8 i grups de Manlleu arribaren a tallar arbres per tal d'impedir el pas de les forces d'ordre públic. Finalment una companyia del Tercio, vinguda expressament del Marroc per aixafar la revolta, arribà a Torelló ocupant tota la vall del Ges. Posteriorment arribaren a Manlleu i a St. Hipòlit de Voltregà. Per aquest fet la calma i la normalitat tornaren als carrers i a les fàbriques, no sense que hi hagués detinguts (...).⁴⁴

La frustrada revolució d'Octubre, tal com diu Anna Sallés, "va enfortir la coalició radical-cedista i li va permetre aprofundir la destrucció de l'obra del bienni social-azañista, destrucció facilitada per la implantació de l'estat d'excepció a tot el territori de la República i per la brutal repressió que va caure contra les esquerres, especialment les obreres. Per a Catalunya, la insurrecció, que no havia estat ni social ni separatista, va comportar la suspensió automàtica del règim autòmic."⁴⁵

e) El Front Popular i el Front d'Esquerres de Catalunya

A Catalunya, a conseqüència dels Fets d'Octubre de 1934, el dret a l'exercici de l'autonomia va quedar suspès fins després de les eleccions del Front Popular.

La dissolució de les Corts per Alcalà Zamora, president de la República espanyola, va provocar la convocatòria d'eleccions generals pel febrer de 1936.

"El Front Popular és un moviment polític a escala europea. És la resposta mancomunada de la burgesia democràtica i de les formacions obreres a l'ascens del feixisme arreu d'Europa, un ascens que es revela especialment perillós després de la pujada al poder dels nacionalsocialistes a Alemanya, a finals de 1933. El Front Popular, és, doncs, un moviment polític d'abast europeu, un pacte entre les diverses esquerres, que cristal·litza primer a França el 1935, i que a Espanya pren forma definitiva davant de la convocatòria d'eleccions legislatives (...).

"(...).

"A Catalunya el Front Popular va rebre el nom de Front d'Esquerres de Catalunya. El Front d'Esquerres de Catalunya no és la trasllació automàtica de la unitat electoral de les esquerres espanyoles. Té un ritme i un contingut específics, derivats de que Catalunya té el govern a la presó, té una relació de forces diferent i una estructura social diferenciada que es materialitza en l'existència de partits netament catalans i en el fet que, mentre a Espanya la força política principal del pacte és la representada pels socialistes -a través del partit i del sindicat-, a Catalunya l'eix de l'articulació de les esquerres és l'ERC i el nexa entre les organitzacions obreres i les republicanes és la USC. (...).

"(...).

"La CNT, lògicament, va quedar al marge de tota aquesta recomposició, però no va romandre impermeable a les ensenyances derivades de l'octubre del 34. Això explica que s'obris camí una certa actitud de conciliació entre els diversos corrents de l'anarcosindicalisme (...). L'actitud de conciliació va afectar així mateix, circumstancialment, les relacions de la CNT amb els republicans: els anarcosindicalistes també necessitaven recuperar el marc institucional perdut després de la desfeta de les esquerres, encara que

⁴⁴ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 239.

⁴⁵ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 64.

el possessin en qüestió."⁴⁶

Per altra banda, les dretes catalanes es varen agrupar sota el nom de Front d'Ordre de Catalunya. La Lliga va tancar files amb les dretes anticatalanistes i antirepublicanes.

"El període electoral fou duríssim. A la "Gazeta de Vich", portaveu del Front d'Ordre, hi hagué una campanya molt forta i amb un to apocalíptic contra la candidatura esquerrana. Acusaven el govern de Companys d'haver malmès l'autonomia amb els fets d'octubre del 34, alhora que remarcava els aspectes religiosos, incidint en temes com l'educació i la família adreçats a l'electorat femení."⁴⁷

Els resultats de les eleccions del 16 de febrer de 1936, a l'Estat Espanyol, foren clarament favorables al Front Popular. Al Principat, també resultà victoriós el Front d'Esquerres de Catalunya.

"Els resultats del partit judicial de Vic es decantaren, per molt poc, del cantó del Front d'Ordre amb 14.982 vots contra els 14.030 del Front d'Esquerres. El nivell percentual seria, segons el nostre primer càlcul provisorí, al voltant del 51,6% dels vots emesos pel Front d'Ordre i el 48,4% pel Front d'Esquerres. Aquest resultat, que podríem qualificar d'empat o d'equilibri, denota, però, el pes que la dreta tenia en aquesta comarca, a diferència d'altres indrets de Catalunya.

"A Vic el triomf del Front d'Ordre va ser molt important, car aconseguí 4.242 vots enfront dels 2.405 del Front d'Esquerres. Als centres fabrils i més poblats com Manlleu, Torelló, Roda, St. Hipòlit, St. Vicenç de Torelló, Olost de Lluçanès, resultà triomfadora la candidatura d'esquerres. Per contra, als centres rurals com el Brull, Gurb, Malla, Muntanyola, Pruit, St. Agustí de Lluçanès, St. Pere de Torelló, St. Bartomeu del Grau, St. Boi de Lluçanès, St. Julià de Vilatorrada, Sta. Cecília de Voltregà, Sta. Eugènia de Berga, Sta. Eulàlia de Riuprimer, Sobremunt, Tavertet, l'Esquirol, Taradell, Tona, guanya la coalició dretana.

"Amb el triomf dels partits d'esquerres a l'Estat espanyol, l'autonomia catalana tornà a ser efectiva i es decretà una amnistia per a tots els que havien participat en els fets d'octubre de 1934. Es reprenia així la tasca de govern de la Generalitat i, amb ella, es recuperaven totes les lleis que s'havien aprovat abans del bienni dretà. Aquesta represa que fou pacífica a Catalunya, resultà traspalsada per l'aixecament militar del 18 de juliol de 1936."⁴⁸

"Però aquest oasi (de calma) és més aparent que real; és de fet, un mite històric. El que passa, de febrer a juliol de 1936 a Catalunya, és bàsicament un compàs d'espera: les forces polítiques i sindicals s'estan resituant després de l'etapa de repressió. La violència al carrer va ser, possiblement, en aquelles mesos, inferior a Catalunya. Però les reivindicacions d'una classe obrera que cada cop parlava més de revolució social, les vagues constants en demanda de millors salarials, l'agitació social al camp, a causa del descontentament rabassaire envers el govern de la Generalitat, la gestió de la qual els pagesos consideraven lenta i poc eficaç, l'assassinat dels germans Badia, d'Estat Català, pels faïstes, desmenteixen aquesta visió idíl·lica d'una Catalunya oasi de la República. Catalunya havia entrat també, des de febrer de 1936, en una dinàmica, amb ritme i estructura diferenciats de la dinàmica espanyola, que, entrelaçada amb aquesta, acabaria provocant la ruptura social i política del 18 de juliol. Serà a partir d'aquesta data quan la dreta catalana, fins llavors expectant, s'adherirà a la sublevació feixista espanyola per por a la revolució a Catalunya.

"La guerra civil s'havia estat gestant des del mateix moment del triomf de les esquerres en les eleccions del 16 de febrer i com a conseqüència del pànic que aquest triomf va despertar entre les classes dominants. Els assassinats del tinent de la guàrdia d'assalt Castillo, membre de la UMRA, i del més destacat dels líders monàrquics, Cayo Sotelo, el

⁴⁶ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 81-87.

⁴⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 240.

⁴⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 240.

12 i 13 de juliol, respectivament, només la van precipitar."⁴⁹

f) El vot femení i la qüestió religiosa a la comarca d'Osona

En aquest apartat en basarem exclusivament en el llibre *Història d'Osona*:

"El vot femení portà polèmica i fou rebut amb gran interès a les publicacions comarcals. Per altra banda és important de tenir-lo en compte per veure la influència que tingué en la paulatina dretanització del vot osonenc. Ja el 1931 la premsa local s'havia fet ressò del debat entre Clara Campoamor i Victòria Kent sobre aquest tema, i havia pres partit per l'una o per l'altra. Però són les eleccions generals de novembre de 1933, les primeres en què les dones tenen dret al vot a l'Estat espanyol, que posen en primer terme aquesta qüestió. Hi hagué una veritable caça del vot femení, tant des de l'esquerra com sobretot des de la dreta. La dreta, convinguda que la dona, més influïda per l'Església, podia donar-li confiança, emprengué una ofensiva de connexió amb la mentalitat femenina de llavors. La campanya es va centrar en la defensa de la dona com a esposa, mare i mestressa de casa, davant els atacs que la república li havia fet amb l'acceptació del divorci i amb l'allunyament de l'Església de la vida real. En una crida de la Lliga a la dona, apareguda a la "Gazeta de Vich" dies abans de les eleccions, se li demana el "sufragi en nom de Déu i de la Patria", reclamant-li que contribueixi al "triomf dels homes que defensen els vostres ideals de tota la vida", després de valorar el paper conservador de la societat que pot tenir com a dona. L'esquerra també intentà amb una postura més defensiva i no tant arrogant, atreure-la pel fet que era la República qui li havia donat l'oportunitat de participar en les eleccions i li havia reconegut els drets, tot desemmascarant paral·lelament la utilització que de la dona feia la dreta.

"En aquestes eleccions el triomf de la dreta osonenca fou clar. Fins a quin punt el vot femení va ser decisiu? En altres llocs de Catalunya l'abstencionisme obrer pot ser una de les causes dels resultats electorals; a Osona, però, el pes de la dona degué ser força important. La mateixa premsa de dretes fa sobresortir aquest fet: "l'apoi que la dona ens ha portat ha servit per fer esclatar el triomf a Vich i a la Comarca", diu la "Gazeta de Vich", que parla de com l'organització femenina de la Lliga havia fet un gran esforç de persuasió.

"La mateixa tònica tingueren les eleccions municipals de 1934. La campanya electoral va estar encaminada d'una manera preferent a l'electorat femení. També els arguments religiosos i la defensa de la família foren els esgrimits per atreure'n el vot. La marginació social, cultural i humana que patia la dona, la feia fàcilment manipulable per una Església que defensava un model familiar i unes pautes de comportament que, no tan sols la feien romandre en la marginació, sinó que li impossibilitaven de sortir-ne, car l'estructura familiar del món rural era molt conservadora i autoritària, la qual cosa encara li donava un paper més petit i menys independent respecte a l'home.

"Per últim, la relació entre la república i l'Església a la comarca. Un dels trets característics arreu de l'Estat va ser l'enfrontament constant entre el poder civil republicà i el poder eclesial. El laïcisme de la república va portar seriosos conflictes esperonats per l'anticlericalisme de moltes capes de la població. A Catalunya aquest no es donà tant. Tot i això, per ser aquesta comarca un dels llocs més controlats per la jerarquia eclesial i d'una profunda "religiositat", cal veure els símptomes d'uns enfrontaments que, en gran part, ens explicaran molts fets de la guerra civil.

"El 13 de desembre de 1931 s'organitzà a al plaça de braus de Vic un miting d'afirmació catòlica i de signe clarament dretà en el qual hi prengué part, al marge dels líders locals, en Gil Robles. En aquesta trobada es criticà molt durament la Constitució dient que anava contra l'Església, els ordres religiosos, l'ensenyament cristià, el matrimoni i la propietat privada. Tan curiós n'és el to com les referències a personatges del passat com el bisbe Strauch -mort pels liberals el 1823- com a justificació de les seves proclames antirepublicanes.

"Per la setmana santa de 1932 hi hagué problemes i tensions a rel de les processons a Manlleu i a Torelló. A Manlleu no es feren, per acord dels dirigents religiosos, per haver-hi programada una contramanifestació el mateix dia i a la mateixa hora. A Torelló hi hagué enfrontaments entre l'ajuntament i un grup que volia fer sardanes al mateix lloc per on havia de passar la processó. Fins i tot l'ajuntament dimití i exigí una satisfacció al govern civil per haver prohibit, uns dies després, per causa dels fets anteriors, la processó de combregar general dels malalts.

"A la ciutat de Vic es varen produir incidents en les eleccions pel vot de les monges. Així, a les municipals de gener de 1934, hi hagueren enfrontaments entre grups que protegien les religioses -de clausura moltes d'elles- que es presentaven a votar i grups que intentaven boicotejar-les. La Guàrdia Civil hagué d'intervenir. Era evident que el vot

⁴⁹ SALLES, Anna, 1992, *Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil*, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 92-93

d'aquestes congregacions religioses era dirigit als partits de dreta. El suport explícit de l'Església als partits dretans es posà de manifest d'una manera més clara en una visita que feren al bisbe les minories catòliques de la ciutat de Vic, la regionalista i la tradicionalista, pel febrer de 1934. El bisbe -segons explica el "Diari de Vic"- els rebé amb gran afecte i els recomanà sobretot, la unió "per tal d'evitar que" per desavinences entre ells "el govern de la ciutat caigui altra volta a les mans de l'esquerra".

"Al marge d'això, només cal consignar l'enfrontament que hi hagué durant la república entre els ajuntaments de la vall de Torelló i l'ajuntament de Vic, pel projecte de portada d'aigües d'aquell indret a la capital de la Plana per tal de solucionar el seu endèmic problema de subministrament."⁵⁰

g) L'agitació camperola i el moviment obrer

La producció i les formes de treball al camp osonenc no sofriren gran canvis en el període republicà. "Sembla evident, però, la crisi en el conreu de la patata deguda al preu elevat de les patates de llavor que ja no es produïen a la comarca com temps enrera. Haver-les de comprar a fora suposava un càrrega molt onerosa per al pagès i en feia baixar la rendibilitat. Malgrat tot, encara era un dels productes més importants de la comarca, tot i que notem un abandó del seu conreu per altres de més rendibles, com el blat de moro, que arriba a ocupar, l'any 1930, al voltat del 13% de la superfície total conreada amb un rendiment de 500 kgs. per quartera."⁵¹

Un dels focus de tensió politico-social més grans a Catalunya des de la proclamació de la República fou la qüestió agrària. El problema rebassaire esdevingué altament conflictiu. Amb la Llei de Contractes de Conreu, aprovada l'any 1934, es posaven en marxa "una sèrie de mesures que permetessin als pagesos l'accés a la propietat de la terra per la via del dret a la permanència a cultivar-la."⁵²

"Osona no havia estat -almenys que sapiguem fins ara- gaire conflictiva en els anys anteriors a la república. La conflictivitat agrària s'havia centrat més en les zones vitícoles, on la Unió de Rabassaires tenia més força, i, amb ella, l'activitat sindical al camp. En arribar la república, però, ja comencen els primers enfrontaments entre alguns masovers i propietaris de la comarca. Els decrets sobre revisió de contractes de conreu de l'estiu de 1931 hi varen dur els primers símptomes de mobilització. Així, per l'agost de 1932, una comissió de propietaris juntament amb una de masovers i parcners varen reunir-se, sota el patrocini de la Cambra Agrícola Ausetana, per tal d'elaborar unes noves normes que milloressin i actualitzessin les condicions que regien els contractes de masoveria des de temps immemorials. Malgrat això, les relacions entre ambdues classes no milloraren gaire. Hi havia masovers, que en aqueste anys, es guardaven la part de la collita que havien de pagar als propietaris, i amos que intentaven expulsar els masovers de les terres.

"El triomf de les dretes, a partir de finals de 1933, i la repressió consegüent als fets d'octubre del 34 varen portar la revocació de totes les disposicions fetes tant des del govern de Madrid com des de la Generalitat. La contraofensiva dels propietaris fou molt dura i començaren els judicis de desnonament de terres. Per l'agost de 1935, dels 69 desnonaments pendents a tot Catalunya pels jutjats de primera instància -encarregats dels més importants, és a dir, quan era d'un valor superior a 1.500 ptes. el diner que havia de pagar el masover per tots els conceptes als propietaris-, 20 corresponien al de Vic. Un informe de la Unió de Rabassaires de 1935 ens dona les següents xifres de desnonaments que estaven en tràmit a la comarca: Balenyà, 4; Bruíl, 4; Gurb, 3; L'ussà, 5; Orís, 6; Oristà, 11; St. Bartomeu del Grau, 1; St. Hipòlit de Voltrega, 1; St. Julià de Vilatorrada, 1; St.

⁵⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 240-243.

⁵¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 243.

⁵² SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 46.

Martí de Bas, 1; Vic, 7; total, 47. Això ens demostra la contundència dels propietaris d'Osona, on segurament la força sindical era més petita que en altres llocs.

"Tot i aquesta feblesa administrativa, tenim constància de la creació del Sindicat Agrícola de la Plana de Vic, per l'octubre de 1931, amb 2.207 socis. El juny de 1933 es creava a Prats l'organització "La Falç del Lluçanès". També els propietaris s'associaren."⁵³

Un altre focus de conflictivitat político-social important tenia com a protagonista el moviment obrer. Bona part dels problemes interns de la CNT, a Catalunya i a la resta de l'Estat, tal com afirma Anna Sallés, "procedia del desconcert de l'organització davant de la nova situació creada a partir d'abril de 1931 i de la urgència que tenia de trobar nous instruments i camins d'actuació al servei de les reivindicacions dels treballadors. Per primera vegada, la vida política catalana -i espanyola- estava en mans de sectors que tenien una clara vocació reformista, però que eren insuficientment reformistes -per manca d'espai polític, per la resistència dels poders fàctics (l'Església, l'exèrcit, la patronal), per manca de mitjans o, simplement, per convenciment o per incompetència- per afrontar amb rapidesa i eficàcia la satisfacció de les exigències d'una classe obrera tradicionalment sobreexplotada per unes classes dominants depredadores. Però la CNT no tenia resposta clara al reformisme d'Azafra, Domingo, Prieto, Companys, Lluhi, etc., i aquesta incapacitat fou, en bona mesura, la responsable de la seva ruptura interna."⁵⁴

Es fa difícil de descriure l'activitat industrial de la comarca d'Osona i la seva dinàmica social durant el període republicà. "Hem de deixar aspectes tan claus, però encara tan foscos, com l'activitat sindical i política dels obrers, la composició dels sindicats de la comarca i la influència dels avenços de tipus laboral dels primers anys de la república. A més a més hi ha moltes discussions sobre els efectes que la crisi mundial tingué sobre l'economia catalana i espanyola en general. La poca dependència de l'exterior, deguda a una activitat econòmica gairebé autàrquica, sembla que va fer menys important les conseqüències de la crisi. Sembla també, però, força clar que hi hagué una certa reculada en l'activitat industrial i un increment de l'atur forçós a la comarca, en els sectors de la indústria tèxtil i, sobretot, en el de la construcció, amb totes les indústries subsidiàries, fàbriques de materials de construcció, tallers de fusteria, metal·lúrgia per a la construcció, etc. Per exemple, a Manlleu, segons E. Gaja, hi hagué una beneficència, per part de l'ajuntament, en forma de menjars col·lectius i d'altres prestacions als obrers en atur forçós i es notà una certa regulació del nombre de dies de treball

⁵³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 244-246.

⁵⁴ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 44-45.

en les fàbriques per tal de pal·liar la crisi."⁵⁵

2.15.3 LA GUERRA CIVIL (1936-1939)

a) La insurrecció militar

La sublevació de juliol de 1936, en els seus orígens, no és res més que un cop d'estat, "un *pronunciamiento* clàssic emmascarat com un *movimiento* -una *Cruzada*, en diran els insurrectes-, un *pronunciamiento* que descansa en un cos ideològic molt primari i molt poc homogeni; la defensa de l'ordre, la religió, la *unidad de la patria*, el rebuig de la revolució. Però, en realitat tradueix la repugnància de l'exèrcit, de l'extrema dreta i de bona part de la dreta a acceptar el lliure curs del sistema liberal parlamentari, lliure curs que havia donat el triomf al Front Popular, el 16 de febrer. De fet, l'exèrcit no feia res més que recuperar el paper que havia assumit durant bona part del segle XIX i més recentment durant la Dictadura de Primo de Rivera."⁵⁶

"Però allò que, des de la perspectiva dels insurrectes, havia de ser un simple *pronunciamiento* amb la finalitat de tornar ràpidament el poder polític a les forces que de manera tradicional l'havien detestat, es va convertir en una guerra civil que va durar quasi tres anys. El *pronunciamiento* es va convertir en una guerra civil perquè, al no assolir el seu objectiu immediat, acabar amb el Front Popular, va provocar la consumació de la divisió total de la societat espanyola en dos blocs, cada un d'ells, però, molt poc homogeni. Una divisió que s'havia anat dibuixant a partir de les eleccions del Front Popular, i que no va prendre forma definitiva fins el 17 i el 18 de juliol de 1936: serà a partir d'ara que es materialitzarà fins a les últimes conseqüències la bipolarització política i ideològica. El *pronunciamiento* no va triomfar per diverses raons. Les més importants serien: la capacitat operativa i resistencial de les organitzacions obreres, malgrat les divergències i rivalitats existents entre elles; la relativa fortalesa de les institucions republicanes, malgrat la feblesa de la primera reacció i l'indubtable desgavell que l'alcament va provocar; i, en darrer lloc, la dicisió de la pròpia oficialitat de l'exèrcit i la de les forces de l'ordre públic davant el trencament de la legalitat constitucional. No obstant, cal tenir en compte que tots aquests elements es combinen de manera molt diversa segons els context social i polític en el que s'inscriuen: les varietats "regionals" són molt grans. De fet, més que de guerra civil, hauríem de parlar de guerres civils."⁵⁷

La insurrecció va començar el 17 de juliol de 1936 al Marroc espanyol, en rebel·lar-se les places militars de Melilla, Ceuta i Tetuan. L'endemà es va estendre a les Canàries i a la Península. A Catalunya va començar la matinada del 19 de juliol, sota la direcció del general Goded, que estava destinat a Mallorca.

A Barcelona l'aixecament no triomfà. "La ràpida defensa dels punts estratègics de la ciutat planificada per Escofet,

⁵⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 246.

⁵⁶ SALLES, Anna, 1992, *Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil*, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 98.

⁵⁷ SALLES, Anna, 1992, *Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil*, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 101.

i l'enèrgica sortida al carrer d'anarcosindicalistes, que havien constituït un Comitè de Defensa Confederal, ugetistes, poumistes i membres d'altres organitzacions obreres i populars van impedir la connexió entre les tropes sublevades i la Capitania General. Els treballadors tenien molt poques armes en el moment de començar la revolta, però en van anar augmentant el seu nombre a mesura que s'anaven apoderant de les dels insurrectes derrotats i de les dels quaters ocupats (...). L'important arsenal d'armes de què disposaven a partir d'ara els militants obrers, i molt especialment els confederals, els convertia en els amos quasi absoluts de la capital de Catalunya."⁵⁸

Ahora que es produïa la rendició militar, començaven a cremar esglésies i convents de Barcelona.

A la ciutat comtal, a la resta del Principat i a les principals ciutats espanyoles, la insurrecció havia fracassat. Quant a la comarca d'Osona, els esdeveniments ocorregueren de la forma següent:

"A Osona el 18, i sobretot el 19, començaren a arribar les primeres notícies del pronunciament militar. Res, de moment, no pertorbava la calma d'aquell dissabte i diumenge de juliol tot i que, el 19 a la tarda, les notícies dels enfrontaments a Barcelona crearen un clima d'intranquil·litat i nerviosisme. Al vespre d'aquell dia, per exemple, a Vic ja es va fer un acte al Teatre Vigatà, presidit per l'alcalde, amb una representació de tots els partits polítics, en el qual s'acordà començar una vaga general a la ciutat i a tota la comarca i coordinar-se per tal de sufocar qualsevol acte insurreccional per part de les forces de l'ordre públic o simpatitzants dels militars sublevats, la qual cosa sembla que no es va produir."⁵⁹

b) L'agitació revolucionària

A partir d'aquest moment comença un procés revolucionari, que portaria a una dualitat de poders a Catalunya. Però, com diu Anna Sallés, "s'ha parlat moltes vegades de la dualitat de poders establerta a partir del 21 de juliol de 1936: el de la Generalitat, més teòric que real, i el del Comitè de Milícies. De fet, però, el que es va produir a partir d'aquesta data és un autèntic fraccionament del poder, una atomització del poder, ja que, al costat dels dos poders diguem-ne, institucionals, apareixen, arreu de Catalunya, una munió d'autoproclamats comitès locals i comarcals, que escapen al control tant de la Generalitat com del CCMA (Comitè Central de Milícies Antifeixistes) i que actuen de forma pràcticament autònoma perquè se sobreposen als poders locals legals (els ajuntaments). Són aquests tipus de comitès, formats de manera espontània, al caliu de la desvertebració política generada per la sublevació, els responsables en bona mesura, del terror i el caos a la rera-guarda. En la pràctica, el que es produeix a escala nacional catalana, és, fins al setembre de 1936, un buit de poder, que permetrà l'aparició i les accions dels incontrolats,

⁵⁸ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 106-107.

⁵⁹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 247.

sobretot a Barcelona. L'estiu de 1936, la capital viurà un autèntic col·lapse social, una onada d'assassinats, d'accions criminals, d'actes vandàlics, protagonitzats, sembla que sovint, per sectors socials marginats i marginals, dels que en sabem molt poc, però. Els objectius principals dels incontrolats eren els propietaris, els fabricants, qualsevol suspecte de convivència amb el feixisme i, per damunt de tot, els membres, clergues o regulars, de l'Església, que, per a la memòriaa popular seguí sent el símbol més evident de l'opressió de classe."⁶⁰

A la comarca d'Osona també es crearen comitès de milícies antifeixistes "a base dels partits i organitzacions obreres que havien format part dels Front Popular. El de Vic quedaria constituït el dilluns dia 20 en un acte al teatre Vigatà on s'acordaren els següents punts principals: 1r.) Quedar constituït el Comitè local de Milícies Antifeixistes amb autoritat suprema sobre la ciutat per damunt de l'ajuntament; 2n.) continuà la vaga general fins que la situació fos dominada, i 3r.) expulsar de l'Ajuntament i de tots els càrrecs públics tots aquells que no militessin en partits d'esquerra o fossin simpatitzants de les dretes. En aquell moment les comunicacions telefòniques i telegràfiques eren difícils i parcialment anul·lades i les comunicacions ferroviàries suspeses. Grups de milicians, reclutats entre les organitzacions obreres, patrullaven pels carrers controlant les entrades i sortides de les poblacions i calia un salconduit per traslladar-se d'un lloc a l'altre. La vaga continuà ben bé fins a finals de juliol i no es reemprengué l'activitat fins a principis del mes d'agost."⁶¹

El setembre de 1936 es formà el quart govern de la Generalitat des que esclatà la guerra. "Era un autèntic govern d'unitat popular, de concentració, integrat per tot el ventall de forces antifeixistes, llevat de la Unió Democràtica de Catalunya: ERC, CNT, PSUC, POUM, UR, ACR. El conceller en cap era, per delegació de Lluís Companys, Josep Tarradellas, que assumí també la conselleria de Finances. (...). La formació del govern presidit per Terradellas era el primer pas cap a l'homogeneïtzació de poders: el 27 de setembre es dissolia el CCMA i la Generalitat recuperava, almenys formalment, la seva plena autoritat. Això va provocar resistències tant de faïstes i cenetistes com de certs poders locals, que van ser en gran part dissolts, entre desembre de 1936 i maig de 1937, i substituïts per ajuntaments integrats per representants de totes les forces polítiques."⁶²

"Aquest fet es traduí a Osona, com arreu de Catalunya, en la substitució de la dualitat de poders que fins llavors hi havia hagut per la composició d'uns nous ajuntaments que

⁶⁰ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 108-110.

⁶¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 247.

⁶² SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 111-113.

havien de ser confeccionats proporcionalment a l'equilibri de forces del govern de concentració de la Generalitat. D'aquesta manera els organismes antifeixistes locals foren dissolts, tot i que tenim la impressió que les persones que van seguir governant foren les mateixes que ho havien fet dins del comitè. En el cas de Vic el nou ajuntament aplegava 6 membres d'ERC, 6 de la CNT, 4 de la UGT, 2 de la Unió de Rabassaires, 2 d'Acció Catalana Republicana i 2 del POUH, quedant fora i essent substituïts els dos membres d'Acció Catalana acusats per la CNT de ser un partit burgès i defensor d'idees dretanes durant els anys anteriors.

"Durant aquest mesos la indústria s'anà reactivant després de la vaga inicial. Moltes fàbriques restaren en mans dels treballadors per haver-se escapat als propietaris. El comerç i el mercat estaven força aturats degut a les dificultats de trànsit i a l'espera d'esdeveniments per part dels pagesos i comerciants. La manca de diners també fou un fre a aquestes activitats, car els bancs estaven intervinguts i no podien donar la quantitat reclamada pels clients, a més, s'havia de justificar, alhora que les empreses només podien treure els jornals per pagar els treballadors.

"En una comarca on el pes de l'Església era tan fort i on hi havia un gran nombre de capellans i establiments religiosos un fet que cal tractar és el de la persecució religiosa. El caràcter revolucionari que havien anat agafant els primers passos de la nova situació va fer que l'anticlericalisme canalitzés tota la violència d'aquell moment. El paper decididament dretà que havia tingut l'estructura eclesiàstica feu que, en un moment d'exacerbació de la lluita de classes, se la culpabilitzés de la situació social. Era erroni, com ho havia estat durant la Setmana Tràgica, carregar totes les culpes de l'organització social damunt de l'Església, però, sens dubte, era un dels caps visibles, per la seva actuació ideològica, de tot el conjunt de la classe dominant. Van ser molts els capellans que durant els primers mesos de la guerra civil, sobretot, van ser afusellats sense cap tipus de procés a les cunetes i marges de les carreteres i camins de la comarca. Aquest fet és un dels episodis més tristos de l'època de la guerra. La matança i la persecució van ser moralment injustificades i políticament al marge del control de les autoritats legítimes. També la gent rica i les persones que s'havien significat pel seu caràcter marcadament dretà varen haver de marxar o amagar-se, però alguns foren caçats i assassinats. Tota aquesta violència fou una repressió general i indiscriminada contra la dreta a més de ser el fruit de la passió, l'encegament i la ignorància dels que sistemàticament la practicaren al marge de qualsevol actuació judicial, ni tan sols popular. Com a hipòtesi podríem aventurar al voltant de la xifra de 300 el total de morts violents durant aquesta tres anys pel conjunt d'Osona. Qui varen ser els executors? És el punt més delicat i, per tant, el més fosc històricament. Segons els testimonis recollits molta gent era de fora de la comarca, sobretot els que actuaren als pobles petits, però molts eren d'aquí. Caldria veure qui foren els executors directes i quines persones els dirigien i orientaven. També cal referir-nos a les destrosses que es produïren als edificis religiosos. A partir del mateix dia vint de juliol, amb una fúria anticlerical impressionant, començaren a cremar esglésies i convents a tota la comarca, després d'haver-los desvalissats i d'haver cremat les imatges i mobiliar a les places. A Manlleu, Torelló, Vic, etc., es varen enderrocar fins i tot alguns establiments religiosos. El dia 21 eren cremats la catedral de Vic i part del Museu i Palau Episcopal. A més dels convents i parròquies, saquejaren moltes cases de gent rica i clarament dretana i locals d'associacions religioses i de dretes, on s'instal·laren les dependències dels partits polítics, de les centrals obreres i dels comitès de milícies antifeixistes.

"Aquests esdeveniments provocaren el terror de la dreta i deixaren esbalaït el poble, malgrat que molts eren crítics davant el paper que havia tingut l'Església fins aquell moment. La violència, la manera com es van fer els assassinats i la impotència de les autoritats per aturar-ho sotragaren la consciència de la gent de la comarca on el fet religiós era tan marcat."⁶³

Segons afirma Antoni Pladevall, "dintre del polèmic milió de morts que s'ha atribuït a la guerra civil espanyola, hi entra l'escriuidora xifra de 1.541 capellans assassinats només a Catalunya, que representaven un 30,4% de la clerecia del país (entre ells 277 a la diòcesi de Barcelona, 137 a la de Tarragona, 182 a la de Vic i 60 a la de Solsona, la menys castigada de Catalunya, només amb un 15,7%). També foren morts 896 religiosos".⁶⁴

⁶³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, pp. 248-249.

⁶⁴ PLADEVALL, Antoni, 1989, *Història de l'Església a Catalunya*, Barcelona: Claret, p. 179.

El desembre de 1936 es va produir la primera crisi greu del Consell, "quan, com a conseqüència de les rivalitats i dissensions entre el POUM i el PSUC, aquest va aconseguir que expulsessin Nin del govern català. Aquesta crisi prefigurava els sagnants esdeveniments que es produirien el maig de 1937. Però -com assenyala Anna Sallés- no podem deixar de remarcar una qüestió: ni els problemes interns del govern de la Generalitat ni les resistències exteriors no van impedir que durant els mesos que van de setembre de 1936 a maig de 1937, Catalunya assolís la màxima capacitat d'autogovern, la màxima cota d'autonomia política, autonomia derivada de la nova correlació de forces socials i polítiques nascuda el juliol de 1936 i de la situació de guerra. Els Fets de Maig van servir al govern central per a recuperar facultats i atribucions que la dinàmica històrica -la guerra i la revolució- l'havia forçat a cedir."⁶⁵

c) De les milícies populars a l'exèrcit de l'Est

La insurrecció militar havia fracassat a Catalunya, però zones importants del territori republicà havien quedat sota el domini dels revoltats, entre altres, una part important de l'Aragó. "Les organitzacions antifeixistes catalanes, amb el doble objectiu de liquidar l'amenaça directa que per a Catalunya significava la proximitat dels rebels i de col·laborar de forma activa a la restauració de la legalitat republicana, van constituir de manera improvisada -l'allistament va ser massiu en poques hores- columnes de milicians voluntaris que, sense cap mena d'instrucció militar, es van disposar a anar cap a terres aragoneses. L'exèrcit regular ja no existia i les petites unitats militars regulars es van diluir -en mig d'una gran desconfiança per part dels voluntaris- en el si de les columnes de milicians. La participació catalana en la primera línia de combat, des del començament de la guerra, no es limità al front d'Aragó sinó que els voluntaris intervingueren també en altres zones, principalment Madrid i Mallorca."⁶⁶

"A partir del dia 23, els milicians van emprendre el camí cap al front d'Aragó, sota el comandament general de CCMA. Des del 31 de juliol, en què es va formar el primer govern de la Generalitat després de l'inici de la guerra civil, el Comitè de Milícies va compartir, no sense tensions, la direcció de la lluita amb la Conselleria de Defensa.

"(...). En total, el nombre de milicians que van lluitar al Front d'Aragó i que es van anar incorporant a la línia de batalla entre el 23 de juliol i finals d'agost, fou d'uns 30.000. (...).

"(...).

"Amb coneixements militars rudimentaris o nuls, amb escasses municions i coordinació i amb un "esperit gairebé esportiu" perquè "creien que la guerra duraria poc temps", els milicians pretenien reconquistar les terres ocupades per l'enemic i sobretot les tres capitals aragoneses, Saragossa, Osca i Terol (...). Però cap d'aquests objectius es va assolir plenament (...). Malgrat tot, a finals de 1936, els milicians havien recuperat una gran part de l'Aragó i havien establert una línia de front, fortificat a trossos, que, des

⁶⁵ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 114.

⁶⁶ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 115.

de l'alt Pirineu fins al Sur de Terol, tenia uns 450 quilòmetres. (...). Els milicians van estar davant les tres capitals fins el 1938.

"Les milícies eren un autèntic exèrcit revolucionari, que no acceptava les gerarquies tradicionals, que desconfiava dels oficials de carrera i, que menyspreava la militarització. Aquest exèrcit popular funcionava a partir de consells de soldats i obrers i, en general, es baté amb eficàcia i amb autèntic esperit de sacrifici davant d'un enemic molt més qualificat militarment. Però la indisciplina, les rivalitats entre les columnes lligades a les diverses organitzacions polítiques i sindicals amb profunds desacords, esterilitzaven una bona part de la labor i de l'esperit combatents dels milicians. (...).
"(...).

"L'experiència acumulada des del juliol va anar convencent a molts dirigents polítics i sindicals de la necessitat de militaritzar els contingents de voluntaris del front d'Aragó i crear l'exèrcit de Catalunya. La militarització fou paral·lela a la que estava portant a terme el govern de la República des d'octubre, si bé respongué a un pla diferent. La militarització en divisions, posada en marxa des del desembre de 1936, es va fer sobre la base de regiments i no de brigades mixtes, tal com havia disposat el govern central. (...). A mitjans de 1937, després dels Fets de Maig i de la pèrdua de capacitat d'autonomia política i militar per part de la Generalitat, l'exèrcit de Catalunya es va estructurar d'acord amb les disposicions de l'exèrcit republicà. (...)."⁶⁷

Un dels primers efectes de la guerra que es va fer sentir a Osona, com a la resta del territori republicà, fou el mateix fet bèl·lic.

"Al principi, la guerra convencional no es notà a Osona; els primers milicians voluntaris marxaren dins el clima eufòric que va caracteritzar els primers temps del període, confiant en una victòria ràpida i contundent per part de l'exèrcit republicà. La notícia dels primers morts i ferits, com fou el cas dels deu ingressats a principis d'octubre a la Clínica comarcal de Vic, i les dificultats de trobar certs aliments varen començar a situar la població dins del fet bèl·lic."⁶⁸

d) Organització econòmica: col·lectivitzacions i política econòmica de la Generalitat

La vaga general, la resistència armada i la mobilització miliciana foren la resposta popular a la rebel·lió armada contra la República. La guerra civil, que vingué a continuació, va trasbalsar els mecanismes tradicionals de funcionament de la societat catalana, tant en l'àmbit polític i militar com en el social i econòmic.

"Quan, a partir del 5 d'agost, els obrers es van començar a reincorporar als seus llocs de treball, en el marc d'una guerra que afectava a Catalunya però que no es dirimia encara en terres catalanes, res no podia ser com abans del 19 de juliol. En molts casos, els propietaris o els elements directius de les empreses havien fugit, per por o per connivència amb el cop d'estat, en altres, es mostraren disposats a acceptar, de grat o per força, que les relacions entre ells i els treballadors s'havien modificat substancialment. Uns treballadors que, de manera espontània, van incautar les empreses i en van assumir el control o la col·lectivització, abans que les direccions de les organitzacions sindicals, que havien quedat desbordades, prenguessin una posició oficial en matèria econòmica. Això explica que, poc després d'haver començat la guerra, la situació fos molt diversa i fluida: hi havia empreses col·lectivitzades dirigides pels obrers, empreses de propietat privada sota control obrer, grups d'empreses socialitzades dirigides per sindicats, grups d'empreses municipalitzades (generalment serveis) i cooperatives.

"Podem agrupar les posicions polítiques i ideològiques en dos grans blocs: d'un costat, la CNT-FAI i el POUM i, de l'altre, ERC i els seus aliats tradicionals en el govern de la Generalitat, UR i ACR, i el PSUC-UGT. Els primers eren partidaris d'aprofundir el procés revolucionari per mitjà de les col·lectivitzacions, encara que l'un i l'altra tenien objectius finals diferents: el POUM, adoptant una actitud sovint mimètica respecte a la

⁶⁷ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 115-120.

⁶⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 250.

revolució bolxevic d'octubre de 1917, considerava que les col·lectivitzacions eren un pas necessari per a la nacionalització d'una economia dirigida per un govern d'obres i camperols. Per a la CNT, d'acord amb les resolucions adoptades en el congrés de Saragosa de maig de 1936, l'activitat econòmica havia de ser dirigida pels sindicats agrupats en federacions territorials. La pedra angular d'una nova organització social havia de ser el municipi o la comuna. Els municipis havien de constituir federacions comarcals i regionals fins arribar a articular-se en una Federació Ibèrica. Però aquest era un programa a llarg termini, carregat d'imprecisions, no un programa d'acció immediata. L'estiu de 1936, la CNT havia de donar resposta a les col·lectivitzacions espontànies. I, sense renúnciar a l'autogestió i a l'autonomia obreres, de la mateixa manera que havia acceptat una transacció política que passava per la creació de CCMA, per la renúncia al comunisme llibertari i per la seva entrada en els governs de la Generalitat i de la República, va consensuar amb la resta de forces polítiques i sindicals, la política econòmica i el grau d'intervencionisme de les institucions en l'economia. I, el que és més significatiu, alguns dirigents anarco-sindicalistes van acabar acceptant i fins i tot demanant, sempre sobre la base de les col·lectivitzacions i el paper dirigent dels sindicats, la implantació d'una economia centralment planificada.

A l'altre bloc, ERC, UR i ACR acceptaven el nou sistema econòmic però pretenien que passés per canals institucionals, de forma que es respectessin equilibradament els interessos de la petita i mitjana burgesia i els de la classe obrera. El PSUC i la UGT defensaven la nacionalització -per a ells sinònim de centralització- de la gran indústria, sobre tot per a garantir el funcionament de la indústria de guerra; i, sense tenir cap entusiasme doctrinal per a les col·lectivitzacions, les respectaven, conscients de la tradició anarcosindicalista de la classe obrera catalana i del pes de la CNT. Per tant, pretenien compatibilitzar centralització i intervencionisme amb col·lectivitzacions, aïhora que, igual que ERC, UR i ACR, insistien en la necessitat de mantenir l'aliança de classes que havia estat la base del Front d'Esquerra.

"El PSUC estava en plena fase de creixement, en bona mesura, per la seva capacitat d'atreure sectors socials molt heterogenis alguns dels quals veien en ell un protector contra els anarcosindicalistes. (...). No obstant, la CNT va seguir sent, amb el seu milió d'afiliats i fins al final de la guerra, la central sindical majoritària. El creixement de partits i sindicats no obeïa només a raons polítiques o ideològiques sinó que responia, moltes vegades, a simples raons de supervivència. Terres diu que "sense un carnet sindical no es podia treballar i que si no es tenia l'aval d'un partit o d'un sindicat, la vida, ben sovint, corria perill".

"Les organitzacions obreres i la Generalitat, a remolc de l'impuls dels treballadors i, sense un planteig estratègic previ, van haver d'assimilar la nova situació revolucionària i fer front a les exigències que la guerra imposava, enmig del desordre generalitzat i d'una realitat econòmica i social que canviava molt de pressa. I a les dificultats objectives derivades d'aquests dos factors, els dirigents polítics i sindicals havien d'afegir-hi les diferències programàtiques entre les distintes organitzacions."⁶⁹

Quant a l'economia a Osona, "la situació és difícil de definir. Una de les primeres tasques de la Generalitat fou organitzar l'aparell productiu per fer front a la guerra. No sabem quantes empreses d'Osona estaven sota la Comissió d'Indústries de Guerra, presidida per Terradellas, i que havia de convertir les indústries metal·lúrgiques i químiques de Catalunya en indústries de guerra. Coneixem, per exemple, els casos de Can Serra de Manlleu; de la Farga de la Cambra com a empresa metal·lúrgica; de can Bofill, on s'hi feien bales, de Can Rusqué i d'unes sales muntades i dirigides pel Comitè, de confecció de roba militar a Torelló.

"L'abandonament de les indústries per part de molts propietaris al començament de la guerra va deixar la gestió de les fàbriques i de la producció a mans dels obrers. El decret de col·lectivitzacions i de control obrer, d'octubre de 1936, va fer que fossin col·lectivitzades les empreses de més de cent treballadors, així com les abandonades pels propietaris; es regulà la situació de les empreses mitjanes que podien ser col·lectivitzades, si les dues terceres parts

⁶⁹ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 121-124.

dels treballadors ho acordaven; i es feia restar en mans dels propietaris les petites. Ens manquen estudis de la situació en què quedaren les indústries de la comarca. Sabem pel cas de Vic com, el novembre de 1936, la indústria de la pell -molt important a la capital de la Plana- era col·lectivitzada i, així, moltes d'altres arreu de la comarca.

"Segons A. Balcells, des de finals de 1936 la producció de la indústria catalana es reduí degut a la dificultat de proveir-se de matèries primeres i de combustible. La producció industrial baixà de l'índex 100 pel gener de 1936 a l'índex 70 pel febrer de 1937 i a 55 per l'abril de 1938. A Osona anà augmentant la desocupació, tot i que molts homes eren cridats a files, el que faria que en algunes indústries s'anessin reduint els dies de treball i s'emprenguessin obres públiques com la canalització d'aigües, l'enderrocament de convents semireduïts, etc. Tenim notícies de l'aturada de la indústria tèxtil vigatana cap el juny del 38 per la manca d'electricitat."⁷⁰

L'economia catalana, de 1936 a 1939, es va anar deteriorant per la confluència de diversos factors: "pel desgavell que el propi conflicte bèl·lic generava, per les dificultats d'assentar les noves formes de la producció i del treball, per la manca de mercats, de matèries primeres i fonts d'energia (sobretot a partir de 1938 quan les centrals hidroelèctriques del Pirineu caigueren a mans dels franquistes), per problemes polítics, per la insuficiència de recursos financers (l'endeutament de la Generalitat fou dramàtic). Així, al llarg de la guerra, va anar disminuint la producció industrial i agrària mentre els preus van anar pujant. La situació és especialment greu a partir de 1938: la producció industrial era el 40% de la d'abans de juliol de 1936 i la producció agrària abocava la població a la fam, a pesar de les campanyes del govern de la Generalitat per estimular la producció alimentària, com la de l'ou, o que el govern Negrín inundés el país de lleties per a cobrir els dèficits alimentaris. A finals de la guerra els preus havien sofert una inflació del 300%."⁷¹

e) Els Fets de Maig de 1937

El mes de maig de 1937 "es va materialitzar la latent guerra dins de la guerra, que s'estava gestant des del mateix juliol de 1936 i que havia estat precedida d'una sèrie d'episodis violents i, en alguns casos, sagnants, que traduïen la dura lluita per l'hegemonia a la reraguarda

⁷⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 251.

⁷¹ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 129-131.

republicana."⁷²

"Els precedents els trobem en la confrontació que existia entre el POUM, exclòs del govern de la Generalitat pel desembre de 1936, i el PSUC, aquest últim en plena òrbita estalinista de la III Internacional. El punt de discussió política i ideològica es centrava en la necessitat d'avançar en la revolució mentre hi hagués el conflicte bèl·lic, postura defensada pel POUM, o de donar prioritat al fet d'acabar primer la guerra, postura defensada pel PSUC. Aquesta discussió es pot seguir molt bé a "L'Hora Nova" de Vic pel febrer del 37, on hi ha, a més, atacs constants entre ambdues formacions, acusant-se mútuament d'afavorir el feixisme. Momentàniament la CNT estava al marge d'aquesta lluita, però l'intent de les forces d'ordre públic de la Generalitat d'ocupar l'edifici de la Telefònica de Barcelona, controlada per aquesta central obrera, va implicar-la-hi totalment. Aquest fet portà a un enfrontament sagnant, del 3 al 6 de maig, entre la CNT-FAI i el POUM per un cantó i el PSUC i la UGT per l'altre.

"A la comarca (d'Osona) els fets tingueren ressò. A raó dels esdeveniments de Barcelona les tensions entre els membres de la CNT i la UGT varen anar creixent. A Manlleu, per exemple, la qüestió del control i vigilància de la població va fer augmentar el recel i el nerviosisme entre diferents organitzacions i desembocà en alguna detenció d'elements anarquistes i algun tiroteig. Una cosa semblant ocorregué a Bisaura de Ter (St. Quirze de Besora), Montesquiu i la Farga, on els elements cenetistes foren increpats i els seus locals socials ocupats. Com a resposta a tots aquests fets el problema es traslladà a Vic. Mentre l'ajuntament estava reunit amb diversos membres de les organitzacions en litigi, un grup armat de la CNT es presentà a la ciutat i assaltà el local del PSUC (...). Com és lògic després d'aquests fets hi hagué una gran polèmica i força atacs entre aquestes organitzacions en oferir-ne cada una la pròpia versió."⁷³

Les conseqüències dels Fets de Maig varen ser moltes i diverses. "Catalunya va perdre importants nivells d'autogovern, una part considerable de la seva capacitat d'autogestió política i militar. (...). La CNT va perdre pes específic (...) mentre la UGT i el PSUC afirmaven la seva hegemonia. Però aquest partit (...) va pagar també peatge pels Fets de Maig: la seva progressiva satel·lització respecte del PCE (...). Una disminució del terror a la reraguarda (...). També fou una conseqüència dels Fets de Maig la implacable persecució a que va estar sotmès el POUM."⁷⁴ Aquests fets també provocaren la caiguda del govern de Largo Caballero i la pujada del socialista Juan Negrín com a nou cap de govern.

Els Fets de Maig donaren l'oportunitat al govern de Madrid "no tan sols de recuperar atribucions que la Generalitat havia "usurpat" (Defensa) sinó atribucions que legalment competien al govern català, però que aquest no podia reivindicar amb energia i efectivitat perquè estava en situació de debilitat en haver-se trencat violentament el consens interior català."⁷⁵ Això es faria molt més evident quan, amb la retirada militar, el govern de la República es traslladà a Barcelona: "l'Estatut de Catalunya ja no tenia vigència real i els drets i la capacitat político-administrativa de Catalunya no anaven més enllà dels que tenia

⁷² SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 135.

⁷³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 254-255.

⁷⁴ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 141.

⁷⁵ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 146.

l'antiga Diputació Provincial."⁷⁶

f) La reraguarda republicana

Amb l'inici de la guerra s'alteraren els costums i el ritme de vida individual i col·lectiu de pobles i ciutats. "Les penalitats econòmiques i la supressió de les festes religioses significaren el canvi de costums de molts anys. Nadal, els Reis, el Corpus, el 15 d'agost, la data de moltes festes majors, en ser convertides en dies normals i corrents, va fer que es trastoquessin hàbits i tradicions."⁷⁷

Catalunya molt sovint ha estat acusada de ser poc solidària vers la resta de la zona republicana, que des d'un primer moment va patir els horrors de la guerra. Però, tal com assenyala Anna Sallés, aquesta és una acusació que no se sosté, ja que "va acollir centenars de milers de refugiats (a mitjans de 1938 n'hi havia un mil·lió, la meitat eren nens menors de 15 anys). En segon lloc, va pagar un alt cost humà: des del juliol de 1936 va tenir homes al front. I, en tercer lloc, va pagar un alt cost econòmic: la reconversió industrial per fer front a la guerra."⁷⁸

Els refugiats

L'arribada de nombrosos refugiats a la comarca d'Osona, procedents d'altres zones de l'Estat espanyol, contribuï també a que els osonencs comencessin a fer-se càrrec de la magnitud del desastre.

"Primerament varen ser nens sortits de Madrid a rei del primer assalt de l'exèrcit "nacional" a la capital. El sis d'octubre del 36 arribaren a Vic 161 nens i 7 nenes orfes que van ser distribuïts entre les cases de la ciutat. Cap al febrer de 1937 unes 300 dones i infants, procedents de Màlaga, són repartits pels pobles de la comarca. Gaja reporta que el nombre de refugiats a Manlleu passà de 200 nens procedents de Madrid a 772 persones en acabar el 1937, i a 1.040 a les darreries de 1938, la qual cosa suposava un 14% de la població existent. No podem saber el nombre exacte de refugiats a Osona, però sí que fou d'una quantitat prou important per marcar la comarca i demostrar la cruessa de la guerra. Molts d'aquests refugiats, com és el cas dels nens madrilenys, vingueren amb els seus mestres i, fins i tot, participaren en actes esportius formant part de diversos equips de futbol."⁷⁹

Es calcula que Catalunya acollí cap a mig milió de persones. La Generalitat de Catalunya va crear una Comissaria d'Assistència als Refugiats, que fou l'encarregada del seu control i distribució a tot el territori català.

Els refugiats, en general, varen ser ben acollits per la població autòctona. Els ajuntaments eren responsables del

⁷⁶ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 147.

⁷⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 251.

⁷⁸ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 148.

⁷⁹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 250.

seu allotjament i manteniment. De manera que els refugiats, en general, no varen tenir problemes alimentaris, ans el contrari, tal com diu Xavier Casademunt, cap de la Comissaria de Refugiats:

" (...) em sembla que van menjar millor sempre els refugiats que no pas la gent d'aquí. (...).

"El menjar es feia arribar als refugiats a través dels ajuntaments, mai no directament, per tal d'evitar trampes. Un ajuntament sempre era una cosa més controlable que no pas una comunitat de refugiats. (...).

"(...).

"La distribució dels refugiats la fèiem a través d'uns delegats que tenia cada província. Ells s'assabentaven de quin era el poble on encara n'hi cabien més i els hi portaven. (...).

"La gent arribava i nosaltres els anàvem distribuint als ajuntaments com bonament podíem a través dels delegats. Els ajuntaments ja s'espavilaven per trobar-los allotjament en edificis públics primer i en cases particulars després. En general, miraven de posar-los en cases de rics, però al final es van haver de posar on fos. La mainada que arribava sense pares, perquè haguessin mort o haguessin abandonat els fills, els mateixos ajuntaments els oferien a famílies del poble, que se'ls afillaven. Els que no volia ningú se n'anaven amb famílies de refugiats. (...).

"Els refugiats en general no varen ser mal acollits, encara que hi hagués males cares. Però érem en guerra i la gent en prenia consciència. (...)."80

Els proveïments

A partir de l'hivern de 1937 la fam, per dificultats en els proveïments, i el terror, a causa dels bombardejos, foren els problemes més immediats a resoldre per la població civil catalana.

"Catalunya, que era el territori més densament poblat de l'Estat, només produïa el 1936 una tercera part del blat que consumia. El control immediat, així que va començar la guerra, de les principals zones bladeres del territori de la República per part dels rebels, va col·locar molt aviat al Principat en una situació molt precària. El blat va començar a escassejar ja el mes de desembre i les cues del pa i els assalts a les fleques van començar a ser freqüents. A partir de l'hivern de 1937, a part del blat, van anar escassejant la llet, els ous, la carn, les patates, l'oli, el pino per al bestiar, el tabac. El mercat negre va fer la seva aparició. Amb la finalitat d'acabar amb aquest mercat negre, i de garantir la supervivència de la població, el departament de Proveïments arbitrà mesures molt diverses. Una d'elles va ser la creació, ja l'octubre de 1936, d'una tarjeta de consum, que esdevingué imprescindible per a poder comprar, per camins legals, qualsevol queviure, i que, a partir de gener de 1937, es denominà tarjeta de racionament. Una altra mesura va ser la promulgació d'un decret, la primera setmana del mateix mes, destinat a evitar acaparaments i especulació, pel que es declarava delictu "el dipòsit o la possessió de blat o farina panificable de blat no controlats per la Conselleria de Proveïments".

"La fam es va anar generalitzant, però no a tothom colpejava per igual. Era més difícil la supervivència a Barcelona que a les ciutats més petites, i, al camp, la situació alimentària era molt menys dramàtica. També resultava molt més difícil fer-se amb queviures per part d'aquelles persones o famílies que no tenien relacions directes amb partits o sindicats. (...).

"L'arribada de grans contingents de refugiats des de les regions que anaven sent ocupades per les tropes franquistes va agreujar més encara el problema dels abastaments, sobretot a partir de l'encerclament del front del Nord a mitjans de 1937, i va contribuir a augmentar les tensions i la desesperació entre la població civil, (...)."81

A la comarca d'Osona, "la centralització dels proveïments i la venda d'aliments fora dels canals establerts (...) feia que en el mercat s'oferís ben poca cosa i que a les botigues

80 FABRE, Jaume, 1983, "Els refugiats de la guerra civil a Catalunya", *L'Avenc*, núm. 63, setembre, pp. 16-17.

81 SALLES, Anna, 1992, *Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil*, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 152-153.

el fos difícil de comptar amb productes. Aixó va fer que existís cap al final de la guerra, un comerç a base d'intercanvi de productes sense intervenció de l'element monetari. Els camions i els cotxes van ser confiscats i la gasolina racionada. Per altra banda les comunicacions no eren fàcils. Sovint, per evitar el flux de la gent de fora que venia a comprar productes del camp a la comarca, eren suspeses les comunicacions per ferrocarril. Fins i tot s'arribà, el 1937, a diferents poblacions de la comarca, a emetre moneda fraccionària per tal de resoldre el problema del canvi.

"Comentari a part mereix l'activitat agrària. Segurament fou la que resistí millor les penalitats de la guerra, car era la que produïa els aliments. El fet que es suprimissin les rendes de parcel·la i es mantingués el règim d'explotació privada i individual de la terra, possibilità als pagesos d'augmentar els seus ingressos mentre els preus anaven pujant, de manera que la seva situació aviat fou millor que la dels obrers industrials. Hagueren d'ingressar a la Federació Comarcal de Sindicats Agrícoles Cooperatius, seguint així les disposicions que, l'agost del 36, havia fet la Conselleria d'Agricultura de la Generalitat. Aquesta Federació havia de canalitzar les necessitats que tenien d'adobs i altres coses i de controlar la producció del camp en una moment que era tan important la qüestió dels queviures. El 24 de setembre del 36 es celebrà a Vic el Ple Comarcal de la Federació, amb la presència de 70 delegats de tots els pobles de la comarca, on s'explicaren les funcions d'aquesta. Els pagesos estaven obligats a vendre la producció del camp a un preu estipulat, tot i que es donaren nombrosos casos de venda fora d'aquest conducte. L'"estraperlo" aparegué provocat per l'allau de compradors de fora de la comarca, especialment de Barcelona. Els recels entre la població treballadora de la ciutat, que cada dia passava més penúries, es pot resseguir molt bé en articles de premsa que tractaven de la solidaritat entre el camp i la ciutat. Això també feia que des de les mateixes publicacions, els anarquistes reclamessin la col·lectivització del camp, de la qual no en tenim cap notícia a Osona durant aquells anys. Les crítiques devien ser tan generalitzades que, per l'agost de 1938, la federació de Sindicats Agrícoles es veu obligada a publicar uns estudis econòmics mitjançant els quals volia demostrar la manca de rendibilitat i les pèrdues consegüents de la cria de vedells i de la producció de patates i blat.

"Lligada a la qüestió del camp hi ha la problemàtica dels proveïments durant aquells anys caracteritzada per la manca de productes i per la puja contínua de preus. A mesura que el conflicte bèl·lic anava avançant més anaven faltant els productes de primera necessitat. Tota la comercialització dels aliments estava regulada pels comitès de proveïments centralitzats sota la direcció del comitè comarcal de Vic. De mica en mica aniria minvant el nombre de productes, cosa que provocaria que s'haguessin de racionar a partir de gener-febrer de 1937. Les cues van començar a ser la tònica usual per tal d'adquirir la petita ració que tocava per família. El pa, la carn, el tabac i altres productes de primera necessitat van ser els primers de faltar i de ser

substituïts per d'altres de menor qualitat. El carbó també fou un producte escàs, tant és així que el racionament era estricte i, a la ciutat de Vic per l'octubre de 1937, es regulà entre una mitjana d'1,1 a 1,5 kg. per persona i setmana tenint en compte el nombre de membres de cada casa, però amb un màxim de 10 kg. Com a exemple podem posar la ració setmanal i per individu d'alguns productes que regia pel maig del 37. El pa, 250 grams; el sucre, 100 grams; l'arròs, 200 grams; patates, 2 kg.; pastes per sopa, 200 grams; cansalada, 100 grams. Aquesta escassetat era general arreu el Principat i per això molta gent d'altres llocs, sobretot de Barcelona, venien a la comarca per tal de proveïr-se de menjar, bàsicament de patates que adquirien a preus molt alts directament als pagesos. Aquest fet, que ja es dona a finals del 36, s'agreujà cap a l'agost i setembre de 1937 i fou repetidament denunciats a la premsa. Quant a la pujada de preus, lògicament l'escassetat i la forta demanda portà a un augment del cost de la vida que mirava de ser controlat pel comitè de proveïments. Podríem citar molts casos, però, entre els més il·lustratius, veurem l'evolució del preu d'una dotzena d'ous: de 4 ptes. pel setembre del 36 passà a entre 4,30 i 4,60 per l'octubre del mateix any, a 6 ptes. pel maig del 37 i cap a 17 ptes. a finals del mateix any, segons testimonis orals, que hem recollit. Les patates, per exemple, van passar de 30 cèntims el quilo, l'octubre del 36, al voltant de les 2,50 ptes. el gener del 38.

"Aquestes penúries són les que provocaren les manifestacions de dones a diferents llocs de la comarca. Per exemple la celebrada a Vic pels voltants del 13 de maig de 1937 o la celebrada a Torelló que fou molt violenta i que fins i tot feu pujar de Barcelona els Guàrdies d'Assalt. S'hauria d'esbrinar si eren o no provocades. La premsa intentà justificar-les per tal que no fossin manipulades pels enemics de la República. Ni aquesta ni el seu govern no eren culpables de la fam -com volgué fer veure anys més tard el franquisme- sinó que la culpa, evidentment, era de la guerra i de les seves conseqüències."⁸²

Els bombardeig i la retirada

La població civil, a més de les mancances en els proveïments de queviures, "havia de suportar, al mateix temps, uns bombardeigs cada cop més constants i brutals. Els primers bombardeigs sobre la reraguada catalana es van produir ja el mes d'octubre de 1936 i es van fer des del mar. Però els bombardeigs més devastadors i sistemàtics es van fer des de l'aire, i van ser perpetrats bàsicament per l'aviació italiana, que tenia la seva base a Mallorca. Cap comarca catalana va escapar de les bombes enemigues, que queien sobre ciutats i pobles, sobre ports i vies de comunicació. La guerra d'Espanya va ser un excel·lent camp de proves dels nous armaments i de la nova aviació d'alemanys i italians.

"Els bombardeig més cruents van tenir lloc entre maig de

⁸² ALBAREDA, Joaquim; i altres. 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 251-254.

1938 i febrer de 1939 (...).⁸³

La població osonenca, a mesura que passava la guerra, es sentia també cada cop més aclaparada. Aquesta situació s'agreuja cap al final de la guerra.

"Els darrers mesos, amb una població cansada i un exèrcit en retirada, foren els més durs, sobretot quan tingueren lloc els bombardeigs sobre les ciutats d'Osona. Vic va sofrir el primer bombardeig a finals de desembre de 1938 i el segon el gener de 1939. Manlleu, pel fet d'existir-hi la fàbrica de can Serra, que des del 36 estava dedicada a fabricar material de guerra, també va ser bombardejada pels mateixos dies. Pel que coneixem, les poblacions no estaven gaire preparades per a la defensa civil. Ens és difícil de saber també quantes indústries van fabricar material de guerra i quina infraestructura de tipus militar hi havia, com, per exemple, el camp d'aviació de Vic, en la construcció del qual hi treballaren bastants detinguts, a més dels treballadors que, de tant en tant, els tocava com a servei. Els bombardeigs foren de les últimes sensacions tràgiques que la població d'Osona rebé durant la guerra, pel fet de provocar víctimes."⁸⁴

g) L'entrada de l'exèrcit de Franco

El començament de la invasió per part de l'exèrcit franquista va ser la batalla de l'Ebre, la qual durà tres mesos i mig i va tenir una intensitat fora de mida; va ser la ballata de la guerra civil que va tenir més morts, d'un i altre bàndol. Amb la derrota republicana de l'Ebre, les portes de Catalunya s'obrien a l'exèrcit de Franco. "A partir d'aquell moment, l'avanç franquista ja no havia de ser difícil: l'exèrcit de Catalunya ja no existia, la reraguarda estava eterrida pels bombardeigs i per les notícies de la repressió que s'estava desencadenant sobre els pobles ocupats, i desesperada per les privacions materials i la fam. La capacitat de resistència s'estava esgotant. El país estava trencat."⁸⁵

El 4 de gener de 1939 va caure Artesa de Segre, la fortificació més important de la zona. Tarragona fou ocupada el dia 15 de gener. Barcelona, el 26 de gener i Girona el 4 de febrer.

"Hi havia gent que fugia, d'altra que s'amagava o es tancava a les cases i n'havia d'altra que els rebia amb els braços oberts. Aquests darrers eren franquistes, eren un segment de la població que, per por, havia romàs callada durant dos anys i mig (...). Molts d'ells (...) sortien a la llum pública i recuperaven les "seves" empreses, les "seves" propietats, el "seu" pes social i polític. Hi havia d'altres franquistes que havien fugit el juliol de 1936 o durant la guerra, i que (...) entraven (...) amb els vencedors. (...).

"(...). El dia 10 (de febrer) tot Catalunya havia estat conquerida. "La retirada de la població civil i de les tropes es va fer en mig del caos total, del pànic col·lectiu. Cal tenir en compte que la conquesta de Catalunya per la infanteria franquista va tenir l'assistència constant de l'aviació que va bombardejar dia rera dia els pobles i ciutats i les llargues fileres de gent que fugia cap a la frontera. Aquest pànic col·lectiu descansava, a més, en el coneixement dels mètodes repressius que els franquistes havien anat aplicant a tots els territoris ocupats. El codi polític dels vencedors era ja conegut des de la caiguda de Badajoz, de Màlaga, de Bilbao, i, a Catalunya, des de l'ocupació de les terres lleidatanes, l'abril de 1938.

"Segons Termes, que recull les estimacions d'Edmon Vallès, "de finals de gener fins al

⁸³ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 153-154.

⁸⁴ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 250-251.

⁸⁵ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, p. 163.

10 de febrer de 1939 passaren la frontera de França 353.000 persones, 180.000 de les quals eren soldats (més de 10.000 ferits); i la resta era personal civil: 68.000 infants, 84.000 dones, 11.000 homes adults, 9.000 ancians, i 11.000 no registrats. Val a dir que no tots ells eren catalans (molts eren refugiats a Catalunya) i que una bona part retornà a Catalunya al cap d'uns mesos. A França, a la major part dels exiliats els esperaven els camps de concentració".⁸⁶

El 28 de març de 1939 Franco entrava a Madrid. El dia 30 queia València i el dia 1 d'abril la guerra s'havia acabat, que no la repressió.

"La repressió es va aplicar sistemàticament a tots els territoris que anaven caient sota control franquista i, un cop acabada la guerra, va seguir sent un instrument fonamental al servei de la creació del Nuevo Estado. (...). En alguns casos, les víctimes eren legalment assassinades: se'ls aplicava el procediment sumaríssim d'urgència i eren passades per consell de guerra. Les condemnes a mort podien respondre a les més diverses causes: haver-se oposat al triomf del "Movimiento salvador de España", haver atemptat contra l'ordre públic, contra la moral, contra la disciplina de les tropes, contra la seguretat de les persones i de les coses. Els acusats d'alguns d'aquests crims, sense cap mena de garantia jurídica, eren objecte de la més absoluta arbitrarietat. Quan no hi havia proves, eren suficients per a ser condemnats les acusacions, els informes que moltes vegades responien a una simple revenja personal, sobretot en els pobles i en els nuclis rurals. Però, en altres casos, les víctimes eren simplement assassinades, afusellades, sense judicis previs, sense cap dil·ligència judicial.

"La persecució que van sofrir partits i sindicats, la supressió de les llibertats individuals i col·lectives, la desaparició de tot rastre de vida democràtica afectà al conjunt de ciutadans de l'estat espanyol. (...). No obstant, a tot arreu, foren les classes populars -obrers i camperols- les destinatàries primeres de la justícia franquista; a Catalunya també.

"La repressió a Catalunya té, però, característiques específiques i diferenciades. L'especificitat i la diferència provenen de l'anticatalanisme irracional que impregna la ideologia dels vencedors. (...).

"L'Estatut de Catalunya era abolit per Franco el 5 d'abril de 1938, i era aniquilada també tota l'obra legislativa del govern i del Parlament de Catalunya (l'edifici del Parlament va ser destinat a caserna). El català deixava de ser llengua oficial i es prohibia el seu ús públic (...)."⁸⁷

L'entrada de l'exèrcit franquista a la comarca d'Osona fou a càrrec de la columna de García Valiño, "que entrà pel Moianès amb alguns enfrontaments pel Lluçanès i foc d'artilleria situada entre els pobles de St. Hipòlit, Manlleu, Roda i Torelló. L'1 de febrer, a les cinc de la tarda, entraven a la capital de la Plana, on moments abans l'exèrcit republicà havia volat els ponts d'entrada. La ciutat restava deserta i la gent estava reclosa a casa. Els primers d'entrar van ser els moros, que a cops de culata picaven les portes de les cases cridant "¡Arriba España! ¡Viva Franco!" Ha quedat en el record popular l'actitud acaparadora dels soldats marroquís que van entrar a les poblacions de la comarca. Manlleu no seria ocupada fins tres dies més tard - el 4 de febrer- i així tota la resta de la comarca. Aquests darrers dies de la guerra foren els més dramàtics. Per una banda la incertesa de la població davant els propòsits dels "nacionals" i, per l'altra, el drama dels que havien d'emprendre el camí de l'exili. La retirada republicana provocà moments tràgics, tant per alguns saquejaments com pels fets

⁸⁶ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 167-169.

⁸⁷ SALLES, Anna, 1992, Conèixer la Història de Catalunya. La República i la Guerra Civil, vol. V, Barcelona: Vicens-Vives, pp. 170-172.

sagnants ocorreguts entre oficials i soldats en retirada i soldats desertors que s'amagaven. L'entrada de les forces d'ocupació portà la consegüent actitud triomfant -amb misses de campanya a les places- i la població va haver de tolerar excessos i robatoris per membres d'aquest exèrcit arribat de nou."⁸⁸

Molts dels osonencs, que havien lluitat amb el bàndol republicà, es veieren abocats a l'exili; d'altres varen passar algun temps en camps de concentració i, després, varen servir uns quants anys a l'exèrcit franquista.

2.15.4 ELS EFECTES DE LA GUERRA CIVIL A FOLGUEROLES

Aquest apartat es basa exclusivament en la informació oral recollida a Folgueroles.

a) L'agitació revolucionària

En esclatar la guerra, varen arribar al poble de Folgueroles gent procedent de Vic. "Varen entrar a l'iclésia, varen agafar dos o tres confessionaris, que hi havia allà a la Capella Fonda, i un parei de bancs i hi varen fotre foc, dins la Capella Fonda. Prou varen provar de calar foc a l'altar major!, però no se'ls va agafar allà, i això que era de fusta! Ells (els de Vic) varen tornar marxar" (PE-07, p. 30).⁸⁹

L'endemà, "me'n recordo que (pujava un capellà) que se'n'nava a dir missa a l'iclésia (de Folgueroles) i es veu que no ho sabia que el vespre haguessin vingut a cremar l'iclésia i ell pujava aquí, al Call, i anava amb sotana i nosaltres dèiem: "Oita, aquest del X! Com puja i no ho sap! Oh! Oita, si l'arriben a veure!". I sí, sí, va anar pujant i no sé qui va trobar abans d'entrar al poble i el varen fer entornar. I a el vàrem tornar a veure que baixava i amb la sotana a sota el braç. I cada dia senties que n'havien mort un o atre. Els agafaven i els'naven a matar" (PE-10, p. LIX).

"Al cap de vuit dies o aixís, el comitè del poble va treure tot el que hi havia a l'iclésia, tot, tot, i ho varen cremar al mig de la Plaça. Hasta un armonium, que hi havia, el varen fotre a daltabaix del cor i el varen'axafar. A la

⁸⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 255-256.

⁸⁹ Les citacions dels comentaris dels informants van entre cometes i la transcripció, literal, respecta les variants dialectals, els vulgarismes i castellanismes. "PE" vol dir "persona entrevistada". "07" és el número d'ordre, corresponent a la llista d'informants, que es troba a la INTRODUCCIÓ. El nombre de la pàgina remet a Història Oral. Entrevistes, inèdit, on es troven transcrites, per ordre cronològic, totes les entrevistes realitzades als informants des de 1986 a 1992. La numeració en xifres romanes correspon a uns apunts presos abans de començar l'enregistrament de les entrevistes.

sagristia encara hi ha una claixera molt grossa; també la volien... (cremar, però només varen cremar-ne) un calaix". "A la Damunt varen fer igual. Varen anar a la Damunt i varen treure tot el que hi havia i ho varen cremar. Varen cremar-ho tot" (PE-07, p. 30). "L'un per l'atre...: "Apa! vingal cremem-ho tot!". (PE-10, p. 30).

"El X es cuidava de la Damunt. Anar a tancar la Damunt les festes i obrir-la. Con va veure el desastre, que anaven cap a la Damunt a cremar-ho tot, encara hi va ser a temps a d'això. Que segons qui hi troba, a la millor el maten. Es va esposar la vida. Va agafar la Mare de Déu i se l'endua cap en avall. I, con va ser un tros avall, que se l'endua, els melicians el varen anar a encalçar. (...). Vaia, li varen pendre (la imatge de la Mare de Déu) de coll.

"Tot ho varen cremar-ho. I tant! Tot va ser cremat. Tant la (església) de Fogroles com la de la Damunt. Tot cremat (...). Era molt maco l'altar de Fogroles abans de la guerra. Era un simil que el de Canlletenes. Veus? La de Canlletes ho varen salvar tot" (PE-13, p. 1234).

"Con va esclatar la guerra (...), els primers dies, varen fer un foc a la Plaça. Que tothom ho portés a cremar (les imatges i símbols religiosos). Però no li va dur tothom, em penso, no. I llavors deien -io tenia algun quadro també- que no es podien tenir quadros de sants penjats, i io els vaig treure i els vaig amagar i ia va estar" (PE-30, pp. 1385-1386).

"Con va venir la guerra vàrem haver de cremar totes les marededéus i tots els sants. Te'ls venien a buscar. Varen fer dos focs, un a la Plaça i un atre a la Placeta (de la Ricardera). També es varen amagar algunes coses, però moltes es varen cremar. Si no li portaves, t'ho venien a buscar (a casa).

"Nosatros en vàrem amagar de coses! Però els quadros on.t els podies amagar? Sé que a casa el quadro que teniem del quarto de la padrina -que hi havia (...) la Mare de Déu dels Angels, que era molt maca, amb un quadro d'aquests grossos amb un marc, però sense vidre ni sense re- ho vàrem desfer i vàrem guardar els marcs i vàrem cargolar les estampes i les vàrem gordar. Els marcs varen córrer molts anys, després de la guerra, per 'llà, però no els vàrem tornar muntar. Llavors com que, mira!, un cop va haver passat la guerra, llavors deien que era moda només un Sant-Cristo al capçal del llit i prou" (PE-10, p. LVIII). Altres cases havien arribat a amagar imatges religioses fins i tot al femer o al paier. Moltes d'aquestes famílies eren considerades "roges", perquè els seus homes lluitaven en el bàndol republicà, alguns d'ells s'havien allistat voluntaris.

Durant la guerra no es deia missa al poble. Malgrat tot, se'n deia en algunes cases de pagès, on hi havia algun capellà amagat. (PE-07, p. LVIII).

"Mira, aquí (Folgueroles) no va passar gaire re. Podia

passar molt, però no va passar gaire re. Aquí van començar... Con va esclatar això (la guerra), es clar, hi 'via l'Ajuntament, però llavo(r)s con (com) que es formaven comitès. Allavòs es van agafar, per formar el comitè, president i segretari de cada entitat. Suposat del Sindicat Agrari, del Sindicat dels Picapedrers, d'una Societat que a.hi 'via de ball també (en) van agafar, oi? Doncs, de tots aquests varen formar el comitè. I llavores, con hi va haver el comitè formar... es clar...

"Ara, això de... de... de cremar i això, es clar, a.m temps de revolta ia sabem què passa, lo que no fa l'un, ho ha l'atre" (PE-17, p. 1356).

Quant a l'església, "aquest portal (romànic) que hi ha ara, ia hi era abans de la guerra. El varen treure i va quedar només el de sobre. Ara s'ha vist que n'hi havia tres. A l'iclésia hi ficaven els cotxes, era un garaig. A dalt el presbiteri ho havien aterrat tot. Ho havien fet tot pla" (PE-07, p. 30).

"Con els paletes desmuntaven el portal romànic de l'iclésia, en temps de la guerra, els va caure la bastida i va matar una nena de can Torrents del Vi, que jugava a sota. Devien fer la bastida malament... Va caure un tauló al cap de la nena i la va matar" (PE-07, p. 43).

"Varen matar la nena gran de can Torrents del Vi (...). Tiraven bigues a daltabaix del cor i una biga la va tocar i la va matar" (PE-01, p. 1744).

Al campanar de l'església de Folgueroles, en esclatar la guerra, hi havia quatre campanes, dues de grosses i dues de petites. "Una de grossa i una de petita les varen deixar per al rellotge. L'atra (grossa) la varen tirar daltabaix, des del campanar. A un, no sé si era a dalt o a baix, li va 'xafar el peu. Un de Roda. Les venien a buscar per material de guerra i se les enduien.

"La cornisa és un tros escantallada, perquè se'l va endur al caure aquella campana. Hi ha una cornisa que surt (a la façana de l'església) i llavores comença el campanar. Doncs, n'hi ha un tros que se'l va endur la campana, con la varen tirar daltabaix. Es clar, per on l'havien de baixar? També va petar lloses que hi havia a baix. És que davant de l'iclésia era molt diferent de com és ara" (PE-07, p. 43).

"Durant la guerra hi va haver el comitè, després hi va haver l'ajuntament i després, com que varen haver de marxar tots els homes, va venir un comissari, que el va nomenar la Generalitat. Vàrem ser governats per un comissari, que va ser un mestre coix que d'abans de la guerra era aquí (Folgueroles). Durant la guerra va marxar i després va tornar per comissari. En Vallbè va tornar per comissari" (PE-07, p. 34).

"Després que estallés la guerra varen fer el comitè. Eren quatre, cinc o sis. Varen anomenar quatre, cinc o sis

milicians, no sé conts. Els pagaven un tant hi havien de fer guàrdia davant el comitè. Eren com uns soldats. Els deien milicians. (...). Després del comitè varen nomenar un ajuntament, (...)" (PE-07, p. 31).

"Melicians, que llavors con hi va haver el comitè, en varen nombrar-ne uns conts de melicians i els pagaven un jornal i aquells 'vien... era com l'ordre del poble. Saps què vui dir?

"Aquests melicians no treballaven. Cobraven un jornal. Llavors devien passar un cont temps que no devien treballar. Oh!, però no devia durar gaire això, podé va durar mig any. No devia durar cap disbrat. Feien guardia. Io d'això sí que me'n recordo. Sempre n'hi 'vien dos o tres aquí l'ajuntament, davant del comitè, que era allà a can Dachs. Com que 'vien aterrat la paret i hi tenien uns bancs, encara els bancs que hi 'vien a can Dachs, de seure, uns bancs de fusta. Sempre n'hi veies allà un parei d'assentats, un parei o tres de melicians allà assentats. Amb una garnota blava i apa! (riu)" (PE-07, p. 297).

Un cop constituït el comitè, "aquí, a Fogroles, la primera cosa que varen fer va ser apropiat-se de can Dachs⁹⁰. L'ajuntament era aquí on.t és ara. Es varen apropiat de can Dachs i se n'hi varen anar. Això ho varen fer els primers dies. A can Dachs hi havia el comitè. El jardí era voltat com ara (o més tros encara, perquè després de la guerra en varen donar un tros a la Plaça) per una paret, que varen aterrar.

"També hi havia Casa Sala,⁹¹ l'Horta dels Conills de la Sala, que deien. Aquesta paret que hi ha, aixís, allà on.t hi ha aquelles alzines, doncs baixava de dret fins a trobar el jardí de can Dachs. Entremig només hi passava un carro just. Tot això⁹² era de la Sala. Ui! Era gran allò! Això va ser la primera cosa que varen aterrar. I obrir la carretera per radera (l'avinguda de l'Atlàntida). També la rectoria. Allà on hi havia el "Centro", en varen treure una part. Hi havia quatre metres més cap al carrer, a partir de la fatxada que hi ha ara. De la rectoria a la Sala també només hi passava un carro. També varen obrir la carretera cap a Vilanova (a partir de les escoles), no sé què hi havia, no me'n recordo, una carreterota de res. També la varen obrir, però la varen deixar mig feta.

"També varen arreclar molt els carrers. A la Plaça no hi havia aceres, no hi havia res. A la Ricardera varen fer la paret i les escales que hi ha davant de cala Lola i cala Terseta. Tot allò ho varen fer durant la guerra" (PE-07, pp. 31-32).

⁹⁰ Una casa senyorial de principis de segle, situada a la Plaça, o plaça Verdaguer.

⁹¹ La casa senyorial dels Sala o Bru de Sala es troba prop de l'església. Segons Antoni Pladevall, té el mèrit d'haver estat la primera i més important casa de la població.

⁹² El que actualment forma part de la plaça Verdaguer.

"També m'en recordo de con ens varen fer anar amb una cinta vermeia al braç. Con va estallar la guerra, que varen venir a cremar l'iclésia, com que era el vespre (varen donar l'ordre): "Les finestres, totes obertes i tots els llums obert!". Perquè no hi hagués pas ningú que els fes res. I l'aindemà o l'aindemà passat, un drap blanc a la finestra. Els dies que ens li varen fer tenir!

"I que no corregués ningú pel carrer sense una cinta vermeia aquí, al braç. Tothom corria amb una cinta vermeia! No sé el perquè" (PE-07, p. 37).

"En X. 'via anat al Y (una casa de pagès) a fer treure llençols. (...). Varen fer llevar la mestressa⁹³ a la nit, a l'encamisada. Anar a buscar llençols per 'llà als esmaris. (...). Els devien dur aquí (al poble) pe' als refugiats. I matalassos, cony! A can C. se'n varen endur el matalàs i tot de la D., que hi dormia ella, me cago'm dena! Llavonnes va haver de dormir, me cago'm dena, a.m paia una temporada, fins que en varen arreplegar un atre de matalàs" (PE-13, p. 1233).

Cançons de la guerra

Heus aquí una petita mostra -algunes estrofes- de les cançons revolucionàries que es cantaven durant la guerra i que varen arribar fins a Folgueroles:⁹⁴

No volem gent de galons ni de corona

No volem gent de galons ni de corona,
que empobreixi i entristeixi la nació.
Sols volem aquella roja barretina,
protectora de l'humil treballador.

Tralalala, visca en Alcalà Zamora,
tralalala, visca en Francesc Macià.

Nosotros somos los rojos

Nosotros somos los rojos,
que luchamos de noche y día,
contra Italia y Alemania,
contra el fascismo y la morería.

⁹³ L'amo havia fugit.

⁹⁴ Aquesta informació l'ha proporcionada PE-07 (p. 58, 42-43), el qual les ha cantades amb molt bon humor i sense cap mena d'exaltació. Ell les va aprendre, en plena guerra civil, quan era un nen.

Con restos de la corona

Con restos de la corona
una cadena hay que hacer,
para arrastrar por las callareas
al criminal Berenguer.

Quiero un traje

Quiero un traje,
Largo Caballero,
un color Negrín
y que me esté
un poco Prieto.

Franco, Molas y Cabanillas

Franco, Molas y Cabanillas,
hombres de malas intenciones,
que se querían apoderar
de la capital de España.

Glòria, catalans cantem

Un crit i una sola veu,
visca la pàtria
...

La nostra terra n'és redimida
i el gran moment és arribat.
Lluny l'estratge,
lluny la mentida.
Ningú ens pendrà (bis)
la nostra llibertat.

Glòria!
que ha inflammat el cel,
falç i ginesta.
Vola sobre el front l'estel
de la senyera.

De la sag dels castellans

De la sag dels castellans
en farem tinta vermeia
per pintar
les quatre barres catalanes.

CON RESTOS DE LA CORONA

Handwritten musical notation on two staves. The first staff begins with a bass clef and a key signature of one sharp (F#). The melody consists of eighth and quarter notes. The lyrics are written below the notes. The second staff continues the melody and lyrics. The piece ends with a double bar line and the notation '(PE-07)'.

CON RES-tos de la co-ro-na u-na Ca-de-roy que ha-zer,
pa-rae-man-tar por las ca-lla-ne-as el Ori-un-ual Ba-nau-gue. (PE-07)

DE LA SANG DELS CASTELLANS

Handwritten musical notation on two staves. The first staff begins with a bass clef and a key signature of one sharp (F#). The melody consists of quarter and eighth notes. The lyrics are written below the notes. The second staff continues the melody and lyrics. The piece ends with a double bar line and the notation '(PE-07)'.

De la sang dels cas-te-llans en fa-nem tri-ta ver-me-lla, pu pin-
tar les qua-tre bar-res ca-ta-la-nes. (PE-07)

Aquestes set estrofes de diferents cançons són una mostra del clima revolucionari, que es vivia a Folgueroles.

b) Els morts durant la guerra civil

Durant la guerra en varen morir, "no sé si eren dinou. Divuit o dinou joves"⁹⁵. A la guerra, tots cap a la guerra. Ui! en 'viem contat vegades. Ho 'viem contat i em sembla que eren dinou. Dinou o vint, vaia. Ara no sé si hi afegien el rector i tot, que hi havia llavonses. El rojos el varen matar. Es va anar a camuflar aquí al C. i el varen anar a pescar amb el de Tevernoles, aquí al C. i els varen matar allà al bosc. Em sembla que era per 'lla al bosc del C. o F., no ho sé, per 'lla" (PE-13, pp. 1232-1233).

Els morts a la carretera

Al pont del Vent, prop de Folgueroles, en la carretera que va cap a Vilanova de Sau, hi ha dues creus de pedra, en memòria de les persones que allí hi varen perdre la vida a l'inici de la guerra civil. "Els rojos hi mataven, al principi, els pimers dies de la guerra" (PE-07, p. 2041). "En vaig venir a veure io dos. Allà frente de la creu a la banda de baix. L'un estava de cap per 'munt i l'atre de cap per 'vall. Plens de mosques! Morts. Io tenia sis anys o set" (PE-09, p. 2041). "Cada municipi els recollien. Això és de Tavèrnoles. Enterrats, eren a Tavèrnoles" (PE-07, p. 2041). "Eren capellans, gent rica" (PE-09, p. 2041). "Capellans... bueno, aquests que mataven els rojos" (PE-07, p. 2041). "Els 'naven a buscar a la casa i: "Au, va, anem". (...). Ia llavores uns atres, que els devien matar, que devien ser en só de Fogroles" (PE-09, p. 2042). "En só de Fogroles en varen matar un només, que va ser enterrat a Fogroles" (PE-07, 2042). "Io sé que aquell home del M. (...), l'hereu, el portava amb el carro, li sortien els peus per radera. Io, això me'n recordo. Encara sembla que el veig, que passa allà al capdamunt del carrer de la Rambla, que fa el revolt cap a cementiri" (PE-09, p. 2042).

"A tot arreu allà on els 'naven a matar, hi 'via d'haver una carretera. Veus? Aquí els portaven al Pont del Vent, perquè arribaven aquí, els mataven, giraven, hi 'via la carretera per girar i ia marxaven. (Un lloc que havia d'anar bé per girar el cotxe). (...). I a tot arreu allà on veus una creu, fixat-hi, que hi ha una carretera que anava bé per girar. Allà al Pont del Llobet també n'hi varen anar a matar molts, perquè hi 'via la carretera d'anar a la casa del Llobet (...) i hi 'via una bona carretera. Allà també n'hi varen anar a matar molts. També hi ha una creu" (PE-07, p. 2042).

Els rojos varen anar a buscar en M. de la G. a casa seva i el varen matar, "cap aquí dalt... no ho sé, em penso cap

⁹⁵ Hi compta també els que varen morir al front.

a una carretera anant cap a Viladrau" (PE-01, p. 2123).

El rector de la parròquia i altres religiosos

El rector de la parròquia de Folgueroles en va resultar assassinat. "Aquí només varen matar el rector. Que encara no el varen pas matar ni els d'aquí. És perquè se'n va anar. Ell i el de Tavèrnoles. Era vei, el rector era un home... Cont tenia? Podé 77 o 78 anys. Cap a 80. Amb el rector de Tavèrnoles se'n varen anar a la X. de Savassona. Els de la X. eren propietaris, però varen tenir por i diu que -ho deien, eh!- havien anat al comitè de Roda (de Ter) i (els varen denunciar) (...). L'aindemà ia es varen presentar allà, els varen fer sortir i allà, al bosc, els varen matar" (PE-07, p. 32).

"Els dos capellans, el de Fogroles i el de Tavèrnoles eren veis. El vicari ia va marxar, en Prat (era jove). (...). I ells se'n varen anar cap a la casa de pagès de la X. Perquè els de la X. eren amos de la X. i allavores se'n varen anar allà. Però diu que l'amo (...) havia tingut por i els va anar a... (denunciar). Diu: "Lo menos que no em passés re". Que havia anat a Roda i els 'via dit: "Tinc dos... (capellans amagats a casa)". Diu: "No, no, vós tanquil, no us passarà pa' re". I l'aindemà varen anar allà dalt, a la X., els varen anar a buscar i un tros a.n enllà els varen matar. Deien que ho 'via fet el comitè de Roda, això ho deien. Es clar, era un home (el rector de Folgueroles), ia pots contar, devia tenir setanta-cinc o setanta-sis anys, podé a la vora vuitanta, ia caducava aquell pobre home" (PE-07, p. 2043).

"El rector era mossèn Serra, el varen matar amb el rector de Tavèrnoles. Varen haver de marxar perquè els perseguien. Se'n varen anar a la X de Savassona. Els varen recollir, però els de la X mateix els varen denunciar. Varen tenir por. Els rojos passaven per les cases a veure si en tenien d'amagats i deien que, si no els tenien denunciats, els matarien a.n ells també. Els varen anar a buscar i els varen matar cap aquí al Castell. Després de la guerra varen anar a buscar les restes del rector i, ui!, varen fer un enterro! El varen portar al cementiri de Fogroles" (PE-10, p. 15).

"Si agafa el mando del comitè aquí (Folgueroles) uns castellans, que a.hi 'via, que n'hi 'via un que estava per mosso a les C. i que algun atre era a Sant Julià i això, que aquells es volien fer amos del comitè, me cago'm!, si 'gueren matat mitja humanitat!

"I al 'ver-hi (al comitè) la gent del poble, cony, no es va matar ningú. Van matar el rector, perquè va marxar d'aquí. I em penso que, si hagués estat aquí, podé ningú el 'guera tocat. Aquell, el rector vei, que a.hi 'via, que se'n va anar a Savassona i, mira, allà a.hi va anar a morir.

"No veus aquella gent (la casa que el va acollir)? Una gent catòlics i una gent de posició, de la X, collons!, doncs, aquell home va agafar por, tenia dos capellans allà

(a casa seva) i va agafar por i se'n va anar al comitè de Roda i diu: "Tinc aquesta gent allà". Collons! Què et sembla! Me cago'm Deu! Els varen anar a buscar i els varen pelar de seguida.

"(...) Però (el rector) al marxar d'aquí (Folgueroles), es clar, no podia pas fer re el comitè d'aquí. Però, si 'gués set aquí, jo crec que no el 'gueren... (mort). Aquí no es va matar ningú.

"L'únic que d'allò (que varen matar) va ser el capellà aquest, allavors un que n'hi 'via aquí al carrer de la Font. Però, això, se'n van cuidar atres comitès (...).

"(...). I aquell capellà, no sé quins eren -de Vic o de Roda o d'on fossen, que ho sabien- i el varen venir a buscar. Però no tenien res a veure el comitè d'aquí. Es clar, si et ve un d'allò de fora i, mira, s'emporten aquell home, el comitè d'aquí no n'és pas responsable, collons! Però, es clar, són moments d'aquells que, con (com) que eren al mando ells, allavòs, con entren els contraris, se l'han d'empalmar ells. No hi ha dubte. Són els responsables, es clar" (PE-17, pp. 1366-1367).

Una monja, filla de Folgueroles, també va ésser morta pels rojos prop de Manresa. "La varen matar en temps de la guerra, perquè era monja. Era amagada a.m una casa. S'estaven Manresa, (en un) convent a Manresa. I, es clar, llavors, (havien d') amagar-se, i es varen amagar a.m una casa, eh? Ia ho varen sapiguer (els rojos), que allà hi 'vien dugues monges (...). Les varen anar a buscar i les varen matar a.m un poble, Castellgalí, d'allà vora Manresa" (PE-06, p. 929).

"Un capellà (que s'havia estat a Folgueroles) va morir al travessar la frontera. Va morir congelat. Al temps de la guerra -que atravessaven la frontera- se'n 'nava cap a França, perquè (els rojos) no l'arrepleguessin.

"Oh, llavors n'hi varen haver que hi varen morir de fred, congelats. Perquè es va ensopegar, mira, tormentes de neu i d'allò, i llavors es varen perdre o..." (PE-10, p. 935).

c) Cap al front de guerra

Els folguerolencs també varen anar a la guerra. "Al principi de la guerra només eren voluntaris. La part roja no demanava ningú. Al cap d'un any, sí. Varen començar a demanar quintes, quintes... i aquí varen quedar sense gent. Només els veis, homes de 35 anys per 'munt. Fins a la quinta del 21, n'hi va haver que varen haver de marxar. Això va estallar el 36 i els varen agafar fins al 21. S'estimaven més endur-se canaia de 17 anys que no pas veis de la vora 40, perquè no corrien tant. Tenien més experiència però no anaven lleugers" (PE-07, p. 32).

"El noi (el seu fill) va ser (qui va haver d'anar a la guerra), que ia en deien la d'això (lleva) del biboron, que

van ser els més joves que hi varen agafar, que tenien setze o disset anys.

"Ui! En varen marxar bastant d'aquí Fogroles i en varen matar un de cal Ferrer de Baix i un de cal Rosa. En varen matar molts d'aquests joves. Només 'naven cridant quintes i... Ia n'hi 'naven de grans, eh!, però el meu home no hi va anar, no li va tocar. Però aquests nois joves, en varen matar molts, pobrets. (...). Els varen agregar amb uns, que eren de la quinta del trenta-quatre o trenta-cinc, aquests juvenents, per guià'ls a per saber... entrenà'ls a a tirar i això, perquè aquests ia havien fet el servici, i aquests eren joves, canaia de divuit, setze anys, dinou. (...)" (PE-03, p. 2000).

"Principis del 37 van demanar la meua quinta, perquè voluntari no hi 'guera pas anat (riu). Per força i encara.

"I, per cert, em va tocar un mal trago, perquè vaig 'ver d'anar amb un tio que era d'aquests comunistes i, es clar, d'aquests arrojats⁹⁶ i ens fotia sempre a primera línia. Vol dir que si no tiraves endavant, t'esperaven a radera. Vol dir que havies de ser valent encara que no ho fosses (riu). Sí, això és veritat, eh!

"Vaig anar amb el Lister. Encara és viu. Enrique Lister. Encara és viu. És un home, pudé té... és una mica més gran que io, em sembla. Però eren uns homes... Aquell home era voluntari del primer dia i va agafar... Eren d'aquests arrojats. Va agafar galons i a última hora ia mandava un cos d'exèrcit. Es clar, va pujar molt, però a última hora les patacades te les feia treure a.n a tu. Apa!, vés d'allò. Però..., mira, 'vies de... (fer-ho). Encara que no fossis valent, el 'vies de fer. Però ia en 'viem passats ia de perills amb aquell home, Mare de Déu! Coses que deies: "És possible fer-ho això?" I es feia.

"Retidades? Io em recorda d'un cop, vem fer... Vam retirar i vàrem deixar una sèrie de caixes de munició i... collons!, perdre aquelles caixes de munició! No podia pas ser. Ens va agafar: "Tu, tu, tu, tu, tu i tu", a dalt del camió i cap a buscar allò! I allò (allà on era la munició) no hi eren encara els nacionals, oi?, però ia ho dominaven. "Me cago'm...!, d'aquí no en sortirem cap". Clar, veies la mort segura. Es clar, ens vam posar d'acord de dir: "Bueno, serà qüestió... Mira, el que caigui, que caigui, i no torbar-se aquí!". I, vingal, allà amb una caixa cada un, me cago'm de!, i cap al camió. El camió mentrestant ia va girar i, vingal, les caixes allà. I, con d'allò, llavòs ningú volia anar a radera el camió, sats?, perquè, con (com) que els atres ia tiraven, collons! I deies: "Aquí radera et tocaran molt fàcilment". I tothom es volia penjar a davant. I el xòfer diu: "Bueno, si no salteu d'aquí davant, ens hi quedarem tots". Es clar, li tapaven el camí (riu), collons!, tots volien anar a sobre, però que no els veiguessen els atres. En va caure algun, no em recorda

⁹⁶ Pronuncia la "j" castellana, en aquesta ocasió i cada vegada que surti aquest mot.

quants (sic), però un o dos van caure almenos. Però no et podies pas torbar perquè..., he!, els tenies... què et diré io?, que nosatros fóssem aquí al cementiri i ells fossen al serrat de la Roca. Et dominaven allà, me cago'm cony! I de casos aixís, molts!

"Però aquell home (en Lister) com que ell era tan arrojat... Però llavors ia no hi anava, eh!, perquè llavors ell ia estava situat; però llavors 'viem de treure les petacades nosatres, però...

"Era molt... De perills, tants com vulguis! Però, es clar, és la guerra, collons!, i no hi ha volta de fui (somriu)" (PE-17, pp. 1367-1368).

Els desertors

"Con vàrem venir de la guerra, vàrem arribar un dia al dematí en aquestes muntanyes de sobre Vic. Veníem a peu. Vàrem desertar, vàrem marxar de la guerra. (...).

"Sí, con vàrem veure que ens... Ens 'gueren pelat! A.n a tots! I pensa que el dia que vàrem marxar d'allà... Després, a la part nacional ens vàrem trobar amb un xicot, que estàvem junts allà (al front), i ens va dir, diu: "Ia us vàreu escapar just, ia! Us varen perseguir tota la nit! Hasta amb gossos, eh!"

"Però, saps quina va ser la nostra sort? Que, con vàrem fer pensament de marxar, vàrem caminar fins que casibé se'ns va fer clar, o sigui, que vàrem... Io què sé, aquella nit podé vàrem anar... lo mínim, lo mínim!, vàrem anar com d'aquí (Folgueroles) a Sant Hilari. Sí, sí.

"I llavors ens vàrem haver de quedar... Perquè això era pel maig, em sembla. Ens vàrem haver de quedar dins un camp d'ordi d'aquesta alçada (metre, metre i mig), que vàrem passar una calor! Collons! aquell dia, queia un sol! Amb una set! Sí, ia duiem la cantimplora, però la cantimplora de seguit te l'havies beguda.

"I llavors d'allà vàrem marxar i l'aindemà passat passem... no sé pas on.t era això. Mare de Déu! Allà a.m uns horts hi 'vien... Sé que hi 'vien uns ais tendres aixís (mig pam) i a.hi 'via un barraconot allà i vàrem dir: "Calla, si trobem un home aquí, si tingués oli i ens en dongués per amanir-ho". No portàvem ni pa ni re. I, sí, sí, ens en 'nem cap allà i ni oli ni re. Ia teníem els ais trinxats allà sobre un paper i tot. I ens ho vàrem haver de menjà'ns-els aixís. Hosti! que fotien... picaven! Hospra! Però com que teníem prou gana. Mare de Déu! (...).

"Veníem d'Agramunt. Ens varen fotre un bombardeig! aquell dia a Agramunt, que ens varen deixar distrets.

"Això era el 38, perquè io em vaig incorporar a la sona nacional el dia 20 d'abril de l'any 1939 (...).

"(En arribar aquí) Io em vaig estar deu mesos amagat. Sí, amagat... escolta, ui! (...). És que, con t'acostumes aixís, ets com una fiera de bosc, (...).

"(...) havíem comprat algun xai, hasta alguna oella, i la pelàvem i la penjàvem allà. Teníem una barraca a bosc. Un puesto ben despistat. (...). Estàvem a bosc, eh! No estàvem pas a casa, eh! Vivíem a bosc. Només els amagats" (PE-14,

Els amagats

A Folgueroles, com en altres indrets, alguns homes es varen amagar per no haver d'anar a la guerra, en ser cridats a files per la República. Els partidaris del bàndol franquista ho varen fer per no haver de lluitar contra els qui se sentien ideològicament units. D'altres es varen amagar per por o perquè no eren simpatitzants ni d'una banda ni de l'altra. "I, con varen dir que els qui eren amagats podien sortir, que no els passaria res, varen sortir" (PE-07, p. 27). "Llavorens varen donar un armistici, diguéssim, que tots els desertors que sortissin no els passaria re. (...). Això, sí, (els varen portar) a.m un batalló disciplinari. Però no... però no els passaria pa re. I molts varen sortir.

"I encara que els agafessin... (quan estaven amagats, no els mataven). Segurament que poté els nacionals eren més... poté eren més... El que agafaven, que era desertor, poté el mataven. Els nacionals poté el mataven. I aquí no. Perquè al X. hi varen anar a fer un registre i a.hi 'via el germà de Y. amagat. Com que era més jove, amagat. I el varen agafar. I el varen portar a.m un batalló disciplinari, però no el varen pas matar, no. Varen fer el registre i el varen trobar" (PE-07, 762-763).

A Folgueroles tothom, qui més qui menys, sabia o sospitava les cases que tenien algú amagat. "Mira, si ho sabien!, que els rojos, con varen venir els refugiats malaguenyos, de la part del sur, els varen repartir a les cases que sabien que hi havia un amagat. Allà on.t hi havia un amagat, hi posaven un refugiat. Hi havia una dona (refugiada) a can X que l'havien de mantenir. A can Y, on l'home de la casa hi era amagat, també (tenien) una refugiada" (PE-07, p. 37-38).

El fet de posar un o dos refugiats a la casa que sospitaven que hi havia un amagat, no era tant per veure si així el podrien descobrir, sinó com a càstig, ja que el manteniment del refugiat anava a compte de la família, que l'allotjava.

També es feien registres per tal de descobrir els desertors, però gairebé sempre sense èxit. Els de la família "deien que no el sabien enlloc, que havia marxat i no el sabien enlloc. Ui! N'hi 'via! De desertors, n'hi 'vien molts! (...). Perquè no volien anar a la guerra! Mira, s'amagaven. Con els tocava d'anar al frente, es feien desertors. Deien: "Que hi vagi un atre". No hi anaven. (...). Molt, molt, de la part més dreta eren els que s'amagaven més. (...)" (PE-07, p. 762).

Quant als amos de les cases de pagès més benestants, algun es va amagar, però d'altres varen romandre a casa seva i no els va passar res. "L'única cosa, que en X poté l'h(a)urien agafat, si no es 'gués amagat. No es veia (per Folgueroles), eh! L'amo del X, el vei, aquell home vei, va desaparèixer. En Y, no; va estar sempre a casa seva. I l'amo de Z, també. L'amo de Z i en Y no es varen moure mai de casa

seva. I els varen respectar" (PE-07, p. 296).

d) Organització econòmica: la Col·lectivitat

Durant la guerra es va obligar als treballadors a fer un dipòsit comú amb les seves eines de treball.

"Els paletes tenien el magatzem a la Capella Fonda (església). Varen fer una paret, un tros amunt, en l'arc d'entrada a la capella. Com que una cosa (una part de l'església) era garaig i l'altra era magatzem dels paletes, hi varen fer una paret de totxos un tros amunt perquè quedés separat. I al carrer Nou, allà o.t hi ha el xifre i la creu, si t'hi fixes, ara és rebutat, però hi havia hagut un portal per entrar al magatzem dels paletes: la Col·lectivitat, que deien.

"La feina que ni havia... (se la repartien). Algú que necessités un paleta havia d'anar al que se'n cuidava i n'hi enviaven un. Treballaven tots plegats.

"I tothom havia de ser sindicat, de la UGT o de la CNT. Llavors, si no estaves sindicat, no treballaves, eh!" (PE-07, pp. 122-123). Als amos de picapedrers, paletes, etc., se'ls varen requisar les eines i no podien pas treballar pels seu compte, havien de fer-ho per a la col·lectivitat.

e) La reraguarda republicana

La guerra continuava i la gent del poble intentava fer la vida el més normal possible. "Els homes que hi havia es clar que treballaven. Les dones varen continuar anant a la fàbrica (a la conca del Ter), perquè la fàbrica la va agafar com una espècie de comitè. Anaven a la fàbrica igualment. Filats. Filaven igualment. Ara! de què en feien, no ho sé. A can Barcons (Roda de Ter), sí, de seguida ja varen fer material de guerra. (...). Però l'altra gent normal d'aquí, mira... hi havia el paletes i els picapedrers..." (PE-07, pp. 32-33).

"Con (com) que a can Barcons fèiem material de guerra - fèiem unes màquines per fer cartutxos... vaia, per bales de tirar amb fusil- doncs, em vaig poguer estoviar d'anar-hi (a la guerra). Fins a última hora que va venir (riu) l'esventada (la retirada): gambi qui pugui" (PE-13, p. 1230)

Amb el pas de la guerra, la feina va anar escassejant: "Io sé que la meva mare anava a cobrar (a la fàbrica) i no treballava. Io me'n recordo que era petita i anava amb la mare a cobrar i ens donaven un xusco de pa i els cèntims" (PE-09, p. 33). "El sumistre, que deien que ens donaven sumistre. Hasta setmana per atra havíem anat (treballar una setmana sí i l'altra no). Hasta tres dies (a la setmana)" (PE-10, p. 33).

"Durant la guerra, per treballar aquí a Fogroles, si no eres pas de la CNT o la UGT, no hi havia feina, perquè els sindicats es varen fer com una col·lectivitat. Entre ells

tampoc no s'avenien. No sé quin any va ser, que pel maig es varen baraiar.⁹⁷ La gent deia: "No han de perdre la guerra!, Si entre ells mateixos no s'entenen!". Però aquí aquestes coses... ja pots comptar! Si aquí haguessin dit a tots plegats: "Què és això?" o "què és allò?" (es refereix a la política), ni el que hi havia de president no hagués sapigut dir-t'ho. Ja pots contar!" (PE-07, pp. 41-42).

Els refugiats

A Folgueroles "varen venir refugiats del sur i de Santander. Els repartien pels pobles.

"A Casa Sala, a dalt a les golfes, el que és aquella porxada i allò de dalt, n'estava plè. Allà hi havien els de Santander. Casibé tot eren veis, dones i canaia. A can Jordi (al carrer de la Font) també n'estava plè. A les cases de pagès, casibé a cada casa hi posaven un refugiat. A la rectoria també n'estava ple. Els de la rectoria varen ser els primers que varen venir. Varen venir del sur, de Màlaga" (PE-07, p. 38).

"Principalment els de Santander, lo que venien més era canaia i dones i... mosses de disset i divuit anys i vint, que tenien por dels moros, deien" (PE-07, p.760).

"Els seus homes es varen quedar allà, varen estar amb les nacionals. I elles, per por dels moros, varen venir" (PE-07, p. 295).

"Els refugiats, que eren de la nostra edat, venien a estudi i ia, es clar, ia ens hi 'vïem fet amics i jugàvem amb les mosses i els vaillets. (...). Ia els hi enraonàvem mig en castellà" (PE-07, p. 760).

Entre els refugiats adults, "hi havia una dona, que li deien la Monada de Màlaga, perquè era petita i lletja. No hi teníem massa franquesa amb aquesta gent; ells feien la seva vida i nosatros la nostra" (PE-10, p. 38).

Algunes de les cases, en les quals varen instal·lar els refugiats, eren deshabitades. Els amos no hi vivien. "Llavores no venien pas! Però a dintre ho varen respectar, no hi feien anar ningú. Els feien anar a dalt de tot.

"Aquests refugiats hi varen estar més d'un any aquí, ia ho crecí, fins i tot cap a dos. Els de la rectoria s'hi varen estar molts anys, podé cap a dos anys" (PE-07, p. 38).

A can Jordi, al carrer de la Font, "era ple de refugiats. Es clar, era una casa d'aquests rics, que s'estaven a Barcelona. Doncs, totes aquestes (cases) varen ser incoutades, com la Sala, ple de refugiats. Encara la Sala varen estar de sort els amos, que a dintre, en el pis seu, no hi varen deixar entrar mai ningú, els feien estar a dalt més alt" (PE-07, p. 295).

En altres casos compartien la casa amb els seus propietaris

⁹⁷ Es refereix als Fets de Maig de 1937.

ris o masovers. "Oh, hi 'vien cases de pagès, per 'quí Fogroles, que els hi 'vien posat un o dos refugiats, que els 'vien de mantenir" (PE-07, p. 761).

"I a totes les cases de pagès hi 'vien refugiats. Bueno, i encara que no hi 'guessin amagats, tota casa de pagès tenien un o dos refugiats que, mira, els 'vien de mantenir" (PE-07, p. 295).

Els refugiats "eren normals com nosatres, treballadors. I molts tenien els seus germans o els seus pares al frente. I n'hi 'vien que es 'vien passat a la banda nacional, que eren a la banda nacional i tot. Ells 'vien vingut cap aquí, però llavors els atres havien ocupat allà i 'vien quedat amb els nacionals. (...).

"Ia no me'n recordo si treballaven gaire, però tenien racions. La racció de pa la tenien com nosatros, igual, igual, i llavors tenien racionament, i casibé tenien, que els venia de fora, més racionament que nosatros, casibé els refugiats.

"(...). Llavors els homes, si n'hi 'vien alguns de grans, 'naven a treballar, ia ho crec" (PE-07, p. 761).

Amb la retirada, els refugiats, que eren a Folgueroles, varen haver de decidir, si marxaven a l'exili o esperaven l'entrada de les tropes franquistes. "Hi 'via un vailet, que li dèiem en Juan, es deia Juan, que era, si fa o no fa, de la meua edat; con va haver de marxar, li sabia greu! Pobre vailet! Es va fer un fart de plorar! No volia marxar (riu), ia estava bé aquí. Deia: "Io no vui pas marxar d'aquí!" (PE-07, p. 760).

Un altre cas fou el de l'alcalde i el barber d'Alcarràs, que també es varen refugiar a Folgueroles. "Ells havien marxat con els nacionals varen arribar fins a l'Ebre, que varen agafar tots aquells pobles. (...). Varen venir tots, amb les seves famílies i la canaia. Es clar, el barber el varen demanar per quintes i va haver d'anar al front. Era un home una mica grandot, però... Devia tenir més de 30 anys. Tenia canaia que no eren com io, però ia eren bastant grandots.

"I durant la retirada aquella dona (la del barber) no sabia què fer. "Si marxo, si no marxo". Com que els atres, l'alcalde d'Alcarràs, varen marxar, ella també va marxar. Varen marxar cap a França. I l'aindemà d'haver marxat, va arribar el seu home.

"Aquell home es va quedar amagat a can M., perquè no el fessin anar al front, i va esperar els nacionals aquí. Con varen entrar els nacionals, aquell home plorava: "Ara ells són a França i io sóc aquí"" (PE-07, p. 109).

Els proveïments

"Aquí, a Fogroles, set unces i mija de pa no va faltar mai per a ningú. Refugiats (inclosos), vinguessin d'allà on volguessin. Cada dia, cada dia. Perquè el que es collia aquí a Fogroles ho feien donar i s'ho quedava el comitè o l'ajun-

tament. I aquí a Folgueroles n'hi ha de camps!, fins allà baixa a la Terra i tot allò...! Ho repartien. També hi havia molta gent de Barcelona. Tothom qui tenia una casa, (venien) amb la canaia. I tots tenien les set unces i mija.

"Io sempre havia fet cua a.n els pastissers. A can Torrents. Nosatres sempre anàvem a can Torrents. I... qui havia d'anar a fer cua? Com que io era canaia, au!, cap a fer cua! Que hi havia una cua! Que moltes hores, per anar a buscar la racció del pa, hi passaves dugues hores. El pa eren set unces i mija per persona, sigui gran o sigui petit, i els pagesos una lliura" (PE-07, pp. 38-39).

El pa no va faltar mai durant la guerra, perquè a Folgueroles se'l collien, però altres productes, que venien de fora, sí, que varen començar a escassejar. "De tant en tant hi havia xocolata. De tant en tant hi havia sucre. El que venia de racció. D'aquestes atres coses tant n'hi havia aquí com en un atre puesto. Però aquí hi havia pa. I, de patates, tothom se'n collia. Els qui vivien aquí tothom ia s'espavilava d'anar-ne a comprar; i, si més no, les anaven a buscar al camp.

"Sí, perquè durant la guerra pujaven gent de Barcelona, se t'abordaven a.m un camp i, que no els traguessis! Ells sols se les arrencaven i se les enduien cap a Barcelona. I esgarrapaven! Oh! I de vegades eren 10 i 12 i 15 i 20 i una colla de por! Si eres allà i ho veies -l'amo del camp-deien: "Ia us les pagarem. Cont us hem de donar?". "Tant". "Doncs, teniu". Sí, sí, ia les pagaven, ia" (PE-07, p. 39).

La carn l'anaven a comprar a les carnisseries. "Com que aquí es criaven porcs, també en mataven de tant en tant. Casibé cada setmana mataven un porc o dos. El que podia una mica en matava a casa seva. Però també els mataven (per a la venda), també anava racionat" (PE-07, p. 39).

A Folgueroles, com en altres pobles de la comarca, el comitè va emetre moneda. "Ui! de cèntims n'hi havia prou! Llavors rai! El pilot que ens en varen quedar! (quan es va acabar la guerra), que no varen ser bons! Era la moneda que hi havia! Nostra (de Folgueroles)!

"Fixa't, si n'hi havien, que fins i tot es 'vien fet pessetes de Folgueroles. A cada poble es feien pessetes per a ells. Eren uns cartrons que deien: "Vale por una pesseta". (PE-07, p. 39).

El comerç a base d'intercanvi de productes, sense intervenció de l'element monetari, també afectà els habitants de Folgueroles.

"Si necessitaves (comprar) una cosa, anaves a Vic. A lo millor, aquella gent et deien: "Si em porteu pa o em porteu ous..." -aquesta gent de pagès majorment, que tenien bestiar- o "si ens porteu un conill, us darem una manta o us darem un llençol". Perquè, es clar, aquesta gent de ciutat també les passaven una mica negres durant la guerra. (...). Els tres anys, diguem, de la guerra, feien l'estraperlo, que deien. Dòs, mira, aquesta gent que criaven bestiar a casa seu, agafaven un parei de pollastres i, si havien de menester oli, per exemple, o sucre o arrós, se'n 'naven a la botiga i donaven els pollastres a aquella gent, perquè se'ls

mengessin, i l'atre li donava l'arrós. (...).

"Es clar, no hi 'via gaire gènere. Doncs, lo bó que hi 'via, s'ho canviaven. "Ens baixareu patates", per exemple, "i nosatres... si necessiteu un llençol, canviarem".

"I, com és ara, aquestes dones que feien estraperlo (...), les deien: "les estraperlistes", perquè anaven a Barcelona i feien això. Portaven teca d'aquí i allà anaven a buscar gènere de lo atre. I llavors, con la cosa es va anar posant, varen quedar per recaderes, saps?. Feien els recados d'aquí i d'allà, com que ia coneixien tot Barcelona, com anava, la gent i això.

"Però al principi, feien això (estraperlo) i es menjava per 'xò. Ia te'n daven de racció aquí, perquè cada setmana o cada no sé quan, donaven oli, donaven arrós, donaven sucre, donaven de tot, eh. El pa també, et donaven la quantitat que et tocava; per cada casa els que hi 'vien, pel pare més, pe' la mare menos i pe' la canaia, perquè (riu) no en necessitaven. I ho feien aixís, i aixís canviaven (feien estraperlo)

"Això, aquí casa la iaia (es refereix a la seva mare) també ho 'via fet. Teníem una vaca. Per anar buscar fals per donà-li, també havia vist que els baixava patates; o, si criava, ia et dic, algun pollastre o alguna cosa, també per canviar-li el fals per (a) la vaca. (...). I perquè li donessin fals per (a) la vaca, ella baixava fato d'aquí.

"I aquestes dones, que et dic, ho portaven a Barcelona i ho venien d'estraperlo. Si tenies diners, ia t'ho venien amb diners. I, si no tenies diners, doncs, el que havies de menester i elles no ho podien trobar, t'ho canviaven i, au!, ho anaven fent aixís" (PE-09, pp. 415-417).

Els bombardeigs i la retirada

"Io me'n recordo que la meva germana, con (els nacionals) varen venir a bombardejar aquí a Vic, (...), i varen entrar el dia 2 de febrer, era a treballar a Roda, a La Blava. Dèiem: "Oita! Han tirat bombes!" Com que en varen tirar també a Manlleu. Dèiem: "Ai! Que podé n'han tirat a Roda! i, oita!, hi ha les mosses!". N'hi havia (de dones) que hi anaven (a treballar a les fàbriques tèxtils de la conca del Ter) i n'hi havia que no, perquè tenien por. Aquestes de can T. estaven que si hi anem o no hi anem, i, con varen ser a les roques del Còs, varen bombardejar. Se'n varen entornar corrents cap a Fogroles. (...).

"Con varen haver bombardejat aquí Vic... No veus que varen estar un any que eren a Mora d'Ebre i tot això de l'Ebre. Els uns per una part i els atres pe' l'atra. Hi va haver la retirada fins aquí a l'Ebre, on els varen aguantar fins a la vora d'un any; però, con varen venir aquí a bombardejar, ia pujaven, ia havien marxat de l'Ebre. Llavors ia varen fer via. El dia 2 de febrer varen entrar aquí. Ia es veia que... (s'acabava).

"Aquí va passar que (amb la retirada) els homes (del poble) encara que fossin veis (i no haguessin estat cridats a files)... (s'amagaven). Deien: "Marxeu tots cap al bosc". Tots els homes. Els últims dies, deien: "(Els rojos)

passaran per les cases i se'ns enduran. Els homes, cap a la guerra." Tenien por que els rojos, en la retirada, se'ls emportessin amb ells, per a portar a terme les últimes accions militars. "Io sé que en N. i en Q. varen venir a casa a varen dir al pare: "Anem, que ia forden el pont del Vent, que el volen volar! Hi ha un escamot de soldats i... Anem! Marxem cap al bosc!". El pare no hi va marxar aquella nit, però hi va anar l'aïndemà, de dies" (PE-07, p. 33).

Un colla d'homes de Sant Julià de Vilatorrada -dels que estaven amagats als boscos per por dels rojos, en la retirada- varen veure un grup de soldats i, en penssar-se que eren nacionals, varen sortir cridant: "Visca! Visca els nacionals!". Però varen resultar ser rojos i els varen matar tots, tret d'un. "Se'n va escapar un que feia de Barber, un dels cabeis arrissats, un ros de Sant Julià, era l'únic que va quedar. Tots els altres els varen matar. Es clar, com que eren rojos que anaven reculant i ells es pensaven que eren nacionals que arribaven"(PE-13, p. 1242).

"Però veies si s'ha de vegilar amb el món. Però quin acudit de vení'ls.a (de cridar) sense saber del cert si eren rojos o no" (PE-13, p. 613).

"No sé quin atrevit els va venir d'anar cridant: "Visca els nacionals!". Si no haguessin dit re, encara podé serien vius.

"També hi vaig haver d'anar io a retirar-me per aquests boscos, me cago'm de!, però com que no hi vàrem trobar mai res que poguéssim dir visca els nacionals ni els rojos. Callar i anar fent la teva només. Fins que estiguis ben segur, val més no dir re" (PE-13, p. 1242).

"Ui! Amb la guerra (a la retirada dels rojos) també vàrem passar un dia molt fotut, cap aquí dalt al Castell (de Savassona). El dematí, de bon dematí, ia va passar en N. (...): "Correu!, que passen, que s'emporten tots els homes cap al front!".

"Cony, io i el meu germà gran (...) vàrem córrer cap aquí al bosc de Torrents i això. I allà (...) hi 'vien un guàrdies, que (ens) deien: "Me cago'm dena! Si us esteu gaire per 'quí, fotereu malves, eh! Nosatres hi poguéssim anar cap a casa". I venien unes corrues de soldats de Serrabou cap al Banús i del Banús cap aquí Fogroles. (...).

"El meu germà i un altre se'n varen anar. Varen dir: "anirem cap al Banús i els deixarem passar". Io vaig dir: "Cony, no! Io no hi vinc, perquè, me cago'm dena!, em voran jove a.n a mi i encara m'agafaran".

"Vaig anar cap a Tavèrnoles, a can Ton Xic, i de can Ton Xic em vaig enfilem per 'quell bosc amunt, amunt, que... a veure si trobava en N. (...) amb altres, que s'hi 'vien escapolits. Me cago'm cony! I això que anava amb esclòps i vaig agafar una llesca de pa d'allà casa i una mica de butifarra i hi vaig haver de passar tot el dia (somriu). I amb una saca aquí, a l'espatlla, com aquell que res, que no... vaia, que no... que anava... volguent dir que anava cap al camp o això a buscar (alguna vianda). Em vaig enfilem per 'llà a can ton Xic, cap a la planeta del Castell i allà

trobava colles que baixaven. Que a.hi 'via homes, me cago'm de, que ia tenien cinquanta i xixanta anys, però cap em va dir re. Veure'm que anava amb esclops i això (somriu), no em varen dir re.

"I, con vaig ser a la planeta del Castell, a.hi 'via un sagal que gordava les oelles, i li vaig dir: "Què? No has pas vist cap colla de per 'quí Fogroles?". Diu: "No, no. No, no". I vaig tirar amunt, amunt, i fins que vaig trobar en Joan de can P. (...), que feia escombres de bruc. Diu: "Gràcies a Déu!, me cago'm dena!, que trobo companyia". I allà com que feia un respaldo... (s'hi va asseure). Això que se sentien a passar els projectils de Vic cap a Roda: sssiu! Recristo! I vaig anar cap allà a.m ell i ia vaig trobar-ne una colla, que n'hi 'via de per 'quí Fogroles. I vàrem estar allà tot el dia, anar passant, anar esperant que vingués... el que... que vingués el que no venia, anem al cas (riu). I les bales... només sentíem, me cago'm de, els projectils que roncaven, de tant en tant: bum! bum!

"Era els rojos, con reculaven cap a França, ia. Oh, aquí Roda (els nacionals) hi varen tenir molts trebais a passar, eh! Collons! A Roda podé els hi va costar un parei de dies, abans no varen poguer passar a Roda.

"Io que hi volia anar-hi cap allà, cap a Roda. Io pla em 'guera ben embarcat. Recristo!

"Bueno, i va venir la tarda que varen plegar de tirar, eh! I allà a posta de sol vàrem baixar tre' u quatre... Ah! Con érem allà en aquell sot del bosc de la planeta del Castell, va venir (...) una noia (de Folgueroles) (...), diu: "Ia d'això (han entrat els nacionals)". Ia vàrem sentir tocar les campanes de Fogroles. Aquí Fogroles ia havien entrat els nacionals. (...). Ia vàrem dir: "Bueno, podé s'acabarà això".

"Això que a.hi teníem soldats cumuflats allà amb nosaltres. Sí, allà al bosc (...) a.hi 'vien soldats abrigats en mates i tot, d'arbres i mates, que anessin passant..., que passés el grupo militar (dels rojos).

"I vàrem anar baixant i ia vàrem passar per 'quí baix el Compòsit, vàrem agafar cap aquí les escales del Foqués i cap aquí. I, con vàrem passar aquí abans d'arribar al Serrat, ia hi havia un carro ple de cansalada i estris i què se io! Ho havien anat deixant els que reculaven, els rojos. I fins que vàrem arribar aquí casa" (PE-13, pp. 1230-1231).

Durant la retirada, alguns soldats rojos es quedaren a passar la nit a Folgueroles:

"La mare, una vegada, que ens varen demanar mantes, soldats de la guerra, que ia marxaven (amb la retirada), la mare els en va dar: una colxa i una manta; però aquella era fosca, però encara allò abrigava. No se pas, era per 'quí casa, veia! I tot. Que passaven pe' les cases, eh?, a demanar aixís, per abrigar. No sé, podé per dormir a fora, pobrets. Io què sé!

"Ia era la retirada de la guerra, ia marxaven. Aquells sí, que una vegada lo menos... no sé pas, si eren sis o vuit. Es presenten, ia era fosc, a aquí casa. Perquè varen entrar pel febrer, oi, els nacionals? Doncs, era poc abans

d'entrar aquí. I varen dir... Encara hi 'via el pare... Això devia ser als radars de gener. Si els podíem deixar... (Si els volien donar aixepluc) per 'quella nit. I el pare, cony, va veure aquella colla d'homes i va pensar... Diu: "No tingueu por de re'. Solament ens deu una cort, per 'nar a dormir -diu- i nosatres de bon dematí ia marxarem". Sí, sí. Els varen dar aquí, a la cort de l'euga, que dèiem, eh?, que ara hi ha el rebost. I el pare els hi va dur un bon cove de paia o més, i ia es varen quedar allà.

"Però al vespre, bueno, 'vien de coure, varen dir tai, varen entrar a la cuina. Sempre més m'ha quedat a la memòria. Uns pellancs de carn! Io no sé pas què era. Em va fotre fàstic allò. Però bé s'ho varen jalar.⁹⁸ 'Naven afa-mants, eh!

"Varen coure allò, allà al foc; aixís, allà al caliu. Io que sé, que... ai!, feia una bravada el foc! I la mare els hi va dar oli. Els vàrem ben atipar. Cap a dormir aquí a la cort! El pare i la mare, es clar, devien estar al tanto, nosatros érem canaia encara. I sí, sí, de bon dematí... ia no els varem pas veure marxar nosatres. Va dir que se'n 'naven cap a França i no sé cap a.g.on més.

"Molts ni s'entendien. La mare va dir, eren francesos o no sé d'on va dir, estrangers; no els enteníem pas. (...)" (PE-01, pp. 2112-2113).

"Vaig anar a la guerra, a la presa de Teruel, a la tornada a perdr'-ho (...). I llavòs ia va anar venint la retirada d'Aragó i... tot això i... 'nar retirant i fins que vam ser a França.

"Tot (ho vàrem fer) a peu. Bueno, a peu, (...) nosatros teníem camions, perquè anàvem a artilleria, sats?, i amb l'artilleria, doncs, pels canons i això (es necessita algun mitjà de transport). Però ara, al final, va venir un' moments, que ia no teníem ni canons ni teníem re, i encara no sentíem quatre tiros, au!, cinquanta quilòmetros més enradera i fins que vam ser a França" (PE-17, p. 1354).

"Mira, con vàrem entrar (a França), a.hi 'via gent que et deien: "Cobardes!", sats?, perquè retiràvem d'aquella manera. D'atres que t'esperaven i et daven un tros de pa i un tai de fuet o llangonissa. Vol dir, que a.hi 'via gent de tot. Els que eren de la part d'en Franco, eh?, et deien covards o això i els que eren de la nostra part, doncs, t'ajudaven o això. Cony, vol dir que... coses de... mira, coses de la guerra" (PE-17, p. 1357).

f) L'entrada de l'exèrcit de Franco

Quan els soldats franquistes varen entrar a Folgueroles, "els homes eren fora. Alguns també eren a casa. El dia 1 de febrer al vespre, varen entrar a Vic. S'hi varen quedar. I el dia 2 ia varen venir cap aquí. Abans d'arribar aquí, varen tirar obusos, pim, pam, quatre tiros. Un obús aquí, un

⁹⁸ Pronuncia la "j" castellana.

obús allà, queien allà on queien. I varen arribar aquí a Fogroles. Els primers que hi varen haver dels més nacionals (del poble) (...), varen dir: "Per saber que ia hi són, tocarem les campanes". Un d'aquests va pujar al campanar i va tocar les campanes, per donar el senyal als qui eren amagats al bosc, per comunicà'ls a que ia havien entrat i que ia podien tornar al poble. Llavors tothom va sortir. Con varen tocar les campanes, tothom sortia. La gent el que volia... (era la pau). Deien: "Que mani el qui vulgui, però que s'acabi la guerra!". Tothom ia estava desesperat. Si per a cas els més afectats, però la gent normal, com nosatros, tothom, el que volia... (era la pau): "Gràcies a Déu, que s'acaba la guerra!". (PE-07, p. 34).

A l'entrada dels nacionals, "el primer diumenge varen dir una missa de campanya a la Plaça. La mare va dir: "Mira, si he estat tres anys sense anar a missa, també hi puc estar un atre diumenge (sense anar-hi)". N'hi havia, que no hi anaven mai i, corrents!, varen anar a missa!" (PE-07, p. 30).

La missa ia va dir un home, que durant la guerra feia de mosso a la C. (una casa de pagès del poble) i va resultar ser un capellà. El primer diumenge, després d'acabada la guerra, aquell home va dir una missa a la plaça Verdaguer. (...). Com que l'iclésia grossa no estava bé, varen dir la missa al mig de la Plaça. La Capella Fonda era tal com és ara, però sense sants, no res. Negra, perquè hi havien cremat els confessionaris al mig" (PE-07, p. 30).

"En S. (...), no havia sigut del comitè, no havia sigut dels grossos, però havia sigut sempre l'agutzil. Ho havia sigut abans de la guerra, durant la guerra... i tot. I també con hi 'via el comissari. (...).

"En S. sempre va ser al mig, era el que manava casibé. Amb el comissari també era l'agutzil i manava més ell que no pas ningú més.

"Aquí (Folgueroles), con varen entrar els nacionals, hi va venir un escamot de soldats. Hi devia anar un sargent o un capità, un dels grossos. El primer home que es va presentar a.m ell, saps qui va ser? En S. Es clar, perquè ell tenia les claus de l'ajuntament, que era allà a can Dachs. Els va obrir, els ho ensenyava i els deia això, allò i allò atre.

"Amb aquestes, es presenta la X (una dona del poble partidària dels nacionals). Es clar, (es presenta ella) perquè el seu pare era amagat. Diu (ella): "Ya saben ustedes a quien dan las órdenes?". Dice (els soldats): "No". Dice (ella): "Pues, és el rojo más rojo del pueblo". I varen dir (els soldats): "Es eso verdad?". I ell va quedar... Diu (un dels soldats): "Lleva arma?". "No". Però amb aquestes ia l'agafen, el toquen i... portava la pistola sota el braç. Li varen fotre quatre pinyes i el varen agafar. (...). El varen tancar a la presó, però llavors el varen deixar anar. Més tard el varen agafar com els atres" (PE-07, p. 34). (D'aquest cas se'n fa ressó l'informe núm. 1 a Recull de Textos 2.3).

"Es clar, la canaia, con varen haver tocat les campanes, tots corriem cap a Fogroles. I allà, a dintre cal D., asseguts a.m dugues cadires, hasta hi 'via un moro que fumava.

"(Els nacionals, quan varen entrar a Folgueroles) varen anar amb el D., perquè era l'arcalde (elegit) del 6 d'octubre, de les dretes. Varen anar allà (a casa seva) i allà els va atendre.

"Al D. ia li havien donat la... (preferència de tornar a l'ajuntament) i el D. va dir que ell no, que ell no en volia saber res, que no es volia... (embolicar) no. (...).

"(...). Ia estava escarmentat del primer cop. Durant la guerra tenia un camion que li varen requisar els rojos. Va ser el més afectat (dels propietaris residents) d'aquí Fogroles pels rojos, eh! Tenia un camion i li varen requisar. Els del comitè se li varen endur i li varen xafar, a última hora. Ia pots contar! No en va pas veure mai més res. Li feien córrer els del comitè. Tots varen aprendre de xòfers sense saber-ne (riu). Al D. li varen requisar el camion i a l'amo del P., el cotxe. Es clar, no n'hi havien gaires de cotxes, només aquest" (PE-07, pp. 34-35).

"El mateix dia que varen entrar els nacionals, hi havia l'ajuntament a can Dachs on hi havia una estàtua de la República. Era un cap de la República amb una barretina catalana i una de republicana creuades.

"Encara no varen haver entrat els nacionals, (...) els principals (feixistes) varen anar cap allà dalt. Io era canaia i era allà. Vaig veure que aquell home de can X sortia amb la República i la va tirar daltabaix i va quedar esmicolada, ben esmicolada!

"Arribo a casa i dic: "Sabeu aquell home de can X què ha fet? Ha agafat la República de dalt del balcó de can Dachs i l'ha tirada a baix i ha quedat ben esmicolada". I el pare diu: "Aquell mateix va ser a penjar-la-hi" (riu). Sempre més me n'he enrecordat. El de can X, con va entrar la República, era republicà. Com que era picapedrer, diu que ell mateix va ser a penjar-la-hi.

"Veus? No et pots fiar de la política, que tot plegat et fan una cara i després te'n fan una atra.

"Llavores, au!, devia ser: "Vinga, va, la República". "Doncs, sí, sí, ia ho crec!" (riu). "Ara és hora d'aixafà-la? Doncs, l'aixafarem!" (riu)" (PE-07, p. 119).

"I con varen entrar aquí els nacionals, que es va acabar la guerra... Con es va acabar la guerra (l'1 d'abril), com que ia feia un mes que hi 'vien els nacionals (a Folgueroles), (ens varen fer anar) a voltar tot el poble, anar cantant *Cara al sol i Un, dos, tres, España nuestra es!* i au! Io, llavores, es clar, tenia 14 anys, era canaia. Amb la mà enlaire. Me'n recordo a.n a la veia F. (...), també anava allà i en C. li va dir: "Va! Alceu la mà i saludeu, que bé alçàv(e)u el puny també" (riu).

"Es clar, io... ia veràs, la canaia d'aquesta edat, vaillets de 15 i 16 anys i mosses i..., mira, tothom qui hi volia anar. I conta que n'hi anaven de grans, ia ho crec! I

Llavors varen fer també com una manifestació i... ia ho crec! Això de *Un, dos, tres, España nuestra es!*, després de l'1 d'abril, per dir *toda nuestra es*, ia es 'via d'haver acabat tot.

"Sí, mira, això tant és com durant la guerra amb el barçalet vermei al braç. Tot és el mateix, l'un d'una manera, l'atre d'una atra" (PE-07, p. 458).

Els moros (violacions)

Amb els nacionals també varen entrar moros i, a més de saquejar i robar algunes cases de Folgueroles, varen violar també algunes dones:

"La gran de cala M. sí. La petita no. Diu que com que era tan petita els va fer l'efecte que era una nena i no ho van fer. Però la gran era una dona alta, grossa. Io sentia dir que li tenien el matxetes aquí a les orelles perquè no es mogué; dos, i l'atre feia la feina. Ho diuen" (PE-09, p. 60). "El seu pare diu que també el tenien acorralat" (PE-10, p. 60).

També varen violar una dona casada, que tenia el seu home a la guerra i que es trobava sola. "N'hi va haver que ja els varen veure (als moros cap a aquesta casa). Com que ella estava sola, la varen... (violar) Tres, eixint de l'un, l'atre. Ui! Llavors con varen haver marxat! I que no digués res! Prou li enraonaven... algunes paraules ia les entenia a.m castellà i això, però... Després se'n va anar a casa de la seva mare... Diu que va arribar carabruta, escabeiada, amb uns plosos! Tu diràs! Pobra dona!" (PE-10, p. 60). "A la nit hi varen tornar però ella ia havia marxat" (PE-07, p. 63). "Li varen robar, (...). Tenia tots els calaixos de la calaixera per terra" (PE-01, p. 2113)

"La de cala M., varen tancar el seu pare a.m un puesto i ells varen anar a.m l'atre.

"I nosatres ens estàvem allà, a can T., encara me'n recordo, i la meva germana, com que era tan poruga, ui!, no volia pas venir a dormir, perquè no hi 'via cap home. (Deia): "I si vénen els moros?!". I, bueno, se'n va anar al Passavant. (...). Llavors va venir en Carlos (...), va dir: "Ia vindré io a fé-us.a companyia". I llavors la vaig anar a buscar, que acabava de ser fosc, per 'llà radera la Casa de la Vila, que hi 'via aquell caminot, i era ben plè de moros!, tot pujant.

"A tota vela! Vaig arribar allà dalt, al Passavant, que no podia bufar. Llavors, rai, ia anava ll(e)ugera. I la vaig anar a buscar. Llavors en Carlos va venir cap a casa, a quedà-s'hi. I l'aindemà dematí vàrem veure el patí obert. Aquell cony de moros voltaven sempre" (PE-04, p. 2113).

"Io sé que aquí casa voltaven, et treien el cap a aquella finestra, que hi 'via a baix, de la cuina, i no et feien gota de (goig)... Males pintes, eh!

"Con veien un home, el pare -no ho veien pas si era molt vei o no- marxaven. O, si no.s, també ens hagueren entrat a dins. Marxaven. Mal cagats! Oh, no feien gota de gràcia,

eh!, aquella gent, gota!" (PE-01, p. 2114).

"(Els nacionals) varen entrar aquí al mitdia del 2 de febrer. Això (les violacions) devia ser aquell mateix dia o l'aïndemà o aquella mateixa nit. (...). Sé que nosatres sentíem el gran tiroteio. Ens estàvem dintre a casa, a sota l'escala, i deien: "Oita! Tiran des de Collsuspoies". Això era per 'llà a mitdia, a 2/4 de 2. (...). Però per passar la fulgonada forta dels moros que se'n 'naven cap a Roda, fins l'aïndemà.

"No sé. A.n a mi em sembla que aquella nit mateixa (varen tenir lloc les violacions), perquè l'aïndemà ia varen haver marxat els moros. Varen passar per 'llà a casa. Passaven al dematí, a mig dematí. En passaven per dalt al Serrat, cap al Godiol, cap a la Torrentera i cap al serrat de les Tres Ave Maries. Allà es varen posar tots arringlerats. Varen dir que no havien pas vingut tots plegats cap aquí (Folgueroles), que en 'vien marxat cap a Vilanova o no sé on. Se'n varen anar cap a Roda i deien: "Oita! hi planten les ametralladores!". Llavors es varen posar a tirar i l'aïndemà al dematí varen calar foc... A Roda hi devien entrar el dia 3 o 4 (de febrer).

"(Roda va resistir una mica), al travessar el riu. Varen encendre els dipòsits de gasolina a la fàbrica dels Molins. Una fumarada hi 'via llavors!" (PE-10, p. 61).

"L'exèrcit anava amb mules per portar les ametralladores, les bales, la teca i coses així... o no sé què duien. Que arrossegaven res, no! De canons no en vaig pas veure" (PE-09, p. 61).

"Els moros de seguida varen marxar. Varen atravesar cap a Roda. Tiraven a.n enllà. Els moros, només (només varen ser a Folgueroles) el dia que varen entrar (els nacionals). Varen entrar a Vic i llavors cap a Sant Julià. Una companyia per 'quí, una companyia per 'llà. Ho havien de seguir tot" (PE-10, p. 62)

Ja corria la veu, abans d'arribar els moros, "que les noies s'amaguessin perquè... (hi havia perill)" (PE-09, p. 61).

"No ens deixaven pas sortir. Io sempre anava a portar la llet a la tia i la mare no m'hi va pas deixar anar. Hi va anar ella" (PE-10, p. 61).

Les dones que varen violar eren totes joves, la més gran no tenia pas trenta anys. "Aquests moros es veu que eren fiersos per les dones!, deien" (PE-09, p. 62).

La gent de Folgueroles no les va pas criticar aquestes dones, més aviat les va plànyer. Però es va comentar algun cas -encara que fora de Folgueroles- d'algun possible embarç d'una dona violada pels moros. "El gendre de can X ho deien que era d'un moro. La seva mare vivia al X i deien que també l'havia violada un moro i havia nascut aquest noi. Ho deien! Aquella dona es va trobar sola. Era jove, era una dona de 30 anys. (...). Deien que aquesta dona es va trobar sola, perquè el seu home era la front. I havia vingut aquest noi. Però no, no. Es veu que ningú no va criticar, al contrari. Pobra gent! (...). Es veu que, si podien, aquests

moros ia s'aprofitaven, ia, en qüestió de les dones" (PE-09, pp. 62-63).

Sembla ser que també varen violar altres dones, però que varen guardar-ho en secret. "Deien també la de T. Aquestes dones no varen pas ser malvistes. La de T. es va saber molt més tard. De la C. es va saber de seguida perquè va pujar plorant cap a casa de la seva mare i la gent ho va veure. La de cala M. es va saber perquè aquell home estava desesperat. El seu pare el tenien contra la paret.

"En L. que era un cosí de la meva cunyada, una vegada em va explicar que a casa seva hi varen anar un pareí de moros, con ell era convalescent d'una ferida de guerra al braç. La seva dona tenia 30 anys i era guapota. Amb el que els dos moros anaven xarrant, es va malfiar. Els moros portaven un fusell cada un. Va pensar: "Ai!, que ens passarà això!". Un va dir que tenia son i que volia anar al llit a dormir. Li varen deixar anar i aixís, com varen poguer, li varen tancar la porta. Ia només en quedava un. Diu: "Amb un ia em vaig veure capaç. Així com vaig poguer se li vaig tirar al damunt, vaig agafar el fusell de manera que els canons no anessin cap a.n a mi i vaig cridar a la meva dona que m'ajudés". Ella va començar a mossegar les mans del moro i aixís li varen fer deixar l'arma. Con es va veure desarmat, va marxar corrents. L'atre, que no tenia l'arma dins el quarto, con va sentir la fressa, va mig rebentar la porta i també va marxar. Això, els dies d'entrar els nacionals. Eren els moros qui ho feien. Amb els rojos, no! (no hi varen haver violacions).

"Oh!, i cap a l'Esquirol encara va ser pitjor. Una casa de pagès... Els veïns varen veure que no es llevaven ni obrien les finestres i el bestiar cridava. Hi varen anar. Hi vivia un matrimoni amb dugues noies. Els varen trobar tots morts. Les mosses ben conilles i plenes de blaus. Es devien resistir i els varen matar!

"El mateix dia que varen entrar els nacionals varen violar les dones. Aquell vespre. Aquí varen venir uns conts moros. (...).

"Con venien refugiats, els que venien més eren dones i noies joves, que deien que tenien por dels moros. (Els moros) tenien carta blanca" (PE-07, p. 63).

"De saquejar, (els moros) també saquejaven, però no els donaven gaire temps. Si els grossos se n'enteraven també els castigaven" (PE-10, p. 62).

"Io, que (els moros) anessin a robar, no ho havia sentit a dir gaire. Es clar, si trobaven alguna cosa que els feia peça... pobrots!, per menjar!, es veu que s'ho emportaven. Alguna gallina o algun conill... Normalment abans, a les entrades de les cases, hi havia gàbies de conills i coses aixís. Si ho podien arreplegar, s'ho menjaven. Però robar a una casa per vendre-s'ho, io diria que no. Per la teca, més aviat. No sé, poté sí que passaven gana" (PE-09, p. 62).

g) L'exili (camps de concentració francesos)

"Con ens vàrem retirar (...) allà al camp de concentració érem vuitanta mil i pico. (...).

"Llavores va venir el moment (passats uns mesos) de... que varen dir: "O treballar o Espanya". I el que li va semblar que no podia anar a Espanya, d'òs, se'n va anar a treballar o el qui va tenir manera d'anar-se'n a Mèxic, se'n va anar a Mèxic. Però io, con van dir: "Espanya o treballar", collons!, tenies tota la família qui. Què havies de fer? Doncs, cap aquí. i vam venir aquí.

"Oh, llavores al sortir de... (del camp de concentració francès). A l'arribar aquí, encara em van fotre cap al castell de Lleida. Apa! Allò per purga, sats? (riu). Després d'estar set mesos a França, cap al castell de Lleida.

"Perquè a França ia em pensava no tornar, eh!, perquè vaig passar... vaig arribar a.m un moment que...

"Conta, érem cinc companys i, doncs, ia em 'naven a buscar el ranxo a.n a mi, perquè io ia no em podia aixecar. Estava tant... no sé... no sé si era la migranya o no saber res d'aquí (casa seva) i la misèria, que ia teníem, em vaig anar acollonint (riu), acollonint, i ia no podia anar a buscar ni el ranxo. 'Naven aquests (els seus companys) allà a buscà-me el plat, io xarrupava una mica el suc i ia estava. Ia no... ia no... no hi 'via pebrots per res més.

"Perquè això era un poble que en deien Acda (tal com sona) i hi havia el cementiri allà a la vora del camp i io només 'nava agoitant el cementiri i pensava: "Ai, aviat cap aquí (riu); però, mira, con no ha de ser... (l'hora). I no hi vaig haver d'anar. (...).

"Bueno, però llavores va venir una companyia de soldats francesos, que ens feien guàrdia, i, es clar, no duien barber. Cony!, con que io, es clar, amb el ser barber, un dels companys, que io tenia de la guerra, diu: "Cony! Si quieres, puedes venir a trabajar con estos soldaos, que...". "Collons! -dic- no em veig amb cor". Perquè, es clar, estava tan escanyolit, que ia no... no tenia humor per re. Però... dic: "Ho provaré, vaia".

"I, es clar, ho vaig provar, llevar-me. Ell ia es va cuidar de fer-me fer un passe per sortir del camp. El llevar-me i 'nar allà i... I, cony!, allà, aquella gent els tractaven molt bé. Aquella teca tan diferenta, unes barres de pa aixís llarg (de tres pams), blanc, bó! Xacolata, llet de pot. Hosti! Va semblar que allò ia em venia bé. I, es clar, el començar a menjar, cony, em va anar reanimant, reanimant... Cap de vuit dies no em 'gueses conegut! (riu), ves si d'allò.

"Bueno, i el més bó encara va ser que, es clar... Allà hi 'via una barraca de fusta que deia: "Salon..." no sé quantos. A.m francès, eh! I, sí, sí, allà hi 'via un silló (de barber) (...). Es clar, en ve un a afeitar... Has de contar que... abans d'anar allà, doncs, allà anàvem a passejar pel camp, perquè en veies algun que fumava, li pagaves el radera i deies: "Con tirarà la colilla, la colliràs". Me cago'm cony! Con tirava la colilla (vol dir con acabava de fumar), en ves de tirà-la la gratava i se la

ficava a la butxaca. El 'via seguit un quart o més i llavors sense fumar, sats? (riu). A vegades entre cinc fèiem un cigarro, allavors una pipada cada un i ia estava (somriu). Bueno, es clar, el 'nar a trebariar aquí amb aquests, poguer fer el d'allò (l'ofici) de barber, cony!, el primer que vaig arreglar, diu: "Copa le xebé, misié" (tal com sona). Me cago'm déus! Io ia no sabia què em deia, sats? (riu). Bueno, hi 'via un italià, que entenia l'espanyol, diu: "Dice, que le cortes el pelo". Dic: "Ah, bueno". I, sí, sí, li taio els cabeis, l'arreglo i es treu el paquet dels cigarros i, cony, era per encetar. I io l'obro, n'agafo un i li torno i... "no, no", que me'l quedi. Me cago'm collons!!! Què et sembla!? Mig any de no fer cap cigarro, s'ha de dir, i llavòs tenir un paquet de tabaco, i tres pessetes, collons!, ia vaig ser ric! (riu). Em va anar venint una gana llavors amb el mateix anar d'allò. El segon, la mateixa operació: el paquet del tabaco i també que me'l quedés. Me cago'm...! Aquell dia vaig gonyar trenta-sis francs. Déu n'hi do! Ia vaig ser un home, eh!

"Allavòs, es clar... Perquè de tractà'ls a bé, n'ells els tractaven molt bé, n'aquests soldats francesos. Vaia, es clar, el militar francès, cony... i... es clar, fotien macarrons a l'italiana, fotien bistecs... Allà es menjava molt cavall, però, cony, ben arreglat ia era bó. (...). Però io em vaig posar, hosti!, a.m pocs dies... què et sembla! (s'hi va conèixer). I fins que vaig 'ver de marxar d'allà. Però, si no 'gués set això de poguer entrar a trebariar allà, em penso que no 'guera tornat" (PE-17, pp. 1352-1354).

"Al principi que hi érem (a França), primer ens varen dur aquí a Sant Ciprien. I aquí a Sant Ciprien, es clar, allavons no en teníem de barracons, estàvem allà a la plaja. No podíem anar ni de ventre, perquè, mira, tancats allà a.m un pla i... allò. I, es clar, teníem... Per guàrdia teníem uns senegalesos, d'aquests negres, soldats d'aquests (...). L'aiga l'agafaven... representava que era del mar, perquè feien un forat a terra, plantaven una cosa a terra i bombaven d'allà. I aquella aiga era salada i ens fotia una diarrea de por!

"I, es clar, cago'm Déu!, descordar-te i cap allà a la vora l'aiga per 'nar de ventre. Et veia un senegalès, venia per 'llà i et fotia cossa al cul, i ni de ventre no podies anar! Me cago'm l'hosti noi! Això al principi, eh! Després ia ho van 'nar organitzant. Però al principi que només tancats allà i prou, oh!, allò era...

"Per menjar els primers dies ens daven pans d'aquests de cinc lliures per vint-i-cinc i una rajola de xocolata per tot el dia. Però, sats que passava? Que con (com) que era els primers dies, l'un 'via passat un sac de farina, l'atre havia passat mantega, l'atre havia passat sucre i... cony! et reunies un quants i, mira, quatre brunyols de... de... encara que fos farina, i 'naves aguantant aixís. Oh!, els primers dies van ser putes, eh! (riu). Mira, es van passar. Tot lo que s'ha passat, rai!

"(Allà eren) només soldats. Les dones les posaven a.m atres camps. Sí! Era per separat això.

"No, no, també n'hi 'naven de dones i canaia, perquè amb la retirada, doncs, conyi!... jo recordo que la carretera anava invadida de gent, i dones i canaia i soldats i... gent civils i de tot. perquè el que no es volia quedar aquí, que es trovés una mica compromès o això, d'òs marxava. I aixís, oi, n'hi havia! Però llavòs allà, doncs, a.n al militar el feien anar a.m un puesto i el civil a.m un atre. Tot lo que eren militars a.m un puesto. I, si hi 'vien dones i canaia, doncs, això, els portaven a.m altres puestos.

"(En esclatar la segona guerra mundial) va ser con varen dir: "O trebaiar o Espanya". (...). I llavores vàrem venir. I, es clar, (...), tenint la família aquí, vaig dir: "Doncs, no, no, cap a Espanya". Perquè, si em 'gués quedat allà, allavons em 'guera ensopegat l'atra guerra. El meu germà s'hi va trobar.

"Es clar, con va estellar... (la segona guerra mundial). Con (els alemanys) varen començar d'ocupar França, d'òs, també van controlar a.n a tots aquests (els exiliats) i els fotien a fortificacions i el que fos. Es clar, per defensar. I el que agafaven presoner, veien que aquell no era francès, encara se l'encarregava més que un atre.

"I el meu germà s'hi va trobar, que els van agafar presoners. I els van posar a.m un tren i, es clar, el tren va parar a.m una estació i a.hi 'via bombardeig. El 'ver-hi el desjalebri⁹⁹ del bombardeig, i això, van poguer fugir i es van tornar escapar. O, si no.s, podé haguera anat cap als forns (dels camps nazis). Era un tren, que els duia cap Alemanía!" (PE-17, pp. 1362-1363).

Els republicans catalans que varen romandre a França, un cop acabada la segona guerra mundial, varen intentar integrar-se a la societat francesa el millor i més ràpidament possible, encara que no sense dificultats. "Ia veràs, nosatros allà érem uns estrangers. I llavòs, es clar, érem refugiats. Encara 'guesses dit: "Ia vius aquí, estàs 'sentat aquí" (PE-17, p. 1357). "Però com a refugiat te la podies empalmar de seguida, sats?". Estaven sempre en una situació de segona categoria, en relació als francesos d'origen, que facilitava la seva explotació econòmica i la marginació social. Malgrat tot, amb el pas del temps "ia els tractaven bé. Gonyaven cèntims i estaven ben situats. Ara, durant la guerra (mundial) van passar molts perills també. Durant la guerra van passar molts perills! Molts! Es clar, ia veràs ets fora d'una (de la teva) nació, què et sembla! Ara, més tard, ia començaven ells de parlar (el francès), però es coneix... (que són forasters)" (PE-17, p. 1363).

Amb el temps els familiars, residents a una i altra banda dels Pirineus, es trobaven a un lloc fronterer, i així es podien veure de tant en tant. "Vàrem matar un ànec, un pollastre i el vàrem dur bó i cuit i allà ens ho vam menjar tots plegats" (PE-30, p. 1361).

La gran majoria de republicans, que no varen tornar als

⁹⁹ Pronuncia la "j" castellana.

primers anys d'acabada la guerra civil, han mort a l'exili. "Ens el volíem emportar (per enterrar-lo a Folgueroles), però valia una porrada de pessetes. I, es clar, vàrem dir: "Què farem? El portarem allà (a Folgueroles) i, a la mellor -con (com) que llavors (any 1968) encara... encara hi 'via l'engrinya aixís- pels uns estarà bé i pels altres diran: Agoita, ara... (el porten)". I vam decidir al final no portà'l (que quedés enterrat a França). (...). Però, què?, què en 'guérem tret de portà'l? Pels uns els 'guera semblat que bé, pels altres... (malament), eh? Ho trobes? I vam decidir (...) de no portà'l, perquè no cal pas complicar les coses" (PE-17, p. 1360).

h) Impressions sobre la guerra

"No en volguésseu pas mai cap a la vostra vida de guerra, perquè es passen molts disgustos i penes i treballs, me cago'm dena. Una cosa terrible. Oh!, i va ser una guerra molt sanguinària. La guerra civil, la mateixa nació, és criminal, eh! Una cosa criminal! Hasta em penso que es 'vien trobat pares i fills, l'un a una banda i l'altre a l'altra i... a matar-se. La guerra civil d'una nació mateix és una cosa molt criminal, molt!, molt! unes guerres que no poden se pas més criminals" (PE-13, p. 1233).

"Mare de Déu Santíssima! No ho sap ningú lo que es va patir llavors. I ho expliques ara (...) a.m el jovent (...) i, escolta, ells no se'n fan càrrec" (PE-14, p. 528).

"Tots els que varen anar a Mèjic, dels rojos, és que tenien galons o eren dels grossos. Però un com en M. ia no hi va poguer-hi anar. (...). No tenien pas calers per pagar-se el viatge, els hi pagaven. Els grossos sempre... (se'n surten), els petits... si et maten... La política, si hi pots viure, bé; però, si no hi pots viure, no t'hi emboliquis gaire; perquè la garrotada, que s'escaparà, anirà per tu i l'altre ia se l'escabirà (riu)" (PE-07, p. 2043).

2.15.5 L'EPOCA FRANQUISTA (1939-1975)

a) El franquisme a Osona

La dictadura del general Franco va suposar una etapa de forta repressió político-social i també nacional.

"L'entrada i la instal·lació de les tropes franquistes va plantejar-se com una ocupació militar amb un intent molt clar d'espanyolitzar i castellanitzar el país.

"La primera mesura repressiva fou castigar les persones que prengueren part en activitats polítiques durant la República i la Guerra Civil. Això comportà dos tipus de represàlies: per una banda la depuració de molts funcionaris sospitosos d'haver actuat o mantingut alguna relació amb la República i, per altra, les condèsnas a presó i mort. L'aparell jurídic que feia possible l'activitat repressiva era la "Ley de responsabilidades políticas" publicada el 9 de febrer de 1939. L'acusació dels tribunals militars era la de rebel·lió militar, curiosament allò que ells havien fet en sublevar-se contra el govern

A Folgueroles els detinguts, acusats de rebel·lió militar o bé auxili a la rebel·lió, foren nombrosos, com ho demostren els informes procedents de l'Arxiu Municipal de Folgueroles (vegeu recull de textos).

El nombre d'executats a Catalunya, segons J. M. Solé i Sabaté, entre 1938 i 1953, "fou de 3.385, amb una mitjana de 1'1,2 per mil respecte del total de la població. A Osona foren 158, afusellats al Camp de la Bóta de Barcelona, és a dir un percentatge del 2,1 per mil, superior a la mitjana catalana, però inferior a la de les comarques on la guerra fou més conflictiva. Aquesta xifra obtinguda a través del Registre Civil de defuncions, es desglossa, per alguns pobles de la comarca, d'aquesta manera: a Centelles, 2 morts; a l'Esquirol, 10; a Manlleu, 7; a Perafita, 3; a Sant Hipòlit, 8; a Taradell, 6; a Olost, 4; a Prats de Lluçanès, 3; a Torelló, 8; a Vic, 19; i així fins als 158 restants. D'aquests, 147 eren catalans i 11 de fora del Principat, la qual cosa concorda plenament amb els trets de la població d'Osona d'aquells anys. Quant a l'afiliació política, de 38 se'n desconeix la militància, 53 eren de l'Esquerra Republicana de Catalunya, 48 de la CNT-FAI o Juventuts Llibertàries, 10 del PSUC, 4 de la Unió de Rabassaires, 3 del POUM i 2 de la UGT. Les raons de l'execució són les mateixes que trobem per a la resta de Catalunya. Es tractava d'eliminar possibles resistents i, per tant, des d'un primer moment fou empresonat qualsevol que s'hagués significat en la política de la República. Amb una repressió metòdica, que volia donar un sentit d'exemplaritat, foren condemnats a mort els més significats i a penes de presó i treballs forçats els altres. Cal tenir en compte que molts autors directes de fets de sang durant la guerra havien fugit a l'exili o eren desconeguts per la població on havien actuat per ser de fora. Els condemnats, doncs, eren gent d'aquí i foren denunciats per gent també d'aquí".¹⁰¹

El règim franquista controlava qualsevol tipus d'activitat política i social. El món obrer també estava controlat per un sindicat únic (C.N.S.), que era controlat pel propi aparell de l'Estat, la qual cosa suposava la prohibició de qualsevol acte de caire reivindicatiu o organitzatiu. Tot i això, cap a final del període franquista la vida sindical es dinamitzà una mica gràcies a la introducció de membres de les Comissions Obreres dins de l'estructura del sindicat vertical.¹⁰²

La repressió cultural i nacional també fou molt violenta. L'Estatut de Catalunya quedà anul·lat tan bon punt com el general Franco va posar el peu en terres catalanes. Després, ja conquerit tot el Principat, un dels objectius principals

¹⁰⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 268.

¹⁰¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 268-269.

¹⁰² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 268-270.

del nou règim fou la persecució de la llengua, la cultura i els signes d'identitat nacional catalana.

"A la comarca (d'Osona), igual que a la resta del país, foren esborrats tots els signes que poguessin recordar l'etapa precedent o qualsevol cosa que fos sinònim de catalanitat. Noms de carrers, de places, rètols de cases comercials, etc., foren substituïts per al·lusions al nou règim i tot redactat en castellà. A la premsa de Vic hem trobat cartes queixant-se d'aigües rètol que havia quedat en català o que podia ser mal interpretat. Tot el que havia de ser imprès havia de passar per la censura, no es podia posar cap programa a les botigues que no tingués autorització, a excepció dels religiosos, i s'havia de demanar permís per a qualsevol espectacle. Tota aquesta feina de control la portava la "Delegación de Prensa y Propaganda". Però, a més hi havia tota una política específica per tal d'introduir tots els elements ideològics del nou règim, sobretot durant els primers anys. A la premsa comarcal de l'època hi ha una gran quantitat d'articles doctrinals sobre el "separatismo rojo", "la equivocación de los catalanes", etc. Es nota també en la manipulació absoluta d'autors comarcals en benefici de la dictadura, com és el cas de Jaume Balas, i en la introducció de tota la doctrina i els hàbits del nou Estat feixista. Un exemple n'és la "Fiesta de la Liberación", on es commemorava l'entrada de les tropes "nacionales" a cada poble, carregades de tots els elements de representació que caracteritzaven el règim. Com a anècdota podem citar que a la ciutat de Vic, durant uns quants anys, es passà repetidament la pel·lícula "Raza", escrita pel propi Franco, comentada per un dirigent de la Falange. Haver d'aixecar el braç, en la típica salutació feixista, en entrar i sortir dels cinemes, i la pròpia actitud orgullosa i violenta dels membres del Frente de Juventudes, són coses que han quedat en el record popular".¹⁰³

Els tres pilars fonamentals del franquisme eren: el partit únic de la Falange Española Tradicionalista y de las Juntas Ofensivas Nacional Sindicalistas (FET i de las JONS), l'exèrcit i l'Església jeràrquica.

"(...) la manca de membres de la Falange -partit molt poc important a Catalunya en acabar la guerra- a molts indrets va fer que s'haguessin de buscar en altres sectors els dirigents locals del nou règim. C. Pi i Sunyer i T. Climent plantegen la hipòtesi que a nivell local les persones que formaven part del personal polític de l'Estat estaven arrelades a cada una de les poblacions, a diferència dels poders provincials que eren de fora i enviats des del govern central. Per tant, podem parlar d'un elevat grau d'autocotisme. Pel que fa a la seva activitat professional, solien ser empresaris o de professions liberals, o sigui, membres de la burgesia local. Quant a la seva actitud i filiació política anterior a la guerra, bàsicament es tractava de gent de dretes o gent "d'ordre": antics membres de la Lliga, carlins, monàrquics i, fins i tot, potser algun membre de la Unió Patriòtica del temps de la dictadura d'en Primo de Rivera. Durant la dictadura franquista molt poques vegades les autoritats locals es pogueren servir del càrrec per fer carrera política i, a més, se'ls exigia una sèrie de condicions: una afeció absoluta al règim -els alcaldes eren els "jefes locales del Movimiento-; un total uniformisme polític, la qual cosa significava que s'havien d'identificar absolutament amb la doctrina del nou Estat, deixant de banda les seves anteriors maneres de pensar; i un respecte a la jerarquització o sigui a les autoritats provincials -governador civil, capità general, etc. (...).

"Un cop les tropes franquistes hagueren ocupat la comarca pel febrer de 1939, les noves autoritats, imposades, depengueren directament de les forces militars. L'Estat va agafar així el caràcter de dictadura personal: el general Franco governà sense cap mena de reglamentació fins l'any 1942, que creà les "Cortes Españolas", formades per procuradors designats directament o indirectament pel propi dictador, inaugurades el març de 1943".¹⁰⁴

L'actitud dels qui governaven durant la postguerra en els pobles de la comarca ha perviscut en la memòria popular, com ho demostren les següent manifestacions, recollides a Folgueroles:

Després de la guerra, "no se'n feia de política llavòs. Que llavòs aquí (folgueroles) sempre hi 'via els mateixos ajuntaments: en G., en G. i en P.; en P., en G. i en C; i sempre eren els mateixos. O sigui que, com se reunien, ja casibé no 'vien d'anar a

¹⁰³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 270.

¹⁰⁴ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 270-271.

l'ajuntament. Pujava en G., cap a cal C.; pujava en P., cap a cal C.; i allà ja devien parlar de tot el que havien de fer. Això no vol dir que llavors no es reunissin a l'ajuntament i... perquè, es clar, sempre hi 'via d'haver més (gent) que ells, els companys d'ells; però aquests ho feien tot, aquests feien tota l'administració del poble. Però com (com) que llavors en els pobles no es feia res, no a.hi 'via gastos. No hi 'vien gonyes, però tampoc hi 'vien gastos. Vol dir que... no hi tenien gaire feina. Però, es clar, sempre un o altre ha de manar, però..." (PE-17, p. 1378).

Després de la guerra, "el qui governava (anava) sempre amb el pal enlaire. (...). Al qui li deien: "Oita, aquell és roig", ja el tenien de mal ui. Al principi, Mare de Déu!, l'arcalde... feien el que els donava la gana i ningú no els contradia de res. (...). Oh, sí, llavors tothom callat, no podies pas... (dir res). Anar a treballar i passar-te-la malament. I anar a missa. Uí, les iclésies sempre plenes!" (PE-07, pp. 117, 119)

"Veies sí era... Fins amb la religió... Les dones, que anaven a treballar a la fàbrica, treballaven tota la setmana i el diumenge al dematí anaven a rentar la roba al safareig (públic). Doncs, com que el rector no volia que es treballés, buidaven els safareigs. (...). Ho feien perquè les dones no anessin a rentar" (PE-07, pp. 117-118)

"També hi 'via una altra cosa, però això no era pas posat per als del poble, eh! Con varen començar de fer el pantano de Sau i de treballar per les carreteres, varen venir castellans per 'quí. N'hi 'via una colla que 'naven a dormir a can Pou (...). I, es clar, com que aquesta gent eren considerats depravats i malparlats, varen fer posar una rètola de fusta al cap dels carrers, que deien: PROHIBIDO BLASFEMAR" (PE-07, p. 118).

El final de la segona guerra mundial amb la victòria aliada, va fer renèixer l'esperança d'un possible retorn de la democràcia amb l'ajuda dels aliats, ja que el règim franquista havia ajudat a les tropes de l'Eix. Però no va passar res de tot això, únicament s'intensificà la lluita armada a compte dels maquis, grups de resistència, els quals feren alguna incursió important a través dels Pirineus. "Es varen enviar tropes a Osona per tal d'enfrontar-se a aquestes partides armades i es restringí la circuació dels civils cap a la frontera. La comarca, sobretot les Guille-ries, va ser un lloc de pas de grups de maquis en el seu camí cap al pla de Barcelona".¹⁰⁵

A través de la història oral, també ens ha arribat informació sobre els maquis:

"Després de la guerra, els maquis eren els que anaven... Diguéssim... els rojos que feien guerrilla per revifar la... (lluita). El puesto que hi 'vien més maquis era la Vall d'Aran. La Vall d'Aran n'estava ple. La Vall d'Aran els apoiava molt a.n als maquis.

"A Alps (els maquis) hi varen matar un capellà. Deien que eren els maquis. Un capellà i el matrimoni d'una casa de pagès. Con varen arribar els maquis, només hi 'via la canaia. I es veu que hi 'vien nois que devien tenir 16 o 17 anys o 20. A una casa de pagès; propietaris, eh!, rics. Hi varen anar els maquis i els varen dir: Mirau, no marxeu ni feu res, perquè estau voltats. No podeu pas marxar. Con arribin els vostros pares no digueu res, que hagi passat res, deixeu'ls a entrar i...". Hi anava un capellà. I ells (els pares) varen entrar-hi i, con varen ser dintre, varen sortir ells (els maquis) i els varen matar. Con els varen 'ver mort, varen marxar i diu: "No aneu a dir res fins d'aquí una hora, perquè el primer que sortirà... (el matarem)". Però no sé el perquè (de les morts).

"Ara, no me'n recordo què va passar aquí Vic. Aquí a Vic també va passar alguna cosa, allà a (l'hotel) Colom. És que n'hi 'via un de gros, que deien que era dels maquis, que era molt llest i es disfressava de tot i... Com que es semblés que aquí Vic... Ara... no me'n puc recordar... Que a.m un que li tenia venjança o no sé què... I va anar allà a Colom com de capellà i varen beure junts o no sé què li va fer... i després li va fer saber i li va (dir): "Tal dia vaig ser amb tu i vaig fer això, això i això altre i..." Però anava disfressat. (...). Era feixista (...), ui, si ho hagués sapigut l'h(a)uria mort!" (PE-07, p. 293).

Aquesta anècdota s'assembla a la que explica que una vegada en Massana estava a la barra d'un bar i va entrar el capità de la guardia civil, que havia jurat matar-lo, i no el va conèixer. En Massana, en anar-se'n, va deixar pagat el beure del guardia civil i aquest, quan va anar a pagar, es va assabentar que havia estat al costat del seu enemic.

"Llavorens anant cap a Prats, aquí g.on has passat Sant Joan, després de Vic, una casa que en diuen L'Hostal o... ara no me'n recordo. Hi ha un hostal a la banda de baix. Allà també en varen matar un. Un dia al vespre truquen a la porta, surt i el varen matar allà

¹⁰⁵ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 271.

mateix. (Era) l'amo, l'amo d'allà. I tot, deien: "Això ho ha fet en Massana". Con hi 'via aquestes morts aixís, tot era en Massana" (PE-07, p. 1858).

"El meu germà va anar a batre amb el tractor d'en Pou de Vida. Llavors duia unes màquines de batre i varen anar cap aquí dalt, al cantó de Rupit. I, doncs, la casa, que varen anar a batre, va dir: "Fa quinze dies que varem tenir els maquis aquí. Se'ns hi varen estar dos o tres dies. Diu (els maquis): "No us farem res, eh!". Anaven a les cases i els deien: "Donau'ns a això, donau'ns a allò" o "ens hi estarem un parel de dies aquí" i els hi 'vien de fer la vida. Els tractaven bé (a la gent de la casa), sí, sí. Sí, sí, sí. No, no eren gant d'allò (dolenta), no, al contrari!" (PE-07, p. 293).

"Després de la guerra va durar uns conte anys que hi 'via maquis, podé 4 o 5 o 6 (anys). Oita, jo perquè no hi vaig haver d'anar a la mili, però la meua quinta encara n'hi 'vien molts de destinats cap aquí dalt, a la Vall d'Aran, pels maquis" (PE-07, p. 294).

"N'hi 'vien anat molts de soldats cap a la Vall d'Aran a matar maquis. Sí, ui, hi feien anar els soldats. (...). (Els maquis) als soldats, si podien, no els tiraven. Als guardia civils, sí, els mataven a.n a tots. Però un soldat, com que sabien que hi 'nava per força, no. Però n'hi varen morir molts també (de soldats) i varen passar molta gana i molt fred per aquestes muntanyes" (PE-07, p. 1858).

Quan en Jordi Sabater es va escapar del tren a Sant Celoni, a la Plana de Vic se va reunir el cometent "i els varen fer sortir armats i tothom, perquè si passés en Sabater, perquè en Sabater es 'via escapat del tren (...) i que es 'via refugiat a.n una casa de pagès. Que estiguessin al tanto (...), que es 'via escapat" (PE-07, p. 1857).

El 13 de desembre de 1946 les Nacions Unides condemnaren el règim franquista i li prohibiren de participar en els seus organismes i reunions. "Aquest fet serví per fer una de les maniobres propagandístiques més importants del règim. A la premsa vigatana del dia 14 d'aquest mes surt un article titulat "Tratándose de amenazar la independencia de España, Vich sabrá exponer la virilidad patriótica heredada de los aguerridos ausetanos", en el qual s'acusa, amb la retòrica de l'època, l'ONU i es parla d'una improvitzada manifestació d'autoritats que es concentraren al quarter de l'exèrcit, que existia en aquell moment a la capital de la Plana, per tal d'expressar la seva fidelitat al Generalísimo".¹⁰⁶

El juliol de 1947 es va convocar un referèndum per tal de votar la "Ley de Sucesión", "que perpetuava com a cap de l'Estat el General Franco i regulava el mecanisme de successió que depenia exclusivament del propi dictador, va obtenir el sí esperat. Ens trobem davant d'una consulta escandalosa, on la coacció i la propaganda, referida al perill del comunisme i d'un retorn de la guerra civil, juntament amb la impossibilitat de poder recomanar el vot negatiu, va fer que els resultats al Partit Judicial de Vic fossin els següents: votaren el 85,2% del cens, obtenint el sí el 91,1% dels vots emesos, el no el 4.7%, i els vots en blanc el 4.1%. Tots els pobles i ciutats de la comarca van tenir un resultat semblant menys en un cas, el de Montseny, que tot i no ser d'Osona val la pena comentar. De 742 vots emesos foren sí 231 (31,1%), no 296 (39,9%) i en blanc 214 (28,8%). Segurament és un dels pocs casos a Catalunya i a l'Estat espanyol on la votació fou contrària al govern".¹⁰⁷

Les possibilitats d'un retorn a la democràcia, a partir dels anys cinquanta, són cada cop més minses, ja que a partir d'aleshores el règim franquista comença a ser reconegut per part de l'exterior. "La conjuntura internacional - temps de la guerra freda - va marcar una aproximació cada

¹⁰⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 271.

¹⁰⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 272.

vegada més gran als Estats Units. Al Congrés Eucarístic de 1952 a Barcelona ja hi participaren representacions estrangeres, bàsicament americanes i italianes. El 1953 es firmà el concòrdat amb la Santa Seu i els acords militars i econòmics amb els Estats Units d'Amèrica. El 1954 s'entraria a l'UNESCO i, finalment, el 1955 a l'ONU. A través d'una anàlisi de la premsa comarcal de l'època notem perfectament la penetració americana, més encara quan una representació de la VI Flota nord-americana va venir a la comarca a jugar un partit de bàsquet. Es féu una recepció a l'ajuntament de Vic amb clares referències al moment polític i als acords que s'havien signat entre els dos països. (...).

"Pel desembre de 1966 hi va haver el referèndum per aprovar la "Ley orgànica del Estado", amb la qual es pensava institucionalitzar el postfranquisme un cop Franco hagués desaparegut. Aquest referèndum tingué les mateixes poques garanties que el de 1947, sense cap possibilitat de fer propaganda contrària. Al Partit Judicial de Vic votaren el 72,6% del cens. El 94,5% dels vots emesos foren sí, l'1,6% foren negatius i un 3,8% declarats nuls. Les pressions i la propaganda del règim havien estat dirigides pel ministre Fraga Iribarne".¹⁰⁸

b) La postguerra a Folgueroles

Finalitzada la contesa civil, amb les persones més compromeses a l'exili, va desaparèixer la por als estralls de la guerra, però va quedar l'odi i l'esperit de venjança.

"Ja havia marxat aquell temor de la guerra. Llavors el que va quedar és molta odia. Molta odia: si els uns 'vien perdut, els altres gonyat. Com que, ja veràs, hi va haver tantes víctimes, recristol" (PE-13, 1232).

"Érem de l'esquerra nosatros. Jo em recordo a la meua vida, que només hi 'via dos... (partits). Així com ara hi han tanta partits i tan d'aixons. Allavors només hi 'via esquerra i dreta. Vet aquí que sí, ens veien com a rojos. (...). Els rojos érem els que treballàvem al camp, els pobres (riu). (...)" (PE-03, p. 2000).

"Es va acabar la guerra i els que eren feixistes varen ser mimats també dels rics. I els altres... el que tenien per roig, pobret, 'nar-hi 'nant" (PE-01, p. 1711).

La repressió

Un cop varen haver entrat els nacionals, "llavors va ser l'hora de fer agafar els uns i els altres. Deien que si es donaven calers a l'arcalde, els avalava i no els feia agafar o els feia sortir (de la presó)" (PE-07, p. 36).

"I a vegades enveges! Tonteries! I, mira, i una persona, si et vol gota de mal, i ja estàs. A.m un poble gran la gent no es coneix tant, eh? És molt diferent!" (PE-30, p. 1366).

"Aquí van agafar molta gent del comitè, que, si haguessen calculat, no 'vien d'agafar ningú" (PE-17, p. 1366).

¹⁰⁸ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 273.

"El meu germà (va marxar a l'exili) 'via set de comitè (...) i encara que no passés re, se l'haguera carregada. Perquè llavors el sol fet d'haver set de comitè ja se l'haguera carregat" (PE-17, p. 1358).

"Els qui havien tingut un càrrec els varen agafar tots. No en varen matar cap, però els varen agafar tots" (PE-07, p. 36).

"Home! com hauria set que n'haguesin mort un, si no havia fet re!, dels que varen agafar. Podé dels que varen marxar... podé... podé d'aquells n'hi hauria hagut... Els que 'vien set més principals del comitè (...), els que eren els capdavanters. Doncs, aquests, com que se'n varen anar a França, ja varen marxar. (Els que es varen quedar els va tocar anys de presó). (Els exiliats) eren els més compromesos. (...).

"Al principi dels rojos varen fer el comitè. Després del comitè va venir a formar un ajuntament (...), llavors les coses estaven moderades (...); aquests també els varen agafar. I varen agafar també tots els que 'vien set d'ajuntament, con varen gonyar les esquerres pel febrer. (...). Tots els varen agafar" (PE-07, p. 297).

Per a poder saber on es trobava algun dels membres del comitè de Folgueroles, es va portar a terme la detenció d'alguna de les dones de la seva família, per tal que el delatés, amb l'amenaça de tancar-la a la presó (PE-49).

Els presoners

Tothom, qui no s'havia exiliat i havia ocupat algun càrrec de responsabilitat durant el govern de la República, fou empresonat.

"En J., pobret, el varen tancar a la presó, perquè no sé si havia set d'ajuntament o qué (...), sí, d'ajuntament devia ser. No molt temps, però... Com ell, en T., el vei T. (...)" (PE-01, p. 1718).

Els familiars havien de fer grans esforços, entremig de tanta penúria, per tal de poder portar o enviar algun "paquet" als seus parents presoners, per tal d'alleugerir-los, en el que fos possible, les penes del captiveri.

"Con es va acabar la guerra, què hi sé io!, era tot el seu batalló (el del seu germà), que (...) (va anar) cap França.

"Bueno, nosatres no en sabíem pa' re. (...). I un dia va venir en M. aquí casa (...), diu: "Us vinc a dar una bona notícia. Us vaig veure el noi (...) amb tot el regiment que venien des de França cap a Girona. (...). Prou, ja hi vàrem escriure. Ja varen ser fora, bueno, ja varen ser a Barcelona (...). Era cap allà dalt a Horta (...), però allà com que n'hi 'vien tanta de soldats, eh?, presoners, en deien ja, perquè no eren pas d'aquí d'en Franco, eren dels rojos.

"Vet aquí que... allavors, bueno, prou ens va escriure la direcció i això, però cap a Barcelona! I io no el vaig pas trobar. Allà les dones cridaven els noms, sortien presoners per 'llà (...) i, es clar, els 'vies d'enraonar aixís cridant. No els veies. No els coneixies. Aí! redeu! No, no. No el vaig pas poguer veure. Li duia un paquet i... (...). Bueno, cap aquí casa! Io plorava! I el pare i la mare: "Què!?" Pots contar, el pare ben malalt. La mare, pobra dona. "Sí!, no l'he pas pogut veure!, que m'ha passat això!".

"Llavors ja tenim una carta l'aindemà, diu: "Tu, con vinguis, porta un mirai i amb el mirai -com els de transmissions, eh?- ens farem allò". En diu el puesto que en tinc de posar i ell el puesto que sortiria. Diu: "Ja ens entendrem i llavors em deixes el paquet i io ja et diré on l'has d'anar a dur i tot". I aixís ho vàrem fer.

"I, sí, sí, ja em va veure el primer: "M.!!!". Perquè 'vieu de fer una crida! "Ets aquí P.". "Sí". Doncs, agoita, ja et duc el paquet". Primer no el veia, en 'cabat sí, i... amb el mirai.

"Bueno, allavores ja tenim una altra carta, que no porti pas més el mirai. Aii ioi (somriu). Perquè ara no ho volen, perquè diu... Es veu que eren molt castellans i diu: "No entenen el què...". Perquè això de transmissions io no sé com és. A.m català representava i elle no ho entenien i es pensaven con (com) que haguesses fet d'espia, o elle o tu, no ho sé. "Aii reconyi -dic- doncs com ho farem". Diu: "Mira, no ho sé, però com que ja ens treuran d'aquí". "Pobre de mi, dds, bueno... -dic- ja et baixaré un paquet". No sé si era el diumenge que hi 'via d'anar amb el trenç.

"Me'n recordo. Pluvia. Amb paraigues, ben carregada! Sort que el pare, pobret, em venia a dur. Con (com) que havies d'anar a peu fins a Vic, me'l venia a dur. Ell s'entornava i io pujava al trenç... I tanta n'hi 'vien, eh? I, bueno, cap allà. Io ja me'n 'nava cap allà dalt. Agafàvem el tranvia aquí Horta i mira. I una em va dir: "Que va allà (...) a.n aquell camp de concentració?". Dic: "Sí". Diu: "Uii! Avui no passi pas per dalt, perquè ja faran entornar (...); hem de passar per 'aquí". Em va ensenyar el puesto. (...).

"I el meu germà em va dir: "Con em duguis el paquet, porta tabaco". "Oh! Si en trobem, rai!". "Si trobes dos caliquenyos i si tens algun centim o això, en teniu? Solament tabaco".

"Anem cap a l'atra banda (...), feia unes muntanyes i tot ple de sarments, sats?, allò de raïeres petites. I una gentada! Soldats que baixaven. En va baixar un, diu: "Callau, que ara diuen la missa i no volen sarau". "Aii, pobres de nosatres!". Aquella va dir: "Mira 'urem d'esperar".

"Hasta un capellà me'n recordo ben bé que hi 'via allà, que anava amb sotana llavors, que també era un d'aquests presoners, i molta gent.

"I, doncs, ens 'nàvem esperant allà. I pluja... enfangats! Allò era un terra verema pastosa, en fin, i com que hi devien fer anar els soldats allà, que cony sé io! I per sort encara, Déu sempre ajuda, (...), se m'acosta un noi allà, mig endreçat i això i tot baix diu: "Escolti, vostè no és pas la germana de P.? Dic: "La mateixa". Diu: "Dds, entregui'm el paquet i no pateixi que ja els hi escriurà com l'ha rebut, perquè ara no hi podem pas anar". Deien la missa, eh?, i no es podia fer xivarri ni re. Dic: "Bueno, gràcies". Li vaig donar...

"Uii! estava content! (el meu germà), con (com) que no en trobaven llavors de tabaco. I em sembla que eren deu pessetes, que les varen fer amb penes i treballs! Perquè, ja pots contar, no trobaves res enlloc, i aquells dos pursos o caliquenyos no se pas la mare, pobla dona, d'on cony els va anar a treure. Però, bueno, la qüestió, que io els hi vaig pagar dur. I aixís ho vàrem arrecclar" (PE-01, pp. 1738-1741).

Els avals

Els avals o informes sobre els presoners republicans o altres persones els havia de fer l'alcalde del poble -en alguns casos també el cap de Falange- a petició de l'Auditoria de Guerra (Jutjat militar de Vic) o bé del Tribunal Classificador d'un determinat camp de concentració de presoners o bé del Jutjat Militar especial de Depuració de Funcionaris Civils, etc. (vegeu recull de textos). És en aquests moments quan es posa més en evidència el gran poder que els representants del règim franquista tenien a cada poble, en poder decidir sobre la vida i la mort dels seus veïns. Un informe favorable volia dir salvar-se de la pena capital o, en els millors dels casos, sortir immediatament de la presó. Un informe desfavorable significava la pena de mort o molts anys de presó i treballs forçats.

"Me'n recordo del meu germà, con era al camp de concentració. Era a Valladolid i ens va dir: "Envieu-me un aval per poder venir. Que us el faci l'ajuntament". El pare va anar amb aquests, l'alcalde i el jefe¹⁰⁹ de Falange. Diu: "Sí, sí, ja li farem, ja. No et preocupis, ja l'avalarem i li enviarem". El meu germà ens deia que no el 'via rebut i els altres deien que ja el 'vien enviat. Finalment, el pare s'hi va encarar i llavors va resultar que no el 'vien enviat. Li varen dir: "Oh, què havia fet el teu?". Diu: "El meu noi res no havia fet". "Eh, que era de la CNT?". "Ah, com tothom! D'algun sindicat o altre havia de ser, perquè sinó no hauria pogut treballar". Perquè durant la guerra ho havien de ser tots. Diu: "Havia anat a cremar iclésies?". Diu: "Ah! sí! El varen fer anar a cremar la Damunt. I

109 Pronuncia la "j" castellana.

també hi eres tu!", va dir el pare al jefe de Falange. Aquest va contestar: "Però a.n a mi m'hi varen fer 'nar per força". (Li contesta el pare): "I a.n ell, què et pensei, que hi va anar de bon grat? També li varen fer anar per força!".

"Però, i encara de mala gana, li varen fer malament. (...). I a última hora no havia fet res. Doncs, ara, vés content amb un que hagués fet una mica" (PE-07, pp. 36-37).

"El que tenia una mica d'empenyo aixís (un aval favorable), ja estava. i el que no tenia cap empenyo, rei I, mira, i aixís va anar". Comenta que ella, un cop va tenir l'aval, el va anar a portar personalment al lloc on estava empresonat el seu marit. El varen deixar lliure de seguida i varen poder tornar junta a casa (PE-30, p. 1357).

"Sí, llavors es el que era al camp de concentració, 'via de menestar avall de l'ajuntament. (...). En X. també havia estat pràs. (...). Aquell també va ser bastant pràs, una temporada" (PE-13, p. 1233).

Una dona va anar a veure al jutge de Folgueroles per tal que li fes un aval per al seu germà. "Bueno, cap a.m el jutge, que tenia una cara com un set déus. (...). I amb la ràbia que tenien als pobres! (...). Ja no sé què se'm va dir...: "A.hi va anar -diu- a tirar sants a l'iclésia?". Dic: "Home, jo no li 'nava pas al radera, però no". Sats? Com que ho 'naven... Jovent, per 'llà a dalt al cor de l'iclésia i sant daltabaix... Bueno, bogeries, també en feien, oi? Però eren jovent i què hi vós fer? Dic: "Que jo ho sapiga, no. No hi va anar mai a cremar sants i tot això". (...).

"Sí, sí, es va fer l'aval de la seva manera. Però (...) no sé què deia: "Regular". I jo ja vaig pensar: "Malament!" (...). Jo dic: "Ai! Senyor! Si li enviem aquest aval... (no en sortirà)". Però, t'ho jurò, ja em feia mal el cor (...), perquè ja deien que, si no eren uns bons avall, els fotien a.m un camp de concentració i lluny.

"Bueno. "Com ho fareu?". El varem enviar. Per sort es va perdre! (Finalment, n'hi varen fer un a Roda, la fàbrica on treballava abans de la guerra).

"I, sí, sí, li enviem l'aval... Diu que el va tenir avui al vespre, un diumenge, i l'aíndemà dematí ja els varen treure tots. (...). Tots els que varen poguer, tot Déu va marxar! i varen dormir allà, a sota l'estació. (...). Uii, no sé pas cap on t'els varen portar (els que no varen ser ben avalats), molt lluny, a.m un puesto castellà. I, bueno, mira, santa sort! (per al seu germà)" (PE-01, pp. 1742-1743).

"(El meu fill) va quedar presoner (...) cap allà a vora Portugal i el varen ficar a.m un camp de concentració, ell i d'atres. I llavors et 'vien de fer un abono els capellans. Et feien un abono i el 'vies de presentar i llavors els 'naven deixant venint, si els 'nava bé.

"Llavors ja posaven si era bona persona o no i a.n a què pertanyia i... Uii, hi 'via molta murga amb això, perquè, si hi posaven en aquella còdula o en aquell paper -un certificat, que et feia l'arcalde o el capellà- doncs, si hi posava molt malament, ja no treballaven gaire. Havies de menestar un certificat de l'ajuntament i dels capellans a veure si eres podé religiós, què se jo el que hi feien, però aquella certificats, que et feien, allò es 'via d'enviar a la magistratura o no sé on anaven a parar" (PE-08, p. 2000).

Imposicions i càstigs

Després de la guerra civil calia que tothom anés a missa, ja que qui contravenia aquesta ordre, si no tenia recursos propis, s'exposava al pacte de la fam, no trobava feina enlloc.

"Jo vaig venir a finals del trenta-nou, oi? Vaig estar set mesos a França. Llavors vaig venir cap aquí i em varen portar al castell de Lleida. Una setmana a Lleida, nou dies. A Lleida no gaire, però a França sí, a França set mesos.

"Con vaig arribar a Vic -això sí que ho tinc present- era el dia que jutjaven els presoners d'aquí (Folgueroles). I, es clar, també a.hi 'via (...) tots aquests (feixistes) de l'època de llavors, eh?, tots aquests d'aquesta època. I la primera notícia que em van donar, diu: "Ja ho veus? Ara és qüestió d'anar a missa!" (riu). Cony! Es clar, dic: "Oh, mira, 'urem de fer el que es presenta" (riu). Té collons! Què havia de dir? No podies pas imposar.

"I, sí, sí, bueno, es clar, el' primers dies, doncs, cony, cap a missa. Jo no n'he set gaire d'anar a missa, eh!, perquè... Mira, cada ú té el seu tarannà. Jo no faig mai cap mofa de la religió ni molt menos: però, si t'agrada, hi vas i si no t'agrada... Si un a.hi va, no el crítico pas jo, que hi vagi! Però jo... a.n a mi, mira -què vols que et digui?- no em fa cap gràcia. I una conta dies sí, sí, hi vaig anar, perquè, ja veràs, havent-me avisat, encara més. Però cap d'una conta dies que hi vaig anar, collons!, va semblar que la cosa ja anava... (riu) i vaig plegar (d'anar-hi) i ningú em va dir res" (PE-17, pp. 1364-1365).

Hi havia persones titllades de roges, que, després de la guerra, cada dia al vespre havien d'anar a donar la "bona nit" a casa de l'alcalde. Anava a la casa i des de l'entrada cridava: "Bora nit!". Des de dintre responien: "Qui ets?". "En X.". "Molt bé, bora nit". Això va durar temps (PE-49).

Les famílies tingudes per "roges" havien de col·laborar en la neteja de l'església parroquial: "Ens feien anar als rojos (dones) a fregar i escombrar l'iclésia. Un dia, les unes -els que tenien per rojos- l'atre, les atres. Un cop o dos al mes. Com que eren molta colla, eh? (...). N'hi 'via d'anar una de cada casa" (PE-01, p. 1744-1745).

Els picapedres, que eren considerats rojos, varen haver de donar un o més jornals de franc, per a la construcció de l'altar major i la trona. "Durant tot el temps que va durar l'obra, cada picapedrer hi havia de treballar un jornal o dos de franc. Ho varen haver de fer perquè eren els rojos" (PE-10, p. 124).

A cada festa o celebració era obligat treure domassos a les finestres i balcons. "Banderes, no, perquè ningú no en tenia, però treure els domassos, les banues a la finestra, que deien llavors. Sí. Per una petita cosa (celebració), vinga a treure les banues a la finestra! I al qui no n'hi tenia, li fotien una multa. (...). El jefe de Falange feia un vol pel poble i, si algú no li tenia o se'n 'via descuidat, li fotien una multa" (PE-07, p. 37).

Quan s'anava al cine després de la guerra, "paraven (la pel·lícula i tocaven) "Cara al sol". Cony!, ia tot Déu es 'via d'aixecar amb la mà enlaire i cantar. Estaven emprenyats aquest jovent!" (PE-01, p. 994). "I, si no cantaves, saludar lo menos. Aquí Fogroles (no es feia) perquè el cine hi va ser-hi més tard. A Sant Julià, i a Vic i a tot arreu (ho havies de fer)" (PE-07, pp. 457-458).

"Sí, al cine!, al cine! Io me'n recordo prou. Ai, sí! I llavors, con es 'via acabat la cançó, ia podies tornar a seure, ia tornaven a fer (la pel·lícula).

"I apa, i a cantar això. I tothom drets. Sí, ia ho crec que sí! Sí, Oh, noi, mira, anava aixís. Sí, vés a saber què heu de veure (vosaltres).

"Allavors es 'via de creure. Sí. Mare meva! Perquè com que... Pots contar, en Franco, es clar, que no et 'guera vist, per exemple, d'aquest poble ni d'un atre, però ia tenen els porta-partres; perquè a cada poble n'hi han de tots" (PE-01, p. 994).

Quota forçosa de blat

Cada poble de la comarca havia de contribuir amb una determinada quantitat de blat, que els pagesos explotadors de la terra havien d'aportar de forma proporcional a la superfície conreada.

"El blat, que es collia a Folgueroles, el 'vies de portar al Sindicat de Vic. Aquí a

Foguerols ja no anava controlat. L'enviaven aquí o l'enviaven allà, on t'els semblava. Deien: "Tant per a aquest poble". Per 'xò, (de pa) en 'vien de fer de blat de moro per racció.

"Però llavors hi havia els estraperlistes, que per sota mà ja en tenien de pa, però el 'vies de pagar molt car" (PE-07, p. 40).

Però no tothom podia aportar la quantitat de blat assignada, la majoria de les vegades, perquè era desproporcionada en relació a la quantitat total de blat que s'havia collit.

"Io vaig trobar que era un bon vailet l'alcalde (de Folgueroles), eh? Per mi, eh! (...).

"Perquè precisament un any... Es clar llavors jo anava uns camps i... són de terreny de Ganlletenes. I, es clar, a Ganlletenes em porten un paper, que havia d'entregar em sembla que eren quatre-cents quilos de blat. I en 'via collit dos-cents i en 'via d'entregar quatre. I per entregà-ne quatre, en 'via de comprar dos i el 'via de comprar, a onze pesetes 'nava el blat llavors. I li vaig dir a.n a l'alcalde, dic: "Agoita, he rebut això, cony, què faries tu?" (...). Diu: "Mira, io com a alcalde no et puc pas dir: "No li portis, eh? Ara, com a veí del poble no li duria". Vaig pensar: "Aviam, cony! Si passa re, abans et defensarà que no d'allò (t'acusarà), oi?". I sí, sí, no li vaig portar. Collons! Al cap de no molts dies ve la guàrdia civil... Va anar a l'ajuntament (de Folgueroles) la guàrdia civil. I, es clar, va allà (...) perquè no havia dut (...) el blat aquest. I el segretari (...) (els va dir que aquell home que buscaven tenia molts problemes familiars i no tenia centimes). I aquella gent, la guàrdia civil, me cago'm Déu!, van esqueixar allò i se'n van entornar. No es va venir ningú a dir-me re. Però allavors al cap podé de dos o tres mesos vaig tenir un ofici, que estava absolut d'aquella pena que... (riu), perquè ja em 'vien amenaçat de fer-me l'emberg i tot. Es clar, con (com) que no li portava (el blat). Però llavors con va venir la guàrdia civil aquí i els van explicar el cas de la família i tot això, dos, llavors van dir: "Què hi hem d'anar a buscar allà?", sets? (riu). Perquè ells (els de l'ajuntament de Folgueroles) devien fer constar que em trobava aixís (...).

"Per 'xò dic que de l'alcalde no en podia tenir res que dir, abans em va afavorir. Ara, per atre cantó podé... no sé... no, però 'vien set amics i 'vien sortit molt junts també" (PE-17, pp. 1365-1366).

Aquest cas no és aïllat, sinó que és ben representatiu del que succeïa en realitat.

Referent al *Cupo forzoso de Trigo del año 1947*, el 28 d'abril de 1948, l'Ajuntament de Folgueroles, va fer una "relación de morosos que en esta fecha tienen pendientes de entrega cantidades de trigo del que se les asignó como cupo forzoso". En total, de la quota assignada de 8.304 kgs. de blat, se n'havien entregat 5.442 kgs. i faltaven per entregar 2.862 kgs.

El servei militar

Un cop acabada la guerra civil, els homes, que tenien l'edat i no havien marxat a l'exili ni havien sigut empresonats, varen haver de complir amb el servei militar.

"Allavors després de la guerra (el meu fill) va haver d'anar a fer la mili. Hasta trenta mesos varen ser al mig del militar" (PE-30, p. 2000).

"Uii, i n'hi varen haver que n'hi varen fer tres. N'hi varen haver que en varen fer set!, d'anys de mili. Mira, tots aquests que ara tenen 65 anys, que eren de la quinta del 41... La quinta del 39, 40 i 41 varen fer set anys de mili. Perquè, es clar, con varen tenir 17 i 18 anys, els rojos se'ls en varen endur a la guerra. I con va acabar al guerra, ells tenien 20 anys i 21, era l'hora de fer la mili. I com que els hi feien estar tres anys... és que als primers anys (després de la guerra), fins al 46 i 47, en Franco tenia tres i quatre quintes. (...). Agoita, con hi va anar la quinta del 44 i 45, encara n'hi 'vien del 40 i 41. Tenia 40, 41, 42, 43, 44 i 45. Hasta cinc quintes hi 'vien hagut" (PE-07, p. 294).

c) Situació social i nivells de vida

El tret essencial que caracteritza el temps de la postguerra és la penúria. "L'autarquia en què vivia el país i la renúncia a la democratització -que significà l'aïllament exterior un cop acabada la segona guerra mundial-, van portar a un empobriment general que hagueren de suportar sobretot les classes més humils".¹¹⁰

A la postguerra, amb el canvi de la moneda, molta gent es va trobar sense cap cèntim o gairebé arruïnada.

"Sí, sí, perquè a hi va gent, que tenien papers d'anys, paper d'abans i no els va (servir), sempre varen dir que, vaia, eren dolents. En Xec, Mera de Déu!, aquell home em pensava que agafaria un atac de nervis, perquè ens va ensenyar un paper de banc, però allò tan maco i tan bó, mira, dolents, vaia, que no servien. Ho varen arrebregar tot i on t ho varen portar no ho sé, (...)."

"Només et canviaven el que era plata, el que era metall bó. Sé que allà a Canlletanes a hi 'vien sacs de dugues pessetes, de pesseta, plens!, allà, abandonats al carrer, que ningú els arrebregava. (...), aquella era la moneda, que va córrer mentre a hi va haver la guerra, es sabia. I havent 'cabat de la guerra, llavors, si vares volguer cèntims, ja varen 'ver fet moneda. Con es va haver acabat la guerra ja hi va haver la moneda diferenta. I re', una misèria! (...).

"I aquests papers bona que... Nosaltres no en teníem pas cap, però algú sí que en tenia, mira, des, va ser moneda dolenta. El paper i tot, vaja (sic). Ja es va retirar tot, tot això. L'A. d'aquí, Déu l'hagi perdonat (...), un sac n'hi varen dur de plata allà on t'ho canviaven. Ja veràs, era una botiga i... Però això ja, diguéssim, era eixint de la guerra, ja es va acabar la guerra. Jo sé que hi vaig portar nou duros i no sé què es varen donar, ja no me'n recordo pas. I anaven portant... a hi 'vien papers, a hi 'vien diaris (que deien), que es 'via de portar la moneda, que era abolida i que la canviarien a tal puesto, a tal altre" (PE-08, p. 1898).

L'alimentació va ser el primer i el principal problema. Hi havia molts pocs productes al marcat i s'arribà a passar gana física. El mercat negre era l'alternativa a la migradesa del racionament.

"Un mercat que feia augmentar el cost de la vida d'una manera impressionant i on hi mancava una gran quantitat de productes, que eren substituïts per d'altres de segona categoria amb la consegüent baixa del nivell nutritiu de la dieta familiar i de la qualitat de vida. El pa negre, la manca de gasolina, les dificultats per trobar tabac, l'especulació amb l'oli, etc., són els trets característics d'aquells anys que han quedat en el record de la gent que va viure'ls.

"El setmanari "Auzona" de Vic de 1956 donà unes estadístiques -que caldria verificar per la tergiversació de dades que feia el franquisme- sobre el sacrifici de bestiar a l'escorxador municipal de la capital de la Plana; comparant-les amb les de 1935. (...). La matança, doncs, de xai i de vedella del 1956 no arriba a la del 1935, mentre que la de porc augmenta. Hem d'assenyalar, però, que les dues primeres carnes són de molta més qualitat que la del porc, molt vinculada a dietes més pobres".¹¹¹

A través de la informació oral, hem pogut constatar aquesta realitat també a Folgueroles:

"El pa el vàrem haver d'estoviar més con varen haver entrat els nacionals. Vàrem tenir més gana amb els nacionals que no pas amb els rojos" (PE-10, p. 39).

Amb l'entrada dels nacionals, el pa va anar molt més escàs i era "més dolent. Amb els nacionals aquí, es clar, n'h(a)uries menjat més, perquè com que no hi havia tant d'atra cosa; però, mira, ja en podies menjar una mica.

"Con varen entrar els nacionals, fins pa de blat de moro ens donaven! Però blat de moro sol!

¹¹⁰ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 266.

¹¹¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 266.

"Durant el primer mig any de la seva entrada hi havia de tot; però després, es clar, va estallar la guerra mundial i llavors no hi havia de res. El pa... d'estraperlo, ja en feien, ja, però era molt car. (...). Un pa de quilo valia 25 pessetes i un home, per gonyar 20 pessetes, havia de treballar 10 hores. Un litre d'oli, 10 duros i un quilo de cansalada, 10 duros, havíem pagat. Això, després de l'entrada dels nacionals. Mare de Déu! No els gonyàvem pas llavors!

"Io vaig acabar l'aprenentatge l'any 45. L'any 1946, 10 rals per hora (li pagaven). Doncs, oïta, cont gonyava a.m. deu hores... 25 peles... Això, l'any 1946!

"Aquí, en aquests pobles, qui tenia un hort, qui tenia un camp... tothom anava menjotejant, perquè alguna cosa es collia. Però el qui es 'via de refiar de tot el que gonyava, un desastre! Io, l'any 46, treballava amb paletes que les passaven... (negres). Si veien que menjaves pa, casibé se n'anaigaven.

"El blat de moro no sé pas d'on venia. Era groc! Venia de fora. Ja donaven la racció tal com la donaven a tot arreu. No estaven individualitzats (independents) com durant la guerra" (PE-07, pp. 39-40).

"Eixint de la guerra no teníem de re'. Vaia, cofem, allò, soges. Que a.n a mi no em passaven! Soges. I guixes!, també en 'viam menjat.

"Les soges eren com mongetes, però costaven de passar! Sé que les feia el meu home al camp. Ui! Li tenia una mania a fer això, aquestes soges. No passaven! que costaven de passar! Ai, mare! I les guixes també. Les guixes, en compràvem algun quilo, perquè era més bruto i aixís.

"Sí. Les 'viam passades! Sense pa ni oli per amanir ni un re' de Déu no teníem. Ui! Si em 'viam passades! Va durar temps, sense pa. Sense pa! Llavors feien pa de blat de moro, que el donaven en racció, que també no es podia arribar a menjar.

"Io, eixint de la guerra, tenia de fer sopas. No tenia pa ni re'. A vegades 'nava a les Codinofes, si me'n volien vendre, però me'l daven. Una mica de pa per sopas per ella (la seva filla petita).

"'Nava a can X, que la X feia d'estaperlieta, llavors feien d'estaperlietes, 'nava a Barcelona. Mija quarta d'oli! comprava per fer les sopas i aixís. I cap centim! No teníem pas cap centim. Al temps de la guerra en 'via arraconat algun, si me n'enviaven els homes, que eren a la guerra, però llavors varen ser tots dolents. No sé si tenia quatre centes pessetes o no sé con, a.m. papers de cent. Ja em semblava qui sap què tenia io. Tots dolents! (riu). (...). No comprava pa' re! Perquè tingússes centims. Pensava: "Llavors comprareu això, comprareu allò". I re! (...).

"Un pa, no sé pas con ne contaven. Un pa, i encara aquí no hi era, 'vies d'anar a fora, a Vic, i 'vies de tenir empenyos per trobar el pa. (...)" (PE-30, p. 1887).

Amb el racionament es va instaurar la "cartilla". "Ja durant la guerra també. Con 'naves a buscar el pa, et treien el cupó del dia. Havies de pagar i et treien el cupó perquè no hi tornessis. Perquè hi 'uries tornat dos o tres cops.

"Me'n recordo que a.n a mi em varen operar l'any 50 i encara vaig haver de dur la cartilla a la clínica. Con se la varen tornar, se varen haver tret tots els cupons de tot el que es tocava durant aquell temps: d'oli, de pa, de l que fos, de tot" (PE-07, p. 40).

Una altra dona comenta que a casa seva tenien "tres homes a la guerra. De manera que va quedar l'avi (el sogre), io i la nena. La nena petita. I espavila't! Cap centim! Res enlloc! Mare de Déu, quina misèria! Sí, ja les vàrem passar, ja.

"I llavors encara, gràcies a Déu, (els homes de casa seva) varen tornar tots (de la guerra), eh? Que moltes cases no en varen tornar perquè els varen matar i aixís. (...).

"Mare de Déu, quins anys vàrem passar! No hi havia oli, no hi havia pa, ni carn. (...). Menàvem dos camps, em sembla. (...). Vui dir que de patates en collíem, eh?, patates i aixís; però no teníem res per amanir-ho.

"I llavors n'hi 'via un a Sant Julià (...), que feia entrecanvi. Si li portesses ous - si tenies alguna gallina i tingússes ous- o alguna cosa, ell et donava una pastilla de sabó -hasta el sabó anava aixís, eh!- amb entrecanvi. I si li duies gra, allavors també oli, una mica d'oli i aixís. 'Vies d'anar a Sant Julià el vespre, que no ho veiguessen els civils... o els del comitè, no sé quins. I llavors tu li duies això: gra o ous o una gallina o aixís, i ell et donava això atre. Entrecanvi, que deien.

"Després de la guerra varen fer allò, el pa de blat de moro, que no valia pa' re! I n. hi 'via que en menjaven a Vic, pa d'estraperlo. Deien que d'un pa en feien pagar molt. Deien: "Pa d'estraperlo". Si tenies prou centims, anaves a Vic a buscar pa (de blat). Però 'vies de tenir una mica d'influència i 'vies de saber on t'era i això. I aquí, con que no hi 'via cap home ni dingú, només io, no tenia gaire idea d'anar-hi. Sí! Les 'viam passades... Per amanir (...) un raig de vinagre en vas d'oli" (PE-30, pp. 1382-1383).

Les penes i misèries varen ser suportades de forma diferent segons l'activitat a què es dedicava cada grup social. "La pagesia sofrí menys, donat que el camp era el centre productor d'aliments mentre que la classe treballadora de les fàbriques i resident a la ciutat fou la més perjudicada.

A Catalunya el salari real industrial representava uns ingressos, el 1947, del 50% respecte el 1936 pel que fa als treballadors del metall i del 54% pels del tèxtil i de la fusta, tenint en compte que el cost de la vida es triplicà entre 1939 i 1947".¹¹²

"Con varen entrar els nacionals, els pagesos varen ser els qui varen fer els calers. Els aixos i aquests masovers grossos. Tan solament es venguessin dos sacs de xeixa, en tenien per passar l'any. No veus que la xeixa els la pagaven a 15 i 16 pessetes el quilo. I per gonyar 15 o 16 pessetes havies de treballar... (molt), ni a.m un dia no les gonyaves. Es clar, se'ls venien d'estraperlo. Ia els feien donar un cupo, però els en quedaven molts. Els pagesos, llavors, varen fer molts cajers, hosti! El qui era pages, Mare de Déu! Veies els vaillets de pagès sudats, amb trajés¹¹³ i... nosatros, mira... no" (PE-07, p. 41).

Després de la guerra, "un pollí valia de quinze a setze mil pessetes i un paleta cobrava dugues pessetes per hora l'any 44 i 45. Deu rals per hora, l'any 48. L'any 40, 35 pessetes a la setmana com a paó a la fundició de can Barcons (Roda de Ter).

"El gra anava a quinze i setze pessetes i hasta 20 el quilo. El veí X en va emmagatzemar molt, de gra, per fer negoci. De cop i volta va baixar el preu i se li va fer tot malbé.

"El pa blanc era moreno, encara que no tant com l'integral d'avui dia.

"Si volies menjar pa més bó, havies de fer-lo moldre d'estraper-lo i te'l coïen. Si pagaves molt, també en podies comprar a cal pastisser" (PE-07, p.322).

Acabada la guerra, "que hi 'via aquella misèria, allavors que no hi 'via pa, ens daven (racionament) un panet aixís petit (com el puny) de farina de blat de moro, que no te'l podies pas menjar. I la Francisqueta i la seva mare, pobretes!, es morien de gana. La seva mare ia era gran i la Francisqueta treballava a la Blava¹¹⁴ i ens coneixiem, i passaven (...).

"Con (com) que en temps de la guerra venien molta gent de Roda a fer molinar blat de moro aquí al Molí per menjar. Farinetes, que deien, eh? (...). Pots contar, amb un cuí de coixinera o un cuí de sac de blat de moro aquí al Molí per menjar. Feien el camí a peu, anant i tornant.

"I (la Francisqueta) ho sabia que era aquí a casa i venia i, mira, li d'aves aquell pa. Nosatros no ens el podíem menjar! (de dolent); però, es clar, teníem patates i t'atipaves més d'això. (...). Mira, el que podíem arrebregar, l'arrebregàvem i, con passaven elles, els el d'aves. I elles, pobretes, se'l jalaven¹¹⁵, con (com) que no tenien res més! Ai, que era trist això! Pobre gent, ia les varen passar... Tots les hi varem passar (de malament), però aquests de pisos, aixís a.m punts grans (ciutats) més! Ai, sí!

"(Altres dones) anaven a buscar naps. Diu: "Encara els pagesos ens renyen!, si ens hi atrapen". Pobretes! Els palaven i els coïen con patates xafades. Ah, si no tens res més! Diu: "De pa no en trobes pas enlloc ni re". Què hi sé io! Ia hi 'via gent que patia, ia!

"Encara nosatros, de Fogroles... Sí! que patíem, perquè aquí casa io, tant que m'agradava sempre el pa... (no n'hi havia). Prou la mare, pobreta, ho mirava però, pots contar, no en trobaves pas, no trobaven rei. I encara ia mare trobava una mica d'oli aquí al R. (...). Hi pujava un home de Barcelona, que feien allí, que dien estraperlo, i portava oli. Però, es clar, això d'amagat, eh! I ia mare agafava -oh, ia mare, i d'atres n'hi 'naven- el cistell amb una llauna que teníem, que no sé si n'hi cabia un litre o una mica més, no gaire més, i cap allà. Però els 'via de dur algun conill, eh -allò, estraperlo- o ous i això, i li omplien aquella llauna d'oli. Pujava un de Barcelona. I llavors ella allò ho amagava amb herba, collia herba. (Feia) com que 'gués anat a collir herba, perquè ?? 'gueren pràs també, si li 'guessen... (trobat), ui, sí!

"Bueno, això... això podé encara era amb ia guerra. Però, uii, després encara podé a.hi va haver més... misèria! Perquè, es clar, ia amb ia guerra es 'via acaparat tot i llavors pla! Ui, sí!

"La M., pobreta, Déu l'hagi perdonada, encara de vegades portava alguna llesca de pa (a ia fàbrica). Oh, en 'via donat molt ella d'amagat de casa seva, perquè ella tenien farina. No sé pas on.t el feien pastar, però bé en tenien de pa. Una dona de Roda (...), que duia un tupí de terra amb mig tupí de carbassa. Però no carbassa bona, no, carbassa d'aquesta de? porca. Dos o tres tals allà (...). mig escaldofats. (...). I (ia M.) li portava pa. (...). N'hi 'vien que encara en podien treure una mica (de pa) d'un puesto o un atre, però aquella pobre dona, pots contar" (PE-01, pp. 1736-1738).

¹¹² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 286.

¹¹³ Pronuncia ia "j" castellana.

¹¹⁴ Una fàbrica tèxtil de Roda de Ter, on hi treballava també ia persona informant.

¹¹⁵ Pronuncia ia "j" castellana.

A partir dels anys seixanta, els salaris baixos i l'atur provocaren l'emigració de moltes persones residents a zones deprimides de l'Estat Espanyol cap a Europa i cap als centres de la península, que estaven reprenen l'activitat industrial.

"La vinguda dels immigrants, juntament amb el creixement de la població i amb l'exode rural cap a les ciutats, va portar la necessitat de noves vivendes, i l'aparició de les barrriades noves tan característiques de les poblacions més industrials de la comarca. L'especulació del sòl, la manca de rigor urbanístic i la baixa de la qualitat d'habitabilitat són característiques que marquen aquest procés de creixement desordenat.

"A partir dels seixanta el nivell de vida augmentà lentament i donà pas a una etapa caracteritzada per l'adquisició de béns de consum com els electrodomèstics, la televisió, etc. El fenomen també es notaria amb la creixuda del parc automobilístic amb la presència del "600", com arreu del país.

Aquest procés, però, anà acompanyat d'una manca de serveis que ha durat fins avui dia. (...). Les comunicacions no han millorat gaire en el transcurs de tots aquests anys i pel que fa a l'ensenyament ha predominat el privat. L'Institut de Batxillerat de Vic, no es creà fins el 1968.

"L'augment de nivell de vida va portar un increment del comerç. Amb un mercat ja històricament important, les transformacions produïdes en els darrers anys han convertit Vic en el nucli comercial més puixant d'Osona. Això es veu amb la centralització de molts serveis, el nombre de locals comercials, el tant per cent de la població activa dedicada al sector terciari i el volum de contractació de negocis

"Quant a la banca, va conèixer un progrés impressionant en els anys 70 pel que fa al nombre d'oficines instal·lades. Als principals nuclis de la comarca han proliferat de tal manera que fan suposar l'existència d'un desajust entre la potencialitat econòmica comarcal i el nombre de centres bancaris sucursals existents".¹¹⁶

d) L'Església a Osona durant l'etapa franquista

L'Església, com ja hem comentat anteriorment, fou un dels sectors que va patir més intensament les tensions de la guerra. "Aquest fet va ser un dels que més aprofitaren la dictadura i la jerarquia eclesiàstica, fins al punt que el catolicisme fou part constitutiva de l'Estat nou que es creà. La dictadura i el poder del mateix Franco es recolzaven en part sobre pilars eclesiàstics i es justificaven per la seva catolicitat. Ja des d'un primer moment la jerarquia eclesiàstica es decantà pel bàndol nacional. A part de la carta col·lectiva de l'episcopat espanyol a favor d'en Franco, la qualificació de "Cruzada" a la guerra era la prova més clara de la bel·ligerància contra el govern republicà, tret d'excepcions com Vidal i Barraquer o el clergat basc".¹¹⁷

"La majoria de jerarques i fidels es varen deixar captivar per la "pau" i "manca d'oposició" que els garantia el nou règim i, com a compensació, es doblegaren davant el nou sistema de viure la religió i el nacional-catolicisme, en virtut del qual la fe i la vida religiosa es consideraven com un element constitutiu de l'Estat.

"Es va voler fer de la religió catòlica un factor determinant de la unitat política i cultural espanyola. Per això es bandejà el català i els moviments autòctons del país que no entraven en l'esquema forjat per la dictadura; català i basc eren sinònims de separatisme, i tota manifestació catalana era titllada de "rojo-separatista". L'ús del català fou prohibit de tot acte públic i oficial i molt sovint del mateix culte catòlic.

"(...).

"Els sermons i les pastoraes molt sovint eren plens de paraules buides o d'una gran

¹¹⁶ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, pp. 266-268.

¹¹⁷ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 274.

preocupació per la moral; es parlava de la pràctica religiosa o contra les platges, els balls, les modes, la blasfèmia, etc., però mai no es reflexionava sobre la falsedat de molts cristians, les injustícies socials, la manca de les més elementals llibertats ciutadanes, les presons, les tortures o els assassinats polítics, nombrosos en els primers anys de la repressió".¹¹⁸

A la comarca d'Osona el pes del nacional-catolicisme també fou molt important. Un dels trets característics del franquisme osonenc fou la presència constant de les estructures eclesiàstiques i el seu paper moralitzador en tots els aspectes de la vida quotidiana.

"Retornat de l'exili, el bisbe Perelló fou un dels exponents més clars d'aquest nacional-catolicisme. Amic personal de Franco, les seves pastorals ens mostren els signes més propis d'aquesta cohesió entre les estructures polítiques i les estructures eclesiàstiques. I no només pels escrits, sinó per la pròpia manera de fer en la vida episcopal i per les seves obres com, per exemple, el nou seminari de Vic, al qual dedicà tots els esforços. D'una arquitectura molt representativa de l'època, fou construït els anys quaranta per homes que amb els treballs forçats redimien penes de presó per raons polítiques.

"Les inauguracions dels edificis que havien estat cremats o derruïts durant la guerra, com la catedral de Vic; el centenari de la mort de Balcells el 1948, clausurat amb la presència de Franco el juny de 1949; la vinguda de la Mare de Déu de Fátima; els temps del Congrés Eucarístic, etc., foren les manifestacions on la càrrega de representació d'aquest nacional-catolicisme hi fou més present.

"Un element que prova més aquest fet és el de les Missions, de les quals se'n celebraren força arreu d'Osona. La de Vic, el 1945, fou de les més importants: volia ser, segons paraules del bisbe, una resposta a tot el que havia passat durant els anys de la guerra. Del 8 al 19 de març la ciutat quedà com paralitzada, amb tota mena d'actes religiosos: processons, rosaris, misses, xerrades per a homes, per a dones, per a infants, etc. (...).

"Una característica d'aquests anys fou també la castellanització de la jerarquia eclesiàstica del principat. La connexió entre aquesta i l'intent de desnacionalització per part del règim eren totals. Es trencava així amb la tradició d'una Església nacional que amb Morgades i Torras i Bages havia conegut el seu màxim esplendor. Un canvi en aquest sentit, fou el nomenament del bisbe Ramon Masnou, que ocupà la diòcesi vigatana a partir de la mort del bisbe Perelló el 1955. El bisbe Masnou tornà a utilitzar en algunes de les seves pastorals la llengua catalana i, sota el seu patrocini, es pogueren fer les festes literàries de Cantonigrós. Al desot de tot aquest nacional-catolicisme i d'aquest intent de castellanització i espanyolització hi havia membres de l'Església amb una catalanitat i un treball per la preservació de la cultura catalana innegable, com va ser el cas del Dr. Eduard Junyent".¹¹⁹

En contraposició a l'Església oficial, que donava suport a la dictadura de Franco, varen anar surgint sectors d'oposició. "Quan eren prohibides totes les associacions juvenils que no passessin pel control de la *Falange Española*, hi hagué un moviment de jovent i d'apostolat que, enmig de les lluites i sovint mig clandestinament, almenys fins l'any 1956, va esdevenir una arma potent pels eclesiàstics i laics responsables per a formar jovent en la doble vessant cristiana i catalana. Aquest fou l'escoltisme".¹²⁰ Al voltant d'aquest moviment es va anar forjant "una església crítica i antijeràrquica, perceptible també a la nostra comarca".¹²¹

¹¹⁸ PLADEVALL, Antoni, 1989, *Història de l'Església a Catalunya*, Barcelona: Claret, pp. 181-182.

¹¹⁹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, pp. 274-275.

¹²⁰ PLADEVALL, Antoni, 1989, *Història de l'Església a Catalunya*, Barcelona: Claret, p. 183.

¹²¹ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, *Història d'Osona*, Vic: Eumo, p. 275.

El Concili Vaticà II (1962) "suposà, per a molts nuclis cristians i membres de la clerecia, un punt de referència per a la seva desvinculació, cada vegada més profunda, de certes jerarquies i un element de crítica davant les estretes relacions que existien entre l'Estat i l'Església".¹²²

e) El resorgiment social i polític

Les transformacions econòmiques i socials i una nova generació que no ha participat a la guerra civil són la causa, a partir dels anys seixanta, de l'increment del moviment d'oposició al règim franquista. Totes les persones, "que varen tenir una influència decisiva fins a la mort del dictador, van anar confluint i trobant-se a redós de tres nuclis íntimament relacionats: per un cantó, a través d'organitzacions molt vinculades amb l'Església; per un altre, a través d'organismes i manifestacions de tipus cultural i artístic de contingut nacionalista i democràtic i, finalment, a través d'accions i moviments polítics de tipus unitari.

"Sectors molt vinculats a institucions religioses -JOC, Acció Catòlica, l'escoltisme, i d'altres- que el règim no podia controlar tan bé, foren aquells anys nuclis des d'on s'exercia una actitud crítica i d'oposició i d'on sorgiren amb força moltes activitats clarament contestatàries i de concienciació. També les activitats culturals i artístiques catalanes i els seus organismes varen ser uns elements claus com a llocs de retrobament. Casos com el Cine Club de Vic, les activitats que van introduir els cantats de la Nova Cançó o la mateixa actuació d'Omnium Cultural, en són il·lustratius.

"Finalment hi ha tota la qüestió de la lluita estrictament política i clandestina. L'any 1969 va ser un any clau, per una banda, hi hagué un estat d'excepció i, per l'altra, el nomenament de Joan Carles de Borbó com a successor de Franco. Això implicava una actitud clarament repressiva i continuista i afavorí que les diferents forces polítiques i els moviments obrers i ciutadans s'anessin retrobant per tal de poder tenir una actitud conjunta. Ja aquell any es va constituir la Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya formada amb els partits UDC, ERC, FNC, MSC, PSUC i, més tard, el Partit Carlí i el Partit Popular. L'actitud repressiva del règim es veuria molt més clarament amb el procés de Burgos a finals de l'any 1970. Les protestes pel consell de guerra des de l'interior i des de l'exterior van fer que el general Franco hagués de commutar les sis penes de mort. A rel d'aquest procés i de la mobilització que generà van ser detingudes algunes persones a Osona. Començava a funcionar, alhora, una altra organització molt important en aquells anys, Solidaritat, que ajudava els detinguts per activitats polítiques d'oposició.

¹²² ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, p. 275.

"Pel setembre de 1971 nuclis de la comarca feren propaganda i donaren suport a la candidatura democràtica de Barenys i Casassas; auspiciada pels sectors pujolistes i socialdemòcrates encapçalats per Josep Pallach i Heribert Barrera, a les eleccions de procuradors a Corts pel terç familiar. Aquest mateix any fou quan es constituí el moviment unitari més important dels últims anys del franquisme i primers del post-franquisme: l'Assamblea de Catalunya, que aplegà diversos grups polítics, entitats ciutadanes, sectors obrers i intel·lectuals, sota els quatre punts programàtics: amnistia, llibertat, Estatut d'Autonomia i coordinació amb els altres pobles de l'Estat. La detenció de 113 membres de la Comissió Permanent reunits a l'església de Santa Maria Mitjancera, el 28 d'octubre de 1973, mobilitzà, en una concentració a Vic, Granollers i pobles del voltant, un bon nombre de persones. Vic va quedar assetjada i la plaça ocupada per la Guàrdia Civil i els "grisos" -Policia Governativa d'Ordre Públic-.

"Són anys també d'un resorgiment de l'activitat reivindicativa per part dels treballadors d'arreu de Catalunya i, sobretot, a la zona del Baix Llobregat i Barcelonès. A Osona consignem l'activitat de la Coordinadora de Treballadors d'Osona que portà a terme alguna mobilització important de la comarca.

"Pel desembre de 1973 es produí un dels cops més definitius del règim, l'atemptat contra l'almirall Carrero, president del govern, que tingué com a resposta repressiva l'execució de Salvador Puig Antich pel març de 1974. Aquesta execució provocà manifestacions estudiantils a Vic amb alguna detenció. Mestrestant el moviment d'oposició, lligat a l'Assamblea i amb un pes molt fort per part de l'esquerra, sobretot del PSUC, anava agafant pes a la comarca i sortí a la llum pública, per dir-ho d'alguna manera, l'octubre de 1975 amb un número de la revista "Canigó" sobre Osona. El règim absolutament desbordat, pel setembre d'aquest any havia executat tres membres del FRAP i dos d'ETA, cosa que provocà el rebuig de molts països, que retiraren els seus embaixadors. El 20 de novembre, després d'una llarga agonia, moria el general Franco.

"A partir d'aquests moments vingueren uns anys molt viscuts políticament a la comarca. Alguns dels fets més destacats foren la participació a les concentracions a Barcelona de l'1 i del 8 de febrer per l'amnistia i l'Estatut d'Autonomia, la campanya "Per uns ajuntaments democràtics", les festes de Sant Jordi, la Marxa de la Llibertat i l'Onze de Setembre a St. Boi de Llobregat l'any 1976; la campanya de l'Estatut i la manifestació de l'Onze de Setembre Barcelona, on s'hi concentraren un milió i mig de persones, el 1977. El 15 de juny d'aquell mateix any s'havien celebrat les primeres eleccions democràtiques que obrien el camí cap a la democràcia a l'Estat espanyol. Finalment, remarcuem l'últim fet que portà mobilitzacions i actes diversos a la comarca durant els anys 1977, 1978 i

1979: la qüestió de l'explotació de l'urani".¹²³

¹²³ ALBAREDA, Joaquim; i altres, 1984, Història d'Osona, Vic: Eumo, pp. 282-288.

RECALL DE TEXTOS

2. CONTEXT HISTORIC

2.1 CONTRIBUCIONS DE GUERRA

Folgarolas	400
Tavernolas	400
Sabasona	
Sn. Sadurní	400
Vilallaons	300

"Dn. Rafael Hernandez de Pont Comisario de Guerra de los Ex(er)ci)tos Nacionales y ministro de Hacienda de la Segunda Division de este Ex(er)ci)to.

"Hallandose alguno de los Batallones que componen esta Division sin etapa desde el dia de ayer é insiguiendo las ordenes con que me allo provengo á las Justicias de los Pueblos que al margen van anotadas que para manyana á las ocho de ella aporten y pongan á mi disposicion en esta villa al numero de raciones en especie i dinero que á cada uno al margen van notadas advirtiendome á las mismas que de no verificarlo me vere precisado á dar parte al Gefe de la Division quien tomara providencias que le seran desagradables; y de quedar en verificarlo me dara á continuacion aviso.

"Sn. Julian de Vilatorta 25 Marzo de 1813.

Rafael Hernandez Pont

Gelabert	25 racions
Puig	35
Puigsech	10
Palou	12
Mas Bofi	4
Canpaías	4
Casa de M.?	4
Poudevida	12
Raurell	8
Torra	10
Folchs	8
Tamburi	4
Godaiol	16
Pou	20
Roca	10
Mas del Coll	10
Arumi	8
Tramuntana	4

Codina	4
Codinoias	6

FONT: Arxiu de Puigseslloses (Folgueroles), Documents, (25-3-1813), sense ordenar ni numerar.

2.2 ELS EFECTES DE LA GUERRA CIVIL A FOLGUEROLES

OBISPADO DE VICH PARROQUIA DE SANTA MARIA DE FOLGAROLAS

RELACION de los hechos ocurridos en la misma con motivo del Movimiento Nacional del 18 de julio de 1936¹

Correlativamente con el cuestionario publicado en el Boletín Oficial del Obispado, no. 5 después de la Liberación. es como sigue:

I.- CUESTIONES GENERALES

1.- Antes de la terrible Revolución marxista, no hubo en esta parroquia ninguna situación violenta, aun cuando los canteros, que son muchos, estaban muy trabajados por el anarquismo, afirmando (...) (una dona del poble), que ya el infausto Ferrer y Guàrdia contaba en un libro suyo que los primeros éxitos los había obtenido con los canteros de Folgarolas.

2.- En 16 de febrero de 1936, las izquierdas tuvieron unos cien votos de mayoría, habiendo perdido bastantes desde las anteriores. Había el Sindicato de Obreros y de Rebassaires, con gran preponderancia.

3.- El veinte y uno de julio de mil novecientos treintiseis, una partida de foragidos forasteros pegó fuego a la Iglesia Parroquial, y el día siguiente ya estuvo formado el Comité antifascista del pueblo, que remató la obra, obligando a cooperar en la quema total de la parroquial y Capilla de la Damunt a todos los vecinos que encontraban a mano. También fué quemada la Capilla de S. Jorge. Empezó una era de terror revolucionario e impio. Había unas listas negras, con diez o doce encartados; pero no llegaron a ejecutarse mas que en el Rdo. Cura Párroco D. José Serra y en el Rdo. D. Enrique Pereira, Beneficiado de la S.I. Catedral, que residió en esta.

4.- La actitud del pueblo ante tamañas iniquidades, fué en general de horror y pánico, con gran algazara de los malos, que eran demasiados. El Comité del pueblo, después de obligar a los vecinos a contribuir a la quema, fué quien realizó con sus milicianos la Casa Rectoral y Sacristia, habiendose perdido casi todo. Algo que el párroco había entregado para ser escondido, fué mandado entregar con amenazas de muerte. Unos poquíssimos tenían ganas de oponerse por la fuerza, pero fueron disuadidos por los "pruden-

¹ Aquest document es troba a: A.M.F.: Documents, sense numerar.

tes", por no haber nada que hacer. Unos muy buenos feligreses dedicaron todo su trabajo y celo en procurar la salvación del Smo. Sacramento de aquellas manos infernales, evitando que parase a ellas y en salvar algo de la Casa y sacristia, que después fué también arrebatado; pero especialmente en salvar la vida del Párroco y Vicario, pasándolos sigilosamente de una casa a otra, hasta tenerlos en lugar que creyeron segura. Por fin el Párroco fué encontrado por unos milicianos rojos, y fué asesinado, dudándose si fué uno del pueblo quien lo delató.

5.- Según afirmación de buenos feligreses, hubo bastantes defecciones de personas antes, al parecer, adictas a la Iglesia y entonces en contubernio con los rojos, con peligro para los buenos de verdad; y cuando menos en hacer el rojo y entenderse con los mismos para sus medros personales.

6.- El cambio de régimen marxista por el Gobierno Nacional ha producido un efecto general de entusiasmo, sincero u oficioso, y de sumisión completa, aunque muchos rojos viven con la esperanza de que volverán los suyos otra vez.

7.- La guerra no mejoró en nada las costumbres, antes las empeoró, aunque a medida que avanzaba y era mas amplia la persecución y vivo el hambre, cesó toda diversión pública y se vivía austerísimamente. A la entrada de las fuerzas Nacionales y después, desapareció como por ensalmo la blasfemia pública, antes tan general y como la consigna y orden del día entre los rojos; han vuelto a oír la Santa Misa los que iban antes y hasta muchos que antes no iban, pero no todos; no ha aumentado la frecuencia de sacramentos, ni ha mejorado la moral hasta ahora; antes bien, al relajamiento físico después de la opresión, parece que le sigue cierto relajamiento moral. Por haberse perdido algunas cosas del Archivo y por no conocer de antes la Parroquia el que suscribe, no puede suministrar datos estadísticos.

8.- Durante la dominación roja, no ha habido ningún matrimonio contraído en forma canónica: De los ocho matrimonios civiles celebrados, solo dos se han presentado espontáneamente para legalizar su situación religiosa. Los recién nacidos, en general eran bautizados privadamente, y después de la liberación han sido llevados a la Iglesia; como también, casi todos los feligreses, que han tenido difuntos en su familia durante esos tiempos, después han mandado celebrar funerales por sus almas.

II.- PERSONAS

1.- El primer día, parecieron no preocuparse de los sacerdotes; pero el día siguiente ya los perseguían de muerte, haciendo los rojos del pueblo muchas preguntas, indagaciones y amenazas para averiguar su paradero, especialmente del Sr. Vicario, Rdo. Dr. D. José Prat, manifestando un verdadero furor diabólico contra ellos y todo lo santo y sagrado. Dicho Sr. Vicario pudo por fin escapar a la pista de los

malvados y por fin pasar a la zona Nacional. No así el Sr. Párroco, quien estando escondido junto con el Rdo. Toll, Regente de Tabérnolas, en el manso La Garriga de Sabasona, se creía seguro, por ser lugar apartado y por haber manifestado los del Comité de esta que a él no le querían mal, sino al Vicario, (rabia que le tenían a este porque tenía un grupo de jóvenes y niños, llamados Fejocistas y avanguardistas de la llamada Federación de Jóvenes Cristianos de Cataluña, que estaba entonces muy extendida y floreciente con gran provecho para las juventudes de esta tierra). No se sabe de cierto por quien enterados, el día seis de agosto, un grupo de milicianos armados, forasteros, -dícese que no muy lejos estaban unos del pueblo-, se presentaron muy de mañana a dicho manso de La Garriga, mandaron salir fuera a dichos sacerdotes, mandaron quedasen dentro los de la casa, con puertas y ventanas cerradas, al poco rato se oyeron unos tiros, y después aparecieron los cadáveres de los asesinados por Dios y por España; ni se sabe mas en concreto de su fin.

Por testimonio de feligreses y familiares, se afirma que dicho Sr. Párroco era de gran entereza y virtud, bondadoso, jovial, de gran amor a las cosas del culto, enemigo de toda murmuración, madrugador, muy exacto y constante en su ministerio; en sus últimos días, solo se lamentaba de la quema de su amada Iglesia de sus amores y solo ansiaba volver a su grey.

El Rdo. D. Enrique Pereira permaneció siempre en su domicilio. Un día fué detenido, llevado al Comité a declaraciones y libertado, con promesa de que no le pasaria nada, que no se moviese de su casa, pero que saliera fuera. Pero el día primero de septiembre por la tarde fueron a prenderle unos milicianos de Vich, con quienes iba uno del pueblo, él les preguntó si el Comité del pueblo estaba enterado y consentía que se lo llevaran, contestando ellos que tenían de aquel la autorización; se lo llevaron preso. Y el día siguiente, dos de septiembre apareció su cadáver en una carretera mas allá de Vich, asesinado a balazos; ni se sabe mas de su fin. Dicen sus familiares, que en aquellos días mantenía gran entereza; les animaba a ellos con exortaciones muy cristianas, diciendo que el martirio era una suerte y que los asesinados por Cristo ya poseían el Cielo que ellos aun no tenían tan seguro; y que, al llevárselo aquellos desalmados, de carácter ferreo y valiente como era, se entregó como un cordero, con gran resignación.

2 y 3.- En esta parroquia, no se asesinó a ningun seglar; aun cuando, de no haberse ausentado y escondido, a buen seguro, que mas de uno habrían perecido.

III.- COSAS SAGRADAS

1.- Como queda dicho, fueron incendiadas y quemadas todas las Iglesias de esta Parroquia, a saber, la Parroquial, la de la Virgen de la Damunt y la de S. Jorge; salvándose de ellas tan solo los muros, techumbre y bóveda, con grandes desperfectos en las mismas en su interior.

2.- La parroquial fué destinada a garage y depósito de los materiales de los albañiles. Las otras dos capillas quedaron abandonadas.

3.- Respondido por el anterior.

4.- La parroquial ha sufrido en su fábrica un daño aproximado de veinte mil pesetas. La Capilla de la Damunt, de dos mil y la de S. Jorge de 30.000.

5.- Respondido en el anterior.

6.- Desaparecieron de la parroquial siete retablos, uno de S. Miguel de bastante valor arqueológico; todas las imágenes, que se dice que había muchas y buenas; todos los ornamentos y vasos sagrados, estos robados; lo demás quemado.

7.- El valor de lo destruido o robado no puede precisarse; pero puede afirmarse el de la parroquial no es inferior a ciento cincuenta mil pesetas, y el de las dos ermitas, de diez mil cada una.

8.- Fué totalmente incautado el Cementerio parroquial.

9.- No se sabe de ninguna profanación del cementerio; pero sí de siete sepulturas antiguas, cinco de tumbas de la Iglesia y dos en dos sarcófagos adosados a la fachada de la Parroquial. No había ningún personaje famoso; eran de familias distinguidas de la parroquia solamente.

10.- No constan detalles de profanación de las reliquias que había, como del Lignum Crucis. Todo fué robado o quemado.

11.- En dicho tiempo, todos los entierros se han celebrado civilmente; pero llanamente sin manifestaciones. Se ve que la muerte al menos los ponía serios.

IV

1.- La casa parroquial fué enseguida incautada por el Comité rojo; después derribada una tercera parte de ella para ensanchar en aquel lugar la calle de la Rambla, con un perjuicio para la casa de unas diez mil pesetas.

2.- La casa parroquial en su parte conservada fue destinada mas tarde para albergue de refugiados rojos. (Los refugiados eran los rojos huídos de los pueblos que sucesivamente iban ocupando los Nacionales).

3.- El archivo parroquial fue salvado en gran parte; habiéndose conservado todos los Libros Sacramentales, excepto el lo. de Matrimonios. Hay también libros de Cofradías, testamentos, etc.; ignorándose que Libros desaparecieron, excepto una parte de la Colección del Boletín O. del Obispado.

4.- Por rápida previsión, pudieron ser salvados unos títulos de Estado de una fundación de Aniversarios y Misas y buena parte de los fondos del Culto y Administraciones, consistentes en unas 300 ptas.

V

1.- Como en toda la zona roja, el culto fué totalmente suprimido públicamente, y durante el primer año también privadamente por el gran temor dominante y amenazas continuas.

2.- El primer año. Después, en muy escasa proporción, empezó a practicarse el culto privadamente en casas particulares a intervalos.

3.- No hubo ningún intento de otro culto, ni hubo imitaciones sacrílegas del católico, fuera de las satánicas burlas del día de la quema de la Iglesia.

4.- No fueron profanadas las especies sacramentales, por haber sido retirado oportunamente el Smo. Sacramento. Burlas y profanaciones de las Imágenes Sagradas hubo varias inconcretas en aquellos días, cebándose especialmente en el Cricifijo.

5.- El culto privado en las casas particulares se practicaba sin ningún ornamento sagrado, como era general, por concepción de la S. Sede; pero en la forma mas reverente posible; pues solo se trataba de personas selectamente cristianas. No hubo ningún matrimonio en forma canónica. Solo se celebraron matrimonios civiles.

6.- No se perciben mucho los frutos de aquel culto, por ser ya personas muy buenas las participantes. No consta de abuso alguno.

Esto es en resúmen lo que fué comunicado a la Superioridad, por su mandato y responde a la mas fiel exactitud histórica, según todos los datos e informes que se pudieron colegir. De lo que doy fe, en Folgarolas, a primero de septiembre de mil novecientos treintinueve, Año de la Victoria.

Segell de la parròquia

EL ECONOMO

José Tordera pbro.

2.3 INFORMES SOBRE PRESONERS REPUBLICANS I ALTRES PERSONES²

La sol·licitud dels informes anava dirigida a l'alcalde de Folgueroles. Els demanava l'Auditoria de Guerra de la IV Regió Militar, Jutjat militar de Vic:

"Interesa de V..... participe urgentemente a este Juzgado, informes sobre antecedentes, conducta y actuación en el actual Movimiento Patriótico Nacional, de los sujetos que al dorso se reseñan, significándole al mismo tiempo se dé a conocer el nombre y demás circunstancias de dos personas de reconocida solvencia que puedan corroborar los cargos que se les imputan.

"Dios salve a España y guarde a V..... muchos años.

Vich, a de de 1939

Tercer Año de la Victoria

El Capitán Juez Militar

"Ruego a Vd. que con la máxima urgencia se sirva remitirme informe sobre la conducta político social observada por el individuo del margen, durante el G.M.N. debiendome citar el nombre de dos personas que corroboren los cargos que se le imputan a dicho individuo y advirtiendoles al mismo tiempo la obligación que tienen de presentarse a declarar a este Juzgado (...)."

"Para dar cumplimiento a lo ordenado por el Ilmo. Sr. Auditor de Guerra de la Región, se servirá Vd. remitir a este juzgado con la mayor urgencia informes relativos al vecino de esta localidad (...), debiendo aclarar en dichos informes con toda certeza si el citado individuo pertenecía la Comité revolucionario o solamente al Ayuntamiento de esa misma localidad, durante el periodo rojo".

"Ruego a V..... se remittit (sic) a este Juzgado, con la mayor urgencia, informe detallado y por separado respecto a la conducta observada por los sujetos anotados al margen, en sus aspectos moral, público y privado, social y político, antes de la iniciación del Glorioso Movimiento Nacional, así como de sus actividades en relación con el mismo, especificando: si actuó como dirigente o dirigido, si desempeñó cargo alguno en las Milicias rojas y luchó en los frentes de combate, si formó parte de alguna Checa o tribunal popular, si contribuyó de algún modo, con su persona o bienes, a la oposición del triunfo de Nuestras Armas, si intervino en mítines políticos o sociales, si pertenecía a algún partido encuadrado en el frente popular, y, en fin, concretando todos los actos subversivos que haya realizado así como los delitos comunes que haya cometido y personas que de los mismos pueden dar razón, pues así lo ha acordado en el procedimiento sumarisimo que contra dichos sujetos instruyo (...)."

o bé el "Campo de Concentració de Presoners de Guerra. Tribunal Clasificador. Horta- Barcelona":

"Ruego a V. tenga a bien dar a los ordenes oportunas para que a la mayor brevedad sean remitidos informes a este Tribunal Clasificador acerca de la conducta y actividades en el campo político-social del vecino de esta localidad..... de años, hijo de natural de profesión..... domiciliado en actualmente prisionero de guerra".

o bé la "Comisión clasificadora de prisioneros y representados (Deusto)":

"Ruego a V.S. se sirva facilitarme a la mayor brevedad posible un completo y detallado informe respecto a los antecedentes político-sociales del individuo que reseño al dorso, procurando concretar:

"a) Partido político u organización a que estaba afiliado.

² Toda la informació, que conté aquest apartat, està basada en documents, sense ordenar, procedents de l'Arxiu Municipal de Folgueroles.

"b) Actuación antes del Glorioso Movimiento Nacional.
"c) Actuación durante el Glorioso Movimiento Nacional.
"d) Voluntario o forzoso a la filas rojas; y
"e) Si su libertad significaría peligro para el Glorioso Movimiento Nacional o sería pernicioso por falta de ejemplaridad".

o bé el "Regimiento Mixto de Infantería num. ...":

"Ruego a V. remita con urgencia, antecedentes político-sociales, conducta y actuación observada antes, durante y después del Glorioso Movimiento Nacional del de este Regimiento"

o bé del "Batallón de trabajadores núm. ...":

"Ruego a Vd. remita a esta jefatura a la mayor brevedad los informes y antecedentes político-sociales, así como la conducta observada antes y durante el G.M.N., por el trabajador de este Batallón, cuyo nombre y datos se expresan a continuación:

"Nombre
"Natural de
"Profesión
"Hijo de
"Con residencia en"

o bé la "Caja de Recluta núm. ... Junta de Clasificación y Revisión":

"Con el fin de proceder a la clasificación definitiva de los mozos relacionados al respaldo, se servirá interesar y remitir a la mayor brevedad posible, los tres certificados correspondientes en los que se hará constar el concepto que merecen dichos individuos con relación al G.M.N. (antecedentes políticos anteriores) así como su actuación durante el período rojo-separatista, comunicando al propio tiempo si pueden considerárseles adictos, indiferentes o desafectos a nuestra Santa Cruzada".

o bé la "Auditoria de Guerra. Juzgado Militar Especial de Depuración de Funcionarios Civiles":

"Ruego a V. que con la mayor urgencia se digna remitir a este Juzgado Militar, informes relativos a los antecedentes político-sociales, cargos desempeñados durante el dominio rojo y en general todo cuanto se refiera a determinar la significación y actuación en el movimiento revolucionario, del funcionario civil, cuyo nombre y demás circunstancias se reseñan al dorso".

Aquestes sol·licituds d'informes, i altres variants, eren trameses per les autoritats corresponents a l'Ajuntament de Folgueroles.

* * *

A l'informe, redactat per l'alcalde i adreçat al Jutge Militar de Vic o a l'autoritat corresponent, hi constava (del detingut o persona en qüestió): el nom, l'edat, l'estat civil, la professió i el lloc de residència. A continuació s'exposava l'opinió que se'n tenia, tot aportant proves i exposant fets, si s'esqueia. A més, dues persones, de provada adhesió al règim franquista, corroboraven el que deia l'alcalde (o, en el seu lloc, altre autoritat competent). Acabava amb la data, la signatura de l'alcalde i salutacions a Franco i visques a Espanya. Heus-ne aquí

alguns exemples:

INFORME NUM. 1

(Home, 50 anys, casat, paleta)

"Referente a: JMC, de 50 años de edad, casado, albañil, vecino de este pueblo de Folgarolas, (...).

"En los primeros días del Glorioso Movimiento Nacional, de le vió por las calles armado.

"Intervino en muchos registros domiciliarios llevando armas larga y corta.

"Fué perseguidor de desertores y familiares de los mismos.

"Por razón del cargo de Alguacil del Ayuntamiento que desempeñaba cometió muchos abusos, extralimitandose en las funciones del mismo, saqueando muchas casas y amenazado con el arma a los que no querian acceder a sus pretensiones. Dado su carácter de desalmado llegó a hacer(se) el dueño del pueblo.

"Personas que puedan corrobolar los cargos que se le imputan: JCC i JRA.

"Folgarolas 3 de Junio de 1939

Año de la Victoria

El Alcalde

Saludo a Franco!

Arriba España!

Sr. Juez Militar de VICH

Informes posteriors, de l'any 1942, són molt més favorables al detingut:

"Los que suscriben ACP, JFP y JTF, los tres mayores de edad y vecinos de Folgarolas, en honor a la verdad e impulsados por un espíritu de recta justicia

"HACEN CONSTAR: Que conocen de toda la vida al recluso JMC, de esta vecindad y que no les une con aquel razón alguna de amistad ni parentesco.

"Que el JMC, venia desempeñando des de muchos años el cargo de alguacil municipal, en cuyo cargo demostró siempre el mayor celo y probidad.

"Que durante el periodo de dominación marxista siguió en el desempeño del mentado cargo, siendo esta la unica falta que a juicio de los firmantes puede imputarsele.

"Que todos los actos en que intervino durante la dominación marxista (no consta ni creen los suscritos que participase en ningún acto de extraordinaria gravedad) le fueron impuestos por sus superiores jerárquicos alcaldes del Ayuntamiento marxista (...) y Comisario Municipal (...), los tres actualmente en libertad.

"Y para que conste libre y expontaneamente firman el presente en Folgarolas a veintisiete de Junio de mil novecientos cuarenta y dos".

"El que suscribe JFP, mayor de edad, agricultor, Juez Municipal de Folgarolas al solo efecto de coadyuvar a la recta administración de justicia,

"Hace constar: Que durante el tiempo que el suscrito ostento el cargo de Juez Municipal del pueblo de Folgarolas, en representación de los elementos derechistas, y con anterioridad al G.M.N. ejercía el cargo de Alguacil municipal JMC, cuyo cargo desempeño con toda honradez y providad no dando lugar a la mas minima queja y siendo su conducta, tanto moral como religiosa, intachable. Sus actividades las dedicó siempre a favor de los elementos de derecha, de un modo especial durante los periodos electorales en los que trabajo activamente a favor de dichos elementos a los que tambien favoreció con su voto. El mismo comportamiento observe durante el periodo marxista durante el cual continuó ocupando dicho cargo desde el cual favoreció a los elementos adictos al G.M.N.

"Y para que conste libro el presente en Folgarolas a diez de Julio de mil novecientos cuarenta y dos.

Signatura

"Reconozco la autenticidad de la firma que antecede de Don JF, así como la veracidad del contenido del anterior escrito.

"Folgarolas 11 de Julio de 1942".

EL ALCALDE

"El que suscribe ACP, mayor de edad, del comercio, vecino de Folgarolas, al solo efecto de coadyuvar a la recta administración de justicia,

"HACE CONSTAR: Que durante el tiempo que el suscrito ocupó el cargo de Juez Municipal y Alcalde de Folgarolas, en representación de los elementos de derecha, ejercía el cargo de Alguacil municipal Don JMC, en cuyo desempeño puso el mayor celo, no dando lugar a queja alguna, comportandose en todo momento como persona adicta a los elementos de derecha de un modo especial en tiempo de elecciones trabajando y votando a favor de los candidatos derechistas, siendo su conducta moral y religiosa intachable.

"Durante el periodo marxista, continuó desempeñando dicho cargo, desde el cual protegió y favoreció a los referidos elementos de derecha.

"Y para que conste libro el presente en Folgarolas a diez de Julio de mil novecientos cuarenta y dos.

Signatura

"Reconozco la autenticidad de la firma que precede de Don ACP, como asimismo la veracidad de cuanto se expresa en el escrito que precede.

"Folgarolas 11 de Julio de 1942".

EL ALCALDE

"Los que suscriben, todos ellos mayores de edad y vecinos del pueblo de Folgarolas, provincia de Barcelona. libre y espontáneamente y animados del mejor espíritu de recta justicia

"HACEN CONSTAR: Que como a convecinos conocen de toda la vida al recluso JMC.

"Que este antes del 18 de julio del año 1936, ocupaba el cargo de Alguacil del ayuntamiento, observando en todo momento una conducta intachable y distinguiéndose por su provado celo en el desempeño del cargo que ocupaba. Durante la dominación marxista continuó en el desempeño del mencionado cargo de Alguacil lo cual, sin que interviniera en la comisión de ningún acto delictivo, por la forzada obediencia a los mandarines marxistas le acarreó cierta complicidad en alguna extralimitación que aquellos le ordenaron.

"Que los alcaldes y Comisario Municipal marxistas a cuyas órdenes actuó el JMC durante toda la dominación roja y que por tanto eran mas directamente responsables de cualquier hecho punible que se hubiera cometido gozan actualmente de libertad.

"Y para que conste firman el presente en Folgarolas a tres de Septiembre de mil novecientos cuarenta i dos." (A continuació segueixen les signatures de vuit veïns del poble).

"D. LBS, Alcalde presidente del Ayuntamiento de FOLGAROLAS

"CERTIFICO: Que las ocho firmas avalantes del precedente escrito pertenecen en su totalidad a vecinos de reconocida solvencia y provada adhesión al Glorioso Movimiento Nacional y que todo cuanto en el referido escrito queda expuesto se ajusta absolutamente a la verdad.

"Y para que conste a petición de parte interesada y a todos los efectos expido y firmo el presente en Folgarolas a diez y ocho de Septiembre de mil novecientos cuarenta y dos.

EL ALCALDE

INFORME NUM. 2

(Home)

"ANTES DEL MOVIMIENTO

"No consta fuera afiliado a ningun partido político. Pertenecía a la C.N.T.

"DURANTE EL MOVIMIENTO

"Formo parte de las Milicias Antifascistas locales,

practicando algún registro domiciliario, saqueo y quema de la Iglesia Parroquial. Mas tarde formó parte del Ayuntamiento (concejal de abastecimientos). Colectivizó la pequeña industria de carpintería de esta localidad" (Folgueroles, 12-2-1942).

Un veí del poble fa una declaració acusatòria contra el detingut núm. 2:

"DECLARA: Que si bien es cierto que (l'acusador) acompañó a algunos elementos de este pueblo en una salida que hicieron a la casa e Iglesia de CASTELL DE SABASSONA en la cual se cometieron algunos actos de requisa, el no participó en estos actos y si se trasladó a aquel lugar no fué con ánimo de cometer acto alguno de salvajismo sinó por haberse-lo impuesto los cabecillas (entre ellos, l'acusat)" (Folgueroles, 15-4-1941).

INFORME NUM. 3

(Home, 50 anys, casat)

"ANTES DEL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Era de ideal izquierdista y formó parte del Ayuntamiento del pueblo como representante de Izquierdas.

"DURANTE EL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Desempeñó el cargo de Concejal del Ayuntamiento del pueblo" (Folgueroles, 30-8-1939).

INFORME NUM. 4

(Home, 40 anys, casat)

"ANTES DEL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Era de ideas izquierdistas y propagandista de las mismas.

"DURANTE EL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"En los primeros días del G.M.N. se le vió entre los elementos del Comité al cual se prestó voluntariamente para hacer guardias de confianza del mismo. Mas tarde desempeñó el cargo de Concejal como representante de la C.N.T. en el Ayuntamiento. También desempeñó el cargo de Alcalde hasta que fué sustituido por un Comisario Municipal" (Folgueroles, 30-8-1939).

L'any 1940 l'alcalde de Folgueroles certificava: "que según consta de datos obrantes en esta Alcaldía y de otros que se han podido adquirir por información fidedigna, si bien es cierto que por (el nom del detingut), actualmente recluso sufriendo condena, y en su calidad de Alcalde presidente de uno de los Ayuntamientos que ejercieron en esta localidad durante la dominación marxista, fueron impuestas unas sanciones de 350 ptas. por desertor a los cabeza de familia que tenían hijos, hermanos o esposos,

comprendidos en los reemplazos llamados por el Gobierno Marxista, escondidos o evadidos a zona Nacional, estas sanciones no se adoptaron por iniciativa del referido (nom del detingut) ni del Ayuntamiento que el presidia sinó por imposición superior ya que lo propio sucedió en la casi totalidad de municipios de este partido judicial de Vich" (Folgueroles, 11-3-1940).

L'any 1941 un grup de veïns del poble fan constar: "que si bien es cierto que a principios del año 1938 y por el Ayuntamiento presidido por (el nom del detingut), (actualmente detenido cumpliendo condena) les fué impuesta una sanción de 350 pts. por cada familiar que tenían desertor del ejército marxista.

"Estiman que esto no era por iniciativa del referido alcalde (...) sino por imposición de algun organismo superior que pudiera muy bien ser la extinguida Generalidad, ya que idénticas sanciones se aplicaron en la casi totalidad de municipios de este partido y que de no haberse aplicado estas sanciones tal vez hubiera acarreado quejas de las personas extremistas de la localidad que en definitiva hubieran podido redundar en perjuicio de sus propios familiares desertores.

"Así mismo hacen constar que, excepto el pago ya referido, no se les presionó mayormente para el motivo desertores durante todo el periodo de tiempo en que actuó de alcalde (...) y si al fin se obligo a presentarse a los desertores bajo amenaza de graves represalias contra sus familiares, esto fué cuando, destituido el Ayuntamiento y Alcalde (...), mandaba ya en la localidad un Comisario Municipal nombrado por la Generalidad" (Folgueroles, 13-3-1941).

Els pagaments, als quals es fa referència, eren cobrats a canvi d'un rebut, amb data de 28 de febrer de 1938:

"E' rebut de JB la cantitat de trescentes cincuenta pesetes per un equip".

"E' rebut de JN, la cantitat de setecentes pesetes, import de que serveix per comprar un equip per al front".

"E' rebut de TB la cantitat de trescentes cincuenta pesetes import de que serveix per comprar un equip per el front".

Per altra banda, l'any 1938, quan el detingut era alcalde de Folgueroles, va signar un informe sobre un dels grans propietaris de terra del municipi:

INFORME referent á JCS

"JCS aixis com son fill F. es troben absents de son domicili i havent-se comprovat el cas amb una inspecció á l'esmentat domicili declarant verbalment la esposa (...) que el seu espós es fóra de la casa i que ignora son parador, tenint en compte que des de tota la seva vida habia militat al partit Carlista, i en el 6 d'Octubre vá esser nomenat cap de l'unió Ciutadana, càrrec que desempenyá fins

l'any 1936, que la seva actuació fou atropellar sempre que pogué á les persones d'idees d'Esquerra i en especial als treballadors de la terra, que havia actuat sempre com á cacic, i en virtut d'aquestos antecedents l'Ajuntament en data 22 de febrer de 1937, ja acordá declarar á dit JCS; facciós i fugitiu, cosa que l'actual Consell Municipal creu de justícia, i per qual causa es decretá l'apropiació de tots els bens á favor d'aquest Municipi de Folgueroles ó com acordí la Superioritat" (Folgueroles, 13-5-1938).

INFORME NUM. 5

(Home, 50 anys, vidu, mestre d'escola)

"Conducta profesional intachable y muy eficaz.

"Actuación política, de manifiesta adhesión al G.M.N.

"En materia religiosa muy ejemplar como lo prueba el que durante el dominio rojo, en su casa se celebraron diversas prácticas religiosas tales como la celebración de misas, administración de los Stos. Sacramentos de la Penitencia y Eucaristia rezo del Sto. Rosario etc." (Folgueroles, sense data).

En un altre cas es fa constar: "Que PDM (...), de profesion Maestro es persona que llevo a esta despues de haver sido declarado cesante por el gobierno rojo de su Escuela (...); que siempre se ha manifestado de derechas y que durante la dominacion bolchevique no se manifesto en ninguna manera adicto a ellos y por el contrario hizo que su hijo mayor se pasara el Glorioso Ejercito Nacional donde sirve actualmente. Cuando fue liberado el pueblo de Folgarolas por las tropas del Generalissimo Franco se presentó inmediatamente a las Autoridades del pueblo a las que se ofrecio, y presto diversos servicios.

"Es por todas estas razones que se considera al citado señor como adicto al Glorioso Ejercito Nacional" (Folgueroles, sense data).

INFORME NUM. 6

(Dona, 34 anys, mestra d'escola)

El cap local de F.E.T. i de les J.O.N.S i l'alcalde de Folgueroles certifiquen: "Que dicha Sra. es de ideal netamente Derechista y muy adicta al Glorioso Movimiento Nacional.

"Durante la dominación roja ha desempeñado el cargo de Maestra Nacional de párvulos que ya venia desempeñando desde varios años.

"En su actuación durante el dominio rojo no ha demostrado nunca ser adicta a ellos" (Folgueroles, 20-3-1939).

Aquest informe el demana el "Sr. Juez Militar Especial de

Depuración de Funcionarios Civiles de la Auditoria de Guerra de BARCELONA".

INFORME NUM. 7
(Home, 35 anys, casat)

"ANTES DEL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Era de ideal izquierdista formando parte del Ayuntamiento del pueblo como representante de Izquierdas. Hizo mucha propaganda a favor del mencionado partido.

"DURANTE EL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"En los primeros dias del G.M.N. se le vió entre los elementos del Comité al cual se prestó voluntariamente para hacer las guardias de confianza del mismo. Más tarde formó parte del Ayuntamiento del pueblo". (Folgueroles, 30-8-1939).

Hi ha el borrador d'un altre informe:

"ANTES DEL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Nombrado concejal suplente (en) representación de los Rabasaires, actuó en el referido cargo por baja de un titular de su minoria observando buena conducta.

"DURANTE EL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Continuó por espacio de dos a tres meses en el cargo de concejal. Durante este periodo y en colaboración con el Comité Antifascista, el Ayuntamiento impuso sanciones de caracter económico a muchas personas de esta localidad por ser consideradas de derechas.

"A partir del mes de Octubre de 1938 en que dejó el cargo de concejal no volvió a intervenir en la vida pública del municipio" (Folgueroles, sense data).

INFORME NUM. 8
(Home, solter, picapedrer)

La següent nota, testimonia el moment de la seva detenció:

"El Agente Don. Santiago López Soler, perteneciente a la Plantilla de Barcelona de la Jefatura Nacional de Seguridad, Servicio del S.I.P.H. se hace cargo del detenido (...) para su traslado a Vich" (Folgueroles, 28-2-1939).

Quan l'alcalde i el cap de Falange de Folgueroles, envien l'informe sobre la conducta del presoner al capità jutge militar de Vic, certifiquen que: "(...) es de ideal antifascista, antes del movimiento ya se habia manifestado en este sentido pues venia siendo afiliado a la C.N.T. de muchos años y durante el Glorioso Alzamiento se acentuó de tal manera que llegó a ocupar varios cargos importantes fué miliciano y a consecuencia de ello efectuó algún registro siendo el principal el que hizo a la casa de campo P. de donde de llevaron 50 salchichones, 7 tocinos gordos, una

máquina de escribir Hispano Olivetti, varios libros, y otros objetos con el agravante de efectuarlo a la 1 de la noche. Mas tarde fué Consejero de Defensa cometiendo durante el tiempo que actuó en este cargo una serie ininterrumpida de desmanes, quitó las radios a todos los de Derechas, quemó el archivo Parroquial, etc. También fué Presidente de la C.N.T. de los Picapedreros. Fué el responsable con otro sujeto de la talla del bosque de la propiedad de D. José M. Brú de Sala y del de Can Garbellis propiedad del Mas Puigsech de San Julian de Vilatorca hasta que fué llamada su quinta y se marchó al frente" (Folgueroles, 8-3-1939).

Uns mesos després es fa constar que: "Antes del G.M.N. Estaba afiliado a la C.N.T. habiendo ocupado cargos de Junta. Sus ideas eran anarquistas.

"Durante el G.M.N. formó parte del comité revolucionario tomando parte en el saqueo e incendio de la Iglesia i ermita del pueblo. Cuando fué disuelto el comité formó parte del Ayuntamiento ocupando el cargo de Consejero de Defensa. Se paseaba a todas horas con arma corta" (Folgueroles, 11-5-1939).

L'any 1941, el director del "Campamento de Penados de Belchite" pregunta a l'alcalde de Folgueroles:

"1o.- Si existe o no razón especial alguna que impida la concesión a dicho penado de los beneficios de libertad condicional, con residencia en esta población.

"2o.- Si existiendo inconveniente, no lo habria el concedersele con residencia distinta e incluso con destierro a más de 250 kms de su residencia habitual" (Belchite, 21-7-1941).

Heus aquí la resposta del "Comandante de Puesto", amb conformitat de l'alcalde i el cap local de F.E.T i de les J.O.N.S., manifesta: "(...); tengo el honor de participar a V. S. que practicadas las oportunas gestiones (...), resulta:

"1o. Que por haver sido el recluso de referencia, Consejero de Defensa y uno de los mas destacados dirigentes marxistas de la localidad, su residencia en el pueblo de Folgarolas podría ser peligrosa o al menos perniciosa por falta de ejemplaridad.

"2o. Que con posterioridad a los informes emitidos al verse la causa contra el nombrado recluso, no se ha averiguado la participación del mismo en ningún otro hecho delictivo de lo cual se desprende no existir razón especial que impida se le concedan los beneficios de libertad condicional con residencia a mas de 250 km. del pueblo de Folgarolas" (Folgueroles, 31-7-1941).

En una denúncia formulada, per l'amo i el masover del mas de P., a l'Ajuntament de Folgueroles, l'any 1939, hi consta:

"La noche del 4 al 5 de Marzo de 1938 entrando por el gallinero de la masoveria de la finca que ocupan y habitan los suscritos Maso P. de este término, se robó la casi totalidad de cerdo que habia en la despensa, consistente en dos de completos, puesto que hacia pocos dias se habia procedido a la matanza de ellos.

"Transcurridos unos ocho días al robo, se vendía en el Ayuntamiento del Municipio tocino a 15 pesetas el kilg. Precio que resultaba manifiestamente bajo en relación al normal de aquellos tiempos, que se llegaba a pagar a 30 y mas pesetas el kilo, haciendo un reparto entre vecinos que no hubieran practicado estanza (...)" (Folgueroles, 27-3-1939).

INFORME NUM. 9
(Home, 29 anys, solter)

"ANTES DEL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Era afiliado a la C.N.T. y gran propagandista de las ideas comunistas.

"DURANTE EL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Fué Secretario del Comité Revolucionario del pueblo. En los primeros días del G.M.N. en varias ocasiones salió de noche junto con otros individuos en persecución de C., por suponerle enlace de D. T. del Mas y su yerno escondidos en Sau, dejando de seguirle los pasos una vez que fueron asesinados los referidos Sres. Intervino en varios registros domiciliarios provisto de arma larga y corta. También salió algunas noches con el coche del Comité regresando a la madrugada ignorándose la actuación durante las mismas. Cuando se ordenó la quema de las imágenes religiosas del pueblo en la plaza del mismo él cuidaba de su estricto cumplimiento paseándose armado por la referida plaza.

"Como nota favorable durante su funesta actuación nos consta que elementos de otros Comités rojos querían cometer algún asesinato entre las personas de orden del pueblo y él lo evitó" (Folgueroles, 30-8-1939).

INFORME NUM. 10
(Home)

L'alcalde informa: "Que (...) era con anterioridad al 18 de Julio de 1939, rabasaire y de izquierdas por cuyo motivo fué hombrado concejal del Ayuntamiento de esta pueblo, cargo que estaba ejerciendo al producirse el Movimiento y en el cual continuó unos meses despues hasta que al disolverse el comité Revolucionario de les destituyó para formar un Ayuntamiento mas extremista com miembros procedentes en su mayor parte del antedicho Comité.

"De aquella fecha hasta la Liberación no actuó en la vida pública del Municipio, ni se caracterizó por actos de aversión al Glorioso Movimiento Nacional" (Folgueroles, 7-10-1939).

En un altre informe hi consta:

"ANTES DEL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Conducta buena, filiación Union de Rabasaires. Cargos: concejal del Ayuntamiento nombrado por las izquierdas.

"DURANTE EL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Siguió a partir del 18 de Julio de 1936, ocupando el cargo de concejal por espacio de unos tres meses en cuyo

periodo impusieron, en colaboración con el Comité Antifascista Local, sanciones económicas a la mayoría de personas de derechas" (Folgueroles, 9-3-1940).

Un altre de posterior es diu:

"ANTES DEL MOVIMIENTO: Nombrado concejal suplente en representación de los Rabasaires, actuó en el referido cargo por baja de un titular de su minoría, observando buena conducta.

"DURANTE EL MOVIMIENTO: Continuó por espacio de dos o tres meses en el cargo de concejal. Durante este periodo y en colaboración con el Comité Antifascista, el Ayuntamiento impuso sanciones de carácter económico a muchas personas de esta localidad por ser consideradas de derechas.

"A partir del mes de Octubre de 1936 en que dejó el cargo de Concejal no volvió a intervenir en la vida pública del municipio.

BIENES: la casa que habita (...).

Liquidado imponible 22'50

Contribución anual 5'15" (Folgueroles, 2-5-1940).

INFORME NUM. 11

(Home, 62 anys, casat, agricultor)

"ANTES DEL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL.- Fué gran propagandista de las ideas de izquierdas. Desempeñó el cargo de Presidente del Sindicato Agrícola del pueblo, durante su actuación ordenó la expulsión del Sindicato de varios elementos del mismo por ser conceptuados como personas de Derechas.

"DURANTE EL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL.- Formó parte del Comité Revolucionario de la localidad, como representante del Sindicato de Rabasaires que era, del cual continuaba desempeñando el cargo de Presidente. Al cabo de poco dejó de formar parte en el citado Comité por supresión de personal en el mismo. Según declaración personal de uno de los familiares del Rdo. Sr. Enrique Pereira Cura Castrense que más tarde fué asesinado, dicho individuo intervino armado en la detención del mencionado Sacerdote.

"Debiendose añadir que es considerado como uno de los elementos más rojos de la localidad y uno de los principales dirigentes del Sindicato" (Folgueroles, 30-8-1939).

INFORME NUM. 12

(Home, 35 anys, casat)

"ANTES DEL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Fué uno de los principales fundadores del partido de Izquierda Republicana del pueblo y gran propagandista del mismo. El 6 de octubre de 1934, fué de los que se incautó de la Central Telefónica del pueblo.

"DURANTE EL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Formó parte del Comité Revolucionario del pueblo, tomó parte en la quema de la Yglesia del pueblo y fué miliciano rojo por cuyo motivo se le vió en varias ocasiones pasearse armado por el pueblo" (Folgaroles, 30-8-1939).

INFORME NUM. 13
(Home, 23 anys, solter)

"(...) del reemplazo de 1938, clasificado Desafecto por la Comisión Local, ANTES DEL MOVIMIENTO era uno del montón, ni bueno ni malo, sin pertenecer a ningún partido político. DURANTE EL MOVIMIENTO, sin que perteneciera a partido político alguno ni ocupara cargo alguno en las Milicias ni Comité Antifascistas, se demostró simpatizante con los elementos rojo-separatistas e inducido por estos participó en el incendio de la Capilla de LA DEMUNT (Motivo por el cual fué clasificado DESAFECTO por la Comisión Local). No se sabe de su participación en ningún otro acto punible. No se incorporó al ejército hasta verse forzado por el llamamiento de su reemplazo. Es creencia propia que la clasificación de este muchacho fluctua entre DESAFECTO e INDIFERENTE, pendiente de si su participación en el incendio de la Capilla de LA DAMUNT fué voluntaria o impuesta. Es de remarcar la enorme importancia que para este muchacho tiene su clasificación ya que clasificado indiferente tiene derecho a prórroga como hijo que es de padre sexagenario, prórroga que no puede obtener de ser clasificado desafecto" (Folgueroles, 26-3-1941).

"ANTES DEL MOVIMIENTO

"No perteneció a partido político ni organización sindical alguna, observando en todo momento buena conducta.

"DURANTE EL MOVIMIENTO

"No consta perteneciera a ningún partido político, sindicándose con caracter obligatorio en la C.N.T. No perteneció a las milicias antifascistas ni se le vió exhibir arma de ninguna clase. Participó, en unión de otros elementos de esta localidad en un saqueo llevado a cabo en la Iglesia y casa de CASTILLO DE SABASONA, si bien hay indicios fundados de que participó en aquel acto coaccionado por los cabecillas del Comité Local. Se incorporó forzoso al Ejército rojo al ser llamado su reemplazo.

"Aún cuando la Comisión Clasificadora Local, basándose sin duda en la participación (...) en el saqueo mencionado, le clasificó como a DESAFECTO, es criterio de esta Alcaldía y de todo el Ayuntamiento que, habida cuenta de que su participación en el referido acto de bandalismo puede ser considerablemente atenuada por la coacción que en el mismo ejercieron sus compañeros de trabajo y miembros del Comité Local Antifascista, puede considerarsele como a indiferente" (Folgueroles, 12-4-1941).

L'acusat (...) "con el solo objeto de dejar bien sentado lo de su participación en algún hecho cometido durante la

revuelta que pudiera considerarse como delictivo.

DECLARA: Que si bien es cierto que acompañó a algunos elementos de este pueblo en una salida que hicieron a la casa e Iglesia de CASTELL DE SABASONA en la cual se cometieron algunos actos de requisa, el no participó en estos actos y si se trasladó a aquel lugar no fué con ánimo de cometer acto alguno de salvajismo sino per haberselo impuesto los cabecillas (...)" (Folgueroles, 15-4-1941).

Un informe posterior, un cop alliberat, diu el següent:

"ANTES DEL MOVIMIENTO

"No perteneció a partido político ni organización sindical alguna observando en todo momento buena conducta.

"DURANTE EL MOVIMIENTO

"No consta perteneciése a ningún partido político, sindicandose con caracter obligatorio en la C.N.T.

"No perteneció al Comité ni Milicias antifascistas ni se le vió exhibir arma de ninguna clase.

"Se incorporó forzoso al ejército marxista al ser llamado su reemplazo por el Gobierno rojo separatista.

"Si bien acaudillado y coaccionado por los dirigentes del Comité y Milicias antifascistas locales aprtició en algún desmán de los que se llevaron a cabo en los primeros días de la dominación marxista, no hay indicios de que participara en la comisión de ningún hecho delictivo.

"DESPUES DE LA LIBERACION

"Ha observado en todo momento una conducta ejemplarísima desde el punto de vista moral como patriótico, siendo criterio del suscrito Alcalde y de todo el Ayuntamiento que en justicia no puede considerarsele como a desafecto a la Causa Nacional" (Folgueroles, 9-5-1942).

INFORME NUM. 14

(Home, 21 anys)

"CERTIFICO: Que (...) actualmente incorporado en Batallón de Trabajadores es persona de buenos antecedentes que jamás, ni antes ni durante la dominación marxista, perteneció a partido político alguno ni ejerció cargos públicos ni de milicias.

"Que en cuanto a filiación sindical perteneció al Sindicato Agrícola como todos los agricultores de este término municipal y que su incorporación al ejército rojo tuvo caracter forzoso" (Folgueroles, 19-12-1939).

"CERTIFICO: Que según se desprende de noticias propias e informaciones adquiridas (...), es persona que se ha mostrado siempre católico practico, de conducta y antecedentes intachables, el cual jamás perteneció a partido político ni sindical alguno, ni colaboró en ningún momento con los marxistas. Escondiendo en su casa a algún desertor que eludía el servir a la horda marxista. Al ser llamado su reemplazo se incorporó al Ejército rojo forzosamente" (Folgueroles, 26-4-1940).

INFORME NUM. 15
(Home, picapedrer)

"ANTES DEL MOVIMIENTO

"Observó buena conducta, no perteneciendo a partido político alguno.

"DURANTE EL MOVIMIENTO

"Pertenebió a las milicias antifascistas locales, sin que dentro de las mismas sobresaliera por actos de aversión al G.M.N. y también a la C.N.T. como todos los trabajadores del ramo de canteros. Su incorporación al Ejército marxista tubo caracter forzoso" (Folgueroles, 16-3-1940).

INFORME NUM. 16
(Home)

"ANTES DEL MOVIMIENTO.- Durante su residencia en esta localidad obervó siempre buena conducta. En los ultimos tiempos con anterioridad al año de 1936 residia en Manlleu desconociendose su actuación en aquel periodo.

"DURANTE EL MOVIMIENTO: Consta solamente que ingresó voluntariamente en el Ejército Marxista.

"DESPUES DE LA LIBERACION: En todo el tiempo que llevó residiendo en esta localidad procedente de Batallón de Trabajadores, hasta su nueva incoeporación en el mes de Mayo de 1940, observo una conducta intachable" (Folgueroles, 18-9-1942).

INFORME NUM. 17
(Home, 31 anys, solter, picapedrer)

"ANTES DEL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Se significó por sus ideas izquierdistas, perteneciendo a la C.N.T.

"DURANTE EL DOMINACION MARXISTA

"Fué miliciano, pertenebió al Ayuntamiento marxista con el cargo de concejal y aún cuando no fué miembro del Comité Antifascista, fué uno de sus mas fieles e incondicionales servidores.

"Exhibiendo arma tomó parte en la quema de la Iglesia Parroquial y Capilla de la Virgen de la Demunt coaccionando además a las personas que permanecian en actitud pasiva al objeto de que les acompañasen en la ejecución de aquellos desmanes. Practicó diversos registros domiciliarios.

"Se incorporó forzoso al Ejército rojo cuando fué llamado su reemplazo. En los últimos días de la dominación marxista se escondió en esta localidad presentandose a las fuerzas nacionales cuando la Liberación de la misma.

"No existe razón especial que impida su residencia en esa

localidad en uso de libertad condicional" (Folgueroles, sense data).

"(...) CERTIFICAMOS: Que (...) tenia ideas muy izquierdista y extremadamente anti-católicas y de las cuales hacia gran propaganda durante el movimiento puso en practica estas ideas destrozando nuestras iglesias y con arma en la mano obligaba a los demás a hacerlo diciendoles que no se opusieran porque les resultaria mal.

"No tuvo ningun cargo del Comité, pero lo parecia porque iba con ellos a todas partes y fué uno de sus mejores consejeros y ayudantes especialmente cuando salian de noche pudiendose comprobar que salió 4 noches en busca de un individuo de Sn. Martín de Riudeperas (...) el cual suponian ellos se dirigia todas las noches a Sau a fin de llevar noticias a D. T. de Mas y a su yerno (...) dejando de seguirle la pista cuando supieron la noticia del asesinato de los mismos. Fué Concejal del Ayuntamiento que actuaba al mismo tiempo que el Comité. También fué miliciano y debido a ello tomó parte en algunos registros" (Folgueroles, 8-3-1939).

"Los que suscriben todos ellos mayores de edad y vecinos del pueblo de Folgarolas, libre y espontáneamente

"HACEN CONSTAR: Que conocen desde pequeño al recluso (...).

"Que el referido recluso antes del Movimiento habia observado siempre buena conducta así en el orden particular como en el orden moral y cívico.

"Que si bien durante la dominación marxista perteneció a las milicias locales no consta participase en la comisión de ningún acto punible, siendo de remarcar que tan pronto se incrementó el trabajo en las canteras dejó las milicias reincorporándose a su trabajo habitual lo cual induce a creer que su ingreso en las milicias fué motivado más bien por motivos de orden económico, como lo eran la percepción de la dieta de miliciano, que no por razones de ideología.

"Que a partir de su reingreso en el trabajo no volvió a ocupar cargo alguno ni a destacarse por actuación de ninguna clase.

"Que al ser llamado su reemplazo de 1942, por el Gobierno marxista se incorporó forzado al ejército rojo, del cual desertó unos dos meses antes de la Liberación de este pueblo (2 de Febrero de 1939) permaneciendo escondido en esta localidad hasta ser liberado en la fecha mencionada" (Folgueroles, 10-11-1942).

INFORME NUM. 18

(Home, 33 anys, casat)

"ANTES DEL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Era afiliado a la C.N.T. y miembro de Junta del mismo. También formó parte del Ayuntamiento como representante del sindicato. Hizo mucha propaganda a favor de las izquierdas.

"DURANTE EL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Formó parte del Ayuntamiento del pueblo, como representante de la C.N.T. Hizo mucha propaganda a favor de las izquierdas demostrándose muy enemigo del régimen actual" (Folgueroles, 30-8-1939).

"Los que suscriben (...) HACEN CONSTAR: Que conocen al vecino, actualmente recluso (...), tanto en el orden particular, como a convecinos, como en su actuación pública, por haber formado los que suscriben la minoría de derechas en el Ayuntamiento del cual el referido recluso formaba también parte, desde el 16 de Febrero de 1936 hasta el 18 de Julio del propio año, y por tanto se creen con dercho a manifestar que el referido (...) (recluso) era persona de intachable conducta en el orden particular y moral, y que si bien puede culpársele de haber formado parte de la mayoría de izquierdas del Ayuntamiento, antes de iniciarse el Movimiento y un corto periodo de tiempo despues de estallada la guerra, es de remarcar que en ningún momento sobresalió por ninguna actuación adversa al G.M.N. ni ocupó ningún cargo en el Comité Local, ni en las Milicias Antifascistas y que por todo esto no se le puede considerar como a persona DESAFECTA al Nuevo Estado Nacional-Sindicalista" (Folgueroles, 8-5-1942).

"ANTES DEL MOVIMIENTO

"Era persona de buenos antecedentes que no consta perteneciera a partido político alguno ni se significó por otra actuación que la de formar parte del Ayuntamiento en calidad de Concejal.

"DURANTE LA DOMINACION MARXISTA

"Continuó unos meses en el referido cargo de Concejal no constando haya intervenido en la comisión de ningún acto delictivo. Tampoco perteneció al Comité ni Milicias antifascistas. Su incorporación al Ejército rojo fué forzosa" (Folgueroles, 12-5-1941).

"No existe razón alguna que impida la concesión de los citados beneficios (llibertat condicional) al recluso de referencia el cual incluso puede fijar su residencia en la misma (població de Folgueroles)" (Folgueroles, 23-10-1941).

INFORME NUM. 19

(Home)

"ANTES DEL MOVIMIENTO: Aunque no consta a que partido político perteneciera ni si estuvo o no afiliado a alguno, fué desde los primeros tiempos de la fenecida Republica, jefecillo de las izquierdas en esta localidad, y firme propagandista, principalmente en los periodos preelectorales, de los idearios catalanistas y rabasaires.

"Después de las elecciones de 16 de Febrero de 1936, a pesar de residir ya fuera de este término municipal, tomó parte activa en la destitución del alcalde gestor que havia

sido nombrado a partir del movimiento sedicioso de 6 de octubre de 1934, sustituyéndole en el cargo.

"EN LOS PRIMEROS DIAS DEL MOVIMIENTO abandonó el cargo de Alcalde y no volvió a actuar en la vida pública de esta localidad.

"BIENES. En este municipio ninguno, según referencias tiene casa y tierras en término de Vich" (Folgueroles, 2-5-1940).

INFORME NUM. 20
(Home, carter)

L'alcalde de Folgueroles informa:

"1o. Que el actual cartero (...), el cual ejerce este cargo con posterioridad a la liberación de este pueblo por el Ejército Nacional y con caracter interino, es persona que viene residiendo en este municipio desde el año 1933 habiendo observado durante todo este periodo una conducta intachable y habiendose mostrado siempre al margen de las contiendas políticas y sociales, considerándosele como persona adicta al Glorioso Movimiento Nacional.

"2o. Que antes y durante la dominación marxista ejercia el cargo de cartero (...) (un) vecino de San Julián de Vilatorca el cual siempre se habia significado por su izquierdismo, teniendo además en el pueblo de su vecindad una actuación detestable, por cuyo motivo se encuentra actualmente cumpliendo la condena que le fué impuesta por Tribunal Militar" (Folgueroles, 6-12-1939).

INFORME NUM. 21
(Home)

"(...) CERTIFICAMOS: Que (...) durante el Glorioso Movimiento Nacional no tomó parte en ningún acto violento de los muchos que se cometieron en nuestro pueblo por el contrario observó buena conducta y al ser movilizada su quinta se hizo carabinero" (Folgueroles, 8-3-1939).

INFORME NUM. 22
(Home)

"(...) se carecen de referencias en lo que afecta su actuación con respecto al Movimiento, si bien hay noticias de que se incorporó voluntario a las milicias rojas en los primeros meses de la pasada guerra" (Folgueroles, 8-5-1940).

INFORME NUM. 23

(Home, 32 anys, solter, picapedrer)

"CERTIFICO: Que (...) es persona de buenos antecedentes que ni antes ni durante la dominación marxista ocupó cargo público alguno, habiendo pertenecido tan solo a la organización sindical C.N.T. como todos los obreros picapedreros de esta localidad, ya que eran obligados a enrolarse so pena de quedar sin trabajo, y que se incorporó al ejército rojo con carácter forzoso, al ser llamado el reemplazo de 1928 al cual pertenecía y que por toda su actuación no se le puede considerar como a persona desafecta al Glorioso Movimiento Nacional" (Folgueroles, 30-1-1940).

INFORME NUM. 24

(Home)

"ANTES DEL MOVIMIENTO

"No perteneció a partido político ni sindical alguno, observando buena conducta.

"DURANTE EL MOVIMIENTO

"No actuó en ningún sentido hasta que al ser llamado su reemplazo se incorporó forzoso al Ejército marxista.

"DESPUES DEL MOVIMIENTO

"Ha observado siempre buena conducta considerándosele como INDIFERENTE" (Folgueroles, 23-2-1942).

INFORME NUM. 25

(Home, 25 anys, casat)

"CERTIFICO: Que (...) observó siempre buena conducta, desde antes del Movimiento Salvador de España, y durante el mismo; en cuanto á ideas Religiosas es Católico, incorporado en el Ejército rojo, forzoso habiéndolo sido detenido por los rojos por haber desertado de sus filas y destinado á Batallón disciplinario. En cuanto a filiación Sindical, C.N.T. forzoso y no tuvo nunca ninguna filiación política, por todo lo expuesto se le puede considerar adicto al Movimiento Nacional" (Folgueroles, 12-5-1939).

INFORME NUM. 26

(Home, 25 anys)

"ANTES DEL MOVIMIENTO.- Por residir en despoblado y en una de las casas mas distantes no frecuentaba los medios políticos o sociales de esta, siendo su actuación nula o por lo menos desconocida.

"DESPUES DEL MOVIMIENTO.- Igualmente aislado de esta localidad no participó en los hechos vandálicos y sacrílegos de los primeros días de revuelta. Mas tarde al ser llamado

su reemplazo por el Gobierno Marxista entró en contacto con los mozos de su edad haciendo propaganda en pro de la incorporación al Ejército rojo y amenazando a algunos mozos considerados de tendencias nacionalistas con delatarles caso de que no se incorporasen o desertasen de las filas rojas.

"CON POSTERIORIDAD A LA LIBERACION.- Al transmitirsele la orden de incorporación a Batallones de Trabajadores, mientras los otros mozos clasificados desafectos acataron sumisamente lo ordenado por la superioridad, él se expresó de una manera insolente, dejando entrever ciertos deseos de desertar al propio tiempo que profería en público las manifestaciones literales siguientes "MIENTRAS LA MANO ESTE EXTENDIDA PUEDE QUE TENGAMOS QUE OBEDECER, PERO EN CUANTO SE VUELVA A CERRAR EL PUÑO..." (Folgueroles, 5-9-1940).

"(...) presentado a la Secretaria del Ayuntamiento al objeto de recoger la lista de embarque para dirigirse a la Caja de Recluta a incorporarse a Batallón de Trabajadores por haber sido clasificado DESAFECTO, se expresó en términos insolentes soltando entre otras que siento no recordar la manifestación literal siguiente "Hoy estamos a 17 de Mayo, el día en que debo presentarme es el 20, aún queda tiempo para hechar mis planes, en Francia la situación está muy confusa y no se sabe aún quien llevará las de perder, cualquiera sabe si me presentaré o si desertaré". En vista de tales manifestaciones y de común acuerdo con el Sr. Alcalde se telefoneó inmediatamente al Sr. Comandante del Puesto de la Guardia Civil de Vich para ponerle al corriente de todo lo dicho" (Folgueroles, sense data).

INFORME NUM. 27

(Home, 31 anys, metge)

"(...) de profesión médico y con ejercicio, al estallar el Movimiento, en esta població.

"ANTES DEL MOVIMIENTO se caracterizó por sus ideas y propagandas de izquierda.

"DURANTE EL MOVIMIENTO no actuó en cargo público alguno. Ausentándose de esta población a penas iniciado el Movimiento ya que se incorporó voluntariamente a la Sanidad del Ejército rojo. Obligado a internarse en Francia con las huestes marxistas al producirse la Liberación del Alto Aragón, no se pasó a las filas nacionales sino que regresó nuevamente a la zona roja" (Folgueroles, 10-11-1939).

INFORME NUM. 28

(Dona, 42 anys, casada, mestra d'escola)

"Conducta religiosa, política social anterior al 18 de julio de 1939 (vol dir 1936): Indiferente, de izquierdas, de escandalo respectivamente.

"Conducta durante la dominación rojo-separatista: Conti-

nuación de la anterior, de manifiesta adhesión a la causa roja, divorciándose del primer marido del cual vivía separada desde mucho tiempo para unirse con el Comisario Municipal de ésta (...), destacado elemento de izquierdas y masón.

"Ideas separatistas, labor catalanista en la escuela y fuera de ella publicaciones catalanistas: Se desconoce.

"Partidos políticos y organizaciones sindicales en que ha pertenecido: Se ignora si ha pertenecido a partido político alguno, si bien estaba muy bien relacionada con destacados elementos de izquierdas durante el G.M.N. estaba afiliada a la F.E.T.E. ignorándose si lo estaba anteriormente.

"Conducta profesional y privada: Perniciosa y muy escandalosa, respectivamente. Además solicitó y obtuvo plaza de Maestra de la Generalidad en Masnou cobrando dos sueldos.

"Concepto general: Pésimo hasta el extremo de haber sido retiradas por sus padres algunas niñas de la escuela por ella regentada debido al abandono en que tenía a las alumnas y al mal ejemplo que les daba" (Folgueroles, 10-8-1939).

En un tros de full, que sembla ser un borrador, s'hi pot llegir:

"Conducta profesional pésima y nefasta.

"Actuación política, de ideas izquierdistas, estando bien relacionada con elementos del Frente Popular, no habiendo demostrado jamás su simpatía por el G.M.N. Prueba de ello es que era casada y se divorció para unirse con el que ejercía el cargo de Comisario Municipal (...) propagandista activo de izquierda durante el tiempo que desempeñó el citado cargo cometió toda clase de desmanes y bajezas, en consentimiento de su esposa, persiguiendo de un modo especial a los desertores y a sus familiares a quienes amenazaba con incautarse de sus bienes y encarcelamiento, además en algunas de sus firmas se había podido observar que ponía los tres puntos en forma de triángulo contraseña de la masonería. Mucho antes de divorciarse dicha señora, con ocasión de ejercer el (...) (comissari municipal) el cargo de maestro de esta localidad las relaciones amistosas entre ambos dieron lugar a los mas vergonzosos comentarios que llegaron a trascender (...)" (Folgueroles, sense data).

INFORME NUM. 29

(Home, 36 anys, casat, agricultor)

"ACTUACION ANTERIOR AL MOVIMIENTO

"Perteneía a la Unión de Rabassaires, siendo firme propagandista de los ideales de izquierda.

"DURANTE EL MOVIMIENTO:

"Perteneió a las MILICIAS ANTIFASCISTAS LOCALES, tomando parte en algunos registros domiciliarios y participando de una manera activa en la búsqueda y captura del Rdo. Sacerdote D. S. R. de S. Hilario Sacalm. Ocupó el cargo de Secretario de la Unión de Rabassaires local participando como a tal de las mejores tierras de propiedad ajena que se reparti-

ron" (Folgueroles, 29-9-1939).

"CERTIFICO: Que (...) era ANTES DEL MOVIMIENTO de tendencias izquierdistas y DURANTE EL MOVIMIENTO perteneció al Sindicato Agrícola con el cargo de Secretario, a la Izquierda, sin ocupar cargo alguno y a las milicias locales, no constando haya intervenido en la comisión de ningún delito grave. Se incorporó forzoso" (Folgueroles, 8-1-1940). En aquest informe, al final, i escrit a mà, s'hi pot llegir: "de buena conducta".

Al cap de poc, es fa un altre informe, tot donant millors referències:

"CERTIFICO: Que (...) era ANTES DEL MOVIMIENTO persona de buena conducta, que DURANTE EL MOVIMIENTO perteneció al Sindicato Agrícola con el cargo de Secretario, a la Izquierda Catalana sin ocupar cargo alguno y a las Milicias Antifascistas Locales, no constando haya intervenido en la comisión de ningún delito grave y que su incorporación a las Hordas Rojas tubo caracter forzoso." (Folgueroles, 16-2-1940).

L'any 1941, un grup de veïns del poble signa un aval a favor del presoner:

"DECLARAN: Que cada uno de los mencionados y otros varios vecinos de esta población, a pesar de ser significados elementos derechistas, varias veces fueron favorecidos por (...) (el presoner), aprovechando dicho sujeto su influencia en el sindicato de Rabasaires, en el que ostentaba forzoso el cargo de Secretario, no teniendo nada que declarar en contra de la actuación personal del mencionado individuo" (Folgueroles, 8-4-1941).

"CERTIFICO: Que (...) ANTES DEL MOVIMIENTO era persona de buena conducta. DURANTE EL MOVIMIENTO perteneció al Sindicato Agrícola de la Unión de Rabasaires con el cargo de Secretario y a las Milicias Antifascistas Locales como a simple individuo, no constando haya intervenido en la Comisión de ningún delito grave. Su incorporación a la horda roja fué forzosa por ser llamado su reemplazo" (Folgueroles, 15-4-1941).

INFORME NUM. 30

(Home, 29 anys, casat, mestre d'escola)

La "Jefatura Superior de Policia de Barcelona. Brigada Social" s'adreçava a l'alcalde de Folgueroles de la forma següent:

"En esta capital ha sido detenido JVS (...), el cual, según noticias, tuvo una actuación político-social muy destacada en esa localidad durante el mando rojo, pues según parece fué Maestro Interino, nombrado por la Generalidad y esta misma le nombró mas tarde Comisario o alcalde del pueblo, cargo que ocupó hasta la entrada de las tropas Nacionales, en que huyó a Francia.

"Ruego a V. pues, remita a esta Brigada Político-Social (...), con la mayor brevedad, información lo más amplia posible de los antecedentes y actuación del detenido, procurando a ser posible, citar nombres de personas que puedan comparecer en juicio como testigos de las acusaciones que contra el mismo se formulan" (Barcelona, 2-12-1939).

Heus aquí la contesta de l'alcalde de Folgueroles:

"Que JVS (...) ejercia el cargo de maestro interino en esta localidad desde los años 1933 o 1934, demoralizando, desde la escuela, a los pequeños con explicaciones muchas veces inmorales. Caracterizose ya en aquellos tiempos por sus ideas extremista-comunistas de las que era un firme propagandista. Intervino frecuentemente en las luchas de caracter politico-local mostrandose enemigo irreconciliable de las personas de significación derechista a las que insultaba groseramente en sus propagandas y tertulias.

"Al estallar el Movimiento se encontraba, según referencias, en el pueblo (...) (on va néixer) donde, también según rumor público, tuvo una actuación detestable.

"Por el mes de julio de 1938 fué nombrado, por la funesta Generalidad, Comisario Municipal de este pueblo asumiendo todas las facultades inherentes al Alcalde y al Ayuntamiento que quedaron destituidos.

"Durante el período que ejerció este cargo (Julio 1938 - últimos de Enero de 1939) robó a discreción, perjudicando a casi todos los vecinos con sus diarias requisas.

"Se ensañó con los desertores a los cuales obligaba a salir de sus escondrijos e incorporarse a la horda roja, bajo amenaza de severos castigos a sus familiares. El primero de estos castigos, puesto en práctica en diferentes casos, consistia en alojar refugiados de guerra en sus domicilios como también en los de las personas tildadas de derechistas, con este procedimiento, y teniendo en cuenta la general catadura de estos refugiados, lograba dos objetivos: perjudicar moral y económicamente a las familias y a un tiempo establecer una verdadera policia roja en sus casas y someterlos a su espionaje constante.

"Esta actitud obligó a muchos mozos a incorporarse contra su voluntad, siendo de remarcar que quatro de estos dejaron sus vidas en el frente" (Folgueroles, 6-12-1939).

El 24 d'abril de 1940, l'alcalde de Folgueroles signa un altre informe exactament igual a l'anterior. Amb la única diferència que al final del penúltim paràgraf s'hi ha afegit: "(...) en algunos casos también se llegó a encarcelar unos familiares de los desertores" i que ja no són quatre sinó "cinco" els "mozos" que "dejaron sus vidas en el frente" (Folgueroles, 24-4-1940).

Un altre informe, datat el 29 de maig de 1943, és una còpia gairebé literal dels anteriors. Unicament s'hi ha afegit el següent paràgraf:

"Durante su mandato de practicaron registros en busca de desertores en varias casas de esta localidad, entre ellas en los mansos Palou y Puigseslloses (masovers) (...), siendo

detenidas las mujeres de esta última casa" (Folgueroles, 29-5-1943).

Entre les diferents sancions imposades pel Comissari Municipal, durant el seu mandat, n'hi ha una a J.M., que diu així:

"Per aquesta Comissaria se us imposa la penyora de CINCO CENTES pessetas, per no haber dut ous al mercat del poble.

"Se us concedeix un termini de tres dies per a que pogueu fer efectiva dita penyora, cas contrari passareu a disposició del Tribunal Popular" (Folgueroles, 15 d'agost de 1938).

INFORME NUM. 31

(Home, 38 anys, casat)

"ANTES DEL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Formó parte del Ayuntamiento del pueblo desempeñando el cargo de Alcalde.

"DURANTE EL GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL

"Formó parte del Ayuntamiento del pueblo desempeñando el cargo de Alcalde, cargo que ya venia desempeñando con anterioridad al G.M.N. y que dejó al primer cambio de Ayuntamiento que hubo y que fué en ocasión de disolverse el Comité Revolucionario" (Folgueroles, 30-8-1939).

"ACTUACION ANTERIOR AL MOVIMIENTO

"Conducta buena.

"Filiación.- Rabasaire e izquierda.

"Cargos.- Concejal y Alcalde del Ayuntamiento por las izquierdas.

"DURANTE EL MOVIMIENTO

"Filiación.- Rabasaire y de izquierdas

"Cargos.- Continué en el cargo de Alcalde durante los tres o cuatro primeros meses de la dominación marxista, en cuyo periodo impusieron, en colaboración con el Comité Revolucionario, considerables sanciones económicas a muchas personas de derechas" (Folgueroles, 12-2-1940).

"ANTES DEL MOVIMIENTO.- Ocupó el cargo de concejal en representación de los rabasaires, observando buena conducta. En los días inmediatos al Movimiento, por baja del que entonces lo desempeñaba, entró a ocupar el cargo de Alcalde.

"DURANTE EL MOVIMIENTO.- Continué en el referido cargo de Alcalde hasta el mes de Octubre de 1936. Durante este periodo fueron impuestas por el Ayuntamiento, en colaboración con el Comité Antifascista Local, sanciones de carácter económico a muchas personas por ser consideradas de derechas" (Folgueroles, 2-5-1940).

"Le sorprendió el Movimiento ocupando el cargo de Alcalde, cargo que siguió desempeñando durante los tres o cuatro primeros meses de la dominación marxista. Durante este período al Ayuntamiento (...) se significó por la imposición, en colaboración con el Comité Antifascista Local, de

multas y pagos a personas consideradas de derechas.

"En los últimos meses de la dominación roja y en ocasión de haber asumido las funciones del Ayuntamiento un Comisario Municipal de nombramiento Gubernativo, este (...) (le) designó como a suplente no llegando a actuar en este cargo que ejerció ininterrumpidamente el titular" (Folgueroles, 23-2-1942).

Durant el temps que el detingut és alcalde de Folgueroles, segons acord de l'Ajuntament, "es dona per rescindit el tracte d'arrendament que existeix entre el municipi" i el "propietari de la casa núm. 5 de la plaça Verdaguer, en la part que fa referència á local d'escola de pàrvuls; (...)" (Folgueroles, 20 d'Agost de 1936).

INFORME NUM. 32

(Home, casat, agricultor)

"(...) ha desarrollado aquí actuación considerable. Antes del Movimiento era caracterizado Rabassaire e izquierdista. Durante los primeros meses del Movimiento fué miembro del Comité Antifascista Local practicándose durante su actuación algunos registros domiciliarios y exhibiendo por las calles armas corta y larga" (Folgueroles, 14-9-1939).

"CERTIFICO: Que el recluso (...) no perteneció al Comité ni Milicias Antifascistas de esta localidad y que si bien es cierto que en alguna ocasión se le observó en contacto con los mentados organismos, no puede culparsele de participación en ningún hecho de caracter delictivo" (Folgueroles, 4-9-1941).

INFORME NUM. 33

(Home, 32 anys, solter, picapedrer)

El cap local de F.E.T. de las J.O.N.S "GARANTIZA, que (...) ha sido antes del GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL un joven que no perteneció a ninguna filiación política ni ostentó ningún cargo, fué afiliado a la C.N.T. de afiliación sindical ostentando el cargo de miembro de junta, siendo su conducta de trabajador, buena.

"Durante el GLORIOSO MOVIMIENTO NACIONAL, su afiliación sindical era de la C.N.T. habiendo sido al estallar dicho Movimiento de las milicias de esta localidad, interviniendo en registros. Su posición és de Jornalero picapedrero, su conducta regular. Habiendo ingresado a las filas rojas cuando fué llamado su reemplazo, siendo su graduación de soldado" (Folgueroles, 30-5-39).

INFORME NUM. 34
(Home)

"(...) del reemplazo de 1934, es muchacho de muy buenos antecedentes, jamás ha pertenecido a partido político alguno, DURANTE LA DOMINACION MARXISTA se portó bien en todo momento. Al ser llamado su reemplazo por el Gobierno Marxista se escondió siendo de los pocos que no salieron a pesar de las amenazas y vejaciones de que se hacia objeto a sus familiares. Por motivo de su deserción tubieron los rojos encerrada en Barcelona a una hermana de este mozo durante varios meses. Su posición económica es de la mas humilde. Se le considera como AFECTO" (Folgueroles, 26-3-1941).

INFORME NUM. 35
(Home)

"(...) del reemplazo de 1937, es muchacho de una conducta intachable. ANTES DEL MOVIMIENTO no perteneció a partido político alguno siendo considerado como de extrema derecha. DURANTE LA DOMINACION MARXISTA cooperó con sus familiares a la ocultación de religiosos y personas perseguidas. Al ser llamado su reemplazo por los marxistas se escondió. Presentado por las graves amenazas de que se hacia objeto a sus familiares. Volvió a desertar de las filas rojas. Es persona absolutamente ADICTA" (Folgueroles, 26-3-1941).

INFORME NUM. 36
(Home, 29 anys, casat, agricultor)

"(...) EX-COMBATIENTE? Si. (...). MERITOS CONTRAIDOS EN RELACION CON EL G.M.N.: Al ser llamado su reemplazo en lugar de incorporarse, cruzó la frontera y pasó a zona nacional, en unión de cuatro hermanos más, incorporándose al Ejército Nacional. (...). Fué la familia de sus padres, en unión de la cual vive actualmente, grandemente perjudicada en tiempos de la dominación marxista por haber desertado los cinco hermanos a zona nacional, llegandose incluso a encarcelar por tal motivo a algunos miembros de su familia" (Folgueroles, sense data).

INFORME NUM. 37
(Home, 28 anys, casat)

"(...) Es de F.E.T. y de las J.O.N.S. (ingresado con posterioridad a la liberación tiene solo carnet de adherido ignorándose el núm. de éste por estar el interesado ausente incorporado al Ejército por ser del reemplazo de 1933 procedente de revisión).

"MERITOS CONTRAIDOS... firme propagandista de las ideas

nacionalistas, durante la guerra no se incorporó al Ejército instando a otros para que siguieran su ejemplo, hasta que por el mes de Septiembre de 1938 se vió obligado a salir ante las amenazas de que eran objeto su esposa y padres.

"CARGOS EJERCIDOS: Delegado Sindical Local desde Julio de 1940 hasta 15 de Diciembre de 1940 en que tubo que dejarlo para incorporarse a filas. (...)" (Folgueroles, 10-1-1941).

INFORME NUM. 38

(Home, 51 anys, vidu, propietari agricultor)

"(...) además de hacer propaganda en pro de los nacionalistas, escondió en su casa a sacerdotes y desertores que eludían su incorporación a la horda marxista.

"Aunque nunca ha estado afiliado a ningún partido político, ideológicamente perteneció siempre al partido Tradicionalista.

"Concejal del Ayuntamiento durante la Dictadura del General Primo de Rivera y a partir de la liberación de este pueblo (2 de Febrero de 1939) hasta la fecha. (...).

"Encuadrado en la Falange durante la dominación marxista tiene solicitado en la actualidad carnet de militante que hasta el momento no le ha sido concedido" (Folgueroles, 10-1-1940).

3. L'HABITATGE

Aquest capítol vol mostrar l'habitaclle dels folguero-
lencs, tant dels vius (*El poblat* i *Les cases del nucli
antic*) com dels morts (*El cementiri*).

La part titulada *El poblat* es limita a descriure els
origens, el tipus i la morfologia dels nuclis que formen el
poble de Folgueroles. A més dels masos històrics, que estan
repartits per tot el municipi, cal tenir en compte també els
edificis religiosos (l'església parroquial, l'ermita de la
Damunt i l'ermita de Sant Jordi), els quals han tingut -i
tenen- una importància cabdal en la devoció dels folguero-
lencs.

En l'emplaçament de *Les cases del nucli antic*, cal
distinguir tres parts: la casa, el pati i l'hort. Cada un
d'aquests espais té unes funcions ben delimitades, per als
qui hi habiten.

El cementiri és l'últim lloc de residència dels habitants
de Folgueroles, els quals ja han fet el seu traspàs a
l'altra vida. Allà hi reposen les seves restes, per tal que
els vius hi vagin a honorar la seva memòria.

3.1 EL POBLAT

Hi ha constància escrita de Folgueroles des de segle X,
en què es comença a perfilar el que, segles a venir, serà el
poble que avui coneixem; amb els nuclis antics de població
ben diferenciats i voltats de les noves construccions que
s'han edificat en els darrers anys; i amb les cases de pagès
disseminades per tot el terme municipal.

3.1.1 ELS ORIGENS

Antoni Pladevall, en una breu síntesi de l'història de
Folgueroles, que roman inèdita, exposava els orígens del
poble en els termes següents:

"Una quinzena de documents del fons històric primitiu de l'Arxiu Capitular de Vic parlen
de Folgueroles des de l'any 916 fins a finals del segle X. En tots ells es fa esment de
la *villa* o del *terminio* de *Felceroles*, *Felgeirolas*, *Filguairolas* o altres petites variants
del mateix nom, sempre com a formant part del terme feudal del castell de Sant Llorenç.

"Abans d'aquestes dates, l'any 899, l'emperador franc Carles el Ximple, va confirmar a
l'abadessa Emma, de Sant Joan de les Abadeses, i al seu monestir tots els béns que posseïa
entre els que hi havia a lous a *Ausona in Tagnano et in Feicairolas*.

"Totes aquestes grafies primitives del nom de Folgueroles semblen variacions del nom
llatí *Felcaria*, en català *falguera*, que donaria per a Folgueroles l'etimologia de "lloc de
falgueres". Les falgueres abunden encara prop de la riera de Folgueroles i torrent de
Lladoner. També se'n veuen moltes a l'indret de la "Fontanella" part dessota de La Damunt.
Folgueroles no era primitivament el nom de tot el terme, només era el nom, d'una *villa*
sur(gi)d(a) de l'època de la repoblació, dintre la demarcació de la qual es va erigir
l'església parroquial primitiva. En pla de pura hipòtesi podríem considerar que el mas
Sala, sinònim de casa residencial benestant primitiva, podria indicar el lloc de la
situació de la primitiva *villa* de Folgueroles. La seva demarcació, però, s'extendria per

tot el redós del poble actual, comprnent-hi l'indret de La Demunt.

"De l'església de Santa Maria i del seu cementiri, n'hi ha notícies des de l'any 987. La documentació que en fa esment clar com a parròquia s'inicia el 1034 i és molt abundant a partir de la segles XI i XII.

"Tot el territori de Folgueroles o gran part d'ell pertanyia a la casa comtal de Barcelona, segurament per haver-se'l apropiat a l'època de la repoblació del país. Més tard un privilegi del rei franc Carles al comte Guifré II Borrell (887-911) va confirmar aquesta propietat a la casa comtal; així ho diu clarament la contessa Garsenda, vídua de Guifré II Borrell, en un document pel que va vendre, l'any 926, unes peces de terra in villa Feigefrotes, que termejaven amb altres terres de l'abans esmentada abadesa Emma.

"Aquesta propietat explica que els comtes cedissin part de Folgueroles al monestir de Sant Joan de les Abadesses, fundat per Guifré el Pilós, pare de Guifré II Borrell, i que l'any 917 la pròpia contessa Garsenda, amb el comte Sunyer cunyat seu, i el vescomte Ermessir, donessin una altra part del terme de Folgueroles al monestir de Ripoll, segons el llegat testamentari del comte Guifré II Borrell, fet el 911. En endavant el monestir de Ripoll i en especial el monjo campser seran els principals senyors al·lodits de Folgueroles, on tindran un batlle propi".¹

"(...); més tard s'hi sumà el domini de la veïna canònica de Sant Llorenç del Munt, de manera que, dels 23 focs que tenia Folgueroles cap al 1370, vint pertanyien al domini eclesíastic, i només tres al domini reial".²

"En desfer-se el terme del primitiu castell de Sant Llorenç, vers l'any 992, per a ésser suplantat pel terme centrat en el veí castell de Heda, el terme de Folgueroles va adquirir certa autonomia. No consta que s'unís al nou terme de Heda sinó que va començar a governar-se independentment i a formar una parròquia autònoma. Per aquesta raó tot al llarg del segle XIII i XIV és impossible de remarcar a Folgueroles cap senyorejament feudal".³ "(...) des del segle XII formà part de les Quadras Unides amb Riudeperes, Sant Julià de Galí, Colomers i Torrellebreta".⁴

"Entre els segles XIII i XV la canònica de Sant Llorenç del Munt adquirí un important ascendent sobre el terme de Folgueroles, sobretot a partir del 1306, quan el monestir comprà el casal i propietat del Coll, avui mas d'en Coll, que s'estenia entre aquest mas i el coll Sameda. També tenia aquest monestir la provisió de la rectoria de Folgueroles, i els seus rectors s'anomenaven vicaris perpetus, perquè depenien dels priors".⁵

"En aquest temps d'autonomia, a finals del XI, va renovar-se l'església parroquial de Folgueroles, segons sembla en un indret diferent del primitiu, traslladant-se més cap al veïnatge de l'antiga villa de Folgueroles, recordada probablement pel mas Sala, (...). La nova església, que encara subsisteix, constava d'una nau i tres absis, disposats en forma de creu o trebolada, el principal dedicat a Santa Maria i els absidiols a Sant Miquel i a Sant Joan Evangelista, que foren els antics copatrons de l'església".⁶

3.1.2 TIPUS I MORFOLOGIA DELS NUCLIS

El poble de Folgueroles està format per un carrer allargat i ondulant amb cases que daten des del segle XVII

¹ PLADEVALL, Antoni, s.d., Apunts sobre Folgueroles, Inèdit, pp. 3-4.

² PLADEVALL, Antoni 1991 "Osona i el Ripollès", a Gran Enciclopèdia Catalana, vol. I, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 125.

³ PLADEVALL, Antoni, s.d., Apunts sobre Folgueroles, Inèdit, p. 4.

⁴ PLADEVALL, Antoni, 1974, "Folgueroles", a Gran Enciclopèdia Catalana, vol. VII, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

⁵ PLADEVALL, Antoni 1991 "Osona i el Ripollès", a Gran Enciclopèdia Catalana, vol. I, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 125.

⁶ PLADEVALL, Antoni, s.d., Apunts sobre Folgueroles, Inèdit, p. 4.

al XIX, com ho testimonien les dates gravades a les seves llindes. Aquest carrer porta a la plaça de l'església, on també es troben la casa pairal dels Bru de Sala i el monument a Verdaguier d'estil modernista.

El nucli del poble es va formar a partir de finals del segle XVI, pel que se li poden calcular unes 7 cases el 1600, unes 20 el 1625, 57 el 1687 i 89 el 1860. Durant el segle XVIII s'edificaren els barris de la Ricardera i del carrer de la Font, que fins a l'actualitat romangueren separats de nucli antic de la sagrera; també es varen fer algunes cases al Passavant. Segons el *Nomenclàtor* de 1860, la Ricardera tenia 58 cases; el carrer de la Font, 10 i el passavant, 8.⁷

La Ricardera s'havia distingit per ser un barri eminentment pagès, els seus habitants es dedicaven principalment al cultiu de la terra i a la ramaderia. Els obrers de la indústria o els qui tenien algun ofici criaven també alguna classe d'animals⁸ i solien menar algun tros de terra⁹. Antigament no hi havia cap més botiga que l'anomenada cala Planes¹⁰. A l'actualitat, n'hi ha una, que fa la funció de supermercat i que abasteix força bé el barri. També hom hi pot trobar un bar.

El nucli central, que anomenarem Poble, també hi residien pagesos però en una proporció menor, puix que s'hi emplaçaven petites indústries, botigues i altres serveis. A més de l'església amb la rectoria, la casa de la vila i les escoles, hi havia els cafès, el cinema, el ball, etc.

Entre el Poble i la Ricardera hi havia fins fa ben poc una certa rivalitat. Tothom se sentia orgullós d'ésser d'on era i sempre que tenia lloc alguna mena de competició (canalla o adults), era entre la Ricardera i Folgueroles (el Poble).¹¹ Actualment, ambdós nuclis estan pràcticament units, puix que la distància que els separava s'ha vist reduïda amb l'edificació de noves construccions; sobretot per un dels dos camins que els comuniquen, el carrer de Dalt;¹² en canvi, l'altre camí, el Campet, gairebé no està edificat, encara conserva bona part dels camp conreats.¹³

El nucli del Passavant ha estat sempre molt minoritari i

⁷ PLADEVALL, Antoni 1981 "Osons i el Ripollès", a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. I, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 125.

⁸ Els homes, porcs i/o vaques i les dones, conills i/o gallines.

⁹ Algun camp i/o algun hort.

¹⁰ Era una de queviures i alhora feia la funció de bar.

¹¹ Els de la Ricardera quan van a comprar al Poble, per exemple, diuen: "Vaig a comprar a Folgueroles".

¹² Avui aquest carrer porta el nom d'Onze de Setembre.

¹³ Avui hi ha oberta una via que comunica la Ricardera amb la carretera que va a Vic. Els cotxes no han de passar forçosament pel mig del Poble, com havien de fer-ho abans.

bastant pobre. Actualment, però, sembla que s'hi vol posar remei amb la restauració d'alguns dels habitatges. Malgrat tot, continua estant format per un nombre molt reduït de cases antigues i algunes d'elles en no molt bones condicions d'habitabilitat. Són cases molt velles, que pràcticament no s'han modificat des del dia en què foren construïdes. Tot això contrasta amb les torres i xalets que s'estan construint en el bosc del Padró de la Roca.

Avui es pot diferenciar clarament el Poble o nucli antic de la "perifèria" moderna o cases de nova construcció.

Les cases més noves o modernes s'han començat a construir durant al·l·decada dels anys seixanta. Fins aleshores Folguerolles restava estable, pel que fa referència a noves construccions. Semblava com si els propietaris de les terres que l'envolten i que estaven dedicades a l'agricultura -actualment la majoria d'elles hi continuen estant- s'haguessin posat d'acord per tal que res no canviés.

Les terres agrícoles circumdants es poden dividir en: de secà i de regadiu.

Les de secà, que són la gran majoria, ocupen els sectors oest, nord i est. Són productives sobretot en cereals i farratges, però també en patates i blat de moro. Les parcel·les i subparcel·les prenen el nom de *camp*s. Segons la categoria econòmica del pagès, aquest menarà més o menys camps.

Les terres de regadiu, on antigament es conreava el cànem, estan situades al cantó de migdia per on s'escorra el torrent. Les parcel·les en què estan dividides reben el nom d'*horts*. Aquests, fins fa uns anys, eren un complement de les altres terres. Sovint es donava el cas que el sou bàsic de moltes de les persones, que menaven un d'aquests horts, no el treien de la terra sinó d'altres sectors no agrícoles com la construcció, picapedrer o qualsevol indústria de la comarca. Els anys seixanta era freqüent el cas d'una família, en la que el seu cap no era pagès, picapedrer per exemple, però que menava un parell de camps arrendats o a parceria, un parell d'horts a la zona de regadiu i finalment un hortet al darrera de la seva vivenda, als que hi dedicava les hores de lleure que li deixava l'ofici.

Tot el sector de regadiu quedava dividit en tres parts i cadascuna d'elles prenia el nom de la font que queia dins els seus límits: font del Molí, font de la Sala i font del Glaç - Font del Rector.

A mitjan anys seixanta, en morir l'amo d'aquestes terres, va permetre al seu hereu vendre part del seu patrimoni: els horts de la font del Glaç - font del Rector i els de la font de la Sala.

Un bon nombre de famílies folguerolenques hi varen comprar solars per a edificar. Eren principalment treballadors que havien aconseguit fer alguns estalvis, puix que les famílies de tradició benestant ja eren propietàries de les seves respectives cases.

Com a acte inaugural es féu una gran festa, organitzada i patrocinada per l'antiga família propietària, en el transcurs de la qual s'entregaren simbòliques claus de

fusta, treballada, a tots els primers propietaris com a senyal de bon auguri per a les futures llars, que allí tindrien lloc. També, tot aprofitant l'acte, en el que hi assistia l'Ajuntament i l'anterior propietari, es va posar nom al carrer gran de l'urbanització, que com és de suposar porta el del seu antic amo. Posteriorment, amb la normalització lingüística el traduïren al català. A la tarda del mateix dia s'organitzà un ball a l'entrada o pati de la secular casa pairal i s'obriren les portes de bat a bat per tal que hi tingués accés tota la població.

El lloc, on abans havien estat els horts de la font del Glaç - font del Rector, durant molt de temps se l'ha conegut pel nom d'Esplanada. Aquest nom li deu venir de la novetat que va suposar el veure aquelles màquines tan enormes i que en poca estona varen aplanar el que abans havia estat un marge sobre l'altre durant anys i anys.

Aquest va ser l'inici de la venda de terres. Poc a poc s'hi anaren afegint parcel·les d'altres indrets. En aquests moments resta intacte encara tot el sector de regadiu anomenat de la font del Molí, com ja hem comentat anteriorment.

En coincidir o, possiblement, com a conseqüència del desenvolupament econòmic que ha sofert el nostre país a partir dels anys seixanta, altres propietaris decidiren vendre part de llurs possessions.

Les noves construccions inicialment varen ser ocupades per gent del poble de Folgueroles. La manca d'indústria local -tret d'una petita fàbrica tèxtil que fa uns anys va fer fallida- no va afavorir l'arribada de població forània.

Les famílies folguerolenques que durant aquells anys havien pogut estalviar alguns diners i que fins llavors havien hagut d'anar a lloguer, aleshores veieren possible arribar a ser propietaries de llurs cases. Per aquesta raó les noves construccions són, per regla general, cases unifamiliars amb planta baixa i primer pis o bé en comptes de planta baixa hi ha el garaig i tot el traç el tenen a la primera planta. També s'han construït algunes cases només amb planta baixa, cosa que no es dona en les antigues edificacions. Així mateix en podem trobar que sobre el garaig hi hagi dues plantes.

Cal indicar que quan una família anava a viure a la casa nova i deixava la vella, aquesta no quedava deshabitada, ans el contrari, seguidament era ocupada per una altra família, que també millorava el seu status social, en deixar una casa en condicions pitjors d'habitabilitat.¹⁴

A causa d'aquests "desplaçaments", moltes de les famílies, que eren veïnes en un determinat carrer o barri del poble, ho tornaren a ser en canviar de casa. Aquesta coincidència podria no ser tal, si tenim en compte que només s'urbanitzà un sector molt concret i que les famílies que

¹⁴ Alguns, però, continuaren conservant l'antiga casa, sota la condició de llogaters, on hi restaren els animals, el menjar d'aquests i els utensilis referents a l'agricultura i la ramaderia.

l'ocuparen tenien totes un nivell econòmic molt semblant.

Les famílies que econòmicament estaven en condicions d'estrenar una nova llar, però que per qüestions d'herència eren propietàries de llurs cases, invertiren els seus diners en millorar les condicions d'aquestes. Si això va significar una millora en la qualitat de vida per als habitants propietaris de les cases antigues, no podem dir el mateix pel que suposa a l'harmonia del patrimoni arquitectònic de Folgueroles, ja que amb la remodelació de moltes cases, es va destruir l'antiga façana de pedra. Sembla, però, que en els últims anys això s'ha aturat i avui els folguerolencs s'adonen del que suposa tenir a casa una façana del segle XVII o XVIII o XIX i opten per restaurar-la en comptes de destruir-la.

"Hi ha qui diu que aquesta casa (construída l'any 1837) l'hem d'aterrar i fé-la nova. Doncs, que a vegades vénen aquí, ho diuen. "I si no ho feu vosatres -diu- us ho faran la vostra canaia". Però jo sats que li volia dir? Que aquesta casa d'aquí a dos-cents anys encara serà casa, perquè la pedra no es passa. I aquesta casa d'aquesta dona, que deia, que és una casa feta de totxanes, doncs, d'aquí a dos-cents anys, si no l'han renovada, ja no serà casa; perquè la terra es passa, es perd, es va desfent". (PE-56, p. 1733).

Les noves construccions, doncs, han estat en primer lloc al servei dels folguerolencs. Avui Folgueroles és un poble on gairebé tothom és propietari de la casa on viu. És difícil trobar cases de lloguer. Es pot donar el cas, però, d'alguna casa vella, que hagi estat llogada a estiuejants (de Vic o Barcelona) durant els caps de setmana i les vacances. Malgrat tot, són l'excepció, ja que fins en els casos de famílies estiuejants, aquestes han esdevingut propietàries.

Les noves construccions de Folgueroles es diferencien molt de les del poble veí de Sant Julià de Vilatorrada, les quals són molt més senyorials, per ser els seus propietaris d'una categoria econòmica superior, sobretot estiuejants de Barcelona. Per contra, a Folgueroles les cases són més senzilles, sense grans luxes, just per a viure-hi confortablement.

A la dècada dels anys vuitanta s'incrementà el nombre d'edificacions, que aquesta vegada foren ocupades preferentment per població forània -procedent principalment dels nuclis urbans de la Plana de Vic-, que anava a la recerca de la tranquil·litat del medi rural, tot conservant, però, l'ocupació laboral a la ciutat.

3.1.3 EDIFICIS RELIGIOSOS

Els edificis religiosos públics a Folgueroles es limiten a tres punts: l'església parroquial dedicada a Santa Maria, l'ermita de la Damunt i l'ermita de Sant Jordi.

a) L'església parroquial de Folgueroles

El principal centre religiós de la població de Folgueroles és el temple parroquial situat a la plaça Verdager.

L'any 1972 se n'inicià la restauració, que li ha retornat part del seu antic aspecte d'església romànica. Com diu Antoni Pladevall, aquestes reformes han servit també per mostrar en detall les etapes d'edificació i els afegitons que fins aleshores estaven amagats sota la capa de guix d'arrebossat i de pintura.

"En una altra ocasió havíem llançat la hipòtesi sobre el possible emplaçament de la primitiva església de Santa Maria de Folgueroles, esmentada des del 967, junt amb el seu cementiri, a l'indret o solar de l'església actual de la Demunt. No descartem encara aquesta possibilitat per bé que l'antiguitat de l'actual temple de Folgueroles, almenys en el seu nucli central, es pot retardar a mitjan segle XI i no a finals de segle o principis del següent, com s'havia pretès.

"En una època situada vers el 1060 es va aixecar el temple actual consistent en una ample nau, acabada amb un absis i decorada en els seus murs exteriors per un ritme d'arcuacions de tipus lombard, semblants a les de l'absis, consistent en tres arcuacions i una lesena vertical que marcava un bell ritme de llum i línies al seu entorn. Pot veure's bé aquest detall arquitectònic, de la nau en el tros de mur de la banda de migdia, aparegut en demuntar-se l'antiga capella del Roser. La nau tenia també tres finestres per banda, de fina execució romànica i de doble esqueixada, que s'han pogut rescatar quasi íntegrament en les obres de neteja i que es poden admirar actualment.

"La volta de la nau és àmplia, de pedra i un xic estussera, sobretot a causa de diverses repeses de construcció. Està marcada dels clàssics arcs torals interns de reforçament, cosa que fa pensar en alguna restauració o anomalia en la seva construcció o reconstrucció.

"S'havia dit també que la primitiva església devia tenir dos absis secundaris per allotjar els altars de Sant Miquel i de Sant Joan Evangelista, que surten esmentats des del segle XIV, però la neteja dels murs no avala pas aquesta hipòtesi, i més aviat és possible que aquesta s'allotgessin o en fornícules o s'hi afegissin en temps de les reformes del segle XIII.

"Els afegits o ampliacions de l'església s'iniciaren amb la seva portada, emparentada amb la de Santa Eugènia de Berga, de la qual queden avui dia els capitells i arquivoltes, restaurats després de 1940; devia fer-se al segle XII. Poc temps després, al segle XIII, es va afegir a la part de ponent de l'església un atri o galilea, semblant als que es feren a Sant Julià de Vilatorrada i Sant Martí de Riudaperes, obert per tres cares, amb un bonic treball de pedra i una sotllura en forma de corda per dissort molt malnada. Les obres de neteja recents l'han posat al descobert interna i externament, i es veuen els grans arcs en degradació, sobretot a la banda de migdia.

"El 1607 el Bisbe va donar l'autorització per a construir la capella del Roser, que es va fer a la banda de migdia, amb un gran arc de tipus renaixentista que l'unia a la nau. Estava coberta amb voltes de tipus gòtic i una clau de volta amb la Verge del Roser, que es guarda a la sagristia en espera de millor destí."¹⁵

"Joseph Bru, preb. S.T.D. Ardiaca y canonge de la Seu de Vich y governador de la Diócesis Sede vacante, a 7 de Maig de 1607, concedeix permís als paborces de la Cofraria del Roser, perquè en el lloch que serà designat per Jaume Antentas pbr. y rector de Folgueroles, pogan foradar l'Iglesia y construirhi una capella dedicada al Roser.

"A 30 de Maig del mateix any, el citat Ardiaca dona facultat als marcessors testamentaris del dit rector difunt perquè pogan enterrar el seu cadàver davant de la capella del Roser, en una tomba o fossa decent de pedra, sense perjudici de l'Iglesia ni de tercer (Ar. C. Ecl. Vich. Liber Licent. (Gracias 1607-08))."¹⁶

"Poc després es va obrir a l'altra banda una nova capella, de característiques semblants, dedicada, sembla, a Sant Joan Evangelista i a Sant Isidre. La moderna capella del Santíssim¹⁷ va fer desaparèixer aquest altar darrer, del qual queda només la gran obertura de comunicació amb la nau.

"Les més importants reformes o mutilació de l'antiga església es van fer avançat el segle XVII, quan es va integrar a la nau o temple el gran atri i es va traslladar a l'arc de ponent d'aquest l'antiga portada romànica. Això fou causa de la desaparició del mur de ponent de la primitiva nau romànica i de l'aixecament de la volta de l'atri per a posar-la al nivell de la nau. És probable que fos en aquest moment que es van treure els dos

¹⁵ PLADEVALL, Antoni, s.d., Santa Maria de Folgueroles, separata, Vic: Impr. Water.

¹⁶ CUNILL, S., 1918-1920, "Folgueroles - Construcció de la capella del Roser", Bulletí del Centre Excursionista de Vic, vol. III, Vic, [S.G.], p. 29.

¹⁷ Coneguda popularment també com a Capella Fonda.

sarcòfags gòtics de l'antic atri o galilea i es varen adossar a la façana de l'església, un a cada banda de la portalada, sota arcs apuntats.

"Vers el 1796, per decret del bisbe Francesc de Veyan i Nola, es va apujar un pis sobre la volta de l'església, per a evitar les humitats i es va construir la façana actual, que té aquesta data. L'obra es va fer, no cal dir-ho, amb "pedra de Folgueroles", la mateixa amb què s'havia fet l'atri, i per ser tan idèntica a l'antiga i desgastar-se tan fàcilment per l'acció de l'intempèrie, presenta tota ella una gran unitat essent difícil de distingir la part que correspon a l'antic atri i la que es va completar a finals del segle XVIII.

"Per aquest mateix temps es va enguixar i ornar amb motllures barroques tot l'interior, deixant-lo de la manera com havia arribat fins als nostres dies.

"La darrera reforma important es féu amb la construcció de la capella del Santíssim, avançat el passat segle. Aquesta ocupa tota la banda de tramuntana de la part central de la nau, a partir de l'antic altar lateral de Sant Joan i Sant Isidre, fins a la ratlla de l'absis. També cal remarcar la construcció del nou cementiri que fou causa de l'exhumació de l'antic i de l'ampliació de la placeta del davant de l'església.

"El cementiri vell envoltava l'església pel davant i part de migdia on ara hi ha el "Racó de mossèn Cinto".

"Amb motiu de la seva exhumació es va rebaixar el nivell del sòl de davant de l'entrada i es feren noves les bases de les columnes de la portalada i dels dos sarcòfags que li feien costat. En elles s'hi va gravar aquesta inscripció que ens ha arribat fotogràficament un xic malmeua: "AB ORDRE Y MUNIFICENCIA DE L'EXCM. BISBE MORGADES FOU EXHUMAT EIX CEMENTIRI EN... Y RESTAURAT EIX T...". Recordem que el bisbe Josep Morgades fou bisbe de Vic entre 1882 i 1899.

"Amb motiu de la guerra civil de 1936-1939 fou mutilat el portal de l'església, per ampliar-lo i donar entrada als camions, i foren destruïts els dos antics sarcòfags de pedra que ornaven la façana. Avui en aquesta evocació del passat de l'església de Folgueroles ens plau recordar-los (...).

"El de l'esquerra de l'entrada, que es guardava sota un arcosoli obert a dues vessants, pertanyia a la família del mas Prat, dit antigament Prat mitjà, i deia així: HOC EST MONUMENTUM MANSI DE PRATO MEDIANO o sigui "Aquest és el monument o tomba del mas Prat mitjà" i a l'altra banda de la creu central tenia una inscripció més llarga de difícil interpretació a causa de a poca qualitat de la fotografia i del mal estat de la pedra, on, però, hi hem arribat a llegir: VII: KDS: MARCII, ARO DRI. N CCC - PRIMO. OBIIT . PETRUM . DE PRATO. SACER-DOS. QUI DINISIT ANIVERSARIUM. EX... - ET PRESBITERATUM ET... TEN; que sembla dir "El 7 de les calendes de març (23 de febrer) de 1301 va morir el sacerdot Pere de Prat que va fundar un aniversari i un presbiterat o benefici perpetu".

"La seva ornamentació era d'un gòtic florit, amb entrellaços i temes florals en el tapa, una creu flordelissada al mig i dos escuts heràldics, un per banda, inscrits en un cercle amb decoració lobulada al seu interior.

"Es exactament la mateixa ornamentació que veiem en el sarcòfag de l'altra banda, en el qual només es llegeix: HOC EST MONUMENTUM - MANSI DE PULCHIS, o sigui "Aquest és el sepulcre del mas Fochs". Tots dos foren fets pel mateix escultor o picapedrer en una data anterior al 1301, època de la mort de mossèn Pere del Prat, enterrat en un d'ells.

"En l'escut del mas Prat hi ha una gran flor de lis sobre una espècie d'estrelleta i en el del mas Fochs un ocell que pot ser un colom o perdiu.

"Cal suposar que aquestes dues valuoses peces es perderen el 1936 quan es varen desmuntar junt amb la portalada. Aquesta es pogué recuperar després, almenys els seus fragments esculturals, i es va muntar de nou pel 1940.

"La història de l'església després de 1940 fou de restauracions parcials i afegitons de poc mèrit, que s'han vist superades i en part anul·lades amb les reformes substancials d'aquests darrers anys. Elles han refet la conca de l'absis, destruïda en les ampliacions del segle XVII o XVIII per donar més altura al prebiteri, s'ha refet també l'arc triomfal, s'ha suprimit part de la capella del Roser i el cor i fet una neteja general de volta i de murs, a més d'altres obres començades o planejades d'abans. Respectant tot el que té cert valor s'ha retornat a l'església el seu aspecte romànic (...)"¹⁸

b) L'ermita de la Mare de Déu de la Damunt

L'ermita de la Damunt és un santuari marià, pel quan els folguerolencs senten molta devoció.

"(...), es troba a deu minuts al NE de la població. És una senzilla construcció rural amb el campanar sobre la façana, que va ser reedificat abans de 1855, reemplaçant una església anterior, i que no s'havia enllestit encara el 1687, quan el bisbe Antoni Pasqual va manar enguixar les seves voltes.

"La capella o església que el va precedir existia ja el 1281 amb el nom de Sancta Maria Superiore i coneixem la seva existència per un llegat testamentari, cosa que no s'oposa

¹⁸ PLADEVALL, Antoni, s.d., Santa Maria de Folgueroles, separata, Vic: Impr. Nater.

a que el seu origen sigui molt remot.

"Davant la manca de dades per documentar l'origen d'aquesta capella i reunint tota una sèrie d'indicis històrics i de congruència, ens atrevim a suposar que ella recorda el lloc on es trobava la primitiva església parroquial de Folgueroles que en ésser redificada, al pas dels segles XI al XII, va canviar de lloc. Altrement costa de justificar l'existència de dues esglésies dedicades a Santa Maria a tan poca distància l'una de l'altra, i més tenint present que la Demunt sempre estigué a càrrec del rector i feligresos, no essent per tant cap edificació d'un privat o senyor del país, i també el nom correlatiu de Santa Maria del Munt o superior donat per referència a Santa Maria inferior o la de la població.

"La documentació diu encara que des de les èpoques més remotes, fins l'any 1723 que el bisbe Marimon va alterar aquesta pràctica, el rector de Folgueroles havia de celebrar cada diumenge la missa matinal a la Demunt. A Folgueroles es deien aleshores dues misses i la pràctica de celebrar-se la matinal a la Demunt pot respondre al seu caràcter d'ésser la primera parroquia. El bisbe va prohibir el 1723 aquesta pràctica durant al Quaresma perquè la gent no cabia en el temple de la Demunt, i no podien sentir la predicació quaresmal.

"Abans de mig segle XVII, per raó de l'antiguitat de l'edificació, segurament preromànica, i que per tant podia ésser l'església de Santa Maria, citada el 967, com a parroquia de Folgueroles, o tal vegada a causa d'un vot popular, es va construir l'església actual. Al·ludim a un vot popular pel fet de tenir aquesta capella, almenys des de 1687, un altar dedicat a Sant Roc i a Sant Sebastià, patrons contra la pesta. L'altar tenia un benefici propi per a cuidar del culte a aquests sants.

"(...) la devoció a la Demunt està molt arrelada en les famílies del veïnatge. Mossèn Jacint Verdaguer, a la seva poesia "L'arpa", explica la visió que ell va tenir de la seva vocació poètica, davant la porta d'aquesta ermita, quan, essent encara un infant, va sentir cantar a un arpista rodanó, tenint ell el cap reclinat a la falda de la seva mare. Per aquesta raó la Demunt és també un lloc verdaguerià visitat i vinculat amb el record del gran poeta".¹⁹

c) L'ermita de Sant Jordi de Puigseslloses

Jacint Verdaguer va descriure l'ermita de Sant Jordi com "la gentil corona d'un turonet que, rodó com fet amb un torn, s'aixeca enmig de la plana de Vic".²⁰

"La capella de Sant Jordi corona un petit turó testimoni de la plana de Vic, de 531 m. d'altitud, pelat i grisenc per la seva banda de migdia i ple de vegetació, roures i alzines, a la banda de tramuntana. Es troba al NO. del municipi de Folgueroles i dista uns tres quarts de la població. El seu accés més normal, sobretot per als vehicles, és des de la carretera de Vic a Roda de Ter, d'on dista un parell escàs de quilòmetres a partir del trencall de l'ermita de Sant Francesc "s'hi moria", (...).

"(...) un important dolmen o antiga galeria sepulcral coberta i un altar i capella dedicada al sant patró de Catalunya es reparteixen el petit planell del turó, que ha rebut el nom (Puigseslloses) de les grans lloses gegantines del monument prehistòric.

"El dolmen, avui força malbé, en especial en edificar-se la capella que li fa d'espona pel costat nord, té uns deu metres de llargada per tres d'amplada, i les grans pedres laterals, que encara li resten, tenen algunes més de dos metres d'altura. Ha estat excavat o exfoliat més d'un cop al llarg del segle i ho fou, metòdicament, el 1922, pel grup d'excavacions arqueològiques del Museu Episcopal de Vic, on es troben alguns vasos de ceràmica campaniforme ornada amb incisions que s'han pogut reconstruir, i també alguna peça d'os perforat i sílex i altres petits elements, que indiquen la seva antiguitat neolítica.

"El nom de Puigseslloses passa del puig a la veïna masia propietària del lloc que ha tingut sempre el paper de protagonista en la seva història. Aquesta comença des del 1403, com a mínim, quan es repartia des del puig, el dia de Santa Maria, del mes de març, una almoïna de pa cuit. Aquesta pràctica religiosa és molt possible que derivés d'alguna fundació o tradició més antiga, potser influenciada pel caràcter semireligiós de la presència del vell dolmen d'enterrament".²¹

"El testament d'Arnau de Folchs, autoritzat a 26 de Novembre de 1403, arriba a donar una

¹⁹ PLADEVALL, Antoni, 1973, *Ntra. Sra. de la Demunt*, separata, Folgueroles: Amics de Verdaguer.

²⁰ VERDAQUER, Jacint, 1964, "Records de ma Missa nova", a *Obras completes*, Barcelona: Selecta, pp. 1294-1295.

²¹ PLADEVALL, Antoni, s.d., *Sant Jordi de Puigseslloses*, separata, Vic: Impr. Mater.

clarícia de que aquell era un lloch escullit per ferhi almoyna pública en determinats dies del any o a la mort d'algun masiayre de la rodalia, cosa comú llavors en les parroquies d'aquesta Plana".²²

"El 1476 Antoni Puigseslloses i el seu hereu, també anomenat Antoni, amb l'autorització de mossèn Pere Manera, rector o vicari perpetu de Folgueroles, varen demanar permís al vicari general del bisbe Guillem Ramon de Moncada per edificar una capella a honor de Sant Jordi al Puigseslloses. El permís fou concedit el 30 de desembre del mateix any. L'obra dels Puigseslloses comptava amb l'ajuda i simpatia de tots els pagesos veïns, car consta en el mateix document que Marc Puigsec, Martí Poudevida, Bernat Martí, Gabriel Codina, Antoni Godayol, Joan Roca, Miquel Folcs i Esteve Asset, es comprometeren a ajudar als Puigseslloses en fer els fonaments, escombrar el puig, donar seixanta quarteres de calç i la pedra i arena necessàries per a l'obra".²³

"(...) tot a llur gasto y despeses dins el plaç de dos anys y mitx próxims vinents, posant per fiança de la obligació contra tota llurs bens haguts y per haver. De tot això se en formalitzà la corresponent escriptura en 22 de Desembre de 1476 pel notari eclesiàstich de la Curia del Vicari General d'aquesta Ciutat, (...)".²⁴

"Així nasqué aquesta capella, fruit d'una participació col·lectiva, arrelada abans de néixer en l'estima i fervor del veïnatge. El 1479 ja s'havia enllestit i estava a punt per a celebrar-hi.

"Pocs anys després, el 1487, s'expedia el primer permís de recaptar almoines per a la manutenció de la capella, anomenada ja aleshores de Sancti Georgii de Puig ses lloses. Un nou permís de recaptar del 1495 en diu Capella Sancti Georgii et Sancte Agate in podio Puigseslloses; això ens indica que tenia també una imatge i culte a Santa Agata i més tard, el 1680, també s'hi venerava Sant Josep.

"El 1618 la capella rebia un censal de 25 sous sobre cases i terres del carrer nou de Sant Julià de Vilatorrada, que administrava Pere Puigseslloses i que es destinava a culte i millores de la capella".²⁵

"(...). Véjas com s'expressa el decret de Visita pastoral practicada en al Capella als 11 de Setembre del esmentat any (1618): "Per lo que especta a la visita de la capella de St. Jordi manà a Pere Puig seslloses done compte y descarrech del que ha rebut de dotze anys a esta part d'un censal de 25 sous de pensió fa las casas de Joan Pere cjtudadas en lo carrer nou de St. Julia." (Arx. Epal. Visites. Llig. 1211, plec 1610-14)."²⁶

"El Bisbe D. Antoni Pasqual visità la hermita en 26 d'Octubre de 1687. La trobà un xiquet descuidada, pero en cambi s'hi feyan dir misses. Després de providenciar sobre objectes de culte, ordenant que'n comprés alguns l'Eudalt Puigseslloses, a càrrech del qual esta la capella rural de Sant Jordi, com diu el Prelat, reglamenta la celebració de les misses que hi feyan dir alguns devots, disposant que en els diumenges no entorpeixin may les misses matinal y major de Folgueroles y a aquest objecte prohibí que se n'hi celebrés cap en tals dies avang de les vuyt del matí. (Arx. Epal. Visites de Pasqual: sig, 1221. ult. má, fol. 17.)".²⁷

"Els testimonis de devoció són constants al llarg del temps, sempre sota la cura dels Puigseslloses. Una visita del bisbe Ramon de Marimon el 1724 diu que es trobava ben guarnida d'ornaments i amb vote i presentalles a les parets.

²² CASADEVALL, R., 1921-1924, "L'ermita de Sant Jordi de la Plana de Vich", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, Vic, p. 17.

²³ PLADEVALL, Antoni, s.d., Sant Jordi de Puigseslloses, separata, Vic: Impr. Mater.

²⁴ CASADEVALL, R., 1921-1924, "L'ermita de Sant Jordi de la Plana de Vich", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, Vic, pp. 19-20.

²⁵ PLADEVALL, Antoni, s.d., Sant Jordi de Puigseslloses, separata, Vic: Impr. Mater.

²⁶ CASADEVALL, R., 1921-1924, "L'ermita de Sant Jordi de la Plana de Vich", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, Vic, p. 28.

²⁷ CASADEVALL, R., 1921-1924, "L'ermita de Sant Jordi de la Plana de Vich", Butlletí del Centre Excursionista de Vic, vol. IV, Vic, p. 28.

"Finalment el 1883 es feren importants obres de restauració a la capella, les quals només respectaren els murs externs, però modificaren la coberta, façana i rematament del campanar, deixant-la bàsicament com ara la veiem.

"Des d'aleshores s'ha restaurat després de la profanació del 1936 i el seu culte ha pres una nova revifalla els darrers anys gràcies a l'aplec d'estudiants dels col·legis de Vic i comarca que donen una nota festiva a la capella i voltants el dia 23 d'abril, festivitat del Sant. Aquest aplec se suma al tradicional que hi celebra la parròquia de Folgueroles".²⁸

"La capella té dues dates o efemerides que l'han feta popular des del segle passat. En ella hi celebraren primera missa el venerable Francesc Coll, dominicà i sacerdot diocesà, fundador de les germanes Dominiques de l'Anunciació i predicador popular, el 1836, i mossèn Jacint Verdaguer, el Príncep dels poetes catalans, el 1870. Dues làpides, una a cada costat de la nau, recorden aquesta efemerides.

"La del P. Coll, diu així:

SERVUS DEI FRANCISCUS COLL O. P.
IN PIA VI E SUO CENOBIO GERUNDENSIS EJECTUS
AC "PUIGSALLOSAS" RUSTICATUS REFUGUS
IN HAC CELLULA MART. XPI. GEORGII
SACRUM LITAVIT INITIALE ANN. M. DCCC XXXIX
ET GIGAS AD CURRENDUM VIAM EXALTATUS
SEMINATIONEM VERBI DEI IN TOTA CATHALAUNIA
AMPLAM PRAECLARAM FRUGIFERAM
NOS SUB FORNICE REM DIVINO DUCENTE PNEUMATE INCOEPIT

SORORES INSTITUTI DOMINICAN. AB ANNUNTIATIONE S. V. M.
CONDITORI PATRI LEGIPERO IN DECUS
POSTERIS IN MEMORIAM
ANN. M. DCCC XLI

"El 2 d'octubre de 1870 la capella de Sant Jordi escoltava les primeres paraules consecratories de mossèn Cinto Verdaguer. La família Puigsallosas, molt amiga i en cert sentit benefactora de mossèn Cinto, guarda encara records retransmesos per tradició familiar d'aquest important fet. La devoció del poeta a Sant Jordi i l'atracció que sempre sentí envers aquest puig amb el vestigi patent de les més primitives civilitzacions que trepitjaren la nostra terra li deixaren un record ineborrable, unit a la seva emoció de novell sacerdot. Per això Sant Jordi és un punt d'atracció i pelegrinatge per a tots els admiradors del poeta de Folgueroles. La làpida que el 1908 li féu posar el Seminari de Vic en recordança d'aquest fet, diu així:

D O M
POSTERIS UT INNOTESCAT
QUOD IN CAPELLA DIVI GEORGII
DIE II OCTOBRI ANNI MD CCC LXX
HYACINTVS VERDAGUER
INSIGNIS CATALONIAE POETA
PRIMAM CELEBRAVIT MISSAM.
SEMINARIUM VICENSE
HOC MONUMENTUM POSUIT
ANNO DOMINI M CM VIII".²⁹

3.1.4 ELS ANTICS MASOS

Els masos històrics i tradicionals, és a dir, aquells que trobem a la documentació dels arxius, són: l'Amat, l'Arumí, la Codina, el Focs, el Gelabert, el Godaiol, Martí, el Masdencoll, Palou, el Pou, Poudevida, el Prat, Puigsec, Puigsalloses, la Roca, el Rourell, la Sala, la Torre de Morgadès i les Vinyes.

²⁸ PLADEVALL, Antoni, s.d., Sant Jordi de Puigsalloses, separata, Vic: Impr. Mater.

²⁹ PLADEVALL, Antoni, s.d., Sant Jordi de Puigsalloses, separata, Vic: Impr. Mater.

El Masdenoll "fou una antiga *domus* o casa forta venuda el 1306 pel cavaller Francesc de Santvicenç al prior de Sant Llorenç del Munt. Conserva encara un cos fortificat amb llargues espitlleres i els antics merlets, ara tapiats. Fou transformada en masia el segle XVII".³⁰

La Torre de Morgadès "és el nom d'una torre quadrada, unida al mas, que és un dels millors exemplars de torre de defensa del segle XV".³¹

El mas de la Sala, situat prop de l'església parroquial, "és un gran casal quadrat, amb galeries a la banda de migdia i amb un gran tancat protegit per un portal amb un escut de marbre. És propietat dels Bru de Sala, i conserva un ric arxiu. Els seus propietaris foren ciutadans honorats de Barcelona i s'emparentaren amb la petita noblesa del país. El mas manté l'aspecte dels antics casals benestants dels segles XVII i XVIII, amb grans sales i un ric mobiliari de l'època".³²

Puigseslloses, conegut popularment per El Puig, està situat al peu de la capella de Sant Jordi. "És un gran mas compost d'un cos central i moltes dependències auxiliars, com acostumen a ésser els masos comarcals benestants. L'edifici principal, renovat el segle XVIII, conté una gran sala central, amb galeria i oratori particular. Conserva el mobiliari antic i un arxiu notable".³³

Els masos del Gelabert, el Godaiol i altres tenen una estructura similar. "Al costat d'aquests hi ha també les petites masoveries o masos que, com l'antiquíssim Palou, no han conegut la renovació dels segles XVIII i XIX".³⁴

A l'inici del segle XX,³⁵ a Folgueroles, segons el padró d'habitants de 1900, hi havia vint-i-sis masos habitats:³⁶

³⁰ PLADEVALL, Antoni 1981 "Osona i el Ripollès", a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. I, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 126.

³¹ PLADEVALL, Antoni 1981 "Osona i el Ripollès", a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. I, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 126.

³² PLADEVALL, Antoni 1981 "Osona i el Ripollès", a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. I, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 126.

³³ PLADEVALL, Antoni 1981 "Osona i el Ripollès", a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. I, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 126.

³⁴ PLADEVALL, Antoni 1981 "Osona i el Ripollès", a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. I, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 127.

³⁵ A.M.F.: Padró d'habitants de Folgueroles, 1900.

³⁶ En aquest cas no fa distinció entre masos i masovers. Es comptabilitzen per un els masos habitats, tant si hi viuen els masos, com si hi habiten els masovers, com si hi conviuen ambdós, per bé que en habitatges separats.

l'Arumí, can Barretina, la Casanova dels Frares, la Casanova de Puigseslloses, la Casica, les Codinoies, la Fàbrica Nova, el Focs, el Gelabert, el Godaiol, el Masdencoll, Masbuli, el Molí, can Paiàs, Palou, el Pou, Poudevida, Puigsec, Puigseslloses, el Raurell, la Roca, la Sala, el Tamborí, la Teuleria d'en Mascaró, la Torre de Morgadès i can Tramuntana.

A mitjan segle XX (1950),³⁷ les cases de pagès habitades a Folgueroles eren trenta:³⁸ l'Arumí, la Casanova dels Frares, la Casanova de Puigseslloses, la Casica, la Codina, les Codinoies, la Fàbrica Nova, el Focs, can Garbells, el Gelabert, el Godaiol, cal Guarda, el Masdencoll, el Molí, can Paiàs, Palou, el Pou, Poudevida, el Prat, Puigsec, Puigsec Nou, Puigseslloses, el Rourell, la Roca, la Sala, el Tamborí, la Teuleria d'en Mascaró, la Teuleria del Reguer, la Torre de Morgadès i can Tramuntana.

L'any 1960³⁹ el nombre de cases de pagès habitades s'havia reduït a vint-i-set:⁴⁰ l'Arumí, la Casanova dels Frares, la Casanova de Puigseslloses, la Casica, la Codina, les Codinoies, la Fàbrica Nova, el Focs, el Gelabert, el Godaiol, cal Guarda, el Molí, can Paiàs, el Pou, Poudevida, el Prat, Puigsec, Puigsec Nou, Puigseslloses, el Rourell, la Roca, la Sala, el Tamborí, la Teuleria d'en Mascaró, la Teuleria del Reguer, la Torre de Morgadès i can Tramuntana.

L'any 1965⁴¹ el nombre de masos habitats era de vint-i-vuit, can Garbells tornava a ésser ocupat:⁴² l'Arumí, la Casanova dels Frares, la Casanova de Puigseslloses, la Casica, la Codina, les Codinoies, la Fàbrica Nova, el Focs, can Garbells, el Gelabert, el Godaiol, cal Guarda, el Molí, can Paiàs, el Pou, Poudevida, el Prat, Puigsec, Puigsec Nou, Puigseslloses, el Rourell, la Roca, la Sala, el Tamborí, la Teuleria d'en Mascaró, la Teuleria del Reguer, la Torre de Morgadès i can Tramuntana.

³⁷ A.M.F.: Padró d'habitants de Folgueroles, 1950.

³⁸ En aquest cas no fem distinció entre amos i masovers. Es comptabilitzen per un els masos habitats, tant si hi viuen els amos, com si hi habiten els masovers, com si hi conviuen ambdós, per bé que en habitatges separats.

³⁹ A.M.F.: Padró d'habitants de Folgueroles, 1960.

⁴⁰ En aquest cas no fem distinció entre amos i masovers. Es comptabilitzen per un els masos habitats, tant si hi viuen els amos, com si hi habiten els masovers, com si hi conviuen ambdós, per bé que en habitatges separats.

⁴¹ A.M.F.: Padró d'habitants de Folgueroles, 1965.

⁴² En aquest cas no fem distinció entre amos i masovers. Es comptabilitzen per un els masos habitats, tant si hi viuen els amos, com si hi habiten els masovers, com si hi conviuen ambdós, per bé que en habitatges separats.

L'any 1970⁴³ el nombre de masos habitats continuava essent vint-i-vuit:⁴⁴ l'Arumí, la Casanova dels Frares, la Casanova de Puigseslloses, la Casica, la Codina, les Codinoies, la Fàbrica Nova, el Focs, can Garbells, el Gelabert, el Godaiol, cal Guarda, el Molí, can Paiàs, el Pou, Poudevida, el Prat, Puigsec, Puigsec Nou, Puigseslloses, el Rourell, la Roca, la Sala, el Tamborí, la Teuleria d'en Mascaró, la Teuleria del Reguer, la Torre de Morgadès i can Tramuntana.

L'any 1975⁴⁵ continuen habitats els vint-i-vuit masos, que consten en els padrons d'habitants anteriors a més d'alguns de nova construcció:⁴⁶ l'Arumí, la Casanova dels Frares, la Casanova de Puigseslloses, la Casica, la Codina, les Codinoies, la Fàbrica Nova, el Focs, can Garbells, el Gelabert, el Godaiol, cal Guarda, el Molí, can Paiàs, el Pou, Poudevida, el Prat, Puigsec, Puigsec Nou, Puigseslloses, el Rourell, la Roca, la Sala, el Tamborí, la Teuleria d'en Mascaró, la Teuleria del Reguer, la Torre de Morgadès i can Tramuntana.

L'any 1981⁴⁷ només vint-i-una de les antigues masies eren habitades:⁴⁸ l'Arumí, la Casanova de Puigseslloses, la Casica, la Codina, les Codinoies, la Fàbrica Nova, el Focs, el Gelabert, el Godaiol, cal Guarda, el Masdencoll, el Molí, el Prat, Puigseslloses, el Rourell, la Roca, la Sala, el Tamborí, la Teuleria del Reguer, la Torre de Morgadès i can Tramuntana.

L'any 1986⁴⁹ ja només eren disset els masos antics, que restaven habitats:⁵⁰ l'Arumí, la Casanova de Puigseslloses, la Casica, la Codina, el Focs, el Gelabert, el Godaiol, cal Guarda, el Masdencoll, el Molí, el Pou, Poudevida, Puigseslloses, la Roca, la Sala, la Teuleria del Reguer i can

⁴³ A.H.F.: Padró d'habitants de Folgueroles, 1970.

⁴⁴ En aquest cas no fem distinció entre amos i masovers. Es comptabilitzen per un els masos habitats, tant si hi viuen els amos, com si hi habiten els masovers, com si hi conviuen ambdós, per bé que en habitatges separats.

⁴⁵ A.H.F.: Padró d'habitants de Folgueroles, 1975.

⁴⁶ En aquest cas no fem distinció entre amos i masovers. Es comptabilitzen per un els masos habitats, tant si hi viuen els amos, com si hi habiten els masovers, com si hi conviuen ambdós, per bé que en habitatges separats.

⁴⁷ A.H.F.: Padró d'habitants de Folgueroles, 1981.

⁴⁸ En aquest cas no fem distinció entre amos i masovers. Es comptabilitzen per un els masos habitats, tant si hi viuen els amos, com si hi habiten els masovers, com si hi conviuen ambdós, per bé que en habitatges separats.

⁴⁹ A.H.F.: Padró d'habitants de Folgueroles, 1986.

⁵⁰ En aquest cas no fem distinció entre amos i masovers. Es comptabilitzen per un els masos habitats, tant si hi viuen els amos, com si hi habiten els masovers, com si hi conviuen ambdós, per bé que en habitatges separats.

Tramuntana.

Amb això, podem comprovar com les antigues masies de Folgueroles, poc a poc, van quedant deshabitades; només les cases de pagès, en les que hi resideixen els propietaris, o les masoveries, que estan en més bones condicions d'habitabilitat, romanen ocupades.

3.2 LES CASES DEL NUCLI ANTIC

Les cases del nucli antic solen disposar d'un solar d'emplaçament bastant ampli, que generalment comprèn la casa, el pati i l'hort.

3.2.1 LA CASA

Les cases de construcció antiga poden ser d'un traç o de dos traços. La façana del primer tipus sol tenir de 5 a 6 m. d'amplada i la del segon de 9 a 10. La gruixària de les parets en ambdós casos és de 45 a 50 cms.

La planta és rectangular. La façana, que dona al carrer, pot mirar a qualsevol direcció, segons el lloc on estigui situada, tot seguint les giragonses d'aquell.

Les cases antigues, per regla general, estan assentades sobre roca, tant les de la segrera com les de la Ricardera i el Passavant. Les cases del carrer de la Font no segueixen la tònica general, igual que l'església, que tampoc no està assentada sobre roca.¹

a) Els murs

Els murs són de paredat comú, pedra sense tallar o en brut, però lligada amb fang. Que és fang ens ho demostren les façanes, en les quals la pedra es veu retallada i refosa, degut a l'acció de la pluja, que a còpies d'anys ha fet marxar el fang de la part més exterior del paredat.²

"És pedra d'aparedar. Els trossos que quedaven de les lloses. Perquè la pedra... jo els puestos que he trebiat a per tot arreu casibé en regla general per 'quí és igual. Hi ha terra, sobre la pedrera (hi ha) terra, terra o erm, un puesto que sigui dolent. Llavors comença a sortir unes llevetes petites podrides, i llavors cada cop es van fent, es fan, més fortes, llavors hi han aquelles lleves de cinc, de deu, de set, de dotze centímetres, i allò és més bó. Llavors en feien lloses d'allò, anys enradera era per enllosar... jo què sé, hasta per enllosar carrers, per enllosar principalment corts de bestiar, entrades de cases. Això és el que es feia més en regla general. I llavors l'esperdícia, perquè si hem de fer una cosa quadrat a.n a la pedrera, no sempre ens a surt quadrat, de l'esperdícia en feien les parets.

"I a molts puestos hi 'via pedra, doncs, que la tiraven barrinades expressament a.s puestos llevosos; llevosos, val a dir, que feien com un llibre, els fuis de set o vuit o cinc o deu centímetres de gruix, tiraven una barrinada i sortien peces petites i les 'xafaven i feien els rocs d'aparedar. (...). Aquí mateix (davant de casa seva) hi 'via una paret abans de fer aquesta casa, una paret més maca!, res, amb pedres petites, petites, de sis o set centímetres, però una cosa més ben fetut que l'hosti, allò, que era fet d'un artista.

"(Aquesta roca no es polien pas, s'hi posaven) tal com sortien. Home, sempre agafar la cara més dreta per posar a fora. Després, les parets, tampoc no feien parets de trenta (centímetres), eh!, que valguil!, feien almenys de 45 o 50 de gruix. I llavors posaven per una mà plana, la pedra, com les totxanes, posà-les planes, i llavors, doncs, tant per una cara com per una altra, la cara bona sempre a fora i que lliguessin, petites i grosses i que lliguessin. Si aquí hi ha el junt, llavors posaven una altra peça llarga d'aquí a aquí,

¹ Aquesta informació ha estat facilitada per un dels paletes, que intervingueren en la darrera restauració del temple parroquial.

² L'edifici que divergeix altra volta és l'església parroquial, puix que els seus murs són de paredat comú en verd, amb morter.

sats? (la meitat de la peça sobre el junt). No que sempre vingúes el junt aquí (al mateix lloc). Com es fa amb les totxanes una cosa aixís (tapar el junt)" (PE-18, p. 2080).³

A la part de baix del mur hi ha la socolada, que "pot ser amb peces quadrades, rocs quadrats o rectangles" (PE-18, p. 2062).

"El socol (és) també sempre la primera pedra de sota, principalment d'un portal, la primera peça tant de l'esquerra com de la dreta, allò era un socol. Bueno, la socolada ja s'enten bastant bé. A.ª reia general sempre la pedra grossa es posava a baix. (...). Sempre val més una de grossa i a sobre una de petita, que no pas una de petita i a sobre una de grossa. Llavors més asunt es pot fer cama-curt i cama-llarg" (PE-18, p. 2064).

Els murs de paredat comú exteriors s'enfilen fins a coberta, tant si aquesta és al primer pis com si és a les golfes.

La creu que fa les partions interiors de la planta baixa en les cases de dos traços és també de paredat comú amb fang fins al pla del primer pis. A partir d'aquí i fins a coberta són fetes amb toves de fang, encara que en algunes cases de dos traços aquesta paret mestra és de paredat comú fins al sostre del primer pis o de les golfes, per bé que això no és el més usual. En aquests darrers casos els portals interiors són també de pedra picada com els exteriors.

En el punt en què es creuen les dues parets interiors hi ha un pilar d'obra -totxos de terra fets a mà i cuits a les teuleries- que emergeix des del sòl del primer pis fins a trobar la teulada. Sobre ell hi van carregats dos cavalls de fusta, dues bigues grosses, que, tot sortint del carener i sobre la paret mestra de la casa, marquen el pendent, l'un vers la façana i l'atre cap a la cara posterior. Sobre ells hi anirà l'embigat paral·lel a la façana. Les bigues aniran del respectiu cavall a la paret mitgera, la que comparteix amb la casa veïna. Així, en els quatre sectors, els dos de davant i els dos de darrera. D'aquí ve el nom de *dos traços*.

Si la casa a més de primer pis té golfes, tindrà cavalls per partida doble. Uns a nivell, sobre els que s'hi aguantarà l'embigat del sostre del primer pis i els altres sobre les golfes, amb les característiques comentades anteriorment, tot donant suport a l'enteulat.

En les cases que només tenen un traç, els cavalls no hi són necessaris, ja que les bigues carreguen a cada paret mitgera. En aquest cas, no hi ha cap paret totalment pròpia, sempre són a mitges amb la casa de l'un i l'altre costat.

Les cases, en formar el carrer, estan adossades les unes a les altres, per la qual cosa només hi ha obertures a la part de davant i a la de darrera, i no als costats.

³ Les citacions dels comentaris dels informants van entre cometes i la transcripció, literal, respecta les variants dialectals, els vulgarismes i castellanismes. "PE" vol dir "persona entrevistada". "18" és el número d'ordre, corresponent a la llista d'informants, que es troba a la INTRODUCCIO. El nombre de la pàgina remet a Historia Oral. Entrevistes, inèdit, on es troven transcrites, per ordre cronològic, totes les entrevistes realitzades als informants des de 1986 a 1992. La numeració en xifres romanes correspon a uns punts presos abans de començar l'enregistrament de les entrevistes.

b) La coberta

La coberta és de dos vents o aiguavessos. Amb limitades excepcions, el carener sempre és paral·lel a la façana, pel que un dels dos vessants dona a aquesta i l'altre a la part posterior.

Els entaulats per a coberts i corts són generalment fets sobre un enllatat a llata per canal, "que consisteix a col·locar les llates o xebrons seguint el mateix sentit que el pendent de la teulada i fer recolzar cada teula canal, en tota la seva llargària, damunt de dues llates, una a cada costat"⁴ (vegeu fig. 11). També se'n poden trobar alguns sobre un enllatat a salt de garsa, encara que no solen sovintejar; es tracta de col·locar les llates o xebrons de través damunt l'embigat i fer descansar les teules, recs i canals, pels extrems⁵ (vegeu fig. 1).

Quant als habitatges familiars, els entaulats són del tipus esmentat primerament, sobre un enllatat a llata per canal; però en aquest cas sobre les llates s'hi afegeix una solera d'una sola capa de rajoles de fang, sobre la que s'hi col·loquen les teules. Aquestes són teules àrabs. Rep el nom de teula àrab "cadascuna de les peces de terra cuita en forma de canal cònica i d'uns 50 cms. de llargària, amb les quals es fa la teulada del mateix nom, col·locant-les en línia de baix a dalt: primer les tires que formen canal -la part còncaua per amunt-, i després, sobreposades, les tires que fan de cobertora -la part còncaua per avall"⁶ (vegeu figura 2). Les teules careneres, més grosses que les ordinàries, prenen aquest nom perquè van situades sobre el carener (vegeu fig. 3). Prop d'aquest hi sol haver la xemeneia, d'aspiració o tiratge, colocada a un dels vessants.

A la teulada s'hi pot pujar, des de l'interior de la casa, per una claraboia, la qual sol tenir una porteta de fusta, que dona accés a la teulada.

"Això s'obre i, si algun dia hem de pujar a arreglar algun degoter o alguna cosa (...), pugem una escala, que ja tenim, i passen a la teulada" (FE-26, p. 1321).

La barbacana de la teulada generalment és construïda amb lloses de pedra que sobresurten un bon tros del plom de la façana, tant com el que s'hi endinsen. Però també trobem barbacanes fetes amb bigues de fusta, anomenades colls. Aquests colls van clavats a una biga grossa paral·lela a la façana, que rep el nom de portacolls, amb la que hi fan palanca, raó per la que s'aguanta la barbacana. En aquest cas, un xic abans d'arribar a la façana canvia el tipus d'entaulat, d'un enllatat a llata per canal es passa a un

⁴ FULLANA, Miquel, 1988, Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció, Mallorca: Moll, p. 153.

⁵ FULLANA, Miquel, 1988, Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció, Mallorca: Moll, p. 144.

⁶ FULLANA, Miquel, 1988, Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció, Mallorca: Moll, p. 343.

enllatat a salt de garsa; així, l'embigat va perpendicular a la barbacana. Se'n poden veure algunes d'un acabat més acurat que no pas d'altres, però no n'hi ha cap que sobresurti especialment.

La fusta de les bigues i de les llates més antigues és de roure, encara que també se'n troben algunes de pollancre, però ja són d'una construcció més moderna o de posteriors reformes.

c) La façana

La façana sempre dona a la via pública. És de pedra sense tallar o en brut, tret del portal i les finestres. De finestres, generalment n'hi ha tres: una al costat de la porta i les altres a la primera planta. El portal forà (vegeu fig. 5) és de pedra picada, tant la llinda com els muntants o rebranques. Així mateix ho són les finestres.

Alguns dels portals tenen una forma una mica diferent (fig. 6), com per exemple els dels nombres 4, 9, 22 i 24 del carrer Major i el nombre 4 del carrer de Dalt. Altra forma tenen el núm 41 (fig. 7) i el núm. 42 (fig. 8) de la Ricardera. Hom diu que foren transformats així, per tal que hi poguessin passar els carros. Foren eixamplats des de la base i fins a tocar gairebé la llinda.

Les llindes

Les llindes són pedres normalment d'una sola peça, que tanquen la part superior d'un portal, d'una finestra o d'un balcó, tot sostenint-se pels seus extrems sobre els muntants.

Generalment están decorades. Les del portal forà pràcticament sempre, amb inscripcions i dates de construcció, junt amb algun ornament de caire religiós: creus, ordinàriament.⁷ Però no queden del tot descartats altres símbols com, per exemple, la rosa de sis fulles del núm 32 de la Ricardera. Segons Ramon Violant i Simorra, "la rosa de sis fulles se la troba ja gravada en les edats del bronze i del ferro, i sobretot, en el període romà, sobre mosaics, marbres i

⁷ Els símbols religiosos foren borrats durant la guerra civil (1936-1939) i restaurats un cop acabat el conflicte. Dissortadament, bona part dels símbols restablerts són d'una qualitat inferior als originals. Tant el borrat com la restauració no foren voluntaris i les despeses de l'un i de l'altra anaren a càrrec dels ocupants de cada casa.

"A.a moltes (cases), un tant per cent gros, pudé la mitat, doncs, a.n a les cases hi 'via una creu, una creu o una frase de l'iclésia, com allò: *Ave Maria Puríssima* i coses aixís. Doncs, llavoneses (...) varen dir que alló es 'via de treure, que allà no hi 'via ni Déu ni sants ni a.hi 'via res. Llavors es va haver de treure, es va haver de repicar. Com que eren refundides, doncs, varen 'ver de tornar-ho picar i esborrar-ho alló. I atres que ho varen tornar a fer i atres que no.

"(...).

"(...), l'única cosa que varen fer va ser això, que a molts puestos era refundit, doncs, llavoneses per treur'-ho varen 'ver de tornar refundir una mica més i varen fer un quadro, més gros, més petit. Si era una creu, doncs, varen fer un quadro de vint-i-cinc per trenta de fondària i la va estar arreclat" (PE-18, p. 2061).